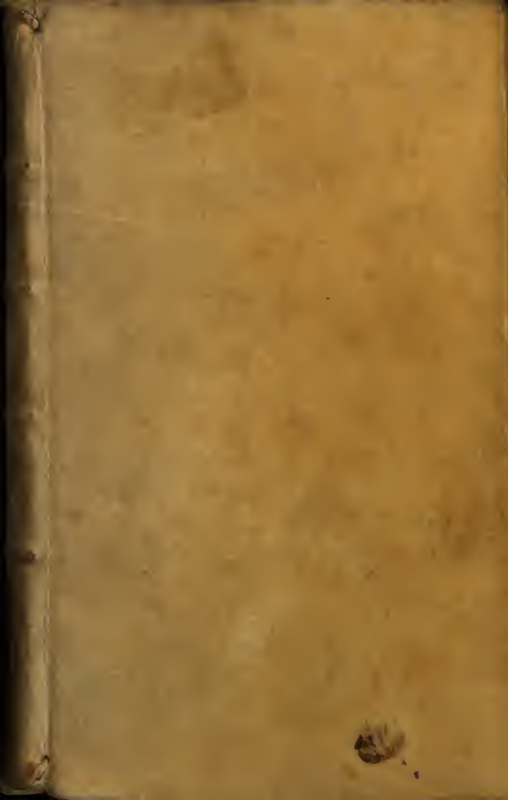

P. VIRGILII MARONIS
OPERA
IN TIRONVM GRATIAM
PERPETVA ANNOTATIONE
NOVIS CVRIS
ILLVSTRATA
A
CHR. GOTTL. HEYNE

TOMVS PRIOR

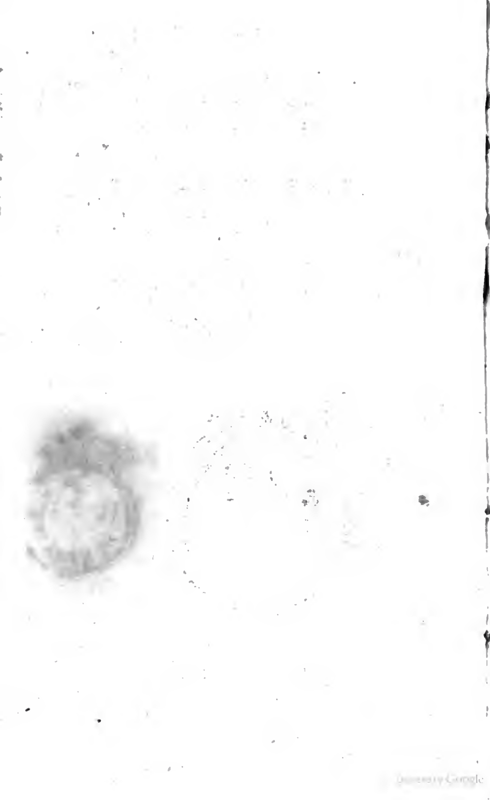
EDITIO ALTERA EMENDATIOR ET LOCVPLETIOR

LIPSIAE
SVMTIBVS CASPARI FRITSCH
MDCCLXXXIX

PRAEFATIO.

Cum Virgilii editionem minorem, paruo parabilem, et puerorum adolefcentumque vfibus accommodatam, expeti et flagitari faepius mihi fignificatum effet a librario: ne aliquando confilium illud exfequendum in fe reciperet aliquis, cui fatis effet excerpere ex maiore editione ea, quae in oculos calamumque incurrerent, malui, etfi inuito animo, huic labori ipfe fuccedere, eumque ita peragere, vt adolefcentibus non modo libri fronte ac profeffione tituli, fed ipfa re, effet confultum, vtque illa aetas haberet poetam principem ea interpretatione inftructum, qua et ipfum poetam, omnis aetatis politiffimum et ornatiffimum, accuratius cognofcere, et omnino interpretandi rationem meliorem exemplo et vfu addifcere poffet. Quod vt confequerer, non poteram in eo acquiefcere, vt de locis fingulis, aut difficilioribus et obfcurioribus, aliquid monerem; verum aduertendus et intendendus erat adolefcentum animus cum ad fummam rerum et argumenti eiusque pertractandi modum, tum ad totum habitum orationis, inprimisque ad ea, quae poeticae orationi pro-

pria ſunt, adeoque pro conſilii ratione obſervare multa neceſſe erat, quorum notionem circumferre quidem vulgo ſolemus aliquam, ſed confuſam et obſcuram, ita vt ſenſum fere verborum reddere poſſimus ſimili ſententia in noſtro ſermone, nec tamen notiones teneamus explicitas, definitas et conſtantes, multo minus cauſſas ſermonis et rationes. Sunt alia, quae, vbi moniti fuerimus, ſtatim perſpecta habeamus; quae tamen, minus exercitatis, iuuenilibus inprimis, animis vix ſponte ſe offerre ſolent: atqui, niſi ea obuerſentur animo, omnis lectionis et iucunditas et fructus nec vberrimus eſt, nec dulcedinem habet, quantam habere poteſt. Hoc igitur inprimis curatum eſſe volui, vt aſſuefacerem teneros animos ſubtiliori et accuratiori rerum intelligentiae, orationisque eos, ornatae inprimis, ſenſu imbuerem acriore. Quod conſilium et quae ratio quantum a Minelliana aliqua et Farnabiana abſit, facile intelligitur; neque adeo ex notis illis maioris editionis reſecare poteram ea omnia, quae paullo doctiora videri poſſent: quippe quae ad erigendos et incendendos et poetica doctrina locupletandos animos valere deberent. Interea omiſſae ſunt eae notae, quae ad criticas rationes ſpectant, extriui etiam ac deleui ea, quae potius diſputata ſuper poeta erant, quam ad eum enarrandum appoſita. Altera ex parte emendaui, refinxi, ſuppleui, addidi,

addidi, innumera, in Bucolicis ſaltem ac Georgicis — Cum enim primum ad Virgilium enarrandum me accingerem, alieni potius arbitrii, quam mei conſilii, res erat. Exſpectabatur a me, vt allinerem paſſim notulas, pro librarii, qui ſibi Virgilium iterum prelo excudendum ſumſerat, conſilio et inſtituto. Mox cum inter ipſa commentandi exordia ſentirem, quam parum iuuenum votis ac rationibus tali opera conſultum foret, diu haerebam incertus et fluctuabam, quid in labore, quem ipſe damnabam, ſequerer aut mutarem. Retinebant quoque me doctorum hominum iudicia de toto hoc commentandi genere, quod Minelliis et Farnabiis relinquendum, atque etiam ad retardanda adoleſcentium ſtudia et inſtillandam animis ſocordiam et inertiam idoneum clamare ſolebant. Abſterſo tandem pudore ac fronte perfricta meo conſilio rem exſequi conſtitui, et in Aeneide adornanda meo ingenio ac mori obtemperaui. Nolim tamen quenquam meum conſilium ita calumniari, ac ſi ego hanc rationem interpretandi aut vnicam ac praeſtantiſſimam, aut omnibus ſcriptoribus claſſicis accommodatam, neceſſariam et vtilem, exiſtimem. Mihi id ſolum optabile videbatur, vt ſemel eiusmodi exemplum propoſitum haberetur, quod ingenium eorum, qui his ſe litteris addixerunt, acueret, quodque ad alios ſcriptores intelligendos et interpretandos,

dos, iudicio adhibito, transferri poſſet. Quae nunc in notis me emendaſſe ſupra profeſſus ſum, ſpectant maxime ad ea, in quibus ipſa res, ratio et iudicium veriorem interpretationem ſuppeditabat; vbi non niſi ingenioſum aliquod commentum, aut ſubtilitas aliqua nondum ſatis explorata, aut mihi occurriſſet, aut a viris doctis eſſet propoſita: religioni duxi, iuuenilia ingenia dubiis rerum momentis ſuſpendere. In ipſa poetae lectione nolui, ne nunc quidem, quicquam mutare, ſed curaui modo, vt orthographia melius ſibi conſtaret, quam in Burmanniana editione, quam me ſequi profeſſus ſum; interpunctionem autem multis in locis mutaui; quo quidem emendandi genere eo libentius vti ſoleo, quo magis illud acumen et ſagacitatem, non in ſingulis modo voculis ac ſyllabis aucupandis, verum in toto orationis argumento, habitu et colore, ſententiarum nexu et ordine, rebus ipſis, ſubtilius perſpiciendis, requirere videtur. Scr. Gottingae M. Aprili 1779.

* * *

Cum poſt alteram Virgilii recenſionem quatuor voluminibus inſtructam deſiderarentur exempla minoris editionis: committendum ſane a me haud erat, vt nihil illa fructus ferret ex melioribus copiis, quibus nouam

nouam recenſionem locupletaueram. Qua quidem in re, manu operae admota, anguſtiam ingenii humani et litterarum, etiam harum tenuiorum, incredibilem ambitum ſaepe moleſte tuli. Hem, ſtomachabar mecum, in vno hoc poeta toties collocato ſtudio, quoties ad illum redis, occurrunt iterum alia parum aut minus recte antea animaduerſa, alia ſollertiore interpretatione expedienda, alia verbis opportunioribus enuntianda. Ita vero nihil eſt humanae curae et operae, quod ita abſolutum putes, vt, nouis ſubinde curis nihil ſit quod aut addi aut demi et emendari poſſit! Ita vero placuit ſummo Numini, vt vires ingenii animique non tam conſumamus quam exerceamus ac perficiamus in his ſeu leuioribus ſeu grauioribus litteris, fluctusque moueamus ſtrenue in ſimpulo; hac enim aliquando rerum vanitate dudum diſcuſſa ac diſpulſa manebit ſaltem hoc, vt vires animus habeat auctas ac firmatas; quemadmodum tot inanibus rerum humanarum curis ac conſiliis vexatus ſaltem eum fructum feres, vt habitum indueris ſenſumque recti ac veri conſtantem et obfirmatum. Mutaui itaque et emendaui, quaecunque et animaduerſa a me ſunt, et ſine longa diſputatione abſolui poſſe videbantur. Supererunt monenda aliis alia: modo illud, quotquot litteris his operam dare videri volumus, teneamus omnes: non tam referre,

vt in ſingulis ſyllabarum apicibus nihil aut transmittatur aut peccetur, quam vt totius operis ſumma, compoſitio, inuentio et elocutio, ante oculos ſit poſita; Etſi nec altera ex parte ſenſum et iudicium habere poteſt ſatis limatum et politum is, cui non minutiſſima quaeque ſint vſu cognita ac trita. Vtraque ſaltem diligentia et ſubtilitate vacare nequeunt illi qui bonorum ſcriptorum interpretes eo conſilio eſſe volunt, vt aliorum ingenia acuant, ſtudia moderentur. Scr. Gottingae M. Iul. 1788.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS VITA
PER ANNOS DIGESTA.

V. C. Varr. 684. Cat. 682.

M. Licinius Craſſus. Cn. Pompeius Magnus Coſſ. ante C. N. 70. Virgilii I.

His Coſſ. et quidem Idibus Octobribus, natum eſſe Virgilium tradunt ad vnum omnes. Conſentiunt et in hoc, Andes, agri Mantuani vicum, ei natale ſolum fuiſſe. De patre eiusque nomine, vt et de matre, multa ineptiunt Grammatici. Patrem Virgilium Maronem, matrem Maiam fuiſſe dubitari nequit. Nomen et Virgilius et Vergilius ſcribitur.

Parentes Virgilius honeſtos quidem, quales nobiles noſtros villaticos, ſed tamen obſcuros et in agro ſuo colendo vitam agentes, habuit. Vnde ductum illud ap. Macrob. V, 2. *Vnde enim Veneto ruſticis parentibus nato, inter ſiluas et frutices educto, vel leuis Graecarum notitia litterarum.* Quod autem *figulum patrem* eſſe narrant, id vereor ne inepti monachi a filio carmina fingente duxerint: vti altera narratio de *patre mercenario* non aliunde nata, quam quod Tityrum in prima Ecloga Virgilii patrem nonnulli tradiderant.

V. C. 689.

L. Aurelius Cotta. L. Manlius Torquatus. a. C. 65. Virgilii $\frac{5}{6}$.

Q. Horatius Flaccus naſcitur VI. Id. Decemb. Sueton. in ei. Vita.

V. C. 696.

L. Calpurnius Piso. A. Gabinius.

a. C. 58. *Virgilii* $\frac{12}{13}$.

Hieronymus in Chron. Euseb. p. 151 ad Olymp. 180, 3 adeoque h. a. *Virgilius Cremonae studiis eruditur.* Aliter Donatus §. 6.

Ceterum etsi de magistris Virgilii et disciplina non satis constet, et eum obscuro loco natum esse satis appareat, liberali tamen institutione eum vsum et cum viris doctis et elegantibus versatum esse, tota ingenii eius in carminibus expressa venustas satis prodit. Ex humili enim et sordida vita et consuetudine nemo facile generosi poetae spiritus sumit; nisi elegantiorum litterarum humanitas meliorumque hominum contubernium exemplumque sordes natalium primaeque pueritiae rubiginem absterserit.

V. C. 699.

Cn. Pompeius Magnus II. M. Licinius Crassus II.

a. C. 55. *Virgilii* $\frac{15}{16}$.

Hoc anno virilem togam sumsit Virgilius, si verum est, quod a Donato §. 6 memoratur, iisdem, quibus natus erat, Coss. id factum esse. Et anno fere XV vel XVI ea sumebatur. v. Noris. Cenotaph. Pisan. p. 115 sq. et passim alios, vt Masson. in Vita Horatii et Ouidii.

V. C. 701.

Cn. Domitius Caluinus. M. Valerius Messala.

a. C. 53. *Virgilii* $\frac{17}{18}$.

Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 181, 4: *Virgilius, sumta toga, Mediolanum transgreditur: et post breue tempus Romam pergit.* At Donatus §. 7: *Sed Virgilius Cremona Mediolanum, et inde paulo post Neapolin transiit — se in Vrbem contulit.* Vter verius

verius dixerit, quis definire ausit! Forte ne Romam quidem omnino tum adiit; aut, si adiit, in agrum suum mox se contulit, quod inter belli ciuilis initia factum esse probabile sit.

V. C. 709.
C. Iulius Caesar IV. sine Collega.
a. C. 45. *Virgilii* $\frac{25}{26}$.

Alexin hoc anno scriptum coniicit, primam certe omnium eclogarum fuisse contendit Martinus in vita Virg. p. XXXIV et ad Ecl. V, 86. Ex verbis enim huius eclogae: *Hac te nos fragili donabimus ante cicuta; Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexin, Haec eadem docuit: Cuium pecus, an Meliboei?* eclogam secundam et tertiam ante quintam fuisse scriptam apparet. Videtur autem quinta anno 712 edita esse, vt mox videbimus, vt adeo hoc certe anno anterior sit Alexis. Est certe Eclogae II cum argumentum tum tota tractatio, si sensum tuum audias, eiusmodi, vt non facile, nisi in iuuenile ingenium, cadere possit.

V. C. 710.
C. Iulius Caesar V. M. Antonius.
a. C. 44. *Virgilii* $\frac{26}{27}$.

Idibus Martiis Caesar occiditur. Varia post eius mortem prodigia, v. Dio XLV, 17, inprimis Sol toto anno pallidior. v. Plutarch. Caes. extr. Ea commemorat Virgilius Ge. I, 466 sqq. vbi cf. not. Octauius testamento Caesaris ex dodrante heres institutus et in familiam Caesaris nomenque adoptatus Apollonia Romam rediit; cum autem Antonium iniquiorem in se esse videret, Optimatibus sese adiunxit. Apolloniae, quae Epiri vrbs est, a Caesare ad Parthos profecturo praemissus substiterat, studiisque vacauerat. Sueton. Octau. c. 8.

V. C.

V. C. 711.

C. Vibius Pansa. A. Hirtius.

C. Iulius Caesar Octauianus. Q. Pedius suffecti.

a. C. 43. *Virgilii* $\frac{27}{28}$.

Habiti in Iulii Caesaris honorem ludi in dedicando Veneris Genetricis templo; nec tamen ante medium Ianuarium, cum Sol in capricorno esset, quod idem signum Augusti natale erat. His ludis stella crinita apparuit. v. Ecl. IX, 27 et ibi not.

Bellum Mutinense, quo, cum totam Galliam Cisalpinam, tum agrum Mantuanum, adeoque Virgilii possessiones valde afflictas fuisse necesse est. Ex V. Kal. Decembr. M. Lepidus, M. Antonius, C. Caesar Octauianus Triumuiros reip. constituendae in quinque annos se renuntiant, proscriptorum tabulas proponunt, inter quos a. d. VII. Id. Dec. Cicero occiditur.

In prouinciarum distributione, quum Africam, Siciliam, Sardiniam reliquasque eius maris insulas Caesar Octauianus, Hispanias cum Gallia Narbonensi Lepidus, reliquas Gallias Antonius obtinuisset, v. Appian. Ciuil. IV p. 953 954, ager Mantuanus M. Antonii sorti accesserat. Misit hic in has terras Asinium Pollionem, qui vsque ad a. 714 Galliam Cisalpinam in Antonii fide continuit. cf. inf. ad 713.

Ad hunc porro annum *Palaemonem*, Eclogam III, refert Martinus (*Life of Virgil.* p. XLIV et ad Ecl. V, 86) quoniam in ea Pollio et primus et solus poetae laudibus ornatur. Ex iis, quae modo dicta sunt, certe hoc impetrare possis, mature in Asinii Pollionis notitiam venisse poetam, cum is per eos annos in illis Italiae partibus degeret. Cur mihi inter prima poetae tentamina referenda videatur Ecloga III, ea est caussa, quod iuuenilem meditationem et exercitationem non obscure prodit; est enim ex Theo-

Theocriteis Idylliis IV et V vnice conuersa aut adumbrata.

Iulio Caesari Virgilium innotuisse et carum fuisse, ex Ecl. V, 52 *amauit nos quoque Daphnis*, contendunt; Daphnidem enim Iulium Caesarem esse volunt.

Lepida Grammaticorum fabula est de Ecloga sexta *in theatro a Cytheride mima cantata*, quam cum Cicero audiret, magnam Virgilii famam praesagiisse fertur. v. Donat. §. 41.

Hoc anno ad XIII. Kal. April. (XX. Martii) Ouidius natus est; nec multo ante Propertius; Tibullus autem iam ante 705 natus erat; quanquam alii eius natales ad a. 690, Propertii autem ad a. 697 referre volunt. Catullus iam circa 705 obierat.

V. C. 712.

M. Aemilius Lepidus II. L. Munatius Plancus. a. C. 42. Virgilii $\frac{28}{29}$.

Triumuiri Caesari diuinos honores decernunt. Kal. Ianuariis in eius acta iurant. Sacellum ei tanquam heroi in foro faciunt, et quae id genus plura apud Dionem XLVII, 18. 19 memorantur. A quo inde tempore *Diui filius* Octauianus dici coepit, de quo nomine satis copiose agit Heins. ad Aen. VI, 793. Anno fere exeunte pugnatur ad Philippos in ea Macedoniae parte sitos, quae olim ad Thraciam pertinebat. Brutus et Cassius se sua manu interficiunt. M. Antonius ad res Asiae constituendas discedit. Octauianus in Italiam redit, ad agros et praemia inter veteranos distribuenda. De pugna ad Philippos v. Ge. I, 489 sqq.

Ad Caesaris consecrationem, quam diximus, nobiles illi versus spectant, Aen. I, 290 - 294. *Nascetur pulchra Troianus origine Caesar* etc. et VI, 790 *hic Caesar, et omnis Iuli Progenies magnum coeli ventura sub axem.* De eadem consecratione seu apotheosi

agere

agere vulgo exiſtimatur *Daphnis*, Ecloga V. Martinus hoc ipſo quoque anno eam ſcriptam eſſe putabat; vt adeo Octauiano Caeſari iam tum Maro commendatus eſſe videri debeat; idque hoc ipſo carmine eſſe factum. Si mihi haec coniectura, quae per ſe admodum leuis eſt, de anno, quo ſcripta ſit Ecloga V, firmanda eſſet: aliud aliquanto firmius argumentum afferrem. In IX Ecl. v. 19. 20. *Quis caneret nymphas? quis humum florentibus herbis Spargeret? aut viridi fontes induceret vmbra?* haud dubie ad Ecl. V, 20. 40 reſpicitur; eam itaque nona, quam a. 713 ſcriptam eſſe liquido conſtat, priorem eſſe, neceſſe eſt.

V. C. 713.

P. Seruilius Vatia Iſauricus II. L. Antonius.
a. C. 41. *Virgilii* $\frac{29}{30}$.

Octauianus Caeſar Romam reuerſus dum veteranis praemia perſoluere eosque in agros municipales Italiae a Triumuiris promiſſos deducere inſtituit, ingentes per Italiam turbas, partim eorum, qui poſſeſſionibus ſuis eiiciebantur, indignatione, partim militum effreni cupiditate et audacia (de qua v. Appian. p. 1082 ſqq. Dionem Caſſ. XLVII, 17. Vellej. II, 74) excitari videt. Latiſſime autem calamitas illa et ad quamplurimos pertinere debuit, ita vt maximae fortunarum conuerſiones inſequerentur; vnde et Antonius apud Appianum p. 1075 dicere potuit, Octauianum in Italiam iſſe, ſi res dicenda ſit, tamquam omnem Italiam ſedibus ſuis emoturum, *ἀναστήσων τὴν Ἰταλίαν.* Vix enim eſt ex ea aetate poeta, aut ſcriptor, qui non communi clade afflictum ſe memoret. Hinc Tibulli *felix quondam, nunc pauper ager*, I, 1, 19-23. cf. IV, 1, 183-190. Propertius de ſe IV, 1, 129 *Nam tua cum multi verſarent rura iuuenci, Abstulit excultas pertica triſtis opes.* Valerius Cato in Diris

Diris v. 45 *Pertica, quae nostros metata est impia agellos.* Dum Fuluia, M. Antonii vxor, coloniarum deductionem in viri aduentum differendam esse contendit: L. Antonius, Marci frater, Consul, nouas et ipse res molitur, et partim iis, qui praediis et agris suis exciderant, opem suam pollicendo, partim Caesarem ad veteranos criminando, magnum exercitum comparat, bellumque in Caesarem mouet.

In illa agraria largitione etiam Virgilius agros suos paternos amisit. Etsi enim Mantuani nihil in Triumuiros commiserant: magna tamen agrorum suorum parte multati sunt; quoniam, vt aiunt, Cremonensium, qui Bruti et Cassii partes secuti erant, agri proscripti veteranorum cohortibus, quae eo deductae erant, non sufficiebant. Iam Virgilium Romam profectum Octauiani liberalitate agros suos recepisse, cum autem Mantuam rediisset, nouam veteranorum iniuriam expertum esse, ex Ecloga I et IX satis apparet. Confirmat Martialis VIII, 56 *Iugera perdiderat* (Virgilius) *miserae vicina Cremonae, Flebat et abductas Tityrus aeger oues. Risit Tuscus eques* etc. Alia a Grammaticis, pleraque fide incerta, traduntur.

Virgilium Romam discedentem, nam ipsum Romam abiisse, ex iis, quae Tityrus de se narrat Ecl. I, 20 sqq. contendunt, vt agros recuperaret, Octauiano Caesari commendatum esse, omnes fere tradunt; sed alii ab Asinio Pollione, v. Seru. ad Ecl. IX, 11. Donat. Vit. §. 36 alii ab Alfeno Varo, alii a Gallo, vt modo vidimus, cf. Donat. §. 30. 96 alii cum Martiale VIII, 56 a Maecenate id factum esse memorant. Assentitur Auctor Panegyrici in Pisonem v. 218 sqq. Scilicet, cum Pollioni primum poeta innotuisset, ab hoc Maecenati commendari, huiusque studio in Octauiani amicitiam venire potuit. Sed satis est, si teneas,

ſi teneas, poetam his viris omnibus mature gratum et carum fuiſſe.

Recuperato agro, *Eclogam* loco, non tempore *primam*, ſi ſupra memorata recte ſe habent, ſcriptam eſſe, dubitari nequit. Obtinet tamen vulgaris opinio, anno hoc 713 aetatis 29 eum *Bucolica* ſcribere aggreſſum eſſe. Quod quidem conſilium poetam Pollionis maxime auctoritate et hortatu ſuſcepiſſe, inter Grammaticos fama tenet. v. Donat. Vit. §. 36. Iidem ex loco primo, quem Ecloga Tityrus tenet, omnium etiam tempore primam ſcriptam, et calamitate amiſſi agri adductum Virgilium primum poeticen aggreſſum (v. Phocas v. 67 ſqq. Donatus §. 91 etc.) eſſe putarunt; ſcilicet vt ne vnus aliquis poeta eſſet, quem non fames et miſeria ad verſus ſcribendos perpuliſſet.

Cum Virgilius Mantuam redux agros ſuos a veteranis, qui eos occuparant, vindicaret, nouam iniuriam accepit, vt fuga vitae conſulere neceſſe haberet. Patet id ex *Ecloga* IX, quam tum Romam, vt aiunt, regreſſus, vt denuo Octauiani opem imploraret, Varo obtuliſſe videri poteſt; quanquam in ipſo carmine nihil ea de re praeter honorificam Vari mentionem v. 27. 35 occurrit. Non male hoc Ruaeus ipſa carminis forma, quae ſubitariam operam ſatis prodit, confirmari putat. Menalcan in eo carmine Virgilium intelligendum eſſe, iam Quinctilianus monuit Inſt. VIII, 6, 47. Veteranus, cuius audaciae et furori Virgilius vix fuga ſe ſubducere potuit, ab aliis Arrius centurio, ab aliis Clodius, a Probo Milenus ſeu Milienus Toro primipilaris fuiſſe traditur. Iniuriam hanc poeta non niſi Aſinio Pollione fugato, expertus eſſe narratur in Seru. ad Eclog. IX, 11 *quo*, Pollione, *fugato, rurſus de praediis ſuis fuerat Virgilius expulſus.*

Si

Si quaeras, qua ratione poeta iterum in agros ſuos reductus fuerit, Seruium habes Comment. in Bucol. pr. §. 14 narrantem: *Poſtea ab Auguſto miſſis triumuiris, et ipſi integer ager eſt redditus, et Mantuanis pro parte.* In quam ſententiam idem ibid. interpretatur verſus 11 ſqq. Ecl. IX. Vix tamen illud hoc ipſo anno fieri potuit, quo bellum Peruſinum exarſit, cuius incendio late Italia conflagrauit; itaque rebus demum pactione Brundiſina a. 714 compoſitis id eſſe factum videtur. Mantuanis autem ſimul in Virgilii gratiam agrorum partem reſtitutam eſſe, ſatis probabile fit ex Ecl. IX, 7—10. cf. Seru. ad v. 10.

V. C. 714.

Cn. Domitius Caluinus II. C. Aſinius Pollio.

Suffecti ſub exitum anni:

L. Cornelius Balbus. P. Canidius.

a. C. 40. *Virgilii* $\frac{30}{31}$.

Bellum Peruſinum. Octauianus L. Antonium Peruſiamque vrbem deditione accipit. Sub anni huius initium Scriboniam in matrimonium ducit; fecit tamen cum ea diuortium anno ſequenti, ſuſcepta ex ea Iulia. Dio XLVIII, 16 et 34. Cum, M. Antonii in Italiam aduentu, maxima omnium, ne bellum recrudeſceret, ſollicitudo eſſet: L. Cocceio, communi amico, cum vtroque agente, et Maecenate et Pollione adhibitis, (Appian. p. 1126. Dio XLVII, 28) pace Brundiſina, amicitia inter Octauianum et Antonium iterum coaluit; ad quam tanto magis firmandam M. Antonius Octauiam, Octauiani ſororem, cuius maritus nuper obierat, vxorem duxit. Mox cum Sext. Pompeius, qui claſſibus mare tenebat,

 com-

commeatu vrbem intercluderet, fame vrgente, de pace cum Sexto agi coeptum eſt: qua proſcriptis, qui ad eum confugerant, reditus et incolumitas parta eſt. Iam quae ex his huius anni actis ad Virgilium pertineant, paullo curatius videamus.

Peruſia capta, tota ſimul Gallia Ciſalpina cum reliquis Galliis et Hiſpaniis in Caeſaris ditionem venit. v. Appian. p. 1114 extr. Itaque tum demum Virgilio agros ſuos, poſtquam eos iterum amiſerat, reſtitutos eſſe, credere licet. Teſtificandae ſuae laetitiae grataeque voluntatis cauſa in Vari honorem, cuius opera ſecundum Ecl. IX, 27 ſqq. ea res perfecta fuerat, *Eclogam ſextam* tum ſcriptam eſſe, opinatur Martinus. Fuiſſe, qui ſextam omnium primo loco ſcriptam eſſe dicerent, Donatus in Vita §. 102 narrat; ſed eos mala primi verſus: *Prima Syracoſio dignata eſt ludere verſu* — acceptione inductos fuiſſe vix dubites.

Ad firmandam pacem Brundiſii inter Caeſarem et M. Antonium factam Octauiam Antonio in matrimonium datam eſſe diximus. v. Dio XLVIII, 31. Appian. Civ. V, 65, (p. 1126 ſqq.) Erat autem Octauia e priore marito, C. Claudio Marcello, grauida, vt Dio l. l. memorat. Cuius laudatiſſimae feminae conſilio et prudentia cum omnes boni pacem et concordiam tandem ſtabilitam et firmiſſimo vinculo coagmentatam crederent, cumque eius cum Antonio coniugium magna populi laetitia et acclamatione exceptum eſſet, poteſt ſane infans ille naſciturus, cuius in *Ecloga quarta* tam praeclara fata ominatur poeta, is ipſe eſſe videri, quem Octauia tum vtero gerebat. Difficile tamen eſt dicere, quomodo de Marcelli poſtumo tot et tanta ad ſummam rerum ſpectantia augurari tum aliquis potuerit. Melius itaque ad prolem,

prolem, quam ex Scribonia tollendam ſperabat hoc tempore Octauianus, iam tum ad ſummas in rep. opes euectus, referri Eclogam, in prooemio monuimus. Hoc certe anno, pace iam confecta, eam ſcriptam eſſe, dubitari nequit; quum Pollioni Conſuli inſcripta ſit v. 3. 11. 12 orbe iam pacato v. 17. Multi arbitrati ſunt, Pollioni filium natum eo carmine poetam gratulari. Secundum hos Hieronymus Chron. Euſeb. MMXXX dixit: C. *Aſinius Gallus, Orator*, *Aſinii Pollionis filius*, cuius etiam Virgilius meminit, *diris a Tiberio ſuppliciis enecatur.* Parum probabilitatis huic opinioni ineſſe, facile ſentias, ſi ad hanc tanquam hypotheſin carmen exigas.

Non modo Brundiſinam, verum etiam Puteolanam pacem iam tum confectam fuiſſe, quum ea Ecloga ſcriberetur, Ruaeus cum aliis memorat, vt vere totus orbis pacatus videri poſſet. Enimuero non niſi ineunte anno ſequenti, quum Pollio Conſulatu abierat, illa pax eſt compoſita, quum Caeſar et Antonius Pompeium apud Miſenum conueniſſent, v. Dio XLVIII, 31 extr. 36. Nam Appianus temporum ordinem non ſatis accurate ſequitur, quum etiam poſt iſta p. 1135 extr. ea commemoret, quae anno ſuperiore peracta fuerant. cf. Vellei. II, 76. 77.

Antequam Antonius aduerſus Parthos proficiſcebatur, exercitus in hiberna deducendi partem adverſus Parthinos, populum Illyricum, qui loca circa Epidamnum inſidebat, et Bruti cauſſae eximie fauerat, mittit. v. Appian. Civ. V, 75. (p. 1135.) Praefecerat iis copiis Pollionem, qui rem in his terris egregie geſſit, et anno ſequente triumphum de Parthinis egit. v. Dio XLVIII, 41 et ib. nota Fabric.

Quo in itinere aduersus Parthinos cum Pollio esset, *Pharmaceutria*, quae est *Ecloga VIII*, ei a Virgilio missa esse videtur. Namque v. 6 *Tu mihi seu magni superas iam saxa Timaui, Siue oram Illyrici legis aequoris*. cf. ibi notas. Ruaeus in reditu Pollionis scriptum carmen esse putabat, id quod verborum et sententiarum ordini repugnat. Qui enim a Timauo ad Illyricum procedit, is profectionem in Illyricum facere debet, non in Italiam redire. Pollionis etiam iussu Eclogam perscriptam esse, v. 11. 12 apparet: *iussis carmina coepta tuis*.

V. C. 715.

L. Marcius Censorinus. C. Caluisius Sabinus.
a. C. 39. *Virgilii* $\frac{31}{32}$.

A. d. VIII. Kal. Nouembr. C. Asinius Pollio ex Parthinis triumphat. Fasti Capitol. Chronic. Euseb. etc. Est is *triumphus Dalmaticus*. cf. Flor. IV, 12. 11: Horat. Carm. II, 1, 15. 16. De captis a Pollione Salonis, Dalmatiae vrbe, v. Porphyr. ad e. l. cf. Pighii Annal. h. a. De filio Pollionis, Salonino, seu Salonico, qui tamen nullus fuit, sed nepos, eo nomine, egit Ruaeus ad Ecl. IV. pr.

Hoc anno Horatium Maecenati a Virgilio et Vario commendatum esse, Sanadonius de coniectura ponit, ex Horat. Sat. I, 6, 55. Quod tamen maturius factum, si quidem vere huius anni Antonius Athenis Brundisium appulit, vt condicta die cum Caesare colloquium haberet. Factum autem tum videtur, quod narratum est, (cf. Wesseling. Obss. II, 15) ab Agrippa et Maecenate, qui eo accurrebant, *Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium* adductos esse. Qua de re v. Horat. Sat. I, 5 *Egressum magna* etc. inprimis v. 40. Alii iter illud ad colloquii Tarenti habiti

habiti tempus a. 717 referunt. (v. Maſſon. vita Horatii ad 716), quod et ipſum *verno tempore* incidit. v. Appian. Civ. V, 49 (p. 1149). Aderat tum Octavia pacis interpres cum Maecenate, non autem Cocceius Nerua, quem Horat. I. Serm. 5, 27 memorat, quique Brundiſino congreſſui interfuit a. 715.

V. C. 716.
App. Claudius Pulcher. C. Norbanus Flauus.
a. C. 38. *Virgilii* $\frac{32}{33}$.

Bucolicis hoc anno finem impoſitum et Eclogam adeo X conſcriptam eſſe, Ruaeus cum aliis exiſtimat; ea ſcilicet cauſſa inductus, quod Grammatici intra triennium Bucolica abſoluta eſſe memorant, v. Donat. Vita §. 36. Phocas v. 95. Sed hominum illorum vanitas cum rerum argumentis tum iis ipſis, quae aliis locis repugnantia tradunt, facile arguitur.

Martinus ad hunc annum, *Meliboeum VII Eclogam*, cuius alioqui incertum plane tempus eſt, refert, hoc vno argumento vſus, ne is annus prorſus aliquo Virgiliani ingenii monumento vacet.

V. C. 717.
M. Vipſanius Agrippa. L. Caninius Gallus.
a. C. 37. *Virgilii* $\frac{33}{34}$.

Ad hunc annum *Eclogam decimam* referendam eſſe cenſet Martinus, hac de cauſſa, quoniam in eo carmine Gallo inſcripto v. 23 et 47 Lycoris in Gallias abiiſſe et alium amatorem, qui in aliquo exercitu ad Rhenum militabat, ſecuta eſſe memoratur. —

Tua cura, Lycoris, Perque niues alium perque horrida castra secuta est — Tu procul a patria, nec sit mihi credere! tantum Alpinas, ah dura! niues et frigora Rheni Me sine sola vides. A Iulio inde Caesare M. Agrippa primus fuit e Romanis, qui Rhenum traiiceret; idque initio huius anni factum, quo Agrippa Cos. erat. v. Dio XLVIII, 49. Vellei. II, 79. Vbii tum a Sueuis vexati ab Agrippa in fidem recepti in Coloniam Agrippinam sunt deportati. Mox hoc ipso anno, a Caesare in Italiam euocatus Agrippa, classique aduersus Sext. Pompeium fabricandae exercendaeque praefectus est. Possit quidem aliquis haec alio Dionis loco labefactari putare, vbi anno 715 ineunte Octauianus Caesar in Gallias, vt excitatos in iis motus sedaret, profectus esse dicitur, Lib. XLVIII, 20. cf. c. 28 pr. Appian. p. 1135. Sed primum an exercitum secum duxerit, non memoratum inuenias, tum nec Rhenum transiisse aut ad Rhenum quicquam rerum eum gessisse doceas. Quicquid est, probabilior haec est sententia, quam illa Scaligeri, ad Hieronym. n. 1960, qui ante caedem Caesaris Eclogam decimam publice editam esse debere putat, dum illam opinionem amplectitur, quintam in Caesaris necem esse scriptam, intra triennium autem Bucolica esse absoluta. Iam si, quantum siue ex temporum notatione definire, siue coniectura assequi possis, ordinem Eclogarum ac tempus constituere velis, ante eam, quae nunc primo loco posita est, *secundam, tertiam* et *quintam* scriptam esse probabile sit. Tum *prima* et *nona* anno 713. Collocat post hanc *sextam* coniectura Martini. Tum anno 714 *quartam*, 715 *octauam*, vulgatam esse in confesso est; intra idem forte tempus *nona*, et 717 *decima* vltimo loco scripta; vt adeo ad temporis rationem ordo hic constitui forte possit:

1 Ecloga

1	Ecloga II.		6	Ecloga VI.	
2	— III.		7	— IV.	714.
3	— V.		8	— VIII.	715.
4	— I.	713.	9	— VII.	
5	— IX.	eod.	10	— X.	717.

Laudata et commendata ſunt Virgilii Bucolica iam a poetis, qui eadem aetate viuebant. Propertius ad eorum argumenta alludit El. II, 34, 67 ſqq. vbi: *Vtque decem poſſint corrumpere mala puellam, Miſſus et impreſſis haedus ab vberibus. Felix, qui viles pomis mercaris amores! Huic licet ingratae Tityrus ipſe canat*, h. huic puellae, licet ea ingrata ſit, cum tamen amores eius tam paruo emantur, ipſe Tityrus canat, qui Galateam amabat, nullo ad peculium fructu, vt Ecl. I, 31 ſqq. *Felix intactum Corydon qui tentat Alexin Agricolae domini carpere delicias. Quamuis ille ſuam laſſus requieſcat auenam* (igitur tum deſierat ſcribere Bucolica) *Laudatur faciles inter Hamadryades.* Ouidius autem Am. I, 15. 25 *Tityrum* laudat, et Triſt. II, 537 *Phyllidis hic idem teneroſque Amaryllidis ignes Bucolicis iuuenis luſerat ante modis.*

Hoc etiam anno Maecenatis iuſſu Virgilium Georgica exorſum eſſe, communis eſt opinio, quam tamen, ſi moleſtior ſim, non facile niſi Grammaticorum auctoritate probes.

De tempore abſoluti operis paullo certior nobis fides fit ex Georgicorum extr. verſ. v. ad 724; modo exploratum ſatis eſſet, profectos vere eſſe illos verſus a Marone. Eo conſilio poetam de re ruſtica carmen condidiſſe, vt hominum animos ad agrorum cultum per bella ciuilia neglectum reuocaret, docti viri coniiciunt.

 Eodem

Eodem anno ab Agrippa, vt recens aedificatae classes tutum receptum haberent, lacu Auerno et Lucrino cum mari commisso, portus Iulius factus est, de quo v. inprimis apud Dionem XLVIII, 50. 51. Huius operis Virgilius meminit Ge. II, 161 — 164 *An memorem portus Lucrinoque addita claustra* etc.

Antonius cum classe Athenis Tarentum appulit. Tandem Octauia arbitra, Octauius vt eum conueniret, adducitur. Noua inter eos pactio fit. v. Dio XLVIII. extr. Appian. p. 1139 sqq. Eodem ex vulgari opinione Maecenas properans Horatium, Virgilium, Plotium ac Varium secum adduxerat. Verum probabilius fit, Brundisium illud iter factum.

V. C. 718.
L. Gellius Poplicola. M. Cocceius Nerua.
a. C. 36. *Virgilii* $\frac{34}{35}$.

Octauianus Caesar, Sext. Pompejo pugna nauali inter Mylas et Naulochum, ad Siciliae littus, victo et Lepido in deditionem recepto, Romam reuersus immodicis honoribus affectus est. Anno suo XXVIII, inquit Appian. p. 1178, oppidatim inter deos tutelares coli coepit. Haec prima diuini honoris in eum collati mentio. v. Norif. Cenotaph. Pisan. p. 51 sqq. Quod itaque iam ante hoc tempus a Virgilio *Deus* appellatur, Ecl. I, id sine dubio eo pertinet, quod *Diuum Iulium* patrem habebat. *Diui genus* Aen. VI, 739. cf. sup. ad 712. Summi tamen illi et exquisiti honores annis demum 724 et 725 fuere decreti. v. Dio LI, 19. 20.

V. C.

V. C. 720.
L. Scribonius Libo. M. Antonius.
a. C. 34. *Virgilii* $\frac{35}{37}$.

M. Bauius poeta, quem Virgilius Bucolicis notat, in Cappadocia moritur. Hieronym. Chron. Euseb. Olymp. 186, 3. Trahi ad eum solet versus Ecl. III, 96 *Qui Bauium non odit, amet tua carmina, Maeui.*

V. C. 722.
Cn. Domitius Ahenobarbus. C. Sosius.
a. C. 32. *Virgilii* $\frac{38}{39}$.

Inimicitiae inter Caesarem et M. Antonium ad bellum spectant. Magni vtrinque apparatus; de quibus versus Ge. I, 509 sqq. agere videntur: *Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum; Vicinae ruptis inter se legibus vrbes Arma ferunt, saeuit toto Mars impius orbe.* Alii eos versus ad a. 717 referunt.

V. C. 723.
Caesar Octauianus III. M. Valerius Messala.
a. C. 31. *Virgilii* $\frac{39}{40}$.

Pugna apud Actium, Epiri promontorium, a. d. IV. Non. Septembr. cuius magnifica illa est in scuto Aeneae descriptio Aen. VIII, 671 sqq. vbi v. notas. M. Antonius victus in Aegyptum fugit.

Virgilium sequi voluisse Augustum contra Antonium ad Actiaca bella properantem, ait aliquis in Seruianis ad Ecl. III, 74, scilicet, quemadmodum Horatius Maecenati comes esse volebat Epod. I.

V. C. 724.
Caesar Octauianus IV. M. Licinius Crassus.
a. C. 30. *Virgilii* $\frac{40}{41}$.

Caesar post Actiacam pugnam cum Samum insulam in hiberna se recepisset, turbatus nuntiis de seditione militum, quos confecta victoria Brundisium praemiserat, media hieme repetit Italiam; tempestate in traiectu bis conflictatus. Nec amplius, quam XXVII dies, Brundisii commoratus in Asiam reuertitur. Inde spretis Antonii et Cleopatrae legationibus, Aegyptum petit, obsessaque Alexandria, quo Antonius et Cleopatra confugerant, breui potitus est.

Itaque narratio illa Donati Vita Virgilii §. 42 de praelectis Caesari Atellae decumbenti Georgicis nullam fidem habet.

Aegypto in prouinciae formam redactae Cornelium Gallum, equitem R. Praefectum dedit; de quo v. ad Ecl. X et VI, 64. 72. Fontanini hist. litt. Aquilei. p. 14. 15. Fuerat huius Galli insignis opera in Aegypto recipienda. vid. Dio LI, 9: Plutarch. Anton. p. 952.

Caesar, rebus Aegypti constitutis, *per Syriam in Asiam prouinciam profectus hiberna ibi egit, simulque et prouincialium omnia negotia et Parthica composuit*. Ita Dio LI, 18. Tiridates regno a Phraate pulsus in Syriam confugerat et, vt Caesar se Romanis copiis restitueret, supplicabat; cum interea legati a Phraate missi et Tiridatem sibi reddi postularent et amicitiam cum Caesare iungerent. Caesar vtrique comiter respondit, et Phraatis filium, siue a Phraate siue a Tiridate acceptum, Romam secum abduxit et pro obside habuit. v. Dio l. l.

Hunc

Hunc rerum gestarum fundum habent praeclari versus Georg. II, 170 *et te, maxime Caesar, Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris Imbellem auertis Romanis arcibus Indum;* et lib. III, 26. *In foribus pugnam* etc. tum versus lib. IV extr. *Caesar dum magnus ad altum Fulminat Euphratem bello, victorque volentes Per populos dat iura viamque affectat Olympo.* Scilicet tenendum est, esse eum poetarum saeculi Augustei perpetuum morem, vt, quamuis nihil, quod admodum memorabile esset, aduersus Parthos Augustus gesserit, magnifice tamen de rebus eius Parthicis loquantur. Constat porro e Dione, LI, 20 litteras de Parthicis rebus initio anni sequentis Romam allatas tantum ad publicam gratulationem momenti habuisse, vt illustrare reliquam omnem Caesaris fortunam viderentur. Videtur sane illud: *dum fulminat ad Euphratem*, pro re tam tenui, ac legatis auditis, nimis fastuosum esse. Itaque Martinus in annum 731 illos versus adeoque finem Georgicorum referre maluit. Nimis tamen a ceteris temporum et carminis rationibus abhorret, si illud non nisi anno ante poetae mortem ad finem perductum esse statuas; mirumque foret, si 731 Georgica exierunt, non Augusti nomen, iam 727 inditum, sed Caesaris in iis occurrere. Verum concidit omnis disputatio, si memineris versus illos Georg. IV ad f. subiectos a poeta vix profectos esse. Non difficile itaque est etiam de altera quaestione statuere, quod ex iisdem verss. Ge. IV extr. vulgaris opinio obtinet, hoc anno 724 vltimam Georgicis manum esse adhibitam: v. Masson in Iano reserato III, 5, 6. Omnino illam, quam vulgo ferunt, narrationem, „septennio Georgica absoluta „a poeta esse, v. Donat. §. 40, vndecim autem annos „Aeneidi impensos," vt adeo ab hac inde hieme eum ad Aeneida animum aduertisse necesse sit, inter Grammaticorum commenta referendam esse puto.

Vir-

Virgilium Neapoli Georgicorum partem certe extremam pertexuisse, ex eodem Lib. IV extr. manifestum esset, si versus illos ab eius manu esse constaret. Erat ea vrbs illustrium et doctorum virorum secessu illa aetate inprimis celebris, vt otio ac leuioribus studiis se ibi committerent. *In otia natam Parthenopen* Ouidius appellat Met. XV, 712. v. Horat. Epod. V, 43 ibique Gesner. Statium Silu. III, 5, 85: Silium XII, 31: inprimisque Strabonem V. p. 378.

Etiam Aeneidis condendae paullo altius petitum fuisse consilium, nimis puto acute, autumant viri docti, vt summum vnius imperium et gentem Iuliam fatis ei imperio destinatam Romanis commendaret.

Iam tum, cum Georgica scriberet, de Aeneide poetam cogitasse, colligunt alii ex Ge. III, 46 sq. *mox tamen ardentes accingar dicere pugnas Caesaris.* Ita vero Augusti, non Aeneae, res carmine se ornaturum esse pollicetur.

V. C. 725.
Caesar Octauianus V. Sext. Apuleius.
a. C. 29. Virgilii $\frac{41}{42}$.

Caesar Romam reuersus a. d. VIII. VII. et VI. Id. Sext. triumphauit de Macedonia, Dalmatia et Aegypto trinis diebus. Dio LI, 21. Huc referendi versus de Aeneae clipeo VIII, 714 sq. *At Caesar triplici inuectus Romana triumpho Moenia* etc. Decreto Senatus Ianus clausus est, vsque ad a. 727. v. Masson. p. 74. v. Dio LI, 20, et ibi not. Quo Virgilius respexisse creditur Aen. I, 295 - 300 *Aspera tum positis mitescent saecula bellis — dirae Claudentur belli portae:* quanquam hoc ipso anno versus illos scriptos esse necesse non est. Eodem refero Aen. IX, 642 *Iure omnia bella Gente sub Assaraci fato ventura resident.*

Porro

Porro ibid. I, v. 296 *Cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt*, ad Censuram hoc anno a Caesare, assumto M. Agrippa collega, actam spectare putatur. Dio LII. 42.

Ad hunc annum Caesaris de imperio deponendo habita cum Agrippa et Maecenate consultatio pertinet. v. Dio LII. pr. Quas Virgilio ea in re partes dederint inepti Grammatici, v. in Donato §. 78.

Hoc aut superiore anno, certe ante Ianum clausum, Dacos trans Istrum cum Bastarnis, Moesis et aliis populis bello adortus erat M. Crassus, de qua expeditione v. Dio LI, 22. 23 sqq. Vnde versus Virgilii ductus Ge. II, 497 *aut coniurato descendens Dacus ab Istro.* A M. Antonio ad societatem et auxilia ferenda pellecti fuerant isti populi, quo factum esse videtur, vt in fines Romanos infestis mox armis incurrerent. Triumphum de iis egit Crassus IV. Non. Iul. 726. Pro *Dacis* magnificentius visum poetis *Getas* nominare, vt Aen. VII, 604. Horat. Od. IV, 15, 22 et *Scythas* Carm. Saec. 55.

V. C. 726.
Caesar Octauianus VI. M. Agrippa II.
a. C. 28. *Virgilii* $\frac{42}{43}$.

Apollinis in Palatio templum cum bibliotheca Caesar perfecit et dedicauit. Ludos Actiacos quinquennales, propter victoriam Actiacam iam ante decretos, cum Agrippa exhibuit. Tunc gymnici quoque ludi acti sunt. Dio LIII, 1.

Hos ludos adumbrauit poeta sub iis, quos Aeneam suum facit instituere Aen. III, 280 *Actiaque Iliacis celebramus littora ludis. Exercent patrias oleo labente palaestras Nudati socii.*

V. C.

V. C. 727.
Caesar Octauianus VII. M. Agrippa III.
a. C. 27. *Virgilii* 43/44.

Caesar ex ante diem XVI Kal. Februarii, sententia L. Munatii Planci, a senatu ceterisque ciuibus Augustus *appellatus est, sese septimum, et M. Vipsanio Agrippa tertium Consulibus.* Censorinus c. 22. v. Dio LIII, 16 ibique Fabric. Romuli nomen a nonnullis propositum, et ab ipso Augusto magnopere esse appetitum, satis constat. v. Dio ibid. Sueton. Aug. 7. Itaque versum Ge. III, 27 *victorisque arma Quirini* hinc interpretandum esse existimant viri docti; nimis tamen leuis est ista suspicio. Neque illud nonnullorum commentum, de versibus serius et secunda aliqua recensione insertis, quod forte ex Donato §. 50 petitum est, admodum probamus. Multo minus Harduini somnia me tenebunt, cum in reliquis, tum in iis, quae ex temporum angustia contra Aeneidis a Virgilio susceptum opus disputat in *Pseudouirgilio* (inter Opera varia p. 280). Talia refellere, nostri otii non est, et viros doctos in iis refellendis otium suum consumsisse piget. Ceterum post hunc annum etiam ille locus Aen. VI, 792 scriptus esse debet: *Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis, Augustus Caesar, Diui genus.*

Augustus cum exercitu ab Vrbe proficiscitur, vt Britannis arma inferat; sed subsistit in Gallia ad res ibi constituendas. Dio LIII, 22. Ianus reseratus.

Messala Coruinus ex Gallia triumphat VII Kal. Octobr. v. ad Tibull. I, 7.

Hunc porro annum assignant viri docti Satyrae decimae libri I Horatii, in qua v. 45 *molle atque facetum*

facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camenae. Quod iudicium cum vnice ad Bucolica et Georgica ſpectet, cumque ibidem: *forte epos acer*, Vt nemo, *Varius ducit*, adiectum ſit, nihil adhuc de Aeneide tum poetam cogitaſſe, nihil certe vulgaſſe, probabile ſit.

V. C. 728.
Caeſar Auguſtus VIII. T. Statilius Taurus II.
a. C. 26. *Virgilii* $\frac{44}{45}$.

Sext. Apuleius ex Hiſpania triumphat VII. Kal. Februar. Ergo is ſuperiore anno in Hiſpania res feliciter geſſerat.

Cornelius Gallus, primus Aegypti praefectus Auguſtalis, cum propter multa flagitioſe acta infamia ab Auguſto notatus, mox et ſenatus iudicio damnatus eſſet, dolorem non ferens, poenam morte voluntaria anteuertit. Dio LIII, 23. Eius laudes quarto Georgicorum libro Auguſti iuſſu tum ſublatas Ariſtaei fabulae locum feciſſe, narrant Grammatici. v. Donat. §. 39. Seruius ad Ecl. X, 1.

V. C. 729.
Caeſar Auguſtus IX. M. Iunius Silanus.
a. C. 25. *Virgilii* $\frac{45}{46}$.

Expeditio Auguſti in Cantabros. Abſentem eum a Virgilio litteris ſuis Aeneidem flagitaſſe, Donatus memorat §. 46. vbi v. not.

Hoc et ſequente anno Aelius Gallus ex Aegypto, cui praefectus erat, exercitum in Arabiam felicem ducit, Dio LIII, 29: Strabo XVI p. 1126. Ad hanc expeditionem reſpexiſſe videri poteſt Maro, Aen. VII, 605 *Siue — inferre bellum — Arabiſue parant.*

V. C.

V. C. 730.
Caesar Augustus X. C. Norbanus Flaccus.
a. C. 24. *Virgilii* $\frac{46}{47}$.

Altera vice Ianus clausus, Augusto ex Hispania reduce. Porro Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 189, 1 *Quinctilius Cremonensis, Virgilii et Horatii familiaris, moritur.* De eius obitu consolatur Virgilium Horatius noto carmine Lib. I Od. 24. Verum an ille Virgilius noster Maro sit habendus, et quis ille Quinctilius fuerit, pariter ignoratur: nam Grammaticorum commenta audienda non sunt.

V. C. 731.
Caesar Augustus XI. A. Terentius Varro Murena, suff. Cn. Calpurnius Piso.
a. C. 23. *Virgilii* $\frac{47}{48}$.

Augustus e graui morbo Antonii Musae opera conualescens semestri spatio interiecto M. Marcellum, sororis filium, cum aedilitatem anno superiore suscepisset, et Augusto vulgo imperii heres destinaretur, e morbo decedere vidit. Grauis tunc totius populi luctus. Dio LIII, 30. Virgilius eius mortem pulcherrimis versibus ornat Aen. VI, 861-887. De quibus versibus lectis, et lauta remuneratione honestatis v. Donat. §. 47.

Tiridates ipse, a Phraate vero legati, controuersiarum suarum caussa Romam venere. Quibus in senatum introductis, cum Augusto caussae cognitio decreta esset, Tiridatem Phraati nequaquam tradidit, filium tamen Phraatis, quem in potestate sua habebat, patri remisit hac lege, vt pro eo captiuos signaque militaria, Crassi et Antonii cladibus amissa, reciperet. Dio LIII, 33. Res tamen non perfecta ante annum 734. Ad hoc Augusti

gusti postulatum, quo negato bellum in Parthos susceptum iri suspicio erat, respexisse creditur Virgilius Aen. VII, 605. 606 *Siue Getis inferre manu lacrimabile bellum* Hyrcanisue *Arabisue parant*, seu tendere ad Indos Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa. Addebat Ruaeus sub h. a. „Igitur annis minus quatuor sex fere vltimos operis libros poeta perfecit; nec vero tanta in iis elucet, quanta in superioribus, cura." Atqui poterant et haec secundis curis operi inserta esse, si semel hoc admiseris; et, nisi aliunde hoc acceptum habuisset, defectum curae ac diligentiae in nouissimis libris vix odoratus esset Ruaeus.

V. C. 732.
M. Claudius Marcellus Aeserninus. L. Aruntius. a. C. 22. Virgilii $\frac{48}{49}$.

Augustus in Siciliam profectus est, vt eam ac omnes alias ad Syriam vsque prouincias constitueret. Dio LIV, 6. Factum id sub finem anni videtur. Videri potest de hoc itinere Noris. Cenotaph. Pisan. p. 292-294. Ianus iterum referatus ante eius discessum. Ad hoc tempus respexisse Virgilium in Aen. VII, 605. 6 *seu tendere ad Indos Auroramque sequi* putabat Masson. in Iano referato p. 112 sqq.

Aethiopes, duce regina, Candace, impressionem in Aegyptum faciunt, et Elephantinen vrbem diripiunt. Reuertentes eos ad terras suas C. Petronius, Aegypti praefectus, caedit, Aethiopiam ingressus, regiam euertit, et terram eorum praesidiis occupat. v. Dio LIV, 5: Strabo Lib. XVII, vbi de Aethiopibus agit. Haec Virgilius respicere videtur Aen. VI, 796 — *iacet extra sidera tellus* etc.

V. C. 733.
M. Lollius. Q. Aemilius Lepidus.
a. C. 21. *Virgilii* $\frac{49}{50}$.

Augustus, rebus in Sicilia ordinatis, in Graeciam transmisit. Rebus in Graecia confectis, in Samum nauigauit, ibique hiemauit. Dio LIV, 7.

V. C. 734.
M. Apuleius. P. Silius Nerua.
a. C. 20. *Virgilii* $\frac{50}{51}$.

Vere Augustus in Asiam perrexit, ibique et in Bithynia omnia constituit, Dio LIV, 7 *etiam Syriam adiit* ibid. Iustin. XLII, 5. Hanc Augusti in prouinciis adeundis, dignam principe tanto, industriam praedicat Virgilius Aen. VI, 802-806 *Nec vero Alcides tantum telluris obiuit* etc. cf. Sueton. c. 47.

Cum in Syriam aduenisset, Phraates, veritus, ne bello peteretur, signa Augusto cum captiuis et exercituum Rom. spoliis remisit. Qua re nihil ad Augusti gloriam illustrius vnquam factum visum est. v. Dio LIV, 8 et ibi Fabric. Etiam Indorum legati eum Antiochiae adierunt. v. Strabo XV p. 719 C. D. vnde Aen. VI, 795 *super Indos Proferet imperium.* Itaque magnopere inprimis a poetis ea res extollitur et magnificis verbis ornatur, vt de profligatis Parthis, euerso eorum imperio, victo Oriente, India debellata, eos loqui videas. cf. loca apud Cerdam ad Aen. VII, 606. Ad hunc itaque annum versus poetae nostri Ge. IV, extr. II, 170-173. III, 26-33 a nonnullis referri, supra ad a. 724 significauimus. Insigniter auctum est hoc idem Aen. VI, 799 *Huius in aduentum iam nunc et Caspia tellus Responsis horrent diuum et Maeotia tellus Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.*

Occiso

Occiso Artaxia, qui aliis Artabazes siue Artauasdes, *per dolum propinquorum*, *datus a Caesare Armeniis* (maiori Armeniae) *Tigranes*, *deductusque in regnum a Tiberio Nerone* Tacit. Annal. II, 3. v. Dio LIV, 9 et ibi Fabric. add. Vellei. II, 94, 4 et ibi Ruhnk. Hinc vulgo illustrant Virgilii illud Ge. III, 30 *pulsumque Niphaten;* qui Armeniae mons est, male a poetis nonnullis pro flumine habitus; etsi ad res cum Parthis 724 transactas referre praestat. Ominatur poeta, tanquam vaticinando, euentus futuros, non res vere gestas enarrat.

E Syria Augustus in Samum reuersus ibidem iterum hiemauit. Frequentes hic ad eum legationes conuenerunt, et Indi pacem, quam antea per oratores petierant, tunc interposito foedere sanxerunt et dona miserunt. Dio LIV, 9. Hoc paullo fastuosius forte extulisse videri potest poeta Ge. III, 26 *In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto Gangaridum faciam;* nisi, quod malim, de Augusto ea omnino vaticinatur, quae ab eo iamdudum exspectabantur, vt Parthos et Indos imperio Romano adderet.

Garamantes quoque hoc anno victi a L. Balbo Procos. qui sequente anno a. VI Kal. April. ex Africa triumphauit. v. Plin. V, 5. cf. Solin. 29. add. Intpp. inpr. Ruhnken. V. C. ad Vellei. II, 51 p. 249. Hinc VI, 795 *Super et* Garamantas *et Indos Proferet imperium.*

V. C. 735.
C. Sentius Saturninus. Q. Lucretius Vespillo. a. C. 19. *Virgilii* 51/52.

Donatus in Vita §. 51 *Anno quinquagesimo secundo, vt vltimam manum Aeneidi imponeret, statuit in Graeciam et Asiam decedere, trienniaque continuo omnem*

operam limationi dare, vt reliqua vita tantum philosophiae vacaret. Sed cum ingressus iter Athenis occurrisset Augusto, ab Oriente Romam reuertenti, (quod verum est. v. Dio LIV, 10) *vna cum Caesare redire statuit. Ac cum Megara, vicinum Athenis oppidum, visendi gratia peteret, languorem nactus est: quem non intermissa nauigatio auxit, ita, vt grauior indies, tandem Brundisium* (alios Tarentum memorare, in notis monitum) *aduentarit, vbi diebus paucis obiit, X Kal. Octobr. C. Sentio, Q. Lucretio Coss.*

Celebrabantur isto anno Eleusinia a. d. XXIV Augusti, quibus ipse Augustus initiatus est; an et ipse Maro, sine rerum argumentis confici non potest.

Annum obitus confirmat Hieronymus Chron. Euseb. ad Olymp. 190, 2 *Virgilius Brundisii moritur, Sentio Saturnino et Lucretio Cinna* (hoc nullum Lucretiorum cognomen) *Coss.* Plin. XIV, 1 *Haec* (vitis per se in vino picem resipiens) *Virgilii vatis aetate incognita, a cuius obitu XC aguntur anni:* numero rotundo; cum XCV essent.

Cum in Graeciam proficisceretur Virgilius, scriptum fuisse creditur ab Horatio Carmen III Libri I *Sic te Diua potens Cypri.*

Dum in Graecia fuit, tertio Georgicorum libro splendidum illud exordium: *Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas,* additum ab eo esse cum Catroeo Wartonus putabat, ex interpretatione scilicet parum subtili.

Fuere, qui eum in itinere Tarenti vita excessisse traderent; quae vrbs cum ad Calabriam referatur, hinc intelligendus versus Epitaphii: *Mantua me genuit, Calabri rapuere,* h. in Calabria vitae ereptum se significat. cf. Phocas v. 105 *vt Calabros tetigit — vehemens luxauit corpora morbus.*

Ossa

Offa Virgilii Neapolim translata et ibi in via Puteolana fepulta. v. Donat. §. 55. 56. Apud Hieronymum l. l. *Offa eius Neapolin translata in fecundo ab vrbe miliario fepeliuntur, titulo iftiusmodi fupra fcripto, quem moriens ipfe dictauerat:* MANTVA ME GENVIT; quod apud Donatum §. 55 legas, et in Eufebianum Chronicon haud dubie ab interpolatore venit; repetitum inde a Vincent. Bellouac. Specul. hift. VII, 60.

De teftamento Virgilii v. Donatum §. 56.

Eum paullo ante mortem fcrinia adeoque omnia fua fcripta, (vt etiam Grammaticus in Antholog. lat. II, 184. 10-14 accepit) comburere voluiffe, mox, vt Aeneis faltem combureretur, tanquam imperfectum opus, teftamento fcripfiffe; tandem, amicorum precibus victum, Vario ac Tuccae fcripta fua legaffe, ea fub conditione, ne emendarent, narrat Donatus §. 52. 53 ab iis tamen, iuffu Caefaris, Aeneidem emendatam effe, in eadem farragine memoratur §. 56 quod ita intelligendum, vt emendarint quidem tollendo, non autem addendo. Ita fere Hieronymus Chron. Eufeb. ad Olymp. 190, 4 *Varius et Tucca, Virgilii et Horatii contubernales, poetae habentur illuftres, qui Aeneidum poftea libros emendarunt fub ea lege, vt nihil adderent.*

Reliqui Grammatici modo hoc modo illud fequuntur. At veteres fcriptores, Plin. VII, 30. f. 31. *D. Auguftus carmina Virgilii cremari contra teftamenti eius verecundiam vetuit; maiusque ita vati teftimonium contigit, quam fi ipfe fua probaffet.* Gell. XVII, 10 — *fed quae procraftinata funt ab eo, vt poft recenferentur, et abfolui, quoniam mors praeuerterat, nequiuerunt, nequaquam poetarum elegantiffimi nomine atque iudicio digna funt: itaque, quum, morbo oppreffus, aduentare mortem videret, petiuit orauitque a fuis amiciffimis im-*

 penfe,

penſe, vt Aeneida, quam nondum ſatis elimauiſſet, abolerent. Macrob. Sat. I. 24 *qui enim moriens poema ſuum legauit igni, quid niſi famae ſuae vulnera poſteritati ſubtrahenda curauit? nec immerito.* Multa in eam rem variorum Epigrammata v. in Catalectis Scaligeri et Burmanni Anthologia. Adde Donat. §. 57. 58.

Ceterum Virgilio mox *comitem ad Elyſios campos mors miſit* Tibullum iuuenem. v. Domitii Marſi Epigramma ad calcem Tibulli. Ouidius tum annum XXV agebat, itaque Virgilium *tantum ſe vidiſſe* teſtatur Triſt. IV, 10. 51. Horatius annum ingreſſus erat XLVII.

Aeneidem cum viuo Virgilio multis hominum deſideriis exſpectatam, et ab Auguſto litteris flagitatam, Donat. ſ. 46. Macrob. I, 24 tum eo mortuo magno fauore et praedicatione acceptam fuiſſe, ex poetis eius temporis colligas. Ouidius Rem. 395. 396 *Tantum ſe nobis Elegi debere fatentur, Quantum Virgilio nobile debet epos* *. Sed idem Aeneidis iam meminit Am. I, 15, 25 quod carmen ad annum 736, proximum a Virgilii morte, Maſſonus retulit: *Tityrus et ſegetes Aeneiaque arma legentur, Roma triumphati dum caput orbis erit.* Et in Arte 751 edita Lib. III, 337 *Et profugum Aenean, altae primordia Romae, Quo nullum Latio clarius exſtat opus.* Nondum abſoluta et edita erat Aeneis, cum Propertius nobiles illos verſus ſcriberet Lib. II Eleg. extr. 61 ſqq. *Qui nunc Aeneae Troiani ſuſcitat arma* etc.

Virgilium paullo poſt, et adhuc aeuo Auguſteo, in ſcholis praelectum et enarratum fuiſſe, e Suetonio ſcimus de ill. Grammat. c. 16. Q. Caecilius Epirota Cornelii Galli familiaris — *primus dicitur latine ex tempore diſputaſſe, primusque Virgilium et alios poetas nouos*

* ita leg. nam *opus nobile* eſſet quidem carmen epicum, non poeſis epica.

nouos praelegere coepisse. Etiam Orosius Lib. I, 18 Aeneas — *qualia per triennium bella excitarit — ludi litterarii disciplina nostrae quoque memoriae inustum est.*

Caligula Virgilii memoriae admodum infestus fuit. *Sed et Virgilii et T. Liuii scripta et imagines, paullum afuit, quin ex omnibus bibliothecis amoueret, quorum alterum, vt nullius ingenii minimaeque doctrinae — carpebat* Sueton. Calig. 34. Itaque Virgilii Codices ad paruum tum numerum redactos fuisse necesse est. An forte inde in tanto nunc apographorum numero mirus ille librorum etiam vetustiorum in corruptelas consensus repetendus est? vt, cum post haec Virgiliana carmina ex paucis, nec forte emendatissimis, exemplaribus describerentur, vera iam tum lectio periisset; quo factum, vt frustra nunc a libris auxilium, vbi haereas, exspectetur. Exstabat tamen Virgilii manus adhuc Plinii maioris aetate H. N. XIII, 12 extr. et Quinctiliani, Inst. I, 7, 20. Nam Hyginum, qui paullo post Virgilium vixit, *librum ex domo et familia Virgilii* habuisse, ap. Gell. I, 21 nil mirum. Virgilii idiographum librum inspectum, sed ab aliis, Gellius memorat N. A. IX, 14. cf. eundem II, 3. XIII, 20.

Magnam copiam versuum et lusuum in Virgilium eiusque carmina cum bona tum mala, vetustiorum et seriorum poetarum, v. post Pithoeum et Ios. Scaligerum in Catalectis ap. Burmann. in Antholog. Lat. Lib. II. ep. 173 sqq. Centonum Virgilianorum Architecta, Falconia Proba, circa 379 vixit.

DE CARMINE BVCOLICO.

Carminis bucolici, *ἀπὸ τῶν βουκόλων*, *quod pastorum genus honestissimum erat*, *dicti*, *h. e.* pastoritii, *origo varie traditur et a diuersis fabulis repetitur. Sunt*, *qui eius initia in aetate aurea*, *sunt*, *qui in Arcadia aut in Sicilia quaerant* *. *Alii auctorem Diomum aliquem*, *alii Daphnidem*, *alii Stesichorum*, *alii Theocritum faciunt* **. *Sed fluctuat tota haec disputatio et incerta fertur*, *quod non animaduertunt docti homines*, aliud *esse carmen pastoritium*, *quo homines*, *qui greges pascerent*, *vt nostris temporibus*, *ita primis statim vitae humanae initiis longum diem fefellerunt*, aliud, *quo homines ingeniosi vitae rusticae bona ac delicias certa ratione et arte adumbrant. Prius illud haud dubie inter antiquissimos homines viguit*, *antequam in magnos coetus et ciuitates coirent*; *idemque inter omnes populos vsitatum esse debet*, *qui siue vagis*, *Nomadum more*, *siue certis sedibus vtentes dant gregibus alendis operam:*

Et zephyri caua per calamorum sibila primum
Agrestes docuere cauas inflare cicutas;
Inde minutatim dulces didicere querelas,
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,
Auia per nemora ac siluas saltusque reperta,
Per loca pastorum deserta atque otia dia ***.

Potuere itaque Arcades *et* Siculi, *qui*, *antequam aratio frequentior esset*, *vt bonis pascuis abundabant*, *ita totam vitam gregum curae impendebant*, *inuitante ipsa locorum amoenitate*, *caeli clementia*, *animi a curis vacuitate et otio*, *carmina pastoritia condere et vulgari vsu*

* v. Seruius pr. Comment. Auctor Vitae Virgilii Donatianae c. 21. Grammaticus Graecus pr. Theocriti.

** Athenaeus XIV. p. 619. Diodor. IV. c. 84. Aelianus V. H. X, 18. ibi v. not.

*** Lucret. V, 1381 sqq.

*vsu habere; potuere esse inter eos, qui cantu excellerent, qui certamine vincerent. Consecrarunt quoque poetarum fabulae nomina pastorum e vetere vita, vt Daphnidis. v. Ecl. V. Forte etiam festa, quae Apollini, Dianae, Cereri, Pani aliisque diis rusticis celebrabantur, vti maiorem celebritatem, ita maius studium, maiorem artem et concinnitatem carminum attulere; quo ipso apparet, cur initia Musae bucolicae ad festum fere Dianae aut Apollinis Nomii, alteriusue Numinis agrestis referantur *. Tandem, multo tempore post, forte etiam post multos alios, qui idem tentauerant, inter quos certe Stesichorus fuisse fertur **, exstitit homo ingeniosus,* Theocritus, *qui, cum videret, quantam gratiam ista carmina rudia et indocta haberent, quantamque, si arte paullulum polirentur, venustatem et suauitatem habitura essent,* genus hoc carminis bucolici *excoluit, quod antiquam quidem illam indolem referret,* politum *tamen* magis et excultum, *numerisque ac legibus adstrictum, cuiusque ea natura esset, vt pastoritiae istius vitae, cuius species animo humano ipsius naturae quodam lenocinio iucundissima insidere solet, bona, tranquillitatem, securitatem, innocentiam, delicias et gaudia numeris modisque adumbrando, animos hominum deliniret et grata fraude delusos teneret. Cum autem duobus id potissimum modis effici possit,* aut *mera nimirum descriptione, vt tamquam a pictore in tabula agri, greges, siluae descriptae exhiberentur,* aut *actione aliqua et ad dramatis formam; priore quidem illo, quod vix diu placere potest, quodque nouum carminis genus, haud tamen copiosum ac fecundum, efficeret, omisso, alterum arripuit, et pastoritium carmen ita condidit et descripsit,* vt actionem aliquam ex ista vitae simplicitate et felicitate, seu rem gestam, aut

* v. Vitam Virg. Donat. ** *Aelian.* l. l. §. 84 sqq.

quae contingere in iſta vita poſſet, ſacrum aliquod feſtumue, forte etiam caſum memorabilem, vt inter tales homines, aut etiam colorem eius vitae, ſed facto aliquo expreſſum, quo iſtorum hominum ſtudia, officia, rationes, affectiones declararentur, ita exhiberet, vt animi audientium iucunda rerum imagine et vitae iſtius grata ſpecie frui viderentur. *Capi autem et demulceri iſtis delinimentis animi non poſſunt, niſi vbi ab vrbanae vitae curis ac moleſtiis auocati in agris ſiluisque inter greges et armenta et pecoris magiſtros verſari videbuntur, atque id curabitur a poeta*, vt ne quid ſubeat animos, quod moleſtiam, tenuitatem ac ſordes iſtius vitae in memoriam reuocet, *adeoque ſuauiſſimam illam oculorum faſcinationem ſoluat; qua ipſa de cauſſa factum eſt, vt* paſtoritia *potius, quam omnino ruſtica vita, aut aratorum et opus ruſticum facientium conditio in hoc carmine exhiberetur, cum haec quidem paullo plus offenſionis haberet, nec facile a laborum taedio, et attriti corporis defatigatione omninoque aerumnis ſuis, poetae arte et ingenio liberari poſſet. Sed haec a multis ſatis diligenter ſunt praecepta et ad prima huius generis elementa pertinere putanda ſunt. Itaque*,

Et ſecura quies et neſcia fallere vita,
Diues opum variarum, et latis otia fundis,
Speluncae viuique lacus, et frigida Tempe
Mugitusque boum mollesque ſub arbore ſomni
Non abſunt *,

omninoque totum carminis paſtoritii argumentum ad ſiluas agrosque ſpectare, ruris et veris amoenitate commendari et locus facti ſiue dramatis ita declarari debet, vt ſenſus noſtri rebus ipſis intereſſe videantur. Quod animorum deludendorum artificium deſcriptione locorum ac temporis non parum iuuatur, cui veteres tam

* Ge. II, 461 ſqq.

*tam parum indulsisse mirari forte possis; quamquam Theocritus hac arte Virgilio multum praestat: sunt enim inter eius descriptiones nonnullae veris ac ruris suauissimae et dulcissimae**; *frequentius, et in multis feliciter, eo Gesnerus vsus est, suauissimus poeta, quem antiqua illa Graecia aut suum esse popularem credidisset, aut nobis inuidisset. Ex eodem fonte deriuatur illa ratio, qua praecipitur*, vt non modo quicquid veri fructus, otii et felicitatis vitae rusticae siue pastorali insit, *ad pastoritii carminis suauitatem arcessatur, verum etiam vt*, quicquid ad amplificandam, exornandam ac cumulandam istam veram iucunditatem animi vis excogitare ac fingere possit, *ad maiorem suauitatem liberaliter congeratur. Quicquid enim animum delectare et illecebris quibusdam delinire potest, in id poeta ius habet. Sed non in omni genere omnia ad delectandum vim habere possunt. Sunt multae partes et casus vitae rusticae, qui in alio forte carmine feliciter adumbrati placere possunt; sed in nostro genere tantum ea sunt admittenda, quae otiosam, securam, liberam et omnibus curis solutam negotiisque vacuam vitam exhibere et subiicere sensibus nostris possunt, qualis eorum hominum et olim fuit, et adhuc in paucis quibusdam terris est, qui nondum in ciuitates redacti aut imperii aliqua forma descripti sunt. In* tractando *itaque pastoritio argumento poetae necessario ita versandum erit, vt partim pastorum suae gentis conditionem malis, quibuscunque premitur, cogitatione liberet, bona autem omnia passim in ea obuia et maiora efficiat, et in vnum congesta ita fingendi licentia exornet, vt cumulatissimam felicitate vitam adumbret; partim ad fabulas de primorum hominum vita et aetate aurea, nec non ad narrationes siue de maiorum vita, antequam per vicos et vrbes habitarunt, siue de populorum Nomadum pastoritiamque vitam*

* Vide Idyll. VII.

vitam agentium moribus et institutis confugiat et hinc suo argumento colores petat.

Iam non magna iudicii subtilitate indigere videtur ad diiudicandum ea quaestio, *qua* natura huius carminis ab argumentis piscatorii, venatorii, messorii, vindemiatorii et similis generis aliena esse *existimatur. Quidni enim liceat quamcunque tandem vitae conditionem ac fortunam carminum argumentum facere, iucundasque rerum species, quae delectent, et congruas sententias, adhibendo, grata varietate taedium leuare? Non iam sunt pastoritia carmina; quod fateri liceat; sunt tamen generis similis ac cognati. Enimuero id ipsum difficultatis habet hoc argumenti genus, quod raro molestis iniucundarum rerum imaginibus liberari et ad gratam illam inhaerentem animo nostro simplicitatis, libertatis et tranquillae felicitatis notionem reuocari potest; quo pacto et infecundum ingratumque hoc genus est, et, dum in angustiore gyro coercetur, multo tamen magis laboris, artis et subtilitatis requirit. Quotum enim quodque ex Sannazarii idylliis caret iis vitiis, quibus tota huius poetices ratio, vt iucundis et gratis rerum imaginibus delectet, tollitur?*

Enimuero, si totam Bucolici carminis rationem his quidem finibus, quibus modo eam circumscripsimus, contineri libeat, quid magnae Theocriteorum et Virgilianorum carminum parti facias, *videndum tibi est. Et* Virgilii *quidem* quinta, septima *et* octaua *haud dubie, quodammodo etiam* tertia ecloga *ad id genus referri poterit, reliqua ab eo aliena esse facile apparet. Quae quidem res, cum Virgilii et Theocriti carmina tam diversi generis sint, tam diuersis doctorum hominum de huius generis natura et arte iudiciis locum fecit; cum aut naturam Bucolici carminis ex illis exemplis constituere, aut ad notionem e natura rei institutam reuocare*

illa

illa exempla vellent. Scilicet vti ea notio recte eo, quem secuti ſimus, modo informari videri poteſt, ita ingenioſorum hominum ſollertia alia genera *inuenit, quae cum illo coniuncta nec tamen plane eiuſdem modi ſunt. Et* Virgilius *quidem, nam ad hunc omnis noſtra ſpectare debet diſputatio*, nouum genus *conſtituit in eo*, vt *non tam imagines et attributa rerum ex aurea aetate repeteret*, *ſed* ipſam auream aetatem repraeſentaret, *homines, deos et heroes, qui in ea vixiſſent, exhiberet, iisque ſententias ac mores congruos tribueret. Id genus inuenire mihi videor, ſi* Silenum, eclogam VI *et* Pollionem, eclogam IV *cogito. Et de illo quidem res manifeſta; de hoc non magis dubia, ſi facultatem illam vaticinandi et poeſin afflatis illis diuino ſpiritu hominibus propriam ad antiquos homines pertinere memineris. Quod quidem cum nouaſſet, conſequutus ſimul eſt hoc, vt epico carmini propius admoueret bucolicum.* Aliud *porro carminis paſtoritii, modo tantum variato*, genus *eſt hoc*, vt *ad maiorem animorum voluptatem rem*, factum aut caſum noſtrorum hominum, noſtrorum temporum, coloribus et pigmentis a vita paſtoritia petitis ornemus, *et non modo ad fabulae Bucolicae modum tractemus, ſed etiam in fabulam inter paſtores geſtam commutemus, interdum etiam rem in antiquorum illorum temporum ſimplicitate et ſecuritate agi aut euenire fingamus. Cuius generis, quod priore illo multis modis inferius habendum eſt; nec tamen ſua laude, ſua gratia ac ſuauitate caret, reliquae fere Virgilii ſunt eclogae. Quid enim?* prima *et* nona *an quicquam aliud, quam poetae caſum et Mantuanorum fortunam, aut, ſi hoc magis placet, iſtorum certe temporum calamitatem, enarrat?* Decima *Galli amores, ſub paſtorali fabula, exponit.* Quarta *autem, quamquam eam ad aliud genus retulimus, cum hoc tamen commune habet illud, quod natales nobilis alicuius pueri celebrat. Ecloga tandem* ſecunda, *Corydon inſcripta, naturae paſto-*

pastoritiae nihil aliud debet, quam quod amoris miseri in puerum aestus imaginibus, sententiis et notionibus pastoralibus exprimitur. Nam ad illud genus, in quo vitae pastoritiae libertas, innocentia et simplicitas commendatur, id plane non pertinere, quis non videat? Quid? quod argumentum hoc, cum plane nullam huius generis voluptatem afferat, et a vitae pastoritiae integritate abhorreat, eo minus iucundum est, quod Corydon pastor seruilis conditionis est, qui domini sui pusionem amat. Atque hoc quidem infimum genus, recentiores fere poetas, cum Bucolica carmina condere sibi videbantur, secutos esse, non opus est, vt multis doceamus.

Materia itaque et argumentum carminis Bucolici seu pastoritii quale sit, videtis. Iam mores ac sententiae, verba atque numeri *facile* ex ipsa vitae pastoritiae conditione *duci possunt. Simplicitas et naturalis aliqua venustas omnia ea continent, quae copiosius ab aliis hac in parte disputata sunt. Ei autem aduersantur ea omnia, quae ad sensum oculorum animique molesta sunt. Non itaque admittendae sunt vitae agrestis sordes, foeda morum spurcities, verborum rusticitas et asperitas. Quem enim ingenuum hominem delectent arte expressa, quae si casus obtulerit, refugere solemus. Forte ars, qua ad viuidum redhibita ea sunt, mirationem faciet; verum cum dolore et sensu animi ingrato ex rerum ipsarum ingrato spectaculo. Contra vero, si consilio suo respondere hoc videat poeta, quid eum vetet interdum ad mythicam hominum vitam propius accedere, et talem rerum ordinem, modum et situm exhibere, qui nullus vnquam, nisi in hominum egregia imaginandi vi pollentium animis, fuit; ea tamen cautione adhibita, vt ne incredibilia plane et ad praesentem vitae consuetudinem nullo modo verisimilia fingat. Interdum vero quid eum negemus antiquam vitae pastoritiae rationem elegantiis*

et

*et deliciis e nostra vita petitis, modo satis consentaneae sint, temperare commode posse? Non enim natura huius carminis statim tollitur, si naturalis simplicitas, paullo horridior forte illa et incultior, nostra venustate et elegantia temperetur; quamquam prior illa ingenuis animis maiorem voluptatem afferre solet. Quae res vel ipso Theocriti et Virgilii exemplo declarari et comprobari potest. Illius enim quam simplicior et verior humilitatique argumenti accommodatior est ratio! huius vero quanto elegantior et ornatior! Sed habebat vterque, quod sequeretur; non enim abhorrebant Graecorum ingenia a simplicitate et natiua aliqua modestaque venustate; ipsius sermonis ac dialecti Doricae natura non potest dici, sentiri facile potest, quantam simplicitatem prae se ferat, et quantopere huic rerum generi apta et idonea sit, vt nec docta, nec inculta et horrida oratio sit. At Virgilius sermonis et dialecti suauitate destitutus**, *qui politiore aeuo, inter homines vrbanos et elegantiam cum fastu sectantes viueret, multa ex vitae pastoritiae veritate aut seponere aut verbis honestare necesse habuit, quae nude et ad rei veritatem proposita et expressa superbas Romanorum aures offendissent; quae eius elegantia adeo in laude fuit, vt et Horatius eum ab hac dote commendet:* ** Molle atque facetum Virgilio annuerunt gaudentes rure Camoenae. *Ad Eclogas enim et Georgica respexisse Horatius videri debet, vt scripta sit Satyra, antequam Aeneidis coeptae aliqua fama exiisset. Eam vero eius laudis sententiam, quamquam de ea iam veteres dubitasse videntur, esse probabile sit, vt poetam ab aequabili aliqua elegantia commendet.* ***

Et

* Recte Probus *Theocritum poetam facilius* ait *Bucolica scripsisse, quia apud Graecos sermo rusticanus a ciuili diuidi potest; ideo Latinis difficile fuisse, quia necesse est per eadem verba accommodare sensus.*

** Sat. I, 10, 46.

*** Non male Boilauius ex-

Et facetum *quidem quid fit, iam a Quinctiliano* * *expositum est, qui* decoris magis et excultae cuiusdam elegantiae appellationem *putat; et refertur* facetum *omnino ad id, quod placet et iucundum est, propter elegantiam maxime et vrbanum aliquem leporem; sed* molle *ita accipiendum est, vt suauitatem significet, quae cum aequabili et remisso genere coniuncta est; opponitur enim* epos forte Varii acris, *et apud* Ciceronem mollis et remissa *oratio vehementiori et intentiori, qua animi tumultus ac motus excitantur.*

Atque his dictis vix quicquam addendum est, vt illam caussam, quae tam diuersis hominum doctorum iudiciis disceptata est, diiudicemus, vtrum Virgilius Theocrito praestet. *Qua in comparatione difficile est assequi, quid magna eorum pars secuta sit, qui Virgilium Theocrito in genere bucolico quam maxime anteferendum esse existimarunt; sed consuetudine fere, auctoritate coecoque aliquo amore et impetu eos duci videas; etsi ne ii quidem ipsi, qui Theocritum huius carminis verum magistrum esse largiuntur, iudicii subtilitatem et acumen semper satis probent, sed fere minutis nescio quibus et grammaticis rem rationibus decidant. Virgilio* elegantiae laudem, dignitatis et doctrinae *nemo inuidebit; sed* simplicitate et naturali aliqua venustate rerumque copia ac varietate non minus cedit Theocrito, quam ars naturae, *quam vincere quidem illa operose in singulari aliqua re potest, sed in summa rei iners et vana habenda est. Verum, etiamsi par laus vtrique in iis ipsis rebus, quae maximae sunt, esset, Theocritus tamen in eo primas tuetur, quod ea inuenit,* *in*

expressisse videri potest in vulgato illo:

Suivés pour la trouver Theocrite et Virgile,
Que leurs tendres Ecrits par les Graces dictés
Ne quittent point vos mains jour et nuit feuilletés.

* Instit. Or. VI, 3. 20.

in quibus retractandis alter et poliendis se continuit; quod quamuis magno plerumque ingenio factum nemo neget, interdum tamen tam sollicite Theocriti vestigia premit, vt sublegere potius illi sua, et versus vndique conquisitos latine conuertere, quam suo ingenio vti, videatur. Sed de his ita quisque, vti libitum est, sentiat. Hoc vnum moneo, nisi memineris, in Virgilio plus artis, in Theocrito plus natiuae elegantiae, esse, non mirari non poteris, cum videas, etiam praestantissimos ex hoc genere poetas recentiorum temporum, Virgilium maluisse sequi, quam Theocritum. Artis scilicet semper facilior imitatio; naturalem venustatem difficillime assequare.

Quod ad descriptionem et oeconomiam *huius carminis attinet, varie ea quidem institui potest, semper tamen spectandum hoc, vt ea potissimum ratio ac via ineatur, qua maxima voluptas legentis animo afferri possit; cuius quidem rei eo diligentior ratio habenda est, quod huius carminis simplicitas et humilitas interdum in exilitatem abire, lenis et mollis tenor languere solet. Raro itaque poeta narrantis aut describentis partes suscipit; nisi ille in argumento admodum suaui et copioso ac florido versetur; sed* conuertit *fere* rem in drama et actionem, *ipsosque pastores colloquentes ac narrantes inducit, vt res non tam narrari, quam potius geri, ac lectoris oculis subiici, et ille inter siluas errare, in vmbra arboris assidere, cantantes audire sibi videatur; quod non ita accipiendum, tamquam si omne carmen pastorale dramaticum esse debeat, vt cum Fraguerio * plerique, qui hoc de carmine scripsere, existimant, verum quia haec ratio poetae consilio fere maxime respondet.*

Situs

* *Dissertation sur l'Eclogue par Mr. l'Abbé Fraguier, dans les Memoires de l'Academie des Inscript.* Tom. II. p. 132.

Situs ac loci temporisque designatio, *quae cuiusque carminis argumento conueniat, vti poetae ingeniosi non infima laus est, ita ad maiorem ex lectione suauitatem capiendam non parum facit. Cuius enim animus veris ac ruris, pascuorum et armentorum suaui descriptione non vehementer delectatur, aut quis cantum pastoris non multo gratiorem esse sentit, si ille sub fagi vmbra, ad riuuli murmur, in molli herba inter gregum exsultationes, sedens otio indulgeat?*

Dicunt in tenero gramine pinguium
Custodes ouium carmina, fistula
Delectante deum, cui pecus et nigri
Colles Arcadiae placent *.

Potest is locus interdum adeo duplex esse, vt et is designetur, in quo pastor cantet, et alter, in quo res commemorata gesta sit; vt in Ecloga decima a Virgilio factum videbimus.

Superest, vt nonnulla adiiciamus, quae ad Virgilianas Eclogas *propius spectant. Eclogae quidem nomen, vt Idyllii, Grammaticis deberi valde verisimile fit. Cum primo latius pateret, et ad quoduis carminis siue operis genus pertineret, quod e pluribus delectum esset, aut e pluribus eiusdem formae constaret; vt Horatii Sermones in nonnullis codicibus eodem nomine insigniri narrant viri docti; cum plura carmina minora, licet eiusdem generis, duobus libris comprehensa et collecta sint: adhaesit id nomen, e Grammaticorum doctrina, generi Bucolico; constat enim eiusmodi liber e pluribus carminibus; quae quidem vt ex aliis selecta sint, qui proprius vocabuli significatus est, minime necesse esse arbitror. Quo nomine Virgilius ea in vulgus emiserit non constare puto;* Bucolicorum *tamen nomen verius et antiquius est.*

De

* Hor. Carm. IV. 12, 9.

De tempore *et* ordine eclogarum *ad Vitam Virgilii, maxime ad a.* 717, *satis copiose disputatum esse arbitramur.* *Monendum adhuc de* allegoria *Eclogarum Virgilii, in qua dici non potest, quam vanam et inanem operam a Seruio inde viri docti posuerint. Et Seruius quidem, cum minima commentariorum pars antiquo illi Seruio debeatur, tot tamque variis et ab omni historia e fide alienis commentis et nugis consarcinatus est, vt vnicuique argutias captanti magna satis copia materiae ad manum sit. Catroeus autem, cuius vanitatem vt feras, magna animi aequitate et patientia opus est, tamquam si in Romanensi fabula versaretur, adeo multa noua et tam confidenter mentitus magis, quam commentus, est, vt interdum, quorsum euasura res sit, plane haereas. Verum ex reliquis etiam Interpretibus, qui maiore cum pudore, iudicii acumine et veritate Eclogas enarrarunt, vix quisquam est, qui ab eo morbo intactus manserit. Quod si in nonnullis, vt in l. IX. X. allegoriae locus relinquendus est, eius tamen natura eiusmodi est, vt poeta vniuersam tantum rem fabula arcessita inuoluisse, singulas vero partes proprie tractasse, suisque ornamentis honestasse videri debeat. Nihil itaque nec odiosius, nec a rei ratione magis alienum, quam singulas sententias ad allegoriae subtilitatem reuocare velle *. Sufficit v. c. in prima Virgilii ecloga, tenere, communem omnium temporum opinionem esse, Virgilium partim ad suam partim ad Mantuanorum fortunam respexisse, et Augusto pro redditis agris gratias agere voluisse. Sed ea, quae de Tityro memorantur, singula anxie cum Virgilii persona comparare, id*

* Recte, quisquis ille est Grammaticus, in attextis Vitae Virgil. §. 99. *Illud tenendum esse praedicimus, in Bucolicis Virgilii neque nusquam, neque vbique, aliud figurate dici* etc. et in Seruianis ad Ecl. III, 20. *Refutandae sunt allegoriae in Bucolico carmine, nisi cum, vt supra diximus* (ad Ecl. I, 1.), *ex aliqua agrorum perditorum necessitate descendunt.*

quam putidum sit, quis non sentiat? Appellat ipsum se Tityrum Ecl. VI, 4. Sed ad eundemne versum 55 Ecl. VIII referas? Quid IX, 23? plerosque tamen interpretum multos in eo esse videas. Neque tamen, quo se tueantur, habere nego. Fecit idem hoc antiquitas. Sed omnino huius generis Bucolicorum carminum ratio et natura melius intelligi poterit, si ea memineris, quae paullo ante de eo genere disputabamus, quo res e praesenti vita arcessita, maioris suauitatis caussa, pastoritia fabula et ornamentis ex ea vita petitis commendatur. Quod consilium recte si teneas, non erit, quod in singulis sollicite et anxie labores.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
BVCOLICON
LIBER

TITYRVS. ECLOGA I

ARGVMENTVM

Meliboeus, agris suis exutus, dum patria extorris capellarum gregem ante se agit, in Tityrum incidit, quem cum in communi calamitate summa securitate et otio frui videret, miratus hominis sortem, cui acceptam eam ferat, rogat. Narrat Tityrus, v. 20 sq., quomodo et a quo agros suos gregesque saluos recuperauerit; se, libertatis consequendae causa Romam profectum, a domino obtinuisse, vt gregem libere ac tranquille pascere possit. Interea alter de malis ac molestiis migrationis suae conqueritur: v. 47 sq. Putandus est adeo Tityrus esse vnus e pastoribus seruis in agro habitis: cf. v. 28. Atque hoc quidem verum ac proprium carminis argumentum; quod quantum a natura carminis pastoritii proprie dicti absit, facile apparet, et quale nouum genus constituat, in disputatione de Bucolicis Virgilianis expositum est. Sed communis omnium temporum opinio, veterum grammaticorum fide firmata, obtinuit, Eclogae huius rationem ad illa tempora et Virgilii fortunam accommodatam esse, vt eo anno (V. C. 713) scripta sit, quo Triumuirorum pactione decreta illa agrorum inter veteranos diuisio ab Octauiano facta est; de qua v. Appian. Ciuil. lib. IV, 3. (P. II ed. Amst. 1670 p. 954): Dio XLVII, 14. Inter eos, quorum agri assignati sunt veteranis, fuere Cremonenses, qui et ipsi Cassii Brutique partes sequuti erant. v. Serv. ad Ecl. IX, 28. Quorum agri cum pro militum immissorum numero nimis angusti essent, vicinos Mantuanorum agros additos esse narrant. Inter Mantuanos, qui hanc iniuriae indignitatem

tatem subirent, Virgilium fuisse tradunt; eum tamen, siue suo siue Asinii Pollionis consilio, Romam profectum ab Augusto obtinuisse, vt agri sibi restituerentur; vt adeo sub Tityri persona suam fortunam poeta adumbrauerit. Atque ea iam veterum opinio fuit. v. Nemesian. Ecl. II, 82: Calpurn. IV, 162: Sidon. lib. I epist. 5: vt Quinctilianum taceam. Quae res ferri potest, modo allegoria non ad omnes versus et verba singula circumferatur. Locus autem, in quo pastores confabulantur, est vmbrosa fagus in loco arboribus consito, sub qua Tityrus recubans pastoritio cantu otium consumit, dum gregem errantem prospicit. Versu tamen 52 - 59 accuratius describitur loci prospectus. Ad tanto maiorem rei iucunditatem facit contraria alterius pastoris fortuna, quae miserationem mouet, vt adeo nihil disertius ad Tityri felicitatem illustrandam commemorari potuisset.

MELIBOEVS. TITYRVS.

M. Tityre, tu patulae recubans sub tegmine fagi
Siluestrem tenui Musam meditaris auena:
Nos patriae fines et dulcia linquimus arua;
Nos patriam fugimus: tu, Tityre, lentus in vmbra
Formosam resonare doces Amaryllida siluas.
T. O Meliboee, deus nobis haec otia fecit.

Namque

1 Meliboeum puta gregem ante se agendo accedere ad Tityrum. Nunc 2 Tityrum *siluestrem Musam*, carmen pastoritium, *meditari*, exercere, μελετᾷν, h. e. cantui eum vacare, indulgere ait, et quidem *tenui auena*, vt culmus pro fistula sit. v. Ecl. III, 27. Ornat epitheton *tenuis*, ex natura culmi petitum, non a carminis indole. 4 *Fugit*, φεύγει, et is, qui expellitur et qui exsulat, vt h. l. Meliboeus. *lentus*, otiosus et securus.

6 - 10 *Deus*, dominus Tityri, quem Romae adierat, quemque infra v. 43 *iuuenem* appellat. Octauianum Caesarem declarari, hoc ipsum docet, quod deum appellat: erat enim is Diui Iulii

Namque erit ille mihi semper deus; illius aram
Saepe tener nostris ab ouilibus inbuet agnus.
Ille meas errare boues, vt cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti.
M. Non equidem inuideo; miror magis: vndique totis
Vsque adeo turbatur agris. En, ipse capellas
Protenus aeger ago; hanc etiam vix, Tityre, duco.
Hic inter densas corulos modo namque gemellos,
Spem gregis, ah! silice in nuda connixa reliquit.

Saepe

Iulii filius, idem *deus* Tityro beneficiis. Per *Otia* intelligit securitatem inter tantas turbas et tumultus bellicos. 7 Obserua poeticam orationem, pro *ei sacrificabo*, sollemnem tamen; vt apud Theocr. Epigr. I, 5. Mox 8 *agnus ab ouilibus*, pro agno ouilis seu gregis. 9 *ipsum me* ludere permisit. Quando enim de grege agitur, *ipse* de pastore est accipiendum, vi relationis. Simplicius hoc et pastore dignius, quam vt sit *τὸ ipsum ludere*, ipsum lusum. *Ludere* non est scribere, sed animi caussa cantare: dictum de omni re non graui et operosa, ac de carmine tenui infr. Ecl. V, 1.

11 *vndique totis*. In prosa per *nam* vel *cum* efferendum erat: nam valde turbatur. Non tam inuideo, quam potius miror, te tam tranquille agere, cum tantae vndique in nostris agris turbae et calamitates exortae sint, quandoquidem immissi in nostras possessiones veterani nostros agros occupant, nosque depellunt. *Ipse*, eiectus paternis bonis, affecto quamuis corpore (nisi *aeger* pro *aegre* accipias), ago capellas, dum hinc migro etc. Mox v. 13 *Protenus*, porro tenus, longe a finibus, Seruius ait. Simpliciter accipiendum pro *ante se agere*, *προάγειν*, opp. *τῷ errare*, *vagari*, quod fit, dum pascendi caussa aguntur; at hic abiguntur. Vnam vero *ducit*, fune trahit. 15 *connixa reliquit*, quod in vulgari *enixa est*. *reliquit* maiorem etiam miserationem excitat. *silice in nuda*, non substratis herbis, Ge. III, 297.

Saepe malum hoc nobis, si mens non laeua fuisset,
De coelo tactas memini praedicere quercus.
* Saepe sinistra caua praedixit ab ilice cornix. *
Sed tamen, iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
T. Vrbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putaui
Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus
Pastores ouium teneros depellere fetus.
Sic canibus catulos similis, sic matribus haedos
Noram; sic paruis conponere magna solebam.
Verum haec tantum alias inter caput extulit vrbis,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
M. Et quae tanta fuit Romam tibi caussa videndi?
T. Libertas: quae, sera, tamen respexit inertem;

Candi-

16 Bene haec de ostento obiecto, arboribus frequenter fulmine tactis, ad superstitionem talium hominum dicuntur, cum aduersi aliquid iis accidit. *laeua mens*, stupida, tarda. Horat. Art. 301 *O ego laeuus* etc. 19 *da*, ede, dic, edissere, vt *accipe*, audi, Aen. II, 25. Notent in iis, quae sequuntur, tirones longas narrationis ambages pastoris imperitiae non male conuenientes.

21 *huic nostrae*, Mantuae, *quo saepe solemus P. ouium -- depellere fetus*, h. agnos in vrbem agere. 26 *Viburna* sunt fruticis s. virgulti genus omne flexile et lentum sepibus viendis, seu ligandis fasciculis, vtile. Adhaesit nomen certo generi, quod vulgo appellatur *Waldrebe, Kleinmehlbaum*.

28 *Libertas*, h. libertatis obtinendae spes ac desiderium. Verba nullum alium sensum suppeditant, quam hunc: Tityrus intelligendus est esse aliquis ex seruis, quorum Romani tantum numerum in fundis suis et agris habebant, quibus siue agrorum siue pecudum cura mandata erat. Hoc pastorum genus isto tempore, quo latifundiis occupata erat (v. Colum. praef. Plin. XVIII, 3. s. 4) Italia, frequentissimum erat. Ipsi villici erant serui aut libertini. Virgilius

Candidior postquam tondenti barba cadebat;
Respexit tamen, et longo post tempore venit,
Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.
Namque, fatebor enim, dum me Galatea tenebat,
Nec spes libertatis erat, nec cura peculî.
Quamuis multa meis exiret victima septis,

Pin-

lius itaque modo ipsos gregum dominos induxit loquentes, modo seruos. In hac Ecloga Meliboeus sui iuris homo est, vt ex v. 68 patet. Alter Meliboeus Ecl. VII, 14 duas seruas habet. Poterant tamen et ipsi serui alios seruos ac seruas in peculio habere. Seruilis conditionis pastor est Corydon Ecl. II, 1. Hi homines, si peculium sibi satis magnum parassent, pretio dominis soluto in libertatem se vindicare poterant. Tityrus, qui per multos annos, dum Galateae amori indulserat, peculii parum diligentem rationem habuerat, iam senex factus, cum Amaryllidem, quae frugalior et parcior erat, amicam haberet, vt libertatem sibi compararet, Romam ad herum suum profectus est. Iam de libertate quidem, quam obtinuerat, nihil meminit, facilitatem tamen eius et humanitatem maximam expertum esse se significat, in primisque illud obtinuisse ait v. 46, vt tuto ac libere greges suos pascere posset. *quae sera tamen r.* quae, etsi sero, tamen aliquando mihi contigit, vt v. 30 repetitur.

30 *Respexit tamen et longo post tempore venit.* Singula ad declarandum tempus, quo libertatem obtinuit, valere debent. Contigit tamen, inquam, libertas, et sero admodum mihi data est, ex quo tempore, a Galatea relictus, in Amaryllidis, conseruae, contubernio sum: *longo post tempore*, vt v. 68. Sic *tanto post* Ge. III, 476; et poeta adeo iunxit paullo durius: *longo tempore post, postquam habet.* Fatendum tamen, insidere his nescio quid inuenusti et incomti; quamquam et alia nonnulla in hoc primo carmine paullo ieiunius dicta videri possunt.

34. 35 Quamuis iuuencus vnus et alter ex meis armentis venderetur in vrbe, Mantua, aut eo deportarentur a me casei. *Pinguis* h. l. non

Pinguis et ingratae premeretur caseus vrbi:
Non vmquam grauis aere domum mihi dextra redibat.
M. Mirabar, quid maesta deos, Amarylli, vocares;
Cui pendere sua patereris in arbore poma.
Tityrus hinc aberat. Ipsae te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta, vocabant.
T. Quid facerem? neque seruitio me exire licebat,
Nec tam praesentis alibi cognoscere diuos.
Hic illum vidi iuuenem, Meliboee, quotannis
Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
Pascite, vt ante, boues, pueri; submittite tauros.
M. Fortunate senex, ergo tua rura manebunt!

Et

bene ad *victima* referretur, cum ita *caseus* nude positum esset, quod displicet. 35 *ingratae*, quod nihil inde argenti referret, v. sq.

37 Nunc in animum sibi reuocat maerorem Amaryllidis, cuius caussam ignorabat tunc Meliboeus, nunc facile assequitur. 39 *Ipsae te, T.* bucolici carminis nota figura, ab hoc tamen loco, si recte iudico, aliena.

41 *Quid facerem?* necessario mihi Romam proficiscendum erat, nulla Amaryllidis querelarum ratione habita, cum neque libertatem recuperare alibi, neque tam *praesentes*, h. propitios, fauentes deos, tam praesens eorum beneficium, alibi experiri possem.

43 Hac in vrbe herum meum, *illum iuuenem* (vt Ge. I, 500), vidi, tam munificum et lenem, vt ei menstruis sacris litare, eum pro deo colere, decreuerim. Dicta haec esse respectu ad Caesarem Octauianum habito, dubitari vix potest. *fumant* pro fumabunt. 45 Hic primum tuli responsum illud, h. facultas nobis data est, vt nos pueri, vernae, serui, libere pasceremus et tauros submitteremus. *Submittere* est alere ad gregem supplendum: nam subiunguntur reliquis et aggregantur, quibus grex suppletur. Ge. III, 73. 159.

47 *Ergo tua rura manebunt* tibi, non eripientur, *et* ea quidem *satis magna*, ad

pascen-

Et tibi magna fatis; quamuis lapis omnia nudus
Limofoque palus obducat pafcua iunco.
Non infueta grauis tentabunt pabula fetas;
Nec mala vicini pecoris contagia laedent.
Fortunate fenex, hic, inter flumina nota
Et fontis facros, frigus captabis opacum!
Hinc, tibi quae femper vicino ab limite faepes

Hyblaeis

pafcendum gregem. Quae fequuntur, cum varie iungi et exponi poffint, poft alia tentata ita interpungere, vt fecimus, et intelligere vifum eft: retinebis agros tuos, qui ad pafcendum tibi fufficere poffunt, quamuis aliorum agri, neglecta ex longa calamitate cultura, faxofi et paluftres fint; namque a cliuo inde collis ad fl. Mincium, cuius et ftagnatione et frequenti exundatione paludes exoriri poterant, pertinuiffe videntur Virgilii agri, ad quos refpexit h. l. v. Ecl. IX, 7: Ge. III, 15. II, 198. 199. Aen. X, 205. 206. Nunc v. 50 Meliboeus pergit comparare fuam fortunam; cum, inquit, a meis agris difcedendum mihi fit, neque ex partu male affectas capellas conveniente pabulo reficere, neque, cum mihi illae, qua fors dabit, agendae fint, fatis cauere iis poffim, ne in greges contagio, quod *malum*, h. e. noxium, dicitur, tactos, aut in infecta fepta incidant. Sic etiam in fqq. iftius fortem cum fua comparat.

50 *Grauis - fetas* dixit, vt *fetas* intelligas enixas, partu liberatas, vt faepe. *Grauis* h. aegras e partu. *Tentare* de morbis proprie.

52 *Flumina nota* funt Mincius et Padus; Mincius, ex lacu Benaco vbi proceffit, non longe a Mantua lacum facit quinque mille paffuum, mox aliquantum progreffus Pado fe iungit. Iucundus vero ille tractus et bonus pafcuis. v. Ge. II, 198. 199: III, 14. adde ad Ecl. VII, 12 et IX, 7. 53 *Frigus opacum* eft frigus loci opaci, nemoris vmbrae. Ecl. II, 8.

54 Hoc loco, vti nunc eft, expedire fe non adeo facile eft: non enim *quae* habet verbum fuum, et durum eft, vt fubintelligatur *eft*; *femper* autem ieiunum eft, quamcunque rationem

Hyblaeis apibus florem depaſta ſalicti,
Saepe leui ſomnum ſuadebit inire ſuſurro.
Hinc alta ſub rupe canet frondator ad auras;
Nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes,
Nec gemere aeria ceſſabit turtur ab vlmo.
T. Ante leues ergo paſcentur in aethere cerui,
Et freta deſtituent nudos in litore piſcis;
Ante, pererratis amborum finibus, exſul

Aut

inieris. Conſtans tamen librorum eſt lectio: *ſemper*. Tutiſſimum itaque cum Burmanno verba in commodum ordinem redigere hoc modo: *Hinc ſaepes a limite vicino*, h. qua parte limes eſt agrum vicinum a tuo diſterminans, *quae ſemper depaſta florem ſalicti*, h. cuius ſalices, e quibus ſaepes ſtructa eſt (cf. Ge. II, 434.-436), ſemper depaſcuntur ab *apibus*, quas *Hyblaeas* vocat, a monte Siciliae epitheto ducto, *ſuadebit ſaepe tibi ſuſurro leui* (*καλὸν βομβεῦν* dixit Theocr. I, 107) apum, *inire ſomnum*. Niſi Virgilium ſcripſiſſe dicamus: *frigus c. o. Hic, tibi qua ſemper v.*, hoc ſenſu: *hic frigus captabis opacum, hic inquam, qua ſaepes ſemper depaſta ab apibus ſuadebit ſuſurro inire ſomnum*, h. qua apes ſuſurro ſuo ad ſomnum te inuitabunt.

57 *Frondator*, qui vites amputat et vitium folia ſtringit, decerpit, v. Ge. II, 365 ſqq. 400. 407. 410: Ecl. II, 70: IX, 60. *ad auras*, vti de *clamore*, eum *exire in auras, tolli ad aethera* etc. *ſub rupe*, h. in rupe. v. Burm. ad Ouid. Met. I, 689. Mox v. 59 *gemere* turturum ac columbarum proprium; et *Aeria ab vlmo*, perpetuo arborum epitheto.

60 *Ante leues ergo*, quaſi dicat: recte vtique haec bona mea enumeras, Meliboee, et propterea etc. *Paſcentur in aethere cerui*, pro volabunt, *et maria deſtituent piſces*, h. et piſces in ſicco viuent; itaque *nudos* dixit. 62 *Pererratis amborum finibus*, ita vt alter ad alterius ſedes peruenerit, h. antea Parthorum natio migrabit in Germaniam, et Germani ſedes Parthorum occupabunt; quod, niſi victis

Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim:
Quam noſtro illius labatur pectore vultus.
M. At nos hinc alii ſitientis ibimus Afros:
Pars Scythiam et rapidum Cretae veniemus Oaxem,
Et penitus toto diuiſos orbe Britannos.

En,

ctis et ſubactis Romanis, fieri non poterat; iam autem Auguſti auſpiciis et hi et illi repreſſi fuerant. *Exſul* hic non vrgendum, ſimpl. apud poetas, qui ad alienas terras proficiſcitur; vt φυγεῖν dicitur, qui diſcedit. 63 *Aut Ararim P.* Reprehenduntur haec nomina, tanquam aliena a paſtorum memoria, nimisque longe petita. Receſſit tamen omnino Virgilius ab antiqua ſimplicitate in moribus, quos paſtoribus ſuis tribuit. Porro *Germania* et *Arar* ſibi reſpondere debebant; hic vero Galliae fluuius eſt, qui in Rhodanum ſe immittit. Verum populos Gallos et Germanos vulgari ſermone fere confundi ſatis conſtat. Et fit hoc eadem fere ratione, qua Tigris, qui Parthorum fines facit, Parthorum fluuius appellatur.

65 *Ibimus Afros*, durius eliſum *in*, ſed ad perpetuum Homeri morem. *alii* et *pars*, pro alii et alii. 66 *rapidum Cretae veniemus Oaxem.* *Oaxes* Cretae fl. nemini memoratus, praeter Vibium Sequeſtrem, forte ex hoc ipſo loco; de vrbe tamen Cretae, *Oaxo*, non dubitatur, neque illud ignotum, Cretam *Oeaxida* dictam eſſe. v. Apollon. I, 1131. Mirantur porro ſagaciores, cur tam obſcuri nominis fluuius h. l. a paſtore nominetur, neque illud ſatis aſſequuntur, quomodo poſt Africam et Scythiam, cum remotiſſimorum finium terra exſpectaretur, *Cretae* mentio facta ſit. Fuere adeo, qui *Araxem* reponi mallent. Excuſemus poetam, quem paſtorum perſonas male tuentem defendere equidem non ſuſcipiam, et concedamus, fluuium huius nominis in inſula Creta fuiſſe; cuius mentionem hic fieri minus mirabitur, qui, vti *Afros*, ſeu Libyas, et *Scythas*, ſic inſulas ab Italia remotas *Cretam* et *Britanniam* ſibi opponi, obſeruet. Forte etiam intercidit poeta aliquis antiquior, quem Vir-

En, vnquam patrios longo poſt tempore finis,
Pauperis et tuguri congeſtum ceſpite culmen,
Poſt aliquot, mea regna videns mirabor ariſtas?
Inpius haec tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has ſegetes? en, quo diſcordia ciuis
Produxit miſeros! en, quis conſeuimus agros!
Inſere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vitis.
Ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
Non ego vos poſthac, viridi proiectus in antro,
Dumoſa pendere procul de rupe videbo;
Carmina nulla canam; non, me paſcente, capellae,
Florentem cytiſum et ſalices carpetis amaras.
T. Hic tamen hanc mecum poteras requieſcere noctem
Fronde ſuper viridi; ſunt nobis mitia poma,
Caſta-

gilius ante oculos habuit: id quod mihi veriſimillimum videtur.

70 Vulgo *ariſtas* de annis exponi notum eſt. Enimuero *mea regna* ſubiiciuntur *patriis finibus* v. 68 ac *tugurio* v. 69, et eosdem agros et poſſeſſiones miſeri Meliboei eleganter denotant; haec itaque videns *poſt*, poſthac (ex v. 68, *longo poſt tempore*), h. quando eos aliquando iterum adſpicere mihi continget, *rarae in illis ariſtae aliquot oculis occurrent? hi tam culti agri* (*noualia* dixit v. 71 omnino pro agris quibusuis) *per nouos ſuos colonos inculti neglectique iacebunt?* cf. Ge. III, 476. *En vnquam* pro vnquamne. cf. infr. Ecl. VIII, 7. *Inpius*, ſceleratus, nefarius. 72 *Barbarus*, Galli, aliique, qui in legionibus Roman. tum erant. 73 *En quis c.* quibus, in quorum vtilitatem, agros coluimus! 74 Ironice dictum accipies. Quid iuuat nunc inſeuiſſe! 76 E Theocrit. I, 116. 117. 79 De *cytiſo* v. ad Ecl. II, 64.

80 Ex Theocriti XI, 44 ſqq.; at 82 *Caſtaneae molles* varie explicantur, vt ſint *maturae*, vel *recentes*, vel *toſtae*; forte de genere quodam, quod echinum ſeu corticem minus durum habet,

Castaneae molles, et pressi copia lactis;
Et iam summa procul villarum culmina fumant,
Maioresque cadunt altis de montibus vmbrae.

ALEXIS. ECLOGA II

ARGVMENTVM

Exponit hac Ecloga poeta egregio cum artificio aestum et furias amoris, quo pastor, verna Iolae, nomine Corydon, in Alexin misere exarserat, qui domini amasius erat. Locus autem, in quo ille dolorem animi carmine mitigat, conuenientissime describitur v. 3-5; amant amantes solitudinem siluarum. Siculos vero in hac Ecloga pastores inducere videtur. vid. v. 21. Quo ipso argutiae allegoriae concidunt; quae plane corruunt, si expressa pleraque ex Theocrito cogites, in primis ex Idyll. XI, XXIII et III: quae tamen, si cum his compares, multo dulciora esse, vix infitiari possis.

Formosum pastor Corydon ardebat Alexin,
Delicias domini; nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas, vmbrosa cacumina, fagos
Adsidue veniebat; ibi haec incondita solus
Montibus et siluis studio iactabat inani:

O

bet, loquitur. Nascitur id in primis, si amygdalis inferuntur. Laudant ex Palladio lib. XIV, 155 *Castaneamque trucem depulsis cogit echinis Mirari fructus laeuia poma sui.* Feram tamen, vt coniunctae cum *mitibus* pomis, *molles* et ipsae sint maturae. *Pressi copia lactis*, h. casei, quia serum e coagulo, siue concreta lactis parte, exprimitur, et *adiectis* etiam *pro soliditate acquirenda ponderibus*, vt Palladius loquitur, *eliquatur*. 83 *Et iam* -- nox ingruit. cf. Ecl. II, 67.

4. 5 v. Theocr. XI, 17. 18. *iactabat*, vt *verba*, *voces iacere*. cf. Ecl. VI, 62; et quidem *inter montes et siluas*. Versus 7 ex Theocr. III, 9 ductus.

8 *Nunc*

O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
Nil noſtri miſerere? mori me denique coges.
Nunc etiam pecudes vmbras et frigora captant;
Nunc viridis etiam occultant ſpineta lacertos;
Theſtylis et rapido feſſis meſſoribus aeſtu
Allia ſerpyllumque herbas contundit olentis.
At mecum raucis, tua dum veſtigia luſtro,
Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.
Nonne fuit ſatius, triſtes Amaryllidis iras
Atque ſuperba pati faſtidia? nonne Menalcan?
Quamuis ille niger, quamuis tu candidus eſſes.
O formoſe puer, nimium ne crede colori;

Alba

8 *Nunc etiam p.*, ſub calidiore ſole greges hoc ex more facere puta. cf. Ge. III, 327 ſqq. 9 Ex Theocr. ductum VII, 22. 10 *rapido aeſtu*, h. vehemente, magno, quia *ſol rapidus* dicitur, ducto vocabulo ab iis, qui *rapida curſu*, h. magno et incitato, feruntur. 11 *herbas olentes*, ornat epitheton a natura rei ductum, nec definit, bene an male, modo grauiter ac valde olentes. *Allia* vero *ſerpyllumque*, ἕρπυλλον, memorantur ſimpliciter, quia talium hominum in illis terris quotidianus cibus erant. *Serpyllum* eſt noſtrum *Quendel*, *Feldkümmel*. 12 *Arbuſta reſonant cicadis mecum*, h. me cantante vna, cum ipſis ſtridentibus. Sic *mecum* Ge. I, 41: II, 8: Aen. I, 675. Inuertiſſe poeta putandus eſt id quod vulgo erat: *canto, cicadis adſtrepentibus. cicadae cantant mecum. arbuſta reſonant cicadis mecum: me cantante.* 15 *nonne Menalcan?* nonne pati ſatius erat Menalcae faſtidia? quod v. ſq. confirmatur. Puta autem illum fuiſſe puerum ſuperbum a Corydone amatum, *Amaryllidem* vero amicam, cf. v. 52.

17 *ne crede*, confide formae. 18 *vaccinia nigra* eſſe eundem florem cum hyacinthis ferrugineo colore, ſatis conuenit inter viros doctos. cf. inf. v. 63: X, 39: coll. Theocr. Idyll. X, 28 *Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐντὶ, καὶ ἁ γραπτὰ*

Alba ligustra cadunt, vaccinia nigra leguntur.
Despectus tibi sum, nec, qui sim, quaeris, Alexi;
Quam diues pecoris, niuei quam lactis abundans.
Mille meae Siculis errant in montibus agnae.
Lac mihi non aestate nouum, non frigore desit.
Canto, quae solitus, si quando armenta vocabat,
Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.
Nec sum adeo informis: nuper me in litore vidi,

Quum

ἁ γραπτὰ ὑάκινθος. et Ge. IV, 183. Sed de *ligustris*, Italiae flore, maior dubitatio. Sufficit, hunc florem, licet pulchrum, negligi, dum hyacinthus, coloris non aeque grati flos, ametur.

19 Ex Theocr. III, 7: XXIII, 28 -- 33: et reliqua adumbrata ex Theocr. XI, 34 sqq. 22 *Lac mihi non ae.* Sibi suppetere per totum annum vaccas ait, quae bonam lactis copiam praebeant, vt quotidie lac recens apponi possit.

23 *armenta vocabat*, reuocabat, compellebat, vt inprimis fit vesperi, vt domum reducat. cf. Apollon. I, 575. 24 *in Actaeo Aracyntho.* Huius nominis nobilis mons est Acarnaniae siue Aetoliae, non longe ab vrbe Pleurone. Amphion tamen in Acarnania fuisse nusquam legitur; et tota eius fabula ad Boeotiam pertinet; et etiam hic *Amphion Dircaeus* a fonte Boeotiae. Constat tamen, vel ex Propert. III, 13, 41. 42, fuisse huius nominis montem in finibus Boeotiae et Atticae, vnde *Actaeus*; omnis enim Attica *Actaea* dicitur, h. e. littoralis, ab *acte*, quae pro *littore* dicitur. Probabile autem fit, haec ex Graeco esse versa. Etiam totus versus graece procedit: Ἀμφίων Διρκαῖος ἐν Ἀκταίῳ Ἀρακύνθῳ.

25 E Theocr. VI, 34 sqq. *Cum placidum ventis staret mare*, h. a ventis, per ventos. cf. Tibull. IV, 1, 126. Explicat Seneca Quaest. nat. V pr. *Itaque si legeris*: Cum placidum ventis staret mare, *scito illud non stare, sed leuiter succuti, et dici tranquillum, quia nec huc nec illuc impetum capiat.* Nota sunt, quae iam Serv. aduersus h. l. monuit, mare nunquam

Quum placidum ventis ſtaret mare; non ego Daphnin
Iudice te metuam, ſi numquam fallat imago.
O tantum libeat mecum tibi ſordida rura,
Atque humilis habitare caſas, et figere ceruos,
Haedorumque gregem viridi conpellere hibiſco!
Mecum vna in ſiluis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera coniungere pluris
Inſtituit; Pan curat ouis ouiumque magiſtros.
Nec te poeniteat calamo triuiſſe labellum.
Haec eadem vt ſciret, quid non faciebat Amyntas?
Eſt mihi diſparibus ſeptem conpacta cicutis
Fiſtula, Damoetas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens: Te nunc habet iſta ſecundum.
Dixit Damoetas; inuidit ſtultus Amyntas.
Praeterea duo, nec tuta mihi valle reperti,

Capreoli,

quam ſatis tranquillum eſſe, vt imaginem reddat. Cogitandum tamen eſt de littore, non de alto; et dixerat idem Theocr. VI, 11. 12. 35. Sed ibi Polyphemus loquitur, non, vt h. l. paſtor, qui melius fonte, riuo, pro ſpeculo vteretur.

28 cf. Theocr. XI, 65. *ſordida rura*, h. l. non in vitium dictum, ſed pro vilis, pauper. 29 *figere ceruos*, furcas ad caſam ſuſtentandam. cf. ad Tibull. IV, 1, 84. 30 *bibiſco*, ... ga hibiſci, qui e maluarum agreſtium genere eſſe creditur, qua gregem pellit, agit; niſi praeſtat accipere pro ad hibiſcum, tanquam plantam pabularem, Graecis althaeam.

34 *Nec te poeniteat*, pigeat, moleſtum videatur, aut parum te dignum. Tibull. I, 4, 47. *quid non f.*, h. omnia; nihil intentatum relinquens. Nota formulas 36 *cicutis* pro cannis. Ecl. V, 85.

40 E Theocr. XI, 40 ſq. III, 34 ſq. *nec tuta m. valle repertos*, commendat donum a difficultate; periculo a feris contemto capreas has ſilueſtres ceperat. cf. Ouid. Met. XIII, 834 ſq., quo

Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo
Bina die siccant ouis vbera; quos tibi seruo.
Iam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
Et faciet; quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Naïs,
Pallentis violas et summa papauera carpens,
Narcis-

quo toto loco hanc Eclogam ante oculos habuit. 41 *sparsis pellibus albo*, vt maculae fuerint albae. *etiam nunc* melius ad *siccant* referas; etiamnum lactent. 42 *die*, quotidie. Ecl. III, 34: Aen. XI, 397. 44 *Et faciet*, abducet; ex Theocr. III, 36. 45. v. eund. XI, 47. 56. 57.

46 *ferunt Nymphae*. Quaeras, vnde repente in vitam communem et veram inducuntur deae, Nymphae et Naides? Non in hoc argutandum; ita enim loqui, et deos deasque agrestes lusibus pastorum interesse dicere, genus carminis bucolici fert. Splendidi autem hi versus 45-55. 47 *Pallentis violas*, sunt nostrae violae flauae, *gelbe Violen*, inter vernos flores numerandae: λευκόϊον s. albam violam, flore siue albo siue flauo siue purpureo, vocant veteres. *Pallens* vero pro flauo, si corpora hominum calidiore in plaga viuentium reputes, quae, cum pallent, subflauescunt. *Papauera* sunt ex genere siluestri, flore rufo, quod in aruis cum hordeo maxime nascitur. Plin. XIX, 9. *Narcissus* ex eo vtique genere est, quod nos ita appellamus. cf. Theocr. XI, 57. *Anethum* nostrum *Tille*, s. *Dille*, esse putatur, quod et in nostris hortis visitur, flore flauo. ἄνηθον etiam Theocritus cum rosis et violis iungit VII, 63. Cum maluis et apio iungit τό τ' εὐθαλὲς οὖλον ἄνηθον Moschus Idyll. III, 101. 49 *Casia* a Plinio inter herbas ac flores recensetur coronarios, et inter eos, quos circa aluearia serere iubet. Vulgo *lauendulam* nostram esse putant. Sed Martinus, comparatis inter se Plinio, Dioscoride ac Theophrasto, docet, *Casiam* hanc esse *cneoron* Graecorum, s. *Thymelaean lini folio, quae grana cnidia* fert. cf.

Narcissum et florem iungit bene olentis anethi;
Tum, casia atque aliis intexens suauibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam tenera lanugine mala,
Castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
Addam cerea pruna: honos erit huic quoque pomo;
Et vos, o lauri, carpam, et te, proxima myrte:
Sic positae quoniam suauis miscetis odores.
Rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis;

Nec,

cf. ad Ge. II, 213. 50 *pingit vaccinia*, variat, *caltha*, tamquam flore diuersi coloris, *intexens casia atque aliis herbis ea*; quod doctius dictum quam *intexens casiam atque herbas iis*. cf. Aen. VII, 488. *Caltha* vulgo nostra *Ringelblume* habetur. De *vacciniis* v. ad v. 18. *Mollia*, tenera, vt Ecl. V, 38: VI, 53, et vt nostrum *sanft*. 51 *cana - tenera lanugine mala*, mala cydonia, s. cotonea, nobis *Quitten*, quae cana lana s. lanugine obduci satis constat.

52 Respicit hunc versum Ouid. Art. II, 267: III, 183.

53 *cerea pruna*, siue flaua, siue matura. Ne autem hiatus offendat, aspiratio in *honos* fortius est efferenda.

54 *proxima myrte*, quae in calatho proxima laureis frondibus ponetur; et iunguntur fere. v. Horat. Od. III, 4, 19. *Laurus* vero non est accipienda de eo genere, quod accuratius *laurocerasus* dicitur, et versus finem seculi XVI ex Trapezunte et Constantinopoli ad has terras allatum fuit, sed de ea lauro, quae in siluis et saepibus passim per Italiam visitur.

56 Retractat nunc dicta sua pastor. *Rusticus es*, stultus. *Iolas*, dominus Corydonis et pueri huius delicati. Fluctuat autem in seqq. et variis curis iactatur miseri amantis animus ad diuersa abreptus. Versum 58 ita intelligo: me miserum! qui munerum mentionem feci, quibus te expugnare et mihi conciliare vellem; quam meae caussae male ipse consului, cum, vt munerum rationem habeas, te horter! habes enim herum tuum, amatorem, qui multo maioribus

ribus

Nec, ſi muneribus certes, concedat Iolas.
Heu, heu, quid volui miſero mihi? floribus Auſtrum
Perditus, et liquidis inmiſi fontibus apros.
Quem fugis, ah demens? habitarunt dî quoque ſiluas,
Dardaniusque Paris. Pallas, quas condidit, arces
Ipſa colat; nobis placeant ante omnia ſiluae.
Torua leaena lupum ſequitur; lupus ipſe capellam;
Florentem cytiſum ſequitur laſciua capella;
Te Corydon, o Alexi; trahit ſua quemque voluptas.
Adſpice, aratra iugo referunt ſuſpenſa iuuenci,

Et

ribus te corrumpere poſſit. *Perditus*, n. amore, amens. Ecl. VI, 88.

60 *habitarunt dî quoque ſiluas.* Notum exemplum Phoebi, Ouid. Art. II, 239: Tib. II, 3, 11. De Paride paſtore res vulgata. v. Lucian. D. D. 16. Pallas vero πολιὰς, πολιοῦχος, ἀκραία ſatis nota. v. Spanhem. ad Callim. Lav. Pall. 53; dum tamen addit *quas condidit*, Athenas inprimis reſpicere poeta debuit. Etiam haec paullo doctiora, quam pro paſtorum ingenio.

63 Ex Theocr. X, 30. Hic Corydon inter alias animi aeſtuantis curas ardoris ſui incredibilem vim et impetum ſiue exponere ſiue excuſare putandus eſt: ſe ſcil. non minus pueri amore aeſtuare, quam leonem lupi, lupum capellae, capellam cytiſi cupiditate. *Torua* eſt truculenta, ipſo adſpectu terribilis, βλοσυρά. *Sequi* autem non vno ſenſu ponitur. 64 *Cytiſus* fruticis genus, rhamno ſimilis, colore albicante, ramis fere cubitalibus, iucundo foliorum odore et ſapore, apibus et capris gratum. Noſtrorum *Cytiſus Marantae.* v. Plin. XIII, 24. Ge. II, 431. 65 *trahit ſua q. voluptas*, amor, libido. Theocr., vnde haec conuerſa, ἐγὼ δ' ἐπὶ τὶν μεμάνημαι. Idyll. X, 31.

66 *aratra ex iugo ſuſpenſa*, inuerſo vomere, vt ſolum verrant, protracta. Horat. Epod. II, 63 *videre feſſos vomerem inuerſum boues collo trahentes languido.* Color horum verſuum petitus ex Theocr. II, 38. 39. Graecis vno vocabulo hoc tempus eſt βουλυτός.

Et ſol creſcentis decedens duplicat vmbras:
Me tamen vrit amor; quis enim modus adſit amori?
Ah Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
Semiputata tibi frondoſa vitis in vlmo eſt.
Quin tu aliquid ſaltem potius, quorum indiget vſus,
Viminibus mollique paras detexere iunco.
Inuenies alium, ſi te hic faſtidit, Alexin.

PALAEMON. ECLOGA III

ARGVMENTVM

Diſceptant hoc carmine alternis verſibus duo paſtores, Damoetas et Menalcas; cuius carminis, amoebaeum *dicitur, ea lex eſt, vt is, qui reſpondet, iisdem verſibus ac numeris aut contrarium aut maius et pulchrius aliquid dicat, aut vlla alia ratione ſimile quid ſubiiciat. Neque ex eodem omnia argumento petita, ſed a variis ac diuerſis plane rebus arceſſita; cuius quidem rei bene memores eſſe debemus, ne argutemur in conſtituendo ſententiarum ordine et nexu. Etiam noſtro tempore eius generis carmina apud Italos in pretio haberi, et laudari poetas* Improuiſatori, *nota res eſt. Occaſio huius certaminis parum feliciter*

68 Theocr. VII, 56. 69 Ex Theocr. XI, 72 ſq. 70 *Semiputata tibi f.* v. ad Ecl. I, 57 et Ge. II, 410. Amputantur autem vites bis in anno, primum aeſtate, deinde poſt Idus Octobres, vt maturitatem capere fructus et ſole coqui poſſint. Colum. V, 5 *Pampinandi autem modus is erit, vt opacis locis humidisque ac frigidis aeſtate vitis nudetur, foliaque palmitibus detrahantur, vt maturitatem fructus capere poſſit, et ne ſitu putreſcat.* Idem in arboribus fieri neceſſe eſt, quibus vites ſe adiungunt et ſuſtinentur, ne aemula vmbra viti noceat. 71 *quorum indiget vſus*, quae ad vſum vitae ruſticae neceſſaria; ſcil. vas aliquod, vel calathum, τάλαρον ap. Theocr. 72 *detexere iunco* cf. Tib. II, 3, 15. *mollis*, flexilis, ὑγρός.

citer a conuiciis mutuis et probris, quibus se inuicem lacessunt, petitur, in quibus non modo honesti et decori nulla ratio habita, verum ne id quidem, quod poetae nomen et naturam efficit, spectatum est, vt non nisi gratae et iucundae res exhiberentur. Caeterum petitum argumentum ex Theocrito Idyll. IV et V. Agitur res inter pascua et greges per agros gramen carpentes. cf. v. 55.

MENALCAS. DAMOETAS. PALAEMON

M. Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?
D. Non; verum Aegonis: nuper mihi tradidit (Aegon.
M. Infelix o semper, oues, pecus! ipse Neaeram
Dum fouet, ac, ne me sibi praeferat illa, veretur,
Hic alienus oues custos bis mulget in hora;
Et sucus pecori et lac subducitur agnis.
D. Parcius ista viris tamen obiicienda memento.
Nouimus et qui te, transuersa tuentibus hircis,
Et quo, sed faciles Nymphae risere, sacello.

M. Tum,

1 Ex Theocr. IV, 1 sq. *cuium* iam desueta vox erat; *sic rure loquuntur*, addebat Virgiliomastix, vt Pseudo-Donatus memorat. 3 Dum ipse Aegon Neaerae adsidet: hic mercede conductus gregem perdit.

7 *Parcius ista viris.* Conuicium conuicio opponit Damoetas, et Menalcae infamiam pathicae libidinis exprobrat. Dicit itaque, etiamsi haec iure exprobrari mihi possent, at ista tamen conuicia certe non homo mollis, effeminatus, et turpis iis facere debebat, qui sunt puris moribus, h. mihi; vt ap. Suet. Vesp. c. 13 Vespasianus notae impudicitiae homini respondet: *Ego tamen vir sum.* 8 *Nouimus et qui te* scil. corruperint. Nos non fugit, te inter greges et in ipso sacello Nympharum turpi libidine pollutum esse. *hircos* s. *hirquos* multi ex interpolato Seruio de angulis oculorum accipiunt, h. oculis prae libidine in angulos reductis. Sed hoc inter argutias interpretum harum Eclogarum refe-

M. Tum, credo, quum me arbustum videre Miconis
Atque mala vitis incidere falce nouellas.
D. Aut hîc ad veteres fagos, quum Daphnidis arcum
Fregisti et calamos: quae tu, peruerse Menalca,
Et, quum vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.
M. Quid domini faciant, audent quum talia fures!
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
Excipere insidiis, multum latrante Lycisca?
Et quum clamarem: Quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus; tu post carecta latebas.
D. An mihi cantando victus non redderet ille,
Quem mea carminibus meruisset fistula, caprum?
Si nescis, meus ille caper fuit: et mihi Damon
Ipse fatebatur; sed reddere posse negabat.

M. Can-

referendum; idque manifestum sit, si quis Theocr. V, 41. 42, vnde haec expressa, et Plinii locum, a Seruio laudatum, comparet.

10. 11 Tum, credo, hoc factum, cum Nymphae viderunt me etc. Noto ironiae genere de se praedicat flagitium alterius. *mala falce*, accipiamus simpl. nocivam, perniciosam. v. ad Tibull. III, 5, 20.

12 Recriminatur hic, simileque eius, quo se petitum videbat, malitiae et invidiae flagitium obiicit Menalcae. *quae donata* v. 13, sc. *arcum* et *calamos*.

16 *fures*, serui, ex oppos. *domini* et vetere interpretatione Seruii: h. quum mercenarius pastor conuiciari audeat. 20 *Tityre, coge pecus*, quod dispersum vago discursu palabatur; tacite vero eo ipso indicabat, furem adesse, qui caprum ex grege dolo interciperet. *Tityrum* vero Damonis seruum intelligere debemus, aut eum certe, qui eius pecus pasceret. *Carex* apud Catull. cum *iunco*, apud Columellam cum *filice*, iungitur; Ge. III, 231 *acuta* appellatur: videtur itaque *iunci* genus esse commune; Ried-

M. Cantando tu illum? aut vmquam tibi fiſtula cera
Iuncta fuit? non tu in triuiis, indocte, ſolebas
Stridenti miſerum ſtipula diſperdere carmen?
D. Vis ergo, inter nos, quid poſſit vterque, viciſſim
Experiamur? ego hanc vitulam (ne forte recuſes,
Bis venit ad mulctram, binos alit vbere fetus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
M. De grege non auſim quidquam deponere tecum:
Eſt mihi namque domi pater; eſt iniuſta nouerca;
Bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
Verum, id quod multo tute ipſe fatebere maius,
(Inſanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, caelatum diuini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili ſuperaddita vitis

Diffuſos

Riedgras. 23 *Si ne'cis*, h. vt hoc ſcias, ne hoc ignores. Ouid. Epiſt. XX, 150.

25 *Cantando tu illum?* viciſſe te ais? cf. Theocr. V, 5. 26 *in triuiis - miſerum* addita intellige, vt efficiat, ea eſſe quam viliſſima; vti *diſperdere* inuidioſe pro canere. *in triuiis*, multo minus in certamine.

28 *viciſſim* h. l. per vices, alterne; ad amoebaeum carmen referendum. cf. Ecl. V, 50. Damoetas vaccam teneram in ſponſione collocat. cf. Theocr. VIII, 11 ſq. 30 ex Theocr. I, 25. 26 et v. 37 ex Idyll. VII, 15. Eſt autem iuuenca διδυματόκος. *Pignus* dictum pro ſponſione. 31 cf. Theocr. VIII, 14.

34 *alter et haedos*, fetum pecoris, h. matrum caprarum, numerat.

36 De vno poculo loqui putandus eſt. Dixit enim poetice *pocula*. 37 v. Theocr. VII, 15. 38 *Lenta quibus t.* cf. Theocr. I, 29 ſq. Torno quidem poculum tornari potuit, non vero in poculo vitis. Itaque latius *tornum* de inſtrumento et ferramento fabrili accipere neceſſe eſt, quo ſculpunt ſculptores: h. l. de ſcalpello, quo Alcimedon in area poculi exteriore opus anaglyphum

exſcul-

Diffuſos edera veſtit pallente corymbos.
In medio duo ſigna, Conon: et quis fuit alter,
Deſcripſit radio totum qui gentibus orbem:
Tempora quae meſſor, quae curuus arator haberet?
Necdum

exſculpſerat: vt, collocatis in medio duorum hominum ſignis, oras ambiret vitis hederae implicita. Haec ſi teneas, ſubtilitate virorum doctorum facile careas. *caelatum*, proprie in aere, argendo, auro, h. l. in ligno, opus eſt anaglyphum. *Facilis tornus* eſt ſcalpellus, qui facili h. docta et perita manu tractatur. v. ad Ouid. Art. I, 160: Tibull. I, 1, 40. *Corymbi* ſunt racemi hederae in orbem circumacti, vt Plin. 16, 34, et acinis ac baccis, qui fructus hederae, quas vuas vocant, graues. *Hedera* dicta *pallens*, quia genus eius albo colore conſpicitur: namque eſt alia nigro colore et nigro aut croceo fructu. *Vitis* autem *ſuperaddita*, addita ſuper poculo, exſculpta, explicare ſe et ſerpere ſuper *racemos diffuſos hedera*, h. hederaceos, ſiue ex hedera diffuſos et exeuntes, putanda eſt, atque ita ambire duas caelatas imagines Cononis et Arati. Fuit autem Conon celeberrimus mathematicus et aſtronomus, qui circa Ptolemaei Philadelphi tempora vixit, cuius Archimedes aliquoties, tamquam ſibi amiciſſimi et doctiſſimi hominis, et Catullus *de coma Beren.* v. 7 ex Callimacho mentionem fecit.

40 *quis fuit alter* — de celebri aſtronomo loqui eum neceſſe eſt, qui caeli plagas, ortus occaſusque ſiderum et anni tempora, in agricolarum vſum deſcripſerit. Iam Archimedem familiarem Cononis fuiſſe et ſphaeram e vitro confeciſſe conſtat vel ex Claudiano epigr. 68. v. ibi Geſn. Verum, eum rem ruſticam ſua arte adiuuiſſe, memoriae tradidit nemo; quod contra in Aratum cadit, qui aſtronomicas rationes ad vſum agricolarum tranſtulit, cuiusque *phaenomena et prognoſtica*, propter vtilitatem forte magis, quam propter poetae ingenium, celeberrima inter veteres fuere: cum enim faſtorum et Kalendariorum vſus non tantus nec tam frequens eſſet, vtiliſſima ea eſſe debuere. Aut itaque Aratus
aut

Necdum illis labra admoui, sed condita seruo.
D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas amplexus acantho;
Orpheaque in medio posuit, siluasque sequentis.
Necdum illis labra admoui, sed condita seruo.
Si ad vitulam spectas: nihil est, quod pocula laudes.
M. Numquam hodie effugies; veniam, quocumque
vocaris.
Audiat haec tantum, vel qui venit, ecce, Palaemon.
Efficiam

aut Eudoxus est intelligendus. *Radius* vero, qui proprie geometrarum virga est, qua in puluere formas delineabant, nec in aliam rationem intelligendus esse videtur, quando, vti sollemni more fit (cf. Aen. VI, 851), astronomis tribuitur, cum et ipsi figuris et numeris opus haberent. 43 conuersa ex Theocr. eod. I, v. 59. 60.

45 Obtrectandi studio alter pro vno poculo duo commemorat; ambo, vt apparet, vno exemplo facta. Pro vite hederae implicita nunc ambit ora acanthus; in media poculi area Orpheus cantans effictus. Ait igitur: non habes quod poculum tuum tantopere iactes, sunt et mihi pocula duo. Est autem *acanthus* apud Virgilium et plantae Aegyptiacae, ex acaciarum genere (v. Ge. II, 119: Aen. I, 653. 715), et herbae siluestris hortensisque ac topiariae genus, hic et Ecl. IV, 20: Ge. IV, 123 et 137. Nos *Bärenklau* dicimus. *Mollis* est proprium ex acanthi lubrica et flexuosa natura epitheton. Vide modo laudatum locum Ge. IV, 137 et apud Theocr. I, 55, vnde haec expressa, *ὑγρὸς ἄκανθος*. 48 *Si ad vitulam spectas*, h. si tamen poculum tuum ad iuuencam exigis, quam ego pro sponsione ponam, cum ea comparas: non est quod huic illud anteponas, et iuuencam inferiore loco habeas.

49 *veniam quocunque vocaris*: descendam ad omnia, quauis conditione proposita certabo: modo arbiter certaminis adsit! 50 Potest versus varie interpungi. Malim equidem hoc ordine iungere: *audiat haec tantum* —

Efficiam posthac, ne quemquam voce lacessas.
D. Quin age, si quid habes, in me mora non erit vlla;
Nec quemquam fugio: tantum, vicine Palaemon,
Sensibus haec imis, res est non parua, reponas.
P. Dicite: quandoquidem in molli consedimus herba.
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos;
Nunc frondent siluae; nunc formosissimus annus.
Incipe, Damoeta; tu deinde sequere, Menalca.
Alternis dicetis; amant alterna Camoenae.
D. Ab Ioue principium, Musae: Iouis omnia plena.
Ille colit terras; illi mea carmina curae.

M. Et

volebat subiicere *aliquis* vel nomen pastoris alicuius; cumque circumspicienti se offerret Palaemon, *vel* hic *Palaemon*, inquit, *audiat, qui ecce venit.* cf. Theocr. V, 62: VIII, 25 sqq. 52 *si quid habes.* Eadem formula Ecl. IX, 32: V, 11. *Nec q. fugio*, iudicem recuso. *dicite*, canite.

56 *Et nunc o.* ex Bione Idyll. VI, 17 *εἴαρι πάντα κύει, πάντ' εἴαρος ἁδέα βλαστεῖ.* 58 Theocr. IX, 1. 2. 59 *Alternis*, *δι' ἀμοιβαίων*, Theocr. VIII, 61. *amant alterna Camoenae.* notum Homeri Il. α, 604 *Μουσάων θ', αἳ ἄειδον ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ.*

60 Esse hunc versum ex principio Phaenomenorum Arati translatum, iam Servius monuit; quamquam colorem ex Theocr. V, 80-83 mutuatus esse, et quoad prima verba respexisse ad Idyll. XVII, 1 videri potest; et a laudibus Iouis carminum initium facere sollemne antiquioribus. v. Pindar. Nem. Od. 2 princ. Dixerat vero Aratus, *Iouis omnia plena esse*, ex Stoicorum mente, dum animam mundi intelligeret, quae vniuersum hoc permeat, cf. Ge. IV, 220; audiuerat enim Stoicos, Dionysium Heracleoten et Persaeum Citieum. Attamen in indocti pastoris ore videntur haec nimis esse subtilia. *Colere terras* idem dicitur, h. curare. Serv. amare, seu frequentare et saepe in iis versari, vt Aen. I, 15. Nisi philosophicum illud in animo

M. Et me Phoebus amat; Phoebo sua semper apud me
Munera sunt, lauri et suaue rubens hyacinthus.
D. Malo me Galatea petit lasciua puella;
Et fugit ad salices, et se cupit ante videri.
M. At mihi sese offert vltro, meus ignis, Amyntas;
Notior vt iam sit canibus non Delia nostris.
D. Parta meae Veneri sunt munera; namque notaui
Ipse locum, aeriae quo congessère palumbes.
M. Quod potui, puero siluestri ex arbore lecta
Aurea mala decem misi; cras altera mittam.

D. O

mo habuit poeta: Jupiter, f. mens et anima mundi, omnes terras penetrat, per eas diffusus est, adeoque incolit, colit. cf. Aen. VI, 726. *Curae* vero *illi carmina*, vt Theocr. VII, 92. 93 et V, 80 sqq. Qui sit 63 *hyacinthus*, v. ad Ecl. II, 18. *laurus*, ib. ad 54. vtramque in dei gratiam et honorem colere ait.

64. 65 ex Theocr. V, 88 sq. et VI, 6 sqq., vbi admodum suauiter expressum.

67 *Delia* nomen amicae, quae frequenter pastorem suum conueniebat, more antiquo. cf. Ecl. VII, 40: Tibull. II, 5, 36: cui alter suam opponit, nominans eam Venerem, et vtrique animalia, *deabus*, *quarum nomina habent*, sacra et cara, tribuuntur, Deliae, quod nomen Dianae est, canes, Veneri columbae. Si cui haec nimis lepide dicta videbuntur, nihil habeo, quod reponam. Versus 68 sq. ex Theocr. V, 96 sq. 69 *quo congessère p.* Notandum absolute dictum pro *nidum congerere*.

71 *aurea mala*; Theocritus III, 10, vnde haec petita, simpl. μῆλα dicit, vt epitheton adeo tantum ornatus caussa adiectum et *aurea* pulchra esse videri possint. De malis tamen Cydoniis, *Quitten* (v. ad II, 51), accipi potest. Mala citrea s. medica, *Citronen*, intelligi non possunt, quoniam, cum arbor Mediae propria esse dicatur, Ge. II, 126, nondum ea *siluestris* Italiae *arbor* esse potuit. Ea, quae Galli *Oranges* appellant, veteribus

D. O quoties et quae nobis Galatea locuta est!
Partem aliquam, venti, diuom referatis ad auris!
M. Quid prodest, quod me ipse animo non spernis,
Amynta,
Si, dum tu sectaris apros, ego retia seruo?
D. Phyllida mitte mihi; meus est natalis, Iola:
Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.
M. Phyllida amo ante alias; nam me discedere fleuit
Et, Longum, formose, vale, vale, inquit, Iola.

D. Triste

plane ignota fuere. Martinus, qui hic videndus, *poma Punica*, seu *granata*, significari per *aurea mala* non temere contendit.

72 Certat cum Theocr. V, 132--135. 73 *Partem aliquam* n. eorum, quae locuta est, *o venti*, etc. Vota irrita, et verba ac promissa, quae ad nihilum recidunt, ferre venti dicuntur; v. Tib. I, 5, 35: III, 49. 96; vti periuria amantum, ib. I, 4, 21: III, 6, 50. At h. l. pastor ex omnibus iis blande dictis ac promissis partem saltim ratam esse et euentum habere precatur.

75 *ego retia seruo.* ferebat mos, vt hoc esset obsequii genus. v. Tibull. I, 4, 50: IV, 3, 12: Ouid. Art. II, 189. Scilicet hoc vult pastor: obsequium suum fructu carere, cum puer venationi intentus sit, non amori suo.

76 Intelligenda est Phyllis fuisse siue serua siue amica Iolae; quam Damoetas, quasi praesentem, ad sacrum natalitium vocat: alter, Menalcas, vt eius dictis obtrectet, se etiam amari ab ea dicit, quia se discedente fleuerit, ac, tamquam ipsi comes adhaesura, Iolae amatori valedixerit: *Longum vale, vale, o formose Iola!* Hac ipsa interpretatione sententia de h. l. nostra satis apparet. 77 *Cum faciam vitula pro frugibus.* Sacrum ambaruale. Ge. I, 345. cf. Tib. I, 1, 21: II, 1. *pro* fr. *ὑπὲρ*, vt Il. *α*, 444 *ῥέξαι ὑπὲρ Δαναῶν.* 79 *Longum vale*, *μακρὰ χαῖρε*, Claud. Rap. Pros. 234 *Sis memor, o, longumque vale.*

80 Se-

D. Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,
Arboribus venti, nobis Amaryllidis irae.
M. Dulce satis humor, depulsis arbutus haedis,
Lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.
D. Pollio amat nostram, quamuis est rustica, Musam:
Pierides, vitulam lectori pascite vestro.
M. Pollio et ipse facit noua carmina: pascite taurum,
Iam cornu petat et pedibus qui spargat arenam.
D. Qui te, Pollio, amat, veniat, quo te quoque gaudet.
Mella

80 Secundum Theocritea illa Idyll. VIII, 57 sqq.

82 *depulsis haedis*, h. a lacte remotis. Ecl. VII, 15. *arbutus*, in Italia valde frequens et obuia arbor, fructum habet fragis similem, vt tenuiorum victus esse possit. Italis dici solent *Sorbole pelose*, et Romae *cerase marine*. Frondes eius ac folia grata capellis, v. Ge. III, 300: Horat. Carm. I, 17, 5, quae iisdem a lactis materni desiderio leuantur. Calpurn. Ecl. II, 47 *nouas vt carpere frondes Condiscant – Ne depulsa vagos quaerat fetura parentes*. *Salix*, v. Ecl. I, 79.

84 *Pollio* gratia apud Augustum, amicitia M. Antonii, ingenio, tragoediis studiisque suis in Virgilium Horatiumque notissimus. cf. Horat. Od. II, 1. Ei alter, tamquam iudici carminum suorum intelligenti et eleganti, vitulam, alter, tamquam poetae nobili, iuuencum decernit. Non vero in alterutro horum munerum argutandum, sed res simpliciter ad amoebaei carminis naturam exigenda est, cum, quod primus posuisset, alteri amplificandum et augendum esset. Cum itaque ille iudicem carminum et vitulam posuisset, hic poetam et iuuencum commemorat simpliciter, vt hoc et iudicii et ingenii praemium esse debeat. 86 *noua carmina*, grandioris spiritus, mallem tamen simpl. qualia nunquam ante fecit, praeclara; vt Horat. Od. I, 26, 10 *fides nouas* dixit. 87 Idem verius Aen. IX, 629.

88 *veniat, quo te quoque gaudet*. Quod primum occurrit, est, vt suppleas *peruenisse*; vtque ad felicitatem
omnino

Mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.
M. Qui Bauium non odit, amet tua carmina, Maeui;
Atque idem iungat vulpes et mulgeat hircos.
D. Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.
M. Parcite, oues, nimium procedere: non bene ripae
Creditur; ipse aries etiam nunc vellera siccat.
D. Tityre, pascentis a flumine reice capellas:
Ipse, vbi tempus erit, omnis in fonte lauabo.
M. Cogite ouis, pueri; si lac praeceperit aestus,
Vt nuper, frustra pressabimus vbera palmis.
D. Heu, heu, quam pingui macer est mihi taurus in eruo!

Idem

omnino referas, quam apprecetur ei, qui Pollioni faueat. Cum quo conuenit v. 39, in quo adeo felicitas aurei saeculi exprimitur. v. Ecl. IV, 30. 25. Si tamen Menalcae verba compares, et, quem expressit Maro, locum Theocrit. I, 20 *καὶ τᾶς βωκολικᾶς ἐπὶ τὸ πλέον ἵκεο Μώσας*, apparere arbitror, hoc, *quo te quoque gaudet* peruenisse, ad facultatem cantus esse referendum. *Amomum* fruticis genus Indici, etsi, quale illud fuerit, nondum exploratum est. *Rubus* est nostratum *Brombeerstaude*. Caeterum simplicior Theocritea ratio Idyll. I, 132. 89 Ex Theocr. V, 124 sq. 132.

90 Nihil his, quae alter subiicit, cum Pollione commune esse, aut huic Bauium opponi, censendum est; sed, cum iste bonum poetam laudasset, ipse malum memorat, eiusque studiosis mala maxima precatur, n. amare Maeuium, peiorem etiam poetam etc. Hor. Epod. 10. *iungat* vulpes, ad arandum.

94 *Parcite o. n. procedere*, cauete, nolite p. o. oues, ne procedite. Ex graecismo: *Φείδου προελθεῖν*. Adumbrata autem haec ex Theocr. V, 100 etc. *frigidus anguis*. v. infr. VIII, 71.

97 Ex Theocr. V, 146. 98 *Cogite* ad vmbram et frigus captandum. *praecipit lac aestus* siccato vbere. 100 *Ervum*

Idem amor exitium pecori pecoriſque magiſtro.
M. His certe neque amor cauſſa eſt: vix oſſibus haerent.
Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.
D. Dic, quibus in terris, et eris mihi magnus Apollo,
Tris pateat coeli ſpatium non amplius vlnas.
M. Dic, quibus in terris inſcripti nomina regum
Naſcantur flores; et Phyllida ſolus habeto.
P. Non noſtrum inter vos tantas conponere litis:
Et vitula tu dignus, et hic, et quisquis amores

* Aut

vum leguminis, noſtratum *Wicken*, genus, bubus iam olim paſtum dari ſolitum, vt ex Columella docent Intpp. Verſus expreſſus ex Theocr. IV, 20, vt 102 ex IV, 15. Mox 102 haud dubie cum viris doctis melius leg. *Hi certe (neque a. c. eſt) vix oſſibus haerent.*

105 Simpliciter intelligam cuiuslibet loci puteum, in quem cum quis deſcenderit, tantum caeli proſpicit ſpatium, quantum puteus patet, h. e. putei latitudo permiſerit. In talibus Grammatici crucem ſibi fixam eſſe putare non debebant.

106 Nota res de hyacintho, v. ſup. ad Ecl. II, 18, in cuius foliis paſſim litteras AI inſcriptas, ſiue vt Αἶ Αἶ, *heu! heu!* ſiue vt Αἴαντος ſ. Aiacis nomen expreſſum eſſet, veteres memorabant. Cf. Ouid. Met. XIII, 398. *Reges* duces Graecorum voce Homerica. Apud Ciceronem Agamemnon *rex regum.* 107 *Phyllida*, quam vterque amicam ſibi vindicarat, v. 76 ſq. 108 *Non noſtrum* ſc. eſt. 109 *et quisquis amores* etc. Verba haec nec per ſe ſenſum idoneum habent, nec, quid ad reliquam ſententiam faciant, ab vllo interprete monitum aut dictum eſt. Referre interpretum commenta nil attinet: frigere enim ea cum ipſo carmine neceſſe eſt; nec ſatisfaciunt ea, quae ad defendendum poetam allata vidi. Verum Palaemon eiusmodi arbitrium facit, vt neutri palmam adiudicare auſit. Hoc interpretatus eſt alius dictum, vtrumque parem eſſe, vt adeo alter, Menalcas, vitula, ab Damoeta in ſponſione poſita, Damoetas autem

* Aut metuet dulcis aut experietur amaros.*
Claudite iam riuos, pueri: sat prata biberunt.

POLLIO. ECLOGA IV

ARGVMENTVM

In hac Ecloga interpretanda dici vix potest quam inanem operam viri docti vana religione capti nauauerint. Vaticinationem Sibyllae de Christi natalibus expressam esse, quam Virgilius ingeniose ad natales nobilis pueri transtulerit, iam Lactantius, Instit. VII, 24, *et* Constantinus M. *in* Orat. ad Sanctorum coetum, *graece reddita a non indocto homine*, Eusebii *libris* de vita Constantini *adiuncta, c.* 19 *sq. demonstrare voluit, eiusque auctoritatem viri docti secuti sunt plerique omnes, de via ac ratione tantum solliciti, qua reconditum huiusmodi vaticinium ad Romanos peruenire potuerit. Enimuero, vt ordine agamus, videamus primo loco, quodnam carminis argumentum sit per se spectati. Carmen bucolicum ad Pollionem Cos. se exorsurum esse profitetur Maro; agi nunc vltimam aetatem a Sibylla memoratam; inde melioris aetatis vitam humano generi redituram esse pronuntiat, et quidem puero aliquo nato in Pollionis consulatu; illum adscriptum heroibus et orbis terrarum pacati fore regnatorem - 17. Iam vero aetas illa melior, aetati aureae ac Saturniae similis, per gradus succedet, ita vt puero nato exordia - 25, incrementa vero sua habitura sit, quando ille adoleuerit - 36; cumulata autem vt sit et perfecta ab omnibus*

tem poculo fagino Menalcae dignus videri debeat. Iam quorsum reliqua hoc et seq. versu spectent, non facile dicas. Nam de amore non agebatur, nec de fausto vel infausto amoris successu; nec ad Phyllidem v. 107 retrahi hoc potest.

111 *Claudite iam riuos.* Exisse Palaemon intelligendus, vt seruis suis imperaret, vt riuos seu canales ad irriganda prata aperirent; interea a Menalca et Damoeta arbiter aduocatus, nunc, finito certamine, ad seruos suos iterum se conuertit. cf. Calpurn. II, 96. 97.

omnibus partibus, vbi ille ad virilem aetatem peruenerit – 46. *Reliqua sunt exultantis et vota facientis ac gratulantis poetae.*

Iam in his facile agnoscas, nec de certo aliquo vaticinio aut oraculo agi, verum poetam phantasmata poetica ab aureae aetatis narrationibus petita cumulasse ad certum aliquem sui temporis euentum declarandum, quem paullo obscurius designauit, quoniam in vaticinium rem mutauit; adeoque vaticinantis verbis et phantasmatibus sensa sua exposuit. Spem fuisse illo anno de puero aliquo, quem mater iam tum vtero ferebat, in lucem prodituro, manifestum fit. Magnifica de hoc puero promissa, et magna rerum conuersio ac felicitas ab his natalibus exordium habitura. Scilicet inter omnes populos, magna inprimis aliqua calamitate oppressos, vaticinia circumferri solent, quae siue grauiora minari siue laetiora polliceri solent, eaque, necessaria rerum vicissitudine, melioribus aliquando succedentibus temporibus, fere semper euentum habent. Nullo tamen tempore vaticiniorum insanius fuit studium, quam sub extrema reip. Romanae tempora et sub primis Imperatoribus, cum bellorum ciuilium calamitates terroresque hominum animos, luxu ac mollitie fractos, et ad omne superstitionis genus pronos, innumeris portentorum ac vaticiniorum ludibriis occaecassent. In primis autem Sibyllinorum oraculorum magna vulgo habebatur copia. cf. Sueton. Octav. 31. *Iam in magno illo numero vaticiniorum et oraculorum, quae partim superstitione partim fraudibus hominum celebrabantur, vnum fuit aliquod, aut plura, quae magnam aliquam felicitatem futuram promitterent, eiusque descriptionem ab iis, quae de saeculo aureo memorassent poetae, mutuarentur. Quascunque autem in hoc genere descriptiones habemus, siue in Orientis siue in Graecis ac Romanis poetis, eae omnes fere inter se similes sunt: pacata omnia, bestiae ac ferae cicures, serpentes innocui, fruges nullo cultu enatae, mare placidum, dii praesentes in terris aliaque eiusmodi in omnibus memorantur. Hoc oraculo ac vaticinio seu commento ingeniose Virgilius commode vsus esse, et quae de aetate aurea, in primis ab Hesiodo, memorantur, ad ea tempora, quibus hanc eclogam scriberet, et ad splendidas ac magnificas spes, quas de puero circa id tempus nascituro conceperant homines,*

homines, transsiluisse videri debet. Iam qui ille puer, quae ea spes fuerit, vt resciscamus, quaerendum erit, quinam hoc vel proximo anno nobilis puer natus, aut quod saltem puerperium nobilis feminae spem prolis futurae memorabilem ostenderit. Fuit autem annus V. C. 714, Coss. C. Asinio Pollione et Cn. Domitio Caluino, vt ex v. 11 et 12 patet. Eo anno duo sunt euenta, ad quae reuocari narrata possunt. Primo post summos, ne bellum ciuile inter Octauianum et M. Antonium, qui ex Asia cum copiis in Italiam traiecerat, recrudesceret, metus, Maecenatis et Pollionis opera Brundusii pax composita fuit, cuius quasi pignus Octauia, Octauiani soror, Antonio in matrimonium tradita est. Erat ea ex priore marito, Marcello, grauida, id quod disertis verbis Dio memorat lib. XLVIII c. 31. Cum ea pace ac matrimonio confirmata tandem publica tranquillitas videretur, satis commode Virgilius hunc tamquam fundum sui carminis facere potuit, vt ex eo tempore, rerum fortuna in melius mutata, auream aetatem esse reuersuram diceret, eamque sententiam iis omnibus exornaret, quae a poetis de felicitate eius aetatis commemorari solent. Aliam magnae expectationis prolem ostendebant nuptiae Octauiani cum Scribonia eodem anno celebratae. Duxerat enim eam Caesar initio anni, quo Pollio Cos. fuit, eamque sub anni exitum, quo pax Brundisina facta est, partui vicinam fuisse, ex eo intelligitur, quod Iulia sub anni sequentis initium nata est. Cum in expectatione esset Roma, quam prolem Scribonia editura esset, quippe vxor Caesaris IIIviri, iam tum Lepidi et Antonii opibus praeualentis, potuit Virgilius filio nato meliorem rerum conditionem augurari; eoque commento ingeniose et gaudium suum simul testari et pueri summam fortunam declarare.

Errat inter duo hos partus interpretatio, cum vterque habeat, quod iudicium inclinare possit. Ambitiose autem poetae et cupide vaticinia argumentum carminum faciunt, cum nihil ad enthusiasmum eorum sit aptius et accommodatius: quod multis sane exemplis doceri possit, si id nunc ageretur. cf. Horat. Od. 1, 15. Haec quidem, quamuis ad liquidum sic perducta esse omnia contendere nolim, mihi videntur non sine aliqua veri specie dici posse.

Sicelides

Sicelides Musae, paullo maiora canamus;
Non omnis arbusta iuuant humilesque myricae.
Si canimus siluas, siluae sint consule dignae.
Vltima Cumaei venit iam carminis aetas:
Magnus ab integro saeclorum nascitur ordo.
Iam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna;
Iam noua progenies coelo demittitur alto.

Tu

1 *Sicelides Musae*, Μοῦσαι Σικελίδες, pastoritii carminis praesides, Theocriteae, omninoque bucolicae. Σικελὸν μέλος Bion Idyll. VII, 1. Σικελικαὶ Μοῖσαι Moschus Idyll. III. Paullo altius se pro bucolico carmine aggredi argumentum bene praefatur. Idem genus bucolicum porro *arbustis, myricis*, et *siluis* exprimit. *Myrica* virgulti genus in Italiae oris, quod ripas fluminum obsidere solet. *Tamariscum* s. Tamarin Gallicam, Linn. esse docent viri docti. 3 *siluae sint consule dignae*, sit carmen hoc bucolicum satis ex dignitate Pollionis. 4. 5 Agitur iam vltima aetas in Sibyllinis carminibus memorata; iterum procedunt saecula, quae fuerunt: adeoque v. 6. 7. redit nunc primo loco saeculum Saturnium, et cum eo hominum genus, quale saeculo illo aureo fuit. Itaque v. 8. 9 subiicitur: puero nato ferream aetatem desinere, succedere auream. Haec sunt ipsa poetae phantasmata, si nihil aliunde adscieueris. Igitur carmen tum supererat, quod ad Sibyllam Cumanam referri solebat, in quo, post dura et ferrea tempora, aurea aetas denuo procedere nuntiabatur; ita tamen, vt, antequam illud initium haberet, inuersa ratione saecula deinceps omnia denuo reuoluerentur et renouarentur, hoc est, vt ferreo heroicum, heroico Saturnium, succederet.

5 Constantini interpres l. l. αἰώνων ἱερὸς στίχος. *Lucina* v. 10 est φαεσφόρος μήνη. 6 *Virgo*, Δίκη, Iustitia, vt Hesiod. Ἐργ. 256. Nota res vel ex Ouid. Met. I, 149 et Virg. Ge. II, 414: Hesiod. Ἐργ. 200. 7 *noua progenies*, nouum hominum genus, noua successio, nascitur, νέα πληθὺς ἀνδρῶν, h. meliores et iustiores, vt in nouo rerum ordine et aurea aetate. Mox

C v. 9

Tu modo nafcenti puero, quo ferrea primum
Definet ac toto furget gens aurea mundo,
Cafta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teque adeo decus hoc aeui, te Confule, inibit,
Pollio; et incipient magni procedere menfes.
Te duce, fi qua manent, fceleris veftigia noftri

Inrita

v. 9 *gens aurea.* Hefiod. O. et D. 109 χρύσεον γένος μερόπων ἀνθρώπων. *furget*, procedet, ortum et initium habebit.

10 *tuus iam regnat Apollo.* Vltimum faeculum oftendit, quod Sibylla Solis effe memorauit. *Serv.* Hoc fequi malim, donec verius quid edocear.

11 *decus hoc aeui*, praeclara haec aetas. *inibit* Servius et vulgo interpretes accipiunt pro, exordium habebit, incipiet; quod abfolute ita pofitum non occurrere, bene notat Burmannus. Participium tamen faepe ita ponitur: *ineunte anno*, *menfe*; *iniens aetas.* Dicendum igitur, poetam vocem nouaffe, pro ibit, procedet, vt *anni eunt.* Nifi hoc teneas, dicendum: *inibit* feu *puer*, feu *progenies noua*, nouum hominum genus, *decus hoc aeui*, praeclarum hoc aeuum, hanc vitam, Pollione Cof. 12 *magni menfes*, praeclari, illuftres, infignes, memorabiles, vt v. 5, vtpote faeculi aurei. Nimirum *magnus annus* eft, vtique hinc et *magni menfes.*

13 *Te duce*, aufpice; a tuo inde confulatu: expiabitur primo omne fcelus, quo contaminatum eft hoc hominum genus: fcilicet vt caftior et fanctior aetas fuccedere poffit. *fi qua manent fc.* Reliquias belli ciuilis fpectari manifeftum eft: nam perpetuum hoc, vt de bello ciuili τὸ ἄγος, *fcelus*, praedicetur. Nunc de illo tempore agitur, cum poft Brundufinam pacem Sext. Pompeius adhuc maria Italiae infeftaret et commeatu Romam intercluderet. Pax quidem etiam cum hoc paullo poft apud Puteolos inita; verum fequenti demum anno. v. Dio l. XLVIII, c. 36. partus vero ille pueri adhuc eodem anno exfpectabatur, vt v. 11 et 61.

14 Or-

Inrita perpetua soluent formidine terras.
Ille deûm vitam adcipiet, diuisque videbit
Permixtos heroas, et ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu,
Errantis ederas passim cum baccare tellus

Mixtaque

14 Ornatus versus pro eluentur, tollentur. *Irrita*, abolita. *formido* est propter τὸ ἄγος et reatum ex scelere conceptum.

15 *Ille deum vitam a.* aget vitam deorum, et inter deos heroesque. In aurea aetate ὥς τε θεοὶ ἔζωον, ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες, Νόσφιν ἄτερ τε πόνων etc. cf. Hesiod. Ἐργ. 112 sqq. Erat porro hoc inter aurei saeculi bona, vt dii praesentes inuiserent homines. Ouid. Fast. I, 251. Catull. Epith. P. et Th. sub fin. et passim. 16 *et ipse videbitur illis*, permixtus iis, admixtus erit. ἀναμὶξ ἐκάθητο, Aratus Phaenom. 104, quem ante oculos habuit. Constantini Interpres: ἠδὲ καὶ αὐτὸς Πατρίδι καὶ μακάρεσσιν ἐελδομένοισι φανεῖται. Ita leg. 17 *patriis virtutibus*, h. omnino, maiorum. Marcellorum nomen in annalibus Romanis clarissimum. Sin ad Scriboniae partum referas Eclogam, tanto manifestior res est de Scribonia gente.

18 Felicitatis *aureae* huius *aetatis*, ex versibus forte Hesiodeis l. l. 130 sqq. suborto commento, *initia* cum pueritia procedere facit; *incrementa* vero cum adolescentia; cum virili tandem et perfecta aetate *vitam perfectissimam. nullo cultu*, vti omnia in saeculo aureo nascebantur. Hesiod. l. l. v. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. hic tamen, vtpote in infantia eius pueri, herbas tantum et flores, hederam etc., siluestres et sua sponte editos terrae fructus memorat; (Ouidius *sine semine*, addit Met. I, 108.) At fruges cum adolescentia, v. 28. cum virili tandem aetate omne genus prouentus ex solo sua sponte nascetur. v. 39. 19 *Baccar*, herba, quae fascinum depellit, *Serv.* cf. Ecl. VII, 27. formam Dioscorides satis accurate

Mixtaque ridenti colocaſia fundet acantho.
Ipſae lacte domum referent diſtenta capellae
Vbera; nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet et ſerpens, et fallax herba veneni
Occidet; Aſſyrium vulgo naſcetur amomum.
At, ſimul heroum laudes et facta parentis
Iam legere, et quae ſit poteris cognoſcere virtus:
Molli paullatim flaueſcet campus ariſta,

Incultis-

curate deſcripſit, ſed, qualis illa ſit, inter recentiores nondum conſtat. 20 *Colocaſium* ſ. *colocaſia*, planta paluſtris Aegyptia, latiſſimis foliis, caule ſpectabili, quo quidem non minus ac radicis bulbo veſci ſolent; fabas eſu gratas pro fructu habet. Circa haec tempora demum in Italia ſeri coeptam eſſe, ex Plinio colligere licet; notiſſima etiam nunc haec planta eſt inter Aegyptios nomine *Culcas*. *Acanthus* h. l. eſt Aegyptia arbor, acaciae genus. Cf. ad Ecl. III, 45. *ridens* eſt florens, pulcher.

21 *Ipſae*, ſponte, nullo ducente, vt ſatis notum. Sic *αὐταὶ* pro *αὐτόματοι* Theocr. Id. XI, 12. Sic v. 23 *Ipſa cunabula*. Ap. Conſtant. l. l. *αἶγες θαλερούς μαζοὺς καταβεβριθυῖαι*.

24 *fallax herba veneni*, graece pro herba fallens veneno, h. venenata. Ge. II, 152 - *nec miſeros fallunt aconita legentes*. Potes quoque *herba veneni* iungere, h. herba venenata. *Occidet*, vt *herba moritur*. Conſtantinus l. l. ὤλλυτο ἰοβόλου φύσις ἑρπετοῦ, ὤλλυτο ποίη Ἀσσύριος. 25 *Aſſyrium - amomum*. v. ad Ecl. III, 89. *Aſſyrium* vero, cum Armeniae et Mediae ea planta eſſet.

26. 27 *Vbi adoleueris*. Splendide hoc enuntiatum: *heroum laudes* ſunt facta laude digna, vt *κλέα ἀνδρῶν ἡρώων* apud Homer. Il. ι, 520. *Parens*, cuius *facta* legere poterit, ex altera noſtra interpretatione de Scriboniae partu expedita res eſt; ex priore, de Octavia vtero gerente, parens eſſet C. Marcellus.

27 *quae ſit - virtus*, pro virtutem cognoſcere. 28 -

30 naſcen-

Incultisque rubens pendebit sentibus vua;
Et durae quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscae vestigia fraudis,
Quae tentare Thetim ratibus, quae cingere muris
Oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.

Alter

30 nascentur sponte fruges, vuae, mel. *Molli - arista*, h. laeui; cum nunc grana tenuibus quibusdam et acutis acubus, tamquam vallis, obsita sint. Proprie *aristae*, cum flauescunt, *molles* nulla ratione dici possunt. Communi tamen ratione *mollis arista* est adhuc in herba. Seneca Epist. 124 *cum folliculo se exserit spica mollis*. Ceterum poeta segetem sua sponte enatam, incultam, intelligere putandus. cf. Ouid. Met. I, 109. 30 *sudabunt*, stillabunt. Videntur antiqui hoc aetatis aureae bonum dupliciter extulisse, vt aut mel, quod in quercubus apes faciunt, tam copiosum esset, vt in terram defluerent, vt Ouid. Am. III, 8, 40: Hor. Od. II, 19, 11: Epod. 16, 47; cf. Hesiod. Ἐργ. 233; aut vt folia iligna mel eliquarent et sudarent pro glutine, quod nunc illa folia certis temporibus obsidet, et mel appellatur apud Plin. XVI, 8. Sic Ouid. Met. I, 112: Ge. I, 131 *mellaque decussit foliis*, de Iouis aetate; et hunc in sensum dictum h. l.: quare et *roscida mella*, quae roris more per folia guttatim se colligebant. Eiusmodi mel ex certis arboribus, v. c. palma, in Media, Arabia, variisque Asiae locis legi memoratur. v. Wesseling. ad Diodor. XIX, 94. Apud Constantinum l. l. Σκληρῶν δὴ πεύκης λαγόνων μέλιτος ῥέε νᾶμα ex priore ratione exponitur: *Duris ex piccarum truncis mellis latex fluxit*. Cf. ad Tibull. I, 3, 45.

31 - 36 Heroum erit haec aetas nondum illa Saturnia; ad quam per illam exactam rerum orbis redibit. Enarrat hinc poeta ea, quae in heroica vita memorari solent. *vestigia fraudis*, προτέρας ἄτης. v. 13 *sceleris vestigia nostri*, h. mala et vitia nonnulla, quae cum summa felicium horum temporum simplicitate et innocentia non satis conueniunt; vt nauigatio, vrbium munitio, aratio;

Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo
Delectos heroas; erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc, vbi iam firmata virum te fecerit aetas,
Cedet et ipse mari vector; nec nautica pinus
Mutabit merces; omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem.
Robustus quoque iam tauris iuga soluet arator.
Nec varios discet mentiri lana colores;
Ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto;

Sponte

aratio; quae omnia cum adulta pueri aetate cessabunt. v. 37.

34 Indulget sibi poeta, dum adolescentiam pueri heroicae aetati assimilat, vt ei tribuat, quae illa aetate euenisse memorantur, Argonautarum scilicet et Achiuorum ad Troiam expeditionem. Sunt vero plane adumbrata ex Hesiodeis v. 161 sqq.

37 Constantinus l. l. Ἀλλ' ὅτ' ἂν ἠνορέης ὥρῃ καὶ καρπὸς ἵκηται. cf. Hesiod. Ἐργ. 236. 237. Cum virili aetate ipsum saeculum Saturnium, aurea aetas, redibit. 38 Conf. Arat. Phaenom. 110. 111. Omnium rerum vtique per terrarum orbem summa erit copia, vt nauigatione externa bona petere necesse non sit. Ita ornat poeta illud quod simpliciter erat: tolletur nauigatio.

40 Genus operae in vitium cura est amputatio. v. ad I, 57: II, 70. Respexit autem noster Catullum LXIII, 39 sqq., vti nostrum Ouidius Met. I, 101. 42 *discet mentiri*, cum alieno colore tinguitur: quod nunc non necesse erit, cum natiuus lanae color modo purpureus, modo luteus, modo roseus futurus sit. *Ipse*, vide v. 21. 44 *mutabit vellera luto*, permutabit naturalem velleris colorem luto: vt naturalis lanae color purpureus et aureus iam sit. *Luteum* vero seu *lutum*, ac *lutea*, herbae genus, qua tincta lana flauo et croceo colore inficitur; caeruleum

vero

Sponte ſua ſandyx paſcentis veſtiet agnos.
Talia ſaecla, ſuis dixerunt, currite, ſuſis
Concordes ſtabili fatorum numine Parcae.
Adgredere o magnos, aderit iam tempus, honores,
Cara deûm ſuboles, magnum Iouis incrementum!
Adſpice conuexo nutantem pondere mundum,
Terras-

vero ea infectum viridem colorem refert. Notus eius vſus etiam noſtris tinctoribus ſub nomine *Waid*. Cf. ad Tibull. I, 8, 52. *Sandycem* a Virgilio pro herbae genere habitam eſſe, poſt Plinium XXXV, 6 (23) male credunt Interpretes: nam de natura coloris nihil dixit; coloris tantum genus indicare voluit, quo vellus ouillum ſplendeat, et ornate extulit quod erat: habebunt agni vellus rubrum nemine tingente. Eſt vero coloris ſeu pigmenti genus factitium, quo rubeus color efficitur. Conſtantini Interpres l. l. c. 20 *purpuream Sandycem* appellat: Σάνδυκι πορφυρέῃ λάχνην ῥυπόεσσαν ἀμείβων.

46 Ex Catullo LX, 320. 321. 327. Volebat dicere: Currite, o fila fuſis deuoluta! Iam per ea nentur fata ſeu ſaecula. Igitur dixit: *currite o ſaecula talia*, tam felicia! Solent autem poetae modo in nuptiis modo in natalibus Parcas adhibere fata canentes. 47 *Concordes ſtabili fatorum numine Parcae. fata* ſunt *ſtabilia*, immutabilia, iiſque *numen*, h. vis et poteſtas aeque ac voluntas diuina, tribuitur. *Parcae concordes fatis*, h. in fatis hominum rerumque definiendis et conſtituendis.

48 Dicere haec ἐνθυσιῶν de puero, iam ad virilem illam aetatem adulto, exiſtimandus eſt poeta, impatienter ferens moram, et iam animo praeſentiens prodigia, quae magnam rerum mutationem portendent. 49 *m. Iouis incrementum*, alumnus et nutricius, quaſi qui increuit Iouis cura, θρέμμα Διός, διοτρεφής, h. Ioue natus.

50 Cum varia ſit loci interpretatio, tenenda ſunt ſaltem haec: videtur ſibi poeta iam videre ac ſentire orbem terrarum concuſſum, vt terrae motus praecedat, quemadmodum aduentu et

Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum;
Adſpice, venturo laetentur vt omnia faeclo.
O mihi tam longae maneat pars vltima vitae,
Spiritus et, quantum ſat erit tua dicere facta!
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus; huic mater quamuis atque huic pater adſit:
Orphei Calliopea, Lino formoſus Apollo.
Pan etiam, Arcadia mecum ſi iudice certet,

Pan

apparitione, ἐπιφανείαις numinis, fieri alias ſollenne eſt. Id ipſum poeta mox interpretatur de exultatione et tripudio e ſenſu rerum laetarum ac fauſtarum imminentium. Mutata autem oratio: *adſpice mundum nutantem*, h. e. motum, concuſſum, et *vt omnia laetentur* pro, omnia laetantia, vniverſi laetitiam. *conuexo pondere* ornat ſic *mundum* pro, mundum conuexum. Poteſt tamen etiam ſic accipi: *adſpice mundum - vt omnia laetentur*, pro vide, vt mundus, terra, mare, coelum, omnia, laetentur. Sic *conuexo nutans pondere mundus* nihil aliud, quam poetica deſcriptio coeli conuexi. Nec aliter Graecus interpres: Κόσμȣ κητώεντος ὅρα εὔπηκτα θέμεθλα, Χαρμοσύνην γαίης τε καὶ ὐρανȣ̃ ἠδὲ θαλάσσης, Γηθόσυνόν τ' αἰῶνος ἀπειρεσίου λάσιον κῆρ.

53 *O mihi t.* adumbratum ex Heſiodo l. l. 174 ſqq.: ſit mihi tam longa vita! cumque eius non niſi extrema pars ea tempora attingere poſſit, pro eo dixit: *longae pars vltima vitae.* Εἴθε με γηραλέον ζῶντά τ' ἔχε νήδυμος ἰσχύς, Σὴν ἀρετὴν κελαδεῖν, ἐφ' ὅσον δύναμίς γε παρείη. *Spiritus*, ingenii vis vigorque poeticus; et mihi ſit *tantus* Spiritus, quantus (pro hoc *quantum* ἐφ' ὅσον.) vel *quantum*, quanta pars, eius ſpiritus ſat erit ad facta tua dicenda.

55 *Non me c.* Tanta erit, tamque magnifica ac diuina materia tuae laudis, vt ingenium meum ab ea excitatum, inflammatum et diuiniore ſpiritu actum, ſupra omnes excellere et ipſos deos canendo vincere debeat. *Adſit*, vti inuocati dii adſunt, opem ferunt, fauent poetis. 58 Arcades, et ipſi intelli-

Pan etiam Arcadia dicat ſe iudice victum.
Incipe, parue puer, riſu cognoſcere matrem:
Matri longa decem tulerunt faſtidia menſes.
Incipe, parue puer: cui non riſere parentes,
Nec deus hunc menſa, dea nec dignata cubili eſt.

DAPH-

intelligentes cantus iudices, et ſui Panis ſtudioſi, tamen mihi palmam tribuent propter felicitatem argumenti.

60 *Incipe, p. p. riſu cognoſcere matrem*, h. e. ex eo, quod tibi arridet, matrem agnoſcere. Hoc porro poeta pro eo dixiſſe habendus eſt, quod vulgari ratione eſſet: naſcere, puer, nam decimus iam menſis agitur, iuſtumque adeo matri vtero ferenti tempus expletum, vt ſatis iam magna oneris ſui taedia ei ſint. Exprimit rem a valde iucundo ſigno: ſic enim poeticae orationis natura fert, a voluptate et laetitia matris, cum qua recens natum infantem intuetur; vt eo riſu ſe quaſi matrem probare videri poſſit. Etiam apud Conſtantinum c. 21 ex librorum veſtigiis legitur: Ἄρχεο, μειδιόωσαν ὁρῶν τὴν μητέρα κεδνήν. 62 *cui non riſere parentes*, *N*. h. e. arriſere. Exprimit id, quod iam dicendum erat: riſum hunc matris ad puellum natum fauſtiſſimi ominis eſſe, a contrario; quae conuerſio a ratione poetica non aliena eſt. Quem infantem recens natum tali cum riſu non excepere gremio impoſitum parentes, adeoque de nato puero non laetati ſunt, eſt is ingratus et inuenuſtus homo, diis hominibusque inuiſus, adeoque ad deorum vitam et conſortium admitti non poterit, quod puero promiſerat v. 15. Deſignari autem recepti inter deos herois vita duabus rebus ſolet, conuictu cum Ioue et deae alicuius coniugio. Sic de Hercule Horat. Od. IV, 8, 30 *Iouis intereſt optatis epulis*, idemque Heben coniugio accipit. cf. Virg. Ge. I, 31. Haec interpretatio vti ſimpliciſſima, ita veriſſima eſt. Ad Vulcanum hactenus reſpici poteſt, quod, cum eius deformiter nati adſpectu Iuno parum delectata fuiſſet, coelo deiectus adeoque excluſus ille eſt, ad tempus certe, nam aliis locis ac mythis in conſilio Iouis nominatur,

DAPHNIS. ECLOGA V

ARGVMENTVM

Conuenerant Mopſus et Menalcas, paſtores, ille fiſtula, hic cantu excellens, et ſe ad canendum mutuo inuitant. Poſtquam ſub antrum conceſſerant, prior Mopſus Daphnidis mortem luget; inde Menalcas ſuccedens eiusdem Daphnidis tamquam diis adſcripti laudes perſequitur. Mutuis hinc ſibi muneribus datis diſcedunt. Nihil in his aliud poeta ſpectaſſe videri debet, quam vt Theocritei Idyllii I et XIX exemplo Daphnidis paſtoris obitum lugeret, et, vt Ecloga tertia duos paſtores a conuiciis ad cantum progreſſos, ita h. l., idque multo elegantius, duo alios paſtores a mutuis laudibus ad cantus certamen procedentes induceret. Carminis argumentum ſunt Daphnidis laudes, *nobile haud dubie in vetuſtis carminibus paſtoritiis argumentum, vt ex nonnullis Theocriti, inprimis Idyll. I et VII, locis apparet. Sed noſter eam materiam ita tractauit, ornauit et amplificauit, vt generoſum poetae epici ſpiritum facile in eo agnoſcas, quamquam ſingulae rerum imagines et characteres ex antiquiſſimorum carminum indole et colore ducti ſunt. Locus, in quo ſe conueniunt paſtores, ſtatim ab initio magna cum ſuauitate deſcribitur; ſucceſſerant antro agreſtis vitis palmitibus obducto. Carmen ad annum* 712 *referri ſolet. v. Vit. Virg. h. a.*

MENALCAS. MOPSVS

Cur non, Mopſe, boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leuis, ego dicere verſus,
Hic

deorum conſeſſu et conuiuio, et a dea Mineruа ſpretus, cuius ille coniugium appetierat.

1 *boni – inflare – dicere.* ἀγαθοὶ, ἐσθλοὶ συρίζειν, ἀείδειν, h. docti, periti. Theocrit. Idyll. VIII, 3 Ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω, ἄμφω ἀείδεν. *Conuenimus* in vnum locum. *Calamos leues*, ita iunge: quia huic voci epitheton conuenientius. Alioqui ſuauior ratio iungendi epitheti cum

Hic corulis mixtas inter considimus vlmos?
MO. Tu maior; tibi me est aequum parere, Menalca!
Siue sub incertas Zephyris mutantibus vmbras
Siue antro potius succedimus; adspice, vt antrum
Siluestris raris sparsit labrusca racemis.
ME. Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.
MO. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?

ME.

eum altero, quod sequitur. In v. 3. 6. 12 color ductus ex Theocr. Idyll. I, 12 sqq.

4 *maior* natu. Sic *maximus* absolute Aen. VII, 532. Quanto haec praestant Eclogae tertiae principio! 5 *mutantibus Zephyris* reddit rationem τοῦ *incertas*, quod non pro vituperio vmbrae haberi debebat, cum sit longe elegantissima rerum imago. Sic *vmbrae tremulae* apud Calpurn. Ecl. V, 101. 7 *labrusca*, vitis agrestis, ἀγριάμπελος. v. Plin. XXIII, 1. Vitibus obductae speluncae, vtpote quae amoenitate se commendant, passim laudantur. Habent scilicet poetae ex Homeri splendida descriptione antri Calypsus Odyss. ε, 68. cf. 63. *raris* autem hic non vrgendum; alias in vitio hoc esset, quod non densi sunt racemi; sed simpliciter notat naturam racemorum siue vuarum, passim e palmitibus per antri ostium serpentibus pendentium, vt per interualla dies intret. Etiam Ecl. VII, 46 *Et quae vos rara viridis tegit arbutus vmbra.*

9 Possis haec ita accipere, vt sint inuidiose dicta. Pungit pastorem laus aemuli, eamque adeo eleuat, vt ex audacia potius, quam artis confidentia, certare eum cum melioribus significet. *Hoc eum audere, vt se mihi aequiparet, mecum certet, nihil mirum, cum idem ille satis temerarius sit, vt vel cum diis congrediatur.* Firmes hoc ex v. 15 *tu deinde iubeto certet Amyntas.* Sed simplicior ratio, vt mirum videri non debeat, ab Amynta se vinci, cum is tantopere excellat, vt vel cum Phoebo certare possit. Virgilii animo insedisse videtur, si hunc versum ex Theocr. IV, 8 expressum memineris: φαντί νιν Ἡρακλῆϊ βίην καὶ κάρτος ἐρίσδεν.

10 Ex

ME. Incipe, Mopse, prior: si quos aut Phyllidis ignes
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri.
Incipe; pascentis seruabit Tityrus haedos.
MO. Immo haec, in viridi nuper quae cortice fagi
Carmina descripsi et modulans alterna notaui,
Experiar; tu deinde iubeto certet Amyntas.
ME. Lenta salix quantum pallenti cedit oliuae,
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
MO. Sed tu desine plura, puer; successimus antro.
Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnin
Flebant: vos coruli testes et flumina Nymphis:
Quum, conplexa sui corpus miserabile gnati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
Non vlli pastos illis egere diebus [amnem
Frigida, Daphni, boues ad flumina; nulla neque
Libauit

10 Ex Theocr. I, 19. Nil nisi nota aliqua pastoritiorum carminum argumenta h. l. memorari et vulgaria pastorum nomina recitari puta. *Iurgia Codri*, carmen quo is cum aliquo pastore cantu certabat. Male hic aut Phyllis a Demophoonte amata, aut Codrus, Athenarum rex, nominaretur. De Codro pastore infra quoque VII, 22. 26.

14 *alterna notaui*, per alterna, alternatim canens versiculum, et eundem mox incidens in corticem. 15 v. Theocr. V, 60. 17 *saliunca*, herba ignota, forte *nardus Celtica*.

20 Lusus ingenii, non verus affectus ex funere vero, carminis argumentum facit: luctus ex Daphnidis antiqui istius pastoris Siciliae morte. *crudeli funere*, simplic. acerba morte. 23 *astra vocat crudelia*; dicit, ea crudelia esse; sic vulgo. Quid si *astra crudelia vocat*, h. inuocat, inclamat, deos et astra incusat?

24 Non pastores prae luctu armenta ad pascendum
et

Libauit quadrupes, nec graminis adtigit herbam.
Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri siluaeque loquuntur.
Daphnis et Armenias curru subiungere tigris
Instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi,

Et

et post pastum ad flumina egerunt. Mosch. III, 23. 24: Nemes. II, 29 adeoque ea fuere impasta per illos dies. 26 *graminis herbam*, pro gramine puta hic et Ouid. Met. X, 87: Liv. I, 24 dictam esse, vt *cytisi, loti*, herbam, nempe cum de virenti germine fruticis cuiuscunque agitur; nisi noto poetarum more pro herba graminea dictum malis, cum *gramen ipsum inter herbas vulgatissimum sit*. Plin. XXIV, 19.

28 *montesque feri siluaeque loquuntur*. Montibus et siluis vocem dari, satis notum est; et, si *ingemuisse montes siluasque* dixisset aut *queri* aut *loqui*, eodem, cum isto, sensu, nihil offenderet. Sed hic est: *montes et siluae memorant, narrant, leones ingemuisse*. Itaque dicendus est poeta paullo durius expressisse idem illud, quod ante dixerat: *coruli testes et flumina Nymphis*: testantur leonum gemitus montes ex auditu. *Leones* pastorem exstinctum deflere, ad luctus acerbitatem augendam magnam δεινότητα habet: nec de eo cogitandum, quod Daphnis in Sicilia obiit. At *Afros* pro epitheto ornante accipias, vt mox *Armeniae tigres* et supra *Cydonia mala*. Circumspectius hunc colorem seruasse videas Moschum in epicedio Bionis, quod ante oculos habebat Virgilius, cum Daphnidem scriberet; vti Virgilium Nemesianus Ecl. I, 72-74.

29 Haec et sqq. simpliciter eo interpretanda sunt, vt, ad augendas eius laudes et amplificandam dignitatem, Daphnidem vnum ex Bacchi commilitonibus et sociis fuisse fingat, qui sacra Bacchi instituerit inter pastores, atque adeo caerimonias in Liberalibus sollennes exhibuerit, inter quas Bacchi res gestae in primisque ad Indos expeditio, repraesentari solebant. Bacchum autem curru tigribus iuncto vehi, innumeris monumentis constat. cf. Montfauc. *Ant. expl.* Vol. I tab. 158. 30 *thiasos*

inducere

Et foliis lentas intexere mollibus haſtas.
Vitis vt arboribus decori eſt, vt vitibus vuae,
Vt gregibus tauri, ſegetes vt pinguibus aruis:
Tu decus omne tuis; poſtquam te fata tulerunt,
Ipſa Pales agros atque ipſe reliquit Apollo.
Grandia ſaepe quibus mandauimus hordea ſulcis,
Infelix lolium et ſteriles naſcuntur auenae.
Pro molli viola, pro purpureo narciſſo,
Carduus et ſpinis ſurgit paliurus acutis.
Spargite humum foliis; inducite fontibus vmbras,
Paſtores: mandat fieri ſibi talia Daphnis;
Et tumulum facite, et tumulo ſuperaddite carmen:

Daphnis

inducere Bacchi accipio pro ſimplici *ducere* choros bacchantium, quales ſaepe in anaglyphis et gemmis. Verſu 31 thyrſum deſcribit, quem bacchantes geſtabant.

32 Ex Theocr. VIII, 79-34 Ornauit hanc luctus deſcriptionem Moſchus Idyll. III, 66. *fata tulerunt*, abſtulerunt. Hom. Il. β, 302 οὓς μὴ κῆρες ἔβαν θανάτοιο φέρουσαι. 35 *Pales et Apollo Nomius agros reliquerunt*, deliciis ſuis, Daphnide inquam, ſibi ereptis, vt ſolitudinem agrorum fugerent. Summo cum affectu haec, ad iacturae magnitudinem dolorisque grauitatem, dicta ſunt. Sed, cum ea morte eorundemque deorum diſceſſu, agros ſumma ſterilitas occupare debuit; vnde verſuum ſequentium ſententia exoritur. 36. 37 In iis ſulcis, quibus *hordea*, quod hic omnino pro quouis frumenti genere dictum, ferebamus, *infelix lolium* (infecundum, vt contra *felix ſeges*,) et *auenae*, vani culmi vitioſi frumenti, *Flugbaber*, naſcuntur.

38 v. Theocr. I, 132 ſq. *purpureus narciſſus*, a purpureo calyce. *paliurus* fruticis ſpinei et rubi ſeu rhamni genus.

40 Haec, niſi de florum ac frondium ſparſione, exponi nequeunt. Horat. Od. III, 18, 14. cf. Eclog. IX, 19. Tumulum in antro, fonte irrigato, factum intellige. Sic in honorem defuncti

paſtoris,

Daphnis ego in siluis, hinc vsque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.

ME. Tale tuum carmen nobis, diuine poeta,
Quale sopor fessis in gramine; quale per aestum
Dulcis aquae saliente sitim restinguere riuo.
Nec calamis solum aequiparas, sed voce magistrum;
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen haec quocumque modo tibi nostra vicissim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad astra;
Daphnin ad astra feremus: amauit nos quoque Daphnis.

MO. An quidquam nobis tali sit munere maius?
Et puer ipse fuit cantari dignus; et ista
Iam pridem Stimicon laudauit carmina nobis.

ME. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
Ergo alacris siluas et cetera rura voluptas
Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.

Nec

pastoris, noto more, humus floribus et frondibus spargitur ac circa tumulum arbores feruntur.

43 Theocr. I, 120 sqq. quos versus mireris Virgilianis posthaberi. *in siluis*, pastor. *hinc vsque ad s. notus*, in pastoritio carmine parum placet.

45 v. Theocr. I, 1 et 7 etc.: VIII, 78-83. *riuo aquae* poetis perpetuum. v. Tibull. I, 1, 32. 48 *sed* etiam *voce* magistro par es. 49 cf. Theocr. I, 3. 4. 5. 51 *tollemus ad astra*, h. in coelum et inter diuos sublatum canam; nisi simplicius sit: celebrabimus, vt IX, 29 et sup. v. 43.

56 Iam Daphnis deus factus celebratur, atque adeo ei, tamquam nouo numini agresti, ea omnia tribuuntur, quae siue a deorum olim in terris praesentia repetebantur siue deorum honoribus institui solent. *Candidus*, splendens, micans, vt sidus. Locus autem longe dulcissimus. 58 *alacris* ratio

poetica

Nec lupus insidias pecori, nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur; amat bonus otia Daphnis.
Ipsi laetitia voces ad sidera iactant
Intonsi montes; ipsae iam carmina rupes,
Ipsa sonant arbusta: deus, deus ille, Menalca.
Sis bonus o felixque tuis! en quatuor aras:
Ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo;
Pocula bina nouo spumantia lacte quot annis,
Craterasque duo statuam tibi pinguis oliui;
Et, multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum, si frigus erit, si messis, in vmbra,
Vina nouum fundam calathis Ariusia nectar.

Canta-

poetica cum *voluptas* iungi docet. *Cetera* quam h. l. vim habeat, non intelligo.

60 Non scilicet illa siluarum et agrorum laetitia esse poterat sine securitate. Itaque ad hanc delabitur poeta. Et v. 62 omnium adeo rerum naturae ea laetitia communis esse ponitur. Ductum autem ex Theocr. XXIV, 84. 85 videtur, vbi, Hercule inter deos recepto, lupus non amplius insidiatur hinnulo. 63 *Intonsi montes* sunt siluosi, incaedui. Contra *tonsae valles* Ge. IV, 277, *tonsa humus* Ouid. Rem. 192. 64 O Menalca, ipsa arbusta resonant: Deus, deus ille! 65 *felix* est propitius. v. Serv. et Intpp. 66 Sacrum ei annuum promittit. *duas altaria Phoebo*, duas aras Phoebo quae sint altaria; vt, quod discrimen inter vtrumque proditur, sequatur, Phoeboque adeo, tamquam ex superis diis, altare, Daphnidi, heroi, aram dedicet. Non tamen placet in poeta ista grammaticum forte decens subtilitas. *noua lacte*, v. ad Ecl. II, 22. Describit autem libationem, Daphnidi, tanquam heroi, faciendam, lacte oleoque.

68 v. Theocr. V, 53. 69 Ex multo suauiore loco Theocr. VII, 63 adumbratum. Etiam in ceteris sollennibus ac diebus festis seu hieme seu aestate celebrandis inter epulas sacras in Daphnidis honorem vino libabit. 71 *Vina Ariusia* ex pro-

Cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon;
Saltantis Satyros imitabitur Alphesiboeus.
Haec tibi semper erunt, et quum sollemnia vota
Reddemus Nymphis, et quum lustrabimus agros.
Dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit,
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae:
Semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
Vt Baccho Cererique, tibi sic vota quot annis
Agricolae facient; damnabis tu quoque votis.
MO. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,
Nec percussa iuuant fluctu tam litora, nec quae
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
ME. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.

Haec

promontorio et tractu Ariusio in insula Chio. *nouum nectar*, fuit scilicet vinum dulce, vt statim a vindemia eius vsus esset. *Calathus* h. l. vasis et calicis genus.

72 *Lyctius* a Lycto, vrbe Cretae. Theocr. l. c. 71. 73 Inter epulas saltationes rusticae habebuntur. 74 Duo festa insigniora memorat festum Nympharum et lustrationis agrorum. *cum sollemnia vota R. N.* forte, messe facta. cf. v. 70. *Lustratio agrorum*, siue ambarvalia, moribus quidem Romanis fiebant sub casum hiemis, iam vere sereno. v. Ge. I, 340 et ad Tibull. II, 1 pr. hinc forte v. 70 *si frigus erit*. Fatendum tamen, ad Siculos haec potius ritus accommodata haberi debere.

77 *dum rore cicadae.* antiqua opinio. Theocr. Idyll. IV, 16: Scut. Herc. 395.

80 *damnabis tu quoque votis*, h. eo, quod homines earum rerum, quas a te precati erant, compotes facis, obligabis eos ad vota, quae ea quasi sub conditione fecerant, soluenda. Formula sollennis: *damnatus voti*, sed et *voto*.

72 *veniens Auster* est oriens, flare incipiens. 83 Certauit cum Theocr. I, 7. 8. 85 v. Theocr. VII, 42

et

Haec nos, Formosum Corydon ardebat Alexin;
Haec eadem docuit, Cuium pecus? an Meliboei?
MO. At tu sume pedum, quod, me quum saepe rogaret,
Non tulit Antigenes, et erat tum dignus amari,
Formosum paribus nodis atque aere, Menalca.

SILENVS. ECLOGA VI

ARGVMENTVM

Varo *inscripta est haec Ecloga, vide v. 7 et 12, cuius et Ecl. IX, 26. 27. 35 meminit. cf. Ouid. ex P. IV, 16, 31, qui quis fuerit, non facile ad liquidum deduci posse puto, cum Varus tot gentium, v. c. Quinctiliae, Pompeiae, Atiae, Liciniae, cognomen commune fuerit. Felicissimus autem in huius Eclogae argumento et eius tractatione fuit poeta. Iucundissimis enim, dulcissimis, ac pulcherrimis rerum imaginibus omnis haec narratio distincta est, qua Silenus ex antiquissimorum poetarum ac philosophorum rationibus originem rerum canit, atque inde per fabulas ornatum poeticum maxime admittentes vagatur. Non enim, quare ad Epicuri potissimum placita v. 31 sqq. referam, video; quid? quod quatuor elementa, e quibus vniuersum ibi construitur, quae ad Empedocleam rationem pertinent, ab Epicureorum principe Lucretio exagitantur I, 717: et nititur tota de Virgilio Epicureae philosophiae sectatore fabula fide Pseudodonati et Seruii, vanissimorum hominum. Fuit autem antiquissima aliqua fabula de Sileni philosophia et super natura et moribus disputationibus. Locus fuit hac de re classicus in Theopompi Thaumasiis: vnde excerpta particula apud Aelian. Var. Hist. III, 38, vbi vid. Intpp. et quos laudant. Virgilium eas tantum fabulas secutum esse apparet, quae et frequentatissimae in veterum carminibus essent, et ornatum poeticum in primis admitterent. Itaque alias disertius exponit, aliarum non nisi argumenta commemorat,*

et sup. II, 24 *ante*, antequam discedimus. paullo ieiunius insertum. 88 cf. Theocr. VII, 43. 44.

1 *Syra-*

rat, et delectationi adeo studet, vt inter antiquas illas fabulas Galli sui meminerit.

FAVNORVM SATYRORVM ET SILVANORVM DELECTATIO

Prima Syracosio dignata est ludere versu
Nostra, nec erubuit siluas habitare, Thalia.
Quum canerem reges et proelia, Cynthius aurem
Vellit, et admonuit: Pastorem, Tityre, pinguis
Pascere oportet ouis, deductum dicere carmen.
Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, et tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine Musam.
Non iniussa cano. Si quis tamen haec quoque, si quis
Captus

1 *Syracosio-versu*, Theocriteo. v. Ecl. IV, 1. *Prima* intelligunt e Romanis; e quibus se primum ad tenue hoc carminis genus descendisse significat. Melius de aetate accipias, quod in adolescentia iis carminibus se dederat, non epicis, (v. 3 *reges et proelia*,) a quibus reuocabat eum Apollo. 2 *siluas habitare*, ad genus bucolicum refertur. v. ad Ecl. IV, pr. *Thalia* omnino pro Musa dicta videri potest, etsi ea proprie hic memorata videtur, quia bucolicon eius fidei ac praesidio creditum habebatur. 3 *aurem vellit.* notus admonendi mos, qui adeo in gemmis expressus. 5 *deductum carmen*, proprie tenue, vt pastoritium, a lana in filum deducta; sed tum de quocunque carmine.

6 *qui dicere laudes tuas cupiant*, qui carmen epicum condant. Magna vero cum venustate rem ad Vari laudes trahit. 7 *tristia*, epitheton bellorum perpetuum, nec singularem vim h. l. habet. 9 *Non iniussa cano*, sed ab Apolline iussa; cf. Ecl. VIII, 11 tenui ea quidem carmine; si tamen non infeliciter a me elaborata erunt, vt sint, quibus placeant, haec ipsa quoque laudes tuas disseminabunt.

Captus amore leget: te noſtrae, Vare, myricae,
Te nemus omne canet; nec Phoebo gratior vlla eſt,
Quam ſibi quae Vari praeſcripſit pagina nomen.
 Pergite, Pierides. chromis et Mnaſylos in antro
Silenum pueri ſomno videre iacentem,
Inflatum heſterno venas, vt ſemper, Iaccho;
Serta procul tantum capiti delapſa iacebant;
Et grauis adtrita pendebat cantharus anſa.
Adgreſſi (nam ſaepe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat) iniiciunt ipſis ex vincula ſertis.
Addit ſe ſociam, timidisque ſuperuenit Aegle;
Aegle, Naïadum pulcherrima; iamque videnti
San-

10 *myricae - nemus* pro rure et paſtoribus. cf. ad v. 2 et Ecl. IV, 2.

13 *Chromis et Mnaſylus.* Faunorum vel Satyrorum nomina eſſe neceſſe eſt. Exſtant eiusmodi horum ſilueſtrium numinum luſus paſſim in monumentis veterum. 16 *Serta procul tantum c.* Hoc in loco *procul tantum* quomodo bene iungi poſſit, difficile dictu eſt. Omnibus expenſis ita ſtatuo, vt Graece dictum accipiam, δεικτικῶς, vt πόῤῥω τόσον, vt ſaepe τόσον et τοῖον etiam apud Homerum. cf. Od. α, 404. 450. Graecum eſſet: Κρατὸς ἄπο τόσσον, h. tantillum, non adeo longe. *capiti* Graece pro a capite. *procul iacebant*, vt Prudent. Pſychom. 687 *Sciſſa procul palla ſtructum et ſerpente flagellum Multiplici, media camporum in ſtrage iacebant*; et *longe lapſum temone* Aen. XII, 470. 17 *Grauis cantharus*, vino plenus, inquit Burmannus; malim omnino vas magnum et capax deſignari. *pendebat* ſc. ſemiſupina, tantum non euerſa. *attrita anſa* ſc. frequenti vſu.

21 *iamque videnti*, expergefacto. Cauſſam pingendi afferunt ſiue iocum ac petulantiam, ſiue honorem, quod antiquiſſimo more, qui deinceps in diis agreſtibus perſtitiſſe videtur, deorum ſimulacra minio pingerentur. cf. Ecl. X, 27. Neutrum placet; ferendum tamen

Sanguineis frontem moris et tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quo vincula nectitis? inquit.
Soluite me, pueri; satis est potuisse videri.
Carmina, quae vultis, cognoscite; carmina vobis,
Huic aliud mercedis erit; simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque ferasque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes:
Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea.
Namque canebat, vti magnum per inane coacta
Semina terrarumque animaeque marisue fuissent
Et liquidi simul ignis; vt his exordia primis
Omnia, et ipse tener mundi concreuerit orbis;
Tum durare solum et discludere Nerea ponto
Coeperit, et rerum paullatim sumere formas;

Iamque

tamen prius. Sufficit petulantiam Nymphae repraesentari. 24 *satis est potuisse videri*, vt videamini me vincere potuisse. 26 *Huic aliud mercedis erit*, vis non ingrata puellis. 27 *in numerum*, ad modum rhythmi saltare. *Serv.*

31 Ex Apollonii Argonaut. I, 496 sqq. petitum hoc exordium; argumentum frequens vetustissimorum carminum de rerum origine ex elementis iisque antea confusis. *coacta* dixit semina, quae passim per vacuum ferebantur, nunc ad quatuor rerum genera seu elementa redacta. *magnum inane*, et *anima* pro aere; Lucretiana oratio. *tener orbis*, vt *tenerae res* Ge. II, 343. *Chaos enixum terras* dixit Manil. II, 13 *Orbemque sub illo Infantem; primum titubantia sidera corpus.* 35 *Tum durare solum et d.* Cecinit tum, vt terra coeperit indurescere et solidari, adeoque aquas discretas et a superficie intra certos fines et littora depulsas seorsum includere: cf. Lucret. V, 439. 448. 454. 488: et paullatim herbis arboribusque vestiri. Eae enim sunt *formae rerum*,

Iamque nouum terrae ſtupeant luceſcere ſolem,
Altius atque cadant ſubmotis nubibus imbres:
Incipiant ſiluae quum primum ſurgere, quumque
Rara per ignotos errent animalia montis.
Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
Caucaſiasque refert volucres, furtumque Promethei.
His adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
Clamaſſent: vt litus, Hyla, Hyla, omne ſonaret.
Et fortunatam, ſi numquam armenta fuiſſent,
Paſiphaen niuei ſolatur amore iuuenci.
Ah,

quae, excluſis aquis, in ſuperficie telluris apparuere. cf. Lucret. V, 781. 37 *ſtupeant-cadant* etc. tempus praeſens pro praeterito: canebat, vt ſtupuerint, ceciderint etc.; ſed valet hoc ad viuidiorem orationem, vt tamquam in rem praeſentem adducamur. Dicta vero haec ornate pro: vt ſol et coelum factum fuerit. 39 *Incipiant ſ. q.* cum primum ſiluae inciperent enaſci cum animantibus. *montes ignotos*, in quibus tum primum ferae vagabantur.

41 Hominum originem iam exponere debebat; ſed, et poeticam rationem et vetuſtiſſimorum philoſophorum morem ſecutus, fabulis eam inuolutam exponit; quas qui ſingulas vult cognoſcere, adeat Naſonem, etiam Apollodorum. Delectare porro narratione pueros et puellam Aeglen inſtituerat. *Saturni regnum* ad diuerſum mythorum genus ordinemque ſpectat, et diluuio Deucalioneo anterius eſt; ſed in tali enumeratione ordinem temporum ſeruare neceſſe non erat.

46 Ex inſignioribus antiquitatis mythis ſunt Argonautica et res Herculis. Ex his vnus laudatur, Hylas Argo ad Myſiam appulſa a Nymphis raptus et ab Hercule fruſtra quaeſitus. Tum aliud antiquiſſimorum mythorum genus ſunt qui ad Cretam ſpectant, inque his Iouis genus, Minos, Europa. cf. Apollod. III, 1. Eius amor tauri mirum phantaſma poeticum, quod ornari poterat. *ſolatur amore iuuenci:* elegans conuerſio, pro eo, quod ſimpliciter erat, *Paſiphaes amores canit*, quae fabula ad rerum praeſen-

Ah, virgo infelix, quae te dementia cepit!
Proetides inplerunt falſis mugitibus agros:
At non tam turpis pecudum tamen vlla ſecuta eſt
Concubitus, quamuis collo timuiſſet aratrum,
Et ſaepe in laeui quaeſiſſet cornua fronte.
Ah, virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille, latus niueum molli fultus hyacintho,
Ilice ſub nigra pallentis ruminat herbas; [phae,
Aut aliquam in magno ſequitur grege. Claudite, Nym-
Dictaeae Nymphae, nemorum iam claudite ſaltus:
Si qua forte ferant oculis ſeſe obuia noſtris
Errabunda bouis veſtigia; forſitan illum,
Aut herba captum viridi, aut armenta ſecutum,
Perducant aliquae ſtabula ad Gortynia vaccae.

Tum

ſentiſſimas imagines reuocata apponitur. 47 *virgo* h. l., vt puella, omnino pro femina, nam nupta illa erat Minoi. 48 *falſis mugitibus.* Inſania correptae Proeti filiae videbantur ſibi in vaccas mutatae eſſe, mugiebant, et aratro iungi ſe putabant.

52 *erras*, vagaris per montes, tauri amati inſequendi cauſſa. At ille ſpreto tuo amore, tamquam ſuperbus aliquis puer, *inter berbas ac flores* recubans etc. 54 *pallentes - herbas*, χλωρὰς, virides. iam Ecl. II, 47 : III, 39 : V, 16. *ilex* vero *nigra* a nigricante virore. 55 *claudite Nymphae.* Vt concitatior et acrior reddatur narratio, ingenioſa orationis conuerſione Paſiphae exclamans inducitur. 56 *Dictaeae:* Agitur res in Creta, adeoque in monte Dicte. *nemorum ſaltus* ſunt hic aditus ad ſiluas, anguſti fere, aſperi et confragoſi, quae loca proprie *ſaltus* dicuntur. cf. Aen. XI, 904. 5. 58 *Errabunda bouis veſtigia*, h. greſſus bouis errantis; πλανοδίας βοῦς dixit Auctor hymni Homerici in Merc. 75. 60 *Gortynia ſtabula* a Gortyne ſeu Gortyna, Cretae vrbe, vt ſic, ſpreta Paſiphae, aliam amicam ſecutus, ad ſtabulum ſuum perducatur, cum ille e Gnoſſicis armentis eſſet. Vix tamen cogit

Tum canit Heſperidum miratam mala puellam;
Tum Phaethontiadas muſco circumdat amarae
Corticis, atque ſolo proceras erigit alnos.
Tum canit, errantem Permeſſi ad flumina Gallum
Aonas in montis vt duxerit vna ſororum;
Vtque viro Phoebi chorus adſurrexerit omnis;
Vt Linus haec illi diuino carmine paſtor,
Floribus atque apio crinis ornatus amaro,
Dixerit: Hos tibi dant calamos, en accipe, Muſae,
Aſcraeo quos ante ſeni: quibus ille ſolebat
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi Grynei nemoris dicatur origo:

Ne

poetica ratio *Gortynia* tam anguſte accipere: eſt enim omnino ornatus cauſſa appoſitum, quia res in Creta agitur, et intelligenda ſtabula eius nota et conſueta.

61 Atalantam canit, Schoenei f. v. Ouid. Met. X, 560 Nouum hoc, quod aureum pomum ex Heſperidum hortis petitum eſt. 62 *muſco c.* h. quemadmodum Phaethontis ſorores muſcoſo cortice circumdatae, et in alnos, ſiue in *larices*, vt communis fabula fert, mutatae fuerint. Dicunt enim poetae ea fieri, quae facta narrare volebant.

64 Praeclarum hoc commentum ad Galli laudem. Occupatum eum in re poetica (in muſarum receſſibus errantem) duxit Muſa ad Heliconem, vbi totus Muſarum chorus ipſi aſſurgit. Habuit autem ante oculos fabulam de Heſiodo. cf. Nicand. Theriac. 11. 12. *Permeſſus* fl. Boeotiae ex Helicone monte deſcendens. Eſt hic mons intell. per *Aonas montes, ab Aonibus*, primis Boeotiae incolis. v. Strabo IX p. 615.

67 *Vt Linus.* Iungendum: vt dixerit haec diuino carmine. De Lino v. Ecl. IV, 56. *Aſcraeus ſenex* Heſiodus, a vico Boeotiae Aſcra.

72 *Grynium*, τὸ Γρύνειον, ſeu *Grynia*, oppidum Aeolidis in Aſia minore, fano et oraculo Apollinis nobile. In magnas difficultates impegit interpretes, quamquam

Ne quis ſit lucus, quo ſe plus iactet Apollo.
Quid loquar, vt Scyllam Niſi, quam fama ſecuta eſt,
Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris
Dulichias vexaſſe rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus laceraſſe marinis;
Aut vt mutatos Terei narrauerit artus;
Quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,

Quo

quam ipſi ſatis ſenſiſſe non videntur, Seruiana aliqua lacinia ad h. v. *Hoc autem* (quod de Gryneo nemore narratum fuerat) ***Euphorionis continent carmina, quae Gallus transtulit in ſermonem latinum, vnde eſt illud in fine Ecl. X,*** 50 ***Ibo, et Chalcidico quae ſunt mihi condita verſu Carmina.*** Quibus relictis, ſi ipſa poetae verba ſequare, nihil aliud inde elicias, quam haec: Gallum a Lino Muſarum iuſſu fiſtulam, quae antea Heſiodi fuerat, accepiſſe, qua ille Gryneum nemus caneret. Carmen igitur eiusmodi aliquod aut ſcripſit aut molitus eſt Gallus ſtilo vel imitatione Heſiodi: quem conſtat inter alia ἔπη μαντικὰ, θείους λόγους, et Μελαμποδίαν ſcripſiſſe. Potuit in his eſſe aliquid de oraculo Apollinis Grynei, quod Gallus Latine expreſſit, aut expoſitae in iis fabulae Apollinis Grynei et templi hiſtoriae. In his acquieſcere interpreti licet. 73 Nota forma. cf. Callimach. in Del. 269.

74 *Quid loquar.* Pergit commemorare Silenii carminis argumentum, non Galli verſuum. Quid loquar, vt Scyllam aut vt Tereum mutatum narrauerit, h. fabulas de Scylla et Tereo. Confudit duas Scyllas, alteram Niſi, Phorci alteram; quod et alii poetae fecere. Perizon. Animadv. hiſt. c. 9. De Vlyſſis, dum praeterueherentur, ſociis a Scylla deuoratis nota fabula. *quam fama ſequuta eſt,* quam ferunt. Verſum 75 et formam monſtroſam Scyllae illuſtrant numi, gemmae in Dactyl. Lippert. Mill. I, 1, 127. 128, item alia veterum monumenta. In verbis praeiuit Lucret. V, 890. 76 *vexaſſe.* habuiſſe hoc vocabulum paullo maioris atrocitatis ſignificatum ap. veteres contendunt et defendunt Virgilium Gellius N.

Quo curſu deſerta petiuerit, et quibus ante
Infelix ſua tecta ſuperuolitauerit alis?
Omnia, quae, Phoebo quondam meditante, beatus
Audiit Eurotas, iuſſitque ediſcere lauros,
Ille canit: pulſae referunt ad ſidera valles;
Cogere donec oues ſtabulis numerumque referre
Iuſſit, et inuito proceſſit Veſper Olympo.

MELI-

A. II, 6: Macrob. VI, 7: Serv. ex Probo h. l. Videtur expreſſiſſe Homericum βλάπτειν.

80 Nota vel ex Ouid. Met. VI. extr. fabula. Poeta eos ſequitur, qui Philomelam in hirundinem mutatam eſſe memorant, vt multi fecere, v. c. Apollod. III, 13; appoſitis autem epulis ex Ityis filii membris paratis, (haec ſunt *dona* et *dapes*) illa cum ſorore ſtatim profugit inſequente cum ferro Tereo. Hinc illud: *quo curſu deſerta petiuerit.* Mox Tereo inſtante ſorores in aues mutantur; tum Philomela hirundo facta aedes ſuas circumuolat, quaſi priſtinae ſedis deſiderio. cf. Cirim 51: Ouid. Met. II, 490: Stat. III Silv. 5, 98.

Quo curſu - et quibus alis dicta eleganter pro quomodo. *Et tecta ante ſua* iungenda ſunt. Hunc in modum omnis loci difficultas tollitur.

83 Amauit Hyacinthum, Oebali filium Spartanum, Phoebus. vid. Ouid. Met. X, 162 ſqq. ad Eurotae itaque, qui Laconicae fl. eſt, ripas ſaepe lyra cecinit. *meditante,* canente v. ad Ecl. I, 1. *pulſae,* ſc. vocibus, ſonis, vt reſonarent.

84 -- 86 Silenus vſque ad noctem canit. Sed quam ornate hoc poeta extulit! *numerum referre.* cf. Ecl. III, 34. *Veſper* eſt Heſperus, Veneris ſtella. *inuito Olympo,* quod coelum aegre ferebat, nocte ingruente carmen finiri.

1 *argu-*

MELIBOEVS. ECLOGA VII

ARGVMENTVM

Et hoc carmen e genere dramatico, amoebaeo dicto, est. Corydon et Thyrsis cantu certant, adsidente Daphnide et arcessito ad arbitrium ferendum Meliboeo. Locus, in quo consederant, est amoenissimus: sub vmbrosa quercu a fauonio leuiter agitata, inter apum susurrus, in vicinia Mincii, fluuii, v. ad Ecl. I, 47. 52, et quidem ea parte, qua armenta potum ducebantur. Etiam in hoc carmine putidum est referre, quas allegorias commenti sint interpretes, cum haud dubie nihil aliud spectarit poeta, quam vt ad Theocritei Idyllii VI imitationem illud carminis amoebaei genus exprimeret, quod narratione alicuius pastoris, qui interfuerat certamini, continetur. Hanc nostri poetae eclogam noua arte ac varietate expressit Gesnerus in Lyca et Milone.

MELIBOEVS. CORYDON. THYRSIS

M. Forte sub arguta consederat ilice Daphnis,
Conpulerantque greges Corydon et Thyrsis in vnum,
Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas.
Ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
Et cantare pares, et respondere parati.

Huc

1 *arguta ilice*, leui cum susurro ac murmure, seu sibilo venti, agitata. Sic Graecis arbor ᾄδει, συρίσδεται, μελίσδεται, ψιθυρίζει. Expressum vero hoc initium carminis ex Theocr. Idyll. VI, 1 sq. et VIII, 1 sqq. Ipsa vero Meliboei narratio habet summam et ἀφέλειαν et suauitatem. 4 *florentes aetatibus*, vt poeta dixit, ambo florente aetate, aeuo, iuuenta. 5 *Et cantare pares*, h. pares cantando, et vterque amoebaeo carmine praestans; hoc expressit *paratus* ad *respondendum*, quod in eo genere difficillimum est. Similes adeo ii, qui nunc Italis *Improuisatori* dicuntur. Neque vero illud otiosum, *Arcades* ambo, cum is populus musica maxime delectare-

Huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
Vir gregis ipſe caper deerrauerat; atque ego Daphnin
Adſpicio; ille vbi me contra videt: Ocius, inquit,
Huc ades, o Meliboee, caper tibi ſaluus et haedi;
Et, ſi quid ceſſare potes, requieſce ſub vmbra.
Huc ipſi potum venient per prata iuuenci;
Hic viridis tenera praetexit arundine ripas
Mincius, eque ſacra reſonant examina quercu.
Quid facerem? neque ego Alcippen, nec Phyllida, habebam,

Depulſos

lectaretur; ex ipſa enim legum diſciplina, ad molliendos hominum per agros et vicos habitantium mores, ea arte erudiebantur pueri. Erant itaque inter eos plures, qui in ea excellerent.

6 *defendo a frigore*, vindico, tegendo eas ſtramine, ſarmentis etc. ne frigore vrantur. Sed hic ea difficultas iam antiquis (vid. *Serv.*) animaduerſa oritur, quod aeſtiuo tempore tota huius eclogae res agi videtur, in quo, in primis clementi Italiae coelo, a frigore nullus metus eſſe poteſt. Enimuero agi hic de *verno tempore*, vt ſtatuamus, et *vmbra quercus* et *arundinis tenerae* mentio, et *apum ſuſurrus* permittit, *depulſi* vero a lacte *agni* et *diſtentae lacte capellae* etiam iubent; exitu enim auctumnali oues in Italia parere notum eſt. Adderem verſus 46. 47, ſed vid. ad 53. Ineunte autem vere non raro vri arbores nocturno frigore videmus, et *myrtos* frigoris impatientes eſſe conſtat; et regio iſta vltra Padum frigidior. cf. Serv. ad v. 47. 7 *Vir gregis ipſe caper*. habet a Theocr. VIII, 49. *ipſe caper* deerrauerat, adeoque et haedi totusque grex: hinc verſu 9 *caper tibi ſaluus et haedi*. Animaduerterat eos et in tutum locum compulerat Daphnis v. 9. Sed idem Meliboeus armenta paſcebat; quibus adiunctum capellarum et ouium gregem habebat. cf. v. 11 et 15. 12 Mincius enim non longe a Mantua lacum efficit et paluſtres ripas habet. cf. Ge.

III,

Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos;
Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
Posthabui tamen illorum mea seria ludo.
Alternis igitur contendere versibus ambo
Coepere; alternos Musae meminisse volebant.
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
c. Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi car-
Quale meo Codro, concedite; proxima Phoebi [men,
Versibus ille facit; aut, si non possumus omnes,
Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.
T. Pastores, edera crescentem ornate poetam,
Arcades, inuidia rumpantur vt ilia Codro;

Aut,

III, 13-15 et Aen. X, 205. *sacra quercus*, cf. Ge. II, 16. facies rerum petita ex Theocr. I, 106. 107. cf. Ecl. I, 54 sqq. 15 *Depulsos a lacte agnos*, h. a matribus, v. Ecl. I, 22: III, 82, atque adeo infirmos et curae diligentioris egentes. 16 *Et certamen erat*, h. e. certantes, qui contendunt inter se. vt Aen. V, 339 *tertia palma Diores*, victor. 19 *alternos Musae meminisse volebant.* Si haec vera lectio, nec versus ab aliena manu est, in hunc modum exponenda forte haec sunt: Musae, *quae amant alterna*, Ecl. III, 59: hanc legem carminis dicebant, vt alternos versus meminissent seu recitarent, h. e. vt versibus alternis canerent.

21 Quae sequuntur, parva sunt carmina, quaternorum versuum, sui ac diuersi singula argumenti. *Libethrus* fons est cum antro in Helicone. v. Strabo IX p. 629 A τὸ τῶν Λειβηθρίδων νυμφῶν ἄντρον. 22 *Codrus* nomen pastoris iam sup. Ecl. V, 11. 23 *aut si non p. o.* versus facere proximos (ita exp. *τὸ proxima*, neutrum absolute positum) eius versibus; pro, si eum aequare carmine non licet; *proximus* h. l. dignitate et praestantia. cf. ad Tibull. III, 5, 3. *sacra*, v. ad v. 13. Ouid. Met. X, 103. 4.

25 *crescentem poetam.* De

se

Aut, ſi vltra placitum laudarit, baccare frontem
Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.
C. Saetoſi caput hoc apri tibi, Delia, paruus
Et ramoſa Micon viuacis cornua cerui.
Si proprium hoc fuerit: laeui de marmore tota
Puniceo ſtabis ſuras euincta cothurno.

T. Sinum

ſe loqui Thyrſin puta. Obtrectat ſcilicet laudibus Codri. 27 *vltra placitum*, plus, quam ipſi placet h. videtur, laudamur ab eo; ſi Codrus nos immodice et praeter veritatem laudat. De *baccare* v. ad Ecl. IV, 19. Eſt autem faſcini genus notum, vt immodica laude efferantur ea, quibus quis inuideat.

30 Mirantur, quod de alieno paſtore agat Corydon. Sed fert carminis amoebaei ratio, vt etiam aliorum facta ac dicta exponantur. cf. Ecl. III, 90. 91, 96-99. Eſt autem hoc epigrammatis genus ſeu votum a paſtore Micone Dianae factum: cui ſimilia ſunt in Anthologia graeca. Supplendum vero: Micon tibi dicat, quod, te propitia, feliciter venatus fuit. *ſi proprium hoc fuerit*, ſi tam felici venatu perpetuo vti contigerit etc., vt inf. Aen. VI, 872 *propria haec ſi dona fuiſſent*. Alii apud Seruium *proprium hoc* ad gregem, quem paſcebat (ita reſponderet v. 36), vel ad id, quod v. 21 ſq. petierat, vt carmen ſibi, quale Codro, contingeret, referunt. Alterutrum ex his tenendum, ita quidem, vt comparationem inſtituat Corydon. Micon tibi has exuuias cerui et apri dicauit, o Diana; at ego ſtatuam marmoream, quod maius eſt, tibi ponam, ſi proprius ac perpetuus grex hic fuerit. Quamquam vel ſic impedita verborum: *Si p. hoc f.* manet ratio. De *protomis* ferarum Dianae conſecratis et ex arbore ſuſpenſis nota res, et notus locus Spanhemii ad Callimach. in Dian. cf. Aen. IX, 407. 408. 32 Antiquiſſimo more in ſtatuis etiam marmoreis veſtitus coloribus pingi ſolitus; ita h. l. pedum indumentum. *Cothurno*, quod calceamentum venatorium eſt, Diana fere conſpicua: v. c. Dactylioth. Lippert. Chil. I P. I, 68. *euincta* aut pro vincta,

T. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quot annis
Exspectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu,
Si fetura gregem suppleuerit, aureus esto.
C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
Candidior cycnis, edera formosior alba:
Quum primum pasti repetent praesepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
T. Immo ego Sardois videor tibi amarior herbis,
Horridior rusco, proiecta vilior alga:

Si

vincta, aut a pede ad suras vsque.

33 Etiam hoc epigramma est Priapi signo affixum; idque votum ei factum. 34 Idem color in Tib. I, 1, 19 sq. Sat est tibi haec a me quotannis offerri. 35 *pro tempore*, vt tempus et res ferebat, ἐκ τῶν παρόντων, ἐνόντων, ὑπαρχόντων. 36 h. si bona ouium fetura fuerit.

37 *Nerine Galatea.* Nerei et Doridis filia fuit, Nympha illa marina a Polyphemo adamata, quam tamen hic Corydon tamquam suam amicam, vt vesperi ad se veniat, appellat. Scilicet poeta tantum in hoc elaborauit, vt Theocriteum carmen exprimeret Idyll. XI, 19 sq., vti etiam fecit Ecl. IX, 39 sq. Sic sup. v. 26 *Arcades* pastor memorat, qui inter Mantuanos viuebat. Quamquam hoc ipso minor carminis suauitas esse debet, quod in vera vita istae fabulae minus iucundae sunt. De *Hybla* cf. Ecl. I, 55. *bedera alba* v. ad Ecl. III, 39.

41-43 Per *Sardoas herbas*, batrachii s. ranunculi, *Hahnenfuß*, genus intellige, cuius magnus in Sardinia erat prouentus; vis eius caustica, vt, si cruda folia cuti imponantur, pustulas, vt ignis, faciat, Plin. XXV, 13; succus autem potus insanire facit, et inter alias membrorum contractiones eos oris spasmos efficit, vt ridere videantur. hinc de risu Sardonio res notissima. *amarior*, nam δριμύτατον appellat Dioscorides; et hinc amaror *mellis Sardoi.* 42 *Ruscus* virgultum breue, acutis foliis et pungentibus. *Serv.* h. l. et Ge. II, 413.

nostris

Si mihi non haec lux toto iam longior anno eſt.
Ite domum paſti, ſi quis pudor, ite iuuenci.
c. Muſcoſi fontes, et ſomno mollior herba,
Et quae vos rara viridis tegit arbutus vmbra,
Solſtitium pecori defendite; iam venit aeſtas
Torrida, iam laeto turgent in palmite gemmae.
T. Hîc focus et taedae pingues, hîc plurimus ignis
Semper et adſidua poſtes fuligine nigri.
Hîc tantum Boreae curamus frigora, quantum
Aut numerum lupus aut torrentia flumina ripas.

c. Stant

noſtris *Mauſdorn. alga*, herba marina vario genere, quae tempeſtate in littus proiici ſolet. v. ibid. 43 Quanta venuſtas in illo Theocr. XII, 2 *οἱ δὲ ποθεῦντες ἐν ἤματι γηράσκουσι.* 64 *ſi quis pudor*. increpat boves, quaſi dicat, pudeat vos paſtos tam tarde domum procedere, et me ab amicae amplexu diſtinere.

45-48 *ſomno mollior herba*, ex Theocr. expreſſum Idyll. V, 51: XV, 125 *εἴρια ὕπνω μαλακώτερα.* *mollis ſomnus* ſollenni epith. Ge. II, 470 non minus ac *mollis herba*; hinc comparatio ducta. Ceterum v. 45-60 cum Theocrito certauit Idyll. VIII, 33 ſqq. 46 *arbutus*, v. ad Ecl. III, 82. *rara* vero *vmbra*, aut vt ad naturam arboris humilis nec admodum patentis reſpiciatur, aut vt *rara* tantum ad ornatum ſpectet: propter intervalla frondium, vt Ecl. V, 7. Dictum vero pro: *et o arbute, quae tegis eos* h. o arbuti, quae tegitis fontes cum herba. 47 *Solſtitium pecori defendite*, h. calorem ac vim ſolis in ſolſtitio conſtituti, ſ. ſimpliciter aeſtiui, a pecore prohibete. Ex Graec. *ἀμύνειν, ἀλάλκειν.* cf. Horat. Od. I, 17, 3: Cic. Cat. mai. 53 *vua veſtita pampinis nec modico tepore caret, et nimios ſolis defendit ardores.* v. 48 *turgere, ὀργᾷν.*

49 *taedae*, ligna, e picea ſeu pinu. Verſus ex Theocr. XI, 51. 50 *adſidua p.* vtpote in paupere tugurio ſine *καπνοδόκῃ*. 51 Ex Theocr. IX, 12. 13 et 19. 20. 52 *numerum lupus*, vt numerato pecori parcat.

53 Iam

C. Stant et iuniperi et caſtaneae hirſutae;
Strata iacent paſſim ſua quaque ſub arbore poma;
Omnia nunc rident: at, ſi formoſus Alexis
Montibus his abeat, videas et flumina ſicca.
T. Aret ager; vitio moriens ſitit aeris herba;
Liber pampineas inuidit collibus vmbras:
Phyllidis aduentu noſtrae nemus omne virebit;
Iuppiter et laeto deſcendet plurimus imbri.
C. Populus Alcidae gratiſſima, vitis Iaccho,
Formoſae myrtus Veneri, ſua laurea Phoebo;
Phyllis amat corulos: illas dum Phyllis amabit,

Nec

53 Iam ſupra monitum, in his carminibus, quae per alterna edi ſolent, ſingulis tetraſtichis ſingulas ſententias memorari, inter ſe diverſas et a variis rebus et locis petitas, vti h. l. ſententiam prodit Corydon, cui nihil cum ſuperioribus commune ſit; tantum paſtoritia imagine petita ex Theocr. VIII, 41-49 hoc eloqui vult: (cf. Ecl. V, 32 ſqq.) eſſe quidem eius loci ac montis iucundiſſimam naturam, cum ſit arboribus conſitus iisque frugum plenis; at Alexidis abſentia omnem iſtam rerum ſuauitatem obſcurari: alioqui non poſſet de auctumnali tempore loqui v. 53. 54. Sed nec illa paſtoris inconſtantia ſatis placet. Corydon v. 37 Galateam, v. 55 Alexin, v. 63 Phyllidem amicas laudat; id quod parum ad delectationem legentis valere poteſt. Maiore cum arte et ſuauitate Popius *Paſtoral.* I, 68 ſqq. *caſtaneae hirſutae* exteriori cortice ſeu echino. v. Calpurn. Ecl. II, 83. 54 v. Theocr. VII, 144. 57 *vitio aeris*, int. aeſtum et nimium calorem. 58 *Liber p.* aret vinea; exſiccatae ſunt nimio aeſtu vites et folia amiſerunt. *Serv.* 60 *Iupiter* de aere, vt Ge. II, 326, ex veteris philoſophiae mythis phyſicis, in quibus Iupiter et Iuno aerem ſuperiorem et inferiorem deſignant; quod et ipſum vereor vt paſtoris ingenio accommodatum ſit.

 65 *pinus*

Nec myrtus vincet corulos, nec laurea Phoebi.
T. Fraxinus in filuis pulcherrima, pinus in hortis,
Populus in fluuiis, abies in montibus altis:
Saepius at fi me, Lycida formofe, reuifas,
Fraxinus in filuis cedat tibi, pinus in hortis.
M. Haec memini, et victum fruftra contendere Thyrfin.
Ex illo Corydon Corydon eft tempore nobis.

PHARMACEVTRIA. ECLOGA VIII

ARGVMENTVM

Duorum paftorum carmina, alterum ex Theocrit. Idyll. III, alterum ex Idyll. II expreffa recitantur a poeta tamquam qui ea audierit. In Damonis carmine grauis dolor et aegritudo alicuius paftoris, cui Nifa, amata puella, Mopfum riualem praetulerat, egregie exponitur; in Alphefiboei carmine mulier Daphnin, amantem fuum, a quo

65 *pinus in hortis*, pinus fatiua, feu domeftica, et hortenfis, Ouidio Art. III, 692 *pinus culta*, πίτυς ἥμερος, arbor femper virens et apibus grata. Nobis *Föhre*.

69 O crofe docent viri docti per totam eclogam, quantopere in fingulis verfibus fuperior Thyrfi fit Corydon, iis tamen fere argumentis, vt, fi poeta Thyrfin victorem pronuntiaffet, iidem huius iudicii cauffas et probationes ab iisdem locis ducturi fuiffe videantur. Hoc facile perfpicio, Thyrfin effe perpetuum Corydonis obtrectatorem; huius tamen verfus qua tandem in re Thyrfidis numeros praeftent, qui tardus meus fenfus eft, equidem non percipio. 70 *Ex illo C.* accipiendum: ex eo tempore animo meo Corydon nobilis ille et praeter omnes excellens cantu paftor habetur. Dure tamen quin fieri dicam, totumque verfum habeam inertem, a meo fenfu impetrare non poffum. Sed forte a Virgilio profectus non eft. Theocriteum, vnde expreffum, multo lenius, Idyll. VIII, 92 Κἠκ τούτω Δάφνις παρὰ ποιμένεσσι πρᾶτος ἔγεντο.

4 Flu-

a quo ſe deſertam eſſe putabat, incantationibus magicis ad ſe reuocat. Si exiſtimes forte carmen in eo eſſe parum probandum, quod diuerſis locis haec in vno eodemque carmine agantur, quodque Alpheſiboeus v. 62 reſpondere *dicitur, cum Damon nequaquam animi cauſſa laſſiſſet, ſed, dolore victus, in ipſo diei ortu ac ſolus querelis de amicae perfidia indulſiſſet: res aliter conſtitui poteſt hunc in modum, vt vtrumque carmen luſus habendum ſit duorum paſtorum, qui inter ſe certant. Artem et ſpiritum poetae in neutro carmine deſideres. Nam ipſa incantationis magicae deſcriptio non abhorrens ab hoc poetices genere argumentum videri debet: recte enim et ex natura noſtra, cum agrorum et ſiluarum ſolitudine mire affici animi noſtri et ad religionem componi ſoleant, paſtoribus procliuius paullo et pronius in ſuperſtitiones et magicas rationes ingenium tribuitur. Inſcripta vero eſt Ecloga Aſinio Pollioni v. 6-13, qui tum in Illyricum exercitum ducebat, et iam ſiue pedeſtri itinere Iſtriam emenſus erat ſiue maris Illyrici oram legebat, vt ad Parthinos perueniret, qui verſus Macedonicos fines non longe a Dyrrhachio ſedes habuere. Ad extrema autem huius anni, quo Pollio conſulatum geſſerat, referenda eſſe res videtur: nam ſequenti anno VIII Kal. Nov. triumphum de Parthinis habuit.*

DAMON. ALPHESIBOEVS

Paſtorum Muſam Damonis et Alpheſiboei,
Immemor herbarum quos eſt mirata iuuenca
Certantis, quorum ſtupefactae carmine lynces,
Et mutata ſuos requierunt flumina curſus:
Damonis Muſam dicemus et Alpheſiboei.

Tu

4 Flumina requierunt *mutata ſuos-curſus.* graece pro mutato ſuo curſu. quamquam *requieſcere* cum caſu quarto nonnunquam iungi docent interpretes. Calpurn. Ecl. II, 15 ita expreſſit: *Et tenuere ſuos properantia flumina curſus. Lyncas* vero notes in tali carmine dictas, quod ad Siciliam pertinet.

Tu mihi, ſeu magni ſuperas iam ſaxa Timaui,
Siue oram Illyrici legis aequoris; en erit vmquam
Ille dies, mihi quum liceat tua dicere facta?
En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem
Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?
A te principium; tibi deſinet; adcipe iuſſis
Carmina coepta tuis; atque hanc ſine tempora circum
Inter victrices ederam tibi ſerpere lauros.
Frigida vix coelo noctis deceſſerat vmbra,
Quum ros in tenera pecori gratiſſimus herba:
Incumbens tereti Damon ſic coepit oliuae.

Naſcere,

6 *Tu mihi*, ſeu volebat ſubiungere *ades*; ſed deſiderii aeſtu alio abripitur; ſeu voluit iungere: *Tu mihi - accipe iuſſis carmina coepta tuis:* interpoſitis per animi impetum illis: *en erit vnquam - tibi deſinet.* In illis *ſeu - ſeu* color ductus ab invocatione deorum; quocunque in loco tu verſaris. cf. Theocr. I, 123.4. *Timavus* in ora Adriae, non longe ab Aquileia fluuius ex terra nouem fontibus ſeu capitibus progreſſus, poſt breuem inter montes ac ſaltus curſum in vnum alveum collectus, lato altoque flumine in mare exit; hinc *magni ſaxa Timaui.* cf. Aen. I, 244. 7 *en erit vnquam.* cf. ad Ecl. I, 68. 10 *Sola Sophocleo* - tragoedias tuas Sophocle dignas, ſiue Sophocleam grauitatem ac maieſtatem exprimentes: vt IX, 35. *Vario et Cinna digna dicere.* Aſinium Pollionem tragoedias compoſuiſſe, ſupra vidimus Ecl. III, 84 ſq. Horat. Od. II, 1. 11 *tibi deſinet* carmen, Muſa, in te deſinet; laudes tuae perpetuum meorum carminum argumentum erunt: ita ſimpliciter exponere malim. cf. Theocr. XVII, 1. 13 Permitte, vt inter laudes tuas bellicas etiam hic ex poetico encomio honos tibi accedat, nec Muſam meam dedignare. Haec vero quam eleganter expreſſit poeta! 16 *Incumbens -- oliuae.* Wartonus ita accipit, vt trunco oleae adſtantis acclinatus ſit; hunc enim moeren-

Nafcere, praeque diem veniens age, Lucifer, almum:
Coniugis indigno Nifae deceptus amore
Dum queror, et diuos, quamquam nil teftibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, verfus.
Maenalus argutumque nemus pinosque loquentis
Semper habet; femper paftorum ille audit amores,
Panaque, qui primus calamos non paffus inertis.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, verfus.
Mopfo Nifa datur: quid non fperemus amantes?

Iungen-

moerentis hominis ftatum effe. Recte vero, modo vfus loquendi ferret, vt *incumbere arbori* dicatur, qui eius trunco acclinis ftat vel recumbit. Nec accommodatum fic epitheton *tereti*. Enimuero nec alterum abfonum, vt pedo paftor innitatur; et baculus oleagineus ex more. v. Apollon. Argon. II, 34. et fic in parte librorum Ouidii Met. II, 680 *Illud erat tempus, quo te paftoria pellis Texit, onusque fuit dextrae filueftris oliua, Alterius, difpar feptenis fiftula cannis.*

17 *praeque d.* praeueniens diem age f. adduc. Aen. II, 802. Vigilarat vero noctem mifer amator. 18 *Coniugis* fimpl. amicae. cf. infr. 66: Ecl. VI, 52: Aen. IV, 536. *indigno amore*, h. perfido, adeoque puellae perfidia, qua eius fides digna non erat. 19 *teftibus illis*, ab amica, Nifa, faepe amori teftando aut iureiurando vocatis. 20 *alloquor*, incufandi eos cauffa.

21 Verfus intercalaris ad imitationem Theocr. I, 64: II, 17 etc. factus. *Maenalios* intell. Arcadicos, paftoritios, quales a paftoribus cani foliti in monte Arcadiae, Maenalo; vnde fqq. verfus 22-24 fubiicit. 22 *pinosque loquentes*, idem quod *argutae*, vento fonorae. cf. Ecl. VII, 1. 24 *non paffus inertes* effe, fed canoros. v. Ecl. II, 32.

26 *quid non fperemus amantes* fc. fieri poffe? nihil non nunc exfpectare licet. *Sperare*, generali notione, vt ἔλπεσθαι, pro οἴεσθαι.

Iungentur iam gryphes equis; aeuoque sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damae.
Mopse, nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
Sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
O digno coniuncta viro! dum despicis omnis,
Dumque tibi est odio mea fistula, dumque capellae,
Hirsutumque supercilium, promissaque barba;
Nec curare deûm credis mortalia quemquam.

Incipe

Dicta haec cum indignatione et dolore videri possunt, vt illa v. 30, etiam cum sarcasmo. 27 *Iungentur* amore. Color ductus ex Theocr. I, 132 sqq. 28 *ad pocula*, ad potum.

29 *nouas incide faces*, incisis lignis para taedas ad nouam nuptam domum ducendam. Epitheton *nouas* ornat simpliciter. 30 *Sparge m. nuces*, qui antiquus in nuptiis Romanorum mos erat, quem adeo poeta ad vitam pastoritiam traduxit. Spargebantur autem nuces, nupta iam in domum et thalamum deducta, adeoque nocte iam orta, quae tuam, inquit, in gratiam solito citius oritur; hoc enim est: *tibi d. Hesperus Oetam.* Catull. LX, 328. Haud dubie graecus aliquis poeta primus hac formula proprie vsus erat, qui aut in locis, Oetaeis montibus subiectis, vixit, aut rem in iis locis gestam, si recte coniicio, Pelei et Thetidis nuptias narrauit; inde hoc in sollennem poetarum vsum versum est, et quidem promiscue, modo in ortu, modo in occasu solis ac diei. Porrigitur Oetaeorum montium iugum ab oriente versus occidentem. vid. Strab. IX p.655. In iis itaque, qui illum tractum habitabant, fuere, quibus Oeta ab occidente sita esset; iis adeo Veneris seu Hesperi stella, quoties post solis occasum in conspectum veniebat, ab Oetaeis montibus oriri videri potuit heliace. cf. Culic. 202.

32 *O digno c.* cum contemtu irrisio: nam non minus rusticum et multo se deformiorem esse eum innuit, cuius tamen illa caussa

Incipe Maenalios mecum, mea tibia, verſus.
Sepibus in noſtris paruam te roſcida mala
(Dux ego veſter eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus;
Iam fragilis poteram a terra contingere ramos.
Vt vidi, vt perii, vt me malus abſtulit error!
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, verſus.
Nunc ſcio, quid ſit Amor: duris in cotibus illum
Aut Tmaros, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec generis noſtri puerum nec ſanguinis edunt.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, verſus.
Saeuus Amor docuit gnatorum ſanguine matrem

Conma-

cauſſa periura fieri ſuſtinuerat; hoc v. 35 a cauſſa exprimit. cf. Theocr. XI, 31.

37 *roſcida mala*, rore matutino adſperſa, δροσόεντα. *ſepibus in n.* h. in horto prope ſepem. Adumbrata ſuauiſſima haec in toto hoc genere ἦθος ex Theocr. XI, 25 - 29. 39 *Alter ab v.* h. duodecimus. cf. Ecl. V, 49. *me ceperat.* Vti *anni accedere, addi*, aut nos *ad annos peruenire, annos attingere*, dicimur, ita h. l. *annus capit, accipit* eum, qui annum duodecimum ingreditur. 41 *Vt vidi, vt p.* ex Theocr. II, 82: III, 42, cum vidi, tum ſtatim amore exarſi. *error* vero pro inſania, et hinc pro amore; vt ſaepe.

43 *Nunc ſcio*, ſero ſcil. Ex Theocr. haec Idyll. III, 15 ſq. ſed multo is modeſtius et ex imperiti paſtoris perſona decentius. *cotes* pro cautibus. *Tmaros* Epiri mons, ſub quem Dodona, Strabo VII p. 505; *Rhodope* Thraciae. *Garamantes*, extremas, vt veteres credebant, Africae ſupra Gaetuliam partes incolens populus, quem a paſtore iactari quis, quaeſo, ferat? cf. Aen. IV, 365 ſqq. 45 *edunt*, pro ediderunt, genuerunt, vt in proſa oratione dicendum fuiſſet.

47 Haud dubie Medeam ſuos filios ex Iaſone perfido marito mactantem reſpicit; cuius dum immane facinus ad Amorem refert,

 refugit

Conmaculare manus: crudelis tu quoque, mater;
Crudelis mater magis, an puer inprobus ille?
Inprobus ille puer; crudelis tu quoque, mater.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Nunc et ouis vltro fugiat lupus; aurea durae
Mala ferant quercus; narcisso floreat alnus;
Pinguia corticibus sudent electra myricae;
Certent et cycnis vlulae; sit Tityrus Orpheus:
Orpheus in siluis, inter Delphinas Arion.
Incipe Maenalios mecum, mea tibia, versus.
Omnia vel medium fiant mare. Viuite siluae.

Prae-

refugit simplicis pastoris animus horrore ad memoriam tanti sceleris; itaque ad corrigendum id, quod dixerat, subiicit: *crudelis tu quoque mater.* Etsi enim ad vltima mala impellere infelix amor possit, at tale tamen scelus nemo, nisi ipse immani ingenio sit, suscipiat. Cum tamen semel contra Amorem caussam suscepisset, neque omnem propterea ab eo culpam remoueri vellet, in dubitationem incidit, ita tamen, vt tandem culpam vtrique communem esse decernat. Vti haec recte, vt feci, defendere me posse arbitror, ita vt praeclare dicta extollere nolim. Inest enim ieiuni et inepti lusus nescio quid; nec tollitur illud, si mater Venus sit. *Improbus* vero nil aliud, quam *crudelis*, *saeuus*, Aen. II, 80: X, 727. vnde fere permutatur cum *impius.*

52-56 ex Theocr. I, 132-136. Nihil est praeter naturam factum, quod non expectes nunc. 54 *myricae* v. ad Ecl. IV, 2. *aurea mala,* v. ad III, 71. 56 *Orpheus in s.* h. Tityrus, rudis cantu, nunc inter reliqua, quae contra rerum naturam fient, erit alter Orpheus et Arion. Poetica exornatione adiecit vtrique determinationem ab externa aliqua ratione. cf. Ecl. VII, 68.

58 *medium mare. medium* interdum non ita definite, sed paullo pinguius dici, dudum docuere viri docti. *viuite,* valete etc. ducta haec

ex

Praeceps aerii ſpecula de montis in vndas
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.
Deſine, Maenalios iam deſine, tibia, verſus.

Haec Damon: vos, quae reſponderit Alpheſiboeus,
Dicite, Pierides; non omnia poſſumus omnes.
Effer aquam, et molli cinge haec altaria vitta;
Verbenasque adole pinguis et maſcula tura:
Coniugis vt magicis ſanos auertere ſacris

Expe-

ex Theocr. I, 115-118. 59 Reſpicere putatur ad ſcopulos Leucatae, promontorii, Sapphus iactu nobiles. *Specula* pro cacumine, ex *σκοπιά*. Expreſſit autem Theocr. Idyll. III, 25. 60 *hoc munus*, int. carmen, quod cecinit; non mortem, quae non poſſet eſſe *munus*. Reſpexit ad Theocr. III, 27 et XXIII, 20, 21.

63 *non omnia p. o.* Alpheſiboei carmen, tamquam doctius, recitandum ad Muſas refert. Cauſſam per proverbium reddit: ſe ei recitando, nam poeta quaſi auditum Damonis carmen recitauerat, non aeque ac ſuperiori carmini parem eſſe: *Non omnia poſſumus omnes.* Eſt autem hoc, quod ſequitur, carmen ex Theocriti Pharmaceutria Idyll. II adumbratum. Mulier aliqua venefica inducitur amatorem ſuum, a ſe abalienatum et in vrbem ex agro profectum, magicis ſacris ad ſe reuocans. Loquitur vero cum Amaryllide, ſacrorum horum adminiſtra.

64 Apparatum ſacri magici curare iubet miſera amans. Stat ara; affertur aqua luſtralis, coronatur ara, verbena cum ture accenditur. *molli*, quia lanea. Theocr. Idyll. II, 2. 65 *Verbena* modo de omni herba e ſacro loco petita modo de genere aliquo dici videtur. *Maſculum tus* vocabant veteres optimum ac praeſtantiſſimum; idem *ſtagonias* appellatum, in guttae ſpeciem rotundum; vt ex Dioſcoride ac Plin. XII, 14 docent interpretes. 66 *ſanos auertere - ſenſus.* Serv. a ſanitate mutare, peruertere. Scilicet dictum pro vulgari: *ad inſaniam amoris* deflectere; vt animus aberret. Theocr. l. l. v. 3 Ὡς

Experiar ſenſus; nihil hîc niſi carmina deſunt.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Carmina vel coelo poſſunt deducere Lunam;
Carminibus Circe ſocios mutauit Vlixi;
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Terna tibi haec primum triplici diuerſa colore
Licia circumdo, terque haec altaria circum
Effigiem duco; numero deus inpare gaudet.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores:
Necte, Amarylli, modo: et, Veneris, dic, vincula necto.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.

Limus

τὸν ἐμοὶ βαρὺν εὖντα φίλον καταθύσομαι ἄνδρα. *vt ſacro facto incantem. Coniux* ſimpl. amator, vt ſup. 18; et ſic Gr. ἀνὴρ, vt Theocr. *carmen* de magica formula.

69 De his teratologiis magicarum artium ad poetas plurima, vt ſolent fere in his munifici eſſe, loca collegere interpretes; v. ad Horat. Epod. V et XVII: Lucan. VI, 420 etc.: Tibull. I, 2, 32 et h. l. Cerda aliique; itaque hic pauciſſimis defungi licebit. 71 *cantando* pro incantando, faſcinando. *frigidus* ex natura anguium dictum, et male alio trahitur. cf. ſupra III, 93. *rumpitur*, diſrumpitur. Etiam hoc memorari ſolitum fuiſſe, nunc vno Ouidii loco docebimus Am. II, 1, 25 *Carmine diſſiliunt, abruptis faucibus, angues.* in quem ſenſum *rumpi* vt accipiamus, ſuadet ſermonis ratio et vſus.

74 Dum haec loquitur, maga imaguneulam Daphnidis manu tenere eamque tribus filis, diuerſi coloris, circumdare putanda eſt. 75 *deus* vniuerſe, cum proprie ſit Hecate, cui magica ſacra fiunt. 77 *ternos – colores*, tria fila diuerſi coloris, vnumquodque ſuo nodo, nectit, praefata: veneris hoc vinculum ſe eſſe velle. cf. Theocr. II, 17. 18.

80 Duas

Limus vt hic durefcit, et haec vt cera liquefcit
Vno eodemque igni: fic noftro Daphnis amore.
Sparge molam, et fragilis incende bitumine lauros.
Daphnis me malus vrit: ego hanc in Daphnide laurum.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Talis amor Daphnin, qualis, quum feffa iuuencum
Per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
Propter aquae riuum viridi procumbit in vlua
Perdita, nec ferae meminit decedere nocti:
Talis amor teneat, nec fit mihi cura mederi.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara fui: quae nunc ego limine in ipfo,

Terra,

80 Duas Daphnidis imagines, alteram e limo, e cera alteram, igni admoveri puta. cf. Theocr. II, 28. *fic noftro D. a.* fcil. liquefcat molliaturque in amorem mei, obdurefcat vero et obfirmetur animo ad conftantiam amoris. 82 *molam*, far et falem, vt etiam Theocr. v. 18 et 21. pro fulfure, *bitumine* illitas lauros memorat. *fragiles* Lucretii VI, 111 auctoritate a fono ex fragore explicant *crepitantes in flamma*, quod ominis loco in hac arbore obferuabatur. Theocr. l. l. v. 24. cf. Tibull. II, 5, 81. 83. 83 *in Daphnide*, *ἐπὶ Δαφνίδι*, in Daphnidem, quod in Daphnidem vertat, vt is eodem modo flamma amoris confumatur. vide Theocr. l. l. v. 23 fq.: Horat. Epod. V, 81. Scilicet magicae hae rationes fere fymbolicae funt, quarum congruentiam et fimilitudinem phyficum aliquem effectum habere ftultitia hominum credidit.

87 *Propter aquae riuum*, in profa: *iuxta aquam riui*. cf. Ecl. V, 47: ad Tibull. I, 1, 28. 88 *nec ferae-decedere nocti*. elegantius ad poeticam rationem, quam *fera nocte*. Locus omnino pulcherrimus; in quo Varium expreffit nofter, docente Macrob. Sat. VI c. 2.

93 *debent*

Terra, tibi mando; debent haec pignora Daphnin.
Duci te ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque haec Ponto mihi lecta venena,
Ipſe dedit Moeris; naſcuntur plurima Ponto.
His ego ſaepe lupum fieri, et ſe condere ſiluis
Moerin, ſaepe animas imis excire ſepulcris,
Atque ſatas alio vidi traducere meſſis.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres, Amarylli, foras, riuoque fluenti
Tranſque caput iace; ne reſpexeris: his ego Daphnin
Adgrediar, nihil ille deos, nil carmina, curat.
Ducite ab vrbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
Adſpice: conripuit tremulis altaria flammis
Sponte ſua, dum ferre moror, cinis ipſe; bonum ſit!

Neſcio

93 *debent haec pignora D.* exſpectat hoc a defoſſis ſub limine veſtibus, vt ad eas Daphnis vel inuitus retrahatur et redire cogatur. Variauit Theocriteam rationem l. l. v. 53. 54. 59. 60. *Liminis* autem ſollennis mentio in poetica oratione, cum aut admittuntur aut admitti cupiunt, aut excluduntur amantes. 95 Lecta in Ponto venena commendantur, quia Medea iis vſa erat. Ge. I, 158.

101 Nouum et fortiſſimum poſt cetera incantationis genus adgredi videtur, quod partim cum expiationis, in flumine fere fieri ſolitae, ritu, partim cum eo more coniunctum eſſe puto, quo diis inferis aliquid deuouetur. conf. Theocrit. XXIV, 92. 94. 103 *nihil ille deos*, deos, qui inter incantandum vocati fuerant. Quandoquidem omni carmine nihil adhuc effeci, experiar nouiſſimum. Et ecce v. 105 hoc effectum habet.

105 Non neceſſe haec ex alia quam veneficae perſona dici. Ipſa ea ſimul cum miniſtra admouere cineri manus poterat. *Cinis corripuit tremulis flammis*, h. flammae ex cinere moto corripuere aram. res ominoſa,

Nescio quid certe est; et Hylax in limine latrat.
Credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis.

MOERIS. ECLOGA IX

ARGVMENTVM

Ad vrbem Mantuam haedulos deportanti Moeri, villico, qui homines et ipsi serui erant, v. sup. ad Ecl. I, 28, cf. Cic. Verr. III, 50 §. 119, adiungit se in itinere Lycidas, a quo viae caussam rogatus Moeris calamitates suas dominique, Menalcae, iniurias ac pericula inter eundum, id quod aliquantum iucunditatis habet, commemorat; cumque sermo ad Menalcae carmina deductus esset, recitat vterque nonnulla ex iis fragmenta ac locos, qui fere ex Theocrito conuersi sunt, vti tota carminis forma ex eius Idyllio septimo ducta est. Iam Seruius porro alia narrat. Ex ipso tamen carmine haec saltem confirmantur: scriptum id esse eo anno, quo agri Cremonenses ac Mantuani inter veteranos diuisi essent V. C. 713, adeoque paullo post primam eclogam; Virgilii fortunam sub Menalcae persona adumbratam videri; hunc quidem caussam habuisse, cur fore speraret, vt in largitione ista agraria agri sui sibi relinquerentur, atque ita vulgo creditum fuisse; eius rei spem ac fidem carminum gratiam fecisse; fuisse tamen illum possessionibus suis eiectum, neque id sine magno periculo, v. 15 et 16.

LYCIDAS. MOERIS

L. Quo te, Moeri, pedes? an, quo via ducit, in vrbem?
M. O Lycida, viui peruenimus, aduena nostri,
Quod

nosa, vt notum. *cinis ipse*, *αὐτός*, sponte. 107 *Nescio q.* est certe aliquid eiusmodi, quod veneficio efficere voluerat.

1 Forma ducta ex Theocr. VII, 21 sqq.; *ὦ πόδες ἄγον*, Theocr. XIV, 42.

2 *viui peruenimus* sc. eo, vt poss. a. diceret: quod tamen

Quod numquam veriti sumus, vt possessor agelli
Diceret: Haec mea sunt; veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam Fors omnia versat,
Hos illi (quod nec bene vertat) mittimus haedos.
L. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
Incipiunt, mollique iugum demittere cliuo,
Vsque ad aquam et veteres, iam fracta cacumina, fagos,
Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcan.
M. Andieras; et fama fuit; sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt, aquila veniente, columbas.
Quod nisi me quacumque nouas incidere lites

Ante

tamen durum. ἐς τίνος οὐκ ἐπέρησα, Theocr. II, 90. 5 *victi*, oppressi, afflicti, quibus id, quod victis euenire solet, contingit, vt fundos amittant. 6 *quod nec b. v.* quae res in eius perniciem vertatur. Serv. 7 Situm agri Virgiliani puta fuisse hunc, vt ille inde a collium cliuo vsque ad Mincium fl. et fagos pertingeret. *subducere* se colles dicuntur, qui ex alto in planum deducuntur, decrescunt, *sich in die Ebene verlieren*, iidem colles *demittunt iugum molli cliuo*, cum dorsum collis molliter decliue lenem ad planitiem et fl. Mincium descensum praebet. De hoc agri Virgiliani situ cf. Ge. III, 15: ad Ecl. I, 47. 52.

13 *aquila veniente*, irruente, hostili et infesto animo. In animo habuit poeta Lucret. III, 751 *tremeretque per auras Aeris accipiter fugiens veniente columba.* *Chaoniae* vero *columbae* sollenni epitheto a Dodonaeo luco et oraculo per palumbes edito. Erat autem Dodona vrbs Epiri, qua parte vetustissimis temporibus Chaones habitabant. cf. Strabo VII p. 498 c. 14 *quacunque* ratione; nisi augurio monitus fuissem, vt quouis modo iurgia cum veteranis in agros immissis praeciderem, et, ne exasperarentur, cauerem, capitis periculum vna cum hero meo adiissem.

18 *sola*

Ante finiftra cava monuiffet ab ilice cornix:
Nec tuus hic Moeris, nec viueret ipfe Menalcas.
L. Heu! cadit in quemquam tantum fcelus? heu, tua
Paene fimul tecum folatia rapta, Menalca! [nobis
Quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
Spargeret? aut viridi fontis induceret vmbra?
Vel quae fublegi tacitus tibi carmina nuper,
Quum te ad delicias ferres, Amaryllida, noftras?
„Tityre, dum redeo (breuis eft via), pafce capellas:
„Et potum paftas age, Tityre: et inter agendum
„Occurfare capro, cornu ferit ille, caueto.
M. Immo haec, quae Varo nec dum perfecta canebat.
„Vare, tuum nomen (fuperet modo Mantua nobis,
„Mantua vae miferae nimium vicina Cremonae!)

„Car-

18 *folatia r.*, carmina erepta. 20 *Spargeret - induceret*, h. caneret, vt fparguntur - vt inducuntur; aut vt fparfa floribus eft terra, vtque fontes arboribus confiti funt: vti Ecl. VI, 62. 63. Refpicit autem Ecl. quintam, in primis v. 20 et 40, vbi vide. Vtrumque vero dici, et *fontibus inducere vmbras*, et *fontes inducere vmbris*, et per fe fatis conftat, et docet Burm. ad h. l.

21 *Vel quae* fcil. l. quam praeclara funt ea, quae l. quis caneret, quis ceciniffet vel ea, quae nuper, te non fentiente, cum caneres, ex te addidici, quando ad Amaryllida te conferebas: feu vt illa communis effet amica, feu vt effet amica Lycidae. Tum fubiicitur v. 23 - 25 breue carmen ex Theocr. III, 3 - 5 ad verbum conuerfum.

27 - 29 Aliud breue carmen. Aut quis haec caneret, quae etc. De *Varo* v. ad Ecl. VI pr. *fuperet modo M.* h. incolumis et falua fit, agris redditis; quo facto, ipfi Virgilio fuae poffeffiones conferuabantur. 28 *vae miferae n.* Scilicet cum Cremonenfium, qui Caffii et Bruti partes fecuti fuerant, agri ei militum numero, cui

affignati

„Cantantes ſublime ferent ad ſidera cycni.
L. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos;
Sic cytiſo paſtae diſtendant vbera vaccae:
Incipe, ſi quid habes. Et me fecere poetam
Pierides; ſunt et mihi carmina; me quoque dicunt
Vatem paſtores: ſed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc Vario videor, nec dicere Cinna
Digna, ſed argutos inter ſtrepere anſer olores.
M. Id quidem ago; et tacitus, Lycida, mecum ipſe voluto,
Si valeam meminiſſe; neque eſt ignobile carmen.

Huc

aſſignati fuerant, non ſufficerent, proximi agri Mantuani additi ſunt, licet ea vrbs in Auguſti partibus fuiſſet. *Cycnos* ad poetas referri notiſſimum. Memorantur autem cycni h. l., quia Mincius iis abundabat. v. Ge. II, 199. Dictum autem videtur ex poetica ratione pro his: nomen tuum per agrum Mantuanum celebrabitur: poetam non dedecebat, ad olorum cantum id reuocare; quod enim poetae ſenſum tangit, id cum omni rerum natura, animata et non animata, communicat.

30 *Cyrneas - taxos*, Corſicanas ex Κύρνος. cf. Ge. IV, 47. *Cyrneas* ergo non aliter accipiendum, quam vt a notiore genere epitheton taxis dederit. *Mel amarum* in ea inſula confectum, ſatis notum poſt tot de Corſica virorum doctorum commentationes. *Sic* nota obteſtandi formula. cf. Ecl. X, 4, *Incipe* canere: ſic apibus et gregibus tuis bene eueniat. 35 Varius nobilis Thyeſtae, tragoediae auctor. Donat. V. V. ſ. 53. *Cinna* Smyrnam ſcripſerat, carmen, quod decem annis elimauerat, v. Catull. 89. cf. Martial. X, 21. 36 *Anſerem* aliquem eius temporis poetam (de quo Ouid. Triſt. II, 435: Prop. II, 34, 84: II, 25, 83 et ad quem Cic. Phil. XIII, 5 reſpicere putatur,) hic tacite vellicari, docet Seruius. Sed *inter olores* non niſi vero anſeri locus eſt, et expreſſiſſe noſtrum Theocritea, probabilius

lius

„Huc ades, o Galatea; quis eſt nam ludus in vndis?
„Hic ver purpureum; varios hîc flumina circum
„Fundit humus flores; hic candida populus antro
„Inminet, et lentae texunt vmbracula vites.
„Huc ades; inſani feriant ſine litora fluctus.
L. Quid, quae te pura ſolum ſub nocte canentem
Audieram? numeros memini, ſi verba tenerem.
M. „Daphni, quid antiquos ſignorum ſuſpicis ortus?
„Ecce Dionaei proceſſit Caeſaris aſtrum:
„Aſtrum, quo ſegetes gauderent frugibus: et quo
„Duceret apricis in collibus vua colorem.
„Inſere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes.

Omnia

lius fit Idyll. VII, 47. *arguti* ſunt canori.

39 Ex Theocr. XI, 42-49. 63 ſq. cf. V, 45 ſq. ductum, ſed oratione variata: nobile vero bucolici generis argumentum. conf. Bion. Idyll. VII, 3 et fragm. IV: Moſch. Idyll. III, 59. 40 *ver purpureum* pro pulchro, vt notum, a ſplendore purpurae petitum, non a colore. 42 Frondes vitium memorat, vtpote in vere.

44 *pura ſub nocte*, ſerena. v. Burm. 46-50 Perſuaſio vulgi tum erat, ſtellam crinitam, quae inter ludos D. Iulio ab Auguſto habitos apparuerat, et quam a. 1680 iterum in hominum conſpectum veniſſe Halleius aliique docti viri docuere, animam Caeſaris in caelum recepti eſſe: (v. Sueton. Caeſ. c. 88). Ea poeta ingenioſe ita vtitur, vt Caeſarem inter deos ruris relatum eſſe fingat. cf. Ge. I, 26. 27. 42. *Dionaei*, quod Caeſar genus ab Iulo, adeoque Anchiſa et Venere, ducere credebatur: mater autem Veneris *Dione*. *Iulium ſidus* Hor. Od. I, 12, 47. *proceſſit*, orta eſt ſtella. cf. ſup. Ecl. VI, 86. Eius vero ſtellae ortus bonum frugum proventum ominari et maturare fingitur. *Inſere* eſt pro ſimpl. planta. Ceterum iſtam *ſtellam* in *numis* aliis-

que

Omnia fert aetas, animum quoque; ſaepe ego longos
Cantando puerum memini me condere ſoles.
Nunc oblita mihi tot carmina; vox quoque Moerin
Iam fugit ipſa: lupi Moerin videre priores.
Sed tamen iſta ſatis referet tibi ſaepe Menalcas.
L. Cauſſando noſtros in longum ducis amores.
Et nunc omne tibi ſtratum ſilet aequor; et omnes,
Adſpice, ventoſi ceciderunt murmuris aurae.
Hinc adeo media eſt nobis via; namque ſepulcrum

Incipit

que monumentis conſpici notum eſt.

51 *Omnia fert aetas, animum quoque.* int. eum ſubito obticuiſſe, nec, quod coeperat, implere potuiſſe; addit itaque cum dolore: Omnia aufert, eripit, atterit aetas, etiam animi vires, memoriam. Atqui ſaepe ego me, dum puer eſſem, memini totos dies aeſtiuos cantando exigere; nunc tot carminum oblitus ſum, ipſa etiam vox me deficit. 54 *lupi Moerin videre priores.* in vulgari oratione extuliſſes: quaſi lupus me primus vidiſſet; ex opinione ac prouerbio vulgari, cui ratio a metus ſubiti contactu ſubeſſe potuit. Habet et hoc a Theocr. XIV, 22.

56 *Cauſſando n.* cauſſas et excuſationes afferendo differs meum deſiderium canentem te audiendi. v. Lucret. I, 399 *Quapropter, quamuis cauſſando multa moreris, Eſſe in rebus Inane tamen fateare neceſſe eſt.* 57 *aequor*, int. lacum, in quem non longe a Mantua fl. Mincius diffunditur. *Sterni* et *στορεῖσθαι, καταστορεῖσθαι*, (v. c. Theocr. VII, 57) de tranquillitate maris ſollenne, vt et *ſilere* de ventis ceſſantibus, vt Theocr. II, 38 Ἠνίδε σιγᾷ μὲν πόντος, σιγῶντι δ' ἀῆται. 58 *ventoſi ceciderunt murmuris aurae.* in ſoluta oratione: murmur aurae (vt ap. Ouid. Medic. fac. 57) cecidit. Pro hoc diceres: *aura murmurans*, idque exquiſitius *aura murmuris.* Ante oculos habebat Theocriti

Incipit adparere Bianoris; hîc, vbi denſas
Agricolae ſtringunt frondes, hîc, Moeri, canamus:
Hîc haedos depone, tamen veniemus in vrbem.
Aut, ſi, nox pluuiam ne colligat ante, veremur,
Cantantes licet vſque (minus via laedat) eamus.
Cantantes vt eamus, ego hoc te faſce leuabo.
M. Deſine plura, puer; et, quod nunc inſtat, agamus.
Carmina tum melius, quum venerit ipſe, canemus.

GALLVS. ECLOGA X

ARGVMENTVM

C. Cornelius Gallus, *de quo ſupra ad Ecl. VI, 72 vide, amicam Lycoridem habuit, quam etiam elegis celebrauit, ſaepe a Propertio, Ouidio, Martiale, aliisque laudatis. Seruius adeo ad v. 1 huius eclogae et Donat. Vita §. 38 libros eius quatuor fuiſſe Amorum memorat. Is a perfida amica deſertus, magno dolore oppreſſus, in hoc carmine tamquam paſtor aliquis in Arcadiae montibus ac ſiluis, ſub antro aliquo proiectus, amores ſuos deflere fingitur. Habet hoc carmen miram artem ac ſuauitatem; primum*

criti ſuauiſſimum verſum: *τὰ δέ νιν καλὰ κύματα φαίνει Ἄσυχα καχλάζοντα.* Idyll. VI, 11. 12. ct. II, 38.

60 *Bianor*, conditor Mantuae, vt h. l. et Aen. X, 198 - 200 Seruius tradit. Sed verius eſt, fuiſſe virum clarum, heroem Mantuanorum. Veſtigia autem preſſit Theocr. VII, 10. 12. *ſtringere* ſimplic. int. decerpere, amputare. cf. ad Ecl. I, 57: Ge. II, 368. 62 *tamen veniemus*, etiamſi paullulum quieſcentes dederimus operam cantilenae. 63 *nox pluuiam ne colligat ante*, ne cum veſpera nubes in pluuiam colligantur. 64 Preſſit veſtigia Theocr. VII, 35. 36. 65 *hoc faſce*, haedorum, quos portat, onere. 67 *ipſe*, Menalcas.

primum in eo, quod omnia, ad maiorem Galli dignitatem, non modo ad vitam pastoritiam, sed ad tempora heroica, in quibus permissi mortalibus Diui viuerent, relata et ex sensibus et opinionibus istorum seculorum adumbrata sunt; quare etiam ferre debemus, si quae paullo altiore ac grauiore spiritu hic dicta reperiamus; deinde vero, quoniam impotentis et spreti amoris aestus ille ac furor, in omnes partes animum rapiens, ipsum legentis animum commouere videtur; quamquam hac in parte Theocriti vestigiis institit, Idyll. I, vt multa tantum latinis verbis reddiderit, in aliis autem cum eo certauerit; vniuerse vero a simplicitate et venustate pastoritii carminis et Theocritea suauitate in plerisque recesserit. Iam de Lycoride *addunt Interpretes Seruio duce, fuisse eius verum nomen* Cytheridem, *et esse eam eandem cum Antonii amica illa, mima, ex Ciceronis Philipp. II,* 24, 25*: ad Att. X,* 10 *et* 16*: ad Div. IX,* 26. *cf. Plutarch. Vita Antonii p.* 74 *ed. Brian.: Plin. VIII,* 16 *infami, cuius nomen verum fuit* Volumnia, *quoniam Volumnii Eutrapeli liberta esset. Quod, quamquam de eo valde dubito, eum tamen ferri possit, illud alterum, quod, de temporum ratione securi, contendunt ex Seruio ad v.* 1, *eam propterea Gallum destituisse, quoniam Antonium ad Gallias euntem secuta erat, quo v.* 22 *sqq.* 46 *sqq. referunt, fidem non habet. Nec nisi anno* 717 *ineunte M. Agrippa L. Caninio Gallo Coss. ab Agrippa Cos. exercitus Romanus in Gallias ductus Rhenum transiit: v. Dio XLVIII,* 49 *cum quo Lycoris militem aliquem sequi potuit, dum interea Gallus in alia expeditione retineretur.*

Extremum hunc, Arethusa, mihi concede laborem.
Pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,

Carmi-

1 *Arethusam,* Nympham Siciliae, vt in carmine bucolico, pro Musa, inuocat. cf. Ecl. IV, 1: VI, 1. 2 *sed quae legat ipsa L.* scil. vt et erubescat de leuitate sua ac perfidia, et tam bonum ac constantem amatorem

Carmina ſunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
Sic tibi, quum fluctus ſubterlabere Sicanos,
Doris amara ſuam non intermiſceat vndam.
Incipe; ſollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera adtondent ſimae virgulta capellae.
Non canimus ſurdis: reſpondent omnia ſiluae.
  Quae nemora, aut qui vos ſaltus habuere, puellae
Naïdes, indigno quum Gallus amore periret?
Nam neque Parnaſi vobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aoniae Aganippae.
Illum etiam lauri, etiam fleuere myricae;
Pinifer illum etiam ſola ſub rupe iacentem

Maenalus

rem indigne deſeruiſſe vt poeniteat. 4 *fluctus ſ. Sicanos*, maris Siculi, Ionii; vnde *Doris amara* pro aqua ſalſa ac marina, Doris enim Oceani filia, Nerei coniux. Nota eſt de ſonte hoc Siciliae et eius cum Alpheo, flumine Elidis, intercurſu fabula. v. Ouid. Met. V, 513 ſqq. cf. Aen. III, 694. ornauit Statius Silv. I, 2, 203 ſqq.: Theb. I, 271: IV, 238, vbi noſtrum expreſſit. 6 *ſollicitos amores*, qui animum ſollicitum reddunt, cruciant, *πολυκηδής*, *πολυμέριμνος*. Theocr. X, 20 *ὠφρόντιστος* Ἔρως. 8 *reſpondent*, reſonant per echo.

9 ſqq. Ex Theocr. Id. I, 66 ſqq. 10 *indigno - amore*, quo dignus non erat; cum meliore flamma, vt Hor. Od. I, 27, dignus eſſet tam obnoxius tam conſtans amator, non vt a perfida et leui puella ſperneretur. 12 *Aoniae Aganippae* ſcil. iuga, vt mons huius nominis fuerit in Boeotia ab Aonibus olim habitata. Non tamen conſtat niſi de fonte huius nominis. Igitur leg. aut *Aonie Aganippe* (Ἀονίῃ Ἀγανίππῃ), aut *Aonia Aganippe*. *Maenalus* et *Lycaeus* ſunt montes Arcadiae. Ita vero Gallus in Arcadia inter paſtores viuere putandus eſt.

 16 *noſtri*

Maenalus et gelidi fleuerunt saxa Lycaei.
Stant et oues circum; (nostri nec poenitet illas;
Nec te poeniteat pecoris, diuine poeta;
Et formosus oues ad flumina pauit Adonis.)
Venit et vpilio; tardi venere bubulci;
Vuidus hiberna venit de glande Menalcas.

Omnes,

16 *nostri nec poenitet illas*. Omnino hanc sententiam afferre voluisse videtur: etiam ipsi ouium greges, pascuorum immemores, tuum dolorem miserari visi sunt; hoc ex Theocr. I. I. v. 74. 75, quod cum nude ponere poetam dedeceret, adiunxit alterum, quod commendati eo nomine greges esse, adeoque nec petitum ab iis carminis argumentum Gallo displicere debeat: vt sup. Ecl. VI, 2. *nostri nec poenitet illas* proprie est, contentae sunt nobis pastoribus; cantibus nostris delectantur, et nunc etiam nobiscum lugere sortem nostram non dedignantur; nec tu itaque aut curam eorum te indignam iudica, nec in meo carmine sub pastoris persona exhiberi dedignare. Etiam Adonis pastoris munus ac nomen non detrectauit.

18 Est haec de *Adonide pastore* paullo reconditior fabula; sed est a Theocr. I, 109.

19 *Venit et vpilio*. Ad consolandum Gallum accessere etiam pastores; et primum quidem venere ouium custodes, tum *bubulci tardi* a lento et tardo ingressu boum, quos pascunt:

20 *Vuidus h.* Venit etiam subulcus Menalcas; de quo, id quod maxime in subulcum conueniret, addit hoc: eum modo de nocte in siluis ad pastum gregis hibernum glandibus legendis vacasse. Hinc *vuidus* a rore matutino. *hiberna glande*. v. Ge. I, 305. In hiemem a poetis Italis referri solet glandium colligendarum tempus. Sic arbutorum Ge. II, 520, vbi de hieme agitur. Lucret. V, 938 *quae nunc hiberno tempore cernis Arbuta*. Si tamen non nisi hiberno tempore glandes leguntur:

peccat

Omnes, vnde amor iſte, rogant, tibi? Venit Apollo:
Galle, quid inſanis? inquit, tua cura Lycoris
Perque niues alium perque horrida caſtra ſecuta eſt.
Venit et agreſti capitis Siluanus honore,
Florentis ferulas et grandia lilia quaſſans.
Pan deus Arcadiae venit; quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis minioque rubentem.
Ecquis erit modus? inquit. Amor non talia curat.
Nec lacrimis crudelis Amor, nec gramina riuis,

Nec

peccat poeta, cum ab opera illa Menalcas e ſiluis redux h. l. dicatur, cum tamen reliqua, quae memorantur in hoc carmine, inprimis v. 14 quod ſub rupe iacet, vix in hibernum frigus cadant. 21 *vnde amor iſte*, h. e. a qua puella; quam puellam amas? τίνος ὦ 'γαθὲ τόσσον ἔρασσαι; v. 78. 23 cf. v. 47.

24 *agreſti capitis Siluanus honore*, ornatus ſerto e ferulis et liliis. Ita ſcilicet et a poetis et in priſcis monumentis Siluanus exhibetur, vt coronam ex frondibus arboreis aut grandibus floribus et arundinibus gerat, manu cupreſſum aut alium arboris truncum teneat. cf. inf. Ge. I, 20 et Lucret. IV, 591, quem expreſſiſſe h. l. noſter videtur: *Pan Pinea ſemiferi capitis velamina quaſſans.* Eximia cum venuſtate porro hoc idem tranſtulit Columella X, 43 *Satur auctumnus, quaſſans ſua tempora pomis.* Ceterum in his verſibus color ductus eſſe videtur ab Odyſſ. ω, 58 ſqq. *Ferula* autem frutex, foliis foeniculo, ſpecie et vſu arundinibus, quibus pro baculis vtimur, ſimilis; graecorum νάρθηξ. Comparari cum his poſſunt illa Moſchi Idyll. XIV, 26 ſqq. 27 *rubentem*, cf. ſup. ad VI, 22. *Ebulum* noſtris *Attich*, herbae genus, baccas rubras, in ſimilitudinem ſambuci, *Hollunder*, producens.

29 *Nec lacrimis c. Amor.* Amor h. l. de deo accipien-

Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellae.
Triſtis at ille: Tamen cantabitis, Arcades, inquit,
Montibus haec veſtris; ſoli cantare periti
Arcades. O mihi tum quam molliter oſſa quieſcant,
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores!
Atque vtinam ex vobis vnus, veſtrique fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturae vinitor vuae!
Certe ſiue mihi Phyllis, ſiue eſſet Amyntas,
Seu quicumque furor, (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?
Et nigrae violae ſunt, et vaccinia nigra)
Mecum inter ſalices lenta ſub vite iaceret.

Serta

piendum, ſi ſanam ſententiam conficere volumus. Amor *χαιρέκακος* non modo dolorem et cruciatum miſerorum amantum nil curat, ſed etiam ridet, *ἄγρια παίσδει*, vt Moſchus Idyll. I, 11, voluptatemque ex eo capit; nec lacrimis amantum crudelis eius animus vnquam ſatiatur atque expletur, aut ad miſerationem vertitur; cf. v. 60. 61; id quod deinde paſtoritia rerum aſſimulatione ornat. Amor non magis ſaturatur lacrimis, ac gramen aqua etc.

31 *tamen cantabitis A.* etſi amor talia nil curat, neque querelis quicquam praeſidii contra eius ſuperbiam ineſt; tamen ad leniendum dolorem meum ac leuandum faciet, ſi cantabitis etc. 35 Ductum ex Theocr. VII, 86.

38 *Seu quicumque furor.* Quamcunque ſiue puellam ſiue puerum amarem, eum amplexibus tenerem ſub vite; nec in amorem perfidae Lycoridis incidiſſem. Characterem autem miſeri amantis hic expreſſum meminiſſe debemus, qui, cum ipſis querelis ſuis in imaginem rei gratae et animi affectum illudentis incidiſſet, in ea ſibi placet, ei inhaeret, eam proſequitur. vide v. 42. 43. 39 cf. Ecl. II,

Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hîc gelidi fontes: hîc mollia prata, Lycori:
Hîc nemus: hîc ipſo tecum conſumerer aeuo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque aduerſos detinet hoſtis.
Tu procul a patria (nec ſit mihi credere tantum!)
Alpinas, ah dura, niues et frigora Rheni
Me ſine ſola vides. Ah te ne frigora laedant!
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas!
Ibo, et, Chalcidico quae ſunt mihi condita verſu
Carmina, paſtoris Siculi modulabor auena.
Certum eſt in ſiluis, inter ſpelaea ferarum

Malle

II, 16. 19. ex Theocr. X, 28. ſed ibi venuſtius et opportuniore loco. 43 *aeuo*, ſenectute, quod Tibull. III, 3, 8 *inque tuo caderet noſtra ſenecta ſinu.*

44 v. ad princ. Eclogae. Dubitari autem vix poteſt, legendum eſſe: *duri te.* nam Gallus longe ab illa in Arcadia deſidere fingitur; at Lycoris militem in Galliam proficiſcentem ſequuta in caſtris verſabatur. 46 *nec ſit mihi credere*, h. vtinam liceat mihi non credere! ne cogar credere *tantum*, tantam rem, tam atrocem. *εἴη μοι μὴ πείθεσθαι*. de forma v. ad Tibull. I, 6, 23. Ceterum in Seruianis ad h. l. *Hi omnes verſus Galli ſunt, de ipſius translati carminibus.*

50 *Chalcidico verſu*, h. Euphorionis, ſiue latine reddito, ſiue imitatione expreſſo. v. ſup. ad Ecl. VI, 72. Iam ea carmina fiſtula canere h. e. inter paſtores recitare inſtituit. Egregie autem miſere cruciati et in omnes partes rapti animi inconſtantia exprimitur. Nunc enim in ſolitudinem ſeſe abdere conſtituit.

Malle pati, tenerisque meos incidere amores
Arboribus; crefcent illae: crefcetis, amores.
Interea mixtis luftrabo Maenala Nymphis;
Aut acres venabor apros; non me vlla vetabunt
Frigora Parthenios canibus circumdare faltus.
Iam mihi per rupes videor lucosque fonantis
Ire; libet Partho torquere Cydonia cornu
Spicula; tamquam haec fint noftri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitefcere difcat.
Iam neque Hamadryades rurfum nec carmina nobis
Ipfa placent; ipfae rurfum concedite filuae.
Non illum noftri poffunt mutare labores;
Nec fi frigoribus mediis Hebrumque bibamus,

Sitho-

53 *Malle pati*, l. amores, l. pro durare et viuere. Sic *pati* abfolute pofitum v. ad Lucan. V, 314 aliosque. 54 *crefcent illae: c.* hoc vero, fi quid aliud, Virgiliana elegantia dignum. Compara Ouid. Epift. V, 23. 24.

55 *mixtis - Nymphis.* in profa: permixtus Nymphis. cf. Bentl. ad Horat. Od. IV, 1, 22. *acres* autem proprie de apris; h. animofi, iracundi, θυμώδεις, θερμοί. *Parthenius*, mons Arcadiae, memoratur, quia in Arcadia conftitutus eft Gallus a poeta.

58 *lucosque fonantes*, refonantes fiue a latratu canum ac clamore venantum, fiue omnino, cum vento filua agitatur; hoc quidem cum fermonis poetarumque vfu coniunctius. *Cydonia* iacula a Cydone, vrbe Cretae, cum arcu *Parthico* miro modo iunguntur. 61 *mitefcere*, ad miferationem flecti adeoque dolores miferi amantis finire.

64 Iterum mentem ac confilium mutat. *labores*, ad venationem refert, quam incaffum fe fufcepturum effe ait, cum amorem nil fit quod animo eximere poffit. 65 *Nec fi f.* ex Theocr. VII, 112

Sithoniasque niues hiemis ſubeamus aquoſae,
Nec ſi, quum moriens alta liber aret in vlmo,
Aethiopum verſemus ouis ſub ſidere Cancri.
Omnia vincit Amor; et nos cedamus Amori.
Haec ſat erit, Diuae, veſtrum ceciniſſe poetam,
Dum ſedet, et gracili fiſcellam texit hibiſco,
Pierides; vos haec facietis maxima Gallo:
Gallo, cuius amor tantum mihi creſcit in horas,
Quantum vere nouo viridis ſe ſubiicit alnus.

Surga-

112-114. cf. Horat. Od. I, 22 extr. *frigoribus mediis*, media hieme, *χείματι μέσσῳ*, Thraciam ſi adeam, cuius gens *Sithones*. *ſubeamus*, duremus frigus Thraciae. Burm. de cadente in caput magna niuis vi et copia. Sed *ſubire* ſimpl. eſt pro adire. 68 *Aethiopum v.* pro inter Aethiopes, in Aethiopia. *verſare* h. l. agere, paſcere, ex *πολεῖν*, vnde *αἰπόλος*, *οἰοπόλος* etc. *liber* vero, pars corticis interior, omnino pro cortice atque arbore. *ſub ſidere c.* ſub tropico.

70 De ſe iam poeta loquitur, ad Muſas conuerſus; haec ſe luſiſſe paſtoritio carmine v. 71; petit vero ab iis, vt, quae ipſe minima in Galli honorem fecerit, ipſae faciant, vt pro maximis Gallo ſint, h. eam et gratiam et dignitatem habeant, quam carmina grauia etc. vt Graecis dicatur aliquis *μεγάλα ποιεῖν*, verbis extollere et amplificare, mediocria vel exigua. *Fiſcella*, calathus in vſum cogendi lactis. cf. Tibull. II, 3, 15. De *hibiſco* v. ſup. II, 30. 74 *viridis ſe ſubiicit alnus*, tenera creſcit, cf. Ge. II, 19. eſt ab iis, quae ſe attollunt, furſum erigunt, emicant, ductum; haec enim *ſe ſubiicere* dicuntur, Ge. IV, 385. Ab eadem re duxit imaginem famae Horat. Od. I, 12, 45 *Creſcit occulto velut arbor aeuo Fama Marcelli.*

75 *grauis*

Surgamus: ſolet eſſe grauis cantantibus vmbra.
Iuniperi grauis vmbra; nocent et frugibus vmbrae.
Ite domum ſaturae, venit Heſperus, ite, capellae.

P. VIRGILII MARONIS BVCOLICON LIBER EXPLICITVS

75 *grauis-vmbra*, nociva; phyſicis de cauſſis, vt rheumatiſmos arceſſat nimio calore ſolutis membris. cf. Lucret. VI, 783 ſqq. *iuniperi* vero moleſtae exhalationes, in primis ſub noctem. 76 *nocent et frugibus vmbrae*. cf. Ge. I, 121. 157. 8.

77 *venit Heſperus*, in conſpectum venit, ſole occidente, cf. ad Ecl. VIII, 30: IX, 47; alias *ſurgit*, vt Horat. Carm. II, 9, 11. *Veſpero ſurgente*, et *ſurgentibus aſtris* pro veſperi Ge. I, 440.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBRI IV

PROOEMIVM

Ad Georgica facetum *illud ac* molle, *quod peculiari aliquo Musarum munere Virgilio concessum esse Horatius memorat* [1], *proprio quodam modo spectare videtur. Mollitudo quidem ex eo venit, quod, cum exquisito aliquo et numerorum et orationis cultu omnia elaborata et expolita sint, nihil duri, scabri et horridi, quod in diuino Lucretii carmine offendit, adspersum est, nihil quod otiose vacet aut vtilius absit. Nec modo verborum dilectu et iunctura, verum etiam sententiarum veritate, lumine ac naturali facilique et apto nexu, ingenii artisque insignis felicitas, quae in Virgilio erat, effecit, vt leni ac facili cursu omnia defluant. Habent porro* decus *et* excultam *aliquam* elegantiam, *vti Quinctilianus* [2] *istud* facetum *Horatii interpretatur; cum scilicet in argumento tam tenui et humili, quod ad rusticam orationis asperitatem tantopere non modo patebat, sed et deflectebat et inclinabat, omnia sint scite, honeste, et liberaliter tractata, vt politum, elegans et vrbanum ingenium vbique facile agnoscas. Ad iuncturam adeo verborum lenem ac mollem et numerorum artificium, totumque carminis nitorem, et ad cultissimae orationis verecundiam et venustatem referendum nobis esse videtur elogium illud, quod tam variis, incertis saepe et obscuris, modis a viris doctis versatum esse videas. Magnificam autem et praeclaram esse illam Virgiliani carminis praedicationem, quis non videt? Est scilicet summa laus, quae in id carminis genus cadere possit,*

1 Sat. I, 10, 44. 45 *molle atque facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camenae.* 2 Inst. VI, 3, 20.

possit, *quod* didacticum *appellare solemus. Cum enim eius natura in eo posita sit, vt* siue notio aliqua, siue sententia, siue sententiarum, adeoque etiam praeceptorum de quacumque siue scientia siue arte, aliquis complexus eo sermonis genere exponatur, quod quam maxime ad permulcendum voluptate aliqua animum vim habeat, *voluptatem illam non tam ab ipso argumento, quamquam in eius dilectu et hoc videndum est, vt ne iniucundum sit, quam ab eius tractatione et ornatu exspectandam esse facile apparet. Nam cum neque* factum *aut* res gesta, *aut* actio, *neque animi aliqua* affectio, *voluntatis inclinatio aut vehementior impulsus mentis et perturbatio, quae et ipsa cum actione aliquantum coniuncta sunt, in eo carmine tractentur, quo ipso fere eius a reliquorum carminum natura diuersa indoles continetur, in re exponenda illud et ornanda tanto maius artificium requirit, quo minorem vim res ipsa ad delectandum habere potest, quoque magis cauendum poetae est, ne ad subtilem praeceptionem, qua nemo facile delectatur, aut ad meram rerum* descriptionem *carmen hoc reuocet, qua animos nostros non diu cum voluptate teneri satis constat* 3. *Itaque ex toto materiae apparatu ea deligenda sunt, quae cum aliqua voluptate audiri, aut, si per se nihil suauitatis habent, ornari et nobilitari ab arte possint; quaecunque autem tractanda selegeris, ea rerum facie quasi ac vultu eoque colore exhibenda sunt, quae maxime niteant hominumque animos ad cognoscendam rem et contemplandam alliciant et inuitent. Tum perspicuitas a lucido, non autem dialectico, rerum ordine, argumentorum dilectu, dispositione et expositione ad animum tenendum accommodata arcessenda est. Tenent autem animum ea, quae non modo nihil molestiae ei creant, dum cognoscuntur, verum etiam, dum leni ac facili cursu in animum influunt, non horrida aliqua ac ieiuna subtilitate exarescunt, sed eo corpore ac colore succoque expleta sunt, quo ad impellendos sensus nostros animumque aliquam vim habeant. Quo fit, vt in ornatu summa huius carminis posita videatur. Ad ornatum autem omnia referenda sunt, cum ea, sine quibus ille recte esse nequit, verborum numero-*

3 v. du Bos reflex. critiq. P. I S. 9.

numerorumque recta, elegans, ac suauis ratio, tum rerum argumentorumue, quae, quod ornatum capere videbantur, ad exponendum sepofueras, ea elocutio et repraesentatio, quae ad animum continua gratarum imaginum ac sensuum vicissitudine tenendum quam maxime sit idonea. Quod quidem ita maxime assequi videare, si, iis exceptis, quae nullum ornatum admittunt, et breuiter ac simpliciter exponenda sunt, cetera verbis ac sententiis locupletibus et variarum rerum similitudinem ac colorem in animum reuocantibus expressa sint; ea vero, quae vniuerse dici poterant, ad factum aliquod et actionem reuocata, ad viuum repraesentata, descriptione oculis subiecta, exemplis et comparationibus illustrata, sententiis grauibus sint distincta, omninoque ita tractata, vt non tam animus doceri se sentiat, quam delectari; vt non magna animi intentione ad cognoscendum opus sit, sed vt satis sit, modo animus recipiendis impulsibus variarum imaginum sensationumque pateat; vt praecepta et sententiae quasi corpore aliquo inductae sensibus subiectae ante oculos incedere palparique posse videantur, vtque, dum in rerum ipsa tractatione et vsu versari te existimes, sine omni molestia, putes te adsuescere potius rebus agendis, quam discendis. Iam res aliae naturali aliqua seu dignitate seu suauitate se commendant, in quibus poetae iam satis parata laus, modo ne eas oratione deterat; sufficit vt aequet: sin amplificet et augeat, id vero ad tanto maiorem ingenii commendationem facere necesse est: aliae autem res aut natura sua tenues et ieiunae aut opinione humiles et nullo suo decore insignitae sunt; quas si poeta cum per se, tum externarum rerum, in primis digressionum, virtute satis ornare potuerit, in eo vero summam poeticae facultatis et artis laudem consequitur. Digressionum itaque ad ornandum huiusmodi carmen inprimis magna laus habenda. In iis autem inprimis Virgilii ingenium commendat hoc, quod consilio et carminis argumento ea et delectu et ornatu accommodata sunt. Est vtique ornamentorum in iis materia liberalior maiorque splendor, pro indole tamen et natura carminis, ars quoque mirifica in iunctura horum locorum et in transitu redituque a digressione ad praeceptionem; porro in praecipiendi formulis mirificaque earum varietate, quam magna ex parte Arato et Nicandro

Nicandro debet. Quibus rebus efficitur delectatio illa cum vtilitate, quam poeta sibi habere debet propositam. Atque haec illa sunt, a quibus Virgilii laus, si a iudicio aliquo profecta videri debet, in primis repetenda est. Est is proprius quasi Virgiliani carminis character, vt, si ingenium Homericum in inueniendis rebus desideres, si Theocriteam simplicitatem et natiuam aliquam venustatem, qua animi, inani nostrorum morum fuco nondum contaminati, tantopere capiuntur, frustra in eo quaeras, elegantiam tamen cultumque summum, eundemque rectum, purum, pudicum ac decorum, simulque elaboratissimum et exquisitissimum, facile agnoscas. Inueniendi quidem sollertiam, si animi sensa libere eloqui fas est, non maiorem in Georgicis quam in reliquis eius carminibus deprehendimus. Adumbrata fere omnia, depromta et hausta plurima, fere ad verbum conuersa, sunt et transsumta ex aliis siue Graecis siue Romanis poetis ac scriptoribus. Enimuero si Homero atque aliis nonnullis forte poetis illa diuiniore, quae in inueniendi felicitate cernitur, ingenii vi cedit Virgilius, in hac, quae secunda esse videtur ab illa, facile omnium est princeps habendus, vt ea, quae ab aliis acceperit, multo ornatiora et pulchriora ab eius ingenio prodeant. Illa autem ingenii Maroniani propria venustas in nullo eius opere magis cognoscitur, quam in Georgicis, omnibus numeris absoluto, perfecto et expolito, carmine, vt, si in nostra interpretatione hoc assecuti sumus, nos enim id secutos esse non negamus, vt non modo verborum ac sententiarum vim declarauerimus, verum etiam carminis pulchritudinem in primisque ornatum sensibus et oculis adolescentum subiecerimus, nos operam nostram non omnino male collocasse arbitraturi simus.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
G E O R G I C O N
LIBER PRIMVS
AD C. CILNIVM MAECENATEM

ARGVMENTVM

Georgica, *seu de* re rustica *praecepta, arationem, arborum inprimis vitium et olearum culturam, pastionem et mellificium, e Romanorum notione complexa sunt. Ordinem dicendorum ducit* propositio *et* argumentum *operis v.* 1-5. *Inde* inuocatio *numinum agrestium cum ipso Caesare Augusto* -- 42. *Nunc de* prima *operis rustici parte, quae est de* Aratione: *primo quidem* quando *illa incipienda sit* -- 49. *Ante omnia* coeli solique natura *est exploranda,* -- 63 *vnde* leges culturae diuersae *proficiscuntur, inprimis* arationis -- 99 *et* sationis -- 121. *Cum in his multum laboris et aerumnae tolerandum sit,* digreditur *ad* caussas *huius rei* mythicas *inde a Saturni aetate* -- 159. *Inde de* instrumento rustico -- 175; *tum* de aliis ad opus rusticum faciendum curandis, *in his de area ad terenda grana paranda* -- 186. *Iudicium de futuro anni prouentu vnde facere liceat* -- 192 *de semine medicando* -- 198 *de seminum dilectu faciendo* -- 203. *Sequitur locus* de temporibus operum rusticorum *diserte tractatus. Tempus sationis* -- 230. Digressio *de solis cursu annuo et quatuor anni tempestatibus* -- 256. *Quae curanda sint tempore pluuio* -- 267; *diebus festis* -- 275. *Dierum lunarium, qui fausti vel infausti sint, obseruatio* -- 286 *nonnulla noctu melius tractanda* -- 296; *alia per calorem aeris* -- 299; *alia hieme* -- 310. *Parat sic sibi viam ad duas* anni tempestates *poetica arte describendas, alteram* auctumni, *alteram* veris ineuntis, *vtramque* procellosam; *obseruanda itaque esse earum tempora,* -- 337 *et religionibus*

ligionibus deos exorandos — 350. *Esse etiam certa tempestatum per vices succedentium* prognostica. *In his exponendis et ornandis copiosus est poeta* — 463. *Multo ornatius est episodium, ad quod aditum sibi struxit, de* prodigiis *Iulii Caesaris nece facta bellum ciuile subsequutum portendentibus* — 497. *Subiunguntur* vota *pro Augusto ad fin.*

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, vlmisque adiungere vites
Conueniat; quae cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori; apibus quanta experientia parcis:
Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina,

1 Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: *agricultura et rusticatio* lib. I; *vini et omnino arborum cultura* lib. II; *res pecuaria* lib. III; *res apiaria* lib. IV. Primo versu Hesiodei operis titulum ἔργα καὶ ἡμέρας expressum esse, iam Seruius monuit: *quo opere et quibus temporibus ager colendus sit.* — Est autem ad ornatum verborum ab initio statim attendendum. Ait de agri cultura primo loco se agere velle; tum v. 2 de vitium cultura. Eam autem pro toto arborum genere ponit. Ceterum in his: *vlmisque adiungere vites, Secundum Italiae situm locutus est, in qua vites altius eleuantur.* Serv. 3 De re pecuaria agam. *qui cultus habendo sit pecori;* pro vulgari: quae cura sit pecoris, quod quis possidet, siue alit, seruat. Sollemne vero in re pecuaria est *habere.* atque hinc pro ornatu adiectum *habendo.* — *cultus,* vt Cic. de N. D. II, 158 *quae quidem* (oues) *neque ali, neque sustentari, neque vllum fructum edere ex se, sine* cultu hominum et curatione, *potuissent.* 4 *quanta* h. quae *experientia,* scil. apibus habendis, ad mellificium sit. pro *cura* subiunxit aliud, quod apum cultui accommodatum esset, *experientiam* et vsum, quo mellificationis ratio valde exculta est. cf. Ge. IV, 315. 316. 5 *Hinc,* post bucolica, aiunt. Omnino initium designat; alias *nunc.* Quae sequitur inuo-

Lumina, labentem coelo quae ducitis annum,
Liber et alma Ceres; vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
Poculaque inuentis Acheloïa miscuit vuis:
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:
Munera

inuocatio, est haud dubie inter ornatissima ac splendidissima loca carminis. Adeste Liber et Ceres, Fauni et Nymphae; tum tu, Neptune cum Aristaeo.

6 *labentem c. quae ducitis annum*, h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. *Sidera annum* eiusque *tempora*, vicissitudines et partes, *ducere*, tamquam regant et moderentur, sollemne est. Scilicet quoniam ortu et occasu ista suo vices illas temporum designant. *ducunt* autem *annum coelo* h. in coelo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et pro cursu anni, dixit *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. Ceterum poetam h. l. philosophicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam sub Liberae (Cereris) et Liberi nomine coli contenderent, non popularem sequi, in confesso est.

7 Quandoquidem vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debentur. *Tellus* permutauit *glandem arista*, vt ei tribuatur, tamquam actio, ea res, cuius tantum caussa et instrumentum fuit; pro glandibus vesci coeperunt homines frumento. 8 *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. *pingui*, ἀδρᾷ, granis tumenti. 9 Vestro beneficio homines vini vsum inuenerunt. *miscuit pocula Terra*, vitibus editis effecit, vt misceri possent. *Pocula Acheloïa* pro aqua. at quam splendide! *Acheloum* Aetoliae fluuium, priscis carminibus celebratissimum, pro quouis flumine et aqua quacunque, more antiquorum Graecorum, (v. Macr. Saturn. V, 18) dixit. *Miscere* autem ornatius, quam infundere; nec aliter Graeci κεράσαι pro ἐγχέαι.

10 *praesentia numina*, et potentia et propitia. v. Ecl. I, 42. 11 *Ferte pedem*, adeste. *munera v.* in primis armenta et greges, quorum custodes sunt.

Munera veſtra cano; tuque o, cui prima frementem
Fudit equum, magno tellus percuſſa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceae
Ter centum niuei tondent dumeta iuuenci.
Ipſe nemus linquens patrium ſaltusque Lycaei,
Pan, ouium cuſtos, tua ſi tibi Maenala curae,
Adſis, o Tegeaee, fauens, oleaeque Minerua
Inuentrix, vncique puer monſtrator aratri,
Et teneram ab radice ferens, Siluane, cupreſſum;
Dîque

12 *cui prima f. Fudit equum*, cuius iuſſu primum e terra equus editus eſt. Nota fabula de Neptuni cum Pallade certamine, cum Dii arbitrium tuliſſent, vt, vter rem mortalibus vtiliſſimam produxiſſet, eius nomine noua vrbs (Athenae) appellaretur. cf. Bentl. ad Horat. Carm. I, 7, 7. *Fundere* proprie de partu felici ac facili; tum poetis omnino procreare.

14 *Cultor nemorum* eſt Ariſtaeus, Apollinis et Cyrenes filius, qui Cycladibus magna ſiccitate et fame afflictis, cum, Ceam arceſſitus, Sirium placare monſtraſſet, quo facto eteſiae aerem temperare coeperant, Iouis Ariſtaei et Apollinis Nomii nomine cultus fuit. v. Apollon. Argon. II, 500 ſqq. IV, 1132. cf. ibi Schol. et h. l. Serv. inf. Ge. IV, 317 ſqq. *nemora* autem, vt *ſaltus*, pro paſcuis. 15 *dumeta* pro ſaltibus, loco arbuſtis conſito. *pinguia*, herboſa. *tondent*, non, arrodunt; ſed paſcunt herbas inter arbuſta.

17 *tua ſi tibi Maenala curae*, quandoquidem Maenalus, Arcadiae mons paſcuis egregius, tibi eſt longe gratiſſimus, tu mihi rem pecuariam tractanti propitius, precor, adſis. 18 *Tegeaeus* Pan ab Tegea oppido Arcadiae, in qua et montes Lycaeus (τὸ Λύκαιον) et Maenalus. *Si* in inuocationibus et obteſtationibus frequentiſſimum.

19 *vncique puer m. aratri*, Triptolemus Eleuſinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22 ibique Spanhem.

20 Tali habitu *Siluanus* tenerum cupreſſi truncum ferens in marmore apud Boiſſar-

Dîque deaeque omnes, ſtudium quibus arua tueri,
Quique nouas alitis non vllo ſemine fruges;
Quique ſatis largum coelo demittitis imbrem.
Tuque adeo, quem mox quae ſint habitura deorum
Concilia, incertum eſt; vrbisne inuiſere, Caeſar,
Terrarumque velis curam, et te maximus orbis
Aucto-

Boiſſardum occurrit P. IV tab. 30 et alibi. cf. Ecl. X, 24. 25.

21-23 Dii agrorum, ſilvarum et tempeſtatum praeſides. 22 *non vllo ſemine*, nulla ſatione, ſua ſponte prouenientes. opp. v. ſq. *ſata.* Sic et Ge. II, 10. 11. 14 *Namque aliae*, arbores, *nullis hominum cogentibus, ipſae Sponte ſua veniunt -- Pars autem poſito ſurgunt de ſemine.* Ouid. Met. I, 108 de aurea aetate: *Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris Mulcebant Zephyri natos ſine ſemine flores.*

24 Et multo magis tu, o Caeſar, adſis propitius, tamquam mox deus futurus, quamquam adhuc incertum eſt, cuius ordinis ac generis.

25 *Vrbeſne inuiſere*, inſpicere, *velis*, et an *velis*, h. cupias, affectes (ſuſcipere aueas) *terrarum curam* ac tutelam. De tali verbi eiusdem iunctura duplici v. Burm. ac Bentl. ad Hor. Carm. I, 1, 7. *dii inuiſere* dicuntur terras et vrbes, quas aut praecipue amant et colunt, aut in quibus inſtituta ſibi ſollemnia ſacra frequentant. Interea, et rationem hanc interpretandi duram, et illa: *veliſne curam*, mihi perquam ieiune dicta videri, non infitior. Si *inuiſere curam*, ſuſcipere curationem, dici poſſet: cum *vrbis* fere ſcribatur, videndum, dicerem, an ferri poſſit illa ratio, vt ſit: veliſne, Caeſar, *inuiſere curam Vrbis et terrarum*, moderari Vrbis terrarumque, h. imperii Rom. regimen, adeoque praeeſſe reip. et adeſſe iis, qui eam adminiſtrant. Meminerit aliquis illa Callimachi in Iov. 73 Ἀλλὰ τὰ μὲν -- σὺ δ' ἐξέλεο πτολιάρχους Αὐτούς. Notanda vero copia orationis, qua idem toties effert: *veliſne deus eſſe.* Ceterum cf. Lucan. I, 45 ſqq. 26 *maximus orbis*, ſ. coelum, ſeu orbis terrarum *maximus* pro magnus. *accipiat* aduenientem, dum

Auctorem frugum tempestatumque potentem
Adcipiat, cingens materna tempora myrto;
An deus immensi venias maris, ac tua nautae
Numina sola colant; tibi seruiat vltima Thule;
Teque sibi generum Tethys emat omnibus vndis;
Anne nouum tardis sidus te mensibus addas,
Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
Panditur;

inter deos refertur, adeoque habeat te *auctorem*, tutelam agricolationis. Iam debebat sequi: *te cinctum materna tempora myrto*; nunc idem *orbis cingens m. t.* dictus, dum scilicet corona myrtea a diis coelitibus imponitur Augusto, nouo deo, a dea Venere, cui myrtus sacra, oriundo. 27 *tempestatum*, malim de anni temporibus, quam de procellis, quia cum frugibus illa iungi mos est. *tempestates* pro temporibus siue statis siue quibuscunque aliis vel Lucretii exemplo bene dici posse puto in tali contextu, vbi ad anni coelique temperiem aerisque mutationem, quae cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur.

29 *venias*, futurus sis. *Thule* autem *seruire* dicitur deo marino, quatenus eius potentia et numen per omnia maria patet; quae per insulas, in primis vltimas, bene declarantur. 31 *Teque sibi generum Tethys emat*, et vna ex Oceanidibus tibi nubat. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus iungi fas erat; sic Hercules Hebae. Itaque Augusto maris deo vna Nympharum, filiarum Oceani et Tethyos, dabitur, dote numerata: vnde *emat* dixit: ex more heroum vitae: Nota sunt ex Homero τὰ ἕδνα parentum nuptae sponso promissa vel data. Quam splendide adiectum: *omnibus vndis!*

32 An nouum sidus coelo accessurus sis. Annorum, mensium, ac dierum mensuram siderum decursus facit; itaque *menses* memorat. *tardis-mensibus* omnino pro temporibus, anni partibus, quae modo tardae modo celeres, longae, breues, pro consilio poetae, appellari possunt. h. l. ornatui tantum inseruit epitheton. 33 *Qua locus*, h. inter signa Virginem et Scorpium, qua nunc Libra

Panditur; ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpios, et coeli iusta plus parte relinquit.
Quidquid eris; (nam te nec sperent Tartara regem,
Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamuis Elysios miretur Graecia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus adnue coeptis,
Ignarosque viae mecum miseratus agrestis
Ingredere, et votis iam nunc adsuesce vocari.

Vere

Libra est; quae antiquitus ab omnibus astrologis inter signa non habebatur, locum vero eius Chelae, seu scorpionis brachia occupabant; quo respexit Ouid. Met. II, 195-197 *Est locus, in geminos vbi brachia concauat arcus Scorpios, et cauda flexisque vtrimque lacertis Porrigit in spatium signorum membra duorum.* Deinde Libra vacans spatium occupauit, sed ita, vt ab Scorpio teneretur; vt etiam expressum in Marmore Farnesio conspicitur. Librae itaque locum assignat Augusto. Haec satis est tenere ad poetae locum. *chelas sequentes*, sequaces, flexiles, ex natura Scorpii. *ardens* scorpius tamquam sidus; hoc simplicissimum. *iusta plus parte* eleganter; signum maioris reuerentiae. 36 Exquisita orationis conuersione exprimit vltimum illud: an inferis diis adscribi velit. Etsi a poetis, inquit, Graecis de campis Elysiis multa magnifice commemorata sunt, et Proserpina in locis inferis sibi adeo placere dicitur, vt inde redire nolit. *Tartara* omnino pro locis inferis. *mirari* h. l. celebrare, multis verbis ornare. 39 *Nec-curet*, nolit, noluerit, seu vt fabulam de Proserpina respiciat, quae nunc ignoratur: vt illa non coacta, vt vulgo fertur, sed lubens in inferis manserit; nam comesta mali Punici grana huc vix referri possunt; seu vt ea nunc reditura non sit vel a matre vocata. 41 *mecum miseratus* iunge interpretando. opem enim ferre rogatur v. 42 *iam nunc assuesce*, vtpote deus futurus.

43 Aratio

Vere nouo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resoluit,
Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco adtritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet auari

Agri-

43 Aratio cum vere primo instituenda est. Vide Hesiod. Ἔργ. 458 sqq. 44 Cum nix liquescit, et terra, a frigore constricta, tepidae aurae afflatu resoluitur. *putris gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera. v. ad II, 204. 45 sq. Quam ornate pro: iam tum arationis initium faciendum est! Lucret. 209 *vis humana -- valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris.*

47. 48 *Illa seges - bis quae solem, bis frigora, sensit. seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. et multa inaniter moliuntur; sed res expeditu facilis, si memineris, vulgo tertia aratione seri solitum fuisse, ita vt vere ineunte ager proscinderetur, aestate iteraretur, sub finem auctumni tertiaretur. vide v. c. Colum. II, 3. 4 et 8. Et ad hunc morem respexerat noster v. 43; at enim ii agricolae, qui in terra rite subigenda et conterenda summam culturae ponerent, quater arabant, semel quidem iam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox aestate, tandem auctumno, cum sationis tempus instaret. Graecis id sollemne fuisse videtur, vt colligas e Theophr. Causs. Plant. III c. 25 *καὶ ὅταν μετὰ τοὺς πρώτους ἀρότους νεάσωσι* etc. Hoc vero faciebant, *vt solem et frigus ager sentiret, ὅπως χειμασθῇ καὶ ἡλιασθῇ*, vt idem Theophr. paullo ante. *bis* vero, quia bis in hibernum, bis in aestiuum (vere et aestate) tempus, aratio talis incidit. vide Salmas. Exerc. Plin. p. 510. Plinii locus XVIII, 20 vnica huius versus interpretatio: *quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse, cum dixit, optimam esse segetem, quae bis solem, bis frigora, sensisset.* cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione. v. Varr. I, 29 sq.: Colum. II, 4, 4. Quamquam idem Plinius innuere videtur, iam tum diuersas

de

Agricolae, bis quae ſolem, bis frigora, ſenſit:
Illius inmenſae ruperunt horrea meſſes.
At prius, ignotum ferro quam ſcindimus aequor,
Ventos et varium coeli praediſcere morem
Cura ſit, ac patrios cultusque habitusque locorum;
Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuſet.
Hic ſegetes, illic veniunt felicius vuae;
Arborei fetus alibi atque iniuſſa vireſcunt
Gramina.

de hoc loco ſententias viguiſſe. *quarto ſulco* vero pro quarta aratione dictum, tum per ſe patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20 ſ. 49 n. 3 *Spiſſius ſolum, ſicut plerumque in Italia, quinto ſulco ſeri melius eſt, in Tuſcis vero nono.* Mox tamen v. 64 ſqq. poeta in communi more acquieſcere videtur, cum pingue ſolum vere arare iubet, tenue ſub auctumnum, vt ſcilicet ſub hiemem conſeratur. 49 *ruperunt horrea,* replent. praeclare ad magnam copiam ſignificandam. Tibull. II, 5, 84 *Diſtendet ſpicis horrea plena Ceres.* vbi v. Not. Colum. X, 307 *Preſſaque flammeola rumpatur fiſcina caltha.* conf. inf. III, 328.

50-63 Ante arationem et totum opus ruſticum natura ſoli coelique conſideranda eſt *ignotum aequor,* agrum, cuius natura nobis ignota ſit. 51 *coeli morem,* aeris naturam, temperiem. *varium* pro diuerſa regionum natura ac ſitu diverſum. 52 *habitus locorum,* h. naturam, genium agri, ex praecepto omnium, qui de re ruſtica tradidere. vide vel Xenoph. Oecon. XVI, 2 ſqq., quem ante oculos habuiſſe videtur Virgilius. *patrios cultus,* colendi rationem vſu maiorum probatam. 53 Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturae -- valet oraculum illud: quid quaeque regio patiatur.* Iam in iis, quae ſequuntur, agnoſce poeticam rationem, propoſitionem generalem per ſingula exempla declarandi et ornandi. 55 Hinc Columella X, 16 natura ſoli, *quae iniuſſi conſternitur vbere mali.* Per *gramina* autem ſeu herbas iterum declarat paſcua.

Gramina. Nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua thura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?

Continuo

56 *Nonne vides* est inter formulas enumerationum pro, praeterea, porro. οὐχ ὁρᾶας ap. Arat. *Crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiae mons, vino generoso nobilis, v. II, 98. at eundem a croco nemo alius commendauit. Contra in Cilicia crocus frequens proueniebat, inprimis ad Corycum promontorium. Iam, cum Tmolus communi aliquo veterum errore Ciliciae tribuatur, qua de re Burmannus egit, scilicet quod ad istas forte oras Cilices aliquando imperium extenderunt; eadem ratione, qua vrbes Thebe ac Lyrnessus Cilicum vrbes dici solent, quae ad Aeolidem (Mysiae ea pars est) pertinebant, etiam h. l. cum Cilicia nominanda esset, poeta Tmolum posuisse videri potest. Vide Burm. ad h. l. et ad Ouid. Met. XII, 109. Nisi tamen, quod opinor, et Tmolus olim crocum tulit, et Virgilius Graecum aliquem poetam expressit. 57 *molles-Sabaei*. perpetuum epitheton populorum Asiaticorum, effeminatorum coeli indulgentia et soli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, vbi vid. Brouckh. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollemne de mercibus, ex eo loco petitis, vbi praecipuus earum mercatus est; est adeo idem ac *proueniunt*.

58 *Chalybes nudi*, vtpote in ferro cudendo occupati. cf. Aen. VIII, 425. *virosa castorea*, h. Castoris f. fibri testes, tetri odoris, graueolentia; quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. *Castoreum Ponticum* praestantissimum sui generis habebatur. v. Strab. III p. 163. (248).

59 *Eliadum p. E. equarum* poetica inuersione dictum esse volunt pro: Epiros mittit equas, quae Eleas palmas, h. in ludis Olympicis victorias, obtinent. Sed *palmae equarum*, h. victoriae, dictae sunt pro equis, qui palmam et victoriam reportant. cf. Aen. V, 339: Drakenb. ad Silium XVI, 504. *Epirus*, εὔιππος, εὔπωλος et generosis equis nobilis Ge. III, 121. *equas* noto more, quo sexus femi-

Continuo has leges aeternaque foedera certis
Inpofuit Natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem:
Vnde homines nati, durum genus. Ergo age, terrae
Pingue folum primis extemplo a menfibus anni
Fortes inuortant tauri, glebasque iacentis
Puluerulenta coquat maturis folibus aeftas;
At fi non fuerit tellus fecunda, fub ipfum
Arcturum tenui fat erit fufpendere fulco:
Illic, officiant laetis ne frugibus herbae;
Hic, fterilem exiguus ne deferat humor arenam.
Alternis idem tonfas ceffare noualis,
Et fegnem patiere fitu durefcere campum.

Aut

feminei animantia praeftantiora habentur. *Eleus campus* inf. III, 202. *Eleo carcere miffus equus* Tibull. I, 4, 32. Olympia enim in Elide erat.

60 *Continuo*, non eft h. l. vt *principio*, *αὐτίκα*, formula inchoandae orationis: cf. inf. 169. 356. fed: ftatim a rerum initio. *has leges*, vt cuique terrae fuum ingenium, fua ratio colendi, fit. *foedera* h. l. conditiones, leges, vt Aen. I, 66 et al.

63 *Ergo age, t.* Refer ad v. 43. pinguis et glebofus ager primo ftatim vere arandus; leuis proximo auctumno. *vere nouo.* v. Plin. XVIII, 26 f. 65, 2: Colum. II, 4. *terrae folum*, vt *γῆς πέδον*. 66 *maturis folibus*, calore adultae aeftatis coquatur folum. cf. Ge. II, 259 fq. 67 *fi non f. t. fecunda*, h. fi tenuis, fi gracilis. cf. Colum. II, 4 extr. *fub ipfum Arcturum:* Colum. XI, 2, 63 *Non. Septemb. Arcturus exoritur. fufpendere*, leviter profcindere, vomere non alte defcendente. 69 *Illic*, in pingui folo. vide Ge. II, 251.

71 *tonfas nouales* dixit hic proprie, et ex Varronis de R.R. I, 29, 1 et Plinii XVIII, 49, 2 fententia, de agro, qui alternis annis vacat et nouatur. *tonfae* eae terrae h. demeffae. *fitus* pro otio, ceffatione;

Aut ibi flaua feres, mutato ſidere, farra,
Vnde prius laetum ſiliqua quaſſante legumen,
Aut tenuis fetus viciae, triſtisque lupini
Suſtuleris fragiles calamos ſiluamque ſonantem.
Vrit enim lini campum ſeges, vrit auenae:

Vrunt

tione; vnde epith. *ſegnem.* Totum praeceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII, 50. cf. Colum. II, 10, 7. II, 14, 1. Varro I, 44, 3.

73 *mutato ſidere*, anno altero. *Sidus* pro ſole, vt ſaepe; *ſol* pro anno et pro anni tempore. Igitur demeſſis per aeſtatem leguminibus altero anno, inſequenti vere, in eodem agro farra ſeruntur. cf. Colum. II, 10, 7. Inuerſa autem oratione vtitur poeta, vt a vulgari recedat. Debebat enim ita proprie dicere: aut altero quoque anno legumina in agro feres, et non niſi tertio iterum far. *farra* h. l. pro quocumque frumenti genere. 74 *legumen ſiliqua quaſſante*, ornate pro ſimpl. legumine. Tum *ſiliqua quaſſans* ſc. ſe, quae facile vento agitatur, contremiſcit, tenui culmo inhaerens, in primis ſi exaruit. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. l. 75 *tenuis vicia*, quia tenui ſemine, ſi cum faba compares. *triſtis lupini*, amari, vt ſaepe. contriſtatur enim deguſtantis vultus. Eſt genus leguminis, pauperum et Cynicorum victus, θέρμος. Non confundendus cum lupulo. Lupini ſeges agro ſtercorando admodum vtilis habita. cf. Plin. XVII, 7 ſ. 9 et c. 18, 14 inpr. Colum. II, 14, 1 ſqq. 76 *ſiluam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, ſilua, grata ſimilitudine, dicitur. cf. inf. v. 152 et IV, 273. *ſonantem*, quia calami aridi ſunt, et, ſi mouentur, ſtrepitum edunt. *Siluas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro ſegete. 77 Poetica ſuauitate pro: at lino vel auena vel papauere ſeri nolim agrum interquieſcentem: nam ea vrunt h. exſiccant agrum. Repetit ex noſtro Plin. XVII, 7 ſ. 9: Colum. II, 14, 3. cf. II, 10. 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido ſeri ſolet; et Gratius Cyneg. 334 *Optima Cinyphiae paludes lina dabunt.* cf. ſqq.

78 *per-*

Vrunt Lethaeo perfuſa papauera ſomno.
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum
Ne ſaturare fimo pingui pudeat ſola; neue
Effetos cinerem inmundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requieſcunt fetibus arua;
Nec nulla interea eſt inaratae gratia terrae.
Saepe etiam ſterilis incendere profuit agros,
Atque leuem ſtipulam crepitantibus vrere flammis:
Siue inde occultas vires et pabula terrae
Pinguia concipiunt; ſiue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exſudat inutilis humor;
Seu pluris calor ille vias et caeca relaxat

Spira-

78 ***perfuſa ſomno papauera***, vim ſoporificam, quae natura nigri praecipue papaueris eſt, habentia.

79 Mihi videtur ea eſſe ſententiae progreſſio: Poſſunt tamen et illa, nimirum lina, et auenae et papauera, alternis annis recte ſeri, dummodo fimo ſatures agrum. ***labor facilis*** ſc. campi; facile illam moleſtiam, illam noxam ex iniquitate lini, perferre ac tolerare poteſt ager, modo bene ſtercoretur.

82 Etiamſi ager plane non ceſſet, ſed aliis interea frugibus ferendis exerceatur, vt leguminibus v. 74 ſqq., modo tamen ſtercorationi largiter indulgeas, ager vel ſic requieſcere aliquo modo videri poteſt (cf. Colum. II, 14, 3): fimo enim nouas vires, nouos ſales, recipit; atque interea etiam vtilitatem aliquam (ea enim eſt ***gratia***) ex agro percepiſti.

84 ***ſteriles agros***, ſtipulas agri, vt v. ſq. explicatur. 86 ***Siue - ſiue***. Pro varia ſoli, vel macri vel vliginoſi vel denſi vel rari, natura, varias cauſſas ſubiicit. ***pabula*** ſunt ſucci, qui nutriunt ſemina ac plantas; puta ex cinere crematarum ſtipularum et lixiuio. 88 ***inutilis humor***, vitioſus, noxius. 89 ***coeca ſpiramenta***, meatus occultos et latentes, nos ***poros*** dicimus; mox ***venas***. ***Vada latentia*** ap. Gratium Cyneg. 423. ***adſtringit*** condenſando molle et lutoſum ſolum.

93 *Adu-*

Spiramenta, nouas veniat qua ſuccus in herbas;
Seu durat magis, et venas adſtringit hiantis:
Ne tenues pluuiae, rapidiue potentia ſolis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.
Multum adeo, raſtris glebas qui frangit inertis
Vimineasque trahit crates, iuuat arua; neque illum
Flaua Ceres alto nequidquam ſpectat Olympo;
Et qui, proſciſſo quae ſuſcitat aequore terga,

Rurſus

93 *Adurere* conuenit proprie frigori tantum et aeſtui ſolis. Sed ſollemni figura generalior inde notio τῦ *nocere* elicienda et ad illud: *ne tenues pluuiae*, referenda eſt. *Penetrale frigus* iam Lucretius dixerat I, 495. *tenues* ex natura pluuiae petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, vt ſaepe epitheta ponuntur. Alioqui *pluuiae tenues* in vitio eſſe non poſſunt.

94 Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a ſole excoquendam eſſe, omnes monent de R. R. auctores. v. Xenoph. Oecon. c. XVI, 11-14. *glebas inertes* dicit poeta, quae, niſi comminuantur, nil generant. Agit autem poeta ſqq. verſſ. de *pulueratione* et *occatione*. cf. Plin. XVIII, 49, 3. (20): Colum. XI, 2, 60: Varro I, 13, 1. 95 *trahit crates*. Colum. II, 18, 4 *tum glebas ſarculis reſoluemus, et inducta crate coaequabimus* etc. Ex vimine crates ſatis validae ſunt putandae in ſolo raro ac puluerulento. 95. 96 Ex Callimacho ſuauiſſima imago expreſſa: Οὓς δέ κεν εὐμειδής τε καὶ ἵλαος αὐγάσσηαι, Κείνοις εὖ μὲν ἄρουρα φέρει στάχυν etc. H. in Dian. 129. *neque – nequidquam* h. non ſine fructu *ſpectat*, reſpicit, propitia eſt, vt Gratius, qui hunc locum ante oculos habuit Cyneg. 426.

97 Etiam ille multum iuvat arua, qui etc. cf. praecepta ap. Colum. II, 22. 25; Plin. XVIII, 49, 2. l. 19. Frequentibus autem his ſulcis perficitur tandem hoc, quod demum *recte ſubactum eſſe* aiunt, *vt non intelligatur, vtro vomer ierit*. v. Plin. XVIII, 49, 2 extr. cf. Colum. II, 4, 1. *terga reſoluta* agro tribuit idem X, 7.

Idem

Rurſus in obliquum verſo perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat aruis.
Humida ſolſtitia atque hiemes orate ſerenas,
Agricolae: hiberno laetiſſima puluere farra,
Laetus ager; nullo tantum ſe Myſia cultu
Iactat, et ipſa ſuas mirantur Gargara meſſis.
Quid dicam, iacto qui ſemine comminus arua
Inſequitur, cumulosque ruit male pinguis arenae?

Deinde

Idem imitatus eſt hunc locum libro X v. 91-93. 99 *Exercetque f.* tractat, verſat. Colum. IV, 14, 2 de foſſione vineae: *nam vtique frequenter ſolum exercendum eſt.* cf. inf. II, 356. Poſt haec illud: *atque imperat aruis*, quamquam eleganter dictum, paullo otioſius poſitum videri poteſt. Sed habet *τὸ imperare* vim coercitionis, acerbitatis et iniquitatis. Sic *imperant vitibus* apud Colum. III, 3, 6: Sen. de Tranquill. an. c. 14 *Danda eſt remiſſio animis -- Vt fertilibus agris non eſt imperandum: cito enim exhauriet illos numquam intermiſſa fecunditas.* inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia.*

100 De tempeſtate monet, quae ſementem iactam excipit. Praeceptum ad Italicum ſolum ſpectat. *Humida ſolſtitia*, aeſtates. cf. Ecl. VII, 47. *Solſtitium* tantum de aeſtiuo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur. vide in primis Plin. II, 19. adde XVIII, 25 et 28. cf. Salmaſ. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, vt pluuiarum irrigatione feruidi caloris vis temperetur. 102 *nullo - cultu.* Nulla tanta prouentus copia, quanta ex pluuioſis aeſtatibus, ſerenis et ſiccis hiemibus, exſiſtit. Hoc illud ipſum eſt: non vllus cultus eſt, *non alia aliqua colendi ratio*, in agro, qui tali tempeſtate perpetuo vtitur: qualis ager eſt circa vrbem et montem Gargara, (qui eſt Myſiae, montis Idae pars, v. Homer. Il. Θ, 47. 48) tam egregiae fertilitatis, vt ſibi ipſe miraculo ſit in tam incredibili fecunditate.

104 *Quid dicam* de eo, *qui.* tranſitus formula, etiam in pedeſtri oratione. Praeclare haud dubie etiam ille facit, qui. 105 *arua Inſequitur*, ſulcos factos in aruo

pro-

Deinde ſatis fluuium inducit riuosque ſequentis?
Et, quum exuſtus ager morientibus aeſtuat herbis,
Ecce ſupercilio cliuoſi tramitis vndam
Elicit? illa cadens raucum per laeuia murmur
Saxa ciet, ſcatebrisque arentia temperat arua.
Quid, qui, ne grauidis procumbat culmus ariſtis,
Luxuriem ſegetum tenera depaſcit in herba,
Quum primum ſulcos aequant ſata? quique paludis
Conlectum humorem bibula deducit arena?

Prae-

proſequitur, alium poſt alium raſtris frangendo, et cumulos, ſeu nimium ſeu inutiliter pinguis, h. duri, ſoli, glebas tenaciores, contundit et euertit et omni parte aequat. Fit hoc alias ſarritione. *inſequi* idem quod vrgere, inſtare, et ſine intermiſſione aut mora rem ſtatim aggredi aut proſequi. Sic *foſſor inſequitur, pampinator inſequitur* apud Colum. et inf. 155 *inſectari terram raſtris.* Heſiod. Ἔργ. 469 ὁ δὲ τυτθὸς ὄπισθεν Δμωὸς, ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη Σπέρματα κακκρύπτων. *arena* pro ſolo, terra omnino. v. IV, 291. Ceterum v. 106 ſqq. noſter Il. Φ, 257 ſqq. egregium locum ante oculos habuiſſe videtur. 106 Poſt arationem factam exoptanda pluvia: ſupplet eius defectum nunc ars, inducta in agrum aqua. 107 Totus ſcilicet verſus translatus ab animantium ſenſu. 108 *cliuoſi tramitis* pro montis molliter cliuoſi, in quo riuulis tramitem facit. *ſupercilium*, vt ὀφρὺς, pro ſuperiore montis parte. 110 *ſcatebris* ſimpl. pro aqua, vt v. 106 *fluuius* et *riui*.

111 Heſiod. Ἔργ. 473 Ὧδέ κεν ἁδροσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔραζε. 112 Pro interpretatione ſit Plin. XVIII, 44, 2 *Inter vitia ſegetum et luxuria eſt, cum oneratae fertilitate procumbunt.* et c. 45 *Luxuria ſegetum caſtigatur dente pecoris in herba duntaxat; et depaſtae quidem vel ſaepius nullam in ſpica iniuriam ſentiunt.* Theophr. Hiſt. Plant. VIII, 7 Ἐν δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι καὶ ἐπικείρουσι τὸν σῖτον. fit idem falce inter nos. 114

paludis

Praefertim incertis fi menfibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo:
Vnde cauae tepido fudant humore lacunae.
Nec tamen, haec quum fint hominumque boumque labores
Verfando terram experti, nihil inprobus anfer,
Strymoniaeque grues, et amaris intuba fibris,
Officiunt, aut vmbra nocet. Pater ipfe colendi
Haud facilem effe viam voluit, primusque per artem
Mouit

paludis collectum humorem, *Waffergalle.* Collecta et ftagnans lacunae aqua, putris colluuies, deducitur fulcis aquariis factis, quos *collicias* dixere Plin. XVIII, 49, 3: Colum. II, 8, 3. *elices* apud Feftum. hic vero eius generis fulcus feu foffa exprimitur, qua aqua *arena*, ad vel per arenofum locum, deducitur, vbi in fabulum fe infinuans tandem exarefcit. 115 *incertis menfibus* veris et auctumni, quod anni tempus incertae tempeftatis eft. cf. Ouid. Art. II, 318. hic tamen de vernis potiffimum agitur. *exit*, euagatur ripas, Aen. II, 496. *obducto tenet* pro fimplici obducit. 117 *fudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. *fudant*, madent, loca, in quibus lacuna exfiftit, ornate pro fiunt.

118 Nota tranfitum ad aliam rem. Multum etiam fegeti officiunt, obfunt, anferes. *improbus*, infatiabilis, auidus, et hoc ipfo noxius. cf. inf. 145 et ad Aen. IX, 62. E Thraciae finibus, cuius flumen *Strymon*, veniunt grues in Graeciam, cum hieme ingruente migrant. *intubum* e cichoreorum genere, erraticum, fibris feu radicum minutis filis late ferpens; nobis *Endiuium.* Theophr. Hift. Plant. VII, 11 τὸ κιχώριον — παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακρόῤῥιζον· διὸ καὶ δυσώλεθρον· ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὴν ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως non modo hortenfe fed et filueftre genus eft, πικρὶς dictum; idem profequuntur anferes et aliae aues domefticae. v. Colum. VIII, 14, 2.

121 Iam principio rerum ita conftitutum eft, vt labore omnia paranda fint. Felix

Mouit agros, curis acuens mortalia corda;
Nec torpere graui passus sua regna veterno.
Ante Iouem nulli subigebant arua coloni;
Nec signare quidem aut partiri limite campum
Fas erat; in medium quaerebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Praedarique lupos iussit, pontumque moueri;
Mellaque decussit foliis, ignemque remouit,

Et

transitus. Locus ex Hesiod. Ἔργ. 42 sqq. Redit ad propositum v. 150. 155. 123 *Mouit agros*, h. fecit moueri, arari, necessitatem colendi imposuit, et excitauit industriam hominum. Tribuitur autem Iouis iussis, quod sub eius imperio contigit. *veterno* pro ignauia, inertia. Nemesian. Ecl. I, 60 *Nec segnem passus nobis marcere iuuentam* etc. *sua regna* h. homines, quibus imperabat.

125 Expressa ex Hesiod. Ἔργ. 90 sq. et Arato 110 sq. 126 Expressit haec Ouid. Met. I, 136: Am. III, 8, 42. nec *fas* erat, non sollemne, solitum: vt saepe. 127 *in medium*; quidquid acquirebant, parabant, in commune parabant et afferebant. cf. Iustin. XLIII, 1, 3. 128 *liberius*, liberalius, felicius, ἀφθόνως. expressum enim ex Hesiod. Ἔργ. 118 καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον. Lucret. V, 940 *Plurima tum tellus, etiam maiora, ferebat.* Negari tamen nequit, *liberius* per se esse, libere, fatu non coacta: vt Horat. III, Carm. 24, 12 *Liberas fruges — immetata ferunt iugera. nullo poscente* h. arante. sup. 99 *imperare aruis. nullo cogente* Ouid. Met. I, 103.

129 Sub Iouis imperio serpentes facti sunt venenati, lupi rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *serpentium* aliqua genera sunt *atro colore. atras viperas* Hor. Carm. III, 4, 17. 130 Efferauit lupos, *pontumque moueri* seu remis, adeoque nauigare homines iussit; seu ventorum vi et procella. 131 Non iam, vt ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant; detersum

Et paſſim riuis currentia vina repreſſit:
Vt varias vſus meditando extunderet artis
Paullatim, et ſulcis frumenti quaereret herbam;
Vt ſilicis venis abſtruſum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluuii ſenſere cauatas;
Nauita tum ſtellis numeros et nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arctoñ.
Tum laqueis captare feras, et fallere viſco,
Inuentum, et magnos canibus circumdare ſaltus.

Atque

ſum hoc mel eſt foliis: vt *ſiluis decuſſus honor* inf. II, 404. v. ſup. ad Ecl. IV, 30. adde Plin. XVI, 8 ſ. 11. *Ignem remouit*, vt is in venis ſilicum tamquam abſconditus, abſtruſus, (vt mox v. 135: Aen. VI, 7) lateret, adeoque diu ignoraretur, vſque dum iterum didicerunt homines ſilicum attritu eum elicere. Κρύψε δὲ πῦρ Heſiod. Ἔργ. 50. 132 *riuis currentia vina*, h. e. riuos vini fluentes. Sic copiam vini eloquebantur veteres, vino ſponte ex viuis aut e lacu ſaltem in terram defluente. cf. ad Tibull. I, 3, 45. non quaſi e fontibus quibusdam huiusmodi flumina vinoſa prodire putaſſent. 133 *meditando*, exercendo, experiundo; vt vſu inuenirentur artes. 134 vt *frumenti herbam*, h. frumentum, quod aliquando in herba eſt, ſegetem, cf. Ecl. V, 25, (niſi malis dictum noto poetarum more pro herba frumentacea, adiectiuo in ſecundum caſum mutato) *quaereret ſulcis*, aratione produceret, pararet.

136 Tum primum nauigatio inuenta. *ſenſere* tamquam onus nouum, ipſi adhuc intacti; eſt adeo pro tenui voce *habuere*. *alnum* vero nominat, quia paluſtribus et littoribus gaudet. Ge. II, 451 *Nec non et torrentem vndam leuis innatat alnus Miſſa Pado.* 137 *numeros et n. f.* ad certum numerum reuocauit et nominibus notauit. 138 *Arctos*, vrſa maior, Helice, olim Calliſto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ouid. Met. II, 505. *clara* vero tamquam ſidus. Sic ſup. v. 1 *clariſſima mundi ſidera.*

139 *Venatio* et *aucupium* inuen-

Atque alius latum funda iam verberat amnem,
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutae lamina ferrae,
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variae venere artes: labor omnia vicit
Inprobus et duris vrguens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortalis vertere terram
Instituit: quum iam glandes atque arbuta sacrae
Deficerent siluae, et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus: vt mala culmos

Esset

inuentum. *visco* decepere aues, quae hic inter *feras* comprehensae. 141 *funda*, βόλος, Ouidio A. A. I, 763 *iaculum*, rete in fluuium proiectum: itaque *verberat amnem*, qui iacit. sed audet iam piscator ad medium alueum procedere, *alta petens*; mox alius in ipso mari euerriculis piscatur. Nisi praestat iungere *amnem*; *Alta petens pelagoq.*

143 *ferri rigorem* poeta pro ipso ferro dixit; secuti eum Manilius, Prudentius, et alii; intelligitur tamen h. l. vsus ferri ad instrumenta procudenda, securim inprimis, durati; adiicitur ferra, ferro iam in laminas cudi coepto. 145 *venere*, prouenere, inuentae sunt. *labor improbus*, peruicax, qui nulla aerumna vincetur. *Probum* est id, quod verecunde fit, intra modum est, moderatum; *improbum*, quod immodicum, nimium, aut vastum, grande; idem *iniquum*, *iniustum*, vt III, 347.

147 Victus inopia homines coegit frugum sationem. *ferro*, vomere ac ligone. 148 *Cum iam siluae*, quae poetice *diis sacrae* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes* (quamquam varie verba iungi possunt, ceteris tamen modis oratio minus esset poetica) *et arbuta*; et cum *quercus*, cuius generis nobilissimae apud Dodonam siluae, non amplius satis magnam glandium copiam suppeditarent.

150 Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxae, mala et damna (nam *labor* vt

πόνος

Esset robigo, segnisque horreret in aruis
Carduus: intereunt segetes; subit aspera silua,
Lappaeque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur auenae.
Quod nisi et adsiduis terram insectabere rastris,
Et

πόνος pro βλάβη, πῆμα), inualere segetes: *robigo mala*, exitiosa, quae culmos exedit, *carduus*, qui et late serpere et semen quaquauersus disseminare solet. *segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhaerescit; tenax. *horreret*, cum vi, pro cresceret. *Horrere* poetis omnia, quae erecta stant aut eminent, vt pili in metuentis corpore, notum est; itaque et spinosa virgulta. 152 *siluam* vocat lappas, lolia etc., vt v. 76 leguminum *siluam sonantem*; ea *subit*, succedit in segetis locum. 153 *lappae* nostris *Kletten*. Plinius ἀπαρίνην ita reddidit. *tribuli*, spinae genus, in Italia frequens. *lolium*, nostris *Lülch*, lolium temulentum Linn. *infelix*, sterile, vt *felix* arbor pro frugifera. Epitheton hoc, tamquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, s. 77. *auena* pro frumenti vitio olim habita, vt et hordeum in eam degenerare crederent, v. Plin. XVIII, 44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terrae pestes, numerauerim. Coeleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo. Frequentissima haec in roscido tractu conuallibusque, ac perflatum non habentibus: e diuerso carent ea ventosa et excelsa.*

155 Pergit, sed variata oratione, alia segetum mala commemorare: glebarum tenacitatem, auium rapinas, arbustorum vmbras, et aquarum inopiam. Sed singulis malis sua remedia subiungit. *adf. t. i. rastris.* De *sarritione* loquitur. Fit ea sarculo, quod h. l. *rastrum*, semente facta, ante occationem. cf. Colum. II, 12. *Quod*, qua in re, ὃ, καθὸ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. *insectabere*

Et ſonitu terrebis aues, et ruris opaci
Falce premes vmbras, votisque vocaueris imbrem:
Heu, magnum alterius fruſtra ſpectabis aceruum:
Concuſſaque famem in ſiluis ſolabere quercu.
Dicendum, et quae ſint duris agreſtibus arma,
Quîs ſine nec potuere ſeri nec ſurgere meſſes:
Vomis, et inflexi primum graue robur aratri,
Tardaque Eleuſinae matris voluentia plauſtra,
Tribulaque, traheaeque, et iniquo pondere raſtri:
Virgea praeterea Celei viliſque ſupellex,
Arbuteae crates et myſtica vannus Iacchi.

Omnia

pro inſectatus fueris; vt et reliqua. Sed ita ſolent poetae. *aſſiduis* pro aſſiduo. 157 frondes arborum vmbram facientium amputandas eſſe dicit: *falce premitur* id, quod ſecatur. Horat. I Carm. 31, 9 *Premant Calena falce - vitem.* *rus opacum* h. arboribus conſitus ager, adeoque pro arboribus. *votisque v. i.* h. niſi pluuiae tibi obtigerint: hoc ornat, quaſi votis factis illud obtinuerit. 158 Ex Heſiod. Ἐργ. 394. 395 ὥς τοι ἕκαστα Ὥρι' ἀέξηται· μή πως τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς. Meſſem parcam deſignat.

160 - 166 De *inſtrumentis* operis ruſtici agit: primum *vomer* ſ. *vomis* et *aratrum robuſtum*; tum *plauſtra* bobus iuncta; vnde *voluentia* ſe, *tarda*, pro tardum, tarde, quae voluuntur, tracta a bubus, et aguntur tarde; *Cereri* ſacra, quippe a qua omnino operis ruſtici ratio profecta. *Tribulum* fit *e tabula lapidibus aut ferro aſperata, quo* (quae) *impoſito auriga aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis, vt diſcutiat e ſpica grana* Varro R. R. I, 52, 1. Vſus eius adhuc inter Turcas. *Trahea*, ſ. traha, vehiculi genus ſine rotis; iungit cum tribulo etiam Colum. II, 21. *raſtri* admodum magno pondere; puta dentibus ferreis; item, pergit poeta, reliqua *ſupellex*, quae ex *viminibus et materia ruſtica*, vt Varro ait I, 22, 1, adeoque *vili* fit; *Celei* appellatur, Eleuſinii,

cuius

Omnia quae multo ante memor prouisa repones:
Si te digna manet diuini gloria ruris.
Continuo in siluis magna vi flexa domatur
In burim, et curui formam adcipit vlmus aratri;
Huic a stirpe pedes temo protentus in octo;
Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Caeditur et tilia ante iugo leuis, altaque fagus,
Stiuaque, quae currus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.

Possum

cuius filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; v. Hymn. in Cer. 97 sq. Apollod. I, 5, 1. *crates* et *vannus*, cuius vsus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quae certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. Ceterum Hesiodi locum ante oculos habuit Virgilius ex Ἔργ. 423 sqq.

167 Ex Hesiod. Ἔργ. 457 τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν, οἰκήϊα θέσθαι. *memor* ad ornatum adiectum, vt ibid. v. 422 μεμνημένος, prouidus, non omittens et obliuiscens. cf. Colum. I, 8, 8. *prouisa repones*, ornate pro prouidebis. 168 Si exspectas, si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis.

169-175 *Continuo*, principio: v. ad v. 60. primum, ante omnia, vlmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis siluis fit, cum vlmus a rustico ita incuruatur, vt curua adolescat. Est autem *buris* seu *bura* proprie pars aratri veteris postica, tignum incuruatum, cui et temo iunctus est et vomer ipse, h. e. lignum seu ferrum rostratum glebas eruens. Huic buri, *a stirpe*, in inferiore parte, temo *ἰσοβοεὺς pedum octo*, tum aures et dentalia iunguntur et aptantur. *Aures* esse videntur prominentiae duae, siue affixi vtrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur et lira seu porca altior. Hinc Palladius I, 43, 1 *aratra aurita* memorat: *Aratra simplicia, vel, si plana regio permittit, aurita, quibus possint contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli.* *Dentale* interpretabar

Possum multa tibi veterum praecepta referre;
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.
Area cum primis ingenti aequanda cylindro,
Et

pretabar cum aliis, duce Seruio, lignum, quod vomerem recipit, cui vomer includitur; sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut potius ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu erat. Nunc meliora edoctus in eam sententiam lubens concedo, vt *dentale* sit ipse vomeris dens, qui solum infringit; vti a Columella iunguntur vomer et dentale lib. II, 2, 24. *Duplex* autem eius *dorsum* ad duo vomeris crura referemus. Mox *iugum* ac *stiua* s. manica (*Sterze*) conficienda esse dicitur, *quae currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48 p. 123 l. 23, modo Harduini interpolationem non admittas. *Robora* vero, h. materia seu lignum, vnde haec conficiantur, *fumo durata* esse debent. cf. Hesiod. Ἔργ. 45. 629. *explorat* videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, vt *iter*, *vias*, *tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, vt poetis alias *probare*, vt de bonitate ligni inde constet; nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Ceterum aduocant viri docti Hesiod. Ἔργ. 427 sqq.; mihi tamen aratri, quod ibi describitur, et cuius forma ex antiquis codd. tum in vulgatis Hesiodi editionibus tum in Montfauc. Palaeograph. Gr. p. 9 exhibetur, alia forma esse videtur et ab h. l. diuersa; iterum alia aliis locis.

176. 177 Noua transitionis forma. 178 De *area*, ἀλωᾷ, veterum cogitandum est: qui erat locus in ipso agro editior, qua ventus perflare posset, solidus ac complanatus, in quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purgatum corbe in horrea deportabatur. v. Varro de R. R. I, 51. non enim, vt apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus, quo hoc faciebant, siccum et nullis pluuiis obnoxium, quale in illis regionibus esse solet, nullum tectum locum, vt apud nos, requirit: in iis tamen partibus,

Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci:
Ne subeant herbae, neu puluere victa fatiscat;
Tum variae inludant pestes: saepe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpae;
Inuentusque cauis bufo, et quae plurima terrae
Monstra ferunt; populatque ingentem farris aceruum
Curculio, atque inopi metuens formica senectae.

Contem-

bus, in quibus coelum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebantur, v. Colum. I, 6, 24, aut in horreo perticis exterebantur grana per hiemem. v. Colum. II, 21, 4. Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20. v. ad Tibull. I, 5, 21. Pro *cylindro rotundum lapidem vel columnae fragmentum* memorat Palladius. Eundem vsum praestabat *pauicula*, instrumentum terrae pauiendae et solidandae aptum.

180-186 Obserua, quanto cum ornatu et copia haec dicta sint: alioqui mures, talpae, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicae nocent frumento. *neu puluere fatiscat*, h. neu aestu, quo terra in puluerem soluitur, dehiscat rimis, (nam *fatiscere* est deficere, viribus exhauriri, laxari, adeoque *f. puluere*, in pulverem solui. *victa* ornatus caussa adiectum) adeoque et in *rimis grana oblitescant, et recipiant* illae *aquam et ostia aperiant muribus atque formicis*, vt Varro I, 51. *tum variae illudant pestes*, h. ne varia animalcula nociua invadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam et quasi per fraudem et insidias faciunt, hac ratione eludunt operam et curam agricolae. — *exiguus mus*, non est de certo genere accipiendum; sed est epitheton ornans. — *quae plurima*, qualia multa, οἷά τε πολλά. *populat i. f. aceruum* expressit Columella II, 20, vbi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit*. cf. Prudent. in Symm. I, 1052.

187 -

Contemplator item, quum ſe nux plurima ſiluis
Induet in florem et ramos curuabit olentis,
Si ſuperant fetus: pariter frumenta ſequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore.
At, ſi luxuria foliorum exuberat vmbra:
Nequidquam pinguis palea teret area culmos.
Semina vidi equidem multos medicare ſerentes,
Et nitro prius et nigra perfundere amurca,
Grandior vt fetus ſiliquis fallacibus eſſet;
Et,

187 - 192 Ornatus locus. Vt de futuro anni prouentu iudicari poſſit, obſeruandum eſſe dicit, an nux *amygdala*, quae primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore: ſin pro flore arbor foliis luxurietur, meſſem fore malignam. eſt autem *nux* generis nomen. *Contemplator*, τεκμαίρευ graeci poetae, vt Nicand. Theriac. v. 396, φράζεο v. 438. *Nux induet ſe in florem*, vſitatius eſſet *induit ſe flore*, vt ſaepius apud Auctores R. R. v. c. Columell. IV, 24 §. 12 *induunt ſe vuis n.* vites, h. veſtiunt ſe. et inf. Ge. IV, 142 *Quotque in flore nouo pomis ſe fertilis arbos Induerat.* Verum etiam Aen. VII, 20 *Quos — Induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* Tum *nux plurima* vel nux, quae multa eſt in ſiluis, h. quibus ſiluae abundant, vel, quod melius, vt ſit, quando nux *plurimum*, h. cum maxime, induit. Ge. II, 166 Italia *auro plurima fluxit*. *tritura* pro meſſe. *fetus*, quorum maior copia eſt, debent poetice pro ipſo flore dicti eſſe. Simpliciſſimum, mox vt iungas *nequidquam teret*. *Area teret culmos*, poetica ratione non infrequente, pro culmi terentur in area, inf. 298. v. ad Tibull. I, 5, 22. *vmbra* eſt arbor ipſa vmbroſa.

193 *Semina* leguminum intellige, nam paullo poſt: *ſiliquis fallacibus*; et confirmat Plin. XVIII, 17 (45) et Colum. II, 10, 11: III, 10, 18, qui Virgilium de faba loqui affirmant. conf. Pallad. XII tit. 1: Geopon. II, 35. *Medicare* h. inficere, macerare alienis ſuccis etiam aliarum frugum ſemina

Et, quamuis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu, et multo ſpectata labore,
Degenerare tamen: ni vis humana quot annis
Maxuma quaeque manu legeret; ſic omnia fatis
In peius ruere, ac retro ſublapſa referri.
Non aliter, quam qui aduerſo vix flumine lembum
Remigiis ſubigit, ſi brachia forte remiſit,
Atque illum in praeceps prono rapit alueus amni.
  Praeterea tam ſunt Arcturi ſidera nobis,
Haedorumque dies ſeruandi, et lucidus Anguis,
Quam

na ſolent nonnulli, v. c. tritici Plin. XVIII, 73. amygdala v. Pallad. II, 15 §. 7. 196 In aqua ad ignem modicum coqui, h. e. molliri, humectari, a nonnullis ſabas ſerendas ait, vt eo citius in agro progerminent. *Siliquae fallaces*, quia ſaepe folliculi, cum inanes ſunt, maiores videntur. 197 *Spectata*, dum leguntur, explorata. 199 Grandiſſima ſemina legere noſtri poetae auctoritate iubet Colum. II, 9 §. 11, 12. cf. Varro I, 52. *vis humana*, hominum opera, h. homines. habuit in animo Lucret. V, 207. 208 *Quod ſupereſt arui, tamen id Natura ſua vi Sentibus obducat, ni vis humana reſiſtat.* 200 Aen. II, 169 *Ex illo fluere et retro ſublapſa referri Res Danaum.* vbi vid.

203 *Atque* iam Gell. X, 29 et Serv. interpretati ſunt *ſtatim*. Eſt antiqua loquendi ratio. In XII tabulis: *Si in ius vocat, atque eat.* vbi vid. Intpp. Etſi ita ſacere neceſſe non duco, modo ſuppleas: *Non aliter, quam is retro ſublapſus refertur*, qui nauigium agit, — *atque illum in p. p. rapit a.*

204 Agricolis ſiderum ortus et occaſus non minus ſunt ſeruandi quam nauigantibus; v. Colum. XI, 7, 31. hoc ornat: iis, qui in Pontum et Helleſpontum nauigant. *tentare* eſt adire. Ge. III, 8 *tentanda via eſt* etc. quamquam proprie ad iter ignotum et periculoſum referri debuit. *Abydus* oſtreis nobilis. Ex ſideribus vero poetico more ſigillatim aliquot ſeptemtrionalia enumerat,

Quam quibus in patriam ventoſa per aequora vectis
Pontus et oſtriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die ſomnique pares vbi fecerit horas,
Et medium luci atque vmbris iam diuidit orbem:
Exercete, viri, tauros; ſerite hordea campis,
Vſque ſub extremum brumae intractabilis imbrem.
Nec non et lini ſegetem, et Cereale papauer,
Tempus humo tegere, et iamdudum incumbere aratris:
Dum ſicca tellure licet, dum nubila pendent.

Vere

merat, quorum cum ortu procellae ingruunt.

208 Ab aequinoctio auctumnali vſque ad brumam hordei ſationem eſſe ait. Pulchritudo loci ex forma ſideris, librae, petita, obvia, quam multi imitando aſſequi ſtuduerunt, in primis Lucan. IV, 58. 59: VIII, 467 - 469: Colum. X, 42 Cum *paribus Titan orbem librauerit horis*. *ſomnus* pro nocte. *Libra*, h. ſol in Libra conſtitutus, *diuidit orbem*, h. coelum, *medium luci atque vmbris*, h. inter diem et noctem, in linea aequinoctiali conſtitutus, dum nec verſus arcticum neque ad antarcticum polum proceſſit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesve attulit. *bruma intractabilis*, dura, aſpera, vt alias *indomita*, quae vix vinci, ſuperari, tolerari poteſt. Sic melius, quam vt ſit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, poteſt. *extremum imbrem* noli vrgere. Eſt etiam cogitandum de coelo Italiae, in quo hiemale tempus magna ſui parte pluuium eſt. Seruntur autem hordea auctumnali tempore in terris benigniori coelo ſubiacentibus. Colum. II, 9 et al.: Varro I, 34: Plin. XVIII, 10 §. 1. hinc meſſis nec minus maturior.

212 De *lino* diuerſa idem Plinius, etiam de Transpadanis tradit XVIII, 56. Ad lini autem et papaueris ſationem terra aratur. *papauer Cereale*, quia Cereris ornamentum ſymbolicum eſſe ſolet, in ſignis, apud poetas. *nubila pendent*, eleganter e natura rei, nubibus nondum in imbres ſolutis.

215-

Vere fabis ſatio; tum te quoque, Medica, putres
Adcipiunt ſulci, et milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus,

215 - 218 Vere ſeritur faba, ſ. legumina, medica, et milium. *Medica,* herba a Medis aduecta per bella Perſarum Graecis illata, pabuli genus praeſtantiſſimi. vid. Plin. XVIII, 43: Strabo lib. XI p. 796 C. noſtrum *Luzerne.* Eius laus et cura ap. Colum. II, 11 §. 2. *Fabae,* cuius diuerſum a noſtra faba genus, et rotundum ac paruum legumen veteribus in vſu erat. v. Indic. Scriptt. R. R. non idem omnibus ſerendi tempus, in primis ſi Columellam lib. II, c. 10 §. 9 compares. Verum Plinius: *Virgilius eam per ver ſeri iubet, Circumpadanae Italiae ritu,* XVIII, 12, 30 p. 115. Sed quam varie, quam copioſe extulit ſingula haec poeta! *putres* ſulci, fractis et comminutis crebra aratione, ſtercoratione et frigoris penetrabili vi, glebis. vid. Ge. II, 204 et al.: Colum. II, 11, 3 *Locum, in quo Medicam proximo vere ſaturus es, proſcindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putreſcere ſinito* rel. *Milium* non vere modo ſed et aeſtate et hieme ſerebatur; vnde calumnia Senecae Epiſtol. LXXXVI. Vere tamen commodiſſima ſatio. v. Colum. II, 9, 18: XI, 2, 33: Pallad. IV tit. 3: Geopon. II, 38. *milio venit annua cura* poetica copia dictum quidem pro milium ſeritur. v. Colum. II, 9 extr.: Plin. XVIII, 26 ſ. 66 extr.; ſed cum reſpectu medicae, quae ex vno ſatu denis (nam apud Plinium l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat.

217 h. ineunte vere. Ad tempora autem deſignanda amant poetae ſiderum motum commemorare; quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* eſt ſignum verni temporis: eum Sol illo tempore adibat IV Cal. Maias. cf. Petav. Auctar. Op. de doctr. temp. VII, 3. *Candidus* ſeu propter coelum ſerenum, pulſis nunc nubilis, ſeu quatenus ſidus fulgens, clarum, *auratis cornibus*, rutilantibus propter lucidiſſimas in fronte ſtellas, *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus reſoluta flores herbasque effundit, tum incipiat; ſed quam

Taurus, et auerſo cedens Canis occidit aſtro.
At ſi triticeam in meſſem robuſtaque farra
Exercebis humum, ſolisque inſtabis ariſtis:
Ante tibi Eoae Atlantides abſcondantur,

Gnoſia-

quam ſuauiter! emergere ſidus Tauri et adſcendere coelum tum videri poteſt; cornibus itaque et capite quaſi nixus viam ſibi facit, qua ſpecie in aſteriſmis et tabulis Orbis coeleſtis exhiberi ſolet. *Canis* vero, Sirius, tum occidit heliace, h. occultatur, conſpici amplius non poteſt, ſole nimium vicino; *cedit auerſo aſtro* ſimpliciſſimum eſt accipere poetica ratione de fugiente, dum tergum dare dicitur; vt ſit pro: cedit auerſus. Colum. XI, 2 §. 36 *XV Cal. Maias ſol in Taurum tranſitum facit — Pridie Cal. Maias Canis ſe veſpere celat.*

219 - 224 Tritici et farris ſatio non fit niſi poſt matutinum occaſum coſmicum Pleiadum, et poſt ortum heliacum Coronae, h. menſe Octobri. 219 *Triticum* veterum diuerſi a noſtro generis, quod v. 220 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *ariſta* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. *Far* (nobis *Dünkel*) *robuſtum*, ſiue cuius praeſtantia e pondere cenſetur, vt apud Colum. II, 6, 1 tritici genus *robur* dictum, *quoniam et pondere et nitore praeſtet*, ſiue, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluuiarumque, ac frigoris iniuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre poſſit; in quam ſententiam apud Theophraſt. de Cauſſis plant. V, 6 toto capite πυρὸς ἢ κριθὴ inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. 220 *ſolis inſtabis ariſtis*, frumenti ſolius, tritici et farris, curam et rationem habebis. 221 Pleiades ſeu Vergiliae, *Atlantis* filiae, *abſconduntur Eoae*, matutinae, h. occidunt matutino tempore, mane ſubmerguntur in occidentali parte, dum ſol interea ab oriente emergit. *Abſconduntur* autem, ita laudatis verbis poetae noſtri interpretationem ſubiungit Columella II, 8, 1 *altero et trigeſimo die poſt auctumnale aequinoctium, quod fere conficitur nono Cal. Octobris: propter quod intelligi debet tritici ſatio dierum ſex et quadraginta ab occaſu Vergiliarum,*

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,

Debita

giliarum, qui fit a. d. IX Calend. Nouembr. ad brumae tempora. Columellae sementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed v. loc. Idem lib. XI, 2, 77 *XIII et XII Cal. Nouemb. solis exortu Vergiliae incipiunt occidere; tempestatem significat — V Cal. Nouemb. Vergiliae occidunt.* Plin. XVIII, 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri iubet: hordeum inter aequinoctium auctumni et brumam; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente.* Sed idem diuersa fere agricolarum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus "Ἐργ. 383. 615. Omnino tenendum, Graecos a Pleiadum ortu, medio Maio, aestatem ac messem, ab occasu hiemem cum aratione ac semente duxisse. Locus classicus apud Arat. Phaen. 264-7. cf. Plin. XVIII, 29 et inf. ad Ge. IV, 231 sqq.

222 *Gnosia stella Coronae ardentis* est sidus Coronae, nouem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus coelo affixit, appellatum; erat autem Ariadne Minois, regis Cretae, filia, in qua *Gnosus* vrbs. v. Arat. Phaenom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella*, dum lucet, fulget; *stella* autem Coronae memoratur, aut quia inter ceteras huius sideris stellas vna est luculentissima omniumque prima conspicitur, aut vt *stella* sit pro sidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud, quam occidere aut occultari, est; verum ad eam anni partem, de qua hic agitur, adulto auctumno occasum sideris huius non pertinere, sed ortum, docent astronomi, et rei rusticae scriptores: Hygin. Astron. 5 *Haec Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio Nonis Octobris.* Columella XI, 2, 51 *IV Non. Iul. Corona occidit mane*; et §. 73 *III Non. Oct. Corona incipit exoriri — VIII Id. Octob. Coronae clara stella exoritur — III et pridie Idus Octob. Corona tota mane exoritur.* cf. Plin. XVIII, 74 pr. Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Seruium viri docti, nec tamen, vt totam rem expediant, tollunt, vt stellam oriri et emergere heliace non aliter dicant, quam

vt

Debita quam sulcis committas semina, quamque
Inuitae properes anni spem credere terrae.
Multi ante occasum Maiae coepere; sed illos
Exspectata seges vanis elusit aristis.
Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacae curam adspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.

Idcirco

vt recedat a sole, *decedat*, quo videri iam non possit. Enimuero ita *succedere*, subire, adscendere, oriri, dicitur sidus, non decedere. Restat, vt Maronem in erroneum calculum incidisse dicamus. Et ita res se habet. Democriti ea ratio fuit: v. Geop. II, 14. 223. 224 ornatissimi versus! *inuitae*, quandoquidem aratione subigenda est.

225. 226 *ante occasum Maiae*, h. Pleiadum, e quibus vna Maia est. Ad rem Xenoph. Oecon. c. XVII, 2: Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum prouerbium, Maturam sationem saepe decipere solere, seram numquam, quin mala sit*; quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius iam Hesiodus monuerat Ἔργ. 479 sqq.

227 - 230 Viciae, faseli, et lentis satio sub initium mensis Nouembris, vsque ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris coeli nos memores esse fas est. 227 *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *Bona porcina* et *Turcica*, propter frequentiam *vilis* dictus. 228 *Lentis* magna praestantia et copia apud Aegyptios; v. Plin. XVIII, 31. igitur epitheto ab Aegypti vrbe petito ornatur. 229 *Bootes*, qui et Arctophylax cum stella Arcturo, occasu suo tempus serendae viciae *certum* indicat. vid. Plin. XVIII, 74: Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nou. Arcturus vespere occidit.* Vide de *lentis* satione eundem lib. II c. 10 §. 15 et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Nouembri — nunc seritur prima lenticula.*

Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.
Quinque tenent coelum zonae, quarum vna corusco
Semper sole rubens et torrida semper ab igni:
Quam circum extremae dextra laeuaque trahuntur,
Caerulea glacie concretae atque imbribus atris.
Has inter mediamque duae mortalibus aegris
Munere concessae diuum; via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus, vt ad Scythiam Rhipaeasque arduus arcis
Con-

231 sq. De zonis coeli et zodiaco. Vt ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint, solem certum per coelum cursum tenere ait v. 231-256.

232 Ambiguum, fere vt v. 6 in voc. *coelo*, cui verbo *τὸ mundi* iungendum sit. Optimum factu esset iungere *orbem mundi*, quo ipsum coelum declaratur; vt *orbis coeli*, *terrarum*, et *mundi* adeo apud Manilium; hunc *regit Sol per duodecim signa*, quatenus facto per ea decursu constituuntur ea, quae in coelo sunt, siderum motus ac tempora. Verum ordo, quo verba collocauit poeta, iubet copulare *mundi astra*, vt passim *sidera coeli*. Adumbrauit autem haec poeta ex Eratosthenis versibus, apud Heraclidem Ponticum de Allegoriis Homer. p. 476. cf. Tibull. IV, 1, 151 sqq. 235 *extremae* sunt in extrema parte positae; et *trahuntur* est plenius pro *sunt*. Ducuntur enim circuli paralleli. 236 *concretae* proprie quidem tantum *glacie*, sed eadem tempestas *atros imbres*, *ὄμβρους ζοφόεντας*, affert, et recte adiuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. *Αἰεὶ κρυμαλέαι, αἰεὶ δ' ὕδατι μογέουσαι*. 237 *aegris* cum dilectu h. l. positum epitheton pro miseris; *δειλοὶ βροτοὶ* Homeri.

238 Zodiaci descriptio; et mox poli arctici et antarctici. Quae sequuntur, facile e sphaerae coelestis doctrina intelliguntur. *per ambas*, inter, vt v. 245 *per duas Arctos*. v. Macrob. in Somn. Scip. II c. 8.

240 *Mundus* et hic pro coelo.

Consurgit, premitur Libyae deuexus in austros.
Hic vertex nobis semper sublimis; at illum
Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
Maxumus hic flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentis aequore tingui.
Illic, vt perhibent, aut intempesta silet nox,
Semper et obtenta densantur nocte tenebrae;

Aut

coelo. *arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium iugis. v. inf. IV, 461 et saepe. 241 *premitur deuexus* ornate pro vergit; vt *consurgit*, eleuatur. 242 *Hic vertex*, polus arcticus, *nobis semper sublimis*, adeoque conspicuus. 243 Pulcherrime pro: polus antarcticus latet, οὐκ ἐπίοπτος, vt Arat. Phaenom. v. 25, vnde haec expressit Virgilius, non cernitur; vt ᾅδης.

244 *elabitur*, labitur, circumflectitur Draco, vtrique vrsae implicitus. Seruius laudat Hesiodeum: ποταμῷ ῥέοντι ἐοικώς. Sed tota sententia conuersa ex Arato, Phaen. 45-48. 246 Septemtrionalia illa sidera, interque ea Vrsam maiorem et minorem, Helicen et Cynosuram, numquam occidere, infra ὁρίζοντα seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Il. ς, 489 et Od. ε, 245, vbi cf. Intpp. Iis interuoluitur Draco. *metuentes*, pro: quae *non* tinguntur; *numquam* occidunt; quasi ab hoc sibi caueant, quod numquam faciunt. Κυανέου πεφυλαγμέναι ὠκεανοῖο dixerat Aratus l. l. cf. ad Horat. II, 2, 7.

247-251 *Illic*, sub polo antarctico, aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro coelo nox exoritur, et contra. Hae fuere non satis subtiles veterum opiniones de terris australibus, et altero hemisphaerio, de quibus post Strabonem Macrob. in Somn. Scip. II c. 9 sq. videndus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649-654. Quam vero ornate: *intempesta silet* (est) *nox* - *tenebrae*, vt profundam noctem, altas tenebras, esse significet! *Nox* autem (vt *tenebrae*) obtenditur, obducitur. Homer. Odyss. λ, 19 Ἀλλ᾽ ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται

Aut redit a nobis Aurora diemque reducit;
Nosque vbi primus equis Oriens adflauit anhelis,
Illic sera rubens adcendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio praediscere coelo
Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi;
Et quando infidum remis inpellere marmor
Conueniat; quando armatas deducere classis,
Aut

τοι δειλοῖσι βροτοῖσι. 249 *redit Aurora* sc. ad eos. 250 *equis anhelantibus* tribuitur *adflare* id, quod ante se habent; vt in cursus certamine eos, quos ante se decurrentes fere cursu attingunt. *Adflant equi solis* eas terras, quas sol oriens illuminat. Iam poetica inuersione dixit: *Sol oriens adflat nos equis*; vt et Aen. V, 739. 251 *Vesper*, Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert*. Ita accepit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI, 516. 517 *Inuadunt campum et late fulgentibus armis Accendunt vltro lucem surgentis Eoi.* Namque illa vulgaris ratio, qua de facibus et candelis accipitur, quae vt incendantur, vesper caussa est, non quidem indocta est, sed humilis tamen et abhorrens a tali carmine. Opportunius idem illud inf. v. 291.

252 *Hinc*, e solis hoc per Zodiacum decursu, a v. 231, atque adeo succedentibus sibi inuicem anni partibus, instantem tempestatum mutationem discimus. Habuit in animo versus Arati Diosem. 10 sqq. *Tempestates* de quatuor anni partibus dici, ex v. 258 patet, *Temporibusque p.* coniunctam tamen mutati aeris ac coeli notionem esse, ex adiuncto patet. *Coelum dubium*, scil. instantibus pluuiis, procellis. Ad cetera compara Tibull. IV, 1, qui eadem horum *limborum* ac *balteorum* seu *zonarum* enumeratione facta, cum in temperata substitisset, pergit v. 169 *Hinc placidus nobis per tempora vertitur annus. Hinc et colla iugo didicit submittere taurus* etc. Ex eadem obseruatione antiquus de Aeolo mythus natus. v. Heraclid. de alleg. Hom. sub f. 255 *armatae classes*, ὡπλισμέναι, simpl. instructae naues. cf. Hesiod. Ἔργ. 631, 632 et 671. 672.

Aut tempestiuam siluis euertere pinum.
  Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diuersis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quae mox coelo properanda sereno,
Maturare datur; durum procudit arator
Vomeris obtusi dentem; cauat arbore lintres;
Aut pecori signum aut numeros inpressit aceruis.

Exa-

672. 256 *tempestiuam s. euertere pinum*, h. ligna ac materiem tempestiue caedere. Consulatur Cato de R. R. c. 31: Plin. XVI, 74. 75 s. 39.

257 - 267 Habet etiam alias vtilitates, si obserues siderum ortus et occasus, et vices anni temporum. Si pluuium tempus *continet* h. e. domi tenet (v. Burm. h. l.) agricolam, multa interea parare et facere licet, quae mox sereno coelo parum tempestiue curanda essent. Hoc poeta ornatius extulit, post Hesiodum, quem compara 493 sqq. Praeterea monent Grammatici, Seruius ad h. l.: Macrob. VI, 8: Gellius X, 11 de dilectu verborum adhibito a poeta: *Maturari* ea, quae accelerentur quidem, sed diligentiae tarditate cum industriae alacritate ac celeritate coniuncta: Eadem, cum subito, raptim, et properanter fiant, *properari*, cum non facile diligenter et accurate fieri possint. Nescio, an haec nimis subtiliter tradita sint. De re v. Caton. c. 2 §. 3. 262 *vomeris dentem* omnino pro vomere dixisse videtur. *lintres.* Si scaphas et fluuiatiles nauiculas intelligas, possis agrum Mantuanum omninoque istam Italiae oram Pado aliisque fluminibus perfusam cogitare; cf. Seruium h. l. Conuenientius tamen vitae rusticae esse videtur, vt vasa lignea concaua et alueos interpreteris, qui inter rustica instrumenta sunt. Sic alueos, in quibus vuae portantur in vindemia, *lintres* dixit Tibull. I, 5, 23. 263 *numeros impressit aceruis*, **ἐνέγραψε**, imprimit. Aut cum Seruio tesserae et tabellae intelligendae, aceruis impositae,

Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,
Atque Amerina parant lentae retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiſcina virga;
Nunc torrete igni fruges, nunc frangite ſaxo.
Quippe etiam feſtis quaedam exercere diebus
Fas et iura ſinunt: riuos deducere nulla
Religio vetuit, ſegeti praetendere ſaepem,
Inſidias.

poſitae, quibus frumenti numerus deſignatur, aut *acerui* ſunt frumenta ſaccis ſeu vaſis condita, quibus vaſis inſcribat paterfamilias, quot modios contineant.

264. 5 *Vallos* eſſe palos, in promtu eſt. *Amerina ſalix* (erat Ameria, Vmbriae vrbs, non longe a Tiberi) inter terna ſalicis genera memoratur Columellae IV, 30, 4, vbi de pedaminum in vineis, iugorum ac viminum proſpiciendorum, cura agit. cf. Plin. XVI, 69. 266 *Rubi* (noſtris *Brombeerſtaude*) *reciſis aculeis alligant.* Plin. XVI, 69 *Cetera vincula, qualia ſunt ex rubo, maiorem operam, ſed in egena tamen neceſſariam, poſtulant.* *Fiſcina*, calathus ſeu aliud vas vimineum, ad vſus ruſticos, *facilis*, aut quae facili opera ſtruitur, aut quia ex viminibus facta, quae flecti et texi poſſunt, adeoque ſunt *facilia. Mollem iuncum* dixerat Ecl. II, 72. cf. ad Tibull. I, 1, 40: II, 3, 15. 267 Sic et Aen. I, 182. 183. Notum antiquos aliquando toſtis igne granis veſci ſolitos fuiſſe; ſed hic de eo more agitur, cum, vita iam ad meliorem cultum perducta, far igni torrerent, vt facilius mola, et quidem manuaria, qua vtebantur, frangi et glumis exui poſſet.

268 - 275 Non mirum eſt, ruſticum aliqua facere debere per pluuias: cum ſint quae facere poſſit etiam feſtis diebus. Serv. Locum, qui ſequitur, laudat et copioſius rem proſequitur Colum. II, 22, 1. *Quippe etiam*, noua tranſitus formula; vt alibi: *Quid quod.* 269 *Fas et iura*, h. diuina humanaque iura, vt iam Seruius monuit. 269. 270 *nulla religio*, h. nullus reſpectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare ſolet, vetat, vt ſaepe poetae. *Quod autem ait* deducere, *nihil aliud eſt, quam detergere;*

Insidias auibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluuio mersare salubri.
Saepe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque reuertens
Incusum aut atrae massam picis vrbe reportat.

Ipsa

gere; nam festis diebus riuos veteres sordidatos detergere licet, nouos facere non licet Macrob. Sat. III, 3. Consentit Colum. II, 22, 3. *Riuum* tamen *deducit* ac *ducit* is, qui aquam ex riuo vel lacu per prata irriganda ducit. *Satis fluuium inducit riuosque sequentes* supra v. 106 dixerat. *Deducitur* etiam riuus siue aqua, cum fossa exsiccatur; vt *collectus humor* supra v. 114, dum educitur et emittitur. Vt in sententiam Macrobii dictum sit, de aqua cogitandum, quae, vt per pratum deducatur, ne via praecludatur, sordibus purganda est. cf. Serv. ad 272. 270 *Quamquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere.* Colum. l. l. 271 *Insidias auibus moliri*; vt reliquis consentaneum sit, de auibus praedantibus et nociuis intellige. 272 *fluuio salubri. Cauetur enim in iure Pontificio, vt — festis diebus purgandae lanae gratia oues lauare non liceat; liceat autem, si curatione scabies abluenda sit. ideo hoc quoque inter concessa numerauit* Balantumque greges fluuio mersare. *quod si hucusque dixisset, licita et vetita confuderat, sed adiiciendo* salubri, *caussam concessae ablutionis expressit.* Macrob. Sat. III, 3 extr. cf. Colum. l. l. §. 2: Varro ap. Seruium ad h. l.

273-275 Haec ex duriorum patrumfamilias ratione; vt Catonis, v. Colum. II, 22, 5; Caton. c. 138. *Vilia poma* dicuntur ad magnam copiam denotandam. Sic v. 227 *vilis faselus*. *Lapis incusus*, siue rudis, asper, siue cusus et incisus. De mola manuali fere accipitur post Seruium. *pix* variis vsibus agrestium inseruit; vt mustis condiendis etc. Notetur et illa forma: *agitator aselli onerat*, pro agricola, quem poma in vrbem mittere dicturus, quoniam aselli opera in eo vtitur, *agitatorem asini* poeta appellat; non enim de asinario

Ipſa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum: quintam fuge; pallidus Orcus
Eumenidesque ſatae; tum partu Terra nefando
Coeum Iapetumque creat, ſaeuumque Typhoea,
Et coniuratos coelum reſcindere fratres.
Ter ſunt conati inponere Pelio Oſſam
Scilicet, atque Oſſae frondoſum inuoluere Olympum;
Ter

aſinario agit. Ceterum ex v. 274. 275 patet, feriatis diebus etiam mercatus in vrbibus habitos eſſe, vnde ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare poſſet. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275.

276-286 Etiam dies lunares obſeruandos eſſe dicit; eſſe enim alios fauſtos, ad opus faciendum, (hoc eſt, *felices operum*, et *dedit* pro *dat*) alios infauſtos. Sequitur autem ſuperſtitionem Heſiodi, verſus finem Ἔργ. 765 ſqq. aut potius Democriti. Plinius XVIII, 32 ſ. 75 *His quae ſunt neceſſaria adiicientur de luna ventisque et praeſagiis — Namque Virgilius etiam in numeros* (tempora) *lunae digerenda quaedam putauit, Democriti ſecutus oſtentationem* (h. doctrinam). Obſerua autem artem poetae, qua fabulis intexendis locum facit ac parat.

277-279 vid. Heſiod. Ἔργ. 802-804, qui tamen non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, ſed Furias periuria hominum vltum ire; de Typhoeo v. 821 ſq. *Typhoea*. Τυφωέα, binis poſtremis ſyllabis contractis. *creat*, manifeſtum, eſſe pro *creauit*.

280 *fratres*, non Gigantes, ſed Aloidae, Otus et Ephialtes. v. Apollod. I, 7, 4. Aen. VI, 580 *Hic — Titania pubes — Hic et Aloidas — qui manibus magnum reſcindere coelum Adgreſſi ſuperisque Iouem detrudere regnis*. Eſt autem *reſcindere* pro exſcindere. 281 Ex Odyſſ. λ, 314 fonte huius fabulae, quae inde nata, quod motu terrae grauiore Oſſa ab Olympo reuulſa fuerat. v. Strabon. lib. IX p. 658 A. 282 *inuoluere* hic eſt ſurſum, in altiorem locum, voluere. *Scilicet* eſt δή.

284 Non

Ter Pater exſtructos disiecit fulmine montis.
Septuma poſt decumam felix, et ponere vitem,
Et prenſos domitare boues, et licia telae
Addere; nona fugae melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius ſe nocte dedere,
Aut quum ſole nouo terras inrorat Eous.
Nocte leues melius ſtipulae, nocte arida prata
Tonden-

284 Non ſatis definitum, ſitne dies XVII intelligenda, an dies X, felix illa quidem, ſed ſecundum eam multo magis VII. Decimam fauſtam eſſe, affirmat etiam Heſiod. Ἔργ. 794, et ſeptimam v. 770. 805. At, quae hic v. 285 enumerantur, ad diem ille XIV refert v. 794-797. 285 *prenſi boues* de feris, qui libere, necdum iugo iuncti, errabant. Heſiodus, quem reſpexit, v. 797 εἰλίποδας ἕλικας βοῦς — Πηγνύναι, ἐπὶ χεῖρα τιθείς. *Addere licia telae* eſt telam ordiri; vt adeo *tela* ſit aut ſtamen et trama aut machina textoria, cui illigatur.

286 Nonus dies ſeruis fugitiuis fauſtus. quorſum hoc? Scilicet cautionem tanto maiorem adhibebit eo die diligens paterfamilias, vt contra de furtis parum ſollicito eſſe licet; eſt enim is dies furibus parum fauſtus.

287 *Dare ſe alii* dicitur is, qui ad eius voluntatem ſe accommodat, gratificatur, concedit. *Res dant ſe*, vt ſeſe offerunt, occurrunt. Sic et locus, occaſio, tempus, ſe dare dicitur. *Dat ſe* et illud, quod impulſum inclinat ſe, flectitur, cedit. Itaque et h. l. *multa ſe dederunt*, h. dare ſolent, cedere, perfici et peragi poſſunt. Bene Seruius: *melius noſtro obſequuntur labori.* 288 *Eoum* pro Lucifero, atque adeo pro matutino tempore. Ἠῷος ſc. ἀστήρ. *irrorat terras*, quam pulchre! quia aeris humor et in herbis ros tum ſub ſenſum venit. *Solem nouum* dicunt poetae pro oriente.

289 *ſtipulae* quo ſenſu accipiendae eſſent, dubitabam. Si de frumento, videbatur repugnare v. 297. Altera ex parte vix bene poterant *ſtipulae* et *prata* de eadem re dicta accipi: etſi con-

Tondentur; noctes lentus non deficit humor.
Et quidam feros hiberni ad luminis ignes
Peruigilat, ferroque faces inspicat acuto;
Interea, longum cantu solata laborem,
Arguto coniunx percurrit pectine telas,
Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem,
Et foliis vndam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur aestu;

Et

conuenire videri possunt verba Plinii XVIII, 67 s. 4. *Quidam pridie rigant, vbi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius*, quia sc. noctes sunt humidae. Tandem volebam ad legumina referre, vt Colum. II, 10, 11 idem hoc de faba secanda praecepit. Nunc video in stipulis frumenti esse persistendum: vide ad v. 297. at *prata* ad foenisecium spectant.

292 Quid quod adeo hibernas noctes labori impendunt nonnulli diligentiores patres familias. Ecl. VIII, 29 *nouas incidere faces*. cf. Plin. XVIII, 63: Colum. XI, 2, 90. *inspicare* nouauit poeta, vt sit in spicae formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere. 294 *arguto* et cantui mulieris tribui potest et *pectini*, vt sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet idem versus Aen. VII, 14. *tela* est trama, cui intexitur subtemen ope *pectinis*, h. radii seu spathae; cuius formam diuersam fuisse necesse est a nostra nauicula textoria. Patet itaque ex hoc versu, rusticorum in Italia matresfamilias telarum texturae vacasse. 295 Ge. IV, 268 *igni pinguia multo Defruta*. Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera. v. Plin. XXIII, 18: XIV, 11: Colum. XII c. 19-21. *humor musti* poetica periphrasis. 296 *trepidum ahenum*, h. mustum, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur. Aen. VII, 463 *vndans ahenum*. fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt.

297 Messem ait esse secandam et terendam *medio*

Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus; hiems ignaua colono.
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se laeti conuiuia curant.
Inuitat genialis hiems curasque resoluit:
Ceu, pressae quum iam portum tetigere carinae,
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.

Sed

aestu: haesi in hoc; accipiebam de medio die, vt oppositum esset 289 *Nocte leues stipulae.* Ita vero et illic faciebant negotium *stipulae*; et hic, cur medio potissimum die esset metendum ignorabam. Immo commendatur tempus nocturnum metendo frumento etiam in poetis, v. c. Theocr. X, 50. 51. Hesiod. Ἐργ. 571 sq. At nunc video aliter rem esse expediendam. *At* respicit v. 291. *Et quidam s. hiberni ad luminis i.* adeoque opposita sunt hibernum tempus et medius aestus, h. e. aestatis calor. Ita *stipulae* v. 289 sunt segetis triticeae vel adoreae ex communi vsu. *Ceres rubicunda,* quae alias *flaua,* quia rubent, flauescunt, aristae. Colum. II, 21, 2 *aequaliter* flauentibus *iam* satis, *antequam ex toto grana indurescant,* cum rubicundum colorem traxerunt, *messis facienda est.* 298 *Area terit fruges,* in qua illae teruntur. v. sup. ad v. 192.

299 Ex Hesiodo petita esse satis constat, Ἐργ. 391. 392. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, arationem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208: II. 315. 316, cum tepor aeris satis magnus, vt arator veste non egeat. *Nudum* esse tantum tunica indutum, toga aut paenula reiecta, post Cuperi Obss. I, 7 satis notum. *Hiems ignaua colono* esse pulchre dicitur, quae colonum otiosum esse iubet, et ab opere sub dio faciendo auocat. *plerumque* ne frigeat, accipe, maiorem hiemis partem. 302 *genialis hiems* conuiuiorum hilaritati, risibus iocisque, apta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio. 303 *pressae carinae* sunt mercibus oneratae seu onustae naues. v. Tibull. I, 3, 40: Ouid. Fast. IV, 300. 304 ex vetere ritu. Idem versus Aen. IV, 418.

305 v.

Sed tamen et quernas glandes tum ſtringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta.
Tum gruibus pedicas et retia ponere ceruis,
Auritosque ſequi lepores; tum figere damas,
Stuppea torquentem Balearis verbera fundae,
Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudunt.
Quid tempeſtates auctumni et ſidera dicam?
Atque, vbi iam breuiorque dies, et mollior aeſtas,
Quae vigilanda viris? vel quum ruit imbriferum ver;
Spicea iam campis quum meſſis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi ſtipula lactentia turgent?

Saepe

305 v. ad Ecl. X, 20. 306 *cruenta myrta*, baccae myrti nigrae ſucco rubicundo. 308 *Auritos lepores* Afranio debebat Maro. v. Macrob. Sat. VI, 5. 309 *verbera fundae* poeta pro funda dixit, maiore ornatu, quatenus ea ſaxo emiſſo verberat, ferit.

312 - 315 Tempeſtates ſubiungit, quae duabus praecipue anni partibus frequentius ingruere ſolent, ſub auctumni initium 311. 2. 3 (cf. Hom. Il. π, 385: Columella XI, 2, 57. 58) et veris exitum (Colum. ibid. §. 36 ſqq.) 313. 4. 5. Quam vero ornate haec dixit, et quam procliuis hinc ad ornatiſſimam tempeſtatis aeſtiuae deſcriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad ſiderum ortus et occaſus tempeſtatum tempora atque etiam cauſſas referebant. cf. v. 335. *mollior aeſtas*, h. aeſtus, calor, cum vehementior aeſtus iam remiſit. *quae vigilanda viris*, quae curanda et prouidenda ab agricolis, ne anni ſpes a procellis profligetur, ſementisque facta proluatur. *Horrere* (v. ad v. 151) *agri* aut *ſegetes* et *ſata* dicuntur fere, cum ariſtae iam maturae ſunt; h. l. de ſegete lacteſcente, in *ſtipula* h. culmo *viridi*; cf. Iliad. ψ, 598 ſq. *lactentia turgent* plenius etiam dictum quam lactent. Habuit hunc locum ante oculos Gratius Cyneg. 290 *Inde vbi pubentes calamos durauerit aeſtas, Lactentesque vrens herbas ſiccauerit omnem*

Meſſibus

Saepe ego, quum flauis messorem induceret aruis
Agricola, et fragili iam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere praelia vidi;
Quae grauidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret hiems culmumque leuem stipulasque volantis.
Saepe etiam inmensum coelo venit agmen aquarum,
Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Conlectae

Messibus humorem, culmisque armarit aristas etc. item Columella X, 325 sqq. cf. inf. II, 419.

316 Quid? quod, id quod multo maius est, in ipsa messe procellae aut imbres saepe ingruunt. v. Plin. XVIII, 35 sect. 78. 317 *fragili hordea culmo* dicit poeta pro hordeo simpliciter aut certe culmis fragilibus hordei; hos culmos *stringunt*, qui falce secant; dum falcem admouent, tangunt scilicet et stringunt. Solent autem poetae id, quod agitur, a variis actionis momentis designare. 318 *ventorum praelia concurrere* plenius quam ventos concurrere. 319 *seges grauida* proprie ex *agro grauido*. Sed poetae omne id *grauidum* dixisse videntur, item *fecundum*, quod succo plenum ac tumidum esset, vt *grauidum vber* Ge. III, 317; *grauidae fruges* II, 143; *grauidae messes* Ouid. Met. VIII, 781. 320 Venti segetem *eruunt* et in aerem expellunt, extollunt; hoc ornatius effert: *sublime expulsam eruunt*, quia *sublimem*, *in sublime*, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam, qui animaduerterunt, varie tollunt. Sed variauit poeta orationem, cuius naturalis ordo hic erat: vidi ventos concurrere et hiemem ferre culmos et stipulas. Haec ita effert: *vidi concurrere*, et vidi vt *ita hiems ferret* — omittit autem particulam copulandi.

322 *agmen aquarum* pulchre de imbre denso ingruente. *venit*, ruit: *venire* enim etiam hoc sensu satis graue verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc., vt docuit Burmann.

Conlectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
Et pluuia ingenti sata laeta boumque labores
Diluit; inplentur fossae, et caua flumina crescunt
Cum sonitu, feruetque fretis spirantibus aequor.
Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
Terra tremit; fugere ferae; et mortalia corda
Per gentes humilis strauit pauor; ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Deiicit;

mann. h. l. et ad Phaedr. I, 21. cf. Aen. X, 456. 324 *ex alto nubes collectae* Seruio sunt a septemtrione; v. sup. v. 240, quod forte nimis doctum. Alii, e mari; ferrem, si quid adiunctum esset, quod ad mare duceret legentis animum. *Altum*, cum de nubibus agitur, equidem non nisi de coelo intelligam; ex aere descendunt contractae nubes; itaque *ruit aether* h. nubes collectae. conf. Aen. V, 695: Martial. III, 100, 3. Alias enim *coelum ruit tonitru*; vnde Aen. I, 129 *coeli ruina* omnino de procella. 325 *boum labores*, ἔργα βοῶν Hesiodi Ἔργ. 46: Homer. Il. π, 392, quo eodem loco procellosus imber describitur; et hinc alii. 326 *caua flumina*, quia in alueis cauatis fluunt. v. Burmann. ad Lucan. I, 396. 327 *freta spirantia* sunt aestuantia. Aen. X, 291, vbi v. Heins. *freta* autem, vt *vada*, poetice simpl. aquae, mare.

328 *corusca dextra*. Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2 *rubente Dextera*. 329 *moliri fulmen* est iacere: nam de omni motu ac conatu aut opere *moliri*. *maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. 330 De hiberna procella similia v. apud Hesiod. Ἔργ. 511. 512 et 529-533. *fugere* pro fugiunt; vt saepissime. 331 *humilis pauor* poetica venustate; partim quod reddit humiles, partim quod *timere* pusilli et humilis animi est. *sternere* h. l. percellere, καταπλήττειν. 332 Montes fulmine ferit, in prosa dicebas; at quam sublime *deiicit!* Magis etiam exornat haec Silius V, 385-389. *flagranti telo*, Homeri et Hesiodi,

ψολόεντι

Deiicit; ingeminant austri et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, coeli menses et sidera serua,
Frigida Saturni sese quo stella receptet;
Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.

In

ψολόεντι κεραυνῷ. *Aut Atho*, τὸν Ἄθω. *Alta Ceraunia*, ἀκροκεραύνια, satis noti et ex Horat. I Carm. 3 Epiri montes, qui in mare procurrunt, vt *Athos* in mare Aegaeum, Macedoniae mons. 333 Versus ex Theocr. VII,77. 334 *plangunt* h. l. plangorem edunt, resonant.

335 Sunt itaque anni tempora diligenter obseruanda. Redit ad propositum 311. 2. *Coeli menses* simpl. tempora intelligam, quia astrorum, quae in coelo sunt, motu definiuntur; nisi malis adhaerere Seruianae interpretationi, vt sidera sint duodecim signa zodiaci, quae totidem fere mensibus sol peragrat. Ita v. sq. alia et diuersa subiiciuntur. Praestat tamen *sidera* de planetis accipere, propter sqq. 336 Obseruet, Saturni stella in quod signum se recipiat, cum quo sidere se coniungat: *in Capricorno enim facit grauissimas pluuias, et praecipue in Italia, — vt in Scorpio grandines.* Haec Seruius, qui plura super τὸ *receptat* nugatur dicam, an obseruat. Atqui Saturni motum tardissimum esse, et vix binis annis sexque mensibus vnum signum transire, satis constat. Rectius forte poetam ita exponas: obserues motum, transitum, Saturni et Mercurii, hoc est omnino errantium stellarum. Plin. XVIII, 25 sect. 57 *Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam praecipit, admonens obseruandum frigidae Saturni stellae transitum.* et II, s. 39. *Igitur in suo quaeque* (sidera) *motu naturam suam exercent, quod manifestum Saturni maxime transitus imbribus faciunt.* Democriti ea fuit doctrina: v. Geopon. I, 12. Habebantur autem stellae erraticae inter eas, vnde pluuiarum vel aliarum aeris vicissitudinum augurium caperetur. Saturno *frigus* tribui, memorare nil attinet. v. Plin. II, 8 sect. 6. 337 Obseruare monet

Mercurii

In primis venerare deos, atque annua magnae
Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis,
Extremae ſub caſum hiemis, iam vere ſereno.
Tunc pingues agni, et tunc molliſſima vina;
Tunc ſomni dulces, denſaeque in montibus vmbrae.
Cuncta tibi Cererem pubes agreſtis adoret.
Cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho;
Terque nouas circum felix eat hoſtia fruges;
Omnis

Mercurii motum: hoc enim eſt *errare ignem Cyllenium* (quem hinc mutuatur Claudianus XXII, 440) *in orbes coeli*.

338 Ex Heſiod. Ἔργ. 465. 466. Ad auertendas procellarum ingruentium clades religionum auxilium adhibendum eſſe monet. Agit autem poeta de *Ambarualibus*, v. Tibull. II, 1, et, ſi *Suouetaurilia* eiusdem generis ſunt, Catonem de R. R. c. 141. *Operatus* pro operans. Eſt autem hoc voc. ſacrorum. v. Tibull. ibid. v. 9. *refer* ſimpl. pro fac, vt repetas. 340 Vel hic locus docere poteſt, quam parum interdum ſubtilis ſit poetica ratio. *Extremae ſub caſum hiemis* putes eſſe primum veris initium; at ſubiiciuntur ea, quae adultum ver ſignificant; quamuis non immemor ſim, clementioris coeli in noſtro poeta rationem eſſe habendam. Similiter ſup. 230 *ad medias pruinas*; quod ſane ſeuere exigi nequit. 341 Heſiod. Ἔργ. 585, vbi de aeſtatis initio: Τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος. *Vina mollia*, ſcilicet hiemis interiecta mora, *aſperitate*, duritia, *carentia*, mitia, lenia. Ita et Graecis οἶνος σκληρὸς et μαλακός. *Durus Bacchi ſapor* Ge. IV, 102. *ſomni* h. l. nulli alii eſſe poſſunt, quam in herba vel ſub arbore inter auium concentum etc. 343 cf. Tibull. I, 1, 23.

344 E lacte, *melle*, vino, *mulſum* factum innui, notat Macrob. III, 11; magis forte ſubtiliter, quam verc. cf. eund. VII, 12 et Serv. et Caton. R. R. c. 134. Diis agreſtibus libatur ſimpliciter lacte, melle, vino. 345 *felix hoſtia*, h. fecunda, vt Serv.; quemadmodum *felix ager*,

Omnis quam chorus et ſocii comitentur ouantes;
Et Cererem clamore vocent in tecta. Neque ante
Falcem maturis quisquam ſupponat ariſtis,
Quam Cereri, torta redimitus tempora quercu,
Det motus incompoſitos, et carmina dicat.
  Atque haec vt certis poſſimus diſcere ſignis,
Aeſtusque, pluuiasque, et agentis frigora ventos:
Ipſe Pater ſtatuit, quid menſtrua Luna moneret;
Quo ſigno caderent auſtri; quid ſaepe videntes,

Agri-

ager, arbor. De his dubitat nemo; vti nec de hoc, hoſtiam ſterilem ſacris admoveri, nefas fuiſſe; ſed *hoſtiam felicem* vſu loquendi perpetuo dicimus hoſtiam, qua litari poteſt, quia pura et ſacrificio apta et diis grata, quaeque adeo eſt felicis ominis et bonum frugum prouentum portendit, aut ipſa felicis prouentus cauſſa, placatis per eam diis, haberi poteſt. 346 *chorus et ſocii* eſt chorus ſociorum. Int. autem ſocios operum, vernas, vt II, 528. 347 *vocare in tecta,* vt adſit, inuocare, pulchre dictum. Laudantur Colum. X, 430 et Horat. Carm. I, 30, 3. 348 conf. Cato c. 134. 350 De incondita ſaltatione, qua carmina meſſoria canuntur. *Quernam coronam* in memoriam victus prioris geſtatam Seruius tradit.

351 Eadem haec, easdem tempeſtatum coeli et aeris vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluuiam et gelu, e lunae phaſibus et variis prognoſticis, quae experientia docuit, intelligunt agricolae. 353 Ipſe Iupiter *ſtatuit,* h. fixum et conſtans eſſe iuſſit; mutuatus autem eſt haec ex Arati Phaenom. v. 10-13. *Monet* luna prognoſticis, quae edit, et *menſtrua luna* praeclare propter menſtruas motus vices. 354 *Quo ſigno caderent auſtri:* quod indicium eſſet venti mox ceſſaturi. Ita enim *cadere* pro reſidere, vt contra *ſurgere* v. 356. Ecl. IX, 58: Aen. I, 154. Altera Cerdae interpretatio, vt ſit pro *incidere,* quod Ge. II, 107, vel *ſurgere,* auctoritate deſtituitur. *quid ſaepe videntes,* h. quo viſo, quo occurrente prognoſtico

Agricolae propius ſtabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis ſurgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumeſcere, et aridus altis
Montibus audiri fragor; aut reſonantia longe
Litora miſceri, et nemorum increbreſcere murmur.
Iam ſibi tum curuis male temperat vnda carinis,
Quum medio celeres reuolant ex aequore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora; quumque marinae

In

gnoſtico ſeu indicio. 355 cf. Calpurn. Ecl. V, 43 ſqq.

356 ſqq. Ex Arati Prognoſt. 177 ſqq. cf. Lucan. V, 565 - 568, qui in toto illo loco noſtrum ante oculos habuit. Virgilium ſequitur Plin. XVIII, 35 ſect. 85. 86. 87. *Continuo*, primo. *ventis ſurgentibus:* mox v. 365 *vento impendente.* vide modo ad v. 354. *freta ponti* poetica periphraſi pro ponto, mari; nihil amplius. 357 *aridus fragor*, qualis aſper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 115 ſq. et Homericum *αὖον ἄϋσεν*, vt Il. *ν*, 441, et *καρφαλέον ἄϋσεν* Il. *ν*, 409. Effert autem haud paullo ornatius Aratea l. l. 180 *κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι*. 359 *Littora miſcentur*, h. perturbatur mare littora et ſaxa alluens, quibus alliduntur fluctus. et *reſonantia miſcentur* pro ſimplici *reſonant*. Aratus ib. v. 178. 179 *μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες, Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' εὔδιοι* (f. *εὔδιον*) *ἠχήεσσαι*. *Littora ripaeque ſi reſonabunt tranquillo* reddidit Plin. XVIII, 35 ſ. 58. De *nemorum murmure* ſeu mugitu cf. Aen. X, 97 - 99. Expreſſit h. l. Lucan. V, 551.

360 Iam tum ſatis grauis eſt tempeſtas in alto, vt nauis *vix* ſeſe contineat, *vix* reſiſtat ſatis fluctibus, increbreſcente procellae vi, cum etc. Iam, quod Aratus de *ardea* dixerat, v. 182. 3. 4, hoc ad *mergos* tranſtulit Virgilius. Contra Aratus v. 186. 7 mergos (*αἰθυίας*) in littore alis plangere memorauerat; vnde videtur ductum, quod h. l. de *fulicis* narratur: *eas ludere in ſicco.* In verſu 364 Aratus de ardea praeiuerat: *Κινυμένου κε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ' ἀνέμοιο,*

In sicco ludunt fulicae; notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Saepe etiam stellas, vento inpendente, videbis
Praecipites coelo labi, noctisque per vmbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Saepe leuem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantis in aqua conludere plumas.
At Boreae de parte trucis quum fulminat, et quum
Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto

Humida

ἀνέμοιο, *vento moto volet supra mare*, in quo Virgilius videri potest poetice exornasse τὸ *volare*. *Quodque ausa volare Ardea sublimis pennae confisa natanti* Lucan. V, 553. 554. Cicero Arateum ἐρωδιὸν *fulicem* reddiderat de Div. I, 8, vbi cf. Dauis. Tam parum sibi laborandum putabant veteres in nominibus accurate reddendis. — *in sicco*, ἐν ξηρῷ, in littore, vt Aen. X, 301.

365 Ex Arato ib. v. 194-200. cf. Lucan. V, 561-564: Plin. XVIII, 35 sect. 80. De his ἀποῤῥοίαις stellarum v. loca apud Cerdam. cf. Aen. II, 693. V, 527. 367 Τοὶ δ' ὄπισθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται. Arat. ibid. *albescere* elegantius quam exsistere. 368 v. Arat. ib. v. 190-192: Plin. ib. sect. 86.

370 Iam praesagia pluuiarum enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus coeli partibus concursus. Omnino, pergit, pluuiae venturae obseruatio in promtu est; tam manifesta eius signa sunt, quae inde subiicit, vt neminem facile non ante prouisa et animaduersa pluuia opprimere possit; (hoc enim est *imprudentibus nunquam imber obfuit*, h. obesse solet, potest. Sententia est eadem quae inf. 425 *Nunquam te crastina fallet Hora.*) Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *superuenire* potest imprudentibus, h. non ante prouidentibus, improuiso, vt nec moniti sint praesagio aliquo.

370 - 372 conuersi ex Arato ibid. 200 - 205, qui

vltimus

Humida vela legit. Numquam inprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriae fugere grues; aut bucula coelum
Suspiciens patulis captauit naribus auras;
Aut arguta lacus circumuolitauit hirundo;
Et veterem in limo ranae cecinere querelam.
Saepius et tectis penetralibus extulit oua
Angustum formica terens iter; et bibit ingens
Arcus; et e pastu decedens agmine magno

Cornο-

vltimus versus haud dubie suppositicius est. conf. Plin. XVIII, 35 s. 81 et de reliquis s. 87. rura *natant* suauiter pro inundata sunt, vt *domus Euri* pro coeli parte, qua ille spirat.

374 v. Hesiod. Ἔργ. 448-451: Arat. 299. 300, e quo et Aristot. H.A. IX, 10 patet, cur *aeriae* dicantur; solent scilicet in altum volantes, animaduersa tempestate, statim se demittere et fugere; quorsum fugerent, poeta non necesse habebat addere; neque iungendum esse putem *fugere vallibus imis*, h. ad valles; aut eo sensu, vt e vallibus fugiant in altum; sed *imbrem*, h. e. *nebulam*, *surgere vallibus* in aerem rariorem factum. 375. 376 ex Arato ibid. v. 222. 223. *captauit*, captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὠσφρήσαντο. 377 Vid. eund. v. 212. 213. Versus totus est ex Varrone Atacino notante Seruio, vna cum v. 376 et 379. *arguta* ad vocem refertur. 378 Ex eod. 214. 215. *veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (v. Ouid. Met. VI, 316 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque eiusdem.

379 Arat. v. 224. 225. *tecta penetralia*, vt *adytum penetrale* Aen. II, 297; *templa penetralia coeli* Lucret. I, 1098, vt in nonnullis legitur. *angustum iter* κοίλης ἐχῆς, foraminis, seu, verius forte, callem, quo incedunt. 381 *arcus*, iris, *bibere*, h. haurire, attrahere, aquas suis cornibus, pluuio tempore, etiam a nostris hominibus creditur. Arat. ibid. v. 208 *duplicem arcum* meminisse satis habet: διδύμη Ἶρις.

Coruorum increpuit densis exercitus alis.
Iam varias pelagi volucres, et quae Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in vndas,
Et studio incassum videas gestire lauandi.

Tum

ʼΙρις. Nostrum laudat Seneca N. Qu. I, 6. 381. 382 Arat. v. 231-237. *increpuit densis alis* debebat exprimere τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά. in hoc vero πυκνὰ pro πυκνῶς positum esse dubitari nequit, *crebro*. At Virgilius pro epitheto alarum accepisse videtur, dum *densas* reddit, siue vt alarum naturam exprimat, siue vt ad multitudinem coruorum referat, qui, dum *denso* agmine volant, alis *densis* increpant. Ceterum ad hoc praesagium, non ad illud v. 389, referenda Horatii verba Carm. III, 27, 9 *antequam stantes repetat paludes Imbrium diuina auis imminentum*.

383-387 Ex auibus marinis et cygnis praesagia pluviarum memorat. *Iam videas varias volucres — infundere* etc. Cygni hic dicuntur *in stagnis dulcibus Caystri*, h. in stagnis, quae Cayster fl. egressus ripas, inundando vicina, facit, versari; quod solent cygni, pabulum et herbas quaerendo, cf. Ge. II, 199, *rimari prata Asia circumcirca*. Scilicet nude efferres: eos versari in pratis a Caystro inundatis, vt *is* adeo *stagna* faciat, et recte *dulcia*, vtpote viui et perennis fluuii, non situ putrescentis aquae. *Asiam paludem* dixit Aen. VII, 701. At Homerus Ἄσιον λειμῶνα. Est autem *Asia* angustus tractus paluster Lydiae ad Caystrum, non longe a Tmolo, satis notus ex Homer. Il. β, 461 ἢ κύκνων δουλιχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καΰστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα· quem expressit Virgil. v. 383. 384. Reliqua partim a Varrone Atacino sumsit, cuius fragm. in Catalectis vet. poetarum: *Tum liceat volucres pelagi tardaeque paludis Cernere inexpleto studio* (est hoc, quod noster *incassum* dixit) *certare lauandi, Et velut insolitum pennis infundere rorem:* partim ab Arato Diosem. 210. 211 Πολλάκι

λιμναῖαι

Tum cornix plena pluuiam vocat inproba voce,
Et sola in ficca fecum fpatiatur arena.
Nec nocturna quidem carpentes penfa puellae
Nefciuere hiemem: tefta quum ardente viderent
Scintillare oleum et putris concrefcere fungos.
Nec minus ex imbri foles et aperta ferena
Profpicere, et certis poteris cognofcere fignis:
Nam neque tum ftellis acies obtufa videtur,
Nec

λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν, h. *caput obiectant fretis*, f. aquis immerfant. Quae omnia fi inter fe compares: poeticam in noftro, quamquam nouiffimus poft illos venit, copiam non defideres.

388 Aratus plenius v. 217 - 221. Noftrum expreffere Claudian. XV, 493: Lucan. V, 555. 556. *cornix improba*, propter *improbum*, nimium clamorem; v. fup. ad 145. *plena voce*, e pleno gutture, voce craffa. Eam *vocare pluuiam*, quam denuntiat, iam Lucret. dixerat V, 1084. 1085. *fola fecum fpatiari* dicitur, fola pro fe, fere vt *fecum effe*, *habitare*.

390 - 392 Ornate. Etiam puellae lanam ducentes tempeftatem feu pluuiam ingruentem ex fcintillatione lucernae et fungi, qui ex ftuppa in fungi fpeciem excrefcit, concretione diuinare norunt. *Oleum fcintillat*, h. flamma oleo nutrita. *tefta* eft lucerna fictilis. Vides, quemadmodum rem vilem non ignobili oratione expresferit. Nec minus tamen bene et copiofe Aratus ibid. 244 - 248. 304 fqq. cf. Apulei. Met. II, 18.

393-414 Sequuntur praefagia ferenitatis: ftellarum et lunae clara ac pura lux etc. *Serena*, vt *ferenum*, abfolute dictum, vt alia fimili modo, h. ferenum coelum, quod *apertum* vocari poteft, nullis nubibus obductum. καθαρὸν φάος ἀμβλύνεσθαι dixerat Arat. Prognoft. 281 et φάτνην καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὁμίχλης v. 265, vbi ad vnam ftellam hoc praefagium retulit; cum Virgilius omnino obtufam ftellarum et obfcuratam lucem commemo-

Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;
Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri.
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
Dilectae Thetidi Alcyones; non ore solutos
Inmundi meminere sues iactare maniplos.
At nebulae magis ima petunt campoque recumbunt;
Solis et occasum seruans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus.
Adparet liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo;
Quacumque illa leuem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras
Infe-

memoret. 396 Et luna tam clara et pura luce oritur, lucet, vt non soli debere lucem, non a sole eam mutuari, sed propria luce lucere videatur. 397 Ex Arato ibid. v. 206. 207. *vellera lanae*, nubeculae lanis similes, nostris hominibus ouiculae. 399 Theocr. VII, 59 *Nereidibus dilectas* dixerat. Iis incubantibus mare tranquillum esse, ex fabulis nota res est. 400 *manipulos* non modo messae frugis, sed herbarum, graminis, straminis etc. eos *iactant solutos*, h. ita vt soluantur iactando.

401 Arat. ibid. 256 sqq. 402 ibid. v. 267-269, vbi diserte ἤσυχον ἀείδουσα. Noctua obseruans solis occasum, atque adeo noctem, sedens in arboris cacumine, canit assidue, sed frustra. Auis enim, quamuis ominosa tempestatisque alias nuntia, nunc tamen, quo minus serenitas redeat, non impedit. Plin. XVIII, 87 *Sic noctua in imbre garrula* (praesagit serenitatem), *at, sereno, tempestatem.* Nihil mihi videtur magis esse expeditum hac nostra ratione.

404 De Scylla, quae patrem Nisum Minoi prodiderat, in auem cirin vna cum patre mutata, vid. Cirin, in quam vss. 538 sqq. ex h. l. translati sunt; Ouid. Met. VIII et sup. ad Ecl. VI, 74. *liquidus* etiam aeris naturam mobilem denotat. 407 *inimicus, atrox.* potest prius substantiue accipi, aut,
quod

Insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
Illa leuem fugiens raptim secat aethera pennis.
Tum liquidas corui presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et saepe cubilibus altis,
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,
Inter se foliis strepitant; iuuat imbribus actis
Progeniem paruam dulcisque reuisere nidos.
Haud equidem credo, quia sit diuinitus illis
Ingenium aut rerum fato prudentia maior;
Verum, vbi tempestas et coeli mobilis humor

Mutauere

quod malim, *inimicus insequitur*, h. e. inimice, iungi, si quis duo epitheta iungi nolit, quod, nisi alterum participium sit, vix in bonis poetis fieri, iam notatum est a viris doctis. v. Ge. III, 149: IV, 19: Aen. III, 70. Vbi tamen orationi δεινότης aliqua inest, non male tum duo epitheta iungi putem ad augendam rei grauitatem, vt in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans.* Quod etiam tum facere licet, cum res per plura attributa, adiuncta, aut alia, quae rei propria sunt, declaranda ac describenda est: vt Aen. VI, 213 *Vlmus opaca, ingens* etc.

410 Ex Arato ibid. v. 271-277. *presso gutture*, coarctato, adeoque acuto cantu, clangore, λιγαινομένοισιν ὁμοῖα. *voces liquidae* oppon. voci raucae, qua coruus alias imbres denuntiat. 412 Χαίρειν κέ τις ὠΐσσοιτο ibid. 274. *dulcedine laeti* h. voluptate, gaudio. cf. inf. IV, 55. *imbribus actis*, abactis, pulsis.

415 Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *diuinitus sit ingenium*, h. e. ex Pythagoreorum, Platonicorum, ac Stoicorum placitis *pars diuinae mentis et haustus aetherii*, vt IV, 219. 220, vbi vide. cf. Ciceron. de Diuin. I, 49 s. 110: 53 pr. *aut rerum f. p. m.* prudentia maior (quam in hominibus esse solet) *fato*, vt ante *diuinitus*, a fato iis data.

417 - 423 Verum, vbi coelum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur, modo rarefit et tenuatur,

Mutauere vias, et Iuppiter vuidus auſtris
Denſet, erant quae rara modo, et, quae denſa, relaxat;
Vertuntur ſpecies animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt; hinc ille auium concentus in agris,
Et laetae pecudes, et ouantes gutture corui.
Si vero ſolem ad rapidum lunasque, ſequentis
Ordine, reſpicies: numquam te craſtina fallet
Hora, neque inſidiis noctis capiere ſerenae.
Luna, reuertentes quum primum conligit ignis,
Si nigrum obſcuro conprenderit aera cornu:
Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
At, ſi virgineum ſuffuderit ore ruborem:
Ventus erit; vento ſemper rubet aurea Phoebe.
Sin ortu quarto, namque is certiſſimus auctor,
Pura, neque obtuſis per coelum cornibus ibit:
Totus et ille dies, et qui naſcentur ab illo

Exactum

tur, naturae harum auium mutationem aliquam ſubeunt, et motus diuerſos a prioribus ſentiunt. 423 *ouantes gutture* h. cantu, laetam vocem edentes.

424 Ad praeſagia e lunae phaſibus et iis, quae in ſolis ſpecie apparent, progreditur. Iis enim obſeruatis, ſequentis diei tempeſtatem ac coelum facile praediſci poſſe, etiamſi noctis ſerenitas aliud promittere videatur. 426 Sic Aen. V, 851 *coeli toties deceptus fraude ſereni.* Rem ipſam ſubminiſtrauit Aratus Dioſem. 46 ſq.

427-437 Luna renaſcens ſi obſcura fuerit, eſt praeſagium pluuiae; ſi rubicunda, venti. Quarta dies a noua luna ſi puro nitore fulſerit, ſerenitatem per totum menſem portendit. Reſpicit h. l. Plin. XVIII, 79. Ex multis, quae de luna tradit Aratus Dioſem. 51—55. 69—72, haec ſelegit poeta. *pelagoque*, nautis puta. 431 *vento* h. l. cum ventus futurus eſt.

auctor,

Exactum ad menſem, pluuia ventiſque carebunt;
Votaque ſeruati ſoluent in litore nautae
Glauco, et Panopeae, et Inoo Melicertae.
Sol quoque et exoriens, et quum ſe condet in vndas,
Signa dabit; ſolem certiſſima ſigna ſequuntur,
Et quae mane refert, et quae ſurgentibus aſtris.
Ille vbi naſcentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:
Suſpecti tibi ſint imbres; namque vrguet ab alto
Arboribusque ſatisque Notus pecorique ſiniſter.
Aut vbi ſub lucem denſa inter nubila ſeſe
Diuerſi rumpent radii, aut vbi pallida ſurget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu, male tum mitis defendet pampinus vuas;

Tam

auctor, qui pollicetur, vaticinatur, h. l. praeſagit. 436. 7 Secunda erit nauigatio. 437 Parthenii verſum eſſe, ex Macrob. V, 17 et Gell. XIII, 26 nouimus: Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ Ἰνώῳ Μελικέρτῃ, ſeu vt Gell. laudat, ſed ex interpolatione, Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ. *Melicertes* eſt Palaemon inter deos marinos receptus. De Panope vel *Panopea* (Πανόπη, Πανόπεια) Nympha Nereide v. Aen. V, 240. Eſt autem metrum verſus: *Glauco | et Pano | peae et | I.*

438 - 440 Ex Arato Dioſem. 87 - 89.

441 Sol oriens ſi maculoſus (cf. v. 452) aut nubibus obductus, ab exteriore tantum ſui parte conſpicuus et quaſi concauus eſt, imber portenditur. *medio orbe refugere* ſimpliciter accipi poſſet, abdi, e conſpectu ſubduci: nam poetis *medium* parum accurate dicitur; ſed vetat Aratus Dioſ. 96. Ad reliqua v. eund. 90. 91. 113. 114 et 123 - 125. *ab alto*, ex aethere. v. ad v. 324. *vrguet*, ingruit. 444 Ex Arat. Dioſ. 350. 445 Ad rem Plinius XVIII, 35 ſ. 78: Aratus Dioſ. 97-99. 446. 447 cum lux orientis ſolis erit pallida. Verſus Homericus Od. ε, 1, cum lux oriens erit pallida. 448. 449 Ipſa ſtructurae conuerſione orationem ex-

qui-

Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum iam decedet Olympo,
Profuerit meminisse magis; nam saepe videmus
Ipsius in voltu varios errare colores.
Caeruleus pluuiam denuntiat, igneus Euros.
Sin maculae incipient rutilo inmiscerier igni:
Omnia tunc pariter vento nimbisque videbis
Feruere; non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque a terra moneat conuellere funem.
At si, quum referetque diem condetque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis,
Et claro siluas cernes Aquilone moueri.
Denique, quid vesper serus vehat, vnde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,

Sol

quisitam factam vides; *mitis vuas* iunge. et *salire* pro cadere! cf. Aen. V, 458; et quam ornate v. 456 *feruere* pro impleri! 450-453 Arat. Diosem. 158. 159. *errare* ornatius quam esse. 453-455 Arat. Diosem. 102-107.

454 Sin maculosus erit. 456 Suauis orationis, in primis tenuioris, variandae color, similis in illis: Ge. II, 315 *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor Tellurem — mouere.* III, 436 *Ne mihi tum molles* etc. Sublectus tamen est et ille modus Arato Phaenom. 287. 417. cf. Longin. c. 26 et ibi Morum V. Cl. Est tamen is et aliis poetis frequentatus, v. c. Callim. in Dian. 175: Nicand. Ther. 124. Mox *moneat*, hortator, auctor sit.

458-460 Si mane et vesperi sol purus erit ac serenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat coelum. cf. Plin. l. l.: Aratus Dios. 93-95. 126-129.

461-463 Verbo, ex sole praesagia omnino petimus certissima, quae circa vesperam coeli facies, serena an nubila, futura sit; a qua coeli parte ventus siccus aut pluuius venturus sit. 462 *quid cogitet Auster*, praeclare,

Sol tibi ſigna dabit. Solem quis dicere falſum
Audeat? Ille etiam caecos inſtare tumultus
Saepe monet, fraudemque et operta tumeſcere bella.
Ille etiam exſtincto miſeratus Caeſare Romam;
Quum caput obſcura nitidum ferrugine texit,
Inpiaque aeternam timuerunt ſaecula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque, et aequora ponti,

Obſceni-

re, erat enim deus, et facies eius exhibebatur ab artificibus truculenta, minax, ſuperciliofa. Omnino autem poterat poeta vento perſonam inducere, quod ſexcenties fit. *Quodcunque minabitur Eurus*, quis non ex Horatio meminit? 463 Hinc color ductus Manil. II, 134. 135. *falſum* pro fallenti dixit. 464 Ingenioſus tranſitus ad emblema carminis ſeu epiſodium non inelegans, quamquam ad noſtra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, vt varietate aliqua diſtingueretur argumenti tenor, et eſſet, vbi ingenium poetae ſe iactare poſſet. *Caecos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et inſidias coniurantium et *operta bella* explicat. Noſtrum ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes ſubitosque tumultus, Et clandeſtinis ſurgentia fraudibus arma. tumeſcere* vero elegantius, quam oriri, ſurgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic et οἰδᾶν.

466 Prodigia poſt Iulii Caeſaris caedem, quae eadem pro praeſagiis belli ciuilis ſubſequentis habebantur, etiam hiſtoricis ſatis ſunt celebrata, a poetis in primis tractata, Ouid. Met. XV, 782 ſqq.: Tibull. II, 5, 71, vbi v. obſſ. Ex hiſtoricis in primis vid. Dion. XLV, 17. Inter ea fuit ſolis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor. v. Dion. l. c.: Plutarch. in Iul. Caeſ. p. 740: Plin. II, 30: Tibull. II, 5, 75. 76. De cauſſis huius prodigii a multis diſputatum eſt; petuntur eae a maculis ſolis inſolitis. Primas autem lineas huic prodigiorum enarrandorum mori duxiſſe videtur Apollon. IV, 1284. Ad noſtri poetae

Obſcenique canes, inportunaeque volucres,
Signa dabant. Quoties Cyclopum efferuere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos liquefactaque voluere ſaxa!
Armorum ſonitum toto Germania coelo
Audiit; inſolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos volgo exaudita ſilentis
Ingens; et ſimulacra modis pallentia miris
Viſa ſub obſcurum noctis; pecudesque loquutae;
Infandum! ſiſtunt amnes, terraeque dehiſcunt;
Et maeſtum inlacrimat templis ebur, aeraque ſudant.
Proluit inſano contorquens vortice ſiluas
Fluuiorum rex Eridanus, camposque per omnis

Cum

poetae exemplum alii bellorum grauiorumque calamitatum praeſagia commemorarunt: et belli quidem ciuilis Lucan. I, 525 ſqq.: Petron. c. 122. *ferrugo* poetica oratione pro caligine. *impia ſaecula*, homines iſtius aeui, quo *impium* facinus in Caeſarem commiſſum erat. *ſaecula* Lucretiano more dixit, vbi *ſaecla ferarum* et alia. 470 *Obſceni* canes, ominoſi, mala portendentes, vt *importunae volucres*, odioſae, moleſtae, mali ominis cantu.

471 Aeſtuantis Aetnae exploſi ignes verbis a tempeſtate maris petitis deſcribuntur. Omnino *vndae* flammis tribuuntur. *liquefacta ſaxa*, quia maſſa tum liqueſcens mox lapideſcit. (*Laua.*) 474 Huic ſuperſtitioni *aurora borealis* originem dediſſe videtur. Alpes ſaepe tremuiſſe Plin. notauit lib. II ſ. 82.

477 *ſimulacra* mirum in modum *pallentia* e Lucret. I, 124 ſunt defunctorum vmbrae. Mox intell. *boues vocales* Tibull. II, 5, 78. Tum *ſiſtunt amnes* ſe, conſiſtunt. Ad rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 ſqq. *Vidimus flauum T. ebur aeraque* ſunt ſigna ex ebore et aere; ea *illacrimari* credebantur, forte dum tepido ſudabant humore per tempus pluuium collecto. 481 De arte

poetae

Cum ſtabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Triſtibus aut extis fibrae adparere minaces,
Aut puteis manare cruor ceſſauit; et alte
Per noctem reſonare, lupis vlulantibus, vrbes.
Non alias coelo ceciderunt plura ſereno
Fulgura; nec diri toties arſere cometae.
Ergo inter ſeſe paribus concurrere telis

Romanas

poetae v. Scalig. Poetic. V, 14 p. 278. Vt ira, rabies, ſic furor et *inſania* incitato flumini tribuitur. Padus autem eluuionibus infamis.

487 Sereno tonuit. Huc refer Horat. Carm. I, 2, 3. 4. 488 v. Cicer. de N. D. II, 5 §. 14.

489 Haec prodigia inſecutum eſſe ait bellum ciuile, praelio ad Philippos, Macedoniae adiectae, olim Thraciae, vrbem commiſſo, et Bruti Caſſiique nece nobilitatum. Poetica ratione Philippos dicit vidiſſe Romanas acies *concurrere*, et quidem *iterum concurrere*, Romanos alterum praelium, poſt illud in priore bello ciuili ad Pharſalum habitum, inter ſe feciſſe. *Nec diis fuit*, viſum eſt, *indignum*, iniquum, h. diis placuit, in eodem Macedoniae regno, latius accepto, bis ſtragem Romanorum fieri. *Emathia* Macedoniae eſt pars, ad quam proprie nec Pharſalus nec Philippi referri poſſunt; ſed poetae latius eo nomine etiam pro Theſſalia vtuntur. *Haemus* mons eſt Thraciae, cui poetica ratione vrbs Philippi ſubiacere dici poteſt. Lucan. I, 680 *latosque Haemi ſub rupe Philippos:* IX, 271 *Emathios Philippos* dixit. Magna pars Thraciae olim Macedonibus paruit. Satis nobis declaraſſe videmur loci ſententiam. Ad virorum doctorum contentiones deſcendere non poſſumus, quae maxime errori debentur, quod τὸ *iterum* cum *videre* iungebant, non *iterum concurrere.* Manilius, qui hunc locum in extrema libri primi parte ante oculos habuit, eandem poeticam rationem amplexus paullo licentius extulit: *Ciuiles etiam motus cognataque bella Significant* (cometae ſiue alia meteora), *nec plura alias incendia mundus Suſtinuit, quam cum ducibus iurata*

cruentis

Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incuruo terram molitus aratro,
Exesa inueniet scabra robigine pila,
Aut grauibus rastris galeas pulsabit inanis,

Gran-

cruentis Arma Philippeos implerunt agmine campos. Vix etiam sicca miles Romanus arena Ossa virum lacerosque prius superadstitit artus. Licuit poetae, quamquam minus subtiliter, in eodem loco praelium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga, factum. Vt adeo ne tum quidem vitiose dictum videri debeat, si *Philippos ipsos* dicat *iterum vidisse concurrere Romanas acies*; h. Philippis iterum pugnatum esse. Quid? quod contendi potest, veteres, cum haec Virgiliana carmina legerent, sententias non aliter constituisse? Ex imitatione Ouidii iudices. Is Met. XV, 823. 824 de Caesaris vltione: *Pharsalia sentiet illum, Emathiaque* iterum *madefacti caede Philippi.* Et Lucanus, qui lib. VII sub f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* — v. 853 *Ante nouae venient acies, scelerique secundo Praestabis nondum siccos hoc sanguine campos.* Et tandem Petronius c. 121 (de Bello Civ. 110) *Cerno equidem gemina iam stratos morte Philippos.* Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres Pharsaliam cum Philippis confudisse. Latius *Emathiam, Thessaliam, Haemum, Philippos* et *Pharsalum* in poetis, qui de his praeliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, obuia res est. *paribus telis:* cum vtrinque a Romanis pugnaretur. Hinc Lucan. I, 7: Valer. Fl. VI, 404. 493 Expressit et haec Manil. I, 908. 909. 494 A Lucret. V, 932 *ferro molirier arua.* 496 *inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adiunctum sit; alias *cauas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, in primis Claudiano XXI (de Laud. Stilic. I), 134-137.

497

Grandiaque effoſſis mirabitur oſſa ſepulcris.
Dî patrii Indigetes, et Romule, Veſtaque mater,
Quae Tuſcum Tiberim et Romana Palatia ſeruas,
Hunc ſaltem euerſo iuuenem ſuccurrere ſaeclo
Ne prohibete. Satis iam pridem ſanguine noſtro
Laome-

497 *Grandia oſſa* praeclare ad communem de vaſtis priſcorum hominum et heroum corporibus opinionem dixit; conf. Aen. XII, 899. 900. Cum in iſtis praeliis fortiſſimi homines cecidiſſent, poſteritas, quae corrupto huic et decrepito ſaeculo ſucceſſura eſt, eodem modo horum oſſa mirabitur, vt nos priſcorum hominum.

498 *Dii patrii* et *Indigetes* ab aliis pro iisdem, ab aliis pro diuerſis, habentur. A poetis minus ſeuera diligentia in his requiritur. Poſſunt tamen diſtinguenda videri numina, ſi Ouidii locum Met. XV, 861 ſqq., qui inde expreſſus eſt, reſpicias. *Dii Indigetes* ſunt ἐγχώριοι. Ex iis Aeneas erat: v. Liv. I, 2 extr.: Tibull. II, 5, 46: Aen. XII, 794. Idem Aeneas *deos patrios* ſeu *Penates* a Troia in Latium aduexerat.

500 *iuuenem*, vt Ecl. I, 43, Romani ſermonis noto vſu appellat Octauianum Caeſarem, tum circa XXVII annum agentem. *Saeclo* (vt v. 468) *euerſo* dixit, quod in proſa *rebus perditis*, *ſuccurrere*; vt *euerſum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente. v. Duck. ad Liv. XXX, 16, 6. Ceterum nonnulla in ſequentibus ſunt, quae forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excuſari ſatis eſt. *Laomedontis* certe *periuria* nimis longe petita videri poſſunt. Ad veterum tamen hominum ſenſum piaculum, ἄγος, quo maiores obſtricti iram deorum prouocauerant, in poſteros verti credebatur; neque reatus ac poena auerti poteſt, niſi ſacris piacularibus rite curatis. Suſcipi tamen illa debebant a viro pio, caſto ac ſancto, qui θεοφιλὴς eſſet. Tota ſententia ſic procedit: Permittite dii, vt Caeſar remp. reſtituat. Satis malorum experti ſumus. Ne nobis hunc, qui vnice res reſtituere poteſt, inuidete et eripite. Etſi aeui huius eae ſunt corruptelae, vt dei

Laomedonteae luimus periuria Troiae.
Iam pridem nobis coeli te regia, Caesar,
Inuidet, atque hominum queritur curare triumphos;
Quippe vbi fas versum atque nefas: tot bella per orbem,
Tam multae scelerum facies; non vllus aratro
Dignus honos; squalent abductis arua colonis,
Et curuae rigidum falces conflantur in ensem.
Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinae ruptis inter se legibus vrbes
Arma ferunt; saeuit toto Mars inpius orbe.
Vt, quum carceribus sese effudere quadrigae,
Addunt

dei alicuius praesentiam vix ferant.

502 De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptunum mercede pro muris Troiae exstruendis pacta fraudauerat. Melius tamen *Laomedontea T.* simpliciter pro epitheto habetur, ita vt *periuria Troiae* latius ad omnia facinora et *ἄγη* Troianorum adeoque ad fata ac mala referantur, quibus illa erant expianda. Iis autem etiam Romani, eorum posteri, premi videri poterant. 503 Fere vt Horat. I Carm. 2, 45.

505 - 509 - 511 Haec ad annum ab V. C. 717 M. Agrippa et L. Gallo Coss. referenda, quo multis prodigiis turbati erant animi, dum inter Triumuiros parum firma fides, et paullo post graues inimicitiae; inter Caesarem et Sext. Pompeium bellum recrudescebat; Antonius cum exercitu aduersus Parthos iam dudum Syriae infestos ibat; ab Agrippa, qui Rhenum transierat, in Galliis bellum modo confectum erat. Haec omnia in vnum contulit poeta, vt grauior esset sententia.

505 *vbi* h. l. apud quos. 507 *Dignus honos*, satis magnus. 512 A Circo sumta comparatio tumultuantis orbis; semel emissi currus cum tanto impetu ruunt, vt ab auriga retineri nequeant. *Spatium* hic de ipsa decursione accipiunt, quae septem spatiis seu gyris in circo decursus finiebatur. *Addunt* qua-

Addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

quadrigae *in spatia*, subintelligitur a doctissimis interpretibus *cursum*, h. intendunt, in ipso spatio currendi sumunt vires. Non infitior, ellipsin illam paullo duriorem mihi videri. *τὸ se* post *addunt* secundum meliores libros extrusit Heinsius; quod sane ferendum; vel sic tamen non tam ex antecedente versu quam ex sermonis genio debet *se* intelligi. *Dare se in fugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia v. Ge. IV, 528: Aen. XII, 633. *addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri in campum, cursum, pro quo dicit *spatia*; cur indignum videatur poeta? Expressit nostrum Silius XVI, 372 *Iamque fere medium euecti certamine campum In spatia addebant*. Gratius Cyneg. 227 *incumbere spatiis* eo sensu dixisse videtur; et Homer. Il. ψ, 375 ἵπποις τάθη δρόμος. 514 Nota figura *currum*, h. equos, *non audire habenas* dicit, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15, 13 *equi frenato est auris in ore*; Pindarus ἅρματα πεισιχάλινα dixit Pyth. II, 21.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER SECVNDVS

ARGVMENTVM

Propositio cum inuocatione Bacchi 1 - 8. *De* arborum *in primisque vitium et olearum* cultura *acturus, primo loco varios arborum prouentus alios a natura alios ab arte profectos exponit. Aliae itaque arbores sponte nascuntur* — 21; *Aliae arte parantur: et quidem auulsione* — 23 *infossione* 24. 25 *propagine* 26. 27 *surculo* 28. 29 *concisione* 30. 31 *insitione* 32. 3. 4. *Nunc edocturus, studium esse adhibendum et suam cuique arbori pro generis et soli natura culturam: Maecenatis propitiam voluntatem implorat* — 46. *Arbores, quae sponte proueniunt, cultu emendari possunt* — 56 *quae satu nascuntur, feliciora habent incrementa transplantatione, et aliis artificialis culturae generibus* — 72; *inprimis inoculatione et insitione proprie dicta* — 82. *Deligendae quoque arborum eiusdem generis species praestantiores* — 108. *Coelum quoque cuiusque arboris naturae idoneum est circumspiciendum; nam magna in hoc est varietas* — 135; *et sic aditum sibi parat ad laudes Italiae, omnium rerum prouentu felicissimae* — 176; *tandem soli natura est exploranda, cui prouentus generi illa conueniat* — 225; *subiiciuntur criteria soli cognoscendi et iudicandi* — 258 *et viae ac rationes soli tractandi et naturae eius emendandae, adeoque ipsa cultura cum omnino arborum, tum inprimis vitium. Scilicet primo docentur quae in plantatione obseruanda sint* — 314 *etiam de tempore plantationis faciendae* — 345 *de cura post illam adhibenda, inque hac de putatione* (362 - 370) *et de auertendis iis, quae nocere possunt nouellis arboribus* (371 - 379) *cumque in his caper sit, excurrit in morem mactandi hirci in Bacchi sacro* — 396. *In vitibus tamen inprimis adsidua est cura per totum annum adhibenda* — 419. *Minus operosa est olearum cultura*

tura — 425 et pomorum — 428 exigua aut omnino nulla ſatiuarum arborum — 457. Inde excurſus in laudes vitae ruſticae, pars carminis feliciſſima — ad fin.

Hactenus aruorum cultus et ſidera coeli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non ſilueſtria tecum
Virgulta, et prolem tarde creſcentis oliuae.
Huc, pater o Lenaee; tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo grauidus auctumno
Floret ager, ſpumat plenis vindemia labris,
Huc, pater o Lenaee, veni; nudataque muſto
Tingue nouo mecum dereptis crura cothurnis.

Prin-

1 Reſpicit ad lib. I v. 1. Poetae exordio vtitur Columella III, 1. Nunc arborum curam exponam. 3 Oleae e ſemine naſciturae tardiſſima incrementa. v. Plin. XV, 1; Varro R. R. I, 41. δυσαυξὴς dicta Theophraſto; hinc propagare eas, quam ſerere, maluit aetas poſterior. *Virgulta* pro arboribus; *ſilueſtria* epitheton mere ornans, quoniam poetis *ſilua* pro arboribus dicta; vt ſaepe in ſqq., adeoque *virgulta ſilueſtria* nil niſi arbores omnis generis: h. l. quidem quarum cultura eſſe ſolet. Non ergo de nemoribus et feris arboribus cogitandum.

4 Splendida inuocatio! — *hic*, in iis, quae dicentur a me, in argumento carminis mei. *tibi*, per te, vt σοὶ, pro διά σε, beneficio tuo. *florere* eſt hic laetum eſſe, plenum eſſe. *auctumnus pampineus* eſt prouentus auctumni e vinea, ὀπώρα. Eadem notione paullo poſt *vindemia*. *labra*, Tibullo I, 1, 10 *lacus*, ſunt vaſa ad recipiendum muſtum apta.

7 Suauiſſima imago Bacchi vuas calcantis vna cum poeta, dum auxilium ſibi a deo ferendum in carmine de vinearum cultura expetit. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam ex ſignis aliisque monumentis conſtat. Calcare pedibus vuas etiamnum in Italia ſollemne.

Principio arboribus varia est natura creandis.
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late
Curua tenent: vt molle siler, lentaeque genestae,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: vt altae

Casta-

9-21 Arbores procreantur aut natura, aut arte. ***arboribus creandis***, h. e. arborum creandarum, ***natura***, ratio, ***est varia***; et quidem naturalis ratio triplex, ***aut*** vt sponte ***veniant***, h. prouenian (sup. I, 54), ***aut*** semine, ***aut*** ab radice. Plin. XVI, 32 f. 58. Confer Theophr. Hist. Plant. II, 1. Quem et Varronem I, 39, 3 expressit Virgilius. Item Columella de Arborib. pr., qui ad h. l. respicit. Ceterum in iis, quae sequuntur, ornandis quanta poetae ars sit, facile sentiri potest, si ad nudam pedestris orationis narrationem ea redigas. 11 ***Sponte sua***, ***αὐτομάτως***. Parum subtiliter veteres ea, quae ***sponte nasci*** dicebant, distinxere ab iis, quae ***semine*** nascuntur, cum tamen nec ista sine semine proueniant. Voluere scilicet declarare id plantarum et arborum genus, quod primigenium dixeris, quod in loco, quem occupat, colonus iam repererit: quemadmodum vulgus herbas malas et inutiles sponte solo nasci dicit; quandoquidem semen, vnde illae nascuntur, non in oculos incurrit: vt adeo sine semine nasci putari possint. Iam sup. I, 22 ***nouas non vllo semine fruges*** dixerat. Nec aliter Theophr. Varr. Plin. l. c. 12. 13 ***Siler*** salicis forte genus, nec enim satis notus frutex est. v. Plin. XVI, f. 35. ***Genesta*** fruticis viminei genus (cf. inf. 434. v. Martin.) hinc ***lenta***, flexilis, v. Ge. I, 265. ***Salicta*** pro salice, cuius natura pulchre expressa.

14 ***posito surgunt***, nascuntur, ***de semine***, h. ex semine, quod de arbore in terram fluxit et solo se insinuauit, proueniunt, vt castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Scilicet h. l. naturales modi enarrantur; de satione autem, quam dicas, artificiali mox agitur. Quod hic ***posito semine***, idem v. 57 ***seminibus iactis***.

Caſtaneae, nemorumque Ioui quae maxuma frondet
Aeſculus, atque habitae Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis denſiſſima ſilua:
Vt ceraſis vlmisque; etiam Parnaſia laurus
Parua ſub ingenti matris ſe ſubiicit vmbra.
Hos Natura modos primum dedit; his genus omne
Siluarum fruticumque viret nemorumque ſacrorum.
Sunt alii, quos ipſe via ſibi reperit vſus.
Hic plantas tenero abſcidens de corpore matrum
Depoſuit

iactis. Dicuntur autem *ſemina* late de quouis propagandi genere interdum de omni principio, vnde aliquid gignitur. De *caſtaneis* v. Colum. IV cap. extr. cf. Plin. XVII, 10 ſ. 10 et 20 ſ. 34. 15 *Aeſculus*, arbos glandifera e quercuum genere, admodum procera, cf. inf. v. 291, Ioui ſacra. *aeſculus maxima nemorum* graece dictum arbitror, pro in nemoribus, *κατὰ τῶν ἀλσῶν.* *quercus habitae oracula*, h. pro ſede oraculi Dodonaei. v. Hom. Odyſſ. ξ, 327. 328, quamquam modus edendae ſortis diuerſe tradebatur.

17 *Viuiradices* vocant; quamquam id nomen latius patet, et ſtolones ac truncos etiam deſignat, quos transferas in aliam terram. 19 *Subiicit ſe*, adoleſcit, creſcit. v. ſup. Ecl. X, 74. Docte autem variata oratio pro: vt ceraſis, vlmis et lauro.

22-34 Sunt alii modi arborum creandarum artificiales, h. quos vſus ipſe ſibi reperit, *via*, id eſt arte, ratione, induſtria et experientia, vt centies *via* apud noſtrum et alios. Colum. X, 338 *ſalutis Ipſa nouas artes varia experientia rerum Et labor oſtendit miſeris vſusque magiſter Tradidit agricolis.* cf. inf. IV, 315, 316: I, 133 et Lucret. IV, 1360 ſqq. Sunt autem modi hi: *auulſione, infoſſione, propagatione, ſurculo, conciſione, inſitione.* cf. Plin. XVII, 10 ſ. 9. Omnia, quae ſequuntur, cum ex aliis tum in primis ex Theophraſto de Cauſſis Plant. lib. I egregie illuſtrari poſſunt.

23 Alius *ſtolones* auulſos e radice (vid. v. 17) foſſis (ſic *ſulcus* inf. 289) ſeu ſcro-
 bibus

Depoſuit ſulcis; hic ſtirpes obruit aruo,
Quadrifidasque ſudes, et acuto robore vallos;
Siluarumque aliae preſſos propaginis arcus
Exſpectant et viua ſua plantaria terra.
Nil radicis egent aliae; ſummumque putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
Quin et caudicibus ſectis (mirabile dictu)
Truditur e ſicco radix oleagina ligno;
Et ſaepe alterius ramos inpune videmus

Vertere

bibus mandat. v. Plin. XVII, 10 ſ. 13. Ita *auulſione* arbores proueniunt.

24 Alius modus eſt, quo quis truncos ſeu vaſtiores ramos ac *taleas* in pali modum, aut quadripartito fiſſos, *cum radicibus* in terram *infodit*. cf. Plin. XVII, 17 ſ. 27: Colum. cum alibi, tum V, 9, 3.

26. 27 Tertius modus fit *propagine*. Vt aliae, inquit, arbores proueniant, incurvatas in terram ſcrobe facto demittere neceſſe eſt, et in *ſua terra*, h. ea, in qua mater creuit, plantare.

28. 29 Eſt hoc ſationis genus, cum ex ſumma arbore reſciſſa virga ſeu talea ſcrobe facto in humum tamquam *ſurculus* defigitur. 29 *referens*, quia iam ante illinc enatum fuerat. Niſi omnino ornate dictum eſt *referens mandare* pro ſimpl. mandare. Nam fert, defert, refert taleam in illum locum.

30. 31 Nonnullae arbores, et inter has in primis olea, *conciſione*, h. e. ita procreantur, vt *caudex* ſeu ſtipes, *reſecta radice* et abſciſſis ramis, terrae infodiatur. Ita ex ipſo ſtipite radix truditur, quae terrae ſe affigat. De truncis ſeu taleis oleagineis agit, nec de alia, quam communi ratione infodiendi, cuius infra v. 63 meminit: *ſed truncis oleae melius*. Nam *caudices ſecti*, nihil cogit vt ſint diſſecti, fiſſi, ſed poetica ratione, reſecti, abſciſſi; et *ſicco ligno* ſimiliter dictum de ſtipite a radicibus ſuis reſecto, vt nullus inde nouus ſuccus ſuccedat; non autem, vt iam aridus et exſuccus caudex ſit.

32 - 34 De *inſitione* agit. Narrat exempla: malum in-

ſitam

Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolae, fructusque feros mollite colendo;
Neu segnes iaceant terrae. Iuuat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque vna decurre laborem,
O decus, o famae merito pars maxuma nostrae,
Maecenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;

Non,

sitam piro, cornum pruno. Tamquam poeta fructum pro arbore nominat, mala et corna: pirus fert mala; prunus fert corna.

35 Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. 36 E Lucret. V, 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.* 37 *Ismarus*, mons Thraciae, vitibus, (vnde vinum Maroneum a propinqua vrbe) et *Taburnus*, mons Samnii, oliuis nobilis, quamquam vterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509. Putantur autem hi versus adhuc ad adhortationem agricolarum pertinere, vt arboribus colendis operam dent. At exquisitior ea ratio est, vt sic accipias: decreui canere, quomodo vinum, quale fert Thracia, et oleum, cuius ferax est Taburnus, colatur.

39 - 46 Proposito quasi argumento libri, ad eius pertractationem Maecenatem inuocat; commodiore loco, quam si paullo ante v. 5 - 9 Baccho subiunxisset priuatum hominem. Nam Caesarem recte vltimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu nauigationis petitum videri debet. 40 Maximam suae famae et gloriae partem eo contineri ait, quod Maecenatis amicitia vtatur. 41 Tractationem materiae plerumque nauigationis for-

Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram.
In manibus terrae; non hic te carmine ficto
Atque per ambages et longa exorsa tenebo.
Sponte sua quae se tollunt in luminis auras,
Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt;
Quippe solo natura subest; tamen haec quoque si quis
, Inserat,

mulis exprimunt poetae. 43 Item Aen. VI, 625 sqq. ex Il. β, 488 sqq. Iam ab Hostio poeta latine expressa erant Homerica, cuius versus apud Macrobium Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguae Centum atque ora sient, totidem vocesque liquatae.* 44 Summa tantum rerum capita se leuiter perstricturum esse significat; ea scilicet, quae tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *littus legere*, radere, vt *terrae in manibus* h. prope sint, vicinae; non vela in altum dare.

47 Iam, quae duplici ratione, qua arbores procreantur, breuiter ante v. 9 - 38 proposuerat, copiosius exornare adgreditur. Et primum quidem v. 47 - 60 de emendatione arborum silvestrium agit, cum respectu ad v. 9 - 11, vbi duo modi naturales erant expositi. Nunc primo loco attingit primum a v. 9 - 13. *luminis auras* pro lumine, quatenus illud aura ad nos defertur, adeoque proprie aura luminosa. Lucretiana autem est forma. Ex Gr. φάεος ἀϋτμὴ apud Callim. in Di. 117 et al. Sic *aetheris aura.*

49 *Quippe solo natura subest.* Quinctil. loco a Burmanno laudato Inst. Orat. X, 2, 11 *Namque iis, quae in exemplum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est.* Videtur itaque paullo durius dictum esse *solo natura subest*, h. naturalis vis ac virtus, (sales, calor, humor, temperies) scilicet ad procreandas illas arbores necessaria ac propria, inest. 49. 50 *tamen haec quoque si quis* etc. suauis formula, v. Ecl. VI, 9. Siluestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis tales arbores in-

Inſerat, aut ſcrobibus mandet mutata ſubactis,
Exuerint ſilueſtrem animum; cultuque frequenti
In quaſcumque voces artis haud tarda ſequentur.
Nec non et ſterilis, quae ſtirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos ſi ſit digeſta per agros;
Nunc altae frondes et rami matris opacant,
Creſcentique adimunt fetus, vruntque ferentem.
Iam, quae ſeminibus iactis ſe ſuſtulit arbos,
Tarda venit, ſeris factura nepotibus vmbram;
Pomaque degenerant ſuccos oblita priores;
Et turpis auibus praedam fert vua racemos.

Scilicet

inſerantur, aut ſi eae transferantur. 50 *mutata* debetur poeticae copiae et ornatui. *ſcrobes ſubacti*, vt, terra ſubacta, quae foditur. Mox *animus* eleganter pro natura, ingenio, arborum. 52 Suauiter. Quaſcumque artes ad maiorem earum cultum adhibeas, feliciter tibi ſuccedere videbis.

53 - 56 Ad ſtolones ab radice pullulantes (v. 17 - 19) procedit, qui in campum vacuum et in ſolem transferendi ſunt, cum ipſis nunc vmbra matris noceat, vt adulti aut nullos fructus ferant aut maligne. *fetus* arborum fructus: ſaepe, vt ſupra I, 55 et inf. 429. *vrere* vero perquam accommodate de ſubducto ſucco.

57 - 62 Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum, ex ſemine in ſolum delato, (ſupra v. 14 - 16) vna cum modis eam arte emendandi et adiuuandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10 ſ. 10. Egerat de ſemine — *Omnia haec tarda prouentu ac degenerantia et inſito reſtituenda.* 58 Vt Ecl. IX, 50. cf. Seneca ep. 86. *oblita* ſuauiter et hoc e ſollemni poetarum more, quo rebus inanimatis aliam naturam induunt. cf. Callim. in Del. 34, et ibi Ven. Ern. 60 *turpes racemi* praeclare, deficiente cultu, ſqualidi, rugoſi; vt contra *vuae cultae, nitentes, pulchrae.* *Vua* h. l. pro vite, quae noſtris quidem in terris ex acinulis non procreatur, at in inſulis,

Scilicet omnibus eſt labor inpendendus; et omnes
Cogendae in ſulcum, ac multa mercede domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine vites
Reſpondent, ſolido Paphiae de robore myrtus;
Plantis et durae coruli naſcuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeaeque arbos vmbroſa coronae,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
Naſcitur, et caſus abies viſura marinos.

Inſeritur

ſulis Americae adhuc id fieri narratur.

61. 62 Artificiales modi arborum *e ſemine* procreatarum incrementa accelerandi, non minus locum habent in reliquis arboribus, ſiue ſponte ſiue ex viuiradice natis; itaque rem generalius proponit; nec tamen, (conf. Theophr. de Cauſſ. plant. I, 6) vt poetam decebat, eundem ac v. 22 ſq. ordinem anxie ſeruat. Arbores, inquit, ſilueſtres omnes transferendae ſunt in alium agrum et in ſcrobibus (hi ſunt *ſulci*, vide v. 24) defigendae, et *multa mercede*, multi laboris impendio, colendae. Habuit poeta ante oculos Lucret. V, 1369. 1370. 63-68 Eſt tamen cuique arbori ſuum culturae genus accommodatiſſimum; *Oleae melius reſpondent*, conſilio, voto, felicius proueniunt, e *truncis* h. caudicibus ſectis (vide v. 30) ſiue taleis oleaginis (v. Caton. 45, 1: Colum. V, 9, 1 ſqq.) in terram defixis; *vites propaginibus* in humum demiſſis (v. 26); *myrti* autem, Veneri ſacrae, *ſolido de robore*, h. trunco ſeu ſtipite aut vaſtiore ramo ad pali modum in terram infoſſo. vide v. 24. 25. At *ſurculorum plantatione* (vide v. 28. 29) optime proueniunt *corulus*, *fraxinus*, *populus* Herculi ſacra (ſup. Ecl. VII, 61), et *quercus*, Ioui Dodonaeo conſecrata; *palma* etiam et *abies*, aedificandis nauibus apta, ἐλάτη ναυπηγήσιμος, vt Theophr. H. Plant. V, 8. Occurrit autem paſſim is veterum vſus et mos, vt illas arbores plantis ſeu ſurculis procrearent. De *palma* v. Pallad. April. c. 5, 2: de *quercu* Colum. IV, 33, 5.

69-72

Inſeritur vero et fetu nucis arbutus horrida;
Et ſteriles platani malos geſſere valentis;
Caſtaneae fagus, ornusque incanuit albo
Flore piri, glandemque ſues fregere ſub vlmis.
Nec modus inſerere atque oculos inponere ſimplex.
Nam, qua ſe medio trudunt de cortice gemmae,
Et

69-72 *Inſitio* reſtabat ex v. 32 ſq. Optime inſeritur *arbuto* (*horrida* ea dicitur a cortice hiſpido et aſpero). nux, *platano* malus, *fago* caſtanea, *orno* pirus, et *vlmo* quercus. Reſpicit locum Plinius XV, 15 ſ. 17. Videmus hic poetam ita tradere, quaſi omne genus ſurculorum in omnem arborem inſeri poſſit; quod a noſtris hominibus, qui in hac re aliquid ſe videre putant, negatur; Non enim inſeri poſſe arborem arbori, niſi ſui generis. Alii tamen orno ſe inſeuiſſe pinum, caſtaneam quercui, affirmant. Etiam Columella lib. V, 11 §. 12 antiquos contendit male idem negaſſe, *et quandam quaſi legem ſanxiſſe, eos tantum ſurculos poſſe coaleſcere, qui ſint cortice ac libro ac fructu conſimiles iis arboribus, quibus inſeruntur.* Cuius ille *opinionis errorem diſcutiendum tradendamque poſteris rationem* exiſtimabat, *qua poſſit omne genus ſurculi omni generi arboris inſeri.* Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione: *arbuto nucem inſeri*, dici, at nec minus tamen rariore modo: *arbutum inſeri nuce*, vt h. l. *nucis fetu*, quod non tertio ſed ſexto caſu accipiendum. 71 *fagus incanuit caſtaneae flore, et ornus albo piri flore incanuit*, h. e. fago caſtanea, orno pirus, inſeritur. *Ornus* fraxini ſilueſtris genus. v. Martin. h. l.

73-77 E pluribus inſerendi modis duo inſigniores commemorat poeta, *inoculationem* et *inſitionem* proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmae*, h. noua germina ſeu oculi, *ſe trudunt*, erumpunt ex cortice, *ruptis tuniculis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit; ſiue *anguſtus ſinus*, h. cauitas, auulſa gemma et cortice in modum ſcutuli, cuius loco *includitur nouum germen*, vt *coaleſcat*

Et tenuis rumpunt tunicas, anguſtus in ipſo
Fit nodo ſinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, vdoque docent inoleſcere libro.
Aut rurſum enodes trunci reſecantur, et alte
Finditur in ſolidum cuneis via; deinde feraces
Plantae inmittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad coelum ramis felicibus arbos,
Miraturque nouas frondis et non ſua poma.
  Praeterea genus haud vnum, nec fortibus vlmis,
Nec ſalici, lotoque, neque Idaeis cypariſſis.
Nec pingues vnam in faciem naſcuntur oliuae,
Orchades, et radii, et amara pauſia bacca,

Pomaque,

leſcat cum vetere *libro*. Reſpicit h. l. Plin. XVII, 14 ſ. 23 et 24.

78-82 Iam de *inſitione proprie dicta*. *rami felices* ſunt arboris feracis, cuius *plantae* h. ſurculi ſilueſtri arbori inſeruntur. *Aut rurſum* non contrariam aliquam rationem infert, ſed alteram rationem ſubiungit. *reſecantur*, fit inciſio ſeu fiſſura in trunci cortice, qua parte nullus nodus eſt. 82 Pulcherrima deſcriptio; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40. 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbos Ignotas frondes et non gentilia poma*. Sed alii luxuriantur in hoc.

83-108 Varias arborum familias ſeu ſpecies eiusdem generis eſſe, exemplis nonnullis docet. Ornatiſſimus locus adiunctorum copia ac varietate. Illuſtratio vberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda.

84 *Lotus* modo herbae pratenſis genus eſt, iucundum pecudis pabulum, nobis *Steinklee*, cf. inf. III, 394, modo herba paluſtris ex nymphaearum genere, Nilo frequens; hoc vero loco eſt genus arboris, *Italiae familiaris*, dulciſſimo fructu. *zizyphum* noſtram ſeu iuiubam eſſe putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretae monte, *cypariſſi* ſ. cupreſſi ſponte proveniunt. cf. Vrſin. ad h. l.

86 Ex infinitis olearum generibus tria tantum, obſervante

Pomaque, et Alcinoi ſiluae; nec ſurculus idem
Cruſtumiis Syriisque piris grauibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia noſtris,
Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos:
Sunt Thaſiae vites, ſunt et Mareotides albae;
Pinguibus hae terris habiles, leuioribus illae;
Et paſſo Pſythia vtilior, tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureae, preciaeque; et quo te carmine dicam,
Rhaetica?

vante etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pauſias*, quae, dum adhuc virides et acerbae ſunt (habent autem tum amarum ſuccum, hinc *amara bacca*), leguntur ac tunduntur. Colum. XII, 47, 1. 87 *Alcinoi ſiluae* ſunt ipſa *poma*, vt ſaepe apud poetas. De eius hortis Odyſſ. η, 112 ſqq. 88 *volema pira* grandia, quae volam facile impleant; a Catone 7, 3 ſumtum. v. Plin. XV, 15 ſ. 16.

89 Italas vites diuerſas eſſe ab aliis ait. *Vindemia*, pro vitium prouentu, *pendet arboribus*, ſeu quia iis vites maritantur in Italia, ſeu vt *arbores* pro vitibus dictae ſint: quod Virgilio et Horatio ſollemne eſt. 91 *Mareoticum vinum* notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a lacu Mareotide ſuper Alexandriam; nunc deterius, quoniam Arabum latrocinia vuarum maturitatem intercipiunt. 93 *Vinum paſſum* ex vuis paſſis, a pandendo, h. in ſole coctis, vt exareſcerent. Modum conficiendi v. apud Colum. XII, 39. *Pſythia* vitis, *lagea*, quae facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2 ſ. 4 ſqq. et Colum. III, 2 ſqq. videnda. Nominum cauſſae valde obſcurae. *olim*, cum aliquando vinum ex ea expreſſum fuerit. 95. 96 Plin. XIV, 6 ſ. 8, 5 *In Veronenſi Rhaetica vina, Falernis tantum poſthabita a Virgilio.* Melior interpretatio, quam quae a Seneca in medium affertur, Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV p. 206: Sueton. Aug. c. 77 *maxime delectatus eſt Rhaetico. Cellae Falernae*, noua

varia-

Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
Sunt et Amineae vites, firmissima vina;
Tmolus et adsurgit quibus, et rex ipse Phanaeus;
Argitisque minor: cui non certauerit vlla,
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, dis et mensis adcepta secundis,
Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque, quam multae species, nec, nomina quae sint,
Est numerus; neque enim numero conprendere refert;

Quem

variatione, de vino; *nec ideo contende* — h. tametsi inferior sis Falerno. In toto hoc loco obserua orationis colorem.

97. 98 *Vinum Amineum*, 'Αμίνειον et 'Αμιναῖον, cuius, vt vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse solet, cultu enim deficiente vites optimae facile degenerant, nulla alia memoria, praeter nominis, nobis restat, Graecae originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. cf. Intpp. ad h. l. Atque eius tantam praestantiam, ex diuturna in primis bonitate, perhibet poeta, vt ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiae monte vineis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanaeum*, a promontorio Chii insulae, quae alias vino *Ariusio* nobilis est, *adsurgere*, cedere, dicat.

99 Cum illis: *Sunt et Amineae vites*, iunge *Argitisque minor* h. e. est etiam inter alias vites *Argitis vitis, vua*, 'Αργῖτις ab ἀργός, quod vinum candidum ea reddit. Est autem *minor* et *maior*. cf. Colum. III, 2, 21. 100 Ea vitis, vino in primis abundans, πολύοινος, est, eoque firmo ac durabili.

101 Vinum *Rhodium*, cuius in mensis secundis vsus erat; cumque de eo ante omnia diis libaretur, hinc vitis *Rhodia diis accepta*, grata *et mensis secundis*. Fere vt apud Horat. III Carm. 11, 6 lyra *diuitum mensis et amica templis*. 102 Plin. XIV, 1 s. 3 *Tument mammarum modo bumasti*, βούμαστοι. 104 *neque est numerus*, enumerandi facultas cuiquam suppetit. *neque enim* positum pro neque etiam, neque vero.

109-134

Quem qui ſcire velit, Libyci velit aequoris idem
Diſcere quam multae Zephyro turbentur arenae;
Aut, vbi nauigiis violentior incidit Eurus,
Noſſe, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
Nec vero terrae ferre omnes omnia poſſunt.
Fluminibus ſalices craſſisque paludibus alni
Naſcuntur; ſteriles ſaxoſis montibus orni;
Litora myrtetis laetiſſima; denique apertos
Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.
Adſpice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos:
Diuiſae arboribus patriae; ſola India nigrum
Fert

109 - 134 Vti diuerſa ſunt arborum genera, ita etiam diuerſum ſolum, quo naſcuntur aut felicius arbores quaeque proueniunt.

112 *Littora myrtetis laetiſſima* exquiſitiore forma pro vulgari, *myrti ſolent eſſe laetiſſimae in littoribus:* quod ſi ſit, *littora* haud dubie et ipſa *laeta* videri poſſunt. Ge. IV, 124 *et amantes littora myrtos.* Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos,* qui forte alicui in mentem venire poſſint.

114. 115 Exemplo etiam eſſe poſſunt in extremo terrarum orbe ſitae regiones, vt Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui vltra *Boryſthenem* vagabantur, *picti* appellantur, vt Aen. IV, 146 *Agathyrſi,* quod communi plerorumque barbarorum et ferorum populorum more corpora pingerent. Colorem illi, quo vtuntur, aut cuti acu punctae inungunt, aut inurunt. Nec aliter Claudian. in Rufin. I, 313. Illa autem: *extremis domitum cultoribus orbem,* ſunt ex poetica copia dicta pro *extremis terris.* Cum argumenti natura coniunctum erat, vt eas a cultu deſignaret, et pro *orbem extremum domitum,* h. ſubactum, cultum ab agricolis, *a cultoribus,* poetica inuerſione, *extremos cultores* memorat. 116 *India* et de India proprie dicta accipi
poteſt,

Fert ebenum; ſolis eſt thurea virga Sabaeis.
Quid tibi odorato referam ſudantia ligno
Balſamaque, et baccas ſemper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum, molli canentia lana?
Velleraque vt foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

Extremi

poteſt, nam et ibi naſci *ebenum* narrant multi e veteribus (v. Theophraſt. Hiſt. Plant. IV, 5), et, quod malim, de Aethiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latiſſime dici, vt ſatis notum. cf. inf. Ge. IV, 293. *Thus Sabaeorum* iam Ge. I, 57. 118 *Opobalſamum* Iudaeae, vallis in primis Hierichuntinae et Arabiae. cf. praeter laudatos ab aliis Pauſ. IX, 28. Verba ipſa vulgari oratione ſic efferrentur: *ne memorem ligna, ſeu arbores odoratas ſudantes balſamo.* Alias *exſudat* arbor balſamum; aut illud *deſudat* de arbore. 119 *Acanthus* h. l. non herbae (vt Ecl. III, 45 et al.) ſed arboris nomen; nec tamen ſatis compertum, quale genus illud ſit. Spina eſt alia Aegyptia alia Arabica, communius *acantha*, vulgari nomine *acacia*, vnde gummi Arabicum colligi ſolet. Habet quidem ea arbor ſiliquas, non *baccas*; verum *bacca* latiore ſignificatu venit. Viri docti coniectura ad agrifolium nos vocat. Videtur tamen poeta peregrinam (exoticam) plantam laudare debere.

120 Plin. XIX, 1 ſ. 2 n. 3 *Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui goſſypion vocant, plures xylon, et ideo lina inde facta* xylina. Parata ex ea byſſus.

121 Vulgaris olim vſque ad Imp. Iuſtiniani tempora, quibus primum vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Conſtantinopolin adlati ſunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, vt lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plinius VI, 17 ſ. 20 *Seres lanicio ſiluarum nobiles perfuſam aqua depectentes frondium canitiem.* v. Salmaſ. ad Solin. c. 63 et al.

122-125 Plin. VII, 2 *Arbores quidem* (in India) *tantae proceritatis traduntur,*

vt

Extremi ſinus orbis? vbi aera vincere ſummum
Arboris haud vllae iactu potuere ſagittae.
Et gens illa quidem ſumtis non tarda pharetris.
Media fert triſtes ſuccos tardumque ſaporem
Felicis mali: quo non praeſentius vllum,
Pocula ſi quando ſaeuae infecere nouercae,

Miſcue-

vt ſagittis ſuperari nequeant. Arbores *Cocos* ferentes intelligebat Catroeus. Nimis anguſte. Plurima vaſtarum et immanium arborum genera in India naſci, fidem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Sinus*, interior adeoque remotior terra extremae orbis partis. *aer ſummus arboris* pro cacumine dictus. *non potuere*, ex aoriſto, poſſunt. *non tarda* ea gens, malim ſtrenuam interpretari, quam non tardi ingenii, h. callentem, peritam. Sed totus verſus male eſt cuſus.

126-135 *Malum Medicam* ſeu Aſſyriam item Perſicam. Ad citrorum genus eam eſſe referendam, dubitari nequit. Quam autem familiam Maro reſpexerit, non ſatis liquet. Fit tamen veroſimile, aurantiae genus aliquod poetam memorare: v. Theophraſt. Hiſt. Plant. IV, 4: Plin. XII, 3 ſ. 7, cuius aeuo adhuc praeterquam apud Medos et in Perſide nusquam proueniebat. Palladius, qui ſaeculo III ineunte vixiſſe putatur, praecipuam eius cultui curam impendit. vid. eum in Martio X, 11 ſqq. conf. etiam Macrob. Sat. II, 15. In verbis *triſtes ſucci*, h. amari (vt Ge. I, 75 et alibi) ſiue propter corticis ac granorum amaritudinem, ſiue quod cultu deinceps adſiduo amarus ille ſuccus mitigari coepit. *tardus ſapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens eſt. 127 *Felix* de arbore ſi dicitur, ad fecunditatem proprie reſpicit. Et ſane citri fetus perpetua ſucceſſione ſuccreſcunt. Nunc tamen ad ſalubritatem potius epitheton ſpectare videtur, vt contra infelix, infauſtum, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum eſſe pomum Medicum, etiam aliunde conſtat; nec forte iniuria, in certis ſaltem vene-

ni,

Miscueruntque herbas et non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late iactaret odorem,
Laurus erat; folia haud vllis labentia ventis;
Flos ad prima tenax; animas et olentia Medi
Ora fouent illo, et senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum, siluae ditissima, terra,
Nec pulcher Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiae certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque thuriferis Panchaïa pinguis arenis.

Haec

ni generibus. 129 *verba non innoxia*, h. noxia, incantationes. Eodem sensu nunc *herbae* sunt venenatae et noxiae intelligendae. 130 *agit* est exigit, expellit. 134 *ad prima*, vt *in primis*, *cum primis*, *apprime*. Mederi Parthos iis pomis graveolentiae oris, etiam Plinius monuit eod. loc. 135 *fouent*, h. curant, θεραπεύουσι; cum mox substituatur *medicantur*. Est enim genus curae, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fouere*: hinc latius etiam de aliis. Alias possit dictum videri exquisitius pro vulgari: fouent florem illum ore, h. mandunt.

136-176 Sequitur signatissimus locus; quocum cf. Plin. lib. extr. Dionys. Halic. I, 36. Varro R. R. 1, 2. Digressio in laudes Italiae. Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cuius est aurifer fluuius Hermus, e Phrygia descendens, et mox cum Pactolo eodem alueo profluens, nec Bactriana, neque Aethiopia, aut, si mauis, reliqua India, neque Arabia cum Italia comparari potest. Multo minus Colchis, monstris infamis v. 140.

137 *auro turbidus Hermus* per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigr. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus*. 139 *Panchaïa* fabulosa Euemeri insula, Arabiae ab Oriente obiecta, nunc pro ipsa Arabia, *pinguis*,

Haec loca non tauri ſpirantes naribus ignem
Inuertere, ſatis inmanis dentibus hydri;
Nec galeis denſisque virum ſeges horruit haſtis:
Sed grauidae fruges, et Bacchi Maſſicus humor,
Inpleuere; tenent oleae armentaque laeta.
Hinc bellator equus campo ſeſe arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
Victima, ſaepe tuo perfuſi flumine ſacro,
Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hîc ver adſiduum, atque alienis menſibus aeſtas;

Bis

guis, aut propter thus pingue, quod reſinae naturam habet, aut fertilis, *thuriferis arenis*, ſolo arenoſo, cui frutex thuris innaſcitur, h. pro thure, de quo v. Plin. XII, 14 ſ. 30 ſqq. In proſa diceres: habens ſolum, quod fert pingue thus.

140 - 143 Nota fabula de dentibus draconis ab Iaſone, ad vellus aureum expugnandum Colchos profecto, ſatis, et viris armatis hinc enaſcentibus. v. Apollon. III, 409 ſqq. *horruit* (pro horret, vt reliqua pro praeſenti) ornatius quam, exſtitit, exiit, nata eſt. Verſus 140 translatus ex Lucret. V, 29. Tum 143 *fruges grauidae*, laetae. v. ad Ge. I, 319. Mons *Maſſicus*, Campaniae, ad Sinueſſam, vitibus conſitus.

145 - 147 Ornatiſſimi verſus pro: in Italia boni equi et boues naſcuntur. *Clitumnus*, Vmbriae Ciſapenninae fluuius, qui, iuxta vrbem Meuaniam Tiniae admixtus, cum eo ad Tiberim deſcendit. Campi adiacentes etiamnum armentis opulenti. *albi greges*, quia fluminis aquis ea vis ineſſe putabatur, vt armenta *candido* colore eſſent. Simile quid creditum de Galaeſo. v. Intpp. ad Horat. C. II, 6, 10. *Taurus* ab his aruis adductus candidus *victima* in triumpho immolabatur. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipſi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

149 Ex Lucret. I, 182 *Quod ſi de nihilo fierent, ſubito exorerentur Incerto*

Bis grauidae pecudes, bis pomis vtilis arbor.
At rabidae tigres absunt et saeua leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentis;
Nec rapit inmensos orbis per humum, neque tanto
Squameus in spiram tractu se conligit anguis.
Adde tot egregias vrbis, operumque laborem,
Tot congesta manu praeruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra,
Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque
Fluctibus et fremitu adsurgens, Benace, marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra;

Atque

spatio atque alienis partibus anni. 150 Oues et arbores biferae. *vtilis* pro fertilis, ab effectu.

151 - 154 Caret Italia ferarum monstris, venenatis plantis et reptilibus. *saeua leonum semina*, h. γένη, saeui leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium.* 153 *tanto*, tam longo, quam alibi.

155 *operum laborem*, h. opera, fabricas, aedificia. Mox *congesta manu* simpl. exstructa in rupibus. 157 Flumina intelligo muros adluentia vrbium, *subterlabentia*, praeterfluentia. Ad aquaeductus vix referam, quippe qui non subter muros, sed supra in exstructionibus ferantur. Cloacarum autem notio nimis tenuis esset, et ad solam Romam spectaret; at poeta *tot vrbes, tot oppida*, memorat.

158 *Mare superum* et *inferum*, Adriaticum ac Tyrrhenum, mirae opportunitatis ad rerum hominumque commercia; atque hinc ad terrarum imperium. 159 *Lacus Larius maximus*, h. permagnus, sub Alpibus, (nunc *Lago di Como*) in agro Mediolanensi, *Lacus Benacus* in Veronensi, (*Lago di Garda*) propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alueo transmittens. v. Plin. IX, 22. conf. Aen. X, 205. *adsurgens*, tumescens.

161 - 164 M. Vipsanio Agrippa,

Atque indignatum magnis ſtridoribus aequor,
Iulia qua ponto longe ſonat vnda refuſo,
Tyrrhenusque fretis inmittitur aeſtus Auernis?

Haec

Agrippa, L. Canidio Gallo Coſſ. V. C. 717 cum contra Sext. Pompeium male rem geſſiſſet Octauianus Caeſar, vt reficiendis claſſibus locum tutum haberet, Agrippae conſilio portum Baianum in ſinu Puteolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius nouum portum aperuit, vt lacum Lucrinum, interiecto aggere a mari ſecluſum, cum lacu Auerno, qui iſti adiacebat, coniungeret, aggerem autem modo dictum, qui quinque ſtadiorum erat, poſtquam eo perfoſſo aditum nauibus in portum fecerat, ita muniret, vt a fluctibus ſuperari nequiret, nauibusque tutus intra eum eſſet receptus. Hic *Portus Iulius* vocatus. v. Sueton. Aug. 16. Locus claſſicus eſt apud Dionem XLVIII, 50: Cluuer. Ital. ant. IV, 2. Praelatus tamen ſequenti tempore portus Miſenus. Memorat itaque poeta Portum Iulium: *portus Lucrinoque addita clauſtra*, h. aggerem illum non tum primum factum, ſed nouis operibus adſtructum, quo ipſo portus effectus eſt. Eodem modo accipiendum eſt illud Plinii, ex noſtro adumbratum, XXXVI, 15 ſ. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus ſecluſum*, nimirum, oſtio tantum portus relicto. *aequor* autem *indignabatur*, ea parte, *qua vnda Iulia ſonat ponto longe refuſo*, h. qua portus Iulius immiſſo mari erat effectus; *refuſus*, vt ſaepe fieri ſolet, non contrariam aut iteratam actionem notat, ſed ſimplicis vim habet. Poſſit quidem et ita accipi, vt pontus a mole aggeris in mare proiecti refundi, reprimi, videatur, vt apud Lucan. II, 617 — *violentos inſula curos Excipere ſaxis lapſasque refundere vndas* dicitur; ſed alter verſus ad eamdem ſententiam exprimendam valet. *Tyrrhenus aeſtus*, h. mare aeſtuans, immittitur, per os portus, *fretis Auernis*, h. lacui Auerno, qui pro intimo portus receſſu erat, et ad quem e Lucrino foſſa ducta erat.

Haec eadem argenti riuos aerisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Haec genus acre virum Marsos, pubemque Sabellam,
Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos
Extulit; haec Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello; et te, maxume Caesar,
Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris
Inbellem auertis Romanis arcibus Indum.

Salue,

165. 166 In eadem argenti, aeris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti riuos* (ex Lucret. V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro: plurimum auri in ea est; tametsi hoc ad Padum referri possit, nam ap. Plin. XXXIII, 4 f. 21 in Pado *segmenta auri reperiri* traduntur. *aeris metalla Ostendit venis*, quod in vulgari oratione fuisset: *venas aeris ostendit. aeris metalla*, h. aes, o. in *venis. Ostendit* autem non otiosum; quia certis tantum vestigiis res credebatur, metalla autem Italiae exercere Senatusconsulto vetitum erat. Plin. III, 20 f. 24 extr.: XXXIII, 4 f. 21. XXXVII extr.

167-170 Marsi bellicosi cum Sabinis seuera disciplina innutritis primo inter Italiae populos loco memorari solent. *adsuetum malo* pro malis, aerumnis, laboribus, *κακοπαθεῖς*, *Ligurem*; (cf. Aen. IX, 604 sq.) colit enim agrum exilem et saxosum. *Inculta Alpium postrema possident*, ait Seruius. Male hoc in tali carmine et in tali loco ad malam fidem horum hominum trahitur. *Volsci* autem *veruti*, h. hastae genere, *veru*, (*veru Sabellum* Aen. VII, 665) seu telo veruto, quod vsu communi simpliciter *verutum* vocatur, armati. *Scipiadas duros bello*, h. induratos ad bellum. 170-172 Poetam, vt alibi facit, magnifice efferre et ornare cogita id, quod vere nihil aliud erat, quam quod Caesar ex Aegypto, quo paullo post pugnam Actiacam Brundusio traiecerat, per Syriam in Asiam iter fecit, et hieme ad Euphratem exacta Asiae res constituit. v. Vita Virgilii ad a. 724. Itaque *extremis victor in oris Asiae*,

vsque

Salue, magna parens frugum, Saturnia tellus;
Magna virum: tibi res antiquae laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontis,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus aruorum ingeniis: quae robora cuique,
Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesque maligni,

Tenuis

vsque ad Euphratem progressus, et *Indum auertit*, dum praesidiis fines, h. vrbes in finibus, firmat. *Indum imbellem*, vt Ge. I, 57 *molles Sabaei* et omnes Asiae ad Austrum versae populi. *Arces* de finibus, quatenus ii arcibus et praesidiis firmari solent.

173-176 Tamquam deam appellat Italiam. *tibi*, in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, adgredior, dicere instituo, *res antiquae laudis et artis*, rem rusticam apud maiores in honore habitam. *sanctos ausus recludere fontis*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. *sanctos*, quos accedere metuebant, reuerentia quasi numinis alicuius. *Ascraeum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Boeotiae vico, oriundus, opus de opere rustico condidit.

177 Nunc locum *de varia ac diuersa soli et agrorum indole et natura*, et a v. 226-258 *de notis ac criteriis cuiuscumque soli* tractat; et quidem *vniuerse*, vt *non modo arborum culturam respiciat, sed et frumentorum ac pascuorum* curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinae de aruorum ingeniis tradendae, *quae robora* h. quae praecipua vis ac virtus cuiusque soli sit, qua potissimum valet; (Claudianus XVII, 178 *Nosse soli vires*) *quis color*, quale ex adspectu iudicium fieri possit, et *quam naturam* seu naturalem vim ad res ferendas habeat. Videtur in sqq. ante oculos habuisse Theophr. de Causs. Plant. II, 5 et 6; in aliis Xenoph. Oecon. c. 16, 2 sqq. cf. Varro R. R. I, 9.

179-183 Oleis ait idoneum esse solum argillaceum et calculosum. *terrae difficiles*, parum feraces, quasi

Tenuis vbi argilla, et dumosis calculus aruis,
Palladia gaudent silua viuacis oliuae.
Indicio est, tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis siluestribus agri.
At quae pinguis humus, dulcique vligine laeta,
Quique frequens herbis et fertilis vbere campus,
Qualem saepe caua montis conualle solemus
Dispicere: huc summis liquuntur rupibus amnes
Felicemque trahunt limum: quique editus Austro,
Et filicem curuis inuisam pascit aratris:

Hic

quasi morosae, parcae, vt contra *faciles*, fertiles, quasi liberales, munificae. *frugum facilis terra* Claud. XXIX, 54. Iunguntur etiam *colles maligni*, eodem sensu et respectu ad liberalitatem soli ac fertilitatem. 180 *Tenuis argilla* est exilis, ieiuna, adeoque sine succo, sterilis. 181 *viuacis oliuae.* Plin. XVI, 44 s. 90 *Firmissimae ergo ad viuendum oleae, vt quas durare annis CC inter auctores conueniat.* conf. Theophrast. de Causs. Plant. II, 15: Hist. Plant. IV, 15.

182 *Oleaster*, diuersus ab eo, quem nos eo nomine appellamus. *Plurimus* vt Ge. I, 187.

184-194 *At humus, quae pinguis et vliginosa est, et campus, qui editus austro,* versus austrum, *est, et — hic tibi sufficiet olim vites praeualidas* etc., h. e. viribus colendis idoneus est. Pinguedinem et *vber*, h. vbertatem soli, colendis conuenire vitibus, ex rei rusticae scriptoribus constat. Vide in primis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diuersa vitium genera et diuersam coeli solique naturam. 187 *Dispicere* dixit pro vulgari prospicere, videre. *huc s. liquuntur, quique e. Austro.* in vulgari oratione fuisset: *quo — liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus, qui editus Austro,* h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. 188. 189 Magnus auctorum, qui de vitibus colendis

Hic tibi praeualidas olim multoque fluentis
Sufficiet Baccho vitis; hic fertilis vuae,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflauit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tueri,

Aut

colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii Austris infestari vineas tradant. Scilicet poetam de vineis, in solo humili, pingui et vliginoso satis, alios de collibus loqui, tenendum est. 189 Plin. XVII, 4 s. 3 *Virgilius et quae filicem ferat, non improbat vitibus.* Est nostrum *Farenkraut*, *fougere. inuisa aratris* propter implexas inter se et late serpentes radices, easdemque exstirpatu difficiles, *πολύῤῥιζος*.

190 - 194 Valde ornate effert illud: praestantissimum vinum in tali solo nasci. *pateris et auro* notum est, ad quam figuram soleat referri. Mihi tamen id Grammaticorum commentum valde ieiunum videtur. Scilicet poeta *aurum* simpliciter pro *patera aurea* dicere potest; saepe hoc vno contentus est; interdum, vt h. l., hoc ipsum explicatiue adponit, cum generaliorem vocem primum posuisset. Similiter res sese habet in aliis exemplis. 193 Tibicinem Etruscum sacrificiis adhibitum fuisse, vel ex Livio notum. *pinguis* in ludibrium gentis dictum esse videtur. Catull. XXXVII, 11 *Aut pastus Vmber aut obesus Etruscus.* Nam ad buccas inflatas referre nolim. Habitum corporis ex adsiduis sacrificiorum epulis, quibus adhibebantur tibicines, exprimi, Seruius censebat, non male. *ebur* est tibia ex ebore. *lancibus* cf. Aen. XII, 215. *reddimus*, damus, diis offerimus. Sacrorum vocabulum esse, etiam Seruius notat.

195 - 202 Obseruetur praeceptorum in his formis variatio et orationis copia. Ad pascua seligendos agros saltuosos esse et irriguos monet. Exempla nunc in ipsum praeceptum conuertit. *tueri*, vt seruare, eo sensu, quo est nutrire, alere, itaque et pascere, hoc v. c. etiam Grat. Cyneg. 306. 307.

Aut fetus ouium, aut vrentis culta capellas:
Saltus, et saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niueos herboso flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et, quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum (namque hoc imitamur arando),
Optuma frumentis: non vllo ex aequore cernes
Plura

307. *vrentes culta capellas*, laedentes seu ferrato dente seu saliua, vt exarescant. v. Ge. I, 77 et inf. 378. 379. *saturum Tarentum* propter insignem agrorum vbertatem; (v. Horat. Carm. II, 6, 10 sqq.) a consequenti; vt *pinguis*, et 224 *diues Capua*. *longinqua*, longinquos agros. 198 Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27. 28. 199 Vid. Ecl. VII, 11. 12. 13. *herboso flumine*, totus enim Mincius alga et arundine obsitus est.

201. 202 Poetica quidem amplificatione dicta, nec tamen a vero plane abhorrente. conf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseae ad lacum Velinum v. Serv. ad Aen. VII, 712. Cluuer. Ital. ant. p. 679.

203-211 Ager frumentis idoneus. Primum humus pulla seu nigra, pinguis, et *putris*, h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis. v. Ge. I, 44 et inf. 262. 263. *γῆ μανὴ, κούφη, λεπτὴ, εὔυδρος, εὔδιοδος.* 204 Idem est arationis consilium, vt, quae terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. cf. loc. Columellae V, 4, 2. Idem Colum. diserte h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager, putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus graciles imitatur arenas.* Locum ante oculos habuere in iisdem praeceptis condendis Colum. II, 2, 4 et de nigro colore §. 14 sqq.: Plin. XVII, 4 f. 3: Pallad. lib. I tit. 5. Alterum genus agri frumentosi, noualis, caesa vetere silua, v. 207 sq. Versuum pulchritudinem vel

Plura domum tardis decedere plaustra iuuencis:
Aut vnde iratus siluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos,
Antiquasque domos auium cum stirpibus imis
Eruit: illae altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit inpulso vomere campus.
Nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris
Vix humilis apibus casias roremque ministrat;

Et

vel me non monente sentis. *tardis* et naturae boum et oneris notionem, adeoque plaustri magnitudinem, suggerit, quo frumentum ex agro deuehitur. 207 - 211 Ornati versus de agro nouali. *iratus* suauiter, quod siluae inutiles bonum solum occupabant. *deuexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur: excidit, exstirpauit. cf. v. 408. 209 Omnes laudant locum Lucret. I, 19 *Frondiferasque domos auium.* At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774-777. habuit etiam ante oculos Silius V, 505 - 508. Iam subiectus est 211 versus pulcherrimus. *impulso vomere*, adacto, vt v. 203 *presso:* I, 45 *depresso aratro. rudis campus*, nunc primum proscissus. *enituit* autem magna cum vi: est enim bona terra *post vomerem nitescens*, vt Plinius ait XVI, 5 f. 3. Et omnino *nitent*, quae culta sunt, vt Ge. I, 153: Aen. VI, 677. cf. Burmann. Totam vero structuram in pedestri oratione sic alius instituisset: antiquas domos auium eruit, quae altum petunt, *dum interea* campus enitescit etc. Quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus iunxissent.

212 - 216 *Nam.* Notetur noua orationis connectendae variatio, dum ad notas mali agri transit. Solum glareosum, sabulosum, satis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *ieiuna glarea*, infecunda, λυπρά. *rorem*, non dicam, succumne, quem apes e floribus et herbis sugunt, an flores ipsos, quibus ille inesse solet, an ipsum rorem intelligere praestet, quo humectantur flores, vt dictae sint casiae et ros pro casiis roscidis. *Ros marinus*

Et tophus ſcaber, et nigris exeſa chelydris
Creta, negant alios aeque ſerpentibus agros
Dulcem ferre cibum, et curuas praebere latebras.
Quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucris,
Et bibit humorem, et, quum vult, ex ſe ipſa remittit:
Quaeque ſuo viridi ſemper ſe gramine veſtit,
Nec ſcabie et falſa laedit robigine ferrum:
Illa tibi laetis intexet vitibus vlmos;
Illa ferax oleo eſt; illam experiere colendo
Et facilem pecori et patientem vomeris vnci.
Talem diues arat Capua, et vicina Veſeuo
Ora iugo, et vacuis Clanius non aequus Acerris.

Nunc,

marinus quidem, frutex, a Seruio intelligitur, quem alii ſequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille ſimpliciter *ros* appellaretur. *Caſia*, herba coronaria, thymelaeae affinis, ſup. ad Ecl. II, 49.

214-216 Sententia eſt: Terra tophacea et cretoſa ſerpentibus omnium aptiſſima. Hoc ita extulit: *tophus et creta negant alios agros aeque ferre ſerpentibus cibum*, ſcil. atque ipſi, tophus et creta, ferunt. Tribuit enim ex ſollemni poetarum more rei inanimatae ſenſum et indicium animi. *Negant* autem, h. nulli alii agri aeque ferunt — ac tophus et c. Sic *negare* pro non poſſe inf. 234. 216 *curuas latebras* pro cauis. Sic et Ge. III, 544.

217-225 Poſt terras ſingulis culturae generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, oliuetis, frumentis et paſcuis aequaliter idoneum. 217 Plin. XVII, 4 ſ. 3 *terra optima, quae tenues exhalat nebulas*. 223 *facilem*, liberalem, vberem, copioſum pabulum praebentem. cf. ad v. 179. 224 *vicina V.* antequam Veſuuii incendiis tractus ille eſt inde a Titi Imp. temporibus vaſtatus. 225 *Clanius*, fluuius Campaniae, iuxta Linternum in mare ſe immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione frequenti exitioſus. Secutus eſt noſtrum Silius VIII,

536

Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
Altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho;
Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo:
Ante locum capies oculis, alteque iubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas aequabis arenas:
Si deerunt: rarum pecorique et vitibus almis
Aptius vber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager; glebas cunctantis crassaque terga
Exspecta, et validis terram proscinde iuuencis.
Salsa autem tellus, et quae perhibetur amara,
Frugibus

536 *Clanio contemtae semper Acerrae.*

226 - 258 Terra quomodo sit probanda (δοκιμασία γῆς), quibusque notis eius natura densa, rara, salsa, pinguis, humida, grauis, leuis, nigra, frigida cognoscenda. conf. Plin. XVII, 5 s. 3: Colum. II, 2.

230 Locum soli solidi eliges, in quo *puteum*, altam foueam, scrobem (βόθρον Geopon. II, 11), facias, fodi iubeas etc.; at exquisitius: *demitti*. Porro τὸ *solidum* pro loco solido.

233 - 237 *Si deerunt*, sc. arenae, terra, ad scrobem replendum, — *sin eae negabunt posse ire in sua loca*, h. e. non poterunt redire (cf. ad v. 215), foueae spatiis recipi, vt adeo supersit terrae egestae aliquantum etc. cf. Colum. II, 2, 19. *vber*, vbertas, vber et fecundum solum, vid. v. 185; h. l. simpliciter: humus, solum; subiicitur enim: *rarum* erit (cui opp. spissus ager, crassus. v. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *vites almae*, quia praebent, quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt. *terga* agri, v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt.

238 Salsum et amarum solum probatur ac cernitur aqua colo eliquata. *quae perhibetur amara*, quam vulgo

Frugibus infelix, (ea nec manſueſcit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis ſua nomina ſeruat)
Tale dabit ſpecimen: Tu ſpiſſo vimine qualos,
Colaque praelorum fumoſis deripe tectis;
Huc ager ille malus, dulcesque a fontibus vndae
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae;
At ſapor indicium faciet manifeſtus, et ora
Triſtia tentantum ſenſu torquebit amaror.

Pinguis

vulgo amaram appellant, pro, quae eſt. *infelix*, infecunda.

240 Vinum generoſiſſimum et poma optima in tali terra degenerant. Mox *ſpecimen* probatio ac documentum, δεῖγμα. 241-247 Rem v. inprimis apud Geopon. II, 10: V, 7. Qualos vimineos, ſeu calathos, ac *cola praelorum*, h. ſupponi praelis vuarum et oliuarum ſolita, vt nouum muſtum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumoſis*, pro ſume. Ornatus inde petitus, quod iſta vaſa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi ſolent. 243 *Ager*, particula terrae ex eo agro, τῆς γῆς τι. *huc — calcentur*, exquiſitius quam *hic*; infert enim alterum, huc infundantur, et calcentur, ſubigantur. 244 *Ad plenum*, plene, vt colum plenum ſit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. eluctabitur* pulchrius quam effluet.

246 *ſapor* aquae expreſſae. *manifeſtus:* in pedeſtri oratione: vel manifeſto vel indicium manifeſtum. *Amaror torquebit ſenſu ora tentantum*, h. guſtantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra AbſinthI natura feriqueCentaurI foedo pertorquent ora ſapore.* Iam hic ſenſus haud dubie proprie *triſtis* appellandus; quod de amaris rebus dici, ſupra v. c. I, 75 vidimus; et obuium erat poetae iungere *ſenſu* ſeu ſapore *triſti*; at magis exquiſitum, transferre epitheta ad adiuncta; hinc *triſtia ora*.

248 -

Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud vmquam manibus iactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto
Laetior. Ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se praeualidam primis ostendat aristis!
Quae grauis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeque leuis. Promtum est oculis praediscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceae tantum, taxique nocentes
Interdum, aut ederae pandunt vestigia nigrae.

His

248-250 Pingue et glutinosum, (simulque dulce) solum ipso tractu noscitur. 249 *manibus iactata*, versata, trita, *fatiscit*, atteritur, vt soluatur in puluerem, abeat in arenulas, arida facta. v. Ge. I, 180. *ad digitos lentescit*, lenta adhaeret digitis, *habendo*, dum manibus habetur; vt Aen. XII, 88 *simul aptat habendo Ensem.* Ad sententiam v. Plin. XVII, 4 s. 3: Colum. II, 2, 18 laudato hoc loco.

251-253 Terra humida luxuriantia herbarum dignoscitur. 252 *Ah nimium ne.* Egregia variatio eius, quod simpliciter efferrent nostri homines: quod terrae genus nemo sibi optet. Similis inuersio Ge. I, 456 *Non illa quisquam me nocte per altum Ire iubeat.* vbi v. not. Rem v. ap. Plin. l. l. *primis aristis*, pro herbis surgentibus.

254-256 Grauis, leuis, et nigra terra sub sensum cadit. *tacitam se prodit*, poetica ratione; vulgo diceres *tacite*, at, pro aduerbio, *tacita* prodit se terra; argutius *tacitam se.*

256-258 Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *sceleratum* pro noxio, vt venenum. *Taxi* siue certum genus intelligendum, siue alio sub coelo magis noxiam eius naturam esse necesse est; vti et *hederae nigrae. pandunt vestigia*, indicia praebent frigoris.

259-

His animaduersis, terram multo ante memento
Excoquere, et magnos scrobibus concidere montis,
Ante supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quam laetum infodias vitis genus. Optima putri
Arua solo: id venti curant, gelidaeque pruinae,
Et labefacta mouens robustus iugera fossor.
At, si quos haud vlla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt, vbi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur;

Mutatam

259–262 Transit ad vinearum sationem, de quibus copiose agit ad v. 419; etsi multa interposita sunt, quae vitibus communia sunt cum aliis arboribus; et primum quidem *de faciendis scrobibus*; sed quam pulchre et ornate hoc praeceptum tribus his versibus 259–261 proposuit! Arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Oecon. c. XVI, 11 sqq. *Excoquere*, *πέπτειν*, *πεπαίνειν*, macerare, adeoque excoquendum dare sole, gelu, pruinis: Colum. XI, 3, 13. Iam *concidimus terram scrobibus*, dum scrobes crebros facimus, incidimus, in terra. *concisam fossis Aegyptum* Iustinus II, 1 dixit. Cum autem vineae in collibus fere plantentur, *montes* memorat poeta. *glebae supinatae*, terra ligonibus inuersa. *Aquiloni ostendere*, exponere, vt flanti peruiae sint. Hesiod. Ἔργ. 612 *τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς. Δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας.* Nemes. Cyneg. 208 *tepidoque ostendere soli.* Stat. Theb. VI, 90 *lucos ostendere Phoebo.* Habuit etiam hunc locum in animo Columella X, 74-76.

262–264 Caussam coquendi soli apponi puta. Nam optimus vineis serendis ager *putris*, s. resolutus et tener, est; v. ad v. 204. *putris* autem *fit ventis*, pruina, opere. 264 *iugera labefacta* pulchre pro terra vineae, quae pastinatur seu foditur; fodiendo enim mouetur, concutitur, mollitur.

265 – 268 Diligentiores patresfamilias in seminario s. plantario educant vites, quas deinde in vineam transferant. 266. 267 *Arbores* h. l. pro vitibus. Curant,

Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quin etiam coeli regionem in cortice signant:
Vt, quo quaeque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quae terga obuerterit axi,
Restituant. Adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
Quaere prius. Si pinguis agros metabere campi:

rant, vt locus, *vbi prima paretur* vitibus *seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam *locus*, *quo mox digesta feratur*, h. transferatur et digeratur, siue vitiarium. In sermone pedestri diceres: locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia *semina* dicit et *serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticae de vineis plantandis vtuntur; sic et *σπέρματα* et *σπείρειν*; adeoque *seges* est surculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arua*, *glebas*, *iugera*, de vineis dixit, vt a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo genera*, *malleoli vel viuiradicis* Columella III, 14, 2. haec sunt *semina*. 268 *mutatam subito matrem*, nouam, ignotam terram. *ne ignorent*, adeo nec adsuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant.

269 - 272 Prouident quoque, qui vites plantant, vt restituant vnamquamque eo situ, quo in vitiario steterant, cardinum coeli ratione habita. *quaeque* paullo altius ad *arbores* v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19. 20 hunc locum in animo habuit. *axi*, polo septemtrionali, vi oppositi.

273. 274 In vite serenda, considera, vtrum illa laetius in loco plano prouentura sit an in colle. Vt vulgo haec accipiuntur, hiat oratio. Nec videtur hic quaestioni locus esse, sitne omnino melius vineam in colle an in campo facere? Nam vtrumque et recte fit, et fieri potest, et quamquam *campi largius vinum, colles nobilius ferunt*, Pallad. I, 6, 7: Geop. VIII, 1, quod tamen subiicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus, quem facis, ratio, pro coeli, regionum, et tractuum diuersa natura,

Densa fere; in denso non segnior vbere Bacchus.
Sin tumulis adcliue solum, collisque supinos:
Indulge ordinibus; nec secius omnis in vnguem
Arboribus positis secto via limite quadret.
Vt saepe ingenti bello quum longa cohortis

Ex-

variare et ea dubitatio exsistere potest, sub hoc vel illo coelo, in tali vineae situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, vtrum potissimum facere conueniat, campestrine an collino solo vineam serere. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert; colli, quod siccitatem ventosque patitur.* conf. Plin. XVII, 22 s. 35, 16. 274-277 Iam, si in plano vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. *Metari agros*, finiendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. 275 Haec aut sic accipies: *in denso vbere* (v. 234) *non segnior Bacchus*, h. in solo denso (cf. 229) vini non minus laetus prouentus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes: aut *in denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, densae ponuntur vites, *Bacchus non segnior vbere*, h. vbertate, est, scil. si in pingui solo vineam facis. Vtrumque recte fit, sed posterius verius. Ceterum hic manifestum fit, Socratis disputationem Virgilii animo insedisse Xenoph. Oecon. c. XVII, 8-11. 276 *Sin* metabere *solum accliue tumulis*, quia in tumulo situm est, ad tumulum adsurgit. 277. 278 *Indulget ordinibus*, et is, qui simpliciter facit ordines, et is, qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, vt delectari quasi iis videatur. Bene Serv. *ordines effice largiores.* In praecepti ratione dissident auctores. *Nec secius*, h. item, porro, etiam, nec minus, *arboribus positis*, *in vnguem*, ad vnguem, *omnis via quadret*, h. ordines exacte conueniant, congruant, *limite secto*, linea ducta, quae ordines facit. Scilicet posteriora haec poetica copia accedunt. Nec tam quincuncem quam quadratum ordinem respici puta.

279-283 Splendida comparatio,

Explicuit legio, et campo ſtetit agmen aperto,
Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miſcent
Praelia, ſed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia ſint paribus numeris dimenſa viarum;
Non animum modo vti paſcat proſpectus inanem:
Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
Terra, neque in vacuum poterunt ſe extendere rami.
Forſitan et ſcrobibus quae ſint faſtigia quaeras.
Auſim vel tenui vitem committere ſulco.

Altior

paratio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323-332. Iubet autem ordines vitium eſſe pares, ſimiliter atque ordines aciei. *longa*, eo ipſo quod ſe explicat. *late tellus fluctuat aere*, pro eo, quod aes in tellure, h. arma, armorum fulgor fluctuat, coruſcat, dum mouentur paſſim arma et conuertuntur. *renidenti* ex Lucret. l. l. 328. *mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, eleganter, cum adhuc incertum ſit, vnde et quando pugna initium habitura ſit. Nam de euentu pugnae dubio nunc non quaeritur. 285 Ornate. Ordines vitium ſunto pares, non modo delectationis cauſſa, quam animus ex proſpectu capiat. *animus inanis* h. l. eius, qui inani proſpectu delectatur; qui probat rem, quae tantum ad voluptatem facit, nullam vtilitatem habet, quae patri familias propoſita eſſe debet. 287 Videant adoleſcentes, vt in tenui oratione tamen poeticae indoles eluceſcat. Nam in proſa fuiſſet: ſed vt terra det etc. *vires dabit aequas*, pro: aeque ſuppeditabit alimenta, ſuccum; tandem addito: *in vacuum*, in aerem.

288 Sintne ſcrobes in profundum agendi, quaeritur. *faſtigium* pro profunditate e re ruſtica petitum. v. Indicem AA. de R. R. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. 289 *ſulcus* pro ſcrobe. Menſuram ipſam ſuppeditant Plin. XVII, 16, 22 ſ. 35, 7: Colum. III, 13 et 15. Adde

Altior ac penitus terrae defigitur arbos,
Aefculus in primis: quae, quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Conuellunt; inmota manet, multosque nepotes,
Multa virûm voluens durando faecula vincit.
Tum fortis late ramos et brachia tendens
Huc illuc, media ipfa ingentem fuftinet vmbram.

Neue tibi ad folem vergant vineta cadentem;
Neue inter vites corulum fere; neue flagella [
Summa pete, aut fumma deftringe ex arbore plantas:
Tantus

Xenoph. Oecon. c. XIX. Eft autem vitis *ἐκ τῶν ἐπιπολαιοῤῥίζων*. v. Theophr. de Cauff. Plant. III, 5. 290 At arbores altius in terram et penitus defiguntur. 291 Ornatum poeta ex aefculi defcriptione quaerit. Illa: *quae, quantum — in Tartara tendit,* iterum leguntur Aen. IV, 445. 446 de quercu; adumbrata ex Hefiod. Theog. 720 fqq. At ex noftro Valer. Flacc. I, 580. 581. Refpicit h. l. Plin. XVI, 31 f. 56. 294 Optime ita iunges: *multos nepotes durando vincit*, h. vita fuperat, *multa virorum faecula voluens*, exigens. Recte Cerda notat, variaffe Maronem eo flexu verfum Lucretii I, 203 *Multaque viuendo vitalia voluere faecla*. 297 *fuftinet* pro vulgari *efficit, reddit*; fed ornate: nam fimul ramorum magnitudinem, oneris notione adiecta, declarat.

298 De fitu vinearum; de quo differfus fuit inter veteres. Colum. III, 12, 5 *coeli — cuius regionem quam fpectare debeant vineae, vetus eft diffenfio — Virgilio de induftria occafum fic repudiante:* Neve tibi ad f. Plin. XVII, 2 *Virgilius ad occafum feri damnauit.* Vbi vid. quae fequuntur. 299 Plin. XVII, 24 f. 37 *Necant inuicem inter fefe, vmbra vel denfitate, atque alimenti rapina — vitis — odit et corylum; ni procul abfint, triftis et aegra.* 299. 300 *flagella* funt vitium; vtrumque autem praeceptum de viti accipien-

Tantus amor terrae; neu ferro laede retuſo
Semina; neue oleae ſilueſtris inſere truncos.
Nam ſaepe incautis paſtoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum ſub cortice tectus,
Robora conprendit, frondesque elapſus in altas
Ingentem coelo ſonitum dedit; inde ſequutus
Per ramos victor, perque alta cacumina, regnat,
Et totum inuoluit flammis nemus, et ruit atram
Ad coelum picea craſſus caligine nubem;
Praeſertim ſi tempeſtas a vertice ſiluis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.

Hoc

piendum, quam *arborem* ſimpliciter dici iam vidimus; ſurculos, quos deſigere velis, non ex ſuperiore vitis parte petendos eſſe ait. Melius enim proveniunt ſurculi, ex inferioribus vitis partibus ſumti. *Tantus amor terrae*, adeo magna, notabili aliqua conſuetudine telluris tenentur illae inferiores partes, vt laetiorem vbertatem ab iis, quam ex ſummis partibus, exſpectare poſſis. Reſpicit h. l. Plin. XVII, 14 ſ. 24 *Virgilius e cacumine inſeri vetat*; nec tamen poeta tantum de inſitione cogitabat. 301. 302 De hoc praecepto vid. Colum. IV, 24, 21. 22. 302 *Semina*, ſurculi, ſarmenta, quae modo *plantae*. Nec *inſere*, ſ. interſere, oleaſtros inter vites; quia tamquam ſpiſſa et pinguis arbor (v. Theophr. Hiſt. Plant. V, 10 *πυκνὸν καὶ λιπαρόν*) facile ignem concipit, et incendio late ſparſo totam vineam vaſtat. Male hic de inſitione olearum cogitabant viri docti. 305 *Robora* h. truncum oleae. 306 *coelo* ad coelum, vt 309. *ſequutus*, progreſſus, gliſcens. 308 *ruit*, agit, emittit, eiectat. *nemus* pro vineto. Loci pulchritudinem propter *τὸ ἐναργὲς* facile ſentis. Conf. Silius V, 510-514 ex noſtro expreſſus; inf. Aen. X, 495 ſq.: Hom. Il. *λ*, 155 ſq.: *υ*, 490 ſqq. 310 *a vertice* poetica copia et ornatu adiectum, h. deſuper, de coelo. *εἰ δέ κε νηὶ Ὑψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα*.

 Arat.

Hoc vbi: non a ſtirpe valent, caeſaeque reuerti
Poſſunt, atque ima ſimiles reuireſcere terra;
Infelix ſuperat foliis oleaſter amaris.
  Nec tibi tam prudens quiſquam perſuadeat auctor,
Tellurem Borea rigidam ſpirante moueri.
Rura gelu tum claudit hiems; nec ſemine iacto
Concretam patitur radicem adfigere terrae.
Optima vinetis ſatio, quum vere rubenti

Candida

Arat. Phaenom. v. 423. Sic fere Aen. I, 118 *ingens a vertice pontus In puppim ferit*, ex Hom. Odyſſ. ε, 313 ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης. *ex alto* Ge. I, 324 et al. Et ſic *deſcendunt* venti. *ſiluis* haud dubie de vinea oleaſtris conſita intelligendum.

312 Quod ſi acciderit, vites quidem reuireſcere nequeunt, dum interea oleaſtri nouas frondes agunt, adeoque ſoli totam tandem vineam obtinent. *non valent a ſtirpe*, aegrotant et corruptae ſunt radicitus ac penitus: *caeſae*, praeciſae, ſtipite acciſo. *ſuperat*, ſupereſt incendii calamitati, reuireſcit. *infelix*, infecundus.

315. 316 De tempore ſerendarum vitium v. Colum. III, 14 et XI, 2. adde Geopon. V, 6. Vere, non hieme, vitiſationem eſſe faciendam, noſter praecipit, et inter haec in laudes Veris excurrit. Noua variatione praeceptum orditur: *ne tibi quiſquam perſuadeat*; conf. ſup. ad I, 456. quod addit, id orationi vulgaris formae faſtidium abſtergit, *auctor tam prudens*, qui enim ſuadet, is eſt auctor; et *mouere* pro vt moueas. *Mouetur tellus* aratro, raſtris, ligone, ſarculo. h. l. dum ſcrobes fiunt. 318 *concretam*, poetica copia appoſitum, actiue, quae concreſcit, dum adfigitur. *Semine iacto*, ſurculis poſitis, vt 268. cf. ad v. 267. Sic ſtatim v. 319 *ſatio*. Porro: *et ſemine iacto* non *patitur* hiems, frigus, illud *adfigere radicem terrae*. Quamquam non intercedo, ſi quis *adfigere* poetae more pro *adfigere ſe* dictum eſſe velit. 319 *vere rubenti*, vt alias poetis *purpureum*, φοινικόπεπλον, pulchrum. cf. Ge. IV,

Candida venit auis, longis inuisa colubris;
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
Ver adeo frondi nemorum, ver vtile siluis;
Vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether
Coniugis in gremium laetae descendit, et omnes
Magnus alit, magno conmixtus corpore, fetus.
Auia tum resonant auibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus;
Parturit almus ager, Zephyrique tepentibus auris
Laxant

IV, 306. 320 De ciconia intelligendum. 322 Supra Ge. I, 312 *vbi iam breuiorque dies et mollior aestas. hiemem*, signa hiemalia.

323 Ver, non modo vitibus sed omnibus omnino arboribus serendis idoneum ac commodum tempus. 324 Ἡ ὥρα γονιμωτάτη Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcherrimus versus, vt totus locus, quem imitatione expressum v. ap. Columellam X, 197 sqq. *Terrae tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammae turgent, cum ad tellurem tum ad fruges nouas lacte ac succo turgentes transfertur. *poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *genitalia*, quibus procreantur fruges. 325 Aetheris connubium cum Terra, imbre fecundante agros. Seruatum hoc ex antiquo sermone, quo poetae physicas res exponebant et ornabant, vnde dehinc magna mythices pars fluxit. Aether, ac potius inferior aer, Iouis nomine insigniebatur. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq.: II, 991 sq. conf. sup. Ecl. VII, 60: Horat. Epod. XIII, 1. 327 *magnum corpus* Terrae intelligendum, vt Aen. VI, 727, de hoc vniuerso. Expressi ex h. l. veteris poetae versus in Peruigilio Veneris: *In sinum maritus imber fluxit almae coniugis, Vnde fetus mixtus omnes aleret magno corpore.* 329 Vid. Lucret. I, 10 sqq., in quos versus omnis Venus infusa

est.

Laxant arua finus; fuperat tener omnibus humor;
Inque nouos foles audent fe germina tuto
Credere; nec metuit furgentis pampinus auftros,
Aut actum coelo magnis aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, et frondis explicat omnis.
Non alios prima crefcentis origine mundi
Inluxiffe dies, aliumue habuiffe tenorem
Crediderim: ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quum primae lucem pecudes haufere, virûmque

Ferrea

eft. 331 Terra admodum eft humida. 332 Germina communi ratione loquendi *fe credunt foli*, (Lucret. V, 780 *nouo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit nofter, fi vtrumque compares.) *Credunt* autem *fe*, dum *in nouum folem prodeunt*, hinc *credunt fe in folem* noue dixit. Tranftulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de lufcinia exoriente die: *Pennasque nouo tradere foli Geftit.* 334 *magnis aquilonibus*, vehementibus, procellofis. Lucret. V, 817 *At nouitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios aeftus, nec magnis viribus auftros.* Vides, vnde nofter hauferit.

336 Obferuent adolefcentes, quanto cum ornatu philofophicam fententiam, fc. mundi natales in vernum tempus incidiffe, exponat. Vulgatior eft altera opinio, fed cum illa coniuncta, prima mundi aetate perpetuum ver affulfiffe; vnde nafci debuit phantafma paradifi, aetatis aureae, et alia fimilia. *crefcentis mundi*, pro vulgari, nafcentis. 337 *tenorem* pro tempeftate dixit, cum proprie, fi ad tempus referatur, fit continuatio aliqua temporis, eaque aequabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum anni tempus, fuiffe putem, cum mundus creabatur. 338 *orbis agebat ver*, vt *agere feftum. Magnus* vero *orbis, mundus, magna terra*, perpetua funt poetis graecis et latinis; ex antiqua fcilicet poefi; vnde et nomen

Ferrea progenies duris caput extulit aruis,
Inmissaeque ferae siluis, et sidera coelo.
Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet coeli indulgentia terras.
Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas:
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata; iamque reperti,
Qui

men *Magnae matris* fluxit. 341 Et cum homines e terra nati sunt. Quanta ornatus varietas hoc et sequente versu!

343 *res tenerae*, noua sata, frondes, gemmae etc. *laborem*, sc. ex frigore ac calore tamquam molestiam, *πόνον*. *quies*, temperies veris moderata. *iret*, pro vulgari verbo, esset. Petita autem haec e Lucretii penu V, 1213, vbi v. Fabr. 345 *Excipiunt sese inuicem* res, quae sibi succedunt: tum etiam res, casus, qui exsistunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, vt in illo: *aliud bellum eum excepit*. Ita videtur h. l. dictum. *indulgentia* pulchrius quam temperatio, clementia.

346 Nunc de cura positorum surculorum praecipit. *virgulta*, sarmenta intelligo, seu surculos vitium cuiusvis generis, siue malleolos siue viuiradices siue propagines. *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum surculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. cf. Colum. III, 15, 4. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, vt vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, iam saepe de vineis vidimus. 348 v. Colum. l. l. et Theophrast. Causs. Plant. III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit, it. Geopon. V, 9. *lapidem bibulum*, pumicem aut sabulosum. *squalentes conchas*, mucosa aliqua saliua inductas. cf. ad Ge. IV, 91. 349. 350 *tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum

Qui saxo super, atque ingentis pondere testae,
Vrguerent: hoc effusos munimen ad imbris;
Hoc, vbi hiulca siti findit canis aestifer arua.
Seminibus positis, superest deducere terram
Saepius ad capita, et duros iactare bidentis;
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vineta iuuencos.

Tum

rum fragmenta, tamquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fouere et recreare. Theophrast. l. l. ὅπως συῤῥοὴ γίνηται τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ θέρους οὗτοι (οἱ λίθοι) καταψύχωσι τὰς ῥίζας. *animos*, vires, *tollent sata*, quam praeclare! pro vites laetissime efflorescent. *iamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc.

354-357 De iis, quae post vitisationem agenda. Colum. IV, 3, 2 *Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resoluere atque in puluerem redigere. Sic enim malleoli et viuiradices et reliqua semina, quae deposuerimus, conualescent, si mollis ac tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus praebuerit, nec duritia soli nouellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.* Ex his poeta satis illustratus videtur. *Seminibus positis* pro surculis defixis. Fodiendo terra *deducitur ad capita*, adducitur, aggeritur, ad radices. *iactare bidentes* fossionem exprimit, adacto ligone. Colum. IV, 14, 1 *Insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus aequaliter et minutim soli terga conuertat.* 356 Colum. III, 13 *Aut scrobibus aut sulcis vineae plerumque conseruntur, — vel aratro vel bidente insistunt — vt more noualium terra transuersis aduersisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolae, nisi vbi laetissimo solo vitis amplo incremento consurgit.* cf. Plin. XVII, 22 s. 35, 22: Geop. V, 19. 357 *inter vineta*, h. vt aretur inter vitium ordines, vt inuersa aratro terra glebae vtrimque versus vites insurgant, et imas earum partes aggesta humo occultent,

358-

Tum laeuis calamos, et rasae hastilia virgae,
Fraxineasque aptare sudes, furcasque bicornis:
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per vlmos.
Ac, dum prima nouis adolescit frondibus aetas,
Parcendum teneris; et, dum se laetus ad auras
Palmes agit, laxis per purum inmissus habenis,
Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed vncis
Carpendae manibus frondes, interque legendae.
Inde, vbi iam validis anplexae stirpibus vlmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde.

Ante

358-361 De pedatione cf. Colum. IV, 12. 361 *tabulata* in vineis sunt ordines ramorum, in arboribus, vlmis inprimis, prominentium, quos, recisis aliis, ita in plana tendunt, dilatant, ac per gradus deflectunt agricolae, vt robustiores palmites vnum post alterum ramum attingere iisque sese applicare possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11. 12. 23. 24.

362-370 Putationem seu pampinationem in noua fronde plane nullam, in tenero palmite non ferro sed vngue tentandam, in adultam vitem seuere esse exercendam. Praecepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9: Cato 33, 2; at refellit Columella cum l. c. tum IV, 11 *nam illam veterem opinionem damnauit vsus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident; quod frustra Virgilius — timuerunt. laxis immissus habenis*, de celeribus et effusis incrementis, a Lucretio habet V, 785. *per purum*, per aerem. Lucret. *per auras*, et sup. v. 287 *in vacuum*, et alias *per inane.* Aliter dixit Horat. de sereno coelo Carm. I, 34, 7. 365 *Ipsa* sc. prima aetas, cui tribuitur tamquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Seruius. Expressit reliqua Quinctil. Inst. II, 4, 10. 11. *interlegere:* hoc videtur nouasse poeta pro legere, quoniam per interualla frondes aliae, aliis

Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos conpesce fluentis.

Texendae saepes etiam et pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera inprudensque laborum;
Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Siluestres vri adsidue capreaeque sequaces

Inlu-

aliis omissis, carpuntur. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreuerint. cf. sup. v. 81. 369 *dura imperia*, h. seuera, a disciplina militari petitum; siue ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6. 7: Cic. Cat. mai. 15 *vitem — quam serpentem multiplici lapsu et erratico* ferro amputans coercet ars agricolarum, *ne siluescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur*. 370 *ramos fluentes*, diffluentes, luxuriantes. Diuersae sunt *fluidae frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussae.

371 - 419 Post opus illud sollemne quae adhuc vinitori curanda sunt. Primo ad auertenda, quae nouellae viti nocere possunt: pecudes, frigus, aestum. Ducit ea res ad hirci immolationem Baccho fieri solitam. Tum (v. 397 sq.) repetenda est identidem omnis illa opera vinitoria fodiendi, pampinandi, putandi. *tenendum* pecus, h. continendum, coercendum, quo ipso efficitur vulgata interpretatio *arcendum*, quo vocabulo Plinius in eodem praecepto vtitur XVII, 22 s. 35, 17. 372 *frons imprudens laborum*, h. frondes ignarae et impatientes iniuriae ex dente pecudis. 373 - 379 Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. aestus, nocent vitibus nouellis boves agrestes et capreae et ceterae pecudes. *indignae hiemes*. Quisquis *indigna*, h. quibus dignus alter non est, quae immerito patitur, omninoque dura, saeua, iniusta, iniuriosa, facit, aut talia fert, eum poetae *indignum* appellant. cf. Ecl. X, 10. Itaque *hiemes indignae* h. l. recte a Seruio explicantur *saeuae*. 374 *Vros* proprie dictos in Italia nullos esse satis constat. At enim vel ex lib. III v. 532 manifestum est, *vros* poetae improprie dictos esse pro feris bubus,

Inludunt, pascuntur oues auidaeque iuuencae.
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens scopulis arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Caeditur;

bubus, quales Italia nunc nomine *Bufalo* frequentat. Est autem *bubalus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *capreae sequaces* poetica elegantia, quae vites insectantur, persequuntur, vt Seruius reddit. Mox eadem fere vi *auidae oues*. 376 *Illudunt* multo significantius quam laedunt, noua tamquam petulantiae et iniuriae notione adiuncta, vt Ge. I, 181. *pascuntur oues*, cum depascunt, dum frondes carpunt oues. 376 Idem, quod modo dixerat, grauius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum *frigori* epitheton, quod rebus proprie conuenit per frigoris tempestatem adstrictis et congelatis) *nocuere tantum pruina cana*, nocent tantum gelu. 377 *grauis aestas*, molesta, exitiosa. *scopuli arentes*, quibus incumbit aestas, h. sol assiduus cautes excandefaciens, suo loco commemorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *venenum* pro saliua noxia. sup. v. 196 *vrentes culta capellas.*

380-389 Episodium de hirco in honorem Bacchi immolando. Varro de R. R. I, 2, 18. 19 *Quaedam enim pecudes culturae sunt inimicae ac veneno, vt istae, quas dixi, caprae; eae enim omnia nouella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas — Sic factum, vt Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, vt capite darent poenas.* Et notus est locus Ouid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit? Recte haec; vnde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob caussam ludi scenici facti? eandem ob caussam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Haec nemini molesta fuere.
Scilicet

Caeditur; et veteres ineunt proſcenia ludi,
Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
Theſidae poſuere; atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis vnctos ſaluere per vtres.
Nec non Auſonii, Troia gens miſſa, coloni

Verſibus

Scilicet poeticus ornatus ſententiae recte accipiendae et interpungendae obſuit, quae ita procedere debet: Ea de cauſſa caper in Bacchi ſacris immolatur, et, cum ſemel Baccho ſacer eſſet, in vetere tragoedia Athenienſium caper poetis praemium erat propoſitum, *carmine qui tragico vilem certauit ob hircum* Horat. Art. 220. cf. Tibull. II, 1, 55 et ibi not. nec non hircinis pellibus vtres facti, in quos oleo inunctos adſilirent. Tum, quod poetae licebat in ornatum captandum exſpatiari, quomodo ex Graecorum illis ſacris Latina eiusdem dei ſacra fluxerint, commemorat. Illuſtris locus eſt; ſingula videbimus.

381 *veteres ludi ineunt proſcenia*, pro olim, antiquis temporibus, ludi in ſcenam inducti, facti, exhibiti ſunt. *proſcenium* proprie ante ſcenam verſus orcheſtram pulpitum habebat, quo actores prodibant, h. l. omnino pro ſcena poſitum. 382. 383 *Theſidae*, Athenienſes, *poſuere praemia*, pro praemio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos et compita.* Nota de prima rei ſcenicae origine fabula. v. Horatii Art. 275 ſq. quae ad Dionyſia ruralia, τὰ κατ' ἀγρὰς, per pagos, vtique pertinet; e quorum genere cum ab initio eſſent τὰ ἐν Λίμναις, ſ. *Lenaea*, (diuerſa quidem et haec a *Dionyſiis vrbanis*, ſeu *maioribus*) auctis tamen vrbis opibus, ea praecipuam celebritatem conſecuta ſunt, vt diuerſa plane ab ruralibus habenda ſint, vt cum exquiſitae doctrinae copia ad Heſychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, V. C. 384 Ἀσκωλιασμὸς in Dionyſiis paganis, τοῖς κατ' ἀγρούς, fieri ſolitus. *Vtrium* in hoc feſto et luſu notiſſimo fuit, puto, vſus, quia in eosdem et vina e lacubus transfundere, et vuas ad torcular deportare mos erat.

385 - 389 Liberalia quidem Romae menſe Martio celebrabantur. Et haec reſpexiſſe

Verſibus incomtis ludunt riſuque ſoluto;
Oraque corticibus ſumunt horrenda cauatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibique
Oſcilla ex alta ſuſpendunt mollia pinu.
Hinc omnis largo pubeſcit vinea fetu;
Conplentur vallesque cauae ſaltusque profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honeſtum.

Ergo

ſpexiſſe videri poteſt poeta, ſi v. 390 aduerteris. Sed feſtum Bacchi aliud vindemiam factam excepit. Fiebant in eo, vti in feſto poſt meſſem conditam (v. Horat. Ep. II, 1, 140), per pagos multa ludicra: pubes ruſtica, perſonata et laruis e cortice factis ora habens obducta, non modo iaciebat iocos et dicteria verum etiam verſus incomtos ex tempore effuſos in praetereuntes; quam vindemiae licentiam adhuc in Italia vigere obſeruant, qui ex oris illis ad nos veniunt; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oſcilla*, αἰώρας (v. Valken. ad Theocr. p. 246), h. laruas e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus ſuſpendebant; ea h. l. *mollia*, h. mobilia, pendula. Originem et cauſſam huius ritus in eo reperias, quod eos Bacchi vultus appenſos vento impelli quaquauerſus et conuerti volebant agricolae, quoniam, qua ille deus faciem conuerterat, ſumma agri vbertas ſequi credebatur. cf. v. 392. 390 Exoratus et placatus his ſacris ac feſtis deus ſummam vindemiae vbertatem votis reddit. *vinea pubeſcit*, ſatis obuia translatione, vites exuberant, *largo fetu*, laeto vuarum prouentu. *Valles ſaltusque*, ſi vitibus conſita loca, vt probabile videtur, hic expreſſa ſunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus ſatis.

392 Pulcherrimus haud dubie verſus. Nihil imagine hac viuidius, nihil iucundius. Petitum autem ex antiqua religione, qua praeſentia deorum certis locis ac temporibus fieri ſolita ferebatur, et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondeſcere, progerminare, enthuſiaſtica loquendi forma, narrabantur. Perſtitit eius formae vſus maxime in

Bacchi

Ergo rite ſuum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;
Et ductus cornu ſtabit ſacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
Eſt etiam ille labor curandis vitibus alter, [annis
Cui numquam exhauſti ſatis eſt: namque omne quot-
Terque quaterque ſolum ſcindendum, glebaque verſis
Aeternum frangenda bidentibus; omne leuandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in ſe ſua per veſtigia voluitur annus.

Ac

Bacchi et Apollinis ſacris. *caput honeſtum* eſt pulchrum, formoſum, quale Bacchi expreſſum adhuc in monumentis artis priſcae conſpicitur.

393-396 *Carminibus patriis*, h. Feſcenninis; nam de his accipiendum. v. Horat. II Ep. I, 145. *lances* et quidem in iis *liba* (cf. ſup. ad v. 192) feruntur ad aras. *cornu ducitur* victima ritu ſacrorum. Sic et *ſtare* verbum ſollemne. Victimae partes, quae non in ara adolebantur, ſacris epulis inſeruiebant, hinc v. 396 *colurna verua* ex corylo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes ex v. 299 *neue inter vites corulum ſere*.

397-407 Reſtat alius labor in cura vitium (eſt etiam alter ille labor *curandarum vitium*), qui numquam finitur, vt vineam iterum iterumque repaſtines (fodias), pampines, ac putes. *cui numquam ſatis exhauſti* (pro exhauſtionis, Serv.), h. qui numquam ſatis exhauritur. 399 Colum. IV, 4, 1 *Numerus autem vertendi ſoli bidentibus, vt verum fatear, definiendus non eſt, cum, quanto crebrior ſit, plus prodeſſe foſſionem conueniat.* Idem IV, 14, 1 *crebros foſſoris bidentes* requirit. cf. Geopon. V, 25. 400 *verſis bidentibus.* Videtur hoc ligonum genus ex altera parte duos dentes, ex altera latiorem aciem ad incidendas glebas, habuiſſe, vt adeo inuerſioni ſubinde locus eſſet.

401 *nemus* pro vinea, *levandum fronde*, quaſi importuno onere; putandum. *labor,*

Ac iam olim, ſeras poſuit quum vinea frondis,
Frigidus et ſiluis Aquilo decuſſit honorem;
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Ruſticus, et curuo Saturni dente relictam
Perſequitur vitem adtondens fingitque putando.
Primus humum fodito, primus deuecta cremato
Sarmenta, et vallos primus ſub tecta referto;
Poſtremus metito; bis vitibus ingruit vmbra;

Bis

labor, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *voluitur in ſe*, reuoluitur, redit, *ſua per veſtigia*, eadem, ac ſuperiore anno, ratione, modo, tenore ac progreſſu. *Sua ſe in veſtigia voluere* de mundo Varius, ante Virgilium, et poſt hunc alii poetae dixere.

403-407 Auctumno exacto ſtatim in ſequentem annum vinitoris cura et opera extendi debet. *feras ponit cum vinea frondes*, cum vites frondes amittunt, quae ad ſeriorem auctumnum durauerant. *ſiluae* ipſae vineae eſſe videntur; *honorem* de frondibus arborum frequenter poetae. *ruſticus* eſt vinitor, ſed vides poetam ſemper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1, 7 *Ipſe ſeram teneras maturo tempore vites Ruſticus. acer*, diligens, labori non parcens. *dens Saturni* eſt falx amputatoria, notum dei inſigne. Iam v. 407 *putationem* vitium exprimi, ſatis patet. Colum. IV, 23, 1 *Placet ergo, ſi mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, coeli clementia, facta vindemia, ſecundum Idus Octobris, auſpicari putationem* et rel. 404 Varronis hunc verſum eſſe Seruius teſtatur. Imitatione expreſſit, ſed infeliciter, Marklando iudice, Statius Silv. II, 1, 154 *Excludunt radios ſiluis decuſſa vetuſtis Frigora.* 406 *relictam vitem*, et fructu et frondibus nudatam; quod itaque eius reliquum eſt, iam nunc eſt putandum.

408 - 419 Addit nunc tempora operis vinitorii. cf. Colum. IV, 27. 409 *vallos* h. pedamenta, ne imbribus putreſcant. vid. Varron. R. R. I, 8, 6. 410. 411 *metere*

Bis segetem densis obducunt sentibus herbae.
Durus vterque labor; laudato ingentia rura:
Exiguum colito; nec non etiam aspera rusci
Vimina per siluam, et ripis fluuialis arundo
Caeditur, incultique exercet cura salicti.
Iam vinctae vites; iam falcem arbusta reponunt;
Iam canit extremos effetus vinitor antes:

Solli-

pro vindemiare, vt supra *segetem, arua, serere, semina* ad vineas transferri vidimus. cf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri debere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini excrescunt nimia copia, bis herbae exuberant, adeoque eruendae et euellendae sunt. *sentes*, poetica copia adiecti, sunt hic omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat. 412 Cum tam assiduam et perpetuam operam desideret vitium cultura: placeant aliis vineae magnae; tibi parua probetur, quae recte et tanto maiore cum fructu a te coli possit. Pallad. I tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est, vtrum plus habeamus, an melius — fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Sed luculentus huius rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq.: IV, 3, 4 sq. cf. Plin. XVIII, 6 s. 7, 3. vtrique versus hic laudatur. Vidit idem sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, et nunc perdere plerasque Europae, inque his Germaniae prouincias ac terras. Forma orationis ex Hesiodeo petita Ἔργ. 643 Νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι. Sic h. l. *laudato*, valere iube, aliis relinque, habeant illi sibi; vt *colito* pro praefer, potiori loco habe. 413 *ruscus* virgulti genus, *oxymyrsine*. 415 *salices* curandae sunt, h. virgae ex iis parandae. *incultae*, quae ipsae per se nulla cura indigent et sponte proueniunt. 416 *arbusta* h. vites iam satis putatae sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt. 417-419 Pulcherrime perfectam et absolutam vinitoris operam

putand;

Sollicitanda tamen tellus, puluisque mouendus.
Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.
Contra, non vlla est oleis cultura; neque illae
Procuruam exspectant falcem rastrosque tenaces.
Quum semel haeserunt aruis aurasque tulerunt:
Ipsa satis tellus, quum dente recluditur vnco,
Sufficit humorem et grauidas cum vomere fruges.

Hoc

putandi ac runcandi designat. Peruenit ad extremos *antes*, ordines vitium; gaudet se eo peruenisse, *canit eos*, *effetus*, viribus exhaustus; iterum tamen ac denuo vinea fodienda seu pastinanda; quae ipsa fossio *pulueratio* dicitur, *ὑποκόνισις* Graecis. Et praeter haec omnia nouus labor ex tempestate iniqua et aeris iniuriis oriri potest, vt aduersus grandinem, pluuias, rubiginem, reliqua aeris vitia vitis munienda ac defendenda sit. Ita v. 419 accipiendus esse videtur. conf. Colum. IV, 3, 4.

420. 421 Olearum contra nulla est cultura, h. oleae nulla fere cultura indigent. *Leui cultu sustinetur olea* Colum. V, 8, 1, vbi de earum cultu agere incipit. Porro *neque illae P. — tenaces*, h. nec putatione nec pastinatione opus est, scilicet non tam assidua ac perpetua.

422 *Cum semel haeserunt terrae.* Supra 317 *semine iacto Concretam — radicem affigere terrae.* Et ad illa *aurasque tulerunt* cf. v. 332 sq. 423. 424 Iudicio ac delectui Virgiliano consentaneum est, *satis* ita accipere, vt oleas *sata* appellauerit, quemadmodum supra vineas. cf. ad v. 267. Sic mox v. 436. Porro *dentem vncum* simplicissimum est de vomere accipere, qui toties vncus, curuus, inflexus, appellatur; adeoque poetica copia versibus 423. 424 eadem sententia bis exprimitur: aratione si frangantur glebae, tellurem suppeditare *grauidas fruges*, h. vberem oliuarum prouentum. Colum. V, 9, 15 *Nam veteris prouerbii meminisse conuenit: eum, qui aret oliuetum, rogare fructum; qui stercoret, exorare; qui caedat* (putet), *cogere*; et §. 12 *Sed id* (oliuetum) *minime bis anno arari debet*, et

biden-

Hoc pinguem et placitam paci nutritor oliuam.
Poma quoque, vt primum truncos ſenſere valentis
Et vires habuere ſuas, ad ſidera raptim
Vi propria nituntur, opisque haud indiga noſtrae.
Nec minus interea fetu nemus omne graueſcit,
Sanguineisque inculta rubent auiaria baccis.
Tondentur cytiſi, taedas ſilua alta miniſtrat,
Paſcunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
Et dubitant homines ſerere atque inpendere curam?

Quid

bidentibus alte circumfodiri. 425 *Hoc,* ex Homerico τῶ, propter hoc, propterea, vt Lucret. IV, 1087 et al. *nutritor* pro vulgari *nutri.*

426 Commendat poeta ceterarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferae eſſe arbores. *truncos ſenſere v.* vbi ſemel adoleuerint et robur habuerint. *vires ſuas,* nos: ſuccos neceſſarios. cf. v. 79 - 82. *vi propria,* natura ſua. 429 Pergit in argumentatione vſque ad v. 454. Si oleae et omne pomorum genus non eandem ac vineae operam deſiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris exigunt, et magnos tamen fructus ferunt. 429. 430 Silueſtres *arbores* fructus et vtilitates plurimas nobis ferunt, nec tamen vllam aliam curam exigunt, quam vt feramus. *interea,* dum vitibus tam grauis labor impenditur. *omne nemus,* omne arborum genus, *graueſcit fetu,* βρίθει, vt *grauida frugibus arbos,* et Ecl. III, 56 *nunc omnis parturit arbos. auiaria* ſunt ſecreta nemorum, quae aues frequentant: vt Seruius. A domibus poeta ad ſiluas traduxit. Supra v. 328 *auia virgulta.* 431 *Cytiſus Marantae* videtur a poetis intelligi. Mox in pedeſtri oratione ſtructura fuiſſet: *taedas ſilua miniſtrat, quibus, ſeu vnde, ignes paſcuntur.* 433 Suauis orationis color: Quae cum ita ſint, nonne debebant homines ſerere eas arbores, et hoc quidquid operae eſt, iis impendere? Sic Aen. VI, 807 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*

434 Prae-

Quid maiora sequar? salices humilesque genestae,
Aut illae pecori frondem, aut pastoribus vmbras
Sufficiunt; saepemque satis, et pabula melli.
Et iuuat vndantem buxo spectare Cytorum,
Naryciaeque picis lucos; iuuat arua videre
Non rastris, hominum non vlli obnoxia curae.

Ipsae

434 Praeeunte Seruio, exponenda haec: ne insistam, s. nolo copiosus esse, narrandis commodis maiorum arborum: (de picea modo egerat), cum etiam humiliora arbusta, vt salices et genestae, afferant vtilitates suas; praebent enim pabulum, vmbracula, saepes, mel. *genestae* v. sup. v. 12. 435 *illae* ex sermonis venustate abundat. 436 *sata* sunt arboreta, vineae, oliveta. cf. modo ad v. 423. *pabula apibus*, variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit. 437 Primum notanda formula docte variata, pro vulgari: Porro etiam buxus grata arbor est et picea. *Cytorus*, Paphlagoniae mons in tractu maritimo, buxo nobilis. Adiacebat vrbs eiusdem nominis. Pro buxo vndante in C., more suo, dixit doctius *Cytorum vndantem buxo*, fluctuantem; qua imagine segetum, fruticum, et arbustorum laeta facies frequentissime a poetis exhibetur. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, ex eo discas, quod Bion Idyll. II, 3 paruum Amorem per eius ramos huc illuc insilientem facit. 438 Pix e plurium arborum resina fit, maxime ex pinu ac picea. Plin. XIV, 20 s. 25. *Naryx*, vel *Narycum*, et *Narycium*, Locrorum Epicnemidiorum vrbs, Aiacis patria. Iam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. cf. Aen. III, 399. Ad vtram regionem *pix Narycia*, cuius et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20 s. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis Bruttiae* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ouid. Remed. 264. Petebatur ea in primis e monte et silua *Sila*, de qua cf. Aen. XII, 715. v. Strab. VI p. 400 B.

438. 439 *arua* siluis consita, s. siluas, quae nullo humano cultu indigent.

Ipſae Caucaſio ſteriles in vertice ſiluae,
Quas animoſi Euri adſidue franguntque feruntque,
Dant alios aliae fetus; dant vtile lignum
Nauigiis pinos, domibus cedrumque cupreſſosque.
Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plauſtris
Agricolae, et pandas ratibus poſuere carinas.
Viminibus ſalices fecundae, frondibus vlmi;
At myrtus validis haſtilibus, et bona bello
Cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.

Nec

non obnoxia, nihil labori noſtro debentia, vt Seruius; non egentia cura noſtra. 441 Caucaſum puta poetice pro quocunque monte ſilvoſo nominari. *ſteriles ſilvae dant fetus:* oxymoron; ſed primo loco intellige arbores ſine fructu eduli. *fetus* vero nunc ſunt vſus; vt ſtatim *vtile lignum* ſubiicitur. Similiter *viminibus ſalices fecundae* dictae. *franguntque feruntque*, in animo habuit *agere ac ferre*, h. vexare. 443 Iuniperi certo generi, Oxycedro, nomen *Cedri* fere veteres tribuerunt. v. inf. ad Aen. VII, 13. 444.445 De arboribus ruſtici conficiunt rotarum radios et plauſtrorum *tympana*, h. rotas ex ſolidis tabulis compactas, et nauium *carinas. hinc*, ex illis arboribus, ex illis fetibus v. 440. *triuere*, h. terere ſolent, atterendo, tornando, conficere. *terere* pro tornare dici iam obſeruatum Bentleio ad Horat. I Serm. 3, 91. *poſuere*, faciunt, ex τιθέναι pro ποιήσασθαι, vt ſexcenties apud Homerum. 446 *frondibus vlmi.* Vlmus *frondem iucundiorem bubus praebet*, etc. v. Colum. V, 6, 3. 447 *myrtus v. b.* cf. Aen. III, 23. VII, 817. *bona bello cornus*, h. ſagittis, iaculis, haſtis; *tota* enim *oſſea* eſt, Plinii verbo XVI, 38 ſ. 73. 448 *Ituraea*, vltra Iordanem, vel inde, quod ea Philippi tetrarchia apud Lucam et Ioſephum fuiſſe memoratur, nota. Incolebant eam Arabes latrociniis infames, et ſagittandi arte clari. cf. Lucan. VII, 230. 514: Cicer. Philipp. II, 8 et 44. v. Cellar. Geogr. ant. T. II p. 529.

hinc

Nec tiliae laeues aut torno rasile buxum
Non formam adcipiunt, ferroque cauantur acuto.
Nec non et torrentem vndam leuis innatat alnus,
Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cauis vitiosaeque ilicis alueo.
Quid memorandum aeque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit; ille furentis
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque
Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.

O

hinc praestantissimos arcus poeta ab iis designat. 449 *Nec non t.* etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *buxum* doctius poeta dixit, ea forma, vt *malus*, *malum*. 451 Etiam alnus vtilis arbor est; nauigiis scilicet. Padi ripae *alnis* consitae; itaque vsus earum in faciendis nauigiis promtus ac procliuis. cf. ad Ge. I, 136. *torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Pado*, immissa in amnem, de naualibus, arbitror. Expressus versus a Claudiano XXXV, 178 *missamque Pado qui remigat alnum*. 453 *Corticibus cauis*, intra corticem, et adeo intra truncos cauos arborum. 454. 455 Sationem siluarum suadere poetam memineris ex sup. 433. Tot tantisque vtilitatibus multum cedunt fructus vinearum, quae tamen tam assiduam operam exigunt; quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, vt poetam decebat, a generali ac nuda enunciatione ad facti exemplum deducit. *ad culpam*, h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines. 456 V. Ouid. Met. XII, 210 sqq. Apollod. II, 5, 4 et Not. Habuit noster ante oculos Odyss. φ, 295 sqq. Apud Ouid. l. l. *Rhoetus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorantur; id quod nemo mirabitur, qui, quanta in his fabulis poetarum variatio sit et impune esse possit, meminerit. Quid enim? Ab aliis *Hylaeus* et *Rhoetus* ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. v. Apollod. III, 9, 2. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Itaque iungitur *domuit leto*.

O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolas; quibus ipſa, procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum iuſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit aedibus vndam;

Nec

458 Sequuntur laudes vitae ruſticae; locus nobiliſſimus, cuius pulchritudinem qui non ſentiat, is nec dignus ſit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius ſuis ſenſibus indulgere vult, is poſt laudatos iam a Cerda et aliis conferat Culicem v. 57-96: Horat. Epod. 2: Carm. III, 1, 21-24: Serm. II, 6, 59 ſqq.: Claudian. LII *Felix qui patriis* etc.: Tibull. I, 1: I, 5, 19-35: I, 10: II, 1: II, 3: Statium Silv. II, 2. 459. 460 *ipſa tellus*, *αὐτή*, *αὐτομάτη*, lubens volensque, *facilem victum*, qui facile paratur, vt infra v. 500 *fructus, quos ipſa volentia rura Sponte tulere ſua*, non ſunt tantum ſilueſtres, ſed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. *fundit*, ſufficit, ſuppeditat; at cum copiae notione adiuncta. cf. Ecl. IV, 20. Translatum inde ad partum, facilem in primis ac felicem. *iuſtiſſima*, quia *creditum reddere* terra, *acceptum referre*, dicitur, eique *fides*, *fenus*, *aequitas* tribuitur. *γήδιον δικαιότατον* adeo Xenophon dixit Cyrop. VIII p. 468. At *tellus* fundit *humo*. Scilicet habet hoc poeticus Romanorum ſermo praecipui, dum copiam ſectatur, vt ſynonymis ita vtatur, vt alterius latior, alterius anguſtior, ipſo poſitu ſignificatus ſit. *humo*, h. ex ſolo, culta ſua ſuperficie; ſic *riuos praetercuntis aquae* Tibull. I, 1, 28, vbi v. Obſſ. adde ſup. Ecl. V, 47: Livium V, 44, 6. Sic ſupra v. 411 *ſegetem obducunt ſentibus herbae*. Inf. 495 *totis vomit aedibus domus*. Sed et *humus* ex ſermonis proprietate numquam pro toto terrarum orbe ponitur, ſed ſiue ad frugum culturam ſiue ad humationem corporum fere referri ſolet.

461. 462 Vulgare: Si ipſi non ſunt, quot modis ornavit! Certauit cum Lucretio II, 24-36, pulcherrimo loco; quo etiam exprimendo iam vires expertus erat in

Culice

Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Inluſasque auro veſtis, Ephyreïaque aera;
Alba neque Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi conrumpitur vſus oliui:
At ſecura quies, et neſcia fallere vita,

Diues

Culice 61 ſqq. *Vomere* ſermonis Romani genius de aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria*, vt in theatro, dicantur. *totis aedibus vomit*, ad maiorem etiam multitudinis ſignificationem, quae totam domum repleuerit. Eodem etiam *vnda ſalutantum* facit; ſic et *effuſa* multitudo dicitur. *vomit foribus*, per fores. Ceterum haec eadem expreſſit breuius Horat. *Forumque vitat et ſuperba ciuium Potentiorum limina.* 463. 464 Si non ſuperba palatia incolunt; ad verbum: *Si non* habent, at quam ſplendidius pro eo *inhiant*, habere cupiunt, ſi non habare curant, *poſtes varios pulchra teſtudine*, h. fores opere variegato, teſtudineo. conf. expreſſos hinc verſus Lucani X, 120. 121. *veſtes* ſtragulas, *auro illuſas*, h. pictas, (*ludere*, *luſus*, *ludibrium*, *ὕβρις*, ſunt artificii naturam imitantis vocabula) *Ephyreiaque aera*, Corinthia. 465. 466 Si porro nec purpurae nec vnguentorum vſum habent. *fucum* de adoptato colore quocunque dici notum, vt et *venenum* de quouis ſucco, in primis aut amariore aut acriore. *Aſſyrium* h. l. pro Syrio et Phoenicio. Sic accipiendum puto de mercatore Phoenicio apud Theocr. II, 162. De *caſia* v. ſup. ad Ecl. II, 49: Ge. II, 212. At h. l. eſt frutex ille, de quo Plin. XII, 43 agit, cuius ligna odorata miſcebant vnguentis. *vſus oliui* doctius quam oleum, quo vtuntur. cf. inf. lib. III, 135. *corrumpi* h. l. pro miſceri, ſed adiuncta notione mutationis in deterius, a luxus prauitate profectae.

467 *neſcia fallere vita* nil aliud eſſe poteſt quam *vita tuta*, conſtans, nullis caſibus adeoque nec metui obnoxia: nam antecedit *ſecura quies*. Eadem vita, quae non fallit, vita non fallax, h. e. certa ac tuta, *ἀσφαλής*. Et hanc explicationem Seruius al-

Diues opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncae, viuique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque ſub arbore ſomni
Non abſunt; illic ſaltus ac luſtra ferarum;
Et patiens operum exiguoque adſueta iuuentus;
Sacra deûm, ſanctique patres: extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Muſae,
Quarum ſacra fero ingenti percuſſus amore,

Ad-

tero loco poſuit: *aut quoniam immobilis eſt ſtatus vitae eorum; vrbanorum enim vita aut inſidiis aut proſcriptione variatur.* 469 *frigida Tempe*, vmbroſae valles. 470 *molles ſomni*, lenes, tranquilli et dulces. Ecl. VII, 45. 471 *ſaltus* proprie de paſcuis. *luſtra f.* pro venatione memorat. 472 *operum*, int. opus ruſticum; laborioſa iuuentus. *exiguo aſſueta*, vt *paruo*. Tibull. I,1,25 *contentus viuere paruo.* 473 *illic ſacra deûm*; ſ. vt *ſancta* ex ſqq. ſubſtituas; ſiue, quod argutius eſt, vt ſacra, vere pro ſacris habita, vere ſacra ſint: ibi demum vera eſſe ſacra, ſacra ibi caſte coli; illic pietatem et metum deorum eſſe. *ſancti patres*, venerabiles, qui ſancte ac pie coluntur: h. e. illic demum ſenum ſanctitas viſitur. 474 *extrema per illos veſtigia fecit*, cum ſcilicet iam ante aulas et palatia beatorum reliquiſſet. v. Arat. Phaen. 100 ſqq.

475 - 489 Primum, ante omnia, ſtudiis philoſophiae ac naturae conſecratam vitam agere ſe velle ait; quod ſi non licuerit, at certe ruſticam. Vtraque enim vita beata et exoptabilis; 490 ſqq. alterius tamen deliciis ac bonis deſcribendis immoratur. Expreſſit haec auctor Dialogi de Orator. c.13, digno, qui compararetur, loco.

475. 476 *primum, ante omnia*, vt *primus, ante omnes*, Aen. II, 40: V, 491. 492. *dulces Muſae*, μειλίχιαι Arato Phaen. 16. 17. quem locum in animo habuit. *Muſae accipiunt* eum, qui ſe iis tradit, conſecrat. *Sacra ferre* proprie eſt ſacrificantis, v. c. Aen. III, 19, tum omnino ſacerdotis. Iam autem

Adcipiant; coelique vias et sidera monstrent:
Defectus solis varios, lunaeque labores:
Vnde tremor terris: qua vi maria alta tumescant
Obiicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.

Sin,

tem poetae, Musarum sacerdotes, frequenter appellantur. Notum Horat. Carm. III, 1, 3 et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte* sacerdos *Itala per Graios* orgia ferre *choros.* Porro *magno percussus amore* expressum ex Lucret. I, 922. 923. Videtur autem respicere orgia deorum, cum furore et enthusiasmo celebrari solita: ex eoque genere in primis Bacchi. 477 *coelique vias et sidera,* quod in vulgari oratione: siderum cursum in coelo. Iam de Orpheo in Argonaut. 205 ὅς ἐκ πορείας Οὐρανίας ἄςρων ἐδάη κύκλως τε πλάνητας. Quod vero poeta physicas quaestiones commemorat, facit propterea, quia eae facilius, quam alia philosophiae, etiam Lucretianae, (nam hanc in animo habebat, et in ea omnes mox memorandae quaestiones tractatae sunt) capita et argumenta, ornatum admittebant. Porro expresserunt h. l. multi poetae, ab Intpp. laudati, in primis Manil. I, 99 sqq.: Propert. III, 5, 25 sqq. 478 *lunae labores,* defectus. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunaeque latebras* (vel hoc vno versu, Virgiliani carminis quanta suauitas sit, intelliges) *Pluribus e caussis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est.* 479 *qua vi m.* h. caussas accessus ac recessus maris aestuantis. Argumentum sane philosophicae contemplationis sollemne. *Obiices* sunt littora in primis in aestuariis. 481 Caussas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni,* sol in hieme, hiemali tempore, *tinguere se Oceano,* occidere etc.

483-

Sin, has ne possim naturae adcedere partes,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis;
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem siluasque inglorius. O, vbi campi,
Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta, o, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat vmbra!

Felix,

483-489 Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult. 484 Stuporem animi a *frigore sanguinis* ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; in primis cum e philosophis nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem* Cic. Tusc. Qu. I, 9, vbi v. Dauis. Quod vero *sanguinem circa praecordia* memorat, ex antiqua Italorum philosophia petitum videri potest, in qua *praecordia*, *φρένας*, *πραπίδας*, sedem non modo motuum animi sed et mentis faciebant. v. Ciceron. ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cuius versus laudatur in Etymologico Magno in *αἷμα* et alibi: *Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.* Notabilis locus Schol. Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedocles — *qui dicebat, tarda ingenia frigido circa praecordia sanguine impediri.* At quomodo ad haec somnia homines delabi potuere? Scilicet, quod primis rerum aetatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non maiore animi motu atque aestu raperetur, aut, vt loquebantur, diuino spiritu (*ἐνθουσιῶν*) ageretur. *Calor* itaque *sanguinis* cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturae aliquam coniunctionem habere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II, 557. 485 *amnes rigui* h. l. qui rigant. *amem*, colam. v. h. l. Burm. 486-489 O quam vellem ruri vitam agere! Tamquam poeta, nobiliora rura memorat, in Thessaliae, Laconicae, ac Thraciae campis. cf. Culicem v. 93, in quo quasi semina aut rudimenta huius pulcherrimi loci videas. *O vbi* non itaque est, vt situm locorum quaerat, sed vt ibi degat. Habet tamen locus maiorem

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas;
Atque metus omnis et inexorabile fatum

Subiecit

maiorem δεινότητα, si ita iungas: *O* vtinam sit, *qui me sistat* ibi, *vbi* campi etc. *Campi Spercheosque* poetica structura enthusiasmo et ipsa consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, h. campis Thessaliae, in cuius confiniis subterOetam montem fluuius ille in sinum Maliacum exit. *Taygeta* sc. iuga, ὄρη, vt τὸ Ταΰγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurrentes; subiacent Sparta et Eurotas amnis. *bacchata*, passiue, quae bacchando frequentantur, in quibus virgines Lacaenae bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos* Aen. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniae aetate visebatur; ad id solis mulieribus aditus patebat, et mulieres solae sacra in operto faciebant. v. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. *Haemus* autem in primis siluis abundat; hinc v. 488. 489.

490-493 Cf. ad v. 475. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. Columella in praef. *Res rustica — quae sine dubitatione proxima et quasi consanguinea sapientiae est.* Cicero in Cat. mai. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quae nec vlla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiae autem Lucretianae capita hic proferri, ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit. v. Lucret. I, 49 sqq. ad 150, qui versus optimi huius loci commentarii sunt. Forte et Graecus poeta vtrique ante oculos erat. Laudatur ex Empedocle: Ὄλβιος, ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον ap. Clement. Alex. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animae rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores ac cupiditates hominibus detractas et ad veram felicitatem viam patefactam esse, saepe a Lucretio praedicatur. Conf. Cicer. Fin. I, 13. 490 *Felix qui potuit*, potest. Natura rerum rite cognita nec fatum nec mortem ille timet.

Subiecit pedibus ſtrepitumque Acherontis auari!
Fortunatus et ille, deos qui nouit agreſtis,
Panaque, Siluanumque ſenem, Nymphasque ſorores!
Illum non populi faſces, non purpura regum
Flexit,

timet. 492 Lucret. I, 79 *Quare religio* (ſuperſtitio) *pedibus ſubiecta viciſſim Obteritur. Metus ſubiectos* vide ibid. 67 ſqq.: 103 ſqq.: V, 1193 ſqq.: III, 14 *Nam ſimul ac Ratio tua coepit vociferari, Naturam rerum haud diuina mente coortam,* Diffugiunt animi terrores, *moenia mundi Diſcedunt, totum video per Inane geri res, Apparet Diuûm numen ſedesque* quietae — *At contra* nusquam *apparent* Acheruſia *templa. ſtrepitum Acheruntis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia ſuffundens mortis nigrore, neque vllam Eſſe voluptatem puram liquidumque relinquit.* Quomodo illum metum expellat, v. eod. libro III, 842 - 907 ad f.

493. 494 Vitae ruſticae amoenitatem a ſplendidis et ſanctis rerum imaginibus petit, ex primorum hominum, aureae aetatis, vita ſumtis; nempe cum innocuis et puris caſtisque illis hominibus dii verſabantur, eos frequentabant et in medio eorum conſpiciebantur; vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui ſiluas, valles, fontes et antra frequentat, praeclare deos agreſtes noſſe dicitur. conf. Culic. 76.

495 - 499 Viuit is animo imperturbato, atque vt ab omni cupiditate, ita cura ac ſollicitudine, vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri poteſt. *Illum non populi faſces* (v. Lucret. III, 1009) *non purpura regum flexit:* nil curat honores ac magiſtratus, in quem transferantur, aut quibus regna ſiue reddantur ſiue eripiantur; quae fortunarum conuerſiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus ſatis frequentes haud dubie inciderant. *et infidos agitans diſcordia fratres* poteſt ſane ad bella ciuilia referri, quae ille ſapiens non curet, vt nec bella externa; *Aut coniurato deſcendens Dacus ab Iſtro.* Ita tamen in priore membro non minus certam aliquam perſonam ac nomen

ſub-

Flexit, et infidos agitans difcordia fratres;
Aut coniurato defcendens Dacus ab Hiftro;
Non res Romanae, perituraque regna; neque ille,
Aut doluit miferans inopem, aut inuidit habenti.
Quos rami fructus, quos ipfa volentia rura
Sponte

fubiicere debuit, vt in altero *Dacum*. Refpexit haud dubie Arfacidarum diffidia, quae in illos annos incidunt, inter confanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per *fratres* defignat, agitata. *Daci* autem, qui montium iuga trans Iftrum incolebant, vnde *defcendens Dacus*, vt fere femper, *quoties concretus gelu Danubius iunxerat ripas, decurrere folebant* et *vicina populari*, Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Myfiam et mox Thraciam vaftabant. Miffus aduerfus eos et Baftarnas M. Craffus, C. Caefare V et Sex. Apuleio Coff. V. C. 725. Dio LI. c. 23 fqq. *Ifter coniuratus*, h. populi ad Iftrum, qui arma cum iis fociabant. Iidem Daci rebellarunt Q. Tuberone et Paullo Fabio Coff. V. C. 743, ad quem annum Flori locus referendus effe videtur. cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream fapientiam ab omni republica homines auocaffe, res eft fatis nota vel ex Ciceronis difputationibus.

498 *peritura regna*, quae pereunt, afflicta; in profa: imperiorum ruinas, euerfiones, interitus nil curat; atque adeo *res Romanae* intelligendae, viciffitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem haec accommodate ad hypothefin Epicuri, et intra eius placita accipienda. Alioqui enim, in ciue Romano, impium hoc et fceleratum foret, reipublicae fortem nil curare. 499 *neque ille Aut doluit miferans inopem, aut inuidit habenti*, non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quae male, a Seruio inde, huc aduocatur, fed nec dolet, nec inuidet, quod in agro remotus ab omni pauperum miferia et diuitum luxu ac faftu animum ab omni perturbatione vacuum habere poteft. Nam, quod anteceffferat, nec fafces nec purpuram regum nouit.

500 Expreffit fequentia Seneca Herc. fur. 159 fqq. *volentia*, h. lubentia, ad copiam et ornatum adiectum,

Sponte tulere sua, carpsit; nec ferrea iura,
Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
In ferrum, penetrant aulas et limina regum:
Hic petit excidiis vrbem miserosque Penatis;
Vt gemma bibat, et Sarrano indormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet adtonitus Rostris; hunc plausus hiantem

Per

ctum, quia *sponte sua* et *ipsa* ferunt fructus: v. ad v. 460. Adumbrata esse haec ex Lucret. V, 935. 936 iam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr. 502 *Insanum forum*, insano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies, furor*, tribuitur foro et caussidicis. *nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tamquam publicanus conduxit; quarum redemtionum tabulae, publica instrumenta, in tabulario seruabantur; quod Romae erat in atrio Libertatis. v. Liv. XLIII, 16. 503 *freta caeca*, ignota, inexplorata esse videntur; Seruio, subito in tempestatem surgentia: quorum motus caeci, h. e. incerti, sunt.

505 - 507 Hic exscindit, exscindere parat, *vrbem*, int. Romam, *penates*, h. patriam suam (bella autem ciuilia respicit); vt luxu diffluat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac diuitiarum quaerendarum expeditiores, scilicet e praeda et agris assignandis; vide v. c. Propert. Eleg. III, 5: Tibull. I, 1, 1 - 4; multo magis in ciuilibus bellis. *gemma*, poculum gemmeum, ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo vrbis nomine, Sarra seu *Tsor*; de quo satis multa disputauit Bochartus. 507 Sic et Aen. VI, 610 *Aut qui diuitiis soli incubuere repertis*. Ex Vario *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro*, adumbratum esse versum, notarat Macrob. Sat. VI, 1 p. 374. cf. Tibull. III, 3, 3 sqq. 508 - 510 Alius eloquentiae forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur, et

cupit

Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
Corripuit. Gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilioque domos et dulcia limina mutant;
Atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
Agricola incuruo terram dimouit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam paruosque nepotes
Sustinet; hinc armenta boum, meritosque iuuencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,

Prouen-

cupit gratiosus apud populum haberi; *nimium gaudens popularibus auris* dixit Aen. VI, 817. *biantem* prae admiratione ac stupore, *corripuit*, percussit, animum commouit, *plausus per cuneos*, h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, vt de Pompeio, Cicerone, Maecenate res nota. *enim:* inter ceteras rationes tutissimum accipere asseveranter: δὴ, sane, vtique.

510 *Gaudent perfusi f. f.* alii, h. e. gaudent perfundi, ex graeco more. Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella ciuilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur; ita cum sequente versu sententias arte coniunctas esse videas. Res liquida vel ex Lucretii versibus III, 70, Dum homines paupertatem fugiunt, *Sanguine ciuili rem conflant — Crudeles gaudent in tristi funere fratrum*; quem hic expressum esse, iam a Macrobio monitum Sat. VI, 2. 511 *Exsilio*, dum in colonias deducuntur, remotis in terris. 512 Fere vt Horat. illud Od. II, 16, 18 *Quid terras alio calentes sole mutamus?*

513 sq. Nunc agricolae bona ex aduerso ponuntur. *labor anni*, per annum, annuum opus rustici. Sed rectius, et sententia sic postulante, intelliges prouentum ex labore annuo, quo ille alit familiam. Nam pro *patriam* haud dubie leg. *patrem.* Etenim si *patriam* sustinere diceretur, fieret id tributis: quod a Romano ciue alienum, post bellum vtique Macedonicum. 516 Nullum anni tempus est, quo cesset ager ferre aliquid

P fructus.

Prouentuque oneret ſulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems, teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande ſues laeti redeunt; dant arbuta ſiluae;
Et varios ponit fetus auctumnus; et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia ſaxis.
Interea dulces pendent circum oſcula nati:
Caſta pudicitiam ſeruat domus; vbera vaccae
Lactea demittunt; pinguesque in gramine laeto
Inter ſe aduerſis luctantur cornibus haedi.
Ipſe dies agitat feſtos; fuſusque per herbam,
Ignis vbi in medio, et ſocii cratera coronant,

Te,

fructus. *pomis exuberet annus*, poetica ratione, ſed ſollemni, pro: poma exuberant in anno, h. auctumno. 518 *Annus onerat ſulcos prouentu*, ante meſſem, *horrea vincit prouentu*, meſſe facta. Sunt Tibulli IV, 1, 185 *Horrea fecundas in deficientia meſſes:* et ſup. Ge. I, 49 *Illius immenſae ruperunt horrea meſſes.* 519 Cum hieme, cum extremo auctumno, oliuitatis tempus ingruit. Oliuae, vt poetarum mos, a praeſtante aliquo genere adiectum nomen habent. *Sicyonem oliviferam* etiam Ouidius memorat in Ibin 319: ex P. IV, 15, 10: Stat. Theb. IV, 50. *trapetum*, quo oleae teruntur; mola olearia. vide Ind. ad Scriptt. R. R.

520 *arbuta* v. ſup. ad Ecl. III, 82. 521 *ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni* frondes ſup. v. 403 dixerat; vt alias *deponi*. Simili vſu *oua* dicuntur *poni*, *partus poni*. 523 *pendent circum oſcula* iucundius, quam ſi: circum ora. 524 *Quod ſi pudica mulier in partem iuvet Domum atque dulces liberos, Sacrum et vetuſtis exſtruat lignis focum Laſſi ſub aduentum viri.* Horat. Epod. 2, 39. 526 Ex Arat. Dioſem. 369. 370. 527 ſqq. Quidquid in vita ruſtica iucunditatis eſſe ſolet, memorat poeta; itaque et feſtorum ſollemnia diis ruſticis habita, inque his vnum, in Bacchi honorem. 528 *Ignis vbi in medio*, ſc. ara, in

qua

Te, libans, Lenaee, vocat; pecorisque magiſtris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo;
Corporaque agreſti nudant praedura palaeſtra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus et frater; ſic fortis Etruria creuit;
Scilicet et rerum facta eſt pulcherrima Roma,
Septemque vna ſibi muro circumdedit arces.
Ante etiam ſceptrum Dictaei regis, et ante
Inpia quam caeſis gens eſt epulata iuuencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.

Necdum

qua ſacrum fit, ex quo epulae parantur. Tibullus de ſacris, meſſis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus plenis confiſus ruſticus agris Ingeret* ardenti *grandia ligna* foco, *Turbaque vernarum, ſaturi bona ſigna coloni Ludet. Socii.* Horat. Epiſt. II, 1, 142 *Agricolae priſci — Condita poſt frumenta leuantes Tempore feſto Corpus* — Cum ſociis operum pueris *et coniuge fida.* De ſacro Lari vel Genio facto Horat. Od. III, 17, 13 ſq.; ſed h. l. Bacchi in primis ſacrum reſpicitur, v. 529. Adumbratus eſt e noſtro locus Gratii Cyneg. 486 ſqq. 530 *certamina ponit*, *ἆθλα τίθησι*, certaminis praemia. conf. Aen. V, 66. *agreſti palaeſtra*, lucta.

532-535 Haec fuit vita priſcae Italiae. *Etruria creuit*, h. Etruſci potentes facti ſunt, ad magnas opes agricultura peruenerunt. 534 *rerum facta eſt pulcherrima*, nota forma, omnium imperiorum praeſtantiſſimum ac beatiſſimum factum eſt; Eſt ſcilicet Graecum *χρῆμα κάλλιστον*, *res pulcherrima*, et exquiſitius, *rerum pulcherrima*, quae forma Graeca notiſſima eſt. *Scilicet* eſt Gr. *δὴ*, *ἄρα*. Iisdem fere verbis Cicero pro Roſc. Amer. §. 50 c. 18. 535 *arces* pro montibus. 536 Ante Iouem, ſub rege Saturno, aurea aetate, (vnde poeta ipſum dixit *aureum*) ſic viuebant homines. *Impia gens*, h. hominum genus *impium*, quod naturae legem violat, bouem mactan-

Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Inpositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos inmensum spatiis confecimus aequor:
Et iam tempus equum fumantia soluere colla.

P. VIR-

do. conf. Arat. Phaenom. 132: Cic. N. D. II, 63 §. 159. 539 *classica inflari*, cani inflato cornu, tuba, buccina. v. Propert. III, 3, 41. 42. *classica pulsa*, lituo seu cornu impulso, inflato, Tibull. I, 1, 4. 540 Ornate, pro procudi enses.

541 *aequor immensum spatiis*, immensa spatia, h. decursus habens, immensorum spatiorum campus: De *spatiis* v. ad Ge. I, 512. *Colla equorum soluere*, dum iugum soluitur, demitur. Sic *ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων λυσαμένη* Callimachus H. in Pall. Lav. 10. *λύειν ἵππυς*, *soluere equos*, sollemne.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER TERTIVS

ARGVMENTVM

Orditur poeta librum ab expositione argumenti 1. 2: *tractare se argumentum ab aliis intactum, vnde novam laudem Mantuae suae sit paraturus* — 39. *Inde favorem ac studium Maecenatis sibi expetit* — 48.

Procedit praeceptio a fetura armentorum. Legendae primo loco bonae matres; notae bonarum vaccarum — 62; *admissura ita curanda, vt et bos et taurus in iuuenta constituti sint* — 71. *Notae equi generosi et ad admissuram idonei* — 122. *Tum ea, quae ante admissuram sunt curanda* — 137. *Cura matrum grauidarum* — 156. *Cura vitulorum* — 178. *Cura pullorum equinorum* — 208; *inprimis arcendi illi a nimia Venere: inter quae locum de Veneris stimulantis furore persequitur* — 282. *Post curam armentorum progreditur ad curam pecudum: cum praefatione super difficultate argumenti cum dignitate pertractandi* — 294. *Primo de ea cura, quae ad pecudes in stabulis habendas spectat* — 321; *tum de pastione vere orto: cum excursione in narrationem de Nomadibus Afris et Scythis* — 383; *praecepta de studio lanarum* — 393, *et lactis* — 403. *Cura canum* — 412. *Monita de cauendis animantibus noxiis* — 439, *et de auertendis morbis* — 473. *Ita aditum sibi parat ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum* — *ad fin.*

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso; vos, siluae amnesque Lycaei.

Cetera,

1. 2 Nunc rem pecuariam dicere aggrediar. Pro ea *Palem*, deam pastoritiam, et *Apollinem Nomium* et, pro Pane,

Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentis,
Omnia iam volgata: Quis aut Eurysthea durum,
Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere

Pane, *Lycaeum*, montem Arcadiae, Pani ac Fauno sacrum, nominat. *Pastor ab A.* pro *P. Amphrysius*, sollemni more loquendi: Νομεὺς Ἀμφρύσηθεν. *Amphrysus* Thessaliae, et quidem Phthiotidis, notum flumen; ad quod Apollo boues pauisse dicitur, cum Admeto, Pheraeorum regi, serviret, ἐθήτευσε. v. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq.: Tibull. II, 3, 11: III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Tenent mentes* ea, quae delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam, vt Gallorum *attacher*; *vacuae* autem mentes, a curis, rebus, ac studiis seueris vacantes, sollemne de iis, qui poetarum carmina audiunt. 4-7 Dum *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat; etiam de Delo et de Pelope, qui Hippodamiam cursu quadrigarum obtinuerat. hinc v. 6 *Cui non dictus? Dicere* enim de poetis sollemne. At ea omnia poetarum opera interciderunt, praeter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. *Busiridis* autem memoratio fieri potuit in Ἡρακλείαις deperditis. Nam caesus ab Hercule Busiris. 5 De *illaudato* h. detestando Busiride videndi in primis Gell. II, 6, vbi cf. Iac. Gronov.: Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba: illaudatus *est quasi* illaudabilis *et innominabilis, qui neque mentione aut memoria vlla dignus, neque vmquam memorandus est*. Expressit autem Homeri οὐκ ὀνομαστὸν Odyss. τ, 260. 597. nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. 8 *Acer equis*, h. arte equestri, quadrigis ducendis, strenuus,

Tollere humo, victorque virum volitare per ora.
Primus ego in patriam mecum, modo vita superſit,
Aonio rediens deducam vertice Muſas;
Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas;
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter

nuus, excellens, δεινός. 9 Circumſpiciendum mihi eſt argumentum, cuius tractatione nomen conſequar. *victor*, poetico ornatu adiectum, vti ſolent, ſi de magno aliquo opere peracto, magna re, quam aſſecutus ſis, agitur. Non male Seruius: *victor, effector propoſiti et voti.* Lucret. I, 76 *Omne immenſum peragrauit Epicurus, — Vnde refert nobis* victor, *quid poſſit oriri* etc. *virorum per ora volitare*, ornatius quam, ferri per ora, in ore omnium eſſe. Notum autem Ennii illud: *volito viuus per ora virum.*

10 Primus ego inter Mantuanos nomen poetae conſequar. Hoc ſplendide eloquutus eſt. Qui primus inter aliquem populum poeta clareſcit, is *Muſas ſecum in patriam ducere* dici poteſt, et ornatius *ab Helicone*, Boeotiae, *Aonibus* olim habitatae, monte; idem *referre* laudem, gloriam, praemia, victoriae inſignia, *palmam* dici poteſt, reſpectu *certaminum muſicorum*, quae inter Graecos haberi ſolebant. *Idumaeas* autem *palmas* poetico plane epitheto appellauit, a nobili aliquo genere. *Idumen* poetae pro Idumaea ac tota Iudaea dicunt; quam quidem palmis frequentem fuiſſe notum eſt. *arbuſto palmarum diues Idume* Lucan. III, 216. Debet autem huius verſus ſuauitatem, vt cuique obuium eſt, qui vtrumque poetam legit, noſter Lucretio ſuo I, 118 *Ennius vt noſter cecinit, qui primus amoena Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quae clara clueret.*

13 Haec et quae ſequuntur, et templi huius aedificatio, quam rationem ac coniunctionem cum ceteris habeant, omiſerunt monere Interpretes. Scilicet in eo ſubſtiterat poeta, vt laudem poeticam, quam in patriam ſuam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Graecos poeta ex certamine ſollemni reportaret. Notum autem eſt,

 nullum

Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, et tenera praetexit arundine ripas.
In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,

Centum

nullum sollemnium ludorum in Graecia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μουσικοὶ, eloquentiae, poetices in primis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollemnibus aeque certum est, ac de Dionysiis, Panathenaeis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo triumphantes vrbem suam ingressos esse, verum etiam victoriae praemia diis consecrasse, interdum etiam siue templum siue aram aliudue monumentum in victoriae memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari possit. Quae quidem si memineris, nihil abhorrens aut insolens in toto poetae carmine occurret. Laudis ac victoriae suae poeticae monumentum exstruit templum, in quo praemia reportata tamquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, vt Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse iubeat, quae ad Augusti laudes praedicandas viam parare poterant. Cum autem inter diuinos honores etiam ludorum sollemnia sint, etiam haec in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa cognoscere volupe est, cf. extr. partem Aen. VIII et Stat. Theb. II, 728-740. conf. Hurd. Vir doctus, nunc Ven. Worcestriae praesul, ad Horat. Ep. ad Aug. Vol. II p. 43. *ponere templum*, τιθέναι, satis notum. *Propter*, prope, *aquam*. De Mincii autem vicina inundantis stagnantibus aquis supra vidimus ad Ecl. I, 52. VII, 12. 13: Ge. II, 198. inf. Aen. X, 206. 16 Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario. 17 *victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim. *Purpura conspicuum* tamquam eum, qui ludos ederet, magistratuum exemplo, qui ludos curabant, et praetexta vtebantur.

Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Curſibus et crudo decernet Graecia caeſtu.
Ipſe, caput tonſae foliis ornatus oliuae,
Dona feram; iam nunc ſollemnis ducere pompas
Ad delubra iuuat, caeſosque videre iuuencos;
Vel ſcena vt verſis diſcedat frontibus; vtque
Purpurea intexti tollant aulaea Britanni.

In

bantur. 18 *agitabo currus,* non aliter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigae mittantur, agitentur. *Centum* autem *quadrigas* tamquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49, nec non Gratii Cyneget. 520. *ad flumina,* ad Mincium. 19 Suos ludos, propter maieſtatem numinis, cui fiant, Graecorum Olympia et Nemaea celebritate ſuperaturos eſſe dicit. *Alpheum* Olympiam praeterlabi, et *Molorchum* excepiſſe hoſpitio Herculem, cum leone Nemaeo interemto ludos Nemaeos reſtitueret, ſatis notum eſt: v. Apollod. II, 5, 1. *c. crudo,* e corio crudo. 21. 22 Iam, quod ad ſe pertineat, ſe *ferre* velle *dona,* h. ſe ſacrificia ad templum (paullo poſt, *ad delubra*) eſſe facturum dicit, capite corona oleagina redimito, *tonſam oliuam* appellat, aut attonſam, vt volunt, ornatus cauſſa, aut ſimpliciter, quia decerptae ſunt frondes ex arbore. 22 *iam nunc iuuat,* tamquam poeta id, quod facere geſtit animus, ad praeſens tempus reuocat, quaſi actutum in eo occupatus ſit. 24. 25 Priora ad ſacra pertinebant, haec iterum ad ludos, inter quos etiam *ſcenicos* editurus eſt. *Scena,* vtpote verſatilis, circumagitur. Velum autem ſiue *aulaeum,* prodeuntibus iamiam actoribus, non, vt nunc, demiſſum, ſed in altum ſublatum fuiſſe, adeoque intextas ſeu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et forte eo habitu pictos, tamquam qui ipſi vela tollerent, quaſi ex terra ſurgere viſas eſſe, nunc quidem res ſatis nota eſt. Locus claſſicus

In foribus pugnam ex auro ſolidoque elephanto
Gangaridum faciam, victoriſque arma Quirini;
Atque hic vndantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac nauali ſurgentis aere columnas.
Addam vrbis Aſiae domitas, pulſumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum verſisque ſagittis,
Et duo rapta manu diuerſo ex hoſte tropaea,

Bisque

ſicus Ouid. Met. III, 111 - 114.

26 - 30 Ad ornamenta templi in Auguſti honorem condendi tranſit; anaglypha in foribus, cf. Aen. VI, 20 ſqq., et quidem ex ebore et auro, tum v. 34 ſigna ac ſtatuas. *Pugnam Gangaridarum* (Indorum ad Gangis oſtia) memorat, quia communis ille laudum locus in Auguſto, vt Indos cum Parthis victos ei aut promitterent aut darent. cf. ſup. Ge. II, 171. 172: Aen. I, 289. Auguſtum autem per *Quirinum* deſignatum videri obuium eſt; melius hoc quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *arma Quirini* poetica conſuetudine pro Quirino in armis, armato. Niſi *arma* pro bello, pugna aut victoria dicta accipias, quod et ipſum bene fieret. 28. 29 Aegyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca nauali, in poteſtatem ab Auguſto redactam memorat. *vndantem bello* et *magnum*, copioſe, *fluentem* (nam *fluit magnus*, *multus*, fluuius, πολὺς ῥέει, cf. Bentl. ad Horat. I Serm. 7, 28) Nilum magno ſpiritu appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Aegypto factos, vt populos aut prouincias *bello tumentes* dicunt, cum animoſe bellum parant; vt omnino ſuperbia, faſtu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, praeclare ille *fluctus voluere*, *aquas augere et incitare*, *bello vndare* dici poteſt. Fert idem patrius ſermo. *Columnam roſtratam* altero verſu deſcribit. *Surgunt* autem columnae, vt aedificia, moenia; vulgari ſermone, ſtant. 30. 31 Victoriam de Armeniis, quos a monte Niphate deſignat, ad quem adcolunt, et de Parthis promittit. cf. Horat. Carm. II, 9, 19 ſqq. 32. 33 Exprimet porro in iis

foribus

Bisque triumphatas vtroque ab litore gentis.
Stabunt et Parii lapides, ſpirantia ſigna,
Aſſaraci proles, demiſſaeque ab Ioue gentis
Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
Inuidia infelix Furias amnemque ſeuerum

Cocyti

foribus duo tropaea, alterum de Oriente extremo victo, alterum de Occidente. Non autem haec ſunt hiſtorice explicanda; nam non ea, quae iam facta ſunt, ſed *quae ita fore auguratur*, memorat; ſi tamen populum bello iam tum deſtinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, vt Interpp. faciunt, haec eſſent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipſe tandem Auguſtus profectus eſt V. C. 728. *tropaea rapta manu*, poetica ratione, de victoria reportata; nec in *rapta* argutandum. *diuerſo ex hoſte*, in diuerſis terrarum partibus. Sic *diuerſos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominaſſet. Alter verſus eiusdem ſententiae noua eſt exornatio: *gentes vtroque ab littore*, h. extremi Orientis et Occidentis, *bis triumphatas*, de quibus bini triumphi habiti ſunt; h. totum terrarum orbem victum ab Auguſto.

34 *ſpirantia aera — viuos vultus*, Aen. VI, 848. 849.

35 Gentis Iuliae progenitores, vt vulgo ferebantur, ducta ab Iulo ſiue Aſcanio, Aeneae filio, origine. A Iouis et Electrae filio Dardano ortus Erichthonius, cuius filius *Tros* Ilum, Ganymeden et Aſſaracum genuit. v. Homer. Il. *v*, 215 ſq. Ex Ilo Laomedon, Priamus. Ex Aſſaraco *Capys*, ex hoc Anchiſes, ex hoc Aeneas. Porro *Apollo*, Troiae conditor, adiungitur, quia is in primis magna religione tamquam tutelaris deus ab Auguſto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. v. Sueton. Aug. c. 94. cf. ſup. Ecl. IV, 10.

37 Ex altera parte in hoc templo ſignum ponetur Inuidiae, ſed debellatae et ad Tartarum proturbatae. Splendide autem Tartari notionem exornauit. Scilicet bella ciuilia omninoque diſcordiam ciuium plane coercitam eſſe, ſymbolice innuit; vt in ſimili imagine Aen. I, 298. 37 *ſeuerus*, perpetuum rerum infernarum

Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis,
Inmanemque rotam, et non exſuperabile ſaxum.
Interea Dryadum ſiluas ſaltusque ſequamur
Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iuſſa.
Te ſine nil altum mens inchoat. En age, ſegnis
Rumpe moras: vocat ingenti clamore Cithaeron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox adſenſu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
Caeſaris,

rum epitheton, vt triſtis, ſaeuus. 38 *tortos Ixionis angues*, quibus (pro vinculis) religatus eſt ad rotam, poſtquam illicitos Iunonis petiuit amplexus. Ita Servius. Alii ſimpliciter vincula memorant, vt Apollon. Rhod. III, 62. cf. inf. IV, 484. *Saxum* Siſyphi notari, obuium eſt; quod *exſuperari* non poteſt hactenus, quoniam ad ſummum montis verticem emoueri et adduci nequit. λᾶας ἀναιδής, qui pondere ſuo vrget, nec ſubmoueri poteſt, adeoque pro grauis. Homer. Odyſſ. λ, 597. *metuet* autem, terrebitur adſpectu, ſimpliciter pro videbit, h. e. in Tartarum erit detruſa.

40 Interea argumentum ſe ſuum de armentorum cura proſecuturum eſſe ait. *ſaltus intactos*, argumentum carminis, quod nullus adhuc inter Romanos poeta attigit. *haud mollia* iuſſa, h. dura, rem non leuem, difficilem, imponentia. 42. 43 Praeclare illud: Ades, o Maecenas, ex eo ornat, quaſi rerum, quas dicturus ſit, turba inſtet, nec, vt multis eum exoret, patiatur. 43 *Cithaeronem*, Boeotiae montem, paſcuis nobilem eſſe aiunt Intpp. Primum ſcire velim, vnde hoc habeant; tum, quorſum *alto clamore*, quod perpetuum eſt venationis; v. inf. v. 413 (nam ad ſacros Bacchantum vlulatus ac clamores v. Ouid. Met. III, 702. 703 referre te hic non potes) et ſequuntur *Taygeti* (v. ſup. Ge. II, 488) *canes*, quod et ipſum ad venationem ſpectat. Itaque de hac accipiemus. Tradet autem et canum curam v. 404. *Epidaurus* cum tota Argolide *equorum* cura nobilis.

Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
Pascit equos; seu quis fortis ad aratra iuuencos:
Corpora praecipue matrum legat. Optuma toruae
Forma bouis, cui turpe caput, cui plurima ceruix,
Et crurum tenus a mento palearia pendent;
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna;
Pes etiam, et camuris hirtae sub cornibus aures.
Nec

bilis. v. Intpp. Horat. Carm. I, 7, 9 *Aptum dicit equis Argos.* cf. inf. 121. 48 Sollemni poetarum artificio, Augusti laudes ampliores ad annos se seriores maiorique rerum et artis vsu firmatos seponit. *Tithonus* et ipse ad gentis Iuliae origines pertinet. Erat enim Trois abnepos, Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam *a prima Tithoni origine* est, a Tithono) effluxit ad Caesarem, pro infinito tempore ponitur.

49 - 51 De fetura armentorum acturus, vaccarum optimarum, quae tauro submitti possint, notas enarrare incipit. cf. Varron. R. R. II, 5: Colum. VI, 1 et 21: Pallad. Mart. tit. II, 5: Plin. VIII, 45 s. 70: Geoponic. XVII, 2. 52 *turpe caput,* fronte lata; vt omnes scriptores laudati monent; vnde et βῦς εὐρυμέτωπος et πλατυμέτωπος. *Nec ab adspectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 1, 2 et Plin. VIII, 45 s. 70 *Non degeneres existimandi etiam minus laudato adspectu.* Nec tamen *turpis* et *magnus* propterea pro synonymis habenda. *cui plurima ceruix,* h. ceruice longa, et, quod notes, simul firma et crassa, nam in ceruice robur tauri in primis spectatur. 54 Lateribus porrectis, βαθυπλεύρυς, esse vult eas vaccas. *Latus* autem pro toto corpore, perpetuo vsu. 55 *Pes etiam* scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Poeta totum crus eo nomine designare potuit: Crura autem etiam Varro l. l. *breuiora potius quam longa* esse voluit, vt ex libris ibi legendum; sed, dum breuia sunt, crassa, *compacta*

Nec mihi diſpliceat maculis inſignis et albo,
Aut iuga detrectans; interdumque aſpera cornu,
Et faciem tauro propior, quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit veſtigia cauda.
Aetas Lucinam iuſtosque pati hymenaeos
Deſinit ante decem, poſt quatuor incipit annos;
Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.
Interea, ſuperat gregibus dum laeta iuuentas,
Solue mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando ſuffice prolem.
Optuma quaeque dies miſeris mortalibus aeui

Prima

compacta (vt Colum. VI, 1, 3) adeoque magna eſſe poſſunt. *σκέλη παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα* Geopon. XVII, 2. *camura cornua* ſunt incurua, introrſum conuerſa. v. Macrob. Sat. VI, 4. *ἕλικας βόας εὐρυμετώπους* Homeri (vt Odyſſ. λ, 288) non male comparat Vrſinus. 56 *Nec mihi displiceat.* Litotes figura eſt, inquit Seruius, id eſt, valde placeat, vt Aen. VII, 261 *Munera nec ſperno. maculis inſignis et albo:* definire non auſim, vtrum ſint maculae nigrae in albo corpore, an albae in nigro rufoue, vt ſint *maculae et album*, maculae albae, nota figura.

60-62 Aetas iuſta admittendi taurum et pariendi. Colum. VI, 24, 1 *Ex his, qui quadrimis minores ſunt, maioresque quam duodecim* (noſter decem) *annorum, probibentur admiſſura* etc. cf. Varron. R. R. II, 5, 13: Plin. VIII, 45 ſ. 70. at vide, quam caſte et decore poeta hanc rem expreſſerit; vt et in ſqq. *Iuſti hymenaei*, iuſta et matura aetate initi. 63 ſq. *Interea*, in ſpatio hoc quinquennii, dum iuuenili vigore vtuntur boues ac tauri, hos admitte. 64 *pecuaria* non loca h. l., ſed ipſa pecora, boues, ſunt. cf. inf. 472 *aeſtiua. primus*, h. quamprimum, mitte, dum iuuenilis aetas ſupereſt, durat. Sic mox *Prima fugit*, vulgo: cito. Vt ſint *aetatis mediae, magis quae iuuentute minor eſt, quam quae declinet in ſenium* Pallad. IV, 11, 4. 66 *Optima dies*, vt *optima, melior, bona aetas*, de iuventute.

Prima fugit: subeunt morbi tristisque senectus;
Et labor et durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis;
Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteueni, et subolem armento sortire quot annis.
Nec non et pecori est idem dilectus equino.
Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Praecipuum iam inde a teneris inpende laborem.

Continuo

ventute. Sententiam hic insertam, dum ad homines refert vitae breuis ac fluxae conditionem, nec in pecudibus subsistit, non satis cum ceteris vinctam et iunctam esse, non sine caussa forte existimes. 69-71 Delectus vaccarum ad admissionem quot annis faciendus. Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *vt in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus, reiiculae reiiciundae, quod locum occupant earum, quae ferre possunt fructus.* Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc aeque atque in reliquis gregibus pecoris, vt delectus habeatur. nam et enixae et vetustae, quae gignere desierunt, submouendae sunt* etc. cf. eundem de ouibus VII, 3, 13. 14. *quarum corpora,* h. quas cum aliis permutari velis; alias iis submittere, substituere, sufficere. *Semper* enim *refice,* h. igitur, vt γὰρ pro ἄρα, *amissa* sc. corpora. 71 Totum locum, et hunc in primis versum, vide imitatione expressum a Nemesiano Cyneg. 200. 205. *Sortiri* etiam sine sortis notione est eligere et substituere.

73 Exquisita varietate, vt Seruius notauit, cum de taurino genere ageret, matrem, nunc, cum de equino, patrem admissarium describit. *Submittere* dicitur vniuerse de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; tum proprie de iis, tauris vel arietibus, qui ad admissuram aluntur, h. vt in locum aliorum feturae inutilium succedant. cf. ad Ecl. I, 46. Et hic satis definita res et expedita adiecto *in spem gregis,* vt noua proles inde nascatur.

75 Con-

Continuo pecoris generosi pullus in aruis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit;
Primus et ire viam, et fluuios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua ceruix,
Argutumque caput, breuis aluus, obesaque terga;
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti
Spadices, glaucique; color deterrimus albis,

Et

75 *Continuo.* De forma hac conf. Ge. I, 169. *pecus* h. l. equinum v. 72. Ad notas has generosioris pulli cf. Xenoph. de re equestri pr.: Varron. R. R. II, 7: Colum. VI, 29: Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, praeter Oppianum, cf. Nemesian. Cyneg. 240 sqq., ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq. 76 *Altius ingreditur*, non ad spiritum et superbiam referendum. Varro l. l. *Cruribus rectis et aequalibus.* Colum. l. l. *aequalibus atque altis rectisque cruribus. mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter; fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quae facile flecti et incuruari possint. Quod si ars accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, notauit Seruius. πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. imitatur Silius XVI, 444 *tum mollia crura superbi Attollens gressus.* Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura.* 80 *Argutum caput. Si caput habet non magnum* Varro l. l. §. 5. *exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *breue* Horat. Sat. I, 2, 89: *breuis aluus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico, lumbis deorsum versum pressis.* Et Nemes. 244 *Immodicumque latus, paruaeque ingentibus alui.* 81 *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro: pectus est torosum et eminens pulpis, vt Serv. ait, h. *latum ac plenum*, vt Varroni ib. Colum. autem: *lato et musculorum toris numeroso pectore.* Pallad. *pectus late patens. Luxuriare* vero ex more de laetioribus incrementis. 82

Inter

Et giluo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus;
Conlectumque premens voluit sub naribus ignem.
Densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;
At duplex agitur per lumbos spina; cauatque

Tellu-

Inter pulchros equorum colores refert *spadicem glaucumque*. Quamquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 26, post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532, et Salm. Exerc. Plin. p. 935 satis apparet, esse spadicem, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et conuenire cum nostro fusco colore a castanea appellato: in equis color *badius, bai, baio. Nam phoeniceus, quem tu graece* φοίνικα *dixisti, et rutilus et spadix, phoenicei* συνώνυμος, *qui factus graece noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris; quales sunt fructus palmae arboris, non admodum sole incocti, vnde spadici et phoeniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant auulsum e palma termitem cum fructu.* Iam *glaucus* in nostrum *grau*, quod proxime ad caeruleum accedit, incidere, ex iis, quae ab Intpp. dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, diuersum ponere potuit, etsi alias vtrumque nomen promiscue adhibere soleat. Potest tamen et illa ratio probari, vt *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in admissario, de quo hic agitur, improbatus fuerit. *Giluus* tandem flauus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. 84 *micat auribus*, in soluta oratione: aures micant in capite, celeriter mouentur, arriguntur. *agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro: tremit artubus, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremit artus*. 85 *ignem* praeclare dixit ardentes anhelitus; vt et alii poetae. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemes. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471. 472. 87 *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. v. Varron. II, 7, 5: Colum. VI, 29, 2: Geopon.

Tellurem, et solido grauiter sonat vngula cornu.
Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetae,
Martis equi biiuges, et magni currus Achilli.
Talis et ipse iubam ceruice effundit equina
Coniugis aduentu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens inpleuit acuto. [annis
Hunc quoque, vbi aut morbo grauis, aut iam segnior
Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectae.

Frigi-

XVI, 1. Innuere videntur spinam latam, crassam, vt maxime versus clunes tamquam cauum sulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243 *Illis ampla satis laeui sunt aequora dorso.* Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent*; et forte hinc Ouidii Met. XII, 401 *Sic tergum sessile, sic stant Pectora celsa toris.* Contrarium vitium, *exstans* spina, apud Varronem, et Grat. Cyneg. 526 *si tenuis dorso curuatur spina.* 88 *Solido cornu*, vult vngulas duras esse; vt monent Varro, Colum. l. l. *Sonat*, et hoc proprie. v. Xenoph. de re equ. c. 1 §. 3. 90 *Cyllarus* equus communiter Castori soli tribuitur, qui ἱππόδαμος iam Homero Odyss. λ, 299 dictus. Nec minus tamen interdum vterque frater equis insidet. Sunt tandem et loca ab Intpp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur. *Amyclae*, Laconicae vrbs, Tyndarei regia, in qua educati Castor et Pollux. Res nota. 91 *Martis equi* ex Homero Il. ο, 119 noti. *currus Achillis* h. equi ap. Homer. Il. π, 148 sq. 92 Talem formam habebat (atquam ornate hoc poeta extulit!) Saturnus, cum equi speciem assumsisset, vt furta sua cum Philyra, Oceani filia, (vnde Chiron natus) in Pelio Opem celaret. v. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. I, 2, 4.

96 Parum diuturnus est vigor equi admissarii, hinc necessitas suboritur submittendi subinde alium. *abde domo, nec turpi ignosce senectae.* Varie tentatus ab Intpp. locus. Litem dirimit Nemesiani imitatio Cyneg.
141,

Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad praelia ventum est,
Vt quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos aeuumque notabis
Praecipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
Nonne vides, quum praecipiti certamine campum

Conri-

241, vbi de catulis recenti partu editis: *Sin vero haec cura est, melior ne forte necetur*, Abdaturue domo; *catulosque probare voluntas*: vbi apparet esse, amoueatur, remoueatur, vendatur. Advocarunt eo et exposuerunt locum nostrum Intpp. Copiose eundem tractauit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amouere, reiicere. cf. Tibull. II, 1, 82. Iubet itaque poeta, diligentem patremfamilias vendere effetum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamuis senectae miseratio subeat; esse enim eam *turpem*, vel communi senectutis epitheto, vel, qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ouidius hoc Trist. IV, 8, 19 *Ne cadat et multas palmas inhonestet adeptas*; si quidem versus est Ouidii. *turpi finem donate senectae* ad nostri ductum Silius XV, 654. 97 Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quamquam hoc proprium hac in re. v. inf. ad v. 127) et *ingratum* et *trahere* pro perficere dixit! 98 *praelia* non ad veram pugnam ac bellum, sed ad ipsam admissuram, referenda; et *praelia* Veneris frequenter. cf. Aen. XI, 736.

100-102 Primum itaque in equo obseruandum, quo *animo* ac spiritu, qua *aetate* sit; tum demum altero loco etiam alias *artes*, virtutes, *prolemque parentum*, h. si quos alios iam pullos iidem, a quibus natus est, parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigore. Tandem hoc obserua, quem sensum victoriae aut ignominiae habeat.

103-112 Praeclare haec exemplo splendidissimo exornat. Nota et modum illud afferendi: *Nonne vides, vt.*

Ex-

Conripuere, ruuntque effuſi carcere currus,
Quum ſpes adrectae iuuenum, exſultantiaque haurit
Corda pauor pulſans: illi inſtant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi feruidus axis;
Iamque humiles, iamque elati ſublime videntur
Aera per vacuum ferri, atque adſurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fuluae nimbus arenae

Tollitur;

Expreſſus autem locus ex Homero Il. ψ, 362 ſqq., quem comparent harum rerum ſtudioſi; nam ſingula enotare longum eſſet. cf. quoque Aen. V, 144 ſq. Iunctura autem ſententiarum ſic inſtituenda: volebat pergere: Nonne vides, *quantus* amor laudum ſit. Cum vero tot alia interpoſita eſſent, nouam exorſus eſt ſententiam: *Tantus a. l.* Hoc melius quam ſi, quod olim volebam, apodoſin ſtatuas in illis: vt *nec mora nec requies* ſit, nimbus arenae tollatur, vt humeſcant etc. 104 *corripuere certamine*, pro *curſu*, quo certant. *effuſi carcere.* v. Ge. I, 512. 105 *ſpes arrectae iuuenum*, h. aurigarum; in ſoluta oratione: *animi ſunt arrecti ſpe.* Ita et exponenda Aen. XI, 452 *arrectae ſtimulis haud mollibus irae*; V, 138 *laudum arrecta cupido. exſultantia corda* h. micantia, trepidantia, non modo metu ignominiae, vt dixit Lucret. III, 142 *Hic* (in pectore) *exſultat enim Pauor ac Metus*; verum etiam omnino toto illo animi motu, quo in tali tempore animus agitari ſolet. Arbitror enim, omnem illum animi tumultum et aeſtum ſpe, metu, exſpectatione, laudis ſtudio, pudore ſubinde pectus vexante, a poeta per *pauorem* ſignificari. *Pauor* autem *haurit corda*, exhaurit, dum ſanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod ſenſus et experientia docet. Hinc pallor. 106 *verbere torto*; torti flagelli; aut *verber* pro flagello; vt ſaepiſſime. 107 *volat vi*, cum impetu. 108. 109 *Iamque humiles* — plane ex Hom. l. l. 368. 369. Quam magnifica autem illa: *Aera per* (nam *vacuum* ornat, vt ſaepe) et *adſurgere in auras!* 110 *fuluae nimbus arenae Tollitur*: certauit cum Hom. l. l. 365 ὑπὸ δὲ στέρνοισι κονίη Ἵστατ' ἀειρομένη.

Tollitur; humefcunt fpumis flatuque fequentum;
Tantus amor laudum, tantae eft victoria curae.
Primus Erichthonius currus et quatuor aufus
Iungere equos, rapidusque rotis infiftere victor.
Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere,
Inpofiti dorfo, atque equitem docuere fub armis
Infultare folo, et greffus glomerare fuperbos.
Aequus vterque labor; aeque iuuenemque magiftri
Exquirunt, calidumque animis et curfibus acrem:
Quamuis faepe fuga verfos ille egerit hoftis,
Et

μένῃ, ὥστε νέφος ἠὲ θύελλα. 112 *amor laudum*, cupiditas, vt femper poetae.

113 *Erichthonium*, Athenarum regem poft Amphictyonem, quadrigas inueniffe, Centauros equorum primos domitores fuiffe, non quidem perpetua ac conftans, plurimorum tamen narratio eft. Poeta h. l. *Lapithas* nominat (quos a faltu *Pelethronio* in Pelio Theffaliae declarat) aut vt fabulam ad eos transferat a Centauris, aut vt hos inter Lapitharum genus referat; quod verum effe videtur. 114 *rotis infiftere victor*, quadrigarum curfu certare. 115 *gyros dedere*, h. inuenere, docuere, equum in gyrum flectere. 116 *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. v. Gell. XVIII, 5: Macrob. Sat. VII, 9. Perperam. Cur *eques* non *infultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? *angufto prius ore coercens Infultare docet campis* iam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrob. VI, 2. *eques fub armis*, armatus. *Lapithae* itaque *docuere*, exemplo fc. fuo, *equitem infultare folo*, h. primi fuere huius artis auctores, et *glomerare gr.* h. facere, vt equus glomeraret greffus. 118 In vtroque equorum vfu, nimirum et equeftri hoc, curfus quadrigarumque, et admiffionis illo (fic fententiarum ordo v. 95 poftulat) iuuentus omnium maxime et vigor iuuenilis fpectatur; nec refert, equum iam multis praeliis interfuiffe et praeclaro genere aut ftirpe effe ortum; nifi fcilicet iuuenilis aetas adfit.

Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenas;
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animaduersis instant sub tempus, et omnis
Inpendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum;
Pubentesque secant herbas, fluuiosque ministrant,
Farraque: ne blando nequeat superesse labori;
Inualidique patrum referant ieiunia gnati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes,
Atque, vbi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat,

121 *Epirus* (v. sup. Ge. I, 59) et *Mycenae* cum tota Argolide (v. sup. v. 44) equos praestantissimos alebant. 122 Quamuis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conuersis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123 - 134 De admissura ipsa praecipit. Equus et taurus (nam v. 49 de vtroque praecipere incipiebat), ea ingruente, saginandi, equae ac vaccae sunt macerandae. Commune praeceptum Varronis II, 5, Columellae VI, 27, 8, Palladii, et omnium, qui hac de re praeceperunt. *pingue* pro pinguedine, sagina. *denso*, non laxo, quod quibusdam potionibus per fraudem agasones facere consueuerunt, vt bene Seruius. Idem *dixere*, h. designauere. Horat. Od. II, 7, 27 *Quem Venus arbitrum* dicet *bibendi?* *fluuios*, aquam. 127 Vt possit sufficere — et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Colum. VI, 27, 8 *eoque tempore, quo vocatur a feminis, roborandus est largo cibo; et, appropinquante vere, ordeo eruoque saginandus, vt Veneri superfit; quantoque fortior inierit, firmiora semina praebeat futurae stirpi.* cf. eund. VI, 24: Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* conf. supra ad v. 97. 129 Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, obuium est. cf. Ecl. II, 65:
Aen.

Sollicitat, frondisque negant, et fontibus arcent;
Saepe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quum grauiter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior vsus
Sit genitali aruo, et sulcos oblimet inertis;
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.

Rursus

Aen. X, 846. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice quam: sollicitat, stimulat, eas ad concubitus. *nota voluptas*, cuius iam sensum habent, quam sentire incipiunt. *Notum* enim latissime patet poetis ad ea non modo, quibus adsueuimus, verum etiam, in quibus cum maxime versamur, quae sentimus, quorum conscii sumus, et quae quocumque alio modo nos attingunt. 132 *quatiunt*, conficiunt, vt vires relaxentur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21. 133 cf. Ge. I, 192 et 298. h. medio aestu. Mense Iulio admittuntur tauri; at equi iam inde ab aequinoctio verno. 135. 136 Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obesitate, ad vsum, quem habent in concipiendo fetu. Hinc *vsus* pro ipsa re, qua quis vtitur. Sic Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum — vsus* pro purpuris, quibus quis vtitur. Sup. Ge. II, 466 *corrumpitur vsus oliui*, h. oleum, quo vtuntur. Sic h. l. *vsus arui g.* pro: ne aruum g. sit obtusius, quo ad concipiendum opus est; quod doctius inuertit: *ne vsus sit aruo g. obtusior*. Hoc idem exprimitur altero membro: *ne luxus*, luxurians pinguedo, *oblimet sulcos inertes*, h. ne eae partes (*sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Graecos, qui αὔλακας dixere, iam Lucretius erat vsus, vt *aruum* et alia dicuntur) oblimatae sint, h. obductae, pinguedine interclusae: sed vt celeriter concipiant genitalem auram. Haec vltima v. 137 ex Lucret. IV, 1203. 1204 expressit, at et castius et venustius. Alio sensu *Venerem rapere* apud Horat. Sat. I, 3, 109.

Rurſus cura patrum cadere, et ſuccedere matrum
Incipit. Exactis grauidae quum menſibus errant:
Non illas grauibus quiſquam iuga ducere plauſtris,
Non ſaltu ſuperare viam ſit paſſus, et acri
Carpere prata fuga, fluuiosque innare rapaces,
Saltibus in vacuis paſcant, et plena ſecundum
Flumina: muſcus vbi, et viridiſſima gramine ripa,
Speluncaeque tegant, et ſaxea procubet vmbra.
Eſt lucos Silari circa ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, quoi nomen aſilo

Roma-

138 Admiſſura facta admiſſarii negliguntur, et tota cura in matres grauidas conuertitur. 139 Cum vicinae partui ſunt, *exactis grauidae menſibus errant.* v. Varron. II, 7, 10 et reliquos de R. R. ſcriptores. *Rurſus* aduerſatiue; exponi ſane poteſt: Contra vero. Alias ſimpliciter eſt porro. 140 Proprie plauſtra ducuntur a bobus iugo iunctis. Sed poetica ratio vulgarem inuertit. Quamquam vero idem praeceptum ad equam, quadrigis ſeu bigis iungendam, pertinet, orationem tamen poeta vt variet, ad genus bouillum magis deflectit. *acri fuga*, celeri curſu. 143 *Saltus vacui*, in quibus ſolae, quietae, otioſae paſcant; *plena flumina*, ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum elidant.

146-156 Arcendum eſſe a grauido pecore *aſilum* ait, qui cum in omnibus paſcuis, in primis in pratis aquoſis, obuius ſit; maxime tamen in ſiluis montis Alburni, iuxta Silarum, Lucaniae fluvium, qui Tanagrum recipit, frequens eſſe ſolet; vnde ab his locis a poeta declaratur. Eſt autem *aſilus*, noto inter Romanos nomine, graeco οἶστρος dictus, v. Odyſſ. χ, 300, *volitans*, h. inſectum, e veſparum genere, (nec multum ab eo diuerſus μύωψ, forte et *tabanus* apud Varronem R. R. II, 5, 14, quem eundem vulgo cum aſilo putant,) ſine proboſcide, at cum aculeo ſeu ſpiculo in cauda acutiſſimo, quo oua intra

Romanum eſt, oeſtrum Graii vertere vocantes;
Aſper, acerba ſonans: quo tota exterrita ſiluis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus aether
Concuſſus, ſiluaeque, et ſicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monſtro horribilis exercuit iras
Inachiae Iuno peſtem meditata iuuencae.
Hunc quoque, nam mediis feruoribus acrior inſtat,
Arcebis grauido pecori, armentaque paſces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus aſtris.
 Poſt partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,

Et,

intra cutem armentorum demittit. 148 *vertere vocantes*, poetica periphraſi: vocant, reddunt. 149 *aſper*, iracundus, qui facile exacerbatur. *acerba ſonans*, pro acerbe; edens alarum membranis ſonitum et ſuſurrum grauiſſimum. Ex Lucret. V, 34. 150 *diffugiunt*, conf. Valer. Flacc. III, 581. *furit aether*, pro: furit mugitus per aetherem, h. e. aether reſonat furentum mugitu. 151 *ſiccus Tanager*, aeſtu ſolis exſiccatus. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odyſſ. χ, 300 ſq.: Apollon. I, 1265 ſqq. 152 *Hoc monſtro*, hoc aſilo, quem immiſit, *Inachiam iuuencam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem coniecit Iuno. 153 *peſtem meditata*, graue malum excogitauit. 154 *mediis feruoribus*, medio die; at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis aeſtibus. acrior inſtat*, ſaeuius vexat. 155 *arcebis pecori*, exquiſitius quam *arce a pecore*. 156 *aſtra ducunt noctem*, quae iis in conſpectum venientibus ſuccedit. Alias noctem, *noctis currum, ſequi* dicuntur *ſidera*. v. Tibull. II, 1, 87.

158 ſqq. Poſt feturam et partum cura patrisfamilias ad pullos et vitulos conuertitur. In vitulis ſubſiſtit poetae ſtudium. *Nomen* ſtirpis ac *generis inurunt, nota* (v. ad Calpurn. V, 84 et Aen. III, 444 *foliisque notas et nomina mandat*) ſeu ſigno, quo id denotetur. In ſqq. copula *et* non habet

 cui

Et, quos aut pecori malint ſubmittere habendo,
Aut aris ſeruare ſacros, aut ſcindere terram,
Et campum horrentem fractis inuertere glebis;
Cetera paſcuntur viridis armenta per herbas.
Tu, quos ad ſtudium atque vſum formabis agreſtem,
Iam vitulos hortare, viamque inſiſte domandi,
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis aetas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Ceruici ſubnecte; dehinc, vbi libera colla
Seruitio adſuerint, ipſis e torquibus aptos
Iunge pares, et coge gradum conferre iuuencos;

Atque

cui bene iungatur: *inurunt notas et nomina* vitulis, *et* inurunt iis, h. nota inuſta deſignant eos, *quos*. 159 *ſubmittere*. v. ad v. 73. *habendo*. v. Ge. I, 3. Ad ſententiam v. Varron. R. R. II, 7, 15. *aris ſeruare* decentius erat quam lanio tradere. 161 *campum horrentem*, ſpinis et herbis obductum, incultum. 162 *cetera armenta*, reliqui quidem omnes vituli in communi grege paſcuntur.

163 Tranſit poeta ad aliud praeceptum, de matura iuvencos domandi cura, quod nunc orditur: *Tu quos*, qua formula et alibi vtitur. Praecipit igitur eos, quos ad ſtudium agreſte, h. opus ruſticum, educare paras, hos iam vitulos adſuefacere labori. Ita v. 162 ad ſuperiora refertur. Rationem domandi boues a Varrone petiit de R. R. I, 20. cf. Colum. VI, 2: Pallad. IV, 12. 164 *viamque inſiſte domandi*, artem et rationem ingredere, curam ſuſcipe domandi; h. e. iam tum mature doma. 165 *faciles animi*, molles, dociles. v. ad Tibull. I, 1, 40. *mobilis aetas*, in qua corpus mobile, εὐκίνητον, flexile, agile, vegetum.

166. 167 Expreſſit verſum Nemeſian. Cyneg. 184. *Libera tunc primum conſueſcant colla ligari:* de canibus. 168 *aptos*, vinctos, nexos et illigatos inuicem ex vimineis illis vinculis; non ex cornibus, vt iam tum vſus hominum multorum ferebat.

Atque illis iam ſaepe rotae ducantur inanes
Per terram, et ſummo veſtigia puluere ſignent.
Poſt valido nitens ſub pondere faginus axis
Inſtrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
Interea pubi indomitae non gramina tantum,
Nec veſcas ſalicum frondes, vluamque paluſtrem,
Sed frumenta manu carpes ſata; nec tibi fetae,
More patrum, niuea inplebunt mulctraria vaccae,
Sed tota in dulcis conſument vbera natos.

Sin

bat. 170 *rotae inanes*, vacua plauſtra, quorum mox veſtigia intellige leuiter expreſſa in puluere; quia leuia ſunt. 172 Tandem plauſtro ponderoſo et onuſto iungantur. At quam ornate hoc extulit! Pars ex Homeri illo Il. ε, 838 μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων, verſa. *temo aereus*, aere, nunc ferro, firmatus. *iuncti orbes*, rotae, h. currus, cui temo iunctus eſt. 174 *pubi indomitae*, vitulis nondum domitis, donec domentur. 175 *veſcas ſalicum frondes*, exiles, tenues, parum ſuccoſas. *veſcum papauer* Ge. IV, 131, parua grana habens. *vlua*, herbae ac calami paluſtris genus, eadem cum *typha* noſtra habetur. 176 *Sed etiam frumenta ſata*, herbas nouellae ſegetis. vid. Varron. R. R. II, 5, 17. 176. 177. 178 Praeceptum a multis veteribus et recentioribus, cum de bouillo tum de ouillo genere repetitum. cf. Varron. R. R. II, 2, 17: Colum. VII, 4, 3: Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulchri verſus Calpurnii Ecl. V, 36 iam ab aliis laudati: *Parce tamen fetis; nec ſint compendia tanti, Deſtruat vt niueos venalis caſeus agnos; Nam tibi praecipuo fetura colatur amore.* Dum addit *more patrum*, int. quod ſolebant maiores facere, priſci patresfamilias et agricolae. Ambiguum quidem per verba eſt, vtrum fecerint; ex Varrone tamen videtur probabilius eſſe alterum, matribus olim mulgendo fuiſſe lac ſubductum.

179-181

Sin ad bella magis ſtudium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Piſae,
Et Iouis in luco currus agitare volantis:
Primus equi labor eſt, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
Ferre rotam, et ſtabulo frenos audire ſonantis;
Tum magis atque magis blandis gaudere magiſtri
Laudibus et plauſae ſonitum ceruicis amare.
Atque haec iam primo depulſus ab vbere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capiſtris
Inualidus, etiamque tremens, etiam inſcius aeui.

At,

179-181 Sin magis eſt ſtudium *formare* (v. 163) pullos (igitur quae de vitulis praecepit, ad equos iugo ruſticoque vſui deſtinatos non minus pertinent). *ad bella turmasque*, h. vſum bellicum, *aut praelabi*, ſ. praeterlabi, *rotis*, quadrigarum certamine, ſc. magis ſtudium eſt. De certamine Olympico eum loqui, ſatis patet, quod habebatur iuxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Iouis erat ſtadium, vt ex Strabone et Pauſania apparet. 182. 183. 184 Ante omnia equus adſuefaciendus eſt (*primus equi labor eſt*) *videre*, vt videat, videre toleret bellantes, ſeu pugnas et lituos tubasque audire, aut ſtrepitum curruum frenorumque *ferre*, perferre auribus; *rotam*, currum, *gementem tractu*, ſtridentem, dum trahitur, et in *ſtabulo frenos audire ſonantes*. De hoc v. Varron. R. R. II, 7, 12: Geop. XVI, 1. res nota. 186 Expreſſit verba Nemeſian. Cyneg. 295. 296. *atque toros manibus percurrere equorum, Gaudeat vt plauſu ſonipes, laetumque relaxet Corpus.*

187 *iam primo depulſus ab vbere*, pro: quam primum, ſtatim ac. conf. ſup. v. 130. *audeat*, docte pro faciat. *inuicem*, viciſſim, quod his adſueſcit opera tua. 189 Equus ferox, indomitus, poteſt videri *conſcius* eſſe *aetatis*, iuuentae, vigoris, virium. itaque *inſcius aeui*, virium, quas nondum nec habet nec expertus eſt.

Recte

At, tribus exactis vbi quarta adcesserit aestas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum,
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis, Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
Incubuit, Scythiaeque hiemis atque arida differt
Nubila; tum segetes altae campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
Dant siluae, longique vrguent ad litora fluctus;
Ille

Recte Seruius: nondum habens ab annis fiduciam. 190 v. Varro R. R. II, 7, 13: Colum. VI, 29, 4. 191. 192 *Carpere gyrum*, vt viam, campum, h. in gyrum seu orbem ire. *sonare gradibus compositis*, incedere, vngula sonante, gressibus numerosis. *sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, iactet, crura alternis. at quam pulchre! 193. 194 *tum cursibus auras Tum vocet*, h. tum, tum, volare incipiat. *vocet* h. prouocet, vt saepe poetae.

196 - 200 Cursus celeritatem cum vento comparat. Volat equus, *qualis aquilo*, cum — etc., *volat*. Quia autem tot ornamentis sententia erat intercepta, *Ille volat*, interposuit. *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septemtrionalibus, vt infra v. 381 et IV, 517, dixit. *Aquilo densus*, non, vt volunt, qui denset nubila; sed qui dense, magna cum vi et impetu, late fertur; *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *arida nubila*, nubes sine pluuiis. *campi natantes*, segetes vndantes ac fluctuantes; illustratum dudum a viris doctis. *Lenia flabra* videntur ab aquilone, qui densus incumbit, aliquantum esse aliena, sed segetes, vtpote humiliores et cedentes, lenius, leniore cum strepitu, agitantur; arbores contra, maiorem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. *longi fluctus*, qui longe, e longin-

Ille volat, ſimul arua fuga ſimul aequora verrens.
Hic vel ad Elei metas et maxuma campi
Sudabit ſpatia, et ſpumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret eſſeda collo.
Tum demum craſſa magnum farragine corpus
Creſcere iam domitis ſinito: namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prenſique negabunt
Verbera lenta pati, et duris parere lupatis.
Sed non vlla magis vires induſtria firmat,

Quam

longinquo, veniunt, *vrguent*, protrudunt ſe, voluuntur. *Ille*, aquilo, volat — *fuga*, de celeri curſu ac motu, vt ſaepe poetae. *verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202 - 204 Hic vel bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, tamquam praeſtantius genus, memorat; vel agitandis curribus. At quam ornate ſingula! *maxima ſpatia*, pro magnis. De *ſpatiis* Ge. II extr. *Sudabit*, plus quam decurret. E curribus *eſſeda Belgica* ponit: ſeu pro curribus bellicis, ſeu omnino pro nobiliore currus genere, vt poeta. Solent generoſiores equi iungi bigis quadrigisque lautorum hominum, vt paſſim Caeſarum, curribus triumphalibus, thenſis, vt ap. Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in theatro exhibita etc. Hos currus ac rhedas, quae homines vehunt, *eſſeda* vocauit, et a nobiliore genere ſiue etiam ab origine, *Belgica*; apud Belgas enim, vt apud Britannos, vſus eorum erat, et quidem bellicus, vt ex Caeſare de B. Gall. conſtat. *feret*, equus dicitur *ferre currum*, rapere, raptim auferre. *molli collo*, domito. Serv.

206 *ante domandum*, ante quam domentur, *πρὸ τῦ πωλοδαμνεῖσθαι*. 207. 208 *prenſi* proprie. v. Ge. I, 285. *verbera lenta*, lenti flagelli. *lupatum* frenum, lupis ſeu aculeis ferreis munitum.

209 Exſpatiatur in locum praeclarum de furore armentorum ex Veneris ſtimulis. Parat autem tranſitum commemoratione exhauſtarum nimia Venere virium.

Quam Venerem et caeci ſtimulos auertere amoris,
Siue boum ſiue eſt cui gratior vſus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in ſola relegant
Paſcua, poſt montem oppoſitum, et trans flumina lata;
Aut intus clauſos ſatura ad praeſepia ſeruant.
Carpit enim vires paullatim vritque videndo
Femina; nec nemorum patitur meminiſſe nec herbae.
Dulcibus illa quidem inlecebris et ſaepe ſuperbos
Cornibus inter ſe ſubigit decernere amantis.
Paſcitur in magna ſilua formoſa iuuenca:
Illi alternantes multa vi praelia miſcent
Vulneribus crebris; lauit ater corpora ſanguis,

Verſaque

virium. 210 *caeci amoris*, non, oculis capti, ſed, occulti, clam per venas et oſſa ſaeuientis. 212 Habuit locum ante oculos Colum. VI, 27, 8 et verſum ſequentem Gratius Cyneg. 377 *trans altas ducere valles Admoneo*; *latumque fuga ſuperabitis amnem*. Ouid. Art. II, 487 *ſpatio remota per loca diuiduos amne equos* dixit. 213 Dum *mons* eſt *interpoſitus* inter duo, vtrique eſt *oppoſitus*, obiectus. *lata* non otioſum eſt. 214 *ſatura praeſepia* ſunt plena, quae adeo ſaturent. 215 *vritque videndo*, paſſiue, macerat, conſumit, dum cernitur. 217 Illa quidem ſaepe amantes etiam pugnare cogit inter ſe. Loca alia poetarum de pugna taurorum congeſſit Cerda. Plura in Statio et Flacco paſſim reperias. Iactant ſe in hoc argumento poetae.

219 Totus verſus vnum illud Apollonii II, 89 exprimit: φορβάδος ἀμφὶ βοός. De verſu ipſo, qui, vt nunc eſt, ingratus et ieiunus eſſe videtur, emendando vid. var. lect. in altera Edit. 220 *alternantes*, ἀμειβόμενοι, pro viciſſim, inuicem inter ſe. Hos prope ipſos verſus inſeruit poeta Aen. XII, 720-723. 221 *lauit*, poeticum verbum, pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu et vi. Nec omiſit huius vocis vſum Statius, cum imitatione hunc locum exprimeret

Verſaque in obnixos vrguentur cornua vaſto
Cum gemitu; reboant ſiluaeque et longus Olympus.
Nec mos bellantis vna ſtabulare: ſed alter
Victus abit, longeque ignotis exſulat oris;
Multa gemens ignominiam plagasque ſuperbi
Victoris; tum, quos amiſit inultus, amores
Et ſtabula adſpectans regnis exceſſit auitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura iacet pernox inſtrato ſaxa cubili,
Frondibus hirſutis et carice paſtus acuta;
Et tentat ſeſe, atque iraſci in cornua diſcit
Arboris obnixus trunco, ventosque laceſſit
Ictibus, et ſparſa ad pugnam proludit arena.
Poſt, vbi conlectum robur viresque refectae,

Signa.

meret Theb. IV, 399. 226 Multum gemens — propter vulnera a victore accepta. 227 Valerius Flaccus, iam Cerda monente, hinc accepit: taurus victor vbi — *reviſit Et patrium nemus, et bello quos vltus amores.* L. II, 548. 549. 228 *ſtabula adſpectans*, reſpiciens, retorquens oculos; vt facimus in re, quam inuiti relinquimus. *exceſſit*, docte tempus mutat; pro excedit.

229 ſqq. Praeſtantiſſimum hunc locum, vt iamdudum viderunt cum Scalig. Poet. cap. 14 Intpp., imitati ſunt Lucan. II, 601 - 607 praeclaro loco, Statius Theb. II, 323 - 330, Silius Ital. XVI, 4 - 10. 230 *inſtrato*, h. l. non ſtrato *cubili*, in nudo ſolo. Mox *carex*, iunci genus. cf. Ecl. III, 20. 232 *iraſci in cornua diſcit.* Cum ſententia obuia ſit, in ratione grammatica aliquis haerere poſſit. *Iraſci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; ſic tamen accipi video. Sed in poetico ſermone duos modos confundere licet: iraſcens exercet ſe in cornua, ſeu in cornuum vſum, iam pro *iratus exercet ſe* ſimpliciter, *iraſcitur* dixit. Eadem forma iam Euripides vſus erat Bacch. 742 *Ταῦροι — κ' εἰς.*

κέρας

Signa mouet, praecepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus vti, medio coepit quum albescere ponto,
Longius ex altoque sinum trahit; vtque, volutus
Ad terras, inmane sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit; at ima exaestuat vnda
Verticibus, nigramque alte subiectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt. Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leaena
Saeuior errauit campis; nec funera volgo
Tam multa informes vrsi stragemque dedere
Per siluas; tum saeuus aper, tum pessima tigris;
Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.

Nonne

κέρας θυμώμενοι. Expeditiore ratione dictum: *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ouid. Met. VIII, 882. Ceterum hos versus iterum apposuit poeta Aen. XII, 103 - 106. 236 Pulchre ex re militari, cum signa, aquilae, inferuntur. cf. Ge. IV, 108. *oblitum*, qui omnem iam aduersarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur aestues. 237-241 Laudata a multis comparatio, ex Hom. Il. δ, 422 - 426 expressa, notante iam Macrob. V, 13, repetita eadem Aen. VII, 528 - 530. *albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum, praeclare pro exsistere, oriri, surgere. *trahit sinum*, facit, sinuatur, longe et ex alto versus littus.

242 sqq. Multi poetae varie hunc locum tractarunt. Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, in primis I, 12 sqq. vna cum Aristot. loco Histor. Anim. IV, 18. 246 *errauit*, pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta haec pro: tum ferae, e quibus leaenas et vrsas primo loco nominat, sunt saeuissimi ingenii. 247 *informes vrsi*, deformes, turpes. 249 Conf. loc. ap. Calabrum Paralip. V, 373. 374.

Nonne vides, vt tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor adtulit auras?
Ac neque eos iam frena virûm, neque verbera saeua,
Non scopuli, rupesque cauae, atque obiecta retardant
Flumina, correptos vnda torquentia montis.
Ipse ruit dentisque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid iuuenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat caeca serus freta: quem super ingens
Porta

374. 377. 378. Formam orationis iam supra vidimus I, 448 *Heu male tum* etc.

251 *si notas odor attulit auras*, exquisitiore ratione dictum, quam *si odor allatus est, si aurae odorem attulere*; modo teneas, *odorem* sic esse rem, quae olfactus sensum excitet, emittendo corpuscula, quibus aurae ingrauescunt. 253 Varii versum poetae nostro propositum fuisse, notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant*; apud Macrob. Sat. VI, 2 p. 381: *fl. torquentia vnda*, fluctu et impetu suo. Mox *montes* sunt fragmina, saxa ruentium montium.

255 Loca alia poetarum congessere Guellius et Cerda. At praeiuit poetarum pater Il. λ, 416: ν, 475: Hesiod. Scut. 386 sqq. 257 *durat*, indurat. Plin. VIII, 52 s. 78 *Sues ferae semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tum inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes.* cf. Aristot. Hist. Anim. VI, 17. Res satis nota. *Sabellicus sus*, ex montibus Sabinis.

258 - 263 Ad Leandri Hellespontum tranantis, vt Hero potiretur, audaciam respici, obuium est. Praeter Musaei Grammatici carmen et Ouidii Epistolam cf. Stat. VI Theb. 542 - 547. *serus*, sero tempore. *nocte caeca*, tenebricosa. νύχιον πλωτῆρα dixit Musaeus. *procellae abruptae*, h. abrumpentes se, vt *proruptus*, *praeruptus*, adeo-

Porta tonat coeli, et scopulis inlisa reclamant
Aequora; nec miseri possunt reuocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variae, et genus acre luporum,
Atque canum? quid, quae inbelles dant praelia cerui?
Scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumsere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montis, et flumina tranant.

Con-

adeoque praecipites, cum impetu ruentes. cf. ad Aen. III, 199. 261 *Porta tonat coeli*, h. e. coelum, ab Ennio et Homero petitum esse, iam in Seneca Epist. 108 extr. legitur. Ratio inter plures inanes, quas afferunt Intpp., vera est illa, quod coelo, Olympo, poetae tribuunt regiam, templum, adeoque etiam fores, limina, *portas*. cf. Homer. Il. ε, 749: ϑ, 393 sq. Portarum autem recte mentio fit, cum de fulmine e nubibus emisso agat, quod per ostium exire videri potest. 262. 263 Nec cogitatio de luctu parentum, et quod amata puella eius morti superstes esse nolet, eum retinet. 264 *maculosa lynx* Aen. I, 323.

266 Quid haec omnia commemorem, cum omnium praesentissimum exemplum in equis ipsis sit. hinc τὸ *scilicet*, profecto. 267 *mentem* pro indole dixit, vt tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glauco* vel ex Palaephato et Ouidio nota. Alebat ille equos *Potniis*, qui Boeotiae vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, vt ipsius domini membra dilaniarent, quoniam ab eo ab admissione arcebantur. Sed diuersas caussas alii memorant. Ποτνιάδες πῶλοι, Eurip. Phoen. 1130. 269 Solito more poeta pro quouis monte ac fluuio certum montem ac fluuium ponit. *Gargara*, vertex quidam montis Idae iuxta Troiam. cf. Ge. I, 102. *Ascanius lacus* Bithyniae sub Olympum montem, satis quidem notus, at hic fluuius ex eo exiens intelligendus; nam

Continuoque, auidis vbi subdita flamma medullis:
Vere magis, quia vere calor redit ossibus: illae
Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque leuis auras; et saepe sine vllis
Coniugiis vento grauidae (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas conuallis
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus;
In Borean Caurumque, aut vnde nigerrimus Auster

Nascitur,

sonantem et equis transmittendum memorat. Meminerat autem eius fluuii *Euphorion*, (v. Strabo XIV p. 999 C. D), e quo non pauca mutuatum esse Virgilium me suspicari alibi professus sum. 273 Res vulgata, veteres credidisse, ἐξανεμοῦσθαι, vento grauidas reddi posse equas. Praeter Cretam (v. Aristotel. Hist. Anim. VI, 18) in Lusitania circa Odyssiponem (cf. Varron. R. R. II, 1, 19) fauonio seu zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est, quoniam aestuantes amore equas versus Oceanum currentes zephyrum hiante ore excipere videbant. Vide in primis Colum. VI, 27, 3 sqq., vbi totus hic locus adscribitur. Res iam Homeri aetate nota. v. Il. π, 150. 151. Apud eundem ex Borea suscepti equi Il. υ, 222 sqq. 277-279 *non E. t.* Duplici ratione haec accipi possunt et solent; aut vt ad vnum zephyrum versae stent equae et procurrant, non autem ad ortum, septemtrionem et meridiem; aut vt, cum ita conceperint, non ad ortum, *sed* in Boream Caurumque et Austrum diffugiant, seu discurrant. Prior ratio ieiuna et poeta indigna; altera illustratur Aristotelis verbis iam ab aliis laudatis: θέουσι δὲ οὔτε πρὸς ἕω, οὔτε πρὸς δυσμάς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον· differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septemtrionalibus ventis adnumeratur; *flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis a Graecis dictus Argestes, ex frigidissimis et ipse* — Plin. XVIII,

Naſcitur, et pluuio contriſtat frigore coelum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Paſtores, lentum deſtillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod ſaepe malae legere nouercae,
Miſcueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
Singula dum capti circumuectamur amore.
Hoc ſatis armentis. Superat pars altera curae,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes ſperate coloni.
Nec ſum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam

34 ſ. 77. 279 *pluuium frigus*, quod *auſtro* tribuitur, moleſtias creat Intpp. Enimvero notum ſatis eſt, poetico ſermone *hiemem* et *frigus* ſimpliciter de pluuio tempore dici. Itaque et *frigidus auſter* Ge. IV, 261, qui *humidus auſter* Ge, II, 462.

280 *hippomanes*, humor, ex equae, vbi Veneris ſtimulis incaluit, locis eliquatus; quo pro philtro vſae ſunt veneficae; *vero quod* nomine *dicunt*, quia ſcilicet eo nomine etiam appellatur caruncula nigra, fronti pulli recens editi innaſci et ab equa enixa ſtatim deuorari credita: v. Plin. VIII, 42 ſ. 66. cf. Aen. IV, 515. 516; porro etiam herba aliqua Theocr. II, 48. 49. Cum noſtro loco cf. Tibull. II, 4, 58: Propert. IV, 5, 18. Reſpicit ad eum Plin. XXVIII, ſ. 80. 282 *malae*, impiae, iniuſtae; ſupra Ge. II, 128 *ſaeuae*, vbi hic idem cum ſequente verſus legitur.

284 Tranſitus a cura armentorum ad curam ouium et caprarum. — Dum omnia haec de armentorum cura ſigillatim pertractamus, ſingula perluſtramus, capti harum rerum ſtudio. *agitare greges* proprie agere, paſcere, hinc omnino curare. 288 In hoc opera veſtra poſita eſto; cura pecudum vobis in primis cordi ſit. *fortes* h. l. ornat. *laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias eſſe poteſt.

289 - 293 Satis quidem noui, quam difficile ſit, haec poetica oratione commode ex-

Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem;
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor; Iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.
 Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere

exprimere, et res tam tenues pro dignitate carminis satis exornate commemorare. Sed studium huius rei abripit me ad hoc carmen pertexendum, et inflammat me haec ipsa cogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. Vt pulchritudo carminis simul elucescat, ad vulgarem orationem singula reuocauimus. Ita enim demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 921-929 et V, 98 sqq., hoc quidem loco inter alia: *Et quam difficile id mihi sit peruincere dictis, Vt sit, vbi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem haec eadem sublegit Manil. III, 25-30 sqq. et locum respexit Plin. XIX, 4 s. 19 extr. *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *molli cliuo*, vt facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *auia Pieridum loca nullius ante Trita solo. deuertitur*, deuertit se, deflectit, ducit ad Castalium fontem, *Castaliam κρήνην*.

294 *veneranda Pales*, vt *sancta dea*. Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam etiam *cana Pales* apud Statium Theb. VI, 111; *grandaeua Pales* Nemesian. Ecl. I, 68.

295 sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oues docet et (v. 300) capras. *Incipiens*, ἀρχόμενος, vt passim Graeci, h. et primum quidem praecipio: aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Obserues et haec eo facere, vt tenuitas carminis vitetur. *stabula mollia* explicat v. 297. 298. De substernendae autem frondis diligenti cura vide Caton. de R. R. c. 7, 7: Varron. II, 2, 7. 8: Colum. VII, 3. 8. Adde Calpurn. Ecl. V, 116 s. locum e nostro adumbratum. *carpere herbam*,

Carpere ouis, dum mox frondoſa reducitur aeſtas;
Et multa duram ſtipula filicumque maniplis
Sternere ſubter humum, glacies ne frigida laedat
Molle pecus, ſcabiemque ferat turpisque podagras.
Poſt hinc digreſſus iubeo frondentia capris
Arbuta ſufficere, et fluuios praebere recentis;
Et ſtabula a ventis hiberno opponere Soli
Ad medium conuerſa diem; quum frigidus olim
Iam cadit, extremoque inrorat Aquarius anno.

Hae

tam, ſc. in praeſepi appoſitam, h. ali, (quae autem eae herbae ſeu pabula ſint, v. apud Colum. VII, 3, 21. 22 et 4, 2. conf. Calpurn. Ecl. V, 98-103) *dum mox frondoſa reducitur aeſtas*, non vernum tempus, quo educi poſſunt in prata tantum vicina et campos, ſed aeſtatem memorat, cum coeli conſtantia ea eſt, vt in ſilvis et ſaltibus ſub dio agere poſſint. v. Calpurn. V, 44-52. 297 De *filice* v. ad Ge. II, 159. Subſternere iubet in humo ſtramina, vt aduerſus gelu tueatur: pro hoc dixit: ſubſternere, vel ſubterſternere humum ſtipula. 299 *turpem podagram*. Videtur *clauum* innuere, morbi genus, cum tubercula in vngulae diſcrimine naſcuntur. v. Colum. VII, 5, 11. reddit autem pedes *turpes*, deformes tuberibus et nodis.

301 *Arbuta*. v. Ecl. III, 82. Dixit autem pro *frondibus arbuti*. 302-304 Colum. VII, 3, 8 de ouibus: *humilia facere ſtabula – vt ſimul hieme calida ſint* — ea poni debent contra medium diem: *namque id pecus, quamuis ex omnibus animalibus veſtitiſſimum, frigoris tamen impatientiſſimum eſt*: et de capris VII, 6, 5 *huic pecudi nocet aeſtus, ſed magis frigus*. Varro quidem de R. R. II, 2, 7 *ſtabula* (ouium) *loco idoneo vt ſint, ne ventoſa, quae ſpectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus*: et de capris c. 3, 6 *ſtabulatur pecus melius, ad hibernos exortus ſi ſpectat, quod eſt alſioſum*. cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone diſceſſiſſe, quam huius concordem cum Varrone ſententiam poetae,

R 4 tam-

Hae quoque non cura nobis leuiore tuendae;
Nec minor vſus erit: quamuis Mileſia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Denſior hinc ſuboles; hinc largi copia lactis.
Quam magis exhauſto ſpumauerit vbere mulctra:
Laeta magis preſſis manabunt flumina mammis,
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci, ſaetasque comantis,
Vſum in caſtrorum, et miſeris velamina nautis.

Paſcun-

tamquam quaeſtione admota, exprimere. *a ventis*, h. auerſa a ventis, in primis aquilone. conf. inf. v. 318. *hiberno ſoli opponuntur* eo ipſo, quod *ſunt ad meridiem conuerſa.* Tandem *cum — anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *extremo* autem *anno*, ſ. anni parte, ſi is a verno tempore initium habet, quo operis ruſtici noua fiunt exordia. 306 h. etſi ditiorem prouentum ex ouibus eſſe negari nequit: eſt tamen etiam ex capris vtilitas aliqua. *Mileſiam lanam* memorat poetico more, dum genus aliquod, et quidem praeſtantius fere, pro communi nomine ponendum eſt. *magno mutentur*, permutentur, magno pretio emantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus: lanae coquendo tinctae purpureo colore, 308 Διδυμοτοκεῖ δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα, καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ κρέως, πρὸς δὲ τούτοις τὰς ἀπὸ τῆς τριχός. Geopon. XVIII, 9. cf. Colum. VII, 6, 7. 309 Quo magis — eo magis. *Quam magis — tam magis.* v. Aen. VII, 787. 788 et h. l. Heinſ. Mox *flumina* de magna copia, res in poetis obuia. 311 - 313 E Varrone R. R. II, 11, 11. cf. Geopon. XVIII, 9. Verſum 313 Columella recitat VII, 6, 2. cf. Calpurn. V, 67. 68: et locum expreſſit Silius III, 274 - 276. *tondent*, ſc. homines, paſtores, vt iam aliquoties vidimus. *tondent barbas — menta — ſetasque hirci Cinyphii. Cinyps* fl. Libyae, in ora nunc Tripolitana, exit in ſinum Syrticum. *hircus* h. l. ab eo dictus, dum e poe-

Pascuntur vero siluas, et summa Lycaei,
Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos.
Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et grauido superant vix vbere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque niualis,
Quo minus est illis curae mortalis egestas,
Auertes; victumque feres, et virgea laetus
Pabula; nec tota claudes foenilia bruma.
At vero, Zephyris quum laeta vocantibus aestas
In saltus vtrumque gregem atque in pascua mittet:
Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,
Et

e poetica ratione a praestantiore aliquo genere epitheton ducitur, vt toties iam notatum, et vt mox *Lycaeus* pro quocumque monte et v. 332 *quercus Iouis*. cf. 345. Ciliciorum autem ex hircinis villis vsum respici obvium est. 314 Addit hoc: facilem esse rationem alendi capras. *Pascuntur* seu depascuntur sc. *caprae* e v. 300 et 316 ipsae. Mox *rubi* nobis *Brombeerstaude*. 316 *suosque ducunt*, de fetibus cum Seruio accipio, quos matres educunt ac reducunt. 318 Eo magis frigus, cuius impatientissimum est hoc pecus, ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget: *est egestas* (egent) *curae mortalis*. 320 conf. Calpurn. V, 96 sqq. 110-115. 321 Et interdum etiam per hibernum tempus foenum iis appones *laetus* de studio, si quis facit quid lubenter et promte.

322 Refer ad 295. 296. Aestate redeunte oues et caprae in pascua educuntor. Cf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16-23. 324 Sequentia e Varrone R. R. II, 2, 10-12. Repetit versus Colum. VII, 2, 23; sententiam vero cum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq.: imitatione expressit Calpurn. Ecl. V, 51-65. *Carpamus rura* l. viam ad rura, per rura; l. educamus greges, vt carpant herbas per rura.

Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, vbi quarta sitim coeli conlegerit hora,
Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae;
Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus vndam;
Aestibus at mediis vmbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
Ingentis tendat ramos; aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus adcubet vmbra.
Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus
Solis ad occasum: quum frigidus aera vesper
Temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
Litoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.

Quid

326 Idem versus Ecl. VIII, 15. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7, 8. 327 Palladius loco laudato §. 4: *Quarta hora calescente potus puri fluminis aut putei praebeatur aut fontis.* In verbis *quarta hora coeli*, adiectum est *coeli*, quia temporis mensuram e solis in coelo decursu cognoscimus; Sic *coeli menses* Ge. I, 335: *coeli tempore* Ge. IV, 100. *vbi hora collegerit sitim*, aestu tum succedente, contracta, facta fuerit animantibus sitis. Horatius noto loco Carm. IV, 12, 13 *Adduxere sitim tempora, Virgili. Hora quarta* autem nobis post nonam. Nam *in Italia quindecim* horas habet longissimus dies secundum Plin. II, 75 s. 77. 328 Praeiuit Hesiod. Ἔργ. 582. 583: Scut. Herc. 393 - 397. *rumpent arbusta*, sollemne de magno clamore aut strepitu, fere vt Ge. I, 49, scil. rumpitur aer clamore per siluam; tum ipsa silua. 334 *nemus adcubet*, adstet, in propinquo situm sit, in primis si in cliuo sit, vt sup. v. 145: *saxea* procubet *umbra*, 335 - 338 Tum poti greges iterum educendi et pascendi vsque ad serum vesperem. conf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *tenues* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petitum. *reficit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet,

noctu:

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?
Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
Pascitur itque pecus longa in deserta sine vllis
Hospitiis: tantum campi iacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.

Non

noctu: sed adscriptus vulgari opinione Lunae tamquam caussae. Contra sideribus tribuitur ab aliis *Humor ille, quem serenis astra rorant noctibus* Peruigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore obseruatio fecit haud dubie, vt Lunam Deam γόνιμον, almam rerum matrem, crederent. *Littora resonant alcyonen*, h. alcyones cantum. *Acalanthis* pro eadem habetur cum *acanthide*, seu *carduelí*, *Goldfink*.

339 sq. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta vndique ornatum carmini et gratiam ex varietate quaerit, vt ad hanc pascendarum ouium curam exemplo inuitet, Afrorum Nomadum morem memorat, qui per totam aestatem pecus in saltibus habent; at contra in septemtrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum locus est ex nobilissimis. 340 *mapalia*, casae seu tuguria cannis ferulisue confecta in coni seu furni aut carinae speciem, sparsim solo fixa, seu plaustris imposita, vt ex Sallustio Iug. 21 notum. Tum *m. raris tectis* dixit pro tectis mapalium raris, sparsis passim per agros, non in vicos collectis. conf. inf. Aen. I, 421. 343 *Hospitia* suauiter certae sedes ac domus, quo se recipiant. 344 Locum hunc imitatus Silius II, 441 - 445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324 - 339, vt iam notatum apud Burm. 345 *Amyclaeum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram*, a praestantiore genere (v. ad v. 311) nominat. Alias de Nomadibus Afris talia memorari non possent. Ita haerent Intpp.

in

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
At non, qua Scythiae gentes, Maeotiaque vnda,
Turbidus et torquens flauentis Hister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem ;
Illic clausa tenent stabulis armenta; neque vllae
Aut herbae campo adparent aut arbore frondes:
Sed iacet aggeribus niueis informis et alto

Terra

in Horat. III, 26, 10: III, 19, 8.

346 Agit secum omnia Numida, vt Romanus miles, cum armatus incedit: hoc est *Romanus in armis*; adiectum *patriis*, pulchro epitheto; quod *patriam virtutem, disciplinam*, in animum reuocat. 347 *iniusto sub fasce*, magno onere, vt Serv. iam explicuit. cf. ad Ge. I, 145. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 16 et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque baiulare vsque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. cf. Intpp. ad Tacit. Germ. 30. 348 *Ante exspectatum hosti*, antequam hostis exspectaret, h. subito, repente, ἀπροσδοκήτως. *stat in agmine*, adstat agmine, vt *incedere, ire, sequi, agmine*. Vsitatiore modo diceres: *agmen stat*. Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum incedit. *positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam cum agmen hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349 *At non* ita pascitur itque pecus etc. Debet itaque maior distinctio poni in fine versus 351. 350 *turbidus* torquendo, dum torquet. 351 *redit* ad *gentes* et rel. referes, et simpliciter pro: it, procedit, est porrecta, accipies. Vulgaris ratio erat *sita est, iacet* Scythia, palus Maeotis, Ister et Rhodope; sed, vt *flectit se* de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit, tendit*, mons ad septemtrionem. Ceterum poeta e more latius septemtrionem declarat per Thraciam, quae saltem finem constituere videri potest ab austro. 354 *Sed iacet terra*,

late

Terra gelu late, septemque adsurgit in vlnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora cauri.
Tum Sol pallentis haud vmquam discutit vmbras:
Nec quum inuectus equis altum petit aethera; nec
PraecipitemOceanirubro lauit aequore currum.[quum
Concrescunt subitae currenti in flumine crustae,
Vndaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris.
Aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
Indutae, caeduntque securibus humida vina,
Et totae solidam in glaciem vertere lacunae,

Stiriaque

late informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in vlnas ea *adsurgit* sc. his ipsis aggeribus niuis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua terra obducta est, *adsurgit in septem vlnas.* 356 *Semper hiems* et quae sequuntur, de remotioribus versus septemtrionem plagis vera sunt, non de iis, quas v. 349. 350 posuerat. Sed poetae haec adnumerant, non appendunt: hoc est, paullo crassius id; quod volunt, declarant, quoties rationem ac delectationem affert rei nouitas vel magnitudo. Nec eo descendere necesse est, vt dicas Thracias oras olim grauiore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror, sed in poeta tali subtilitate melius caremus. 357 Conf. illa Horat. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc. Tres hi versus ex Homero versi Odyss. λ, 15-19. cf. Tibull. IV, 1, 65 sq.; Valer. Flacc. III, 399: Ouid. Met. XI, 592. 359 *rubro—aequore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rubescente a sole, igneo. 360 *Mollesque luti concrescere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbes* VI, 555. 363 cf. Ge. IV, 135. 136. 364 *humida vina* h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton, vt apud Quinctil. Inst. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ouid. Trist. III, 10, 23, 24. 365 *vertere* se, verti

Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aere ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum; confertoque agmine cerui
Torpent mole noua, et summis vix cornibus exstant.
Hos non inmissis canibus, non cassibus vllis,
Puniceaeue agitant pauidos formidine pinnae:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, grauiterque rudentes
Caedunt, et magno laeti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora, totasque
Aduoluere focis vlmos, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.

Talis

verti solent. 367 *non secius*, non minus, atque ante. cf. Ge. II, 277. Mox *pruinis* pro niuibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero Il. μ, 278 - 286 praeclaro loco. 370 *mole noua*, insolenti, n. niuis. 372 *formidinem* hic funiculum illum venatorum plumis intextum esse, quo cerui territi in retia aguntur, obuium est. cf. Aen. XII, 750. IV, 121. 376 *defossos specus* pro fossis dixit, vt in Cul. 273 *defossas domos* pro subterraneis. *defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere. *aduoluere* pro aduoluunt, aoristo. 379 *noctem* appellat totum annum. conf. v. 357. 358. 380 *pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento*, hordeo seu frumento fermentato, h. cereuisia, *atque sorbis*. Hoc quidem vinum nullo Romanis vsu frequentatum; nam eius ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum fieri* traditur, *et acetum*. Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16 f. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *Sperberbaum*, *Arlesbeer*.

Talis Hyperboreo Septem ſubiecta trioni
Gens effrenà virûm Rhipaeo tunditur Euro,
Et pecudum fuluis velatur corpora ſaetis.
Si tibi lanitium curae: primum aſpera ſilua
Lappaeque tribulique abſint; fuge pabula laeta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamuis aries ſit candidus ipſe,
Nigra ſubeſt vdo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuſcet vellera pullis
Naſcentum; plenoque alium circumſpice campo.
Munere ſic niueo lanae, ſi credere dignum eſt,

Pan

beer. 381. 2. 3 Ita agunt gentes boreales. *Septemtrio* ſeu *ſeptem triones*, h. boues, quaſi *teriones* a terendo dicti (v. Varron. L. L. VI, 4 et Gell. II, 21), ſidus, antiquis Graecis ἅμαξα appellatum, quoniam ſub plauſtri ſpecie ſeptem verſus polum arcticum ſtellas repraeſentabant; vt forte *ſeptemtrio* ſit *ſeptem* ſtellarum *terio* ſeu currus. in plauſtri locum mox vrſa maior et minor, aut altera certe (Hom. Odyſſ. ε, 273) ſucceſſit. v. Arat. Phaenom. 27 et cf. Aen. I, 744. 382 *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocumque vento dixit.

384 ſqq. Nunc praecepta ſequuntur ſuper lanarum ſtudio. vid. Colum. VII, 3, 9. 4, 4. De *lappis* et *tribulis* Ge. I, 153. 385 *fuge pabula laeta*. Hoc poeta a conterraneis ſuis habet. Colum. VII, 2, 3 *pretioſiores lanae habentur — quae circa Parmam et Mutinam* macris *ſtabulantur campis*; quamquam ibi nomen locorum proprium eſſe volunt. 386 - 389 Ita omnes auctores R. R. poſt Democritum. Geopon. XVIII, 6. v. Varron. R. R. II, 2, 4: Colum. VII, 2, 6. 3, 1: Pallad. VIII, 4, 2: Plin. VIII, 47 ſ. 72: Ariſtot. Hiſt. Anim. VI, 13. cf. Calpurn. Ecl. II, 36 ſqq. 390 pro vulgari: Alium circumſpice e grege.

391 Fabula e Nicandro ſumta, qui Georgica et ipſe ſcripſe-

Pan Deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu adspernata vocantem.
  At, cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
Ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas.
Hinc et amant fluuios magis, ac magis vbera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,
Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;

Aut

scripserat. v. Macrob. Saturn. V, 22. Pan in arietem mutatus niuei velleris pulchritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. *munere* lanae niueae, h. pretio; *munus* appellare potest poeta simpliciter id, quo inducimus et fallimus alterum.

394 Nunc de lactis studio: E Varrone II, 2, 19. conf. Pallad. XII, 13, 8: Geopon. XVII, 12 et 19. De *loto*, herba, quae et *melilotus*, vid. ad Ge. II, 84. 396 *tendunt* (s. distendunt, distentant, vt alibi v. c. Ecl. IX, 31) *vbera* lacte. Nam pinguescunt oues potissimum ex potu. Notauit iam Aristoteles Histor. Anim. VIII, 10. 398 Vt lactis maiorem copiam habeant, multi haedos non submittunt capellae, sed statim a matre depellunt subolem (et v. c. vendunt, mactant etc.). *iam* accipio pro porro. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225. cf. 193) *prohibent haedos a matribus* et *excernunt*, seu secernunt, amouent, hinc ornate *prohibent excretos*. *Capistra* autem int. *περιστόμια* genus aculeis insertis, quod non quidem os obturet, sed, si vberibus os admoueant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat. 401 *Nocte premunt* in caseum; quod autem lac vesperi mulsere, aut mane in vrbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et durabilem; vt contra priore loco v. 401 de caseo, qui recens con-

Aut parco ſale contingunt, hiemique reponunt,
Nec tibi cura canum fuerit poſtrema: ſed vna
Velocis Spartae catulos acremque Moloſſum
Paſce ſero pingui. Numquam cuſtodibus illis
Nocturnum ſtabulis furem incurſusque luporum,
Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.
Saepe etiam curſu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Saepe volutabris pulſos ſilueſtribus apros

Latratu

conſumitur, loqui videtur. Sic ſatis expedita res videtur. 403 *parco ſale*; quia *et nimio ſale imbui* poteſt. cf. Colum. VII, 8, 5: ibid. §. 4 *caſeus rurſus torrido ſale contingitur.*

404 Nunc de cura canum. Iam Heſiodus praeiuerat Ἔργ. 604. 605. 405 *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclaei*) *veloces*, in primis ſagacitate et odoratu praeſtantes, venationi; *Moloſſi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curae adhiberi ſoliti. 406 *Paſce ſero pingui.* Expreſſit h. l. Nemeſ. Cyneg. 159: Gratius Cyneg. 307. 408 Eodem, quem ſaepe iam vidimus, poetarum more communi, pro quocumque abigeo et praedone (qui Heſiodo ἡμερόκοιτος ἀνὴρ l. c.) *Iberum* poſuit, quia ea gens rapinis et praedationibus infamis, in primis cum nondum ſatis perdomita eſſet; hinc *impacatos Iberos* appellat. cf. Varronem de R. R. I, 16, 2 et l. I. ff. de Abigeis. *a tergo* pro in vicinia habitantibus dixit.

409 *Onagros*, ferum aſinorum genus Phrygiae et Lycaoniae, Arabiae, vt nunc Syriae, nec non Africae cum aſſignent veteres, (v. Varron. R. R. II, 6, 3: Plin. VIII, 44 ſ. 66) nemo in Italiae ſiluis commemorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quae canibus agitari poſſet, nominare vellet, certum quoddam genus, vtque oratio doctior eſſet, minus notum poſuit. Sic ſupra *vros*, ſic *ceruos* alibi. Sic *cedrum* in Italia recenſuit Aen. XI, 137, notante iam Victorio lib.

Latratu turbabis agens, montisque per altos
Ingentem clamore premes ad retia ceruum.
 Diſce et odoratam ſtabulis adcendere cedrum,
Galbaneoque agitare grauis nidore chelydros.
Saepe ſub inmotis praeſepibus aut mala tactu
Vipera delituit, coelumque exterrita fugit;
Aut tecto adſuetus coluber ſuccedere et vmbrae,
Peſtis acerba boum, pecorique adſpergere virus,
Fouit humum. Cape ſaxa manu, cape robora, paſtor,
Tollen-

XXXVIII, 1. 412 *agens* ad ornatum adiectum. Mox 413 *premere*, premendo, vrgendo, inſtando, ad retia agere.

414 Praecepta de cauendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6: Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35. 51 - 53. Noſtri veſtigia preſſit Calpurn. Ecl. V, 86 ſqq. De *cedro* v. ad Ge. II, 443 et Aen. VII, 13. 415 Plin. XII, 25 ſ. 56 *Dat et galbanum* (ſuccum viſcidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua v. ad Ecl. X, 25) *Sincerum ſi vratur, fugat nidore ſerpentes.* Eiusdem *ferulae* etiam radix aduerſus morſus ſerpentum adhibebatur. v. Samonicum de Medicina 846. *graues chelydros* dixit, quia ſunt fetore intolerabili quaſi putris vlceris. v. Nicand. Theriac. 411 ſqq. (p. 27 ed. Gorr.) 416 *mala tactu*, noxia, ſi tangatur. *coelum fugit*, h. lucem, ſtratis motis admiſſam. Colum. VII, 4, 6 *Stabula vero frequenter euerrenda et purganda — nec tantum coeno aut ſtercore ſed exitioſis quoque ſerpentibus tecta liberentur.* Adiicitur locus noſtri poetae. *fugit*, *fouit*, aoriſta forma. 418 *Coluber* quod ſerpentis genus ſit, ſatis conſtitutum nondum vidi. Videtur h. l. pro quocumque ſerpente dici. 420 *Fouit humum.* Magis explicite Ge. IV, 42. 43 *effoſſis latebris ſub terra fouere larem. Fouet locum* is, qui multus et aſſiduus in eo moratur; ſic *caſtra fouere* Aen. IX, 57 et ſic *fouere latebras in humo*; hinc magis poetice *fouere humum*. Mox *Cape ſaxa.* Ita pugnantem inducit paſtorem in Culice

Tollentemque minas et ſibila colla tumentem
Deiice. Iamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremaeque agmina caudae
Soluuntur, tardosque trahit ſinus vltimus orbis.
Eſt etiam ille malus Calabris in ſaltibus anguis,
Squamea conuoluens ſublato pectore terga,
Atque notis longam maculoſus grandibus aluum:
Qui dum amnes vlli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent vdo terrae ac pluuialibus auſtris,
Stagna colit; ripisque habitans, hic piſcibus atram
Inprobus ingluuiem ranisque loquacibus explet.
Poſtquam

155 ſqq. 190. Variata egregie oratio pro vulgari: Necari ille poteſt aut capite icto aut parte extrema. 421 *colla ſibila*, quae ſibilum edunt. *tumentem*, ex Nicandro Theriac. 179. 180 *ψαφαρὸς δ' ἀναπίμπλαται αὐχὴν Ἄκριτα κοιφύσσοντος.* conf. eund. v. 21. *deiice*, quia *tollentem minas*, h. ſublato pectore et capite minantem. Variauit verſum poeta Aen. II, 381. 422 *caput abdidit alte*, in terrae latebras ſeſe proripiens; tamen vel ſic feriri poteſt parte ſui extrema. v. 423. 424 ornati verſus. *nexus*, *orbes*, vt *κύκλος*, proprie de ſerpentibus. *extremae agmina caudae*, praeclare ad magnitudinem.

425 De *cherſydro*, ſeu *dryino* et *dryina*, agit. Eſt et hic ex hydrorum genere, forma ſimilis fere aſpidi cherſaeae paruae. Verſus de eo Nicandri Theriac. 359 ſqq., quos expreſſit Virgilius. Videtur de eodem in Culice agi. Reſpexit locum Statius Theb. V, 520 ſqq. 426 *ſublato pectore*, erecto: vt ad v. 421. 428 *rumpuntur fontibus*, rumpunt ſe, erumpunt, prorumpunt ſe. v. Ge. IV, 368. Mox 430 *hic*, in ripis, abundat. 431 *ingluuiem* improprie dixit pro ventre, vt iam Seruius; nam proprie eſt *πρόλοβος*, vt in auibus, primum in gutture cibi receptaculum. Laudatur Ariſtot. Hiſtor. Anim. II c. 17. Silius haec imitatus lib. V, 155 - 158. *atram* autem dixit, h. funeſtam, exitioſam, luctuoſam. *Impro-*

Poſtquam exuſta palus, terraeque ardore dehiſcunt,
Exſilit in ſiccum, et flammantia lumina torquens
Saeuit agris, aſperque ſiti atque exterritus aeſtu.
Ne mihi tum mollis ſub dio carpere ſomnos,
Neu dorſo nemoris libeat iacuiſſe per herbas:
Quum poſitis nouus exuuiis nitidusque iuuenta
Voluitur, aut catulos tectis aut oua relinquens,
Arduus ad ſolem et linguis micat ora triſulcis.
Morborum quoque te cauſſas et ſigna docebo.
Turpis ouis tentat ſcabies, vbi frigidus imber

Altius

bus, v. Ge. I, 119. 432 Haec plane e Nicandro l. l. 434 *Saeuit agris*, grauius, quam ſerpit, incedit per agros. Nicander dixerat v. 371 νέμεται διψήρεας ὄγμους, incedit per aridas vias. *exterritus*, interpretibus negotium fecit, cum *aeſtu* iunctum. Simpliciſſimum vtique eſt, vt *furens*, *inſanus*, exponatur. cf. Nicandrum Ther. 371. 417. *aſper ſiti*, exaſperatus, furens ſitis impatientia. Videtur reddere voluiſſe Graecorum Δίψῃ καρχαλέος, vt Iliad. φ, 541.

435 Videtur paſtoris in Culice memor eſſe; etſi ibi de hydro agitur, hic autem de ſerpente terreſtri. *Ne mihi tum*, de forma v. ad Ge. I, 456. Hic autem alium Nicandri locum ante oculos habuit Theriac. 28-34 et 137. 8. 436 *dorſum* proprie eſt montium; hinc, ſi montes ſiluis conſiti, etiam ſiluarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 91 *Praerupti nemoris dorſo*. 438 aut *catulos* aut *oua*; cum alia ſerpentum genera ſint viuipara, alia ouipara. 439 Communiori ratione *micat lingua*, dum celeriter mouetur, vibratur. doctius, *ſerpens micat linguis* in *ore*. In ceteris impeditus eſt locus; ſententiae tamen ſic iungendae eſſe videntur, vt ſerpentem eodemque tempore pelle depoſita, ſimulque catulis o-viſue procreatis, luſtro prodire dicat.

440 De morbis ouium. Ex Varrone R. R. II, 1, 21. 441 Vide Colum. VII, 3, 5, vbi ad h. l. prouocatur.

442

Altius ad viuum perſedit et horrida cano
Bruma gelu; vel quum tonſis inlotus adhaeſit
Sudor, et hirſuti ſecuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magiſtri
Perfundunt, vdisque aries in gurgite villis
Merſatur, miſſusque ſecundo defluit amni;
Aut tonſum triſti contingunt corpus amurca,
Et ſpumas miſcent argenti, viuaque ſulfura,
Idaeasque pices, et pinguis vnguine ceras,
Scillamque, elleborosque grauis, nigrumque bitumen.
Non tamen vlla magis praeſens fortuna laborum eſt,
Quam ſi quis ferro potuit reſcindere ſummum
Vlceris os. Alitur vitium, viuitque tegendo:
Dum medicas adhibere manus ad vulnera paſtor

Abnegat,

442 *perſedit*, peruenit, penetrauit, inſedit. 444 v. Calpurn. Ecl. V, 74 ſqq. 445 E Varrone II, 1, 23. 448-451 Cf. Varron. II, 11, 7: Colum. VII, 4, 7. 5, 7: Geoponic. XVIII, 8 et 15. Compara etiam Gratii Cyneg. 415. 416. *triſti*, amara, vt ſaepe. v. Ge. I, 75. *continguunt* v. ſup. 403. *ſpuma argenti*, n. deferueſcentis, dum coquitur (*Silberglätte*). Locus de ea claſſicus apud Plin. XXXIII, 6 ſ. 35. *pix Idaea*, praeſtantius genus; intellige autem liquidam, *Teer*, ex Plin. XXIV, 7 ſ. 24. *ſcilla*, cepe marinum. *elleborus grauis*, a graui odore. *album* autem genus h. l. ſpectari, viderunt iam alii ex Colum. VII, 5, 7. 452 Excitat verſus Colum. VII, 5, 10. Habuit ante oculos Gratius Cyneg. 360 ſqq.: Calpurn. V, 75 ſqq. *Laborum*, h. eorum, quae medendo morbo parantur, *nulla fortuna magis praeſens eſt*, nullus certior ſucceſſus remediorum adhibitorum eſt, quam ſi etc. 454 *vitium*, vlcus, ſanies. *tegendo*, dum tegitur. Mox eadem vlcera *vulnera*. Eſt autem verſus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Vlcus enim viueſcit et inueteraſcit alendo*.

Abnegat, aut meliora deos ſedet omina poſcens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapſus ad oſſa
Quum furit, atque artus depaſcitur arida febris,
Profuit incenſos aeſtus auertere, et inter
Ima ferire pedis ſalientem ſanguine venam:
Biſaltae quo more ſolent, acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen, atque in deſerta Getarum,
Et lac concretum cum ſanguine potat equino.
Quam procul aut molli ſuccedere ſaepius vmbrae
Videris, aut ſummas carpentem ignauius herbas,
Extremamque ſequi, aut medio procumbere campo
Paſcentem, et ſerae ſolam decedere nocti:
Continuo culpam ferro conpeſce, prius quam
Dira per incautum ſerpant contagia volgus.

Non

456 *meliora omina*, pro conſequenti, auxilium deorum.

457 *dolor*, morbus, exulceratio, *depaſcitur*, νέμεται, abſumit, vt Graecorum poetarum γυιοβόρος πυρετός. 459 *incenſos aeſtus*, vulgarius *feruidos*, Tum *profuit*, prodeſt. 461 *Biſaltae*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniae oris habitantes; alii ex iis etiam vltra Strymonem, De *Gelonis* v. Ge. II, 115. 462 *Quum fugit*, ſimpl. migrat, vt apud Horatium, et a Boryſthene inde per Getarum deſerta, cis et vltra Iſtri oſtia, deſcendit in Thraciam et ad Rhodopen. De lactis equini vſu nota res eſt.

464-469 Signa pecoris febri tentati enumerat: *Quam videris — Continuo culpam compeſce*, h. ſtatim occide. *culpam*, h. cauſſam morbi, malum, vitium, *compeſce*, coerce, ne latius ſerpat, *ferro*, ipſa pecudis caede. Gratius Cyneg. 410 *In primo acceſſu triſtis medicina; ſed vna Pernicies redimenda anima, quae prima ſequaci Sparſa malo eſt, ne dira trahant contagia vulgum.* Cf. ibid. v. 369 ſq. 467 *ſerae decedere nocti*, v. Ecl. VIII, 88, exquiſitius ac *ſera nocte*; vti aduentanti aut acce-

Non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo,
Quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora conripiunt; sed tota aestiua repente,
Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aerias Alpis et Norica si quis
Castella

accedenti de via decedimus.

470. 471 Infirmum et variis morbis obnoxium pecus ouillum. Conferri potest Varro II, 3, 5. 8: Colum. VII, 5: Geopon. XVIII, 9: Gratius Cyneg. 479 sqq. *turbo agens hiemem*, procellas, imbres; non tam *creber*, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbines in mari exoriuntur. cf. Ge. IV, 80. 81. *pestes*, morbi. *aestiua*, vt v. 64 *pecuaria*, pro gregibus. 473 *Spemque gregemque*, „agnos cum matribus:„ Seruius.

474 *Tum sciat* aliquis, morbis totos greges abripi. Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendae sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiae descriptiones ap. Hippocrat. Epidem. III sect. 3. (etsi haec non pestis proprie dicta, sed lues) Thucyd. II, 47 sqq.; tum, qui omnes Maronem aemulati sunt, ornatus varietate mirabili, Ouid. Met. VII, 518 sqq.: Silium XIV, 581 sqq.: Lucan. VI, 80 sqq.: Senecam Oedip. 35 sqq. Comparationis huius gustum dare potest Scaliger lib. V Poetices c. 11. Hic quidem mireris, quid Interpp. adduxerit, vt, post Seruium, hanc pestem eandem cum illa, quae Peloponnesio bello ineunte Atticam inuasit, esse existimarent; quae ipsa res et alteri errori locum dedit, vt omnia vtrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quae ante aliquod tempus maxime afflixerat Noricum, h. terras, quas nunc episcopatus Salzburgicus, magna Austriae pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *aerias* Alpes vocat, perpe-

Castellà in tumulis, et Iapydis arua Timaui,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.

Hîc quondam morbo coeli miseranda coorta est
Tempestas, totoque auctumni incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Conrupitque lacus; infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex; sed, vbi ignea venis
Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor; omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.

Saepe

tuo montium epitheto. 475 *Timauum*, in Venetorum oris fluuium, a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellauit. v. ad Aen. I, 242. 476 *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. *post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*. Pro saltibus et pascuis dixit ornate *castella in tumulis, arua, regna, saltus*.

478 *morbo coeli*, vitio aeris. cf. Aen. III, 137. 138. *tempestas* h. l. temperies. *totoque auctumni incanduit aestu*, non tam exarsit, ortus est, aut durauit toto auctumno, sed aer inflammatus est tota aestus auctumnalis vi. Solet enim auctumni aestus in primis grauis et intolerandus esse et morbos gignere. 481 Ordinem, inquit Seruius, secutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. *tabo*, veneno, miasmate aeris. cf. Lucret. VI, 1123. 1124. 482 *Nec via mortis erat simplex*: varii morbi exitus, variique mortis modi, quales mox nonnulli enumerantur: 483 sq.: 494 sq. 482-485 Primum aestu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur, mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum. *Sitis* pro aestu, calore, vnde sitis oritur, vt iam Seruius exposuit. *sitis ignea* (h. sicca, arida) *acta omnibus venis*, per omnes venas penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum*

Saepe in honore deûm medio ſtans hoſtia ad aram,
Lanea dum niuea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda miniſtros.
Aut ſi quam ferro mactauerat ante ſacerdos,
Inde neque inpoſitis ardent altaria fibris;
Nec reſponſa poteſt conſultus reddere vates;
Ac vix ſuppoſiti tinguuntur ſanguine cultri,
Summaque ieiuna ſanie infuſcatur arena.
Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad praeſepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
Tuſſis anhela ſues, ac faucibus angit obeſis.

Labitur

num flagrauit ad oſſa, Lucret. VI, 1166. ***adduxerat artus***, cute contracta, quod fit ea exareſcente, vt in febri. ***adducta cutis*** ex Ouidio nota Met. III, 398. ***liquor fluidus***, humores corrupti, tabum. cf. Lucretiana VI, 1202 et rel. ***trahebat omnia oſſa in ſe***, dum quaſi in tabo natarent, ***oſſa minutatim morbo collapſa***; cuius generis liquationes et reſolutiones oſſium etiam in aliis morbis videmus. 486 ***in honore deum medio***, in medio ſacrificio; noto vſu voc. ***honos***. 487 ***dum*** ei ***circumdatur infula lanea vitta niuea***, poetica ratione. ***Infula*** eſt latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, ***vittis*** alligari et conſtringi ſolita. v. Lucret. I, 88. 89. 489 ***ante***, h. antequam moriens caderet. ***inde***, ex ea victima neque fibrae, h. exta, ardent impoſitae altaribus; cum autem nec minus ipſa ara pro victima ei impoſita ponatur, hinc, ***altaria ardent***, exquiſitius dixit. 490 int. ***exta muta***, cum aliqua pars aut deeſſet aut corrupta eſſet. 492. 493 vix ſanguis inde fluit. ***ſuppoſiti cultri***, e ſacro ritu ſubter iugulum adacti. Cf. Aen. VI, 248 et Serv. 493 ***ieiuna ſanie***, tenui ac pauco humore eoque corrupto. Mox ***hinc*** eſt porro.

497 De ***angina*** loquitur, Gr. ὐάγχη aut βράγχος, qui et morbus ſuum peculiaris. Laudant Ariſtot. Hiſt. Anim. VIII,

Labitur infelix, ſtudiorum atque inmemor herbae,
Victor equus, fonteſque auertitur, et pede terram
Crebra ferit; demiſſae aures; incertus ibidem
Sudor; et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura reſiſtit.
Haec ante exitium primis dant ſigna diebus.
Sin in proceſſu coepit crudeſcere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu grauis; imaque longo
Ilia ſingultu tendunt; it naribus ater

Sanguis,

VIII, 21. *fauces obeſas* Seruius explicat *tumentes*. 498 *ſtudiorum*, (h. curſus ſimpliciter, *atque herbae immemor* (cf. v. 520 et ſup. 216) ita malim iungere. nam *infelix ſtudiorum*, h. infelicis ſtudii, non eſt hac in re equus. Apparet etiam ex imitatione Ouidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnaeque in puluere famae, Degenerat palmas*; veterumque oblitus honorum ad praeſepe gemit, *morbo moriturus inerti*. 499 *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei proſit viciſſe curſus certamine. *fontes auertitur*, potum auerſatur. 500 *Crebra*, crebro, vt iam ſaepe. *incertus*, qui per vices accedit et recedit, inconſtans, *ibidem*, circa aures, capitis ſudor. ſignate. Lucret. VI, 1185 *Sudoriſque madens per collum ſplendidus humor*. 501 *ille quidem morituris frigidus* ex notiſſimo quidem Hippocratis aphoriſmo IV, 37 *οἱ ψυχροὶ ἱδρῶτες, ξὺν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι, θάνατον σημαίνουσι.* 502 h. et dureſcit. *ad tactum*, tactu, cum tangeretur, *tractanti*, tangenti, reſiſtebat, *dura*, dum tenta ac ſicca eſt.

504 *crudeſcere*, crudior ac ſaeuior fieri. ita demum Seruianum locum habet: *validior fieri*. Vt contra *miteſcere*, *molliri*, dicuntur, quorum nimia vis imminuitur. 505. 506 Lucretius VI, 1184 *Creber ſpiritus aut ingens raroque coortus*. Sed, quae tantum illuſtrant, hic quidem afferre non poſſumus. Multa huiuſmodi apud Cerdam videri poſſunt. 507 *tendunt*

Sanguis, et obſeſſas fauces premit aſpera lingua.
Profuit inſerto latices infundere cornu
Lenaeos: ea viſa ſalus morientibus vna.
Mox erat hoc ipſum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipſique ſuos, iam morte ſub aegra,
(DI meliora piis, erroremque hoſtibus illum!)
Diſciſſos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans ſub vomere taurus
Concidit, et mixtum ſpumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. It triſtis arator,
Moerentem abiungens fraterna morte iuuencum;
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbra altorum nemorum, non mollia poſſunt
Prata

tendunt ſe, vt iam ſaepe; aut *tendunt* ſc. pecudes, vt modo v. 503 *dant*. 508 *lingua aſpera*, inflammatione, *premit*, quia ſimul intumuerat (vt Ouid. Met. VII, 556 *Aſpera lingua tumet*), *fauces obſeſſas*, ſeu ſimpliciter conſtrictas, interclusas ipſo tumore, ſeu vlceribus, quae frequentia in hoc morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146 *vlceribus vocis via ſepta coibat*. φλυκταίνας Graeci appellant. 509 Imitatione expreſſa a Nemeſ. Cyneg. 228. 229. Vini vſum omnes fere veteres hac in calamitate commendant: tamquam antiſepticum; etſi ſaepius nocere quam prodeſſe debuit. 512 *Ardebant furiis*, furore corripiebantur ii, quos vinum infuſum refecerat. 513 Verſus eximio cum artificio inſertus; abominatione hac ad miſerationem et ipſa faciente: date *errorem*, furorem, mentis abalienationem, *hoſtibus*, profanis, impiis, ſceleſtis, opp. *piis*. Exemplum Nicandri aemulatur Ther. 186 Ἐχθρῶν που τέρα κεῖνα καρήασιν ἐμπελάσειε. Sed et in ſqq. mirare dilectum poetae, cum quo omnia ea potiſſimum memorat, quae non tam horrorem quam miſerationem mouere poſſint. 515 *fumans* ſudore. 517-519 Lacrimoſam imaginem ſenſit

Prata mouere animum, non, qui per ſaxa volutus
Purior electro campum petit amnis; at ima
Soluuntur latera, atque oculos ſtupor vrguet inertis,
Ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
Quid labor aut benefacta iuuant? quid vomere terras
Inuertiſſe grauis? atqui non Maſſica Bacchi [525
Munera, non illis epulae nocuere repoſtae:
Frondibus et victu paſcuntur ſimplicis herbae;
Pocula ſunt fontes liquidi, atque exercita curſu
Flumina;

ſenſit et expreſſit Statius Theb. IX, 82-85. Alius locus e Tryphiodoro dignus, qui comparetur v. 14-16. 521 *mouere animum* ſc. iuuenci, qui conciderat. Eſt autem poeta dignius, non in toto boum genere morari, ſed ad ſingula exempla procedere. Expreſſit Lucretium II, 361-363. 522 *Electrum* metallum, non ſuccinum, intelligendum puto, quia illud ſplendore nobilius, et commune fere poetis eſt, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adſtipulatur Seruii auctoritas. cf. Callimach. in Cer. 29 et ibi Spanhem. *At* h. l. apodoſin facit, vt ap. Gr. poetas ἀλλὰ, ἀτάρ. 523 *Soluuntur latera ima*, flacceſcunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525-530 Sex horum verſuum pulchritudinem ita admirabatur Poetices lib. V c. 11 p. 264 b. Scaliger, vt eorum auctor fuiſſe mallet, quam Croeſum aut Cyrum dicto audientem habuiſſe. Equidem malim certe verſus ſcripſiſſe, quam eos tantum interpretari. 526 *terras graues*, ſpiſſum, pingue ſolum, vnde difficilis aratio, *glebae cunctantes*, vt Ge. I, 236, quaeque nec minus adeo *graui vomere*, *graui labore*, indigent. *Maſſica* vina. v. Ge. II, 143. 527 *epulae repoſtae* in tam varia interpretatione malim accipere pro ſimplici *poſitae*, *appoſitae*, vt Ge. IV, 378 *et plena reponunt pocula.* Si tamen vis in compoſito quaerenda, equidem inde petam, quod ſinguli ferculorum miſſus nouis menſis apponi ſolebant; vt ideo ſit, iterum iterumque appoſitae. 529. 530 *exercita curſu Flumina.*

Flumina; nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra boues Iunonis, et vris
Inparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
Vnguibus infodiunt fruges, montisque per altos
Contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat; timidi damae ceruique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.

Iam

mina, h. vexata, fatigata; ornatui seruit epitheton, vt *fessae erroribus vndae*, decurrentes aquae.

531 Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, vt penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram. 532. 533 Male post Seruium Intpp. Iunonem Argiuam et eius sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc aduocant. *sacra Iunonis* pro quibusuis sacris ponit; sed in his niuearum boum vsus inprimis insignis erat ad pompam deae ducendam. Pro *bubus* itaque *bufalos* (nam hi sunt h. l. *vri*. v. sup. ad Ge. II, 374) currui iunctos dicit. *impares* simpl. quod alter maior alter minor, diuerso etiam, si placet, colore, esset. *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, vt *puluinaria*, pro templis, iam Seruius exposuit. *alta* autem, h. alte exstructa, ad notam copiae et magnificentiae donariorum.

534 Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *vnguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *contenta ceruice*, quae intenditur. Vsus vocis Lucretianus. Quam ornata haec omnia!

537 Etiam feras lues tentat. *insidias explorat ouilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere, insidiis ouilia, aut obseruare circa ouilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. cf. Aen. IX, 59 sq.

noctur-

Iam maris inmensi prolem, et genus omne natantum,
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
Interit et curuis frustra defensa latebris
Vipera, et attoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aer auibus non aequus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relinquunt.
Praeterea iam nec mutari pabula refert,
Quaesitaeque nocent artes; cessere magistri
Phillyrides Chiron, Amythaoniusque Melampus.
Saeuit et in lucem Stygiis emissa tenebris
Pallida Tisiphone, Morbos agit ante Metumque,
Inque dies auidum surgens caput altius effert.

Balatu

nocturnus, noctu, vt toties vidimus. *acrior cura,* morbi. 541 Aristotelem Histor. Anim. VIII, 19. 20 negare, pisces vllo pestilenti morbo tentari, iam Cerda notauit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulsisse, quam rerum veritati, certe in illis, quae de serpentum v. 544. 545 strage memorat, quae qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Infectis tamen aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiae naturalis auctores nunc satis explorata. 543 *insolitae fugiunt,* pro: insolito more. 545 *attoniti,* torpentes, rigentes. *squamis adstantibus,* stantibus, erectis, horrentibus.

549 *Quaesitaeque nocent artes,* parata remedia. *cessere magistri,* cedunt morbo, (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177) vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *praestantissimi,* quos nominibus clarissimis exornat *Chironis,* e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis,* ex Amythaone, Aesonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et *καθαρμοῖς* maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. 551-553 Versus longe praestantissimi et pictura omni viuidiores.

Et

Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arenteſque ſonant ripae, colleſque ſupini.
Iamque cateruatim dat ſtragem, atque aggerat ipſis
In ſtabulis turpi dilapſa cadauera tabo:
Donec humo tegere ac foueis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat coriis vſus; nec viſcera quisquam
Aut vndis abolere poteſt, aut vincere flamma;
Nec tondere quidem morbo illuuieque pereſa
Vellera, nec telas poſſunt adtingere putris.

Verum

Et pallida Tiſiphone e *Stygiis tenebris in lucem* emittitur, aut, quod grauius eſt, *emiſſa ſaeuit*, et *ante ſe agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus ſiue auguſta ſiue terribili forma apparebant, fit maior maiorque, *ſurgit*que adeo et *effert caput auidum*, quia ipſa mortis auida, *indies altius*. Interea vndique circa ipſam armenta et greges aegrotant, mox toti greges pereunt 554-557. at quanto feralius ipſa *dat*, edit, *ſtrages*, etc. Priora imitatus eſt Gratius Cyneg. 373 *Quod ſiue a Stygia Letum Proſerpina nocte Extulit, et Furiis commiſſam vlciſcitur iram*, h. et emittit furias, quae vlciſcantur iras ſuas. 559 ad f. Vnicus modus reſtabat peſtilenti morbo medendi (isque noſtrorum quoque ſapientum iudicio vnicus), vt tacta cadauera ex conſpectu hominum auferrentur, *vt humo tegerentur.* Nihil enim ex toto animante vſui alicui inſeruire poterat. *Coriorum* nullus erat vſus, ſi quis ea deripere et corpora iis nudare voluiſſet; *carnes* autem, h. corpora, cute nudata, in tanta copia nec aqua nec igni conſumi poterant; reſtabat adeo, vt terra defoderentur. Sed nec *lanae* vllus vſus erat, corrupta *pelle* per vlcera et ſaniem, quae eſt *illuuies*, nec tutum erat eas lanas (*telas* a conſequente appellat), peſtilenti putredine infectas, attingere. Quid? quod adeo ſi quis veſtem inde confectam, *amictus inuiſos*, quos abhorreres,

in-

Verum etiam inuisos si quis tentarat amictus:
Ardentes papulae, atque inmundus olentia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore contactus artus sacer ignis edebat.

indueret, *papulis*, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rodenti sanie tumentibus, et foetido *sudore*, ac breui tempore post *sacro igni* corpus infestabatur. Est autem *sacer ignis* erysipelatis φλεγμονώδους genus, v. Celsum V, 28, 4; quamquam is ab erysipelate diversum facit. Aliis phlegmone est. Pro: *nec longo tempore* eius, qui tentarat, induerat, *artus*, vel ei *artus sacer ignis edebat*, dixit plenius, *moranti* ei; non per longum tempus ei moras trahere licebat, cum sacro igni tentari coepit.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON
LIBER QVARTVS

ARGVMENTVM

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Maecenatisque propitiam voluntatem sibi exorat 1 — 7. *Inde de aluearii situ, fabrica et apparatu praecipit* — 50, *tum de examinum exeuntium cura, seu vere ineunte vagantur* — 66, *seu ad pugnam exeunt discordibus inter se voluntatibus super rege creando* — 87. *Tum alteruter rex est necandus* — 102, *aut si temere vagantur apes, partim regibus alae sunt resecandae, partim gratae herbae circa alueare serendae* — 115. *Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum aliis tractandum reliquit* — 148. *De ingeniis, naturis et moribus apum agit, reuocata eorum oeconomia, quam vocamus, ad reipublicae formam, quam enarrat* — 218; *tam sollerter institutam illam, vt rationis illae munere impertitae esse videantur* — 227. *Sequitur locus de exemtione fauorum* — 238; *sin relinquatur pars fauorum, quae tum curanda sint* — 250. *De morbis apum et morborum cura* — 280. *De examinis extincti reparatione et de progeneratione apum ex iuuenco peremto et putrefacto* — 311. *Quod cum inuentum Aristaei esse perhibeatur: descendit ad enarrationem fabulae: qua ille fertur extincto examine adiisse matrem Cyrenen, ab hac iussus consulere Proteum, de caussis calamitatis et eiusdem remediis, edoctusque, euenisse sibi rem ob piaculum contractum ex Eurydices, Orphei coniugis, raptu, inferias ei fecisse: quo facto boum corpora in luco relicta paullo post examinibus nouis efferbuere.* — *ad fin.*

Protenus aerii mellis coeleſtia dona
Exſequar. Hanc etiam, Maecenas, adſpice partem.
Admiranda tibi leuium ſpectacula rerum,
Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores,

1 Deinceps de mellificio ſe dicturum eſſe pollicetur. *aerium mel*, quia ex rore (qui vtique ex aere defluit, inquit Seruius,) colligi ab apibus credebatur. Seneca Epiſt. 85 *Quibusdam placet, non faciendi mellis ſcientiam apibus eſſe, ſed colligendi. Hinc mel aerium Vergilio, quod ex rore aeris factum: Protinus — dona.* cf. Plin. XI, 12 ſ. 12: Ariſt. Hiſt. Anim. V, 22: Colum. IX, 14, 20 et alios, quos Cerda laudat. Erroris quidem cauſa facile intelligitur; eadem tamen de cauſſa, *coeleſtia dona*, deorum munus, appellat mel. conf. Plin. l. l. Ceterum ab initio ſtatim huius libri adoleſcentes *ad duo* attendant, *primum* ad artificium rem tenuem et exilem imaginibus cum gratis et iucundis, tum praeclaris et magnificis, ſine inepto tamen faſtu, ornandi; *deinde* ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamuis ieiunum et exile, quorſum maxime epiſodiorum opes referas. Sed *ornatum* quidem *ac varietatem* maxime *modo* ab maiorum animantium, pecudum et armentorum, *modo* ab hominum attributis, inprimis iis, petitum videbis, quae humanae vitae et hominum ſocietati ac coniunctioni, rebus publicis adeo et exercitibus, propria eſſe videntur: vnde *tecta, aedes, penates, lar, thalami, cunabula, ſtabula, oppida, vrbs, aula, regna, praetoria, portae* et alia arceſſita ſunt, quorum quidem vſum ipſa ſuppeditauit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam, neſcio quam, et ſollertiam apum ingeniis tribuunt, eamque mirificis rerum miraculis exornant, et quae illae occulto aliquo naturae ductu et impetu, cuius rationem idoneam reddere non poſſumus, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem, referunt. Poeta autem praeclare his praeſidiis vſus eſt; habet enim inſignem ad animos noſtros ſuauitatem, ſi noſtrorum morum ac conſiliorum imaginem in aliis animanti-

Mores, et ſtudia, et populos, et praelia dicam.
In tenui labor: at tenuis non gloria; ſi quem
Numina laeua ſinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio ſedes apibus ſtatioque petenda,
Quo neque ſit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent), neque oues haedique petul-
Floribus inſultent, aut errans bucula campo (ci
Decutiat rorem, et ſurgentis adterat herbas.
Abſint et picti ſqualentia terga lacerti
Pinguibus a ſtabulis, meropesque, aliaeque volucres;

Et

mantibus adumbratam videamus. Totus autem hic de apibus locus multis illuſtrari poteſt poſt Varronem III, 16, vnde pleraque ſumta, ex Columellae libro IX, qui, dum de apum diſciplina tradit, praeter Celſum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium ſecutus eſt. Adde Ariſtot. Hiſt. Anim. V, 20-22 et IX, 40 et hunc poeta ſaepe ad verbum expreſſit. Plin. XI, 1-20: Geopon. XV: Pallad. I, 37-39. Columellae ea loca adſcripſimus, in quibus ad Virgilium reſpexit. 6 conf. Ge. III, 289. 290. 6. 7 *ſi quem Numina laeua ſinunt* ſc. dicere haec; quod vtique proximum eſt. *Laeua* autem, etſi exemplum huius vſus aliud non eſt, h. l. ex augurali diſciplina petitum vocabulum eſſe neceſſe eſt, vt ſint dii ſecundi, propitii. Nam vix ſatis procedit, ſi accipias: modo per aduerſa numina liceat, h. modo ne quod numen aduerſetur, et modo Apollo (paſtoralis, Nomius) inuocatus faueat. 8 De aluearii ſitu praecipit: quae cauenda ſint — 17, quae optanda — 32. Eadem praecipiunt Varro III, 16, 12 ſq., quem poeta omnino ſecutus eſt, et reliqui, quos ſupra laudauimus, inpr. Columella IX, 4-7. Idem locum hunc excitat c. 4 pr. 12 *ſurgentes herbas*, creſcentes, vt Ecl. V, 39: Ge. I, 161 et alibi. 14 *merops* nota auis, apibus inimica, *apiaſtrum* vulgo vocant, aut ab apum comeſtione nomen imponunt *Immenwolf*,

Et manibus Procne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt dulcem nidis inmitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis, fugiens per gramina, riuus;
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:
Vt, quum prima noui ducent examina reges
Vere suo, ludetque fauis emissa iuuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori;
Obuiaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transuersas salices, et grandia coniice saxa:
Pontibus vt crebris possint consistere, et alas
Pandere ad aestiuum solem; si forte morantis

Spar-

wolf, Bienenfraß. 15 Ovid. Met. VI, 669 *neque adhuc de pectore caedis Excessere notae; signataque sanguine pluma est.* Maculas in hirundinis collo rubellas ab sanguine repetunt poetae, quo, cum filium manibus suis iugulabat, respersa est. Pro maculis itaque doctius manus memorat poeta. 16 Et ipsas apiculas rapiunt, vt pullis suis comedendas apponant. *nidi* pro pullis. Ornatissimus versus!

18 *stagna virentia musco,* stagna dulcis aquae, siue ripa musco obducta, siue saxis musco coopertis exstantibus. cf. Ge. III, 144: Ecl. VII, 45: Lucret. V, 949: Hor. Epist. I, 10, 7. Mox *tenuis riuus* signate, nam profundus ac rapidus abriperet apes aquantes. cf. Varron. III, 16, 27 aquam — ita *vt ne altitudine ascendat duo aut tres digitos* etc. *tenuis fugiens riuus,* duplici epitheto. v. ad Ge. I, 407. 21 *prima,* cum primum euolauerit. 22 *vere suo,* sibi grato et aptissimo: *Serv.* seu quo ipsae natae sunt et adoleuere. 23 *decedere calori,* vt *nocti* sup. Ge. III, 467. 24 Pulcherrimus versus: *arbos obuia teneat hospitiis s.* h. excipiat.

25 *seu stabit iners humor,*

in

Sparſerit, aut praeceps Neptuno inmerſerit Eurus.
Haec circum caſiae virides, et olentia late
Serpylla, et grauiter ſpirantis copia thymbrae
Floreat, inriguumque bibant violaria fontem.
Ipſa autem, ſeu corticibus tibi ſuta cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Anguſtos habeant aditus. Nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras

Explent,

in ſtagno v. 18. 29 *aut Eurus praeceps*, ventus vehementior, cum impetu irruens, *immerſerit Neptuno*, aquae: forte nimis amplificatum hoc. 30 *Circum haec*, quae modo enarrauit, circa fontes et ſtagna, amoena prata eſſe debent. Colum. IX, 5, 6. De *caſia* herba coronaria, alias *thymelaea*, cuius fructus in officinis *granum Cnidium*; cf. Ge. II, 213: de *ſerpyllo* ad Ecl. II, 11. *thymbra* eadem quae ſatureia, *Pfefferkraut*, aut eiusdem ſaltem generis. 32 et violae proueniant. at quam ornate! imitatione expreſſit Claudianus XXXVI (de rapt. Proſerp. libr. III, 233.) *violaria*, loca violis conſita, h. l. pro violis poſſunt accipi. *irriguum* h. l. qui irrigat.

33 De fabrica aluearis. v. Colum. IX, 6. vnde §. 1 colligas, *ſuberis cortices* potiſſimum h. l. intelligi. Straminеorum aluearium vſum notum fuiſſe Romanis, non reperio. 36 *liquefacta remittit*, ornatius pro liquefacit. *remittere* pro reſoluere. 37 *neque illae Nequidquam*, h. ac propter hoc ipſum. *nequidquam* h. l. ſine cauſſa, fruſtra. at Ge. I, 95. 96. 192. 403 ſine fructu. 39 *Spiramenta*, quae v. 35 *anguſti aditus*. cf. Colum. IX, 7, 5. *fuco et floribus* h. l. ſucco florum, quo inducitur et quaſi infucatur alueus; vt recte vir doctus monuit. Habuit ante oculos Ariſtot.

 verba

Explent, conlectumque haec ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiae seruant pice lentius Idae.
Saepe etiam effossis (si vera est fama) latebris
Sub terra fouere larem, penitusque repertae
Pumicibusque cauis, exesaeque arboris antro.
Tu tamen e laeui rimosa cubilia limo
Vngue fouens circum, et raras super iniice frondis,
Neu propius tectis taxum sine, neue rubentis

Vre

verba H. A. IX, 40 p. 944 ed. Par. D. et 945 A. 40 *gluten*, s. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7 s. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi* propolis, *crassioris iam materiae, additus floribus* (succo e floribus), *nondum tamen cera, sed fauorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum gravi, vt qua plerique pro galbano vtantur.* Varro III, 16, 23 *De his* propolin *vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in aluum, maxime aestate. Idaea pix* v. Ge. III, 450. 43 *fouere larem.* v. ad Ge. III, 420. 43. 44 Et reperiri solent intus in pumicum, s. saxorum, arborumque cauitatibus. 45. 46 Apum diligentiam apiarii opera adiuuandam dicit. *Laeue lutum*, nam aqua subactum sane et tactu lubricum et visu nitidum est. *vngue e limo* proprie dictum, vt medici solent, *rimosa cubilia*, in pedestri sermone: rimas cubilis, h. aluearis, *vngue circum, fouens*, hoc poetico ornatu adiectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, vt rimas obturemus. Cetera illustrat Columella IX, 14, 14 *Quidquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et, quamuis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.* 47 Subiicit nonnulla, quae in adornando aluceari cauenda sunt. De *taxo* v. Ge. II, 257: Ecl. IX, 30. *De cancri nidore, cum*

Vre foco cancros; altae neu crede paludi,
Aut vbi odor coeni grauis, aut vbi concaua pulſu
Saxa ſonant, vocisque offenſa reſultat imago.
Quod ſupereſt, vbi pulſam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, coelumque aeſtiua luce recluſit,
Illae continuo ſaltus ſiluasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leues. Hinc neſcio qua dulcedine laetae
Progeniem nidosque fouent; hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc vbi iam emiſſum caueis ad ſidera coeli

Nare

cum eſt ignibus aduſtus (vri autem ſolet in variorum morborum cura), v. Geſneri notam ad Colum. IX, 5, 6. 48 *neu crede eas paludi aut* eiusmodi loco, *vbi — odor grauis*, moleſtus, quia fortis et teter eſt. *offenſa imago*, h. *ſolidis alliſa locis*, vt Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12. cf. Colum. IX, 5 extr. Rei cauſſam Plinius adiungit XI, 19 ſ. 21 *Inimica eſt et echo, reſultanti ſono, qui pauidas alterno pulſet ictu.*

51 Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes. *Schwaermen.* conf. Colum. IX, 14, 1 et 18. *egit pulſam*, pepulit, *biemem ſol ſub terras. coelum recluſit*, tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis, etiam conſtrictum gelu. 54 *purpureos flores*, ſimpl. pulchros, vt ſaepe; *croceos* alibi, vt v. 109. *metunt*, elegantius, quam carpunt. 55 *leues* poetico ornatu, quo ipſo indicatur, cur ſuſpenſae in ſuperficie ſe librare poſſint. *hinc*, ex his floribus et fontibus, *fouent*, alunt, *progeniem nidosque* (vt v. 17 pro pullis), nouos fetus ſuos. Colum. IX, 14, 18 *Nam ab aequinoctio verno ſine cunctatione iam paſſim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores atque intra tecta comportant. neſcio qua dulcedine laetae.* idem verſus Ge. I, 412.

58 - 62 Itaque etiam noua examina, cum primum ſe aeri credunt, fontes et arbores petere videbis. *Caveas,*

Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator; aquas dulcis et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge sapores,
Trita melisphylla, et cerinthae ignobile gramen:
Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum.
Ipsae consident medicatis sedibus; ipsae
Intima more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint: nam saepe duobus
Regibus incessit magno discordia motu,

Con-

veas, de alueo, a theatri sedibus petita imagine. 59 *per aestatem liquidam*, per aerem liquidum, aestiua serenitate. *Nare*, volare, vnde mox: *trahi vento*; contra *nauis volat* apud poetas. 60 *nubes*, perpetuum de examine. 61 *Contemplator*, de forma hac v. sup. I, 187. *Huc*, in arborem, ne vlterius procedat agmen, vtque in nouum alueare condi possit; *adsperge sapores iussos*, succos, quos adspergere moneo, iubeo; inf. v. 549 *monstratas excitat aras*. cf. Varron. III, 16, 30. 31. adde 22. 23 et 14. 63 *melisphyllum*, seu melissophyllum, apiaster, cf. Varron. III, 16, 10: vulgo *melissa*. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia siluestris ac valde frequens, hinc *ignobile gramen* h. herba. v. Plin. XXI, 12. conf. Colum. IX, 9, 13, vbi et hic versus laudatur, et c. 12. 64 *Matris cymbala*, in magnae matris Deorum, Cybeles, sacris adhiberi solita, vt notum. Ceterum tinnitu aeris apes cogi et in aluearia condi, res vulgari vsu cognita. 65 *medicatis sedibus*, h. in loco succis adsperso et oblito. *medicare* v. ad Ge. I, 193. *cunabula* pulchre, quia de fetu apum.

67 Poeta negligentiore oratione vsus est, et, dum in digressionem abripitur, praestantissimum omnium confessione locum, apodosin non nisi v. 86. 87 subiunxit; ita vt reliqua omnia in medio interiecta sint. Si noua examina alueari prodeunt, tinnitu aeris reuocantur; sin ad pugnam exierint, adspersione pulueris. *Regibus incessit discordia*,

pro

Continuoque animos volgi et trepidantia bello
Corda licet longe praefcifcere; namque morantis
Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos fonitus imitata tubarum.
Tum trepidae inter fe coeunt, pennisque corufcant,
Spiculaque exacuunt roftris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipfa ad praetoria denfae
Mifcentur, magnisque vocant clamoribus hoftem.
Ergo, vbi ver nactae fudum camposque patentis,
Erumpunt portis; concurritur; aethere in alto
Fit fonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem,
Praecipitesque cadunt. Non denfior aere grando,
Nec de concuffa tantum pluit ilice glandis.
Ipfi per medias acies, infignibus alis,

Ingentis

pro vulgari ratione; *reges inceffit*. *Reges*, quos nunc apum matres effe fcimus. 69 *Corda bello trepidantia*, h. animos trepidantium, feftinantium, fatagentium, dum fe ad bellum accingunt, vt mox *trepidae coeunt*, h. feftinantes, alacritate pugnandi, non timore. Alibi Ge. III, 105 *exfultantiaque haurit Corda pauor pulfans*. Transtulit autem poeta ea, quae omnium apum migrationes antecedere folent, ad id, quod interdum fub idem tempus accidere folet, cum bellum ciuile apes mouent; et habuit ante oculos Ariftotelem H. A. IX, 40 p. 946 E: Varron. R. R. III, 16, 30: poetam autem viciffim Columella IX, 9. 71 dum bombum faciunt. *fracti fonitus*, h. non continui, modo fortiore modo remiffiore fpiritu. 74 *Spicula roftrorum*, aculeos, acuunt. 75 *praetorium* h. l. ex vfu caftrenfi. *mifcentur*, conueniunt; mox 79 *mixtae*, pugna congreffae; vtrumque ex μίγνυσθαι, μιχθῆναι. 77 *ver fudum*, coelum fudum verni temporis; idem funt *campi patentes*, aer purus et liquidus, non nubibus claufus. 82 *Ipfi*, reges.

Ingentis animos angufto in pectore verfant,
Vfque adeo obnixi non cedere, dum grauis aut hos
Aut hos verfa fuga victor dare terga fubegit.
Hi motus animorum atque haec certamina tanta
Pulueris exigui iactu conpreffa quiefcent.
  Verum vbi ductores acie reuocaueris ambo;
Deterior qui vifus, eum, ne prodigus obfit,
Dede neci; melior vacua fine regnet in aula.
Alter erit maculis auro fqualentibus ardens;
Nam duo funt genera; hic melior, infignis et ore,
Et rutilis clarus fquamis: ille horridus alter

Defidia,

84 *obnixi non cedere*, in vulgari oratione: *vfque adeo obnituntur, donec* — 86 cf. ad v. 67. 87 *compreffa quiefcent*, comprimentur.

90 Diffidium ciuile inter examina enecto altero rege fedandum cum fit: nunc de fpecie ac colore regum et ceterarum apium agitur. *melior*, fortior, victor. *prodigus* h. l. qui tantum mel confumit, nullum ipfe parat. 91 Sequentes verfus recitat et illuftrat Colum. IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Ariftotele confecti H. A. X, 40 p. 945 D. E. ed. Parif. Opp. *maculae fqualentes*, tinctae, obductae, *auro*, h. maculae aureae. cf. Aen. X, 314: XII, 87. Vnde mutuatus eft Silius II, 547. 583. Putidum eft Grammaticorum (v. Gell. II, 6: Macrob. VI, 7: Nonium VI, 26) commentum, *fqualere* a *fquamis* deducentium. Sed, cum *fqualere* communiter de corpore, illuuie et fordibus obducto, dicatur, apud poetas de quacunque re, cui aliquid illinitur, incruftatur, adeoque etiam de colore adfcititio, vfurpatur. Nam proprie *fqualent* quae non funt laeuia ac nitida; vt eadem *horrere* dicuntur quae afpera funt, etiam fine fordium notione: paullo poft. 92 *infignis ore*, forma. mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16 *Omnibus* (regibus) *forma femper egregia et duplo, quam ceteris, maior.* 93 *alter ille horridus*, foedus adfpectu (mox *turpes horrent*, eodem fenfu v. 96). *defidia*.

Desidia, latamque trahens inglorius aluum.
Vt binae regum facies, ita corpora plebis.
Namque aliae turpes horrent: ceu puluere ab alto
Quum venit, et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliae, et fulgore coruscant
Ardentes auro, et paribus lita corpora guttis.
Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo
Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.

At

desidia, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens aluum*, obesus, *πλατυγάστωρ*.

96 *turpes horrent* pro sunt, sed cum notione asperitatis. Nam, quibus superficies non laeuis, sed aspera, inaequalis, hirta, ea horrere dicuntur poetis. Vt mare fluctu, terra aestu sup. III, 161 et saepe alia. *ceu viator horret*, *cum venit ab alto puluere*, ex via puluerulenta, puluere alte a vento in aerem leuato, acto. *spuit terram*, in terram; pro compos. inspuit. *Aridus*, pro siccus, sitiens. vt *αὐαλέος* ap. Callim. in Cer. 6 *ὄκ᾽ ἀφ᾽ αὐαλέων στομάτων πτύωμες ἄπαστοι.* 99 *Ardentes corpora*, corporibus, *lita*, illita, oblita, inducta, *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expressit et excitauit Colum. IX, 3, 2: idem affirmat, Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Hist. Anim. IX, 40. adde V, 22) esse secutum. Cf. Varron. III, 16, 19. 100 Ex his praestantissimi apum fetus educantur; ex his optimum mel paratur. *coeli* (v. ad Ge. III, 327) *tempore certo*, vere et auctumno. *premes* eliquando. cf. v. 140. 101 *mella liquida* et communi naturae mellis epitheto et vero etiam proprio quodam dicuntur: etsi sic modo in vitio haberi possunt tamquam fluentia, vt v. 36 (opponuntur *tenacia* v. 57), modo in laude, vt h. l., vt opponantur iis, quae faece ac sordibus crassa sunt. cf. inf. 163. 164. Porro, quod sequitur, veteres vina melle condiisse, atque hinc etiam mulsum conficere consueuisse, satis notum est vel ex Horat.

At quum incerta volant, coeloque examina ludunt,
Contemnuntque fauos, et frigida tecta relinquunt:
Instabilis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Inuitent croceis halantes floribus horti,
Et custos furum atque auium cum falce saligna
Hellespontiaci seruet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta ferat late circum, cui talia curae;

Ipse

Horat. Sat. II, 4, 24. *durum saporem*, austerum. 104 Examina autem temere vagantia comprimenda sunt regibus ne euolent prohibitis et florum copia in propinquo apes inuitante. *frigida tecta* ex hoc ipso, quod aluearium ab apibus destitutum est; nam cum assidue incolunt, tum *fouent*, vt v. 43 *fouere larem*. Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam opus, quod *feruet*, huc trahi nequit. 106 Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 10, 3 et IX, 9, 8. 107 *quisquam*, quasi de militibus loqueretur. *altum iter*, de volatu. 109 horti, in quibus sunt flores halantes. 110 Omnia hic vulgo nota. Sed quid ad apes Priapi signum? Scilicet pro eo quod dicendum erat: Sit hortus circa aluearia, ornate dixit: Sit Priapi signum: quod, in omnibus hortis positum, arcere falce sua etiam ab alvearibus fures et terrere aues videri poterat. conf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampsaci ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, nec minus constat. *tutela Priapi*, pro *Priapus*, *custos*, pro qui custodit hortos a furibus, obseruat fures. 112 De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Graecia frequentissimus. *semper virens pinus* memoratur etiam Colum. IX, 4, 2 et 5, 6; erat autem illa veteribus inter horten-

ses

Ipse labore manum duro terat; ipse feracis
Figat humo plantas, et amicos inriget imbris.
Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
Vela traham, et terris festinem aduertere proram:
Forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti;
Quoque modo potis gauderent intuba riuis;
Et virides apio ripae, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,

Pallentis-

ses arbores, vt vel ex Ecl. VII, 65 et inf. v. 141 patere potest. 115 *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluuio. *irrigat imbres*, sc. plantis, vel in plantas, exquisitius, quam vulgare: *irrigat plantas imbribus*. conf. Aen. I, 691.

116 - 148 De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Rapini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Versus sunt longe ornatissimi, in primis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis.

118 - 124 Forsitan de cura hortorum dixissem. Iam ornatum contemplare. 118 *pingues hortos*, solo pingui adeoque fertili. *quae cura colendi ornaret hortos*, in prosa: *esset*; in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem*, *festinarem*, — *canerem*. 119 *Paestum*, s. Posidonia, Lucaniae vrbs, ad sinum Paestanum, non longe a Silaro, rosis clara vrbs apud poetas; nuper iterum ruinis repertis celebrata. *biferum* autem propter egregiam coeli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. η, 117-121. 120 De *intubo* v. ad Ge. I, 120. *Apium*, σέλινον, varia habet genera, vt petroselinum. Sed hic *palustre* intelligendum videtur, nobis *Selery* dictum, quod locis riguis gaudet. 121. 122 Vsus eadem imagine Propert. IV, 2, 43 *Caeruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre*. 122. 123 De *Narcisso* v. supra

Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.
Namque sub Oebaliae memini me turribus arcis,
Qua niger humectat flauentia culta Galaesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti

Iugera

pra ad Ecl. II, 48; videtur scilicet veterum Narcissus esse *Narcissus* noster *albus circulo purpureo* vel *croceo minor*. Sed *sera comantem*, sero florentem, nam *comae* florum folia sunt, hinc ipsi flores, vt v. 137 appellat, quod sub clementiore coelo etiam seriore anni tempore, Nouembri ac Decembri, floret, vt de Thracia ac Graecia tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Plant. VI, 6: νάρκισσος ἢ λείριον — ὄψιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἡ ἄνθησις, καὶ περὶ ἰσημερίαν. *Acanthus* h. l. herbae nomen, noster *acanthus satiuus*, seu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Waelsche Baerenklau*. v. ad Ecl. III, 45, vbi *mollis*, vt inf. v. 137, quod hic *flexus*, quia adultior caulis reflectit se et vergit ad humum; propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tribuitur, quod proprie non habet, sed caulem. *tortos acanthos* dixit Colum. X, 241. *pallentes hederas*: ponit genus certum; nam sunt et nigrae.

125 De *Tarento* loquitur; *Oebalia* dicta arx h. Lacedaemonia, ab Oebalo vetere Lacedaemonis rege, Tyndarei patre. Parthenii Spartani, Phalantho duce, *diu et per varios casus iactati, tandem in Italiam deferuntur, et, occupata arce Tarentinorum, expugnatis veteribus incolis, sedes ibi constituunt.* Iustin. III, 4. Ager autem Tarentinus inter fertilissimos habitus; amne *Galaeso* irriguus, noto ex Horat. Carm. II, 6 *Dulce pellitis ouibus Galaesi Flumen, et regnata petam Laconi Rura Phalantho.* 127 *Corycium* hunc *senem* induxisse videtur Varronis exemplo, qui fratres Veianios laudat III, 16, 10. 11. Locum expressit Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus* Ciliciae oppidum, antro et croco latis notum; ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum adducitur a poeta, siue is casu eo peruenerat, siue traductus a Pompeio, qui victis piratis Cilicibus partim ibidem, partim in Grae-

cia,

Iugera ruris erant; nec fertilis illa iuuencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens, vescumque papauer,
Regum aequabat opes animis; seraque reuertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,

Et

cia, partim in Calabria, agros dedit. Omnino satis est ad poeticam rationem, vt certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta in his terris hortum colentem nouerat. 127. 128 *cui pauca relicti Iugera ruris erant.* *relictum rus* cum absolute dicatur, vix aliter accipi potest, quam siue de subseciuo, h. in metatione, cum agri assignarentur, intra limites non recepto (v. Goes. Ind. in R. Agrar. Scriptt.), siue de contemto omnino propter ieiunitatem soli neglecto et deserto agro, vt Seruius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa iuvencis, Nec pecori opportuna seges nec commoda Baccho* et mox *in dumis*). Nam *ager relictus*, sc. hereditate, auitus, cum nihil, quod eo ducat, adiectum sit, vt v. c. contrarium in illo Martialis: *Res* non parta labore *sed relicta*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. 128. 129 *nec fertilis illa iuuencis*, h. iuuencorum labore, aratione. *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit. 130 *in dumis*, in solo dumoso ac dumis indulgenti, *premens*, manu, dum decerpit, legens. v. sup. Ge. I, 157: Calpurn. V, 111 *Tu tamen aut laeues ederas aut molle salictum Valle premes gelida.* Accipiunt alii *premens*, plantans, vt Ge. II, 346. Tum *rarum olus*, proprium sationis et plantationis, quoniam olera paruis inter se interuallis, *raris ordinibus*, seruntur; *circum* in oris arearum oleribus consitarum. *Verbena*, hierobotane, *Eisenkraut*, h. l. apum caussa sata. *vescum p.* tenui grano. v. ad Ge. III, 175 *vescas salicum frondes.* 134 *carpere*, carpebat, historico modo,

Et quum triſtis hiems etiamnum frigore ſaxa
Rumperet, et glacie curſus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tondebat hyacinthi,
Aeſtatem increpitans ſeram zephyrosque morantis.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et ſpumantia cogere preſſis
Mella fauis; illi tiliae, atque vberrima pinus;
Quotque in flore nouo pomis ſe fertilis arbos
Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
Ille etiam ſeras in verſum diſtulit vlmos,
Eduramque pirum, et ſpinos iam pruna ferentis,
Iamque miniſtrantem platanum potantibus vmbras.
Verum haec ipſe equidem ſpatiis excluſus iniquis
Praetereo, atque aliis poſt me memoranda relinquo.

Nunc

modo, vt et v. 140. 135 *frigore ſaxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. 137 hyacinthos carpebat media hieme. 138 Argutus verſus. Ipſe anteuertebat praecocibus floribus aeſtatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat. 141 *pinus* v. ad v. 112. 142. 143 Fidem praeſtabant arbores, nec fruſtrabantur ſpem ex floſculis et gemmis conceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *arbos induit ſe pomis in flore nouo*; at *in florem ipſum induit ſe arbos* ſupra Ge. I, 187. 188. Mox 144 - 146 Ille etiam vlmos in ordinibus, *κατὰ ςίχους*, h. e. ille vlmorum ordines poſuerat; at elegantius *diſtulit*, diſpoſuit, *in verſus*; cf. Ge. II, 277 ſqq.: Accipi autem poſſunt haec de *transplantatione arborum iam adultarum*, quam ille Corycius ſenex felici euentu tentabat; etſi ipſa verba nihil aliud ſuppeditant quam: illum conſeviſſe ac plantaſſe arbores: id quod ornat epithetis; Hinc *ſerae* vlmi, *edura* pirus, nimium dura, valida, cf. Ge. II, 65: *ſpinas*, oxyacantha, *Hagedorn*, cui iam prunus inſita erat, tandem *platanus* (v. Ge. II, 70) iam vmbroſa. 147 Conf. ad v. 116: Colum. lib. X praef.

et

Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque aera sequutae,
Dictaeo coeli Regem pauere sub antro.
Solae communis gnatos, consortia tecta

Vrbis,

et pr. *spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur.

149 De re priuata ac publica apum agere orditur. *πολιτείαν καὶ βίον* dixerat Aristot. H. A. IX, 40. *quas naturas*, ingenia, mores, *Iupiter addidit*, indidit, dedit, vt saepe; *pro qua mercede*, ambiguum est, quo sensu dictum sit; potest enim accipi, pro quo merito, beneficio, Iouis in se illae *pauere* eum puerum, allectae *cymbalis Curetum*, *sub antro* montis *Dictes* in Creta. Fabula nota vel ex Callimacho in Iov. 50 et ibi Spanh. Sane mellificandi naturam habere debuerunt iam tum, cum Iouem alerent; verum potueruntne et hanc et reliquas naturas seu proprietates accipere a Ioue, antequam eum puerum melle nutriissent? Ita tamen debuere haec ab Euemero poeta tradita esse, quem ante oculos habebat h. l. Virgilius, si Colum. IX, 2, 3 recte dixit: — *an, vt Euemerus poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educauerunt, mox, Dictaeo specu, Iouis exstitisse nutrices*, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsae paruum educauerant alumnum. Ista *enim, quamuis non dedeceant poetam, summatim tamen et vno tantummodo versiculo leuiter attigit Virgilius, cum sic ait:* Dictaeo — sub antro. Tradiderat autem illa Euemerus in *sacra historia*, *ἀναγραφῇ ἱερᾷ*, ab Ennio latine conuersa, in qua cum aliorum deorum, tum *Iouis Dictaei*, tamquam mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum persecutus fuerat. v. Minuc. Felic. Octau. 21: Lactant. Inst. div. I, 11. Altera ratio superest rerum rationi accommodatior, quam equidem sequar; *pro qua mercede*, in mercedem eius quod pauere Iovem; vt vulgo dicitur: *pro quo*, h. pro eo quod. 153 Locus qui sequitur est ex praestantissimis propter dignitatem rerum tenuitati additam.

 ditam.

Vrbis, habent, magnisque agitant ſub legibus aeuum;
Et patriam ſolae et certos nouere penatis;
Venturaeque hiemis memores aeſtate laborem
Experiuntur, et in medium quaeſita reponunt.
Namque aliae victu inuigilant, et foedere pacto
Exercentur agris; pars intra ſaepta domorum
Narciſſi lacrimam, et lentum de cortice gluten,
Prima fauis ponunt fundamina; deinde tenacis
Suſpendunt ceras; aliae, ſpem gentis, adultos
Educunt fetus; aliae puriſſima mella
Stipant; et liquido diſtendunt nectare cellas.
Sunt, quibus ad portas cecidit cuſtodia ſorti;
Inque vicem ſpeculantur aquas et nubila coeli;
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum, fucos, pecus a praeſepibus arcent.

Feruet

ditam. 157 cf. ſupra Ge. I, 127. 158 Partitae inter ſe opus ac muniera certo ordine (hoc eſt *foedere pacto*), aliae *victu inuigilant*, victui quaerendo, cibo congerendo, operam dant, et *exercentur agris*, diſcurſu et vagatione per agros vexantur, fatigantur; vt ſaepe *exerceri laboribus magnis* dicimur, quos tractamus. Habebat hic ante oculos poeta Ariſtot. H. A. IX, 40 p. 946 extr. Lineae autem iam ſunt ductae in Heſ. Θ. 596 ſq. 160 *Narciſſi lacrimam*, guttam, nectar, humorem melleum, quem imus florum calyx exſudat. 161 *fauis*, cellulis mel recepturis, *fundamina*, propolin int. v. ſup. ad v. 40. 164 *diſtendunt nectare cellas*, ornatius, quam, replent, explent; nam maiorem abundantiam repraeſentare animo videtur, quod adeo cellularum latera tumere faciat. conf. III, 124 *diſtendet ſpicis horrea plena Ceres*. Tibull. II, 5, 84, vbi vide. Hoc idem alias eſt *rumpi*. 166 An futuri ſint imbres, ne reliquae exeant. cf. v. 191. 168 *fucos*, *Dronen*, apes maiores iis, quae mel faciunt. Colum. IX, 15, 1 *Mox vere transacto ſequitur*

Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti, lentis Cyclopes fulmina maſſis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Adcipiunt redduntque, alii ſtridentia tinguunt
Aera lacu; gemit inpoſitis incudibus Aetna;
Illi inter ſeſe magna vi brachia tollunt
In numerum, verſantque tenaci forcipe ferrum:
Non aliter, ſi parua licet conponere magnis,

Cecropias

tur mellis vindemia. Eius maturitas intelligitur, cum animaduertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod eſt genus amplioris incrementi, ſimillimum apis, et, vt ait Virgilius, ignauum pecus, *et ſine induſtria fauis aſſidens. Nam neque alimenta congerit, et ab aliis inuecta conſumit. Verum tamen ad procreationem ſubolis conferre aliquid hi fuci videntur, inſidentes ſeminibus, quibus apes figurantur. Itaque ad fouendam et educandam nouam prolem familiarius admittuntur. Excluſis deinde pullis, extra tecta proturbantur, et, vt idem ait, a praeſepibus arcentur.* Vides veteres non vbique in phyſicis deſipuiſſe. 170 - 178 Vt in officina Cyclopum per partes opus fit a pluribus: ſic in alueari plurium ſtudiis. *lentis maſſis,* ferri, quod procudi ac duci poteſt, *properant,* properanter conficiunt, σπεύδειν, ἐπείγει, fulmen. cf. Callimach. in Dian. 49. *Lacus,* vt fontes, pro aqua poſitum. Lucret. VI, 147. 148 *Vt calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, vbi in gelidum propere* (aut potius *propter,* dum prope adſtat aqua) *demerſimus imbrem.* Hoc magis poeticum, quam vt *lacus* ipſa vaſa ſint; etſi ſic in vineis *lacus.* Ov. Met. IX, 170 *gelido ceu quondam lamina candens, Tincta lacu, ſtridit.* 175 *In numerum,* κατὰ ῥυθμόν, vt Ecl. VI, 27. Ceterum hunc eundem locum refinxit poeta Aen. VIII, 449 - 453. Compara Callimach. in Dian. 59 - 61. 176 Ne quis, quod nonnulli fecere, hanc comparationem pro inepta et ridicula habeat, cum res exiguae et tenues tam magnificis exemplis ornentur:

Cecropias innatus apes amor vrguet habendi,
Munere quamque ſuo. Grandaeuis oppida curae,
Et munire fauos, et daedala fingere tecta;
At feſſae multa referunt ſe nocte minores,
Crura thymo plenae: paſcuntur et arbuta paſſim,
Et glaucas ſalices, caſiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.
Mane ruunt portis; nusquam mora; rurſus easdem
Veſper vbi e paſtu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit ſonitus, muſſantque oras et limina circum.
Poſt, vbi iam thalamis ſe conpoſuere, ſiletur
In noctem, feſſosque ſopor ſuus occupat artus.

Nec

nentur: tenendum eſt, nos verſari in poeta, cuius partes in hoc in primis carminis genere ſunt, vt ornatu rerum tenuium delectet, quem in animantium actionibus ex eo petere fas eſt, vt humanis ſtudiis et conſiliis eas aſſimulet, adeoque etiam comparationes, iſtis proprias, ad animantia transferat. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos iam adſuefecit imaginibus, a rebus ac fatis, moribus ingeniisque hominum, petitis. 177 *amor habendi*, ſtudium acquirendi, dum mel parant. *munere*, pro cuiusque vicibus: v. 158 ſqq. 179 *munire fauos*, pulchrius quam fingere, facere, fabricari. 181 *paſcuntur*, depaſcunt, v. Ge. III, 314: II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300: I, 148: *glaucas ſalices*, Ge. II, 13: *caſiam*, II, 213: *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exſudant, glutini apum idoneum. *ferrugineos hyacinthos*, alias, *purpureos*, *vaccinia nigra* Ecl. II, 18: Nobis *lilia floribus reflexis*, *Türkiſcher Bund.* 188 *muſſant*, murmurant, fremunt: cf. Aen. XI, 454. 189 *thalami*, cubicula, pro alueis. 190 *ſopor ſuus*, ex vſu huius nominis poetico, illis ſolitus

et

Nec vero a stabulis pluuia inpendente recedunt
Longius, aut credunt coelo aduentantibus Euris;
Sed circum tutae sub moenibus vrbis aquantur,
Excursusque breuis tentant, et saepe lapillos,
Vt cymbae instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt; his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem soluunt, aut fetus nixibus edunt:
Verum ipsae e foliis natos et suauibus herbis
Ore legunt; ipsae regem paruosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt;
Saepe etiam duris errando in cotibus alas

Ad-

et vsitatus. 192 *credunt coelo*, fidem habent sereno coelo. 194-196 Obseruatum hoc multis, apes aduerso vento volantes lapillis, tamquam saburra, se onerare, ne a vento abripiantur. *cymbae instabiles*, leuitate oneris fluctuantes.

197 Inter plures veterum de *apum generatione* opiniones erat etiam haec, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi. v. Aristot. H. A. V, 21: adde c. 19. 22: Plin. XI, 16 f. 16. Nunc reginam, vulgo pro rege habitam, communem stirpis auctorem ac parentem, ouis pariundis solam vacare, post Swammerdammii et Reaumurii obseruationes communis opinio est; vnde mox excludantur apes, cum nouae matres, tum mares, seu fuci, tum mellificantes apes, in quibus nondum vlla sexus nota reperta est. 197-199 Nouus orationis color: *Illum-mirabere*, h. alia, eaque nec minus mira, apum natura est, quod concubitui non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX, 2, 4 *vtrum examina — concubitu subolem procreent, an heredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro.* 203-205 Apes et floribus et herbis fetus legere dixerat v. 200. Quae sequitur, non diuersa sed eadem sententia, nouis imaginibus exornata, est:

Adtriuere, vltroque animam ſub faſce dedere.
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipſas quamuis anguſti terminus aeui
Excipiat: neque enim plus ſeptuma ducitur aeſtas;
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat Fortuna domus, et aui numerantur auorum.
Praeterea regem non ſic Aegyptos, et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaſpes,
Obſer-

ipſae ſufficiunt regem et populum ſc. ex floribus, ſiue e *foliis* et *herbis*; nam hae modo praeceſſerant; et, vbi illi habitare poſſint, *aulas et cerea tecta refingunt*, h. fingunt, parant, ex florum ſucco ac polline. Cum itaque ex floribus et fetum, et fetus cunabula ac cubicula: et cibum etiam capiant, tanto florum ac mellis ex iis conficiendi ſtudio inflammantur, vt interdum onere, quod ferunt, ita humo affligantur, vt alas atterant acutis lapillis, et viribus exhauſtae deficiant. 205 *generandi gloria mellis*, h. ſtudium; ſpes et ſtudium gloriae ex mellis generatione. 206 *Ergo*, cum tam facili ac prompta natalium ratione ex floribus ſe reficiant — *genus immortale manet*, quod copia poetica trinis modis enuntiat. 207 *Excipiat*, vt fortuna, ſors, calamitas nos excipere dicitur; h. vt iis ſit. *ſeptima aeſtas*. v. Ariſtot. Hiſt. Anim. V, 22: Plin. XI, 20: Colum. IX, 3, 3. *plus*, plus quam. 209 *Fortuna domus* ornatius, quam domus, et hoc pro apum genere. Comparari poteſt *Fortuna domus Auguſtae*, in primis in numis; reſpectu ad ſtatum et conditionem gentis fatali neceſſitate perpetuam ac perennem futuram. cf. Oudend. ad Suet. Aug. 65.

210. 211 Videntur plures populi memorari, regum ſuorum in primis obſeruantes. *Lydia ingens*, non reſpectu ad reliqua imperia habito, ſed ad Croeſi victorias et opes. *Medus Hydaſpes*, negotium facit Intpp. Eſt enim Indiae fluuius, cui epitheton *Medus* parum conuenire videtur. Itaque poſt Seruium in Media quaeſiuere flumen huius nomi-

Obſeruant. Rege incolumi mens omnibus vna eſt;
Amiſſo rupere fidem; conſtructaque mella
Diripuere ipſae, et crates ſoluere fauorum.
Ille operum cuſtos; illum admirantur, et omnes
Circumſtant fremitu denſo, ſtipantque frequentes;
Et ſaepe adtollunt humeris, et corpora bello
Obiectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
His quidam ſignis atque haec exempla ſequuti,

Eſſe

nominis, de quo tamen Geographi ſilent. Mihi poeta videtur deſignare imperium veterum Perſarum, cuius fines ad Indiae illam partem, in qua Hydaſpes eſt, pertinebant. Pro Perſico itaque, ſeu Perſa, *Medum* amnem poetico more appellauit, vt Horat. Od. I, 2, 51 et al. 212. 213 Reſpicit locum Seneca de Clement. I, 4. 214 *crates fauorum*, pro textis; v. Ge. I, 166: vt interdum legimus amiſſo duce exercitus diripuiſſe caſtra, ſoluiſſe fidem et defeciſſe legiones. *rupere, ſoluere*, aoriſti forma. 216 V. Varr. III, 16, 8: Ariſtot. H. A. IX, 40. 217 *bello Obiectant*, armis hoſtilibus; ingruentibus hoſtibus.

219 - 227 Ex Pythagoreorum diſciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diuerſis quique modis commentantes, amplexi ſunt, haec ſunt petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fuſa, omnium animantium animas ſubminiſtrante, et eosdem, diſſoluto corpore, iterum in ſe, tamquam ſibi *συγγενεῖς*, recipiente. Cum autem illa mens ſubtiliſſimi ac puriſſimi aetheris aut ignis naturam habere crederetur: ſpiritus ex ea emanantes *aetherios hauſtus* dixit. Idem placitum expoſuit Aen. VI, 724 - 751; et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poeticorum philoſophematum ex Empedocleis eſt petita; quorum magna auctoritas quondam eſſe debuit. 219 Ex his ſignis, *τεκμηρίοις*, *atque haec exempla*, argumenta, *ſecuti*. Ornauit poeta vulgare noſtrum: His apum factis quidam adducti ſunt, vt opina-

Esse apibus partem diuinae mentis, et haustus
Aetherios dixere. Deum namque ire per omnis
Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas.
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum, sed viua volare
Sideris in numerum, atque alto succedere coelo.

Si quando sedem augustam, seruataque mella
Thesauris, relines: prius haustu sparsus aquarum
Ora foue, fumosque manu praetende sequacis.

Bis

rentur etc. 222 *coelum profundum*, altum, in magnam altitudinem exsurgens; vt contra *altum mare* pro profundo. 224 *tenues vitas*, animas, quippe aethereae naturae, *arcessere*, accipere. Mox *omnia*, sc. quae vitam sibi ex aethere arcessiuerant. 227 *Sideris in numerum*, h. e. euolare in altum aetherem; siue, vt sit pro *in numerum siderum*, f. quod magis placet, *in locum, ordinem, partem sideris alicuius*: vt v. c. Vellei. II, 73 *fugitiuos in numerum exercitus sui recipiens*. Cum enim corpore soluta anima propter aetheriam suam naturam altum petit: redit ea in coelum et astris admiscetur; vnde successit mox illa opinio, qua iustorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt.

228-237 De castratione fauorum praecipere incipit, et quidem cum praesidia contra apum iram et furorem, fumum et aquae adspersionem, tum tempus mellationis vere et auctumno tradit. 228. 229 *seruata mella Thesauris relines*, pro thesauros mellis seruati; qui *relinuntur*, vt proprie amphorae, dolia et alia oblita pice et obducta. 229. 230 *fouere ora haustu aquarum*, pro fouere aquam haustam ore, h. tenere, continere; poetica copia addit *sparsus* sc. ora, quoad ora; habens os sparsum, adspersum, prolutum, aqua; ne male olens sit. Expedita, vti patet, sententia;

Bis grauidos cogunt fetus, duo tempora messis,
Taygete simul os terris ostendit honestum
Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis;

Aut

rentia; nam foetorem apes ferre nequeunt. Nisi cum re magis conuenit, vt aqua adspersa fugentur apes, quemadmodum fumo illato, Esset hactenus antecedens pro consequente: fouere aquam ore, pro, inspergere aquam. *Fumum praetendere*, h. ante se ferre. 231-235 Bis in anno mella eximuntur: vere exacto et circa aequinoctium. *Bis grauidos cogunt fetus*, sc. agricolae, seu mellarii. *cogunt* autem, compellunt extra aluei vestibulum seu abigunt, v. Colum. IX, 15, 6: nonnulli adeo enecant, vt fauorum copia sibi fiat. *fetus* autem pro apibus omnino dixit, vt *fetus adultos* sup. v. 163. *grauidos* sc. melle, quo iam expleti et distenti sunt faui. *grauidus* pro fecundus, plenus, grauis, centies poetae. Sic, puto, nil difficultatis relinquitur. *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40: Colum. IX, 14, 5. 11: IX, 15: XI, 2, 50. 57: Plin. XI, 16 et 15. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 16, 34. 231-235 h. e. sub ortum Pleiadum (Colum. XI, 2, 36 *Decimo Kal. Maias Vergiliae cum sole oriuntur – Nonis Maiis Vergiliae exoriuntur mane – VI Idus Vergiliae totae apparent*. conf. Plin. XVIII, 26 s. 66, 1) et sub occasum, qui in VI Idus Nouembris refertur; v. Colum. ibid. §. 84; cf. 77. 78: Plin. XVIII sect. 59 et 60. cf. sup. ad Ge. I, 221. *simulac Pleias*, seu *Plias*, ex Πλειὰς, *Taygete* (est ea vna Pleiadum, quae h. l. vna cum ipsa intelligendae sunt,) *ostendit os honestum*, pulchrum, tamquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Aen. VIII, 590. 591 et alibi. *et repulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, eleuant se, *amnes Oceani* (Homerico vocabulo, vt Odyss. λ, 638. Ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex oceano assurgere videri possunt, vt sol; *spretos*, ornatu poetico adiectum, quod conuenit alioquin iis, quae pede repellimus.

Aut eadem ſidus fugiens vbi Piſcis aquoſi
Triſtior hibernas coelo deſcendit in vndas.
Illis ira modum ſupra eſt, laeſaeque venenum

Morſibus

234. 235 *Aut vbi eadem* Pleias *deſcendit coelo*, occidit, *triſtior*, quia triſti, ingrato, anni tempore, *in vndas hibernas*, tempeſtatibus vexatas, quippe menſe Novembri, quibus ſe condere videri poſſunt ſidera occidentia, *fugiens ſidus Piſcis aquoſi*. Iam in hoc aeſtuant Intpp., quale hoc ſidus ſit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Scilicet non ex aſtronomicis ſed ex grammaticis rationibus loci interpretatio erat petenda; quas vt ſatis clare exponam, duo ante monere liceat: primum, ſollemne eſſe poetis omnibus, etiam iis, qui de aſtronomicis praecipiunt, vt, in deſcribendis ſideribus, tabulas ſui temporis coeleſtes, et aſteriſmos in iis notatos, ſequantur, formasque figurasque in iis pictas ita exprimant, quaſi eae in coelo vere conſpiciantur, ſcilicet vt ornatum verſibus ſuis ex earum varietate petant. Eſt porro iisdem poetis commune, vt ſidus occidens dicatur fugere aut ſequi alterum non alia de cauſſa, quam quod in tabula coeleſti ſeu proximum ei ſeu ex aduerſo poſitum, aut quocunque modo oppoſitum vel ſubiectum, viſitur. Sic apud Manilium I, 263. 264 *Aurato princeps Aries in vellere ſurgens Reſpicit admirans auerſum ſurgere Taurum.* Praeiuit iam Homerus Il. σ, 488, Od. ε, 274, vbi Vrſa Orionem deſpicere dicitur: καὶ Ὠρίωνα δοκεύει, ex aduerſo poſitum. Ita centies Aratus et Manilius. Quod igitur Pleiades dicuntur fugere Piſcem ſeu Piſces, ad ſitum ſiderum ſpectat; nam Taurum, in cuius capite Pleiades ſunt, tamquam antecedentem ſequitur alter Piſcium; vt adeo hunc fugere videri poſſint Pleiades, dum occidunt. Piſcem autem *aquoſum* dixit, h. pluuias denuntiantem, vt *aquoſus Orion* Aen. IV, 52 et *Aries aquoſus* Ouid. Met. X, 165. Etenim Sole in Piſces ingreſſo hiemale tempus eſt. Vnde etiam *vndae hibernae* procellis vexatae. 236 Coniuncta haec cum ſuperioribus; nam dum mel exſcinditur, iras apium maxime

ex-

Morfibus infpirant, et fpicula caeca relinquunt
Adfixae venis, animasque in vulnere ponunt.
Sin duram metues hiemem, parcesque futuro,
Contufosque animos et res miferabere fractas:
At fuffire thymo, cerasque recidere inanis,
Quis dubitet? nam faepe fauos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congefta cubilia blattis;

Inmu-

experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignaua, vt non, qui eius opus conetur difturbare, refiftat.* 237 *fpicula caeca*, h. occulta: breuia, quae poffunt latere. Serv. *Morfus* pro aculeorum ictibus dici, obuium. 238 *Adfixae venis*, grauius, quam cuti, corpori. *in vulnere*, in inferendo vulnus. Nam aculeis amiffis mori apes creditae. Plin. XI, f. 19. 239-247 Sin apiarius hiemis immitioris metu, curaque apum et miferatione, non omnes fauos exfcindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat, at faltem, propter variorum infectorum infidias, fuffiendus eft alueus, inanes cellae exfcalpendae et recidendae, ne quod in iis animalculum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Obferuata haec omnia iam erant Ariftoteli, v. H. Anim. IX, 40 p. 946 A; fed in cauffis reddendis laborabat maximi philofophi acumen.

239 *parces futuro*, conditioni ac neceffitati apium futurae. Prifcianus haec ipfa ad apodofin referebat, vt effent *parce* et *miferator*. 240 Spoliato alueo et cibi penuria, hiemali tempore. 241 *Vt omnes vitiofi faui tollantur*, curandum eft. Colum. IX, 13, 8. cf. §. 11. 12: c. 14, 1. 2: Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodofi, vt fupra aliquoties, *εἶτα, ἀλλά*. 243 *ignotus Stellio*, non obferuatus, occulte adrepens. *et blattis congefta cubilia*, h. blattae, cubilibus eo, in fauos vacuos, congeftis, adedunt fauos. *lucifugis*, per noctem vagantibus; vt Seruius recte explicat. Eft vermium genus, *tineas, Bienenmotten, Raupen, Bienenwürmer* appellant, ceram depafcentium; ex erucis in chryfallides tandemque in blattas lucifugas transformari folent. conf. Colum. IX, 14, 1. 2. 8. 9. Phalaenam tineam mellonellam

Inmunisque ſedens aliena ad pabula fucus,
Aut aſper crabro inparibus ſe inmiſcuit armis;
Aut dirum, tineae, genus, aut inuiſa Mineruae
Laxos in foribus ſuſpendit aranea caſſes.
Quo magis exhauſtae fuerint: hoc acrius omnes
Incumbent generis lapſi ſarcire ruinas,
Conplebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si vero, quoniam caſus apibus quoque noſtros
Vita tulit, triſti languebunt corpora morbo;
Quod iam non dubiis poteris cognoſcere ſignis:

Continuo

nellam L. vocari huc a viris doctis video. 244 *fucus* (v. ad v. 168) *immunis*, quod ipſe nihil operae ad mellificium confert. cf. Heſiod. Ἔργ. 303. 304: Theogon. 594 ſqq. 245 *imparibus armis* h. l. quibus apes pares non ſunt. *aſper* v. Ge. III, 149. 246 *inuiſa Mineruae.* nota fabula de Arachne. 248 *Quo magis exhauſtae* apes ſunt melle ſubducto, (nec tamen eo vsque, vt fame iis pereundum ſit, nec alieno tempore) *eo acrius omnes* operam dant, vt iacturam tantam reparent; *ruinas generis lapſi*, vt paullo ante *res fractas*, a republica et imperio aliquo ſumtum. Notum autem inter meliturgos, ex mellis abundantia inertia et luxuria ſolui apes. Obſeruatum iam Ariſtoteli H. A. IX, 40 verſus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos eſſe contendebant veteres. vid. eundem et Colum. IX, 15, 3. 250 *foros*, alueos, fauos in alueis, ſiue a locis ſpectaculorum, ſiue a tabulatis nauium. *et floribus horrea texent*, florum ſucco ac polline conficient fauos; proprie cellulas, in quibus tamquam horreis mel reconditur.

251-280 De morbis apium et morborum cura. Verſus 253 ad 263 interpoſitos eſſe memento, nec male forte parentheſi includas. Comparari poſſunt Varro III, 16, 20: Colum. IX, 13, vbi §. 7 totum h. l. expreſſit. 252 *Vita tulit*, h. conditio, ſors, natura apium, vt βίος, et ſaepe *vita humana.*

254

Continuo est aegris alius color; horrida voltum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
Aut illae pedibus connexae ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in aedibus omnes,
Ignauaeque fame et contracto frigore pigrae.
Tum sonus auditur grauior, tractimque susurrant:
Frigidus vt quondam siluis inmurmurat Auster;
Vt mare sollicitum stridit refluentibus vndis;
Aestuat vt clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, vltro
Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunsum gallae admiscere saporem,

Arentis-

254 *alius color*, ἀλλοχροεῖ. 259 *Ignauae fame*, inedia. Sed proprie potest tamen accipi; est enim *fames hiberna* inter morbi caussas: vnde inter remedia infra v. 280 cibi copia ponitur. *contracto frigore pigrae* proprie sunt ipsae *frigore contractae*. Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. 260 *tractim*, siue ad tempus referas, vt sit continuo, iugiter; siue ad locum, ab vno angulo ad alterum, per omnes alueorum et examinum ordines susurro continuato, nil interest. Hoc forte doctius, vt Lucret. III, 529. 261 *Frigidus Auster*, v. ad Ge. III, 278. 279. Mox *mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, ὀρινόμενον, seu defluxu maris reciproco, seu fluctibus littori allisis. Ternae comparationes ex Homero expressae Il. ξ, 394-399. Aliam Homerici loci imitationem in Quinto Smyrnaeo videas, locupletissimi ad ornatus quaerendos ingenii poeta, modo castigatior esset, lib. V, 364-380-386-389, vbi facile agnosces luxuriem, si cum Virgilio compares.

264 De *galbano* v. ad Ge. II, 415. 266 *fessas*, aegras, vt saepe. 267 *admiscere*, scil.

Arentisque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel psythia passos de vite racemos,
Cecropiumque thymum, et graue olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;
Namque vno ingentem tollit de cespite siluam,
Aureus ipse; sed in foliis, quae plurima circum
Funduntur, violae sublucet purpura nigrae;
Saepe deûm nexis ornatae torquibus arae;

Asper

scil. illis mellibus, quae infundis. Colum. l. l. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti.* Galla, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis grauidus, adstringentem habet naturam (vnde h. l. *sapor gallae* pro galla), adeoque profluuium sistit alui, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. conf. Colum. IX, 13, 2: Varro III, 16, 22. 269 *Psythia* vitis vtilissima conficiendo inde vino *passo*. v. Ge. II, 93. *Defrutum* vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. vide vel Indicem. 270 *Cecropiamque thymum*, v. sup. v. 112. 177. *centaureum* s. centaurium, maius et minus, *Tausend Guldenkraut*, a Centauro Chirone nomen traxit. vid. Plin. XXV, 4 s. 14: 6 s. 30. 31. 271 Consentiunt viri docti in hoc, *amellum* esse *Asterem Atticum caeruleum vulgarem*, nobis *Sternkraut*; quem in Italia, Sicilia et Gallia Narbonensi, incultis et asperis conuallibus passim nasci Raius testatur; vnde *facilis quaerentibus herba*. Eius formam excudi curauit Martinus. 273 *vno de cespite*, h. vno eodemque soli loco; at Philargyrius doctius de radice accipit, vt *cespes* sit radix cespitosa, fibris inter se implexa. Sane si vno de loco, etiam vna de radice, plures caules emittit herba. 274. 275 flore flauo, foliis purpureis violaceo colore. 276 Solent arae sertis ex hoc amello nexis (*Festons*) ornari.

Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
Pastores et curua legunt prope flumina Mellae.
Huius odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis adpone canistris.
Sed, si quem proles subito defecerit omnis,

Nec,

ornari. 277 *Tonsis in vallibus*, quas pecudes tondent (v. Ge. I, 15 et al.), inter pascendum colligunt herbam pastores. 278 *Mella. Brixia — Flauus quam molli praecurrit flumine Mella* Catull. LXIII, (67) 33. Fluvium itaque ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. 279 *odorato Baccho*, simpl. ἀνθοσμίαν, εὔοσμον, εὐώδη, vt Theocr. XIV, 16, odorum vinum, adeoque generosum, intellige. conf. Colum, IX, 13, 8.

281 Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apium, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem (v. Varron. II, 5, 5; III, 16, 4 et multos apud Intpp. ibi et ad h. l. laudatos), posse ex boue caeso noua apium examina excludi; quod Aegyptiorum inuentum et artificium esse vulgo iactabatur. Magonem et Democritum potissimum haec tradidisse, e Colum. IX, 14, 6 et 2, 1 discas. Fuisse videtur illa Orientis olim communis opinio, vt omnino insecta, ita apes, ex putribus cadaueribus generari; cui illa obseruatio forte locum fecerat, quod apes in iis terris, vbi passim per siluas et sine cultu vagabantur, mel interdum in cadaueribus, exsiccatis puta, *sceletis*, vt leonis Samsonii exemplo constat, facere videbant. Huius porro rei obseruatione adducti, fuere qui fidem facerent, se, cum apium examina noua habere vellent, verno anni tempore, apium fetibus nouis a natura destinato, cadauer bouis commodo loco exposuisse, quo apes tamquam ad alueum conuolarent, et mater seu puerpera oua deponeret. In angustam illam domum v. 295-298 appositae casiae thymique fragrantia v. 303. 304 alliciebantur. Quod autem contundendo enecabant bovem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit: nisi quod forte sic putrefactio accelerabatur. Cete-

rum

Nec, genus vnde nouae ſtirpis reuocetur, habebit:
Tempus, et Arcadii memoranda inuenta magiſtri
Pandere, quo que modo caeſis iam ſaepe iuuencis
Inſincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam, qua Pellaei gens fortunata Canopi
Adcolit effuſo ſtagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur ſua rura faſelis;
Quaque pharetratae vicinia Perſidis vrguet,

Et

rum a Virgilio inuentum hoc ab Aegypto ad Theſſaliam traductum eſt. v. inf. 317. 282 *genus nouae ſtirpis*, genus nouum, a noua ſtirpe oriundum. 283 *Arcadii magiſtri*, paſtoris, Ariſtaei, v. inf. v. 317. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui Arcadiae heroem eum ediderunt, inter quos Iuſtin. XIII, 7, 10. Etſi ipſe infra ad Theſſaliam eius natales et pueritiam referre videtur. De Ariſtaeo cf. ſup. ad Ge. I, 14. 284 Et quomodo iam ſaepe caeſis iuuencis *cruor inſincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generarit, *apes*. 286 *omnem famam*, rei memoriam, narrationem.

287-293 h. per totam Aegyptum. Videamus ſingula. *gens fortunata*, a terrae felicitate, ſeu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Aegypti vrbs, non longe ab Alexandria; quae occidentalem Aegypti partem deſignat; (eſt enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili oſtium) vnde Aeſchyl. in Prometh. v. 845 ἔστιν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellaeum*, h. Macedonicum, a nobili Macedoniae vrbe Pella, vnde *Alexander Pellaeus* dictus occurrit. Ex quo autem tempore Macedones Aegyptum obtinuere, a regibus ipſa terra *Macedonica*, adeo et *Pellaea*, appellari potuit. *ſtagnantem* Nilum dixit, effuſum et inundantem terras. *pictis faſelis*, pulchre, nam hoc proprium Aegyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98 et Herodoto II, 96. 97 ſatis conſtat, vt certo nauicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum diſcurrerent. 290

Quaque

Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,
Et diuersa ruens septem discurrit in ora
Vsque coloratis amnis deuexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
Exiguus primum, atque ipsos contractus ad vsus,

Eligitur

Quaque vicinia Persidis vrguet, h. ab ea parte, qua Aegypto Persis contermina est; quae vicina sunt ac contigua, poetica oratione *vrguent*. (Praestat tamen, vt *vicinia* ducta sint a *vicinium*; ita ipse *amnis* vrget vicinia, h. e. attingit fines Persidis.) *Persis* h. l. pro imperio Parthico, more sollemni Romanorum poetarum; sic *Medus Hydaspes* v. 211. hinc et *pharetrata*, quod de Parthis proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? *Et* qua *amnis ab Indis vsque coloratis* (inde ab Aethiopibus, v. Ge. II, 116) *deuexus*, *καταφερής*, ex altis montibus procliui descensu in planiciem dum defertur, pronus, *fecundat Aegyptum*, *viridem* laeto agrorum prouentu, *nigra arena*, pro limo; est poetis simpl. solum (vt Ge. I, 105: Lucan. II, 417 *si non per plana iacentes Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas*); *et ruens discurrit in septem ora diuersa*. Igitur totus locus huc redit: Per totam Aegyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, et per totam inferiorem Aegyptum (Deltae nomine celebratam), *omnis regio*, tota gens, *iacit salutem certam*, ponit salutis spem ac fiduciam, *in hac arte*, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse. At, si iam de ipsa sententia et poetica ratione iudicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimis protracta et impedita friget oratio; et paullo ieiunius Nili natura bis describitur: quamquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aut alium poetam Alexandrinum expressisse.

295 Cf. cum sqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2. Secutus forte

Eligitur locus. Hunc anguſtique imbrice tecti
Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce feneſtras.
Tum vitulus, bima curuans iam cornua fronte,
Quaeritur: huic geminae nares et ſpiritus oris
Multa reluctanti obſuitur, plagisque peremto
Tunſa per integram ſoluuntur viſcera pellem.
Sic poſitum in clauſo linquunt, et ramea coſtis
Subiiciunt fragmenta, thymum, caſiasque recentis.

Hoc

noſter erat Varronem, cuius hac de re locus, ad quem Florentinus prouocat, intercidiſſe videtur. *contractus*, coartatus, ſpatio anguſto factus, ad hunc ipſum vſum, *locus*, *οἶκος*, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. 296 *Hunc* locum et *anguſti imbrice tecti*, h. anguſto tecto (cuius faſtigiis imponi ſolent cauae tegulae, *imbrices*), et *parietibus artis*, anguſtis, *premunt* pro exſtruunt, ſed multo elegantius, quaſi coercent; tum quatuor relinquunt ſpiracula ad quatuor coeli cardines ſpectantia. 299 Τριακοντάμηνον βοῦν Florentinus l. l. 300 *ſpiritus oris*, h. os. 301 *multa reluctanti*, *πολλ' ἀεκαζομένῳ*, vt apud Homer. Odyſſ. ν, 277: Il. ζ, 458. 302 *ſoluuntur*, reſol- vuntur contuſa, comminuuntur, vt in putredinem tanto citius abeant, *pelle* tamen *integra* manente. Sed et ſimpliciter *ſoluuntur tunſa*, pro tunduntur: *ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συναλοῦντες· φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἱμάξαι τι τοῦ βοὸς* et rel. *viſcera* pro omni carne. 303 *in clauſo*, luto etiam denſo obducta ianua et feneſtris, vt diſerte Florentinus p. 407; ſed, vt adiicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluſo; et tum rurſus omnia oblita occluduntur. Quo facto, vndecimo inde die, aperta domo examina noua efferueſcere reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apis in *οἶκον* penetrare potuerit. *ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. *caſias* v. ſup. ad Ge. II,

Hoc geritur, zephyris primum inpellentibus vndas,
Ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quam tignis nidum ſuſpendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in oſſibus humor
Aeſtuat, et viſenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et ſtridentia pennis,
Miſcentur, tenuemque magis magis aera carpunt:
Donec, vt aeſtiuis effuſus nubibus imber,
Erupere; aut vt, neruo pulſante, ſagittae,
Prima leues ineunt ſi quando praelia Parthi.
Quis deus hanc, Muſae, quis nobis extudit artem?
Vnde noua ingreſſus hominum experientia cepit?
Paſtor Ariſtaeus fugiens Peneia Tempe,

Amiſſis,

II, 213. 305 Haec faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit nauigantibus maria, cuius in principio Fauonii hibernum molliunt coelum, — Is dies VI eſt ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25 ſ. 39. *nouis coloribus*, floribus. *rubeant*, efflorefcant, niteant. Ge. II, 319 *vere rubenti.* 308 *humor*, vitiatus putredine ſanguis, ſup. v. 285 *inſincerus cruor. teneris* autem *oſſibus*, quia haec ipſa contuſa colliqueſcunt. 309 *Aeſtuat*, fermenteſcit. Rem diſertius vide in Florentini loco p. 407 extr. 310 *Trunca pedum* graece pro *trunca pedibus*, et hoc pro truncis pedibus. Locum expreſſit, ſed ſuo more, Ouid. Met. XV, 382 ſqq. 311 *aera carpunt*, vt *viam*, h. volant. quod idem eſt: *ſtridentia pennis miſcentur.* 313 *Erupere*, erumpunt. *vt ſagittae* erumpunt, *neruo* arcus *pulſante*, propellente, ſagittam.

316 *Vnde noua hominum experientia cepit ingreſſus*, habuit exordia; vnde proceſſit; qua re homines adducti ad hanc artem ab experientia ſuppeditatam progreſſi ſunt? 317 Totum hunc locum a ſecundis poetae curis profectum eſſe, tradunt Grammatici. Quod Ariſtaeo (cf. v. 283) inuentum apium reficiendarum tribuit poeta, ignoratur, quo

Amissis, vt fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac adfatus voce parentem:
Mater Cyrene, mater, quae gurgitis huius
Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum
(Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo)

Inuisum

exemplo faciat, multoque magis, vnde ei crimen tentatae Eurydices venerit. Fuit vetus Eumeli poema Βουγονία: forte fabulae fuit fundus in illo. Fabulam ipsam v. ap. Ouid. Fast. I, 361 et Met. XV, 361. *fugiens* simpl. relinquens, discedens. Aristaeus e mente poetae tum in Thessalia degebat, necdum Ceam adierat. 319 *caput amnis*, Penei, non esse fontem, vt vulgo accipitur, sed ostium Penei, olim contendebam, Burmannum sequutus, ignoratione totius phantasmatis poetici: quod nec alii ceperunt. *extremi amnis caput* nihil aliud esse potest quam ipse fons et initia fluminis. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetua apud poetas Fluuiorum regia et Nympharum sedes; at h. l. per hunc fontem aditus est ac descensus fit ad antra et vastos recessus in visceribus terrae: ita vt apud animum fingenda sit magna aliqua cauerna, e qua omnia flumina orta diuersis viis ad terrae superficiem properent et suo quodque loco seu fonte erumpant, postquam sub terra e lacu magno, cuius generis multi in ista cauerna sunt, progressa aliquantum viae emensa sunt. In eadem itaque caverna, seu in parte eius aliqua, magnum specus est, quod pro Penei regia et *Cyrenes*, quae eius filia seu neptis est, *thalamo* sit; pervenitur ad illud descensu ad illam magnam cauernam facto, nunc quidem per fontem Penei fl.

321 Hunc versum et has querelas ex Homerica expostulatione Achillis cum Thetide Il. α, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornauit Virgilius nude ab Homero primum tradita. Cf. etiam Il. σ, 70 sqq. 323 *Thymbra*,

ager

Inuiſum fatis genuiſti? aut quo tibi noſtri
Pulſus amor? quid me coelum ſperare iubebas?
En etiam hunc ipſum vitae mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum cuſtodia ſollers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipſa manu felicis erue ſiluas;
Fer ſtabulis inimicum ignem, atque interfice meſſis;
Vre ſata, et validam in vitis molire bipennem;
Tanta meae ſi te ceperunt taedia laudis.
At mater ſonitum thalamo ſub fluminis alti
Senſit: Eam circum Mileſia vellera Nymphae
Carpebant, hyali ſaturo fucata colore;
Drymo-

ager Troadis, fluuio Thymbrio irrigatus, qui in Scamandrum ſe immittit; fano Apollinis nobilis. Strabo XIII p. 893. Eſt autem verſus adumbratus ex Odyſſ. ι, 529. 324 Sic Aen. II, 595 *quonam noſtri tibi cura receſſit?* 326. 327 Exornauit poeta τὸ ἀτιμᾶν Homeri; hanc gloriam, quam mihi multo cum labore, longae experientiae moleſtia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apium) cura paraueram, hunc fructum amitto, eo priuatus ſum, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. Fuit autem Ariſtaeus inter heroes ac deos vitae paſtoritiae praeſides, ideo Νόμιος dictus. 330 *inimicum ignem.* Diu notatum, hunc eſſe τὰ δήϊον πῦρ ap. Homer. *interfice meſſes*, perde. Lucretianum verbum. *perimere*, *necare*, in ſimili iunctura dixere etiam alii. 331 *molire*, vibra, iacta, vt excidantur vites.

333 *ſonitum*, confuſum, nondum diſertam vocem, qua filium agnoſcere poſſet. Verſus ductus ex Il. σ, 35. 36. vbi Thetis e fundo maris querelas Achillis reſciſcit. Quae ſequuntur, e vita priſcarum heroinarum adumbrata ſunt. 334 *Mileſia vellera* v. Ge. III, 306. *Vellera carpebant*, lanam ducebant fuſo, nebant. 335 *hyali colore*, h. hyalino, vitro ſimili, viridi ſeu caeruleo. *hyalus*, ὕαλος, pro vitro, noue

Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,
Caesariem effusae nitidam per candida colla;
Nesaee, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydippeque, et flaua Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinae experta labores;
Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae;
Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea;
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.

Inter-

noue dictum: forte, cum graecum aliquem poetam sequeretur Virgilius. Simili ausu a Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta. Proprium autem *vitri* et *vitrei coloris* nomen mari apud poetas. *Vitream Circen* noua audacia dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina. Praeiuerat Corinna, quae *ὑάλινον παῖδα* dixit, v. Toup. App. ad Theocr. p. 20. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quae satis colore imbuta est. 336 In huiusmodi enumeratione multorum nominum ex mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse veteres poetae, nullus tamen magis, quam Ouidius; forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiaeque gratiam affundere potest. Nostris quidem sensibus periit illa suauitas. Ceterum hic locus et haec nomina ex Homero petita Il. *σ*, 37 sqq. Memorat autem Virgilius Nymphas omnis generis, cf. 383, nec modo Marinas vel Potamidas, verum Oreadas quoque et Napaeas (venatrices v. 342-344). Sunt hae Iouis filiae; reliquae Nereides; duae Oceani filiae v. 341. 339 *flaua Lycorias*, haud dubie flauis capillis, vt nos *blond.* 342 Ambae cinctae auratis et pictis, h. variis, pellibus, tamquam Nymphae venatrices; cf. ad v. 336. 343 *Asia* vid. sup. Ge. I, 383. 344 *Arethusa velox*, venatrix, cum Clio et Beroe, quas mireris in aquarum fundo inter Nymphas marinas memorari. *positis sagittis*, quae tum deposuerat arcus.

Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;
Aque Chao densos diuûm numerabat amores.
Carmine quo captae dum fusis mollia pensa
Deuoluunt: iterum maternas inpulit auris
Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flauum caput extulit vnda;
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
Tristis Aristaeus Penei genitoris ad vndam
Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa noua mentem formidine mater,
Duc, age, duc ad nos; fas illi limina diuom
Tangere, ait: simul alta iubet discedere late
Flumina, qua iuuenis gressus inferret. At illum

Curuata

arcus. 345 *curam inanem Vulcani*, studium in obseruando adultero et vltione sumenda, cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odyss. θ, 266 sqq. 346 *Martis doli* haud dubie eadem sunt, quae *dulcia furta* dicuntur, cum clam Vulcano fierent, vt ibid. v. 268. 269. 347 *densos-amores*, crebros, magno numero longaque narrationis serie frequentes pertexendos.

350 *Luctus*, querelae: vt v. 353 *gemitus*. Mox *sorores* non nimis seuere dictum: v. ad 336. 355 *Penei genitoris* Nympharum et Cyrenes. Sed et perpetuum magnorum fluuiorum, *pater, genitor*. 356 *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. conf. Aen. XII, 652. 357 *noua formidine*, repentina. 359 Versus ex Il. σ, 96. Qua se iuuenis per fontem in aquas infert, moles aquarum sinum facit et cauum, per quod, tamquam per antrum, ad loca subterranea descendit, in quibus aquarum receptacula sunt

Curuata in montis faciem circumſtetit vnda,
Adcepitque ſinu vaſto, miſitque ſub amnem.
Iamque domum mirans genetricis, et humida regna,
Speluncisque lacus clauſos, lucosque ſonantis,

Ibat,

et fontes; inque his Penei, tamquam regia aliqua. 361 Verſus ex Hom. Odyſſ. λ, 242. 362 *Accipere* nos dicitur locus, quem ingredimur, *mittere*, dum per eum tranſimus. 363 Hanc mirationem nouarum rerum in iuuenis animo, quamquam graui cura oppreſſo, egregie memorari, vnusquisque facile animaduertat. Comparari poteſt Od. δ, 43 ſqq. Ceterum in ſqq. antiquiorem aliquem poetam vtique ante oculos habuit, et, quantum quidem coniectura mihi aſſequi videor, philoſophum, qui de rerum originibus tradebat; et Oceanum omnium dearum deorumque patrem, h. aquam commune omnium rerum principium, caneret, cf. inf. v. 381. 382, eiusque regiam, tamquam magnam in terrae viſceribus abyſſum et aquarum receptaculum deſcriberet; de quo ſecundum antiquiores Plato disputabat in Phaedone T. I Opp. p. 112 A, et contra eum Ariſtoteles Meteorolog. II, 2 p. 779 ed. du Val.

B. C. Certe poeta hic non fontem Penei, quem Ouidius in ſimili loco Penei regiam facit, Met. I, 544, ſed vaſtam aliquam cauernam ſub terra narrat, e qua, tamquam e communi fonte, ſed diuerſis partibus ac locis, omnia flumina orta diuerſis viis ad terrae ſuperficiem, et ad ſuam quodque originem properent et ex terra prodeant. Eſt tamen eadem iſta cauerna tamquam aliqua regia, in qua dii Fluuii fontiumque Nymphae ſua palatia, ſuos thalamos, habeant, quorum vnum Cyrene cum ſuis Nymphis tenebat. Secundum haec facile erit intellectu, quid ſint *ſpeluncis lacus clauſi*, ſ. incluſi, qui ſunt in ſpeluncis, h. magnae illae cauernae recipiendis aquis, quas ipſi fontes ſcaturientes faciunt. *lucos ſonantes*; cum ex illis cauernis orta flumina procedant aliquantum viae ſubter terra, donec ad ſuperas auras prodeant; huic viae littora nemoribus obſita, quae ſtrepitu aquarum alluentium reſonant, non incommode

dare

Ibat, et, ingenti motu ſtupefactus aquarum,
Omnia ſub magna labentia flumina terra
Spectabat diuerſa locis, Phaſimque, Lycumque,
Et caput, vnde altus primum ſe erumpit Enipeus,
Vnde pater Tiberinus, et vnde Aniena fluenta,
Saxoſumque ſonans Hypanis, Myſusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua voltu
Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Poſtquam eſt in thalami pendentia pumice tecta
Peruentum, et gnati fletus cognouit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontis
Germanae, tonſisque ferunt mantelia villis;

Pars

dare potuit. 367 *flumina diuerſa locis*, quod in pedeſtri ſermone: *diuerſis locis.* *Lycus* h. l. Ponti fluuius, quia cum *Phaſide*, Colchidos fl., iunctus eſt, vt apud Strabon. XI p. 801 B, et vterque in Pontum Euxinum ſe immittit. *Enipeus* Theſſaliae, *Hypanis* Sarmatiae, nunc *Bog* dictum, nota flumina. 368 *caput* h. l. fons. v. ad v. 319. 371 Fluuiorum dii cornibus taurinis; res notiſſima. Padus vero habet *cornua aurata*; ſiue propter fertilitatem agri adiacentis, ſiue ſimpliciter, quia deorum attributa ſollemni epitheto ſunt *aurea.* Impetuoſiſſimum autem amnem olim Padum fuiſſe, ex aliis locis manifeſtum eſt; cf. Ge. II, 451. 452: quamquam nunc eius natura diverſa eſſe narratur. 373 *sic* *ἅλα πορφυρόεσσαν*, nigrum, vt notum.

374 Peruenit tandem ad thalamum matris Ariſtaeus: *pendentia pumice tecta*, antrum pumiceum, ad camarae morem curuum et fornicatum; ergo latera et tholus ſunt *pumice pendenti*; vnde poeticus ſermo exquiſitius etiam *tectum pendens pumice* dicit. 375 *fletus inanes*, levi de cauſſa ſuſceptum dolorem, et cui facilis et parata medicina eſſet. 376 *fontes*, aquam. Excipitur puer ad veteris hoſpitii inter heroes morem. 377 *tonſis*

X 5 *mantelia*

Pars epulis onerant menſas, et plena reponunt
Pocula; Panchaeis adoleſcunt ignibus arae;
Et mater, Cape Maeonii carcheſia Bacchi;
Oceàno libemus, ait. Simul ipſa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque ſorores,
Centum quae ſiluas, centum quae flumina, ſeruant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Veſtam;
Ter flamma ad ſummum tecti ſubiecta reluxit.
Omine quo firmans animum, ſic incipit ipſa:
Eſt in Carpathio Neptuni gurgite vates

Caeruleus

mantelia villis, lanea; ſed lanugine, quae in texti ſuperficie eminet, attonſa, adeoque laeuia ac tenuia, mollia, non villoſa et craſſa. cf. Aen. I, 702 ſqq. 378 *reponunt*, ponunt. v. Ge. III, 527. 379 *tura* (*Panchaea* v. Ge. II, 139) ardent in aris; translatum ab hominum conuiuiis feſtorum dierum: peractis epulis fiebat libatio. 380 *Bacchi Maeonii*, vini Lydii, Tmolii ſupra Ge. II, 98, pro praeſtantiore genere. Nam Catacecaumenium vinum geographis, non poetis, notum. vid. Strab. XIII p. 931 extr. *Carcheſium* vas oblongum, anſatum. v. Athenaeum XI p. 474 E. 381 *Oceano*, quippe communi omnium fluminum et fontium patri. H. φ, 195 ſqq. et al. 383 *ſeruant*, incolunt, vt ſaepe poetae. inf. v. 459. 384 *Veſtam*, ignem. 385 *ſubiecta*, ſubiiciens ſe, emicans et lambens lacunar. conf. Ge. III, 241. Erat autem hoc fauſti ominis, vt ſaepe alias; quo tamquam auſpicio firmata mater, vt conſilii ſui bonum euentum animo praeciperet, nunc ad edendum illud ſe accingit. Suadet ſcilicet, vt Proteum adeat, ex quo reparandorum examinum rationem comperturus ſit.

387 Locum hunc ex Odyſſ. δ, 364 - 384 ſqq. adumbratum eſſe, omnes viderunt Intpp., vbi, monſtrante Idothea, Menelaus in Pharo, Aegypti inſula, eodem modo Protea adgreditur, ex eoque, reditus in patriam quae fortuna futura ſit, exquirit. Fabula de Proteo ex Aegypto ducta haud dubie;

ſedes

Caeruleus Proteus, magnum qui piſcibus aequor
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiae portus patriamque reuiſit
Pallenen; hunc et Nymphae veneramur, et ipſe
Grandaeuus Nereus; nouit namque omnia vates,
Quae ſint, quae fuerint, quae mox ventura trahantur;
Quippe

ſedes eius apud Homerum ad Pharum inſulam in littore tum deſerto; nunc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, verſatur (nam Carpathos inſula Aegypto obverſa eſt); ſed alterum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniae in formam peninſulae partem, pro *patria* ei aſſignet, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, cf. h. l. Seruium; quae etiam Lycophroni Alex. 115 ſeqq. memoratur: v. Apollod. II, 5, 9 et Notas p. 385. Pieria, adeoque etiam vicinae partes, et inter has *Pallene*, antiquiſſimarum fabularum propria ſedes eſt. Ceterum illa narratio de variis formis, in quas ſe transmutabat Proteus, et apud alios (vt Pherecydem Schol. Apollonii IV, 1396. cf. Apollod. II, 5, 11), Nereus, originem habere videtur ex antiquiſſimis poetis, et quidem cosmogonicis, qui rerum origines ſuis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant; cuius adeo transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem, et rel. ſymbolica iſta fabula exponebant; Eadem alii tamquam rem vere geſtam narrarunt. De Proteo vid. Hymn. Orphic. n. XXIV. 388. 389 *piſcibus et curru bipedum equorum iuncto*, pro curru piſcibus et equis b. iuncto, h. equis marinis, qui poſteriore ſui parte in piſces deſinerent, qualia monſtra vel ex vulgaribus picturis nota ſunt, *metitur*, pererrat, medium tranſit, vt ſaepe poetae. 392 *Grandaeuus Nereus*, proprio epitheto, eſt enim ex antiquiſſimis Diis. v. Theogoniam Heſiodi v. 233. 392. 393 Iliad. α, 70. Vides veram vatum notionem, qui tantum abeſt vt ſolis futuris praedicendis ſpectentur, vt multo magis, praeterita animo ac memoria tenentes, prae-

Quippe ita Neptuno visum est, inmania cuius
Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi, nate, prius vinclis capiundus, vt omnem
Expediat morbi caussam, euentusque secundet.
Nam sine vi non vlla dabit praecepta, neque illum
Orando flectes; vim duram et vincula capto
Tende; doli circum haec demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios quum sol adcenderit aestus,
Quum sitiunt herbae, et pecori iam gratior vmbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab vndis
Se recipit; facile vt somno adgrediare iacentem.

Verum

praesentia prudentibus consiliis regere putarentur. 394. 395 *immania Armenta*, monstra marina, inter quae *phocae*, nobis vituli seu boves marini, *turpes*, foeda specie. v. sup. Ge. III, 52. Exornat autem his versibus illud Odyss. δ, 386 *Ποσειδάωνος ὑποδμώς*. 395 Hinc Horat. Carm. I, 2 *Omne cum Proteus pecus* etc. et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinorum. Orta autem fabula ex obseruatione, quod certis diei partibus magnum phocarum numerum in littore apricari videbant homines; quae res armentorum speciem habebat, quae in pascua aguntur. Valde autem desertam illo tempore, quo haec fabula reperta, inferioris Aegypti oram fuisse necesse est. 396 sq. v. Odyss. δ, 388 sqq. 397 *euentusque secundet*, euentus secundos monstret, quomodo ii obtineantur; h. remedia fortunae, modos reparandi amissas apes. 400 *circum haec*, ad haec, his vinculis adhibitis. *inanes*, vt inanes sint. Ceterum vatum haec reluctatio ducta est ab ingratis spasticis affectionibus, quibus corripi solebant ecstaticorum corpora. 401 Ex Odyss. δ, 400 sqq.: quo comparato, videbis, Virgilium prudenter omisisse ea, quae a poeta iam ita ornata erant, vt nihil addi posset: in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. 403 *In secreta senis*, secretam sedem.

406 In

Verum, vbi conreptúm manibus vinclisque tenebis;
Tum variae eludent ſpecies atque ora ferarum.
Fiet enim ſubito ſus horridus, atraque tigris,
Squamoſusque draco, et fulua ceruice leaena;
Aut acrem flammae ſonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapſus abibit.
Sed, quanto ille magis formas ſe vertet in omnis,
Tanto, gnate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quum lumina ſomno.
Haec ait, et liquidum ambroſiae diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis conpoſitis ſpirauit crinibus aura,

Atque

406-410 In varias formas ſe transformabit; at quanto ornatius poeta! 407 *ſus horridus*, horrentibus ſetis, *atra tigris*, ſaeua. 408 *fulva ceruice leaena*, ἠϋγένειος. ibid. 456. 409. 410 fiet flamma vel aqua; at quam ornate! *Excidet*, elabetur, effugiet, vt ἐκπίπτειν; *dilapſus abibit*, ornatius, quam dilabetur. 412 *contende*, intende, contrahe, πιέζειν Hom. v. 419. 414 Communior ratio fuerat: *cum ſomnus tegeret lumina.*

415 Hic vero cum Homerica ſimplicitate et veritate contendit Virgilii elegantia et ingenium; nam in Odyſſea v. 444 ſqq. *ambroſiae odor* iis, qui ſub phocarum pellibus laterent, quam maxime erat quidem vtilis, rei tamen ipſius parum iucunda narratio: at in noſtro iuuenis corpus ambroſia inungitur, vt ille nouum robur, nouas vires, ad vinciendum et domandum ſenem acciperet. Nam illa: quod *dulcis ſpirauit aura*, et quidem *crinibus compoſitis*, ornatus poetici cauſſa adiecta. 415 *ambroſiae odorem*, h. ambroſiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. 416 *perduxit*, h. perunxit; at iſtud exquiſitius. Porro vulgari ratione: *perduci ambroſiam per corpus*, exquiſitius, *corpus ambroſia*, dicitur. 417 *aura dulcis*, h. odor.

418

Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese vnda reductos;
Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit obiice saxi.
Hic iuuenem in latebris auersum a lumine Nympha
Conlocat; ipsa procul nebulis obscura resistit.
Iam rapidus, torrens sitientis Sirius Indos,
Ardebat;

418 *habilis vigor*, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortem. 420 Est antrum exesa in rupe, quo plurimum vndae penetrat; sed, postquam intrauit, in plures sinus, h. cauitates antri et recessus, dispergit se, adeoque *scindit sese*. Ita malim interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non damnem illam rationem, ex qua *sinus reducti* fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cauitate intus relicta, intelliguntur. Idem versus Aen. I, 160. 161. 421. 422 Haec ita intelligo, vt anteriore huius recessus (*Bay*) parte patente sub dio nauium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac foribus scopulus obiectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *deprendi* naues tempestate, notissimum. *tegit*, tegere consueuit. *obiice*, in prosa: *obiectu*. 423 *auersum a lumine*, in loco, quo lumen ab ostio inde antri non permeat. 424 *ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula; *resistit*, stat. Quod Homerus v. 402 Proteo pulchre tribuebat, μελαίνῃ φρικὶ καλυφθεὶς, ad Clymenen mutata ratione transtulisse videtur.

425 *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Enim vero mediam aestatem et aestiuum calorem ostendit priore versu, et per Sirii f. caniculae ortum declarat vt poeta. cf. Aen. III, 141; X, 273. *Ardebat*, ἔφλεγε, *Sirius rapidus*, vt calor, aestus, sol rapidus, h. vehemens, grauis; *torrens sitientes Indos*, h. Aethiopes. v. sup. v. 293: Ge. II, 116. In tali anni tempore medium diei tempus subiicit

Ardebat; coelo et medium ſol igneus orbem
Hauſerat; arebant herbae, et caua flumina ſiccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Quum Proteus conſueta petens e fluctibus antra
Ibat. Eum vaſti circum gens humida ponti
Exſultans rorem late diſperſit amarum.
Sternunt ſe ſomno diuerſae in litore phocae.
Ipſe, velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper vbi e paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Conſidit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cuius Ariſtaeo quoniam eſt oblata facultas,
Vix defeſſa ſenem paſſus conponere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
Occupat. Ille ſuae contra non inmemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,

Ignem-

ſubiicit altero verſu: *coelo et medium ſol igneus orbem Hauſerat*, peragrauerat, emenſus erat. Colum. X, 313 Titan — *Hauſerit et flammis Lernaei brachia Cancri*; et vt ſaepe *exhaurimus* labores et alia, quae ad finem perducimus. Ornauit haec, quia Homerus ſimpliciter poſuerat. 428 *ſiccis Faucibus*, alueis. cf. Ouid. Met. II, 262, 263 et 269. 430. 431 Multo ornatius haec, quam Homerus l. l. 448 φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς ἦλθον ἀολλέες. *rorem amarum* πικρὴν ἁλὸς ὀδμὴν dixerat ille v. 406. 432 *diuerſae*, in proſa: diuerſis locis, partibus. vide v. 367. 433-436 Ornatiora, quam Odyſſ. δ, 411-413 et 450. 451. *Veſper reducit vitulos*, poeticum, pro paſtor reducit veſperi, vt in Eclogis. Quam ornate illud v. 435 expreſſit: reducit oues balantes! 437 Sequentia e Graecis Odyſſ. l. l. 454 ſqq. *manicis occupat*, vincit, adiuncta notione celeritatis. 438 Impatientiam praeclare memorari in iuuene, nemo non videt. 441 *in miracula rerum*, in miras res, formas.

Ignemque, horribilemque feram, fluuiumque liquen-
Verum, vbi nulla fugam reperit pellacia, victus [tem.
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, iuuenum confidentissime, nostras
Iussit adire domus? quidue hinc petis? inquit. At ille:
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quicquam;
Sed tu desine velle. Deûm praecepta secuti
Venimus, hinc lapsis quaesitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa
Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
Et grauiter frendens, sic fatis ora resoluit:
Non te nullius exercent numinis irae.

Magna

formas. 442 *horribilemque feram*, possis *suem* ex v. 407 intelligere; sic Gr. θήρ. Sed hoc argutius. 445 *Nam*; satis nunc quidem noto vsu ex Gr. γὰρ, pro δὴ, *quis tandem?* Homer. v. 462 Τίς νύ τοι — θεῶν συμφράσσατο βουλάς; — τέο σε χρή. 447 Versus ex Il. α, 365. *est*, noto graecismo, vt Ecl. X, 46. 448 *desine velle* sc. fallere me; cum Burmanno olim interpretabar secundum lectionem vulgarem *cuiquam*. Verum est: *tu desine velle* sc. te fallere quicquam; ne simula, te latere quicquam. Seruius et alii eodem sensu supplent *desine velle* scire. 449 *quaesitum hinc oracula*, h. remedium sortis vice editum, *lapsis rebus*, calamitati ex apium internecione. 451 *oculos, lumine glauco*, glaucos, *ardentes*. 452 *ora resoluit fatis*, ad edenda fata. Ceterum v. 450-452 narrata, non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis pertinent.

453 Episodium quod sequitur de tentata ab Aristaeo Eurydice, inflicta ab Erinnysi poena, et luctu Orphei, cum eius descensu ad inferos, reddita et frustra reducta vxore, omnino omnium est elaboratissimum. *Non nullius numinis*, h. e. profecto alicuius dei, Nympharum scilicet, vide v. 532. *irae exercent*, vexant, persequuntur, *te*. diuinitus haec calamitas tibi immissa est; vt solebant antiquitus pestes,

Magna luis conmissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum poenas, ni fata resistant,
Suscitat; et rapta grauiter pro coniuge saeuit.
Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
Inmanem ante pedes hydrum moritura puella
Seruantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus aequalis Dryadum clamore supremos
Inplerunt montis; flerunt Rhodopeiae arces,

Altaque

pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. ciuitatibus ira deorum infligi propter ἄτην seu ἄγος, piaculum; ita h. l. Aristaei ὕβρις apium internecione diuinitus vindicatur. 454 *Magna luis commissa*, pro magno flagitio haec tibi tamquam poena inflicta est. *Orpheus*, Orphei vmbra, *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suscitat tibi has poenas* (forte ποιητικώτερον *Poenas*, h. Furias), *ni Fata resistant*, nisi ita in fatis sit, ita euenerit, vt tibi auertendarum dirarum et expiandae culpae ratio ac via monstretur. Itaque tibi curandum est, vt Orphei Manes placentur. *rapta pro coniuge*, verecunde ac pudice, cui Aristaeus vim inferre voluerat. 457 *fugeret praeceps*, praecipiti seu praecipitato cursu; *per flumina*, h. ripam fluminis. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum sqq. Ouid. Met. X pr., Hermesianactem ap. Athenaeum XIII p. 597. a Ruhnkenio nuper illustratum. Adde Senecam Herc. fur. 569 sqq.: Herc. Oet. 1031 sqq. 459 *seruantem ripas*, incolentem, in iis latentem, vt paullo ante, λοχήσαντα.

460 *chorus aequalis Dryadum*, pro aequalium Dr. vna eum ea nutritarum. cf. v. 532. 533. 461-463 per totam Thraciam lamenta Nympharum audita sunt. *arces*, ἄκροι, pro montium iugis, more poetarum. v. Ge. I, 240. Enumerantur montes Thraciae, quae *tellus Mauortia*, Marti sacra, *Rhesi*, qui, post Orphei quidem tempora, ad Troiam duxerat Thracas. *Getae* minus ad geographicas rationes et h. l. memorari videntur. cf. Ge. III, 462. *Actias*

 Orithyia,

Altaque Pangaea, et Rhesi Mauortia tellus,
Atque Getae, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse caua solans aegrum testudine amorem,
Te, dulcis coniux, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, Manisque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu conmotae Erebi de sedibus imis
Vmbrae ibant tenues, simulacraque luce carentum:
Quam multa in foliis auium se millia condunt,
Vesper vbi aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimûm heroum, pueri, innuptaeque puellae,
Inpositique rogis iuuenes ante ora parentum:

Quos

Orithyia, quam, tamquam Nympham regionis, memorasse videtur, erat Erechthei, Athenarum regis, filia (vnde *Actias*; Attica olim *Acte*, *Actice*, quod nomen inter poetas haesit), a Borea rapta. 465 *solo in litore*, inf. v. 508 *deserti ad Strymonis vndam*. 467 *Taenarias fauces*, specum in Laconica ad Taenarum, in promontorio, cui ex aduerso alterum est Maleae promontorium; h. l. tamquam poeta posuit, vt certum aditum Orci memorare posset.

468 *nigra formidine*, ornate, pro tenebris. 470 ἀμείλιχος Ἀΐδης. Volebat dicere regem corde nescio mansuescere.

471 - 480 Ornatissimus locus per enumerationem. 472 Ψυχαὶ, εἴδωλα καμόντων Il. ψ, 72. *ibant*, ad canentem confluebant. 474 *vbi vesper aut hibernus*, procellosus (vt χειμὼν et *hiems*), *imber* eas *agit e montibus* ad siluas et arborum tecta. cf. Aen. VI, 309 - 312: Odyss. ω, 6 sqq. 475 *corpora heroum*, simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. λ, 37-43

Quos circum limus niger, et deformis arundo
Cocyti, tardaque palus inamabilis vnda
Adligat, et nouies Styx interfuſa coercet.
Quin ipſae ſtupuere domus atque intima Leti
Tartara, caeruleosque inplexae crinibus anguis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis.

Iamque

37-43. 478-480 Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent. Iam ornatum vide. Pro Cocyto, limoſo et arundinoſo fluuio, *limus niger et deformis arundo*, cuius, ſi late omnia obſidet, iniucundus ac triſtis adſpectus eſt, adeoque *palus inamabilis*, *ἀνέραστος* pro *μισητή*, inviſa, deteſtabilis, et *tarda vnda*. Porro *circum*, ab omni parte, *alligat* et *coercet*, implicat, impedit, vt Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx nouies interfuſa*, dum novies ambit erebum. Hoc vltimum exprimere voluere Claudian. XXXIII, 23 *quos Styx liuentibus ambit Interfuſa vadis*, et Statius Theb. IV, 524 *Et Styx diſcretis interflua Manibus errat*. 481 *ipſae domus* Plutonis regia eſſe poſſint; ſed verius, *ipſae domus Leti et intima Tartara* (ſplendidius hoc, quam loca, penetralia). Aliter Aen. VI, 277, vbi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro vtrobique conueniunt. v. 555 ſqq. 483 *inhians*, ſimpl. hians. 484 Vexatus locus. *rota orbis* pro orbe, h. rota. *Ixioniae rotae* alii poetae *turbinem*, Seneca Herc. Oet. 1069; *vortices*, Statius Theb. VIII, 50, 51 tribuunt. Et ſic omnino rotae *δίνη*, vortex, turbo, eſt, ſi rotatur, circumagitur. Turbinem poeta mutavit in *ventum*. Iam pro vulgari: *ventus*, ſeu turbo, *Ixionii orbis*, rotae, *conſtitit*, dixit exquiſitius: *rota o. I. conſtitit vento*, in rotatione ſua ac turbine, in motu, ſubſtitit. Ita expediri poſſe locum paullo doctiore interpretatione putabam. Niſi vulgarior illa praeferenda: rota Ixionis *conſtitit a vento*, quo circumagebatur: vt cauſſa motus eſſet ventus vehementior et procella: qua ſubſidente ſubſidebat quoque motus rotae.

Iamque pedem referens casus euaserat omnis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens: namque hanc dederat Proserpina legem:
Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes;
Restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa
Inmemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis
Effusus labor, atque inmitis rupta tyranni
Foedera, terque fragor stagnis auditus Auernis.
Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu?

Quis

485 Mirum in sqq. narrationis artificium: quod facile sentias, si ad vulgarem sententiarum iuncturam reuoces orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandae consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum res auersandas etiam in sacris magicis respicere vetarentur; cf. sup. Ecl. VIII, 102. 490 *iam luce sub ipsa*. Seneca Herc. fur. 813 *Postquam est ad oras Taenari ventum* etc. et *superas veniebat ad auras* v. 486. 491 *victus animi*, noto graecismo, pro *animo*, cupiditate. *effusus*, irritus, vt ἐκκεχυμένος. 493 *Foedera*, conditio, a Plutone imposita. Hic vero exemplum memorabile habeas, quomodo incauta aemulatione res ad insanam subtilitatem euehi possint. *Hic auditur fragor* — At Lucanus Seruio laudatus vltra etiam processerat: *gaudent, a luce relictam* (f. reductam, reuectam, retractam) *Eurydicen, iterum sperantes Orphea, Manes*. Omnino dari mihi aliquem elegantioris ingenii iuuenem velim, qui loca poetarum de Orphei cantus vi et de descensu ad inferos non tam colligat, in quo iam praeiuit Cerda ad v. 510, verum ea inter se comparando ingeniosam primorum auctorum *simplicitatem*, tum aliorum partim argutam partim ineptam, vt Claudiani XXXIV, imitationem exquirat. Nam ita demum e locorum comparatione vtilitas aliqua percipitur. At quorsum *fragor* ter auditur? Repetendum

a pro-

Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina ſomnus.
Iamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
Inualidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!
Dixit, et ex oculis ſubito, ceu fumus in auras
Conmixtus tenuis, fugit diuerſa; neque illum,
Prenſantem nequicquam vmbras, et multa volentem
Dicere, praeterea vidit; nec portitor Orci
Amplius obiectam paſſus tranſire paludem.
Quid faceret? quo ſe rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu Manis, qua Numina voce moueret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine menſis
Rupe ſub aeria deſerti ad Strymonis vndam
Fleuiſſe, et gelidis haec euoluiſſe ſub antris,
Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus:

Qualis

a prodigiis ominibusque magnae alicuius calamitatis aut rerum conuerſionis. Eſt vtique indignabundi potius Orci, quam laetabundi. 495 *Quis*, quis, *tantus furor* p. intemperantia Orphei, qui reſpexerat. Sup. 488 erat dementia. 496 *natantia lumina*, moribundi, incerto iam motu fluctuantia, ſatis a viris doctis illuſtrata ſunt. Debentur autem et hae deliciae Lucretio III, 479. 499 *fugit in auras*, vt Aen. V, 740; tum *fugit commixtus* eſt plenius et ornatius dictum. Petitum autem ex Il. ψ, 100. 500 *diuerſa*, cum in diuerſam, ac qua Orpheus tendebat, partem, h. retro, auferretur. v. ſup. v. 367. 503 *obiectam*: poetico ornatu adiectum. v. Ge. III, 253. 505 *quo fletu*, *qua voce*, pro vulgari: quomodo vllo fletu, ac voce, vt Ecl. VI, 80 *quo curſu*, *quibus alis*.

506 *frigida*, morte, vecta retro per Stygem. Mox *ex ordine*, καθεξῆς, continuos intellige. Praeiuit Lucretius. 509 *euoluiſſe*, διαπτύξαι,

Qualis populea moerens philomela ſub vmbra
Amiſſos queritur fetus; quos durus arator
Obſeruans nido inplumis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque ſedens miſerabile carmen
Integrat, et moeſtis late loca queſtibus inplet.
Nulla Venus, non vlli animum flexere hymenaei.
Solus Hyperboreas glacies, Tanaimque niualem,
Aruaque Rhipaeis numquam viduata pruinis
Luſtrabat, raptam Eurydicen, atque inrita Ditis
Dona querens. Spretae Ciconum quo munere matres,
Inter

ξαι, querendo enarraſſe, *haec*, caſus ſuos. v. Stat. Theb. I, 2. 511 Fundus huius comparationis nobiliſſimae ap. Homer. Od. τ, 518-524: adde π, 216 ſqq. Hinc plures expreſſere. At nemo elegantius variauit et ornauit, quam Moſchus IV, 21 ſqq., quem et ipſum Virgilius ante oculos habuiſſe videtur. Color certe ac filum orationis inde eſt ductum. *Huetii* et Caſtelvetri reprehenſiones huius loci, in primis *vmbrae populeae*, cum tamen ſequatur: *Flet noctem*, ab ignorantia poeticae cum rationis et artis tum orationis profectae ſunt. *Vmbra* enim tam proprium et perpetuum eſt arboris attributum, vt ad cauſſas phyſicas ac tempora reſpectus plane non habeatur. *Populeae frondis* mobilitas ac lene murmur in primis aptum cantus moeſtitiae. 514 *miſerabile carmen Integrat*, iterat. Suavius Homerus: Ἥτε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν· vbi variatos modulationis colores expreſſos vides. 517 *Hyperboreas glacies* v. Ge. III, 196; nomina tantum ad ornatum faciunt; voluit ac debuit poeta Thraciam nominare.

520 *quo munere.* Si veram lectionem habemus, ea ſic interpretatione adiuuanda: *munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos proſequimur, bene dicitur; *quo munere*, qua Orphei pietate in coniugem, qua amoris

Inter sacra deûm nocturnique orgia Bacchi,
Discerptum latos iuuenem sparsere per agros.
Tum quoque marmorea caput a ceruice reuolsum,
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus
Volueret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripae.
Haec Proteus: et se iactu dedit aequor in altum,
Quaque dedit, spumantem vndam sub vertice torsit.
At non Cyrene; namque vltro adfata timentem:
Nate, licet tristis animo deponere curas.
Haec omnis morbi caussa: hinc miserabile Nymphae,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,

amoris et desiderii pertinacia, *spretae*, sperni se arbitratae matronae Thracum. 521 Primum genus ponit, vt poetica ratio fert, *inter sacra deum*, tum subiungit ex iis id sacrum, in quo res acta: *inter orgia*, quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi nocturni*, cuius sacra noctu celebrari solita. Porro Macrob. IV, 3 *Sacer vero locus in primis pathos mouet. Occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit: Inter sacra deum n. o.* Haec tandem Grammatico digna in poetam suum obseruatio! 523 *marmorea ceruice*, candida, vt saepe alii poetae. Lucretio deberi videtur et hoc. 524 *Hebrus Oeagrius*, ab Oeagro, Thraciae rege, Orphei patre. 529 *sub vertice*, non capitis, sed vortice, quem mota eius insultu aqua ciebat: *δίνη*, contorta in se aqua. *torsit sub vertice*, quod vulgari vsu: vertice vel in verticem. Nec ratio deest, aut analogia.

530 *At non Cyrene* iactu se in altum dedit et filium reliquit consilii inopem. Scilicet Proteus internecionis apium, *morbi caussam*, v. 397 tantum exposuerat, non vero fortunae remedium. Hoc mater subiicit:

Exitium misere apibus. Tu munera supplex
Tende petens pacem, et faciles venerare Napaeas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaei,
Delige, et intacta totidem ceruice iuuencas.
Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem;
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, vbi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethaea papauera mittes,
Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa,
Et nigram mactabis ouem, lucumque reuises.

Haud

scilicet culpae expiationem, Nympharum placationem sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicae ferendas; quo facto ex victimarum visceribus noua examina exoritura essent. 534 *munera supplex tende*, protende, offer; vide Aen. II, 674: certe ratione non careret, etiamsi exempla deessent. *munera* autem, vt honores, quocunque deos placamus aut veneramur. *petens pacem*, h. vt propitiae sint. *faciles*, placabiles. 536 *votis*, precibus factis. 538 *eximios* proprium de victimis, res nota. 539 In *Lycaeo* Arcadiae noto monte Aristaeus armenta nunc habere narratur; vt supra Arcadium heroem ediderat v. 283. 540 *intacta ceruice*, iugo, vt toties. 541 *Dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. *ad delubra* statuuntur arae, ante templum, in προνάῳ ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. 545 *Lethaea papauera*, Ληθαῖα, a Lethe. v. Ge. I, 78. 546 *Placatam*, quae eo modo erit placata. conf. sup. 308 sq.

Haud mora; continuo matris praecepta facessit.
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;
Quatuor eximios praestanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem ceruice iuuencas.
Post, vbi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque reuisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes vtero, et ruptis efferuere costis;
Inmensasque trahi nubes; iamque arbore summa
Confluere, et lentis vuam demittere ramis.

Haec super aruorum cultu pecorumque canebam,
Et super arboribus: Caesar dum magnus ad altum
Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:

Carmina

550 sq. Iisdem verbis iterum vtitur, quibus paullo ante, Homerico more: cuius ratio haec tenenda est, ne semel bene et proprie enuntiata mutentur in argute aut ieiune dicta. 554 *monstrum*, pro re monstrosa, mira. 555 *liquefacta per viscera*, tabe, putredine, dissoluta. vid. sup. v. 308. 557 *nubes trahi*, noua examina. conf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., vbi de papauere. 558 βοτρυδὸν (Il. β, 89) adhaesisse arbori.

559 *pecorumque*, adeo et apium. De Epilogo hoc v. Vitam Virgilii ad a. V. C. 724. 561. 562 *volentes per populos*, quorum legati vndique eum conueniebant. *Olympo*, ad Olympum, ad immortalitatem nominis. 564 *studiis floret* et is, qui laudem inde et existimationem fert, ex iis inclarescit; et is, qui iis cum maxime deditus est; *Floremus* enim

Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuuenta, 565
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER QVARTVS EXPLICITVS

iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. *Otium* Romanis omne vitae genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum; proprie tamen quodammodo de Musarum otiis; *ignobile* respectu gloriae bellicae et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486 *inglorius*. 565 *audax iuuenta*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggrederetur; conf. Ge. I, 40: non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum. De Maronis secessu apud Neapolin cf. V. V. eod. a.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
AENEIS

PROOEMIVM

Quae hic a me exponenda ſunt, pauca quidem et ſummatim, ad Virgilianum carmen *ſunt referenda.*

SECTIO I

I. *Ad huius rationem intelligendam ſatis eſt tenere*, carmen epicum *vniuerſe nihil aliud eſſe, quam narrationem omnibus numeris abſolutam ac perfectam, ſeu narrationis genus praeſtantiſſimum et iis virtutibus, quae huic generi ineſſe poſſunt, cumulatum; carminisque adeo epici naturam poſitam eſſe in* rei geſtae magnae et arduae narratione ad admirationem efficiendam inſtituta. *Eiusmodi enim narratio praeſtantiſſima eſt ex toto hoc rerum genere.* Admiratione *animis iniecta quaeritur hic ea, quae omni carmini propoſita eſt, ſed in alio genere ab aliis cauſſis proficiſcitur*, delectatio; *quae vtique, ſi ingenuo et liberali animo digna eſſe debet, a rerum honeſtate et vtilitate ſeiuncta eſſe nequit, et tanto exquiſitior, generoſior, et plenior eſt, quo maiora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipſa voluptate animis ſe inſinuant; vt adeo, ſi quis carmini epico magnum aliquod ac praeclarum virtutis et vitae, in primis publicae, praeceptum ſubiectum eſſe debere dixerit, ad rerum vtique veritatem dixiſſe ille videatur; ſed poetae epico talis vtilitas ad philoſophicas rationes*

rationes exacta non ita propofita effe poteft, vt poeticas rationes inde petat aut metiatur; vt rerum narratarum admiratione animi afficiantur, *hoc fummum eft, quod ille fequitur. Ipfa autem rerum animorumque noftrorum natura ita fert, vt, quod a virtute et vtilitate publica vacat, ad animos noftros admiratione impellendos vim fatis magnam habere nequeat. Non igitur vlla ratione euenire poteft, vt bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et ciuilem vtilitatem valere poffit. Contra magna et ardua confilia, excelfi et magnifici animorum fenfus, virtus vltra vulgarem mortalitatis modulum et morem animofa et fortis, nullis aduerfis cafibus et periculorum terroribus infracta mens, falus ciuium, vel imperii maieftas parta et feruata ac defenfa, haec eadem illa funt, quibus maxime hominum animis admiratio iniici poteft, quae adeo inprimis epico carmini idoneam materiam fuppeditant.*

II. Admiratio *itaque, neceffe non eft, vt a rerum et naturae miraculis petatur; fed, quod facile vnus quisque intelligit, admiratione animos noftros afficiunt omnino res a magna animi virtute partim in excogitandis confiliis partim in iis exfequendis, profectae, a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, cafus et pericula, magnis praefidiis et auxiliis, magnis de cauffis fufceptae et geftae fint; atqui eaedem fere res etiam euentu clarae et infignes magnique exempli effe folent, vt aut magni alicuius viri aut populi vel ciuitatis aut generis adeo humani fortunas in vtramque partem contineant. Non difficilis eft ad cognofcendum in rhetoricis et poeticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli eft accommodata, fed ea maxime, quae a fenfibus et a phantafmatibus proficifcitur, quippe quae eadem ad animos movendos et admiratione imbuendos in primis valet. Verum*

rum haec quidem passim a viris doctis satis diserte sunt exposita.

III. Vt admiratione autem tanto magis teneatur animus, non modo res gesta, quae narratur, et actio eo attemperata sit necesse est, vt mirationem faciat, verum etiam narrationis genus et ratio ad admirationem efficiendam vel tuendam idonea requiritur. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diuersa natura diuerse attemperatum, et quae sunt alia.

IV. A binis *hisce tamquam* principiis *repetenda sunt omnia, quibus* carminis epici argumentum, personae epicae, facta, virtutes *ac* characteres, sententiae, oratio *ac* dictionis genus *constituuntur; verbo, admiratione quaesita delectatio moderatur in hoc genere omnia. Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum* molliore *modo cum* grauiore *animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore perculsi, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi aestu miratio est coniuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suauiore animi affectu. Quo ipso sequitur, vt magna in hoc genere esse possit varietas pro argumenti diuersa natura, vtque inanis sit virorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerunt.*

Eam admirationem rerum, quae cum terrore *aut* cum miseratione *et* grauiore *omnino* animi affectu *mentem impellit, in primis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturae humanae esse consentaneum intelligat? Res haec ex parte animaduersa in opinionem induxit nonnullos e recentioribus, vt intra tragicos affectus non minus epicum*

epicum genus contineri et idem argumentum in vtrumque vsum accommodari posse existiment. *Sed* dramate latius patere epicum carmen, *hoc est, narrationem per caussas et consilia expositam; et magnos affectus non nisi vnam esse ex pluribus admirationis mouendae caussis, ex superioribus facile intelligitur.* *Ne illud moneam,* epici carminis virtutes multas ex narrationis bonae indole et natura esse petendas, *ad quam et hoc spectat, vt tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel miseratione exagitat. Vt vero, quod iidem viri docti arbitrati sunt, futilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, vereor. At vero ex epici carminis partibus bonas tragoedias fieri posse alia res est, de qua iam Aristoteles egit Poet. c. 23 et 26. Illud tamen negari nequit, cum id, quod admirationis maioris vim habeat, ad animos nostros mouendos tanto sit potentius,* heroica argumenta genus epici carminis nobilissimum constituere: *in primis si ex heroicis temporibus petita fuerint, quibus deorum interuentu res aut gestae sunt aut geri creditae; etsi minus bene a Batteusio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum ministeriis deducitur.*

V. Reliqua, quae de carmine epico praecipi solent, partim ex narrationis bonae ratione ac praeceptis, *partim* ex poeticae orationis genio, *repetita sunt et facile repeti possunt; v. c. quae de episodiis argute magis quam vere disputantur. Neque in his animos generosiores diu detineri velim. Pleraque enim sunt talia, vt, nisi quis tardissimi sit ingenii, primo statim rerum obiectu ea percipiat. Quorsum enim operose multa conscribere aut commemorare, vt factum, quod argumentum epicum contineat, doceas, esse debere* vnum, *et* absolutum, *et* intra iustum temporis spatium comprehensum? *quorsum* de nectendo et dissoluendo nodo, *h. e. de difficultatibus obiectis?* de episodiorum affinitate

tate et nexu cum epica narratione? *Haec intelligere et assequi haud adeo difficile est; sed difficultates paullo maiores tunc nascuntur, si in rem praesentem deducendae sunt istae disputationes, vt appareat, qua ratione et arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, vt ad vnitatem deducatur res. Hoc ingenio poetae relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis praeceptorum istorum copiosa expositione carebit.*

Vt vero admiratio rei magnae animum tenere et delectatione perfundere possit, quis non videt, ea omnia a poeta curari et sagaciter prouideri debere, quae ad illud consilium prodesse; caueri debere ea, quae obesse possint? ante omnia lectoris animum argumenti notione aliqua *esse imbuendum, vt nec tamen exsatietur,* in mediam rem esse rapiendum, *cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant,* rerum obiectarum praestigiis *ita* deliniendum et fallendum, *vt iam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitae tenorem constitutus, in nihil incidat, quo expergefactus quasi ex aureo somnio sibi lusum fieri animaduertat; id quod sine indignatione et poenitentia aliqua eius, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt* de probabilitate *poetica ac mythica et de verisimilitudine, quam poeta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc* illusionem, *quam recentiores commode vocant, pleraque, quae de carmine epico cum vtilitate aliqua praecipi possunt, reuocare in promta est; et ad hanc normam vel maxime reuocare soleo ea, quae de multis Virgilii locis a VV. DD. disputata sunt.*

VI. Virgiliani *igitur* carminis dotes *vt recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes,*

auctor

auctor sum, vt, quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, *considerent. Exponitur a poeta Aeneae ex Troia capta profugi, post longos errores, in Latium aduentus a fatis monstratus, et condita ab eo in his locis Troianorum colonia nouaque parata sedes. Quis autem non facile intelligat iam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus ex vrbe incensa aliquis fatis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, nouas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in nauigatione et mox in Italia obiectis, nouam admirationis efficiendae videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile vnusquisque carminis interpres.*

VII. Rerum *quidem* inueniendarum *laudem Virgilius habet admodum diuersam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Alterum cum eo comparem, qui verae historiae exornationem suscipit, alterum cum Milesiae narrationis auctore* *). *Scilicet Homerus id agebat, vt narrationem institueret rei ex sua opinione ac persuasione vere ita gestae, cuius magnitudine contactam et inflammatam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipse temporum decursus omnia in maius auxisset, et, vt in maiorum factis et prisci aeui rebus fieri solet, humana facta ad diuinam aliquam speciem ac dignitatem euexisset; deorum itaque ministeriis omnia exsequebatur, quoniam priscis*

*) **Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scientt. lib. II cap. 13 p. 80 Opp. T. I, non reprehendendus ille, si ad epicam poesin reuocetur.**

priſcis hominibus hoc erat perſuaſum, humanis rebus gerendis intereſſe deos praeſentes multoque magis praeſentes adfuiſſe rebus geſtis patrum aetate, iniicere eos hominum animis bona vel praua conſilia, obiicere pericula ac diſcrimina, iraſci, dolere, metuere, ſperare; verſabatur ſub eodem coelo et adierat ea loca, in quibus res illae, a fama tam magnifice ornatae, fuerant geſtae; vtebatur ſermone, natura ſua poetico, hoc eſt, per philoſophorum ſubtilitatem et rhetorum ac grammaticorum argutias nondum fracto et attenuato, ſed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui ſermonis. Eſt autem omnium rudium linguarum genius is, vt res ad ſenſum reuocet, adeoque ſenſa animi et cogitata, etiam phyſicas et ethicas ſententias, per rerum naturas, proprietates, vices, vtilitates, propter ſimilitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declaret; quibus omnibus poetica vis vel maxime ineſt. Quae ſi ad ſermonem priſcum Graecorum transferimus, non mirabimur eueniſſe, vt philoſophorum quoque antiquiorum opiniones vel praeceptiones ſpeciem narrationis factorum et euentorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in perſonas et deos commutatorum erat enarratus. Succeſſit ecce Homerus, qui ea maxime ingenii ſollertia eſt vſus, vt videret, narrationes has poetarum ſuperiorum, qui philoſophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poeticarum loco inſeruire poſſe; ita vt, quae a poetis ante ſe ex priſci ſermonis genio expoſita eſſent ſymbolica rerum cogitatarum adumbratione, ea a ſe pro factis et fatis deorum narrarentur. Hac potiſſimum ratione doctrinam de diis poeticam et ſyſtema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expoſitionem egregie eſſet accommodatum, in poetarum inde patrimonium illud ceſſit. Vt rem abſoluam verbo, Homerico ingenio obſtetricabantur et, vt ſine doctrina doctrinam, ſine arte artem, habere videretur, efficiebant

 plurima,

plurima, quae, si ab isto aeuo discesseris, omnibus poetis deesse necesse est. Virgilius itaque a libero isto ingenii et mentis impetu et praecipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fouendi, excitandi et inflammandi, adminiculis plane destitutus, priorum poetarum exemplis tamquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis iam tum ab Aristotele aliisque iniectis, ab arte *necesse habuit petere omnia. Alio aeuo, ab heroica aetate nimis remoto, inter diuersissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac coeli rationes suum opus erat aggressus. Sine doctrinae et multae ac variae lectionis copiis, nulla iam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel sic* magnum eius etiam in inueniendis rebus ingenium ex his agnoscas: *Primum vidit, carmen epicum Homericum, hoc est, heroicum, posse perfici et ornari; tum eius vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex vltima antiquitate et aetate heroum proprie ita dictorum petitum. A natura autem res ita comparata est, vt priscorum heroum ipsa nomina, res gestae, et fata etiam per se non adeo memorabilia animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa aetate morum ac vitae simplicitas ea, quae poeticum ornatum sublimesque rerum formas et sententiarum grauitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando etiam ipsa facta corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute gerebantur, quam consiliorum sagacitate et artis vel ingenii subtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quae vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis nouam et Graecis incognitam suauitatem adiecit. Tum vero praeclaro iudicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poeta, nec tamen plane intactum et Homerico aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum. Ita enim consecutus est hoc, vt materiam haberet*

ret copiosam, nec rudem, sed poetica tractatione ab aliis iam subactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta iam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optaverit sibi poeta vnus quisque. Illud vero ad intelligendum procliue est, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento tam late fuso et patente; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, cum ex toto belli Troiani decursu vnum heroem, vnum factum, selegit, adeoque infinitis aliis rebus ex istius belli historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte vti potuit. Hoc vno suo iudicio plurima praeclara carminis sui praesidia et vberrimos fructus tulit Maro. Non nouus et ignotus est lectoribus heros, cuius fata exponit, nec Troianorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interuentus, Iunonis et Veneris irae et studia, ac partes iis tribuendae, egregie erant iam ab Homero definitae. Quando itaque primo statim Aeneidis ingressu Iunonis memor ira, irarumque caussae saeuique dolores *memorantur, odia Iunonia ex Homero statim succurrunt legenti et iam ab initio grauem de Aeneae fortuna sollicitudinem iniiciunt.*

VIII. Poetae sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, quae rerum Troicarum est, verum etiam ex eo temporum articulo *Aeneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conuersionesque rerum mirabiles cum Graeciae et Asiae tum Italiae comprehendit. Nam exciso Ilio dici vix potest, quantopere vbique turbatum sit. Victi victoresque ad nouas sedes quaerendas per totum terrarum orbem dispersi vaga-*

 bantur

bantur *), *et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Graecis notus erat, vt Circes insulam (Circeios Latii) pro extremis Occidentis finibus habere, et ad haec loca, tamquam incognita, tot fabulose narrata referre posset Homerus. Primum tunc a Graecis nauigatio vltra Siciliam frequentari coepit, cum ad illud tempus Phoenices illa maria tenerent, nisi quod e Creta aliisque forte insulis paucae naues Siciliam adibant. Errores isti heroum ab Ilio redeuntium variis Graecorum carminibus epicis,* Νόστοι *ea inscripta erant, materiam et argumentum praebuerant; quae si ad tempora nostra peruenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius insliterat; quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Eaedem historiae seu fabulae de Achiuorum reditu magnae tragoediarum Graecarum parti materiam subiecerant, vt in primis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Graecorum autem tragoediis, inprimis Euripidis, omnino poetam plurimum profecisse ex iisque orationis suae dignitatem passim et maiestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pondus, seu pathos, interdum tragico propius, affectuumque grauitatem tragicam, vt in Amata, in Didone, in Pallante, in Niso et Euryalo, comparasse suspicor. Magna earum pars a superioribus poetis latine iam erat reddita; quae res poetae non parum adiumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit.*

IX. *Veniamus ad* dilectum in heroe, *quem sibi sumsit poeta*, factum. *Primum persona eius, genus, fortuna, nomen ac virtus, et olim vnumquemque liberaliter institutum adeoque Homerica lectione imbutum tenere debuit et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere auemus; Troianorum autem e patria incen-*

sa

*) Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I p. 48 B. et lib. III p. 150 A.

sa profugorum fata lubenter cognoscimus. Longa nauigatio per mare ista aetate parum nauibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturae erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Aeneae virtus in admirationem sui rapere poterat? Infestae deae ira asperrima, et ex altera parte tot deorum monitus, exspectationem faciunt magnam. Quae omnia cum ad rerum magnitudinem, quae animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabilitatem egregie quoque sunt comparata. Sed, cum plura huius generis narrari possint, in dilectu tamen Aeneae magni poetae ingenium ac iudicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum carminis sui heroem circumspexit, qui in Italiam Troianorum coloniam deduxerat, nouum regnum in Latio constituerat, vnde Albae Longae adeoque etiam Romae origines repetebantur, quique adeo, etsi nec nobis ingratum esse potest tanti imperii primas origines cognoscere, tamen Romanis antiquitatis suae tantopere studiosis, vnus omnium maxime acceptus et commendatus esse debuit. De Aenea eiusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; attigerat quoque res Troianas Ennius in Annalibus; eundemque Aeneam in nonnullis, quae interciderunt, Graecorum carminibus partes sustinuisse non obscuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI et Dictye. Cum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Aenea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias ad manum fuisse apparet; quae poetae felicitas vulgo parum nota et intellecta est. Deducto tandem rerum ordine in Italiam, noua rerum, hominum et locorum, genera ac nomina subnascebantur, contingebatque adeo

 poetae,

poetae, quod in votis habere debuit, vt praeter ea, quae a Graecis tractata satis erant, noua et intacta e domesticis ipse afferre posset. Iudicium poetae in delectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquisitum sit, etiam ita iudicari posse puto, si quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, vt Herculis vel Thesei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quae omnia, etsi summa cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum splendorem excoli potuissent, neque satis momenti ad animos impellendos aduertendosque habuissent; cum contra ad popularium in primis mentes tenendas Aeneae fata tantam vim habere deberent; accedente quoque Penatium et Vestae aeternique ignis ac Palladii religione, in conspectu posita; vt taceam sacra antiquitus accepta, quae a Troianis tradita vulgo ferebantur. Adeo omnia ea, quae Dionys. Halic. I, 49 ad adstruendam Aeneae in Italiam aduentus veritatem memorat, simul ad poetae sapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά.

X. Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiae copiis poetae ingenium defuit. Vellem id vno loco a me exponi posset! Sed factum hoc est plerumque in singulis carminis partibus singulisque locis opportunius, et ne hoc in loco in immensum rerum campum euagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quae quidem praecipua et grauissima videbuntur. Spectant ea partim ad Homericam imitationem, *partim ad* elegantiorem phantasmatum et narrationis omnino habitum, *partim denique ad* orationis dignitatem et ornatum.

XI. Ipsam Aeneidis ideam, descriptionem et dispositionem partium, ad Homericum *partim Odysseae partim*

partim Iliadis exemplum factam esse *negari nequit; pauca quoque carminis lumina locaque insigniora et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quae a Virgilio sine exemplo inuenta et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias modo rudes modo inchoatas ac praeformatas ex Graeco aliquo poeta excitare aliquis possit. Atqui ex Graecis poetis tam pauci ad nos peruenerunt; quid si plures essent superstites, maxime Alexandrini? eos enim, quod suspicor, post Tragicos, in primis Virgilius assidue tractauit, et sententiarum orationisque colorem inde duxit.* Neque dici *potest, non tam studio, quam casu aut necessitate Graecum et Romanum poetam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu peruagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc vtique, et saepe.* Nec alterum, *quod forte moneas, negari potest, multa passim ab Vrsino, Guellio, Cerda, Clarkio, forte et ab aliis, pro imitatis et adumbratis afferri temere et sine iudicii acumine, quae partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, vt sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis, vsurus sit; cuiusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, vt comparatione facta saltem delectent. Maroni tamen innumeris in locis Graeca, Homeri in primis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum latine conuersi, tot loca, quae exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditae naturae produnt, quae ea simplicitate, vt reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui iam occupauerat; fieri enim solet, vt, si qua ab aliis iam proprie dicta sint, ne in eadem verba incidas,*

das, acute et ornate eloquaris; porro graeca ratio flectendi verba vel orationem, quae ad indolem poeticae dictionis Virgilianae et genium pertinet; tum poetae ipsius professio Ge. III, 10 Primus ego in patriam mecum — Aonio rediens deducam vertice Musas; *tandem veterum auctoritas, vt Senecae Suasor. III, qui Virgilium* non surripiendi caussa, sed palam imitandi, hoc animo, vt vellet agnosci, *in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta haec imitationis Homericae vestigia in quam diuersas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere. Aliis nihil diuinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil ieiunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quae nec laudi magnopere nec veniae locum faciant, sed quae rei naturae et rationi ita sunt consentanea, vt quomodo aut quare aliter se habere debeant, caussa idonea non appareat. Cum semel ad Odysseae et Iliadis tamquam magisterium Aeneidem composuisset poeta; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et cum omnino vestigiis eius insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cauere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem πάθη incurreret. Sunt autem multa, quae vno tantum modo recte dici et efferri possunt; multa, quae, si naturae consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Praeterea non facile assequare, quomodo poeta doctus et Graecorum poetarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum conuerteret, ita omnia, quae legerat, animo expellere et exturbare potuisset, vt nihil ex pristina lectione obuersaretur animo; maxima autem eorum, quae imitatione expressa dici possunt, pars eius modi est, vt non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam vt potius in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quae olim lecta et cognita in simili argumento*

gumento memoria tenebat, iterum ad animum reuocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abeſt, vt reprehendi poſſit, vt poetam doctum nihil magis arguat et deceat.

XII. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminerant viri docti, poetam, etiamſi ingenium eum ad noua et intacta tuliſſet, hoc ſuae aetati ſuisque popularibus tribuere debuiſſe, aut ſaltem in opinione eius temporis communi excuſationem habere, cum ad artem poetae et ad maiorem carminis ſuauitatem pertinere crederetur, ſi multa ex Graecis eſſent expreſſa vel adumbrata. Perluſtret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, in primis Ennii, pleraque ex Graeco aliquo poeta aut latine expreſſa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et conſtituti ſunt. Ad Graeca prorſus ingenia ſe compoſuere Romani; in Graecis pueritiam et adoleſcentiam conſumebant. Ex multis ſcriptorum, in primis Ciceronis, locis notior res eſt, quam vt plura de ea monenda ſint. Itaque, etſi exculto iam ſermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum fetibus in publicam lucem eductis, tamen ne ſub Auguſto quidem deſtiterunt ſummi viri Graeca exprimere latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inuenta ſua facere, multo magis ſi nouum carminis genus in Romanas literas inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata eſſe nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex iſtis lyricis ſeruata vix vnum et alterum eſt, cuius non imitationem ab Horatio factam excitare poſſis; quid itaque futurum putabimus, ſi Lyricos Graecos integros cum Horatio comparare liceret? Neque aliter ſe rem cum Catullo, Propertio, Ovidio, aliisque, habituram eſſe credere fas eſt, ſi Graeci Elegorum ſcriptores, in primis Alexandrini poetae, adhuc

huc exstarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium suorum sensum, iudicium ac morem, secutus totum se ad Graecos poetas in suis carminibus exprimendos applicuit? Noua accedere videbatur voluptas, quae delectationem in maius auctam efferret, si praeclara et suauis sententia simul graeci loci recordationem faceret, vnde esset expressa. In Aeneide itaque pauci sunt mores, (seu characteres) vix vllum factum notabilius, vix locus aliquis praestantior, in quo non poetae alicuius Graeci, in primis Homeri, vestigia agnoscas. Sed in eadem Aeneide multo doctiorem et ingeniosiorem imitatorem agnoscas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione posita notauimus, et alia facile notari possunt, in quae poeta imitandi studio parum subtili incidit, vt cum pastor indoctus Ararim et Oaxem memorat, aut in illis: nuper me in littore vidi, *aut:* nouimus et qui te, *et id genus alia. Neque vero haec Graecorum imitatio aut ingenio carere aut iudicio putanda est; est enim nequaquam seruilis illa aut affectata, cuiusmodi ab ingenio exili et ignauo proficisci solet, neque in alterius poetae verbis, modis et figuris, variandis turpiter ingenii vires attriuit poeta; sed, vbi occurrerat aliquid ingeniose ab alio cogitatum vel inuentum, illo phantasmate tactus animus, tamquam scintilla idoneo fomite excepta, statim flamma correptus incaluit et magno incendio exarsit. Hinc nouae rerum formae, noua genera, nouae interdum naturae. Nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam vbi presse sequitur, modo castigatiore, pulchriore vel augustiore, rei specie, Latini sermonis elegantia, aut nouo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus sententia vel oratione, certasse cum Graeco poeta. In primis autem se Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Augustei saeculi, quo simplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetustas,*

vetustas, et iners languor, modo ad honestiorem et mitiorem cultum a Marone, modo ad elegantiorem ornatum, modo ad incitatiorem vim temperata est. Hoc nomine ipse Aeneas quoque commendabilior videri potuit; omnibus eius factis, moribus ac dictis, maior aliquis humanitatis cultus inest; apparatus rerum sunt ornatiores; ornamenta dignitas, splendor et elegantia, μεγαλοπρέπεια, *sed heroum personis digna, illustrat. Quae quidem res in longam disputationem adduci posset, si animi magis lubitum quam scriptionis consilium prosequi mallemus; monemus saltem, vnicuique Virgiliani carminis virtutes rite aestimaturo alte hoc menti insidere debere, vt reputet, qua aetate, quo in populo, qua in vrbe, quos inter homines poeta vixerit, quem inde colorem carmen eius duxerit, vt, etsi saluo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior et castigatior, esset carminis habitus, affectus et* πάθη *alia mitiorem alia grauiorem naturam omninoque cultioris aeui dignitatem haberent, heroumque mores, sententiae ac dicta, etsi heroicae aetati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia saeculi, vrbis et aulae, in qua poeta vixit.*

XIII. Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat orationis indoles, *quippe quae in simplicitate mirabili dignitatem seruat et grauitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poetici nitore, orationis dignitate et grauitate, sententiarum pondere, Homerum longissime antecellit, cuius laus hac in parte praecipua in proprietate et simplicitate posita est, etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei desit. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores multa orationis suae pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male quoque in pedestrem illatis iis, quae carmini erant propria.*

Certe

Certe poetici ornatus elegantis nec affectati praestantissimum et vnicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poetici genium primo constitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere et troporum ac figurarum naturas, inuersionumque rationes descriptas et ad veri ac iusti normam redactas discere licet. Quae ipsa res animaduersa me adduxit, vt in sermone Virgilii poetico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in vllo alio scriptore recte consumi a me posse putem. Attamen in hac ipsa poetici sermonis constitutione poetae laus et virtus non tam in inueniendo, quam in inuento aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos vsus transferendo, cernitur. Alexandrinis enim poetis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poetici sermonis exquisitioris indoles et natura vnice est accepta referenda; hoc eorum docent scripta, in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, referentia. Videntur scilicet poetae doctissimi et Ptolemaeorum contubernio expoliti animaduertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica simplicitate temperari, adeoque grauitatem cum elegantia, dignitatem cum venustate, consociari posse. Hos Maro auctores habuit, cum tanto maiore iudicii laude, quod Ennius et ceteri, qui praecesserant, de orationis elegantia et ornatu castigatiore parum laborauerant.

XIV. Placet nunc in fine subiicere nonnulla et per saturam monere, quibus virorum doctorum opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas, *tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.*

XV. Primum de consilio, *quod poeta in Aeneide conscribenda secutus sit*, et de fine, *quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Nihil quidem magis alienum esse potest ab epico carmine quam* allegoria;

ria; *iugulat enim totam eius vim*, *rerum et hominum dignitatem attenuat*, *gratum animi errorem excutit et aestum inter legendum refrigerat*, *voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Aeneae personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata noua in Latio sede miseros Troianos exturbarunt; adumbratum esse a poeta nouum tum Romae constitutum vnius principatum. Simili acumine alii arcana*, *nescio quae*, *dominationis Augusteae consilia in Aeneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita multi* πολιτικὸν *epos esse Aeneidem sibi persuasum habent*, *neque aliud quicquam poetam spectasse*, *quam vt animis libertatis ereptae desiderio aegris fomenta admoueret*, *et nouum principem approbaret. Nihil tamen Aeneae personam*, *fortunam*, *facta et fata habere videas*, *quod ei consilio respondeat; nullus in Aeneide populus est liber*, *qui dominum accipiat; nulla imperii seu regni*, *monarchiam vocamus*, *bona videas exposita aut commendata; verbo*, *nihil occurrit*, *quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici possint*, *vt a bono principe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentum dominatione vexari. In Iuliae gentis honorem*, *quae ab Iulo Aeneae filio originem ducere videri volebat*, *nonnulla passim suauiter memorari*, *ad Augusti laudes ingeniose alia inseri*, *ipsa carminis lectione manifestum fit*, *et a veteribus quoque Grammaticis iam monitum est locis pluribus; sed*, *quantam vim ea res ad dominationem Augusti commendandam habere potuerit*, *mihi non satis constare lubenter fateor. Neque*, *si noua Aeneae sedes in Latio diuinis humanisque iuribus vallata fuerit*, *quale inde propugnaculum nouo Augusti regno partum sit intelligo; vt adeo*, *si demonstrari hoc possit*, *poetae consilium illud in Aeneide condenda propositum fuisse*, *parum feliciter eum in eo perficiendo et exsequendo versatum videri dicerem. Alii similitudinem inter Aeneae*

et

et Augusti personam et fortunam persequuntur, et multorum doctorum virorum communis est opinio, Augustum sub Aeneae persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Aeneae a poeta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc inuento, vt vndique conquirant et venentur ea, quae ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitas (lib. I, 589 Os humerosque deo f.) *cum assentatione in Augustum memorata est; et sic alia. Ignoscenda haec putem alicui ex media assentatorum turba, qui Aeneide lecta vnam vel alteram Aeneae laudem ad Augustum traheret, vt Principi palparet. Sed Maronem tam dissimiles personas, fortunas, virtutes et facta ac res gestas inter se comparare voluisse, mihi quidem, si eius iudicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Alii id spectasse volunt poetam, vt Romanos partim ad amplectendum et probandum praesentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia reuocare voluerit. Sed nec huic consilio vlla ex parte respondet Aeneidis siue argumentum siue tractatio; profugus ex vrbe incensa Aeneas nouam sedem quaerit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet?*

At, fabulae Virgilianae vniuerse inesse et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quae principibus pro salubribus praeceptis commendari possint, nemo neget; quin potius inter vtilitates, quae poetarum carminibus debentur, praecipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale praeceptum propositum poetae fuisse, cuius explicandi caussa narrationem instituerct. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et arduam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quae inde accipitur,

tur, cum vtilitate ad omnes hominum ordines, in primisque ad principum animos, coniuncta est, hoc epicae narrationi per se consentaneum est; ipsa enim rei natura ita fert, vt magnorum virorum facta magna et praeclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem, fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio.

XVI. Dissimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt esse Aeneam; *inferiorem quoque Achille et Vlysse;* sola pietate insignem. *Quid igitur? si Aeneas alter esset Achilles? alter Vlysses? annon exscriptum potius et seruili imitatione expressum eum dicturi sumus? Non ego is sum, qui caeco aliquo poetae mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorem materiam et epicae grauitatis aliquanto plus habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii. Regnat in Homericis heroibus naturalis affectus, animi impetus, iniuriae acceptae sensus, qualem et ipse habeo; desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentiam; in Aeneide sunt consilia de nouis sedibus in terra ignota parandis, ad certos euentus ex historiarum fide iam constitutos et circumscriptos attemperanda; quae, si res me auctore gerendae fuissent, pleraque aliter moderaturus fuissem. Enimuero non omnia carmina epica ex vno et eodem genere procedere possunt; post Achillis autem iras et Vlyssis sapientiam seu vafritiem, quae et priscae aetati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et nouandum esset aliquid poetae, quidni Aeneae virtutem, quam cum ceteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quae de Aeneae erroribus et*

aduentu

aduentu in Latium tradita a superioribus poetis erant, reuocabant. Monitis deorum et oraculis omnia ab Aenea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in nouas sedes illata, narrauerat antiquitas; quid itaque magis rei consentaneum, quam vt heros insignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poeta, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, caussas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine praeclare est vsus, vt praedictionibus variis animos spe et exspectatione teneret suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum euentibus praetenderet. Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Aeneae virtus; et licet concedendum sit, epicam vim maiorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei saeculi elegantius et mollius iudicium. Cum itaque omnino Aeneidis alius ac diuersus prorsus sit character quam Iliadis: quis non videt importunum esse, in Aeneide requirere ea, quae Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, aestus, tempestates? At insunt Aeneidi alia, quae probes; quidni in his acquiescas! Sed infinitum esset omnia persequi, quae ab iis, qui subtiles poetarum iudices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, caussas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, in primis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant.

Aeneidis argumentum in septimum annum protrahi *alii cum reprehensione monuere. Perperam vtique. Aeneae errores septem annos explere verissimum est. Sed ipsa carminis narratio non nisi eum septimi anni aestate exordium habet, eodemque anno absoluitur.*

Pari

Pari errore Odysseae argumentum octo, nouem vel decem, annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perduci manifestum sit ei, qui animum aduerterit.

XVII. Multo minorem esse characterum, *hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium*, numerum ac varietatem in Aeneide *quam in Iliade conqueruntur passim multi; nec sine poetae reprehensione versus memorant ex Aen. I,* 220 *sqq.* fortemque Gyam fortemque Cloanthum; *inique admodum et vt sibi ipsi, quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personae vim aliquam habere debeant epicam; sed veniunt illi viri in censum et turbam eorum, qui tantum nomine laudandi et epitheto suauitatis caussa ornandi sunt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel caesi ἐσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, αἰχμηταὶ, et sic porro. Excusant Voltarius et Addisonus poetam, sed tam argute, vt summorum virorum subtilitatem mireris. Alter, cum Homerus, inquit, cessantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Aeneide secus sit. Alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Augustum vellet adumbratum, neminem ei virtute parem adiunxerit. Enimuero cum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures vtique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat; et, si paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, neque adeo Homerica ingeniorum et morum diuersitate delectat: at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes vnus Aeneas insignis virtute eminet, nec eius splendori quisquam alius, nisi Turnus forte, officit* *). *Quae res tanto*

*) v. ad lib. VII prooem.

tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut acceptus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

XVIII. De versu *Virgilii* epico *eiusque ad aurem suauitate ac grauitate nonnulla disputare iuuaret, nisi maiorem subtilitatem ea res haberet, quam vt legentium animos et oculos tenere possit. Illud vnum monebimus, in errorem inducere iuuenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, vt ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor, sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poetam aestu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestris vel tubae vel aliarum rerum reddendo laborare; Attenuat ea res et deprimit ingenium poetae et artis poeticae dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poeta. Recte; sunt vtique multi; etsi plures alios ad hoc lusus genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent. Sed mihi ad poetices indolem propius esse videtur statuere, ipsam orationis naturam ita esse comparatam, vt multarum rerum sonos exprimat; inflammatum autem phantasmatum specie obiecta animum, cum, rerum species sibi obuersantes vt oratione viuide exprimat, laborat, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graues et celeres, lenes ac duros, sonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poeta.*

SECTIO II

Quale in inueniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis nouis rerum generibus, nec audax ad suscipienda vel tentanda

tanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum successus esset dubius et incertus; sed, quae nec minor laus est, natum et factum ad inuenta priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulae, quam sibi carminis argumentum fecit, natura sit et quantum in hoc dilectu iudicium emineat: supra expositum est. Restat, vt paucis declaremus, vnde poeta fabulam suam eiusque tam copiose instruendae et ornandae materiam acceperit, *vt inde clarius appareat, quae et quanta* inuenti laus *poetae ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et subtile eius fuerit* iudicium *in deligendo sibi argumento eiusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias ab aliis iam paratas et subministratas, vt doctrina tantum et iudicii sagacitate opus esset ad dilectum faciendum.*

I. Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita statuere, vt poetam famam aliquam obscuram de Aeneae in Italiam aduentu secutum esse dicant. Enimuero ex iis, quae a Dionysio Halic. lib. I, 49 *sq.* 53 *sq.* 72 *sq. a Strabone lib. XIII, a Plutarcho in Romulo, a Festo in* Roma, *Solino c. I. Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Seruio passim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore historiae cognitione, manifestum fit,* fuisse hanc de Aeneae erroribus, deductaque Troianorum in Latium colonia, narrationem inter illustriores et a multis Graecis Romanisque scriptoribus poetisque expositas ornatasque historias. *Poterant hoc docere saltem ea, quae, etsi diuerso consilio, congessit Ryckius in Diss. de primis Italiae colonis et Aeneae aduentu (ad calcem Holstenii Notar. ad Stephan. Byzant.)*

II. Omnino quidem de Aeneae in Italiam aduentu *fabulae (si fabulam dicimus, non ficta statim ac commentitia res ponitur, sed fabula,* μῦθος, *omnem veterem*

historiam designat, et narrationem a maioribus acceptam, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi coepisset *); *huius igitur fabulae fundus habetur Homeri ille locus notissimus Il.* υ, 307. 308 **), *vbi Neptunus diis auctor est, vt Aeneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne eius morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Iupiter prae ceteris liberis diligat omnibus; at Priamum cum progenie Ioui nunc esse inuisum: itaque Aeneam eiusque posteros Troianis esse imperaturos:*

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Aeneae posterorumque eius declarari manifestum est; sed, quo in loco illud fuerit, parum certa apud veteres fama fuit; quandoquidem de Aeneae erroribus ac sedibus tam diuerse traditum erat, cum alii eum in Thraciae littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quae fama tandem prae ceteris credita ac celebrata est, consedisse et vitam finiisse narrassent; fuerant quoque, qui in ipsa Troade regnum illud constitutum esse vellent. Non nobis iam id quaeritur, quod nostra parum interest, quae harum narrationum ceteris verisimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, vt ex hac ipsa narrationis varietate manifestum fiat id, quod volumus, non obscurum aliquem in vetere historia aut inter poetas virum fuisse Aeneam, nec eius fata et res a Virgilio demum inuentas esse et excogitatas. Illa enim ipsa narrationis diuersitas auctorum, qui de Aenea tradiderant, et poetarum, qui idem argumentum tracta-

*) v. ad Apollod. p. 911.

**) Translatus ille ac repetitus in H. in Vener. 197. 198, vt pro praedictione Veneris, ad Anchisen facta, esset; copiose ornatus a Quinto Smyrnaeo XIII, 300 sq. inprimis 336 sq. et a Virgilio praeclare in oraculum Delphis Aeneae datum conuersus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris, Et nati natorum et qui nascentur ab illis.* III, 96. 8. Et hinc versus illi pulcherrimi lib. IX, 446—9 expressi.

tractauerant, diuersitatem et copiam arguit. Vt enim poeta quisque in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ita, vt suo consilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere, solet; diuersis itaque modis eandem rem exponi necesse est. Historici autem Graeci dum suae ciuitatis seu populi origines repetebant, popularem famam sequebantur. Cum vero multae passim per varia loca sparsae essent Troianorum coloniae, quid mirum, eas omnes originem suam ad Aeneam referre maluisse? Vnde diuersitas illa, partim consensio, famae et narrationis necessario oriri debuit. Non itaque, vt hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diuersitas; manet enim semper fundus aliquis non magis veritate sua destitutus, quam quae ab auctoribus grauissimis traduntur; et praeclare hactenus Thessalus Hippocratis f. in Πρεσβευτ. οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκὰ, ἀλλ' ἔργα· *adeoque vanam disputationem instituisse videri possunt Cluuerius et Bochartus, qui ex ista opinionum diuersitate probare voluerunt, Aeneam nunquam ad Italiam accessisse. Acriter satis eorum impetum retudit Ryckius in diss. laudata, sed argumentis promiscue effusis et iudicio parum subtili. Neque enim aliter, quam vt eam famam, si non certam ac constantem, potiorem tamen ac celebriorem, obtinuisse doceas, quaestio illa de Italia ab Aenea adita expediri et firmari potest; est tamen talis fama in omni antiquitate pro fide ac probabili ratione, in qua acquiescere et quam sequi necesse est.*

III. Iam poetae ne ista quidem rerum fides ac probabilitas nimis religiose sectanda, sed, si satis tenere animos vult, ea ratio sequenda est, quae celebritate et claritate ad popularium animos maximam vim habere potest. Etsi itaque inter Graecos scriptores magnus erat ea de re dissensus, cum tamen Romani scriptores

de Troianorum in Italiam aduentu Albaeque Longae originibus ab Aenea eiusque progenie repetitis vno ore traderent (v. in primis Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.), iure suo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam praeferre ceteris potuit ac debuit, nec vero reliquas narrationum varietates negligere, verum inde copiam rerum petere, quae pro materia carminis esset. Sunt in his multa, quae, etsi ab aliis alia ratione tradantur et ornentur, fundum tamen communem priscae alicuius et a maioribus acceptae narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conueniunt, vti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Aeneas Penates cum Palladio abstulerit (vide ib. c. 68. 69: adde Lycophr. 1261 sqq.: Xenoph. de Venat. non longe a pr.); quod patrem et filium secum duxerit. (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9 et 11, et in primis egregium ex Sophoclis Laocoonte locum ap. Dionys. I, 48 Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ Πάρεστ', ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου Νώτου καταστάζοντα βύσσινον φάρος.) *A Strabone XIII p. 607 inter* πολυθρύλλητα *memoratur et hoc, et alia, in primisque quod in Latium discesserit Aeneas, et secundum oraculum eo loco consederit, vbi mensam comederant. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam, vt et alteram illam de sue grauida, copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56: Conon Narrat. 46: et ex Lutatio, Catone et Caesare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12; e quo omnino patet (adde Ryck. l. c.) ex scriptoribus Romanis antiquis non facile vllum fuisse, qui Aeneae fata et aduentum in Italiam non exposuerit. Item Varro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250 sqq. Inter cetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Graeci scriptores dudum ante Augusti tempora originem Romanorum a Troianis Aeneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Aenea versibus ad eos transtulerunt. v. Conon. Narrat. 46 et in primis Lycophron. v. 1226 sqq.*

Apponerem

Apponerem loca, nisi breuitati studerem; erit etiam nonnulla ex his persequendi commodior locus, quando de singulis agetur. Est enim nobis hoc in primis propositum, vt vestigia, etiam obscura, veteris historiae persequamur, quibus institisse vbique poeta videri potest. Nec enim ille facile sine auctore loquitur. Simul adolescentes exemplum mature habere cupimus, nam praeceptis haec res non facile expediri potest, quo consilio, qua ratione, ac quo studio in narrationibus mythicis cognoscendis versandum sit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoscere ac quaerere et in vnum locum congerere, quid hic vel ille et sexcenti alii eadem in re tradiderint, censuerint, somniauerint, hoc est, opera et otio abuti. Contra vtilitatis illi studio et honestatis inest plurimum, si modo veteres historias populorumque origines, modo priscorum hominum mores ac vitam vel sermonem vel religiones, modo poetarum inuenta, notiones, sententias, inde illustres, addiscasque, quae illi, quos nobis fortuna seruauit, ex antiquioribus poetis ante oculos habuerint, quomodo illa variauerint, ornauerint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequerentur, spectauerint; vtque ab ingenuis poetarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum, commenta diligenter discernas. Sed nunc vniuerse nonnulla, quae ad fabulam Aeneidis spectant, summatim exponere consilium erat.

IV. Quod per praedictionum ambages *totus Aeneidis decursus praecipitatur, inter ingeniosissimi poetae inuenta a me numeratum est. Est tamen etiam hoc commentum ita comparatum, vt rem non excogitasse sed commode oblatam sapienter in vsus suos conuertisse dicendus sit. Miro enim omnium scriptorum consensu tota de Aenea narratio per vaticinia, oracula, somnia, auguria et omina exigitur, siue hoc poetarum, a quibus ea ab initio fuit tractata, siue antiquorum hominum, a*

 quibus

quibus posteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum est. Troiani sane e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac diuinandi artium quasi matre ac sede, digressi multas huius generis fabulas in Graeciam et Italiam apportare debuerunt. Fuisse adeo, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Seruio ad lib. III, 359 *discas; etsi Tyrrhenos iam ante communi barbarorum superstitione eas artes tenuisse credendum est. Omnino enim prisco tempore, antequam naturae studium subtilius et philosophiae acumen increbuit, gens fuit nulla, quae non significari futura et a quibusdam intelligi praedicique posse censeret (Cic. de Diuin. I pr.) In primis vero in deducendis coloniis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod satis vel ex vno Herodoto constat (Cf. Cic. l. c. c. I, f.) Ad sedes itaque Troianis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poeta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, maiorumque fama et historiarum fide in Troianis suis eo vsus est, vt per fatorum decreta ac deorum interuentum omnia ab eo narrata procederent: cf. Aen.* X, 33. *IV*, 345. 6. *VI*, 59-61. *Callide autem ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus discendi cupiditatem subinde nouis stimulis incendit. Etsi enim Cassandra dudum* profectionem in Italiam *praedixerat; factum tamen erat obscure*, Hesperia *commemorata, h. e. terra aliqua versus occidentem sita; tum ab ea vate, cui nemo fidem haberet: v. Aen. III,* 183 *sq. Ignoratum Hesperiae situm Heleni verba arguunt lib. III,* 381. *cf.* 478. 9. *Recte adeo Aeneas dicere poterat, se Troia profectos* Incertos quo fata ferant, vbi sistere detur *lib. III,* 7. *Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poetam, primum lib. II,* 281 *sqq. Hectoris vmbra Aeneae per somnum suadet fugam*, nouamque in alia terra, vltra mare, *quod Troadem alluit*, coloniam *promittit. Mox auspicium,*

primum

primum flammae in Iuli capite II, 681, tum exorti subito meteori v. 692, receptum ad Idae munita loca et spem posteritatis ex Iulo *ostendunt; nec non Creusa* Hesperiam *sedem futuram interpretatur v. 781 sqq. In Delo Phoebi oraculum alia de ea terra declarat*, quod inde Troiani originem ducant, et quod ibi magnum imperium constituturi sint Aeneae posteri *III, 94 sqq.: quae cum illi male de Creta acciperent inque hac considere vellent, Penates per somnum Aeneae oblati de Italia manifestius exponunt v. 163 sqq.; post quae illa recte ab Aenea dici potuerunt lib. I, 380 sqq.* Italiam quaero patriam — matre dea monstrante viam, data fata sequutus. *Vnum aliquid adiiciunt Harpyiae de comesis post epulas mensis, tamquam futurae sedis ac coloniae signo, III, 254 sqq. Tandem Helenus in Epiro omnes casus errorumque ordinem manifeste ac clare exponit III, 374 sqq.; etiam de sue, XXX porcellos enixa, et de mensis comesis, alia a Sibylla exspectanda esse monet. v. 441 sq. Saepe in somnis Anchises Aeneam admonuerat: IV, 351 sq. Eadem Anchisae anima per somnum descensum ad inferos V, 730 sqq., apud Cumas autem Sibylla accessum ad Lauinium, bellum et Euandri societatem, praedicit VI, 83 sqq. Adde his posteritatis recensum apud inferos, et VI, 891. 92* Exin (*Anchises*) bella viro memorat quae deinde gerenda Laurentisque docet populos vrbemque Latini Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem. *Omnia haec secundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit. Nec minus apud Latinos praedictus erat Fauni oraculo, tum variis ostentis monstratus exterorum aduentus et Lauiniae coniugium cum aduena: v. lib. VII, 58. 64 sq. 71 sq. 96 sq. 254 sq. 267.*

V. Scilicet omnino iam a primis inde temporibus praedictionem aliquam iactatam fuisse, qua, euerso Ilio,

 Anchisae

Anchiſae Aeneaeque maior rerum ordo, maiora fata promitterentur, ipſi Homerici verſus declarant ſupra memorati, ex Il. υ, 307. 8. Tum in Sophoclis Laocoonte Anchiſen, mandatorum a Venere acceptorum memorem, *de fuga cogitare filiumque, vt in Idam ſe reciperet, hortari intelligas ex fragmento apud Dionyſ. I, 48; quod forte noſter reſpexit, dum Venus Aeneam hortatur lib. II,* 619 Heu fuge, nate dea *etc. Etiam praedictionem illam, ſedis condendae locum fatalem illum fore, vbi fame compulſi menſas comediſſent, iam pridem Anchiſae a Venere factam, e Caeſare lib. I et Lutatio lib. II monet Victor O. G. R.* 11 Tum Anchiſa coniiciente, illam eſſe miſeriarum errorisque finem, quippe meminerat, Venerem ſibi aliquando praedixiſſe *etc.; et c.* 9 *ex Alexandro Epheſio lib. I de bello Marſico:* — Idam petit, ibique nauibus fabricatis — oraculi admonitu Italiam petit; *et Dionyſ. I,* 55, — *ne in vlteriores Europae partes claſſis Troiana nauigaret,* οἵ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον· *Narrat inde portenta in appulſu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra proſilientes, menſas abſumtas, et vocem e luco repente auditam. At Sibyllae monitus, quos alii ibid. Erythris acceptos narrarunt, quosque Tibull. II,* 5 *nouo exemplo vaticinantis oeſtro in elegiam illato, arripuit, praeteriit Maro, cum Sibyllae alius locus in carmine, aliae partes eſſent, in lib. VI. Interea Apollini honos ille manſit perpetuus, vt ad eum fatorum Aeneae et poſterorum, Italiaeque ab iis occupatae, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine ſaeculari:* Condito mitis — Roma ſi veſtrum eſt opus, Iliaeque Littus Etruscum tenuere turmae, Iuſſa (*oraculis*) pars mutare Lares *etc.*

VI. Fuiſſe etiam ſomnium *aliquod Aeneae celebratum a multis, ex Cic. de Div. I,* 21 *apparet:* Sint haec,

vt

vt dixi, somnia fabularum, hisque adiungatur etiam *Aeneae somnium:* quod in Numerii Fabii Pictoris Graecis annalibus eiusmodi est, *vt omnia, quae ab Aenea gesta sunt, quaeque illi acciderunt*, ea fuerint, quae ei secundum quietem visa sunt. *Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, dum graece scripsit, graecos auctores sequi potuit, somnium, quo fata Aeneae exponerentur per quietem ex ordine, quae deinde euentus comprobauit.*

VII. Etiam Penatum monitus, *quos per somnum Aeneas acceperat, fuisse memoratos, ex Seruii loco discere licet ad III,* 148 *Penates* — quos quidam dicunt, ideo inductos a poeta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem iussum cum Latino foedus fecisse; eorum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse (*haec eadem ap. Dionys. I,* 57 *occurrunt*); eosdem tradit (*Varro*) visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse maiores. *Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco nouae vrbis capiendo secundum nonnullos oblati per quietem Aeneae dii patrii diremerant ap. Dionys. I,* 56*: descripta et haec e Catone in origine gentis Romanae, quem eo toto loco Dionysius sequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c.* 12 *extr.*

VIII. Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, vt generum sibi sumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic Virg. Aen. VII, 58. 81. 254 *sqq. Paria ex Catone (non ex Q. Lutatio) prodit Victor de O. G. R.* 13 — vtpote qui (*Latinus*) in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis saepe admonitus erat tutiorem se aduersus hostes fore, si copias suas cum aduenis coniunxisset. *Similiter etiam in ceteris, quae ab Aenea in Italia gesta sunt, poetam id egisse, vt antiquas historias narrationesque*

nesque de vaticiniis et ostentis suis consiliis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra quoque suo loco sigillatim monebitur.

IX. *Satis, puto, ex iis, quae adhuc dicta sunt, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum esse: materiam carminis poetae mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et inuentam; tractationem autem et ornationem etsi non magis poeta a se petiit, cum Homeri vestigiis insisteret, illa tamen in re eum ita esse versatum, vt elegantiore iudicio, maiore cultu, et exquisitiore ornatu omnia persequeretur. Etiam hanc argumenti, quod poeta tractandum sibi sumserat, felicitatem aliquam habendam esse supra diximus, quod, cum* per deorum ministeria *res esset exsequenda,* offerrent se Iunonis et Veneris numina, *quae poetae caussae tam praeclare seruiunt, potentissima illa, et ipsa fabula iam dudum consecrata; nam, quod insigni Veneris cura habitus est Aeneas, id ex Homero familiare sibi habet lector, et Iunonis odium in Troianos non minus ex Homero notum est. Iam eximio aliquo fortunae beneficio res ita ferebat, vt alterius deae numen Carthaginiensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo tamquam Romanorum tutela constanti religione coleretur (cf. Lucret. I pr.), verum etiam Iuliae gentis prima stirps et origo haberetur. Iunonis autem odio tractando et ad poeticam vim temperando poetae prodesse potuere* Ἡρακλεῖαι, *carmina, quae olim exstabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Iunonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re iam tot in locis Homerus praeiuerat, v. c. Il.* σ, 119: ξ, 256 *sqq.*: ο, 25 *sqq.*

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER PRIMVS

ARGVMENTVM

Troia capta Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine praeditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam nauigat, immissa ab Aeolo rege ventorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate ad Libycum litus adpellitur 1-169: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine ceruos sagittis prosternit, singulosque in singulas naues (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit: sociosque deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur — 222. Interea Venus Aeneae sui Troianorumque caussam apud Iouem agit, omniumque calamitatum illarum caussam Iunoni imputat. Iupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiaeque Romanorum, filiae dolorem consolatur — 304. Cuius oratione confirmata Venus, Aeneae suo, locorum ignaro et explorandae regionis caussa huc illuc oberranti, sese obuiam praebet: nauesque dispersas saluas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido — 409. Aeneas itaque, matris beneficio caua nube cinctus, vna cum Achate Carthaginem ingreditur: vbi et socios saluos reperit, et a Didone benigne excipitur — 656. Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio neque muliebri inconstantiae satis fideret, sopito in Idaliae lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae.

Ille

Ille ego, qui quondam, gracili modulatus auena
Carmen, et, egressus siluis, vicina coegi,
Vt quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinia venit
Litora;

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat, quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego — nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem, tam longa oratione interiecta, poterat illud *at* in apodosi praefigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic iungenda: qui, *modulatus — et egressus siluis* (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3), *coegi arua vicina, vt parerent colono quamuis auido*, vt, licet ille frugum terrae sit auidissimus, tamen agri, prouentus vbertate, cupiditati eius satisfacerent. cf. Burm. *Parere arua et arua cogi*, siue de agricola, siue, vt h. l., de poeta, super re rustica praecepta dante, bene e poetica ratione dici putamus; vt *imperare aruis* eodem modo vterque dicitur. *Arma horrentia* nolim accipere horribilia, nisi novatum hoc censeamus, nam exemplum huius vsus adhuc desidero, sed vt *tela horrentia*, *hastae horrentes*, dum erectae, protensae, stant; nec aliter *horrens vmbra* dicta inf. v. 165 et 311: cf. inf. ad X, 237.

1-3 *Arma*, h. e. bella (sub Aeneae aduentum in Italia orta), *virumque cano*, *qui venit*, h. e. et aduentum viri a Troia profugi in Latio, eo quidem in loco, quo Lauinium posthaec ab Aenea fuit conditum. Est haec Aeneidis summa, quae absoluitur fede in Italia accepta, post Turni caedem, ex foedere. v. inf. XII, 187 sqq. *Fato* praeclare ponitur, vt ad deorum interuentum poeta viam muniat, *profugus*, ornate adiectum, errores respicit. *Primus Troiae ab oris*, ita intelliges, vt primus e Troianis *in has certe*

Litora: multum ille et terris iactatus et alto
Vi superûm, saeuae memorem Iunonis ob iram;
Multa quoque et bello passus, dum conderet vrbem,
Inferretque deos Latio: genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque altae moenia Romae.

Musa,

verte Italiae partes ad Lauinium (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1 monuit) peruenerit Aeneas; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiae parte, quae Galliae Cisalpinae erat, appulerat; cf. inf. v. 247: et, qui ante eum Italiam frequentarant, Oenotrii, Euander et Hercules, ex Graecia aduenerant. *venit Italiam*, Homerica ratione; ἧκε πόλιν et innumera, omisso εἰς. Omnino hoc infigendum animo, vt semel monitus sis, poetam Graeco more praeposita ista, *in*, *per*, *ad*, negligere. Tum *Italiam* et *Lauinia litora* declarative cumulata sunt, *Lauinia* autem *litora*, in quibus aliquando vrbs Lauinium erat condenda, vt solent poetae petere epitheta etiam a postmodo factis. 3. 4 *venit*, *iactatus et passus*. interponitur ex more *ille*. postquam magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis noua sede, tolerauerat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν Odyss. α, 4. *vi s.*, numine ac voluntate deorum: ἐκ θεοῦ· ἐκ θεῶν. — *memorem I. ob iram*: proprie *Iunonis memoris*; cuius ira cum acceptae iniuriae pertinaci memoria erat coniuncta, adeoque et ipsa ira *memor*. Sic et Graeci. v. Guellium ad h. l. μνάμων μῆνις Aeschyl. Agam. 161: Ad rem conf. Aen. V, 781 sqq. Reuocatur autem hoc versu rerum narratarum ordo ad interuentum Iunonis et ceterorum deorum. 5-7 *Multa* quoque *passus*, etiam *bello*. Quamquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi occurrit. *dum conderet vrbem*, donec Lauinium condidit sedemque ibi imperii fixit; cuius rei signum certissimum, si patria religio instituta est, vnde: *Inferretque deos Latio*. conf. XII, 194. Ceterum in hoc et sq. versu poeta operis characterem ex fine proposito satis declarauit: sedem nouam in Italia, post toleratos in erroribus et in ipso

accessu

Muſa, mihi cauſſas memora, quo numine laeſo,
Quidue dolens, regina deûm tot voluere caſus
Inſignem pietate virum, tot adire labores,
Inpulerit: tantaene animis coeleſtibus irae!

Vrbs

acceſſu labores et diſcrimina. Importunum itaque eſt Achillis irati vehementem affectum in Aeneide deſiderare, quem poeta exhibere noluit nec debuit. — *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium penates Troia aduectos. A re, quae religionem et venerationem habet, acceſſum Aeneae praeclare deſignat; et ſplendidior ſic facta eſt oratio, quam ſi in Latio eum conſediſſe audires. — *Vnde*, qua ex re, quo factum eſt, vt Aborigines cum Troianis aequati communi Latinorum nomine ſint comprehenſi (conf. Aen. XII, 823 ſq.), vt ab Aſcanio Alba ſit condita, et ex eius poſteris *vrbis Romae conditores* ortum habuerint. — *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* deſignat, h. e. ſenatu, tamquam a nobiliore populi parte; conf. IV, 682: VII, 727: *Romam* per *altae moenia Romae*, pleniore ore. Praeclare autem rerum narrandarum ſummam ad Romanorum originem in ipſa carminis fronte reuocat.

8 *Muſa, mihi c. memora:* Nam, quae deorum interventu aut conſiliis et machinationibus alicuius dei euentum ſuum habuerant, niſi a dea edoctus, poeta ſcire non poterat. Itaque ille munit viam ſibi, vt iis commode vti poſſit. — *quo numine laeſo*. Cum *numen* ſit voluntas, tum poteſtas ac maieſtas, dei, vnde tandem pro ipſo deo eiusue natura aut nomine ac titulo ponitur, variis modis haec accepta ſunt. Simpliciſſimum eſſet accipere, quo deo laeſo; Sic I, 674 *ne quo ſe numine mutet:* ſed poeta ipſe ſtatim numen illud ſubiicit, Iunonem; igitur ex Muſa id quaerere non poteſt; niſi eam alterius dei laeſi cauſſam ſuſcepiſſe dixeris; quod et ipſum parum ſuaue eſt. Omnibus expenſis, quamquam duriorem, praefero rationem iam a Seruio propoſitam: *quo*, qua re, qua in cauſſa, *numine laeſo*, maieſtate diuina, h. e. ipſa Iunone. Si poeta duriore hac ratione offenſus fuiſſet, facile *qua*, quatenus, qua in

re,

Vrbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Oſtia, diues opum, ſtudiisque aſperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam
Poſthabita coluiſſe Samo; hic illius arma,

Hic

re, vel *qui*, quomodo, reſcribere potuiſſet. Subiicitur pro explicatione: *quidue dolens - impulerit* dea virum, exquiſite, h. e. coegerit, *tot caſus voluere*, h. e. vt ſubiret, adiret. Nam *voluere* dicimur ea, quae molimur, in quibus perficiendis verſamur, adeoque et ea, quae perferimus ac toleramus.

12. Vrbs *fuit*, quoniam illa tum erat euerſa, a Tyriis condita et habitata. *antiqua*, quoniam antiqua origo in primis in vrbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troia: *Vrbs antiqua ruit*; et de Italia: *Terra antiqua, potens.* 13. 14 *Longe*, procul, ſita magno interiecto maris interuallo, ex aduerſo Italiae et quidem Romae, quam per *Tiberim* deſignari puto. — *ſtudiisque aſperrima belli*, grauiter pro dedita, vacans ſtudiis. Vulgo *bellum* dici ſolet *aſperum*, tum *ſtudium belli*, tandemque *vrbs aſpera ſtudiis belli.* Scilicet virtus bellica perpetuo a poetis per *iram* exprimitur eiusque attributa. *Exaſperatur* autem is, qui offenditur et ad iram prouocatur. Itaque *aſper*, τραχύς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, ſaeuus; modo fortis, bellicoſus; modo acer, ardens, concitatus, flagrans, vt h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, δριμεῖς, mox ſtrenui, πρακτικοὶ, tum vehementes, δεινοὶ, et ſic fortes. Semel monuiſſe expedit ad poeticam orationem, quam in primis perſpectam eſſe volumus, declarandam. 15 Quam Iuno fertur vnam omnium maxime amaſſe; etiam Samo praetuliſſe, in qua antiquiſſima et celeberrima Iunonis religio erat. De templo Iunonis Samiae v. Herodot. III, 60. Carthagine ſub *Vraniae* nomine, h. e. ea appellatione, quae graece ita reddi poſſet, illa fuit culta aut coli credita. vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, c. 2. 16 *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur,

 reduces

Hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fouetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci

Audie-

reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant, v. Il. 9, 441: ε, 194; traducta illa, vt alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quae potissimum frequentarent dii et colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poetis eae vrbes eaque templa, quae celebriore aliqua religione inclaruere. Egregius hanc in rem locus Il. ν, 21 sqq. de Aegis Neptuno sacris. Iunonis autem currus e nobili Homeri loco Il. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Fl. V, 184. Poetica tamen potius quam vera descriptione vti videri debet poeta. Nam Carthaginienses non currui, sed leoni insidentem expressisse memorantur coelestem suam deam. cf. Apuleius Met. VI, 6. Porro *arma* debent h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; vt adeo de *Iunone armata* cogitandum sit, qualis Ἥρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858, et ἱππία, h. e. curru vecta, Olympiae ap. Pausan. V, 15 p. 414; sed tamen *hasta* ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Iuno Curitis*. cf. Seruius. Locum nostri poetae expressit Ouidius Fast. VI, 45 *Poeniteat, quod non foui Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.* 17. 18 Carthagine, Romae aemula, praeclare vtitur poeta h. l. — vt ea vrbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Iuno *iam tum*, ante Romam conditam, *tendit*, contendit, allaborat, operam dat, *fouetque*, pro vulgari, studet. *fouet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione. 19-22 Enimuero e Troiana stirpe ortum habituram esse acceperat gentem, quae Carthaginem aliquando esset euersura. Populum enim ab ea gente esse oriturum, qui ad exscindendam Carthaginem in Africam sit copias suas traiecturus. Iam expende rationem poeticam. — *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Troianorum. *populum late regem* pro late regnantem, v. Burm.

Audierat, Tyrias olim quae verteret arces;
Hinc populum, late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyae: sic voluere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis:
Nec dum etiam caussae irarum saeuique dolores
Exciderant animo; manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretaeque iniuria formae,

Et

Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant *εὐρυκρείων* Homericum et *εὐρυμέδων*. cf. inf. I, 235 *Hinc fore ductores* etc. — *bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem, vtpote victorem, *κυδιόωντα*. Semel de hoc vsu vocis apud poetas monemus. *Libya* plenius pro Carthagine in ea Africae parte sita. — *venturum excidio*, ad excidium, vt *auxilio*, *subsidio*. 22 Audierat *Parcas sic voluere*, haec *moliri*, *machinari*. 23. 24 *Veteris belli*, paullo ante gesti, vt *vetus* et *antiquus* interdum. — *prima*, primum, prius. *Argi* pro *Argiuis*. 25 - 28 Versus in parenthesi esse positos puto. *Id metuens et belli memor, quod gesserat, — arcebat Troas.* Cum autem alias caussas interposuisset, *iniquum Paridis iudicium, quo Iunonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum*, addit v. 29 *His accensa super*, cum, super cetera, insuper etiam his sibi factis iniuriis esset inflammata. 26 *Manet repostum* pro vulgari, est repositum in animo, *alte*, profunde. Comparanda autem cum his Homerica Il. ω, 25 - 30. Formam adumbrauit Statius Theb. I, 246, vbi Iupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saeuae periit iniuria mensae.* 27 Hinc Ouid. Fastor. VI, 43 *Caussa duplex irae: rapto Ganymede dolebam: Forma quoque Idaeo iudice victa mea est.* Ceterum versus est ex ornatissimis. *spretae iniuria formae* adiectum ad declarandam iudicii indolem. *spreta forma* est Iunonis pulchritudo pulchritudini Veneris posthabita; et quandoquidem id cum Iunonis iniuria factum, hoc plenius: *spretae formae iniuria.*

Et genus inuiſum, et rapti Ganymedis honores:
His accenſa ſuper, iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaûm atque inmitis Achilli,
Arcebat longe Latio; multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conſpectu Siculae telluris in altum
Vela dabant, laeti et ſpumas ſalis aere ruebant:

Quum

iuria. 28 *Genus inuiſum,* propter Dardanum, Iouis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem. — pro Ganymede rapto, (v. Aen. V, 255) *rapti Ganymedis honores,* miniſterium poculorum, ad quod receptus eſt, remota Hebe. 29 - 33 *His accenſa ſuper,* inſuper, v. ad v. 25 - 28. *reliquias Danaum,* a Danais et ab Achille relictos Troianos; qui Achiuorum manus effugerant. Mox *multos* annos h. e. ſeptem — *acti fatis,* quoniam hi ipſi Troianorum errores fatales erant. *molis,* molitionis, difficultatis. In proſa: Tam difficile erat, vt Troiani in Latium peruenirent, ibique ſtirpis, ex qua Romani orituri eſſent, auctores fierent.

34 Hic, vt in Odyſſea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia ſoluerit Aeneas, qui tum claſſe in Italiam tendebat, infra videbimus ſub finem libri III. Sed tempeſtate mox orta a curſu auertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, eiicitur. Rerum autem ordinem ipſamque adeo dictionem ad Homeri exemplum inſtituit Odyſſ. ε, vbi Vlyſſes ex Calypſus inſula Ithacam petens, cum iam Phaeaciam in conſpectu haberet, tempeſtate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Aeolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. conf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque ſuauitas. 35 *Vela dabant,* cum per epexegeſin hoc vellet explicare, ſaltem verbis erat ornandum, cum ſententia eadem maneret; itaque *ſpumas ſalis,* ἅλμης, maris; occurrit

Quum Iuno, aeternum seruans sub pectore volnus,
Haec secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem

Argi-

currit et alibi. *aere*, aerata naui; sic et *puppes aeratae et aereae*, vt Aen. V, 198. *ruebant*, secabant, vt terra *ruitur* sulco facto, eruitur. *laeti*, alacres, Italiae, laborum metae, nunc tandem propiores, προθυμοι, cf. II, 394. 395. Sed habuit poeta ante oculos versum 269 Odyss. ε, γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος 'Οδυσσεύς. 36-38 *Aeternum volnus*, qui v. 25 *saeui dolores*. ita gr. ἕλκος. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odyss. ε, 281 sqq., vbi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poeta, qui non eundem ad modum iram alicuius dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286-320, quem comparasse non poenitebit. *victam* poetica copia adiicitur. *Teucrorum regem*, ducem. 39 sqq. Potuit tamen Pallas, vel contra fata (h. e. quamuis faustus reditus fato erat destinatus) Achiuorum classem coelesti igni comburere et fluctibus opprimere, vnius Aiacis vlciscendi caussa. Ab Euripide haec sumta esse, Macrob. V Sat. c. extr. monet. Locus est in Troad. v. 77-86, vnde etiam versus 23 sq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulae fundus est in Homero Odyss. γ, 135 sq. et multo magis δ, 499 sqq.; sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerua facit: *Illum exspirantem — Turbine corripuit*. Homerum autem secuti poetae cyclici, varie et copiose, in primis in Νόστοις suis, tractasse videntur hanc narrationem, vt ex Quinto Cal. intelligo, qui copiose Aiacis fata exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra v. 392. 393 cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem Hyginus habet fab. CXVI: vnde colligo, Tragicum aliquem Mineruae partes has olim dedisse, quas Homerus Neptuno dederat; quamquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achiuorum calamitatem ad solam Mineruam refert, vt Odyss. α, 326. 327: γ, 135.

Argiuûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,
Vnius ob noxam et furias Aiacis Oilei?
Ipſa, Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitque rates, euertitque aequora ventis;
Illum, exſpirantem transfixo pectore flammas,
Turbine corripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quae diuom incedo regina, Iouisque
Et ſoror et coniunx, vna cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adoret
Praeterea, aut ſupplex aris inponat honorem?

Talia

γ, 135. 145. 40 *Ipſos* Argiuos. 41 ob *Aiacis Oilei f.*, inſanam libidinem, ſtupro Caſſandrae illato in Mineruae templo, in conſpectu ipſius deae. Facinus hoc honeſte, grauiter tamen, declaratur per *noxam* et per *furias*. 42 En exemplum deae fulmen moderantis. Sed talia iam vulgata ſunt; Res etiam in gemmis obuia. Ad poetae locum cf. Q. Calab. XIV, 445 ſqq. 508. 532 et Seru. ad h. l. 42-45 Facta nauium diſperſione ad Caphareum, Euboeae (cf. inf. XI, 260) promontorium, Aiax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum inſulam, actus naufragium fecit. Ipſum vero Pallas fulmine percuſſum procellae vi ſcopulo etiam illiſit. Commentarii loco eſſe poteſt Senecae imitatio in Agamemnone, quo loco Achiuorum reditum narrat 528 ſqq. adde Quintum Cal. l. c. XIV, 547 ſqq. 46. 47 Cf. Aen. VII, 304. 307-310. *incedo*, h. e. quae ſum; ſed illud maiore cum dignitate. Inceſſus dearum, in primis Iunonis, ſatis notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Ioue digna ſoror*, h. e. tamquam altera Iuno. *Iouis ſoror et coniux* ex Homerico: *κασιγνήτην ἄλοχόν τε* Il. π, 432. 48 Praeclare ad inuidiam *bella gero*, pro eam perdere cupio. *numen Iunonis*, me. at quanto grauius! Adumbrata autem haec ex Odyſſ. ν, 128 ſqq. 49 *Praeterea*, poſt talia, in poſterum: eſt Homericum *ἔπειτα*. *bonos*, ſolemne poetarum de ſacrificiis, libationibus etc., quae in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expreſſit verſum

Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca feta furentibus austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantis ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis

Circum

versum Ouid. Am. III, 3, 33 *Et quisquam pia thura focis imponere curet?* Iam vides, *honorem* plus dignitatis epicae habere. Maius etiam decus adiecto *supplex*, vocabulo religioso, quod omnino, vt *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50 Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subiicitur. Habuit autem poeta ante oculos Il. ξ, 230 sqq., vbi Iuno Somnum adit. 51. 52 *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aeris, repentinarumque ac praecipitum pluuiarum* caussae sunt. *feta* poeticum, vt *grauida*, plena *austris*, omnino ventis, sed *austri* sunt saeuissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. — ad *insulam Aeoliam* venit, h. e. vnam ex Aeoliis seu Vulcaniis, vel Liparaeis, forte ad ipsam Liparam. conf. Aen. VIII, 416. 417. Tum adi Odyss. κ, 1 sq. 52-56 Ornati versus: Aeolus inclusos tenet ventos. *vasto antro*, naturale enim est, vt loca concaua (subterranea) plena sint ventis. vid. Senecam Qu. nat. VI, 18. 54 *imperio premit*, grauius, quam regit, et *frenat* plus, quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur: non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia. 55 Optime iunges: *fremunt cum murmure montis*. Certe *murmur montis* recte iungitur, nam, quae oculorum auriumue sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur. conf. inf. 124. Praeiuit autem nostro Lucret. VI, 196 *Speluncas — venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi.* Virgilius vero Statio Theb. I, 347 *Iam claustra rigentis Aeoliae percussa sonant* etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. in

Circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras;
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque et montis insuper altos
Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere, et laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus vsa est:
  Aeole, namque tibi diuom pater atque hominum
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento, [rex
Gens

primis 591 sqq. 56. 57 *Celsa* in *arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tamquam in specula, infra 140 *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Odyss. κ, pr., habet regiam Aeolus, vt et apud Quintum l. c. 475 — *mollit animos*, domat, δαμᾷ, h. e. reprimit ac coercet eorum impetus. 58 *Ni faciat — quippe ferant* exquisitius, quam vulgare, *quod ni faciat Aeolus, ferant vtique. profundum coelum*, altum, v. ad Georg. II, 288. Habuit poeta ante oculos Lucret. I, 279. 280 *Venti — corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant.* 60 - 64 Primum ventos speluncis inclusit, *insuper*, praeterea, *molem et* (quae *molis* est explicatio) *montes altos* iis imposuit. — *foedere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: — *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coercere (v. 54 *frenare*) modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari. *iussus* a Ioue. cf. 77. 65 - 69 *Aeole, namque* — poetica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ, v. c. Il. ω, 334, vbi conf. Ern.) prosaicam formam relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Aeole*, quandoquidem *tibi Iupiter*, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc*, vt *possis* tempestates excitare et sedare, *incute vim ventis — ponto*, *vt obruatur*

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aequor,
Ilium in Italiam portans victosque Penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diuersos; et disiice corpora ponto.
Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
Quarum, quae forma pulcherrima, Deiopeam
Connubio iungam stabili propriamque dicabo:
Omnis vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.
  Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes,
Explorare labor; mihi iussa capessere fas est.

Tu

ruatur fluctibus classis mibi inuisa — mulcere fluctus, placare, reprimere, *et tollere* eos *vento*, h. e. concitare, vt alte insurgant. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant*. Odyss. κ, 21. 22 Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων, Ἠμὲν παυέμεναι, ἠδ᾽ ὀρνύμεν᾽, ὅν κ᾽ ἐθέλῃσι. — *nauigat* per *aequor*, 68 vt in Italia nouas sedes quaerat: cf. VIII, 12. Pulcherrimus versus verborum dilectu! 69 *Incute*, vt iniicere, immittere, *vim*, impetum, iram, *ventis*, tertio casu. Sic melius. Seruius ex Ennio: *dictis Romanis incutit iram. submersas obrue* grauius quam submerge. *age diuersos*, dissipa, disperge per diuersa, vt Seru., et *disiice corpora*, h. e. eos, sed praeclare *corpora*, quippe naufragio facto mari mersos. Atque sic factum vides inf. 118. 128. 129. 71 Locus expressus ex Il. ξ, 267 sqq. Alias Iunoni Charites vel Horae adsunt, h. l. Nympharum chorus: quod obseruandum. 73 Verba *stabili propriamque dicabo*, h. e. dabo simpliciter, ad ornatum et declarationem refer τῶν *connubio iungam*. Aemulatus poeta est illud Δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν.

77 *Explorare*, recte secusne id fiat, quod velis fieri. Tu ipsa videris, an recte haec a me postules. Praemunit transitum ad Neptuni indignationem de

 Aeoli

Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iouemque
Concilias; tu das epulis adcumbere diuom,
Nimborumque facis tempestatumque potentem.
Haec vbi dicta, cauum conuersa cuspide montem
Inpulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis

Vna

Aeoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus Il. ξ, 196 Αὔδα, ὅ, τι φρονέεις· τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγε, Venus ad Iunonem; quem versum et alibi repetit. 78 Verba hanc sententiam fundunt: tuis in me officiis debeo totum hoc ventorum regnum, quod mihi a Ioue impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua poesi per istud: *epulis accumbere diuum*; vt de Somno Homer. l. l. v. 241 ἐλλαπινάζων. Obscuriorem aliquam fabulam subesse necesse est, vt antiquiores poetae, qui aerem per Iunonem declarabant, Aeolum eius beneficio deum factum narrarent, quandoquidem aer concitatus ventos creat. Certauit autem cum Homero l. l. Il. ξ, 238, vbi Iuno Somno θρόνον ab Vulcano affabre fabricandum promittit.

81-83 Haec eadem ap. Quintum l. l. v. 479 sqq. Aeolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίῃ δ' ἔῤῥηξε κολώνην. (non male epitheton adiecit noster *cauum* montem, propter antrum.) Egregie autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, vno sub ictu latere montis percusso, perrupto ac patefacto. Ita *in latus* est pro in latere, vt inf. v. 114 *Vnam — in puppim ferit*. Simplicior Homerus Od. ε, 291 sq.; nec tamen minus sublimis. Statius Virgilii vestigiis institit: *dubiamque iugo fragor impulit Oeten In latus*. Theb. I, 119. — *conuersa cuspide*, hastae, quae diis pro sceptro est; hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.

84-86 *Incubuere*, incumbunt, ἐνέπεσον, ἐπέχραον, ἐνέσκηψαν — *a sedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo: inf. II, 419 *imo Nereus ciet aequora*

Vna Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, et vaſtos voluunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorque virûm ſtridorque rudentum.
Eripiunt ſubito nubes coelumque diemque
Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether;
Praeſentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae ſoluuntur frigore membra;
Ingemit, et, duplicis tendens ad ſidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati!
Quis ante ora patrum Troiae ſub moenibus altis
Contigit oppetere! o Danaûm fortiſſime gentis
Tydide!

aequora fundo. Sequitur tempeſtatis deſcriptio omnium fere poſt Virgilium poetarum imitatione nobilitata, in qua obſeruandum, quomodo omnia ſint ad terrorem et admirationem narrata. 87 Laudat Seruius ex Pacuuio in Teucro: *armamentum ſtridor et rudentum ſibilus*; funium nauticorum. 88. 89 Odyſſ. ε, 293 — *σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμȣ̃ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' ȣ̓ρανόθεν νύξ.* cf. Odyſſ. ι, 66-69 et inf. III, 198, vbi *nimbi*, qui h. l. *nubes.* Mox *poli* pro coelo ſimpl. 92 Naturae veritatem ſecutus poeta, exemplo Homeri Od. ε, vnde locus expreſſus, v. 297 *καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ* (cf. Achillis exemplum, qui mortem a Xanthi eluuie inſtantem ſimiliter exhorreſcit Il. φ, 272), Aeneam ſuum metu vacare non ſinit. Priſcis heroibus et metuere et flere haud indecorum eſt. 93 *Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν* v. 298 Od. ε, et ſequitur ſimilis oratio Vlyſſis, vt hic Aeneae. 94-96 ibid. 306 *Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ* etc. Compara locum. cf. Il. φ, 279 ſqq.: noſtrum imitatur Seneca Agam. 515 ſqq. — *oppetere mortem*, vulgare; poeta abſolute poſuit; vt *obire mortem*, mox *obire* ſimpliciter. 96-98 Diomedem, Tydei f., potiſſimum inter Achiuos memorat, quoniam cum eo congreſſus Aeneas a Venere morti

Tydide! mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe, tuaque animam hanc effundere dextra?
Saeuus vbi Aeacidae telo iacet Hector, vbi ingens
Sarpedon; vbi tot Simois correpta ſub vndis
Scuta virûm galeasque et fortia corpora voluit!
Talia iactanti ſtridens Aquilone procella
Velum aduerſa ferit, fluctusque ad ſidera tollit.

Fran-

morti ereptus fuerat. v. Il. ε, 239 ſqq.: 311 ſqq. *Fortiſſimum* eum appellat ex Il. ζ, 98, vbi Helenus de eodem: ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιςον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι. 99 Odyſſ. γ, 108 Nestor facta Achiuorum ante Troiam recenſens, ἐνθάδ' ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄριςοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεύς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος -- ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός. ſuauiſſimus locus! *ſaevus Hector* ſimpl. pro fortis, vt *acer*, *aſper*, v. 14. Scilicet, vt ſemel moneamus, cum *ſaeuus* proprie ad iram, furorem ac vehementiam, ſpectet, pro communi epitheto, ſaepe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, iuſſa; ad mare, ventos, tempeſtates pertinent. Quo fit, vt nonnunquam per *fortis*, *magnus*, *potens*, declarari poſſit, vt Homerica δεινός, αἰνός, ἀπηνής. -- *telo*, haſta, v. Il. χ, 319, -- *iacet*, periit, κεῖται. nam et corpus Hectoris ſepulturam ſub moenibus vrbis habuit, v. Il. ω, 786, et Sarpedon *ingens*, πελώριος, in Lyciam fuit ablatus. 100. 101 Contendit cum Homero Il. μ, 22 ſq. καὶ Σιμόεις, ὅθι (in cuius litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. cf. inf. v. 119: Inf. XI, 257 *Quos Simois premat ille viros.* Praelia autem ad Simoentem facta reſpicit.

102 - 105 *iactanti* ſimpl. dicenti. Homerus Od. ε, v. 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον -- μέσον δὲ οἱ ἱςὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα: Locum Il. ο, 624 ſqq. non bene comparant viri docti. -- *ſtridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immiſſa; plus autem eſt in *ſtridens.* Magna igitur venti vis a

ſeptem-

Franguntur remi; tum prora auertit, et vndis
Dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent; his vnda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit aestus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras;
Dorsum inmane mari summo. Tris Eurus ab alto

In

septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *aduersa*, a prora inruens, excitatque fluctum ingentem, quo vtrinque citra nauis latera se prouoluente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur:* Graecorum παρασύρειν τὰς ταρσὰς cf. Diodor. XI, 18: vnde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis iam obliquo cursu fertur nauis, adeoque *prora auertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et nauis vndis, fluctibus, *dat latus*. Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618, 619: cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. ι, 70 sqq. de Vlysse a Ciconibus progresso: ingrauescit aquilo et naues αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἱστία δέ σφιν Τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἲς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum aduersa ferit*). Locus est e praestantissimis.

— *insequitur mons aquae praeruptus cumulo*, h. e. praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae. Intelligit autem *decumanum fluctum* (Graeci τρικυμίαν dicunt, forte pro maris diuersa natura), qui aliis minoribus ipse maior succedit. Eo autem insequente alterum nauis latus alte deprimitur, alterum exstat. Itaque *Hi*, alii ex iis, qui in naui sunt, v. c. in dextris transtris, *pendent s. in fl.*, alii, qui in sinistris sunt, merguntur mari. Nisi quis v. 106 seiungere a superioribus, et de aliis nauibus accipere, malit.

108 - 112 *Aras* proprie ita dictas seu *Aegimuri insulas* designat, ex aduerso Carthaginis sitas, etiamnum in nostris tabulis geographicis obuias. *Notum* noli accipere proprie dictum. *saxa latentia*, ἕρματα ὕφαλα, vt saepe — *dorsum* alias *taenias* appellant. *mari summo*, sub

maris

In breuia et Syrtis vrguet, miſerabile viſu,
Inliditque vadis, atque aggere cingit arenae.
Vnam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipſius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit; excutitur, pronusque magiſter
Voluitur in caput; aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.

Adpa-

maris ſuperficie latentes ſcopuli. *οἰόθι δ' ἅλμη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα* Apollon. IV, 1270. 1271; e quo loco, vbi in Syrtes inciderunt Argonautae, plura transtulit Virgilius. 111 *Syrtes* interpretatur poeta per *τὰ breuia, τὰ βραχέα*, vadoſa loca, qualia alias litorum ſunt; opp. *profunda, alta* vel *aperta*. Inf. v. 221 de ſcopulis *breuia vada.* Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, maiore ac minore, in Libyae litore cogitandum. 113-115 *Vnam ingens pontus* (*δεινῶς* pro fluctus, quod imitatus Valer. Fl. IV, 666 *effluit imber Spumeus et* magno puppim *procul* aequore *veſtit*) *ferit in puppim*, ictu in puppim delato, *κατὰ πρύμναν*, (non *ἐπὶ πρύμναν*, quae diuerſa plane res eſt, *ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν*) *a vertice*, h. e. deſuper, v. ſup. ad Georg. II, 310, alte inſurgens fluctus deſuper in caput irruit. Odyſſ. ε, 313 *ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον.* Puppi itaque depreſſa inclinatur gubernator et labante veſtigio prolabitur: quamquam et ipſe fluctus adiuuare ſatis caſum hominis potuit. 115-119 Vides Homerum l. l. Od. ε, 314 *περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν. Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς* (Vlyſſes) *πέσε· πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπεῖρον καὶ ἐπίκριον* (velum et antenna) *ἔμπεσε πόντῳ. Τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε* etc. Obſeruanda autem in Virgilio variatio in diverſis nauium caſibus. *Magiſtrum* nominat Aen. VI, 334 ſqq. *Leucaſpim et Lyciae ductorem claſſis O.* et, quod *pronus voluitur in caput*, translatum eſt ex verbis: *ὁ δ' ἄρ'* (*κυβερνήτης*) *ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν* — Odyſſ. μ, 413.

Mox

Adparent rari nantes in gurgite vaſto;
Arma virûm, tabulaeque, et Troïa gaza per vndas.
Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatae,
Et qua vectus Abas, et qua grandaeuus Aletes,
Vicit hiems; laxis laterum conpagibus omnes
Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiſcunt.
Interea magno miſceri murmure pontum,
Emiſſamque hiememe ſenſit Neptunus, et imis

Stagna

Mox v. 117 *Vorat* eſt abſorbet, καταπίνει. 118 *rari* epith. ornans, vt et *vaſtum*, nihil amplius. *gurges*, *μέγα λαῖτμα θαλάσσης*. Conſpiciuntur paſſim nantes (cf. Od. μ, 417. 418) et *arma*, h. e. clypei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuiſſe? Laudant Liv. I, 37 *multique mortales — in flumine ipſo periere, quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tiberi.* Adde Aen. VIII, 539 *quam multa ſub vndas Scuta virum galeasque et fortia corpora volues, Tibri pater!* conf. Doruill. ad Chariton. p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata inf. v. 183, vbi Seru. X, 80. Nauium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virum* dicit. 120 Nomina ſunt ex Homero, non autem ipſi homines. 122 *Vicit hiems*, tempeſtas, *χειμών*, labefactauit, ſoluit nauium latera, vt aqua ſubiret. *imbrem*, aquam maris poſt Ennium et Lucretium dixit; et poſt Virgilium ſaepe alii poetae, vt Stat. III, Theb. 250. 251. *inimicum* grauius accipiendum pro *exitioſo*. Materiem ornatiſſimi loci habuit haec verba: *ἀπὸ τοίχους λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα.*

124-126 Apud Homerum Od. ε, 334 Vlyſſem proſpicit Leucothea et offert ſuum *κρήδεμνον*, at ſeruat eum Minerua v. 382 ſqq. nam a Neptuno tempeſtas fuerat immiſſa. 125 *Senſit* Neptunus *pontum miſceri* magno cum murmure et *ſenſit hiemem* emiſſam, — *et ſtagna* refuſa. Duplex ſtructura, vt ſaepe. *ſtagna* pro mari, quod *refuſum*, erutum et exturbatum, erat ex *imis vadis*,

Stagna refusa vadis, grauiter conmotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem;
Fluctibus oppressos Troas coelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae.
Eurum ad se Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam coelum terramque meo sine numine, venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego. Sed motos praestat conponere fluctus.
Post mihi non simili poena conmissa luetis.

Maturate

vadis, fundo; quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόθεν. *stagna* pro mari nouasse videtur poeta ex λίμνη apud Homerum. 126-129 *Grauiter commotus — placidum caput*. Est hoc *placidum caput* proprium aliquod deo ac perpetuum habendum, vt adeo ei non repugnet hoc, deum rei nouitate percussum, συγχυθέντα, mari prospicere. — *alto prospiciens* int. ex fundo maris, in quo regia dei est. — *disiectam — oppressos.* v. sup. v. 69, 70. — *coeli ruinam* grauissime dixit pro vento ac procella. 130 Statim Neptuno in animum veniebat, Iunonis machinatione, vt exsatiaret odia sua erga Teucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poeta ante oculos Homer. Il. α, 536. 537. Sed verba ex Apollon. IV, 753 Οὐδ' ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον. Simile argumentum vide tractatum ab Ouid. I Met. 601 sqq. 131-135 Duo ventos pro toto ventorum agmine manifeste ponit tamquam poeta; nam neutrius in hac tempestate partes debuere esse praecipuae. — *generis vestri:* non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiae in vobis, in vestris viribus, habetis? *meo sine numine*, voluntate, iusso. *tantas moles*, rerum perturbationes, tempestatem — *Quos ego* grauissime vlciscar, puniam; vel, punire possem vel deberem. Notus locus. 136 *Non simili*, sed grauiore, *poena*; h. e. si in posterum tale

Maturate fugam, regique haec dicite veſtro:
Non illi imperium pelagi ſaeuumque tridentem,
Sed mihi forte datum. Tenet ille inmania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos: illa ſe iactet in aula
Aeolus, et clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat;
Conlectasque fugat nubes, ſolemque reducit.
Cymothoe, ſimul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt nauis ſcopulo, leuat ipſe tridenti;
Et vaſtas aperit Syrtis, et temperat aequor;

Atque

tale quid auſi eritis, non impune feretis. 137 *Maturate fugam*, accelerate receptum in antra veſtra; *maturate*, h. e. ocyus diſcedite. 138 *imperium — tridentem:* praeclare, vt v. 78 quodcunque hoc *regni — ſceptra*. Et ſic ſaepe poetae. Hinc et *ſaeuus tridens*, quia poetis *ſaeuum imperium*, v. ad v. 99. 139 *forte*, fortitione inter fratres. cf. Il. ο, 187 ſqq. *immania ſaxa*, vaſtum antrum v. 52. 140 *Veſtras, Eure, d.* Nota figura, adicitis in regimen ſociis Euri. Ita XI, 686. 687: Homer. Il. α, 179 οἴκαδ' ἰὼν, σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At ornatius noſter extulit: *ſe iactet*, et *aula*, regia. cf. ad 56. 142 Aliter ſimile argumentum tractatum vides ab Ouidio I Met. 330 ſqq. *dicto citius*, antequam orationem finiiſſet, qua ſe motos componere velle fluctus dixerat. Quale illud vulgo notum: *dictum factum*, ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον, et Il. τ, 242 Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον. 144 Splendidi hi quatuor verſus v. 144 - 147; quantarum ſcilicet rerum adumbratio! Habuit forte ante oculos Apollon. IV, 930 ſqq., vbi Thetis cum Nereidibus nauem Argo inter erraticas rupes ſaluam deducunt, et 1609 ſqq. *Cymothoe* vna ex Nereidibus: Apollod. I, 2, 7. *Detrudunt naues ſcopulo* refer ad eas v. 108, quas *Notus in ſaxa latentia torquet*. Porro ipſe N. *leuat* n. naues: itaque poſt *ſcopulo* nolim plene interpungi. Nam *leuari ſyrtes* vix bene dicuntur. 146

Aperit

Atque rotis summas leuibus perlabitur vndas.
Ac, veluti magno in populo quum saepe coorta est
Seditio, saeuitque animis ignobile volgus;
Iamque faces et saxa volant; furor arma ministrat:
Tum, pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent; adrectisque auribus adstant;
Iste regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospiciens genitor, coeloque inuectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

Defessi

Aperit syrtes, via ex arenosis vadis facta, vt saepe poetae; refer ad tres naues v. 110. 111, et *temperat aequor*, fluctus placat. 147 Talis Neptunus quadrigis vectus in variis gemmis occurrit. Cf. Aen. V, 817 sqq. Pulcre autem singula celeritatem exprimunt, etiam τὸ *labi per vndas*. VIII, 91 *Labitur vncta vadis abies*. 148-153 In prosa: *vt saepe in m. p. cum coorta est s.* -- *silent*. Comparationis, quae quidem, quoad seditionem cum mari comparatam, satis frequens est et ab Homero Il. β, 144-146 ducta, nouam ac praeclare ornatam tractationem facile intelligis, in primis in voc. *magno* -- *coorta est saeuitque animis* (ira) *ignobile vulgus* (vt vile, epith. ornans). 149 Nuda oratio esset: *ardet ira vulgus, furit.* 151 *Grauem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac ciues collatis. Vtrumque hominibus auctoritatem conciliat. 155. 156 *Coelo aperto*, sereno, quod antea nubibus erat obductum, *inuectus* per mare. *Equos* Neptuni v. Homer. Il. ν, 23. 24. Seriores poetae tribuunt Neptuno hippocampos. v. Stat. II Theb. 45-47. cf. Georg. IV, 389. *curru secundo*, celeri, ductum a naui, quae secundo amne deuehitur. Ceterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254-259 et Statius Theb. V, 704-709. *genitor*, pater: Sic proprie omnes seniores dii, mox et quicun-

que

Defeſſi Aeneadae, quae proxima, litora curſu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Eſt in ſeceſſu longo locus; inſula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto
Frangitur inque ſinus ſcindit ſeſe vnda reductos.
Hinc atque hinc vaſtae rupes geminique minantur
In coelum ſcopuli; quorum ſub vertice late
Aequora tuta ſilent; tum ſiluis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentique atrum nemus inminet vmbra.

Fronte

que alii, vt Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, ſancti.

157 Deferuntur Troiani ad litus Libyae haud longe a Carthagine. *Defeſſi*, feſſi, iactati tempeſtate, vt ſaepe poetae. 159-169 Primae loci lineae petitae ſunt partim ex Odyſſ. ε, 404 et 411 ſqq., vbi Vlyſſes enatat naufragio in Phaeaciam, partim Odyſſ. ν, 95 ſqq., vbi in Ithacam eſcendit. *In ſeceſſu longo.* Sinum ſecretum interpretatur Seruius. Certe tractum litoris remotum et infrequentem deſignat poeta: in quo locus eſt ex aduerſo inſulae, quae continenti eſt obiecta. Haec *efficit portum obiectu laterum* ſuorum, tutam reddit nauium ſtationem in illo loco, quoniam ei obiecta eſt et ventorum vim excipit. *lateribus*, ad latera inſulae, *omnis vnda ab alto*, omnis fluctus, *frangitur* et ſinuoſo flexu recedit. cf. ad Ge. IV, 420. Solent enim fluctus alliſi longo tractu retrorſum acti diſſolui. 159 Inſula non eſt ap. Homer. in loco, quem hic expreſſit, Od. ν, 97, ſed eſt alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in deſcriptione terrae Cyclopum Odyſſ. ι, 116. Ex eodem loco cerui inſ. 184 poetae in mentem venere. 160. 162 Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι. Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν (*ab alto*) Homer. Odyſſ. ν, 97 ſqq. 162. 163 Nunc de continentis ipſius littore agit. *Hinc atque hinc.* Ab vtroque litoris introrſum reducti cornu ſeu latere, duo ſcopuli eminent ſiluis obſiti. 164 Hanc *ſcenam*, h. e. proſpectum, *ſil-*

varum

Fronte ſub aduerſa ſcopulis pendentibus antrum;
Intus aquae dulces, viuoque ſedilia ſaxo;
Nympharum domus. Hic feſſas non vincula nauis
Vlla tenent; vnco non adligat ancora morſu.
Huc ſeptem Aeneas conlectis nauibus omni
Ex numero ſubit; ac, magno telluris amore

Egreſſi,

varum coruſcarum, tremula inter interualla luce micantium, cf. inf. XII, 701. 702, et hoc *nemus* Virgilius ex vna olea ap. Homer. 102 propagauit, tamquam ex ſurculo. *horrenti vmbra* v. ſup. ad prooem. 166 - 168 Hoc antrum itidem ex Homero v. 103 - 112. Sed apud hunc tam auguſta loci facies, tam veneranda antiquitatis ſanctitas, vt Virgilius ab antro ornando plane abſtineret. Atqui et hoc iudicium magni poetae eſt. *frons aduerſa* de interiore litoris reducti ſeu ſinus receſſu eſt accipiendum, qui aduerſus eſt intrantibus ſinum. 168. 169 Ἔντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται. ibid. v. 100. 101. Vides vbique Virgilium, ſi ſententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendiſſe. At indicabimus et huius ornatus lineas: Odyſſ. ι, 136 Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι etc. vides *vincula et ancoram*, ſed ornate: *vnco non alligat a. morſu*; translato epitheto ancorae ad *morſum*. Inf. XII, 274 *mordet fibula*. Simile Nymphaeum ad Heracleae Ponticae agros transtulerant veteres poetae, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 ſqq. verſibus non malis. Iam porro *hic* 168 non de antro, ſed de ſinu omnino pone inſulam, ſaltem eius receſſu, eſt accipiendum. Tota loci deſcriptio proxime ad naturae veritatem facta eſſe videtur. cf. *Shaw Travels* p. 159. Similem portus faciem ad nouam Carthaginem v. in Liv. XXVI, 43. 170-173 *Septem nauibus*, vna, qua Aeneas vehebatur, tres e ſcopulis a Tritone, tresque aliae e ſyrtibus, ſeu vadis arenoſis, a Neptuno expeditae. Ceteras praeter vnam ſeruatas mox videbimus; fuit enim tota claſſis XX nauium.

Egreſſi, optata potiuntur Troes arena,
Et ſale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum ſilici ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem corruptam vndis, Cerealiaque arma,
Expediunt feſſi rerum; frugesque receptas
Et torrere parant flammis et frangere ſaxo.

Aeneas

vium. 172 Pulcher verſus! Odyſſ. ε, 463 ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν. *arena*, litus: et telluris *amor* πόθος eſt et cupiditas. *tabentes artus ſale*, vnda marina reſperſos, madidos, ſimpliciter. Poetae enim *tabem* proprie de humore corrupto, mox de quocunque, in primis ſordido. θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ Ἂν στόμα τε ῥῖνάς τε. Odyſſ. ε, 455. 174 Voluit Virgilius hoc ipſo verborum ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et praeceptum ſane primum in tali re eſt, leues res leuiter eſſe attingendas, vt obiter tantum lectoris animum praeſtringant. Sed habet ſaeculi poeta quisque ſui Genium, cui in nonnullis eſt litandum; et verborum ornamenta alia ſplendoris et ſublimitatis ſunt, alia elegantiae et ſuauitatis, quae, vt in his et ſimilibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari poſſunt. 176 *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite ſubiectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. 177-179 Hic vides priſcorum hominum rationem et artem panis conficiendi. *fruges*, h. e. grana, *torrent*, vt ea exuant glumam et facilius comminui poſſint, tum *frangunt ſaxo*, vt multi populi etiamnum grana ſaxis contundunt. cf. Ge. I, 267. *Cerealia arma* puta eſſe haec ipſa ſaxa; porro mactram, ſeu alueum, quo farina ſubigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; ſed farinam illam ſubactam, ſeu pultem, continuo quadrarum forma ſub cinere coque-

Aeneas ſcopulum interea conſcendit, et omnem
Proſpectum late pelago petit: Anthea ſi quem
Iactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caici.
Nauem in conſpectu nullam: tris litore ceruos
Proſpicit errantis; hos tota armenta ſequuntur
A tergo, et longum per vallis paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celerisque ſagittas
Corripuit; fidus quae tela gerebat Achates;
Ductores-

coquebant. Recte Seruius honeſtatem ſermonis hic commendat. Aliter ἔντεα δαιτός Od. η, 232. *feſſi rerum*, ex calamitatibus et caſibus, quos ſubierant (ita *res* poetis), exhauſti viribus, quae idcirco cibo erant reficiendae.

180-184 *Omnem proſpectum late petit pelago*, in proſa: proſpectum capit, proſpectat, quantum licet, per omne pelagus. cf. Od. κ, 146 ſq. et 95 ſq. *ſi videat*, pro vt, ſolenni more, etiam Homerico: εἰ, ἐάν, pro ἵνα. In *biremibus* non eſt haerendum. Poeta ſimpl. pro navibus poſuit. — In v. 183 *aut Caicum* debebat dicere Caici nauem; vel puppim; vel arma puppis; nunc ponit *arma Caici in puppibus celſis:* quod de apluſtribus ſimplicıter intelligendum. Niſi poetico ornatu omnino dictum putes pro armis *navis* Caici; vt *arma nauis*, ſeu armamenta, pro ipſa naui dicta ſint ornate. 184 *Ceruos* ex Homeri capreis fecit, v. ſup. ad 159. Nullos tamen ceruos in Africa inueniri Herodotus, Ariſtoteles, et Plinius poſt illos VIII, 33 ſ. 51 affirmauerant. Firmat tamen ſe ipſum Virgilius Aen. IV, 154: et Lucan. IX, 921, vt Oppianum et Philoſtratum taceam. Iam omnium horum leuis ſane tali in re auctoritas. Forte tamen cerui nomen latius ab iis vſurpatum dicas. Sunt enim, quod hiſtoriae naturalis auctores docent, varia ceruorum et capreolorum genera per Africam ſparſa. Quicquid eſt, ceruos proprie dictos nunc per oras Africae verſus ſeptentrionem ſitas errare, affirmat, vt *Leonem Africanum*, *de la Croix*,

Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit; tum volgus; et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum nauibus ae-
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis. [quet.
Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Diuidit, et dictis maerentia pectora mulcet:
O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora; dabit deus his quoque finem.

la' Croix, et alios taceam, *Shaw Travels* pag. 243. cf. inf. V, 37. 189-193 *Cornibus arboreis*. Ecl. VII, 30 *ramosa cornua*. *Capita alta cornibus*, vulgari ratione; *capita altis cornibus*, vel *alta c. habentia*. Etiam *ferentes* dictum puta pro exili voce: habentes. *Miscet agens turbam*, ornate, pro agit, agitat, perturbat, vt promiscua fuga se ipsi inuicem trudant, cum antea *longo agmine* incederent; *septem ingentia corpora* grandius, quam *ceruos*. -- *victor*, ornatus poeticus. Mox *portum* non proprie; sed pro statione nauium: v. sup. ad 159. 195-197 *Deinde vina, quae* etc. In Drepani portum, qui Siciliae est, classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707; non longe aberat *Aegesta* vel *Segesta*, quam Graeci et *Egestam* scribunt, condita ab *Aegesto* Troe, quem Virgilius *Acestam* appellat, cf. V, 31. 61. Benigne fuerant ab ipso excepti, vt etiam inf. I, 558. 570: hinc *bonus*. Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36 sqq. Quod vina commendat, vt Acestae munus ξενήιον, id vt poeta et Homeri imitatione facit Od. ι, 197 sqq. *Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari: *cados o. vinis*.

198. 199 In prosa: O socii! satis meministis, vos grauiora his, quae modo experti sumus, passos esse. Spem itaque retinete, habitura esse finem etiam haec

Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis
Adcestis scopulos; vos et Cyclopia saxa
Experti. Reuocate animos, maestumque timorem
Mittite. Forsan et haec olim meminisse iuuabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium: sedes vbi fata quietas
Osten-

mala praeteritis leuiora. *ante-mala*, τὰ πρὶν κακά. Horat. I Carm. 7, 30 *O fortes peioraque passi Mecum saepe viri.* Locus autem expressus ex Od. μ, 208. 200 *Scyllaeam rabiem*, seu quoniam Scylla canibus cincta, v. sup. ad Ecl. VI, 75; quorum *rabies* proprie dicitur; seu simpliciter, quatenus furor, saeuitia, rabies, mari, tempestati, procellis tribuitur. *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. v. inf. III, 554. 558. 566, 567 *Ter scopuli clamorem inter* caua saxa *dedere*. *accessistis* ad eos, hactenus, quod iam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores statim ad laeuam conuertunt cursum. v. loc. cit. *Cyclopia saxa*, litus Cyclopum saxosum in Sicilia, cuius illi rupes et antra incolebant in Aetnae vicinia. v. inf. III, 569. 644. 675. Accesserant (doctius dixit, *experti* erant) scilicet et ad hoc litus et in portu escenderant, sed ab Achaemenide moniti fugiunt. 203 *Forsan et haec o.* nobilem sententiam illustrant Cerda et alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII Sat. 2 laudat, Ὡς ἡδύ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, latine conuersum a Cic. de Fin. II, 32; et ante Euripidem Homeri locus Od. ο, 397-400. Ingeniosa imitatione haec secutus est Statius I Theb. 472 *Forsan et has venturus amor praemiserit iras, Vt meminisse iuuet.* 204 Per hos ipsos casus, per haec *discrimina rerum*; pleonasmus poetis frequentatus. Possunt tamen *res* pro rebus aduersis, periculis, accipi, vt v. 178. 205 *sedes vbi fata q. Ostendunt*, h. e. oracula et auguria praedicunt, promittunt. *Ostendere* egregie in primis poetae,

Oſtendunt; illic fas regna reſurgere Troiae.
Durate, et vosmet rebus ſeruate ſecundis.
  Talia voce refert; curisque ingentibus aeger
Spem vultu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe praedae adcingunt dapibusque futuris:
Tergora deripiunt coſtis, et viſcera nudant;
Pars in fruſta ſecant, veribusque trementia figunt;
Litore aena locant alii, flammasque miniſtrant.
Tum victu reuocant vires; fuſique per herbam
Inplentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.
Poſtquam exemta fames epulis, menſaeque remotae;
Amiſſos

poetae, hac in re. Iidem *fas* eſſe dicunt ea, quae fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt. 207 *Durare* pro durare ſe, animum ſuum, poetae primum, mox alii ſcriptores, vt Tacitus. τλῆτε, φίλοι. Il. β, 299. cf. Cerda.

209 *Premit*, occultat, vt ſaepe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, ſed docte poeta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipſo fit intimus et altus dolor. 210 Il. α, 459 ſqq., vbi ἔδειραν; hic ornatius. *viſcera*, quicquid ſub corio eſt, h. e. carnes. 212 Totus ex: Μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia, vt et Seru. Non equidem ſuauem in hoc epitheto imaginem ſenſui obiici dixerim. 213 *Aena locant.* quorſum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non vtebantur, vt notum eſt. Et torreri carnes in antec. verſu ſignificatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Aen. VI, 218. 219, vt ſe lauent ante epulas, ex more. -- *Flammas miniſtrant*, ornate, vt omnia in h. l., pro *ſubiiciunt aenis ignem.* 215 Satiant ſe et carne ferina et vino. Iam excute ornamenta verborum. 216 Hoc eſt Homericum: Αὐτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. cf. inf. VIII, 184. *menſae remotae* noto vetere more, quo menſa cum epulis conuiuae apponebatur et auferebatur.

Amiſſos longo ſocios ſermone requirunt;
Spemque metumque inter dubii, ſeu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci caſum gemit, et crudelia ſecum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat: quum Iuppiter aethere ſummo
Deſpiciens mare veliuolum terrasque iacentis,

Litora-

tur. At h. l. fuſi per herbam epulantur? Itaque vel improprie dictum, vel *menſae* pro ipſis cibis. 217 *Longo ſermone*, non tam qualis poſt coenam eſſe ſolet, quam potius multis cum querelis. Vulgari oratione: multa de ſociis amiſſis inter ſe conqueruntur. *Amiſſa ſociorum parte dolentes Multaque conqueſti*, Ov. Met. XIV, 242, -- *requirunt ſocios*, declarant deſiderium amiſſorum ſociorum, conqueruntur eos ſibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ ἔπειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους, Od. μ, 309. 219 H. e. ſiue iam eſſe mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli ſupplicio affecti animam efflant, h. l. ſimpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus ſubmerſi, *nec iam exaudire vocatos*, h. e. eſſe mortuos, quos invocari ab amicis et conclamari notus mos erat, inf. III, 67: VI, 505: cf. Odyſſ. ι, 65. Ad proſaicam ſane ſubtilitatem debuiſſet antecedere: an extrema eos *paſſos eſſe* credant, et iam conclamatos? Sed in poeta illa non requiritur.

223 *Et iam finis erat, quum:* Pro vulgari: Poſtquam haec finita erant, quibus factis, Iupiter proſpexit etc. Qui ſequitur locus, e praeſtantioribus eſt habendus, cum poeta hoc ipſo et miraculum addat hoſpitio Aeneae apud Didonem, et, quod multo maius, Romanorum animos in carminis ſtatim aditu in Aeneam et totam adeo carminis fabulam aduertat. Lineas primas huius artificii videas in Od. ε, 5 ſqq., vbi Minerua apud Iouem (vt iam Odyſſ. α, pr. fecerat) de intercepto Vlyſſis reditu conqueritur, mittitur etiam tum

Litoraque, et latos populos, sic vertice coeli
Constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum talis iactantem pectore curas
Tristior, et lacrimis oculos suffusa nitentis,
Adloquitur Venus: O qui res hominumque deûmque
Aeternis regis imperiis, et fulmine terres,

Quid

tum Mercurius. In verss. 223-227 plura Homeri loca ante oculos habuit: in primis Il. ν, pr. et ϑ, 51. 52. *mare veliuolum*, exquisite, in quo vela volant, cum proprie naues sint *veliuolae*. *terras iacentes*, praeclare, respectu quidem Iouis ex alto prospicientis, porrectae sub ipso et late patentes; quamquam *terrae iacentes*, *gentes iacentes*, et alibi ap. poetas occurrunt simpliciter *positae*: similiter *lati populi* sunt dicti. *sic*, οὕτως, non est temere vel frustra, nam *defixit lumina*, sed sic, vt erat, prospiciens terras, in vertice Olympi *constitit et defixit*, pro simplici *defixit*, *oculos regnis Libyae*, in litore Africae, ad quod Aeneas naues subduxerat. Notabili autem orationis breuitate Iouem cogitabundum stetisse declarat poeta, et *curas*, cogitationes et consilia, de Troianorum calamitate agitasse. Itaque respectu τοῦ *sic* subiicit: *tales curas iactantem*, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Aeneae fatis esset defixus. 228 Obserua artem et breuitatem poetae. Vt miserationem faciat Venus, *tristis*, *flens* et *pulchra*, inducitur. 229 Macrob. VI Sat. 2 *In principio Aeneidos tempestas describitur, et Venus apud Iouem queritur de periculis filii, et Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Naeuio sumtus est ex primo libro belli Punici. illic enim aeque Venus Troianis tempestate laborantibus cum Ioue queritur; et sequuntur verba Iouis filiam consolantis spe futurorum.* Comparari potest etiam Mineruae et Iouis super Vlysse altercatio Od, α, 44 sqq. et multo magis Thetidis alloquium Iouis Il, α, 497 sqq. 230 *Et fulmine terres*, possit otiosum videri post illa: *qui res -- imperiis*; sed *fulmen* insigne summi imperii; grauius autem *fulmine terres*, quam *fulmen geris*,

Quid meus Aeneas in te committere tantum,
Quid Troes potuere? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, voluentibus annis
Hinc fore ductores, reuocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. Quae te, Genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
Solabar,

geris, iacis. 231 Manifesta adumbratio versuum ex Il. δ, 31 Δαιμονίη, Iupiter ait ad Iunonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις etc.; ipsa autem orationis forma ex Odyss. α, 44 sqq. expressa, vbi Minerva apud Iouem de Vlyssis aerumnis conqueritur: et v. 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ. tum Iupiter simili modo atque hic respondet. 232 *Quibus tot*, agnosce poeticam orationem, pro quid potuere committere, vt iis -- clauderetur? *tot funera*, h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*, propter Italiae aditum, ne ad Italiam accedant, in toto t. orbe nullus confidendi locus iis relinquitur: nam septem iam annos omnibus terris et maribus errauerant, vt Aen. I, extr. 234 *Hinc*, ab his Troianis, *fore*, orituros esse, *a sanguine Teucri reuocato*, a stirpe T. instaurata per nouam progeniem, (cf. sup. I, 19 sqq.) *Romanos -- ductores*, populum regnatorem, *qui m. qui t. -- tenerent.* *Voluentibus annis* sc. se, nota poetica ratio, quoniam annus in orbem redit: περιπλομένων ἐνιαυτῶν. 236 *Omni ditione*, Seru. omni potestate, pace, legibus, bello. Praestat dicere, *omnem* esse summam potestatem. Aen. X, 53 *magna ditione -- Carthago premat Ausoniam.* 237 *Quae te sententia vertit* exquisite, quod nouum consilium vertit te, mutauit animum tuum? Vulgari ratione: *vertitur* sententia, animus, consilium. Mox *occasum Troiae solabar* etiam exquisite, vt fere semper poetae. Proprie solamur animum, tum dolorem, tum mala et malorum caussas: h. so-

Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achiuis,

Illyricos

h. solando minuimus, tollimus. conf. Georg. I, 293. 239 *Fatis contraria fata rependens*, etiam hoc docte; *rependens*, compensans, *fata contraria*, Troianorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, nouo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Troianorum futuram esse tanto laetiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. IX, 136. Mox *das* pro facis, constituis. Sed etiam in hoc poetica ratio alterum postulabat. 242 - 249 Liuius I, 1 -- *casibus deinde variis Antenora* (et ipsum Troia profugum) -- *venisse in intimum maris Adriatici sinum*; hic sinus poetae doctius *Illyrici sinus*, namque Illyricum maiori Adriatici sinus parti praetenditur; idem *intima regna Liburnorum*, nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei. Successerant autem Veneti in Euganeorum sedes. Quod vero *tutus*, seu incolumis, hoc ad errorum discrimina spectat. -- Tandem etiam, poetarum more, qui a finitimis locis multa designant, (scilicet vt ornatum inde et nouarum rerum notionibus suauitatem versibus suis quaerant,) *Timauum*, quamquam paullo remotiorem fluuium, sed notiorem et veterum forte poetarum vsu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timaui superat*, quatenus classe litora legens (neque enim aliter nisi cursu propius ad Illyricum litus seruato mare Adriaticum tuto nauigari potest; cf. Liu. X, 2) praeteruectus erat sinum Tergestinum, in quem Timauus immittitur. Non autem longe a mari in Carnorum finibus ille inter rupium cauernas compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit, qui paullo post in vnum alueum delati flumen faciunt, quod vix mille passus emensum lato ostio in mare exit. Fontes olim habiti sunt nouem: *ora nouem*. Ex iis prorumpit aqua magno cum fragore: *vasto cum murmure montis*; statimque in vnum flumen

collecta

Illyricos penetrare ſinus atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem ſuperare Timaui:
Vnde per ora nouem vaſto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arua ſonanti.
Hic tamen ille vrbem PatauI ſedesque locauit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troia; nunc placida conpoſtus pace quieſcit.
Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem,
Nauibus (infandum) amiſſis, vnius ob iram

Prodimur,

collecta maris ſpeciem refert late agros inundantis: *It mare proruptum et p. p.* -- *Hic tamen:* refer ad Illyricos ſinus; in oris his litoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos ſinus receſſus penetraſſet, inter Euganeos, qui tum haec loca tenebant, Patauium ille condidit, et *genti nomen dedit*; at quale? dicunt *Antenoridarum:* apud poetas vtique, non vero vulgare nomen. Sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab Henetis Paphlagoniae, quos Antenori viae ſocios fuiſſe aiebant, ductum eſſe volunt. -- *armaque fixit Troia*, pace ſc. et tranquillo otio parto; quod ſuaui rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia miſſi arma ſuſpenderent et figerent. -- *Nunc placida compoſtus pace quieſcit.* Pro ſimplici *quieſcit* dixit *compoſitus quieſcit.* Sane *componi* abſolute mortui dicuntur, et iidem *quieſcere.* Veneris tamen conſilio, quo hoc exemplum affert, parum conueniret, Antenoris *mortem placidam* laudare. Sed dicendum, poetam h. l. *compoſitum* nouo exemplo adhibuiſſe, vt tranquilla vita fruatur Antenor, vt *ſe componere* dicuntur ii, qui ſe quieti dant ac ſomno. 250 Magno cum artificio ſe ipſam facit vnam ex Troianis, qui iniuriam tulerint: *Nos, tua p., quibus annuis arcem coeli,* h. e. coelum, promittis Aeneam poſt mortem inter Deos iri relatum: cf. mox v. 259. Callide et inuidioſe etiam illa: *vnius* ob iram ſc. Iunonis, et *nauibus a.* pro nauium parte, et *prodimur,* per fraudes perdimur, per inſidias Iunonis calamitatibus

Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
  Olli subridens hominum sator atque deorum
Vultu, quo coelum tempestatesque serenat,
Oscula libauit natae; dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea; manent inmota tuorum
Fata tibi; cernes vrbem et promissa Lauini
Moenia,

bus vexamur. 253 *Pietatis*, qua Aeneas insignis. At ipsa suam personam interponens: haec pietatis et amoris erga te praemia (*honos*)? *in sceptra*, in promissum Italiae regnum, cum Troiano exciderat, *reponis*, pro vulgari: restituis.

254-296 Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romae origines, incrementa splendorque imperii Augusti. 254-256 Aliter haec Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Iupiter Il. α, 517 sqq., in quibus Iouis maiestas augustior. At hic placidi, μειλιχίη, Iouis suauis imago. Osculum Veneris ori impressum ex Il. ε, 372 poetae in mentem venisse videtur, vbi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen obserua decorem. Vs. 254 secundum Ennium: *Olli respondet rex Albai longai* et alia. *subridens*, μειδιόων. -- In v. 255 Ennium ante oculos fuisse notat Seruius: *Iupiter hic risit; tempestatesque serenae Riserunt omnes risu Iouis omnipotentis.* Sed Ennius, vtut oratio horrida sit, multo viuidius rem expressit: *Ridet Iupiter; et tempestates arrident*. *Oscula libare*, si pro *dare osculum* accipias, poeticae dictionis genio et carminis dignitati consules. *libare oscula*, (vt XII, 434 *Summa per galeam delibans oscula*) libando, leuiter attingendo, sumere, summo ore carpere; vt in illis: *amnem, fluuium, libare*. *Natae* cum energia adiectum, licet iam *olli* antecessisset; vt reuocetur in animum persona eius, de quo agitur. Ita semper fere Homerus: τῷ δ' -- Ἕκτορι et al. *Parce metui*, parce metuere, noli -- φείδεο τῶ δεῖσθαι. *Cernes vrbem*; sentis, quam ἐνεργῶς sit expressum. Mox *manent* pro

Moenia, ſublimemque feres ad ſidera coeli
Magnanimum Aenean; neque me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando haec te cura remordet,
Longius et voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis
Contundet; moresque viris et moenia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit aeſtas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna ſubactis.
At puer Aſcanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno)

Triginta

pro exili *ſunt* immota. 259 Propter v. 250 *coeli quibus annuis arcem.* Bene addidit *feres*, vt gratius eſſet, quod per ipſam fieret, monente Seruio. Recipietur vtique olim Aeneas inter deos Aen. XII, 794 *Indigetem Aenean ſcis ipſa, et ſcire fateris, Deberi coelo fatisque ad ſidera tolli.* Vtrumque ex Ennio I Annal. *Vnus erit, quem tu tolles ad caerula coeli Templa.* 260 *Neque me ſententia vertit:* ad v. 237 *quae te g. ſententia vertit.* Ceterum *magnanimus*, vt ſemel moneamus, male de generoſa animi indole accipiunt; eſt *fortis, animoſus*, ex μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, μέγα φρονέων, quae omnia ad bellicam virtutem referenda. 262 Quandoquidem haec cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et fata altius repetam. Vſum τοῦ *mouere* exemplis bene declarauit Bentlei. ad Horat. III Carm. 7, 20. Ratio in eo ineſt, quod, quae ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifeſta facimus, declaramus, proprie *mouere* dici poſſumus. *longius voluens*, euoluens, repetens. *Italia*, in Italia, more Graecorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *pop. feroces contundet:* vides proelia cum Rutulis et Etruſcis per victoriam declarari. 264-266 *Moresque viris et moenia ponet*, vrbem condet Lauinium et nouum imperium fundabit legibus (*mores ponet*) per illud triennium, quo regnum tenebit. Haec ornat: *Tertia dum*, h. e. *donec, terna hiberna*,

pro

Triginta magnos voluendis mensibus orbis
Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde

pro hibernorum temporibus, h. e. per tres hiemes, tres annos. *Rutulis subactis*, Turno victo ac caeso. Mox v. 268 suspectae fidei habendus, dum regnum Troianum fuit incolume. *regno*, sub regibus. 269-271 Trigesimo regni anno Ascanius Albam Longam condidisse sedemque regni a Lauinio in nouam vrbem transtulisse traditur. Quod si is verborum sensus esse debet, antique locutus est poeta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, *cum* regnum transferet. Si tamen ad communem grammaticam rationem verba accipias, nihil definit poeta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore vrbem novam conditurum ait. Sed prius cum poetae quoque rationibus conuenit; conf. inf. VIII, 42. 47. 48. *orbes*, annos, *magnos*, longos, vt alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium mensium spatia in se comprehendit. Arguatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11 et Seru. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12 *magni menses* vim habere possunt e reliqua oratione. *voluendis mensibus*, qui voluuntur, voluunt se. *muniet* exquisitius quam *exstruet*. *multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu. 272 Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnaturos ait ad Romulum vsque. *Gens Hectorea* est Troiana simpl., vt V, 190 *Hectorei socii*. Ex Troiana saltem stirpe, si forte non omnes ex Aeneae prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt, quamuis illa non modo Troianos sed etiam Latinos Aborigines haberet incolas. *regnabitur sub g.* regnum tenebitur a g. H. Aen. XII, 826 *Sit Latium; sint Albani per saecula reges* etc. 274 *Ilia* poetis

 dicta,

Inde lupae fuluo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem, et Mauortia condet
Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum neç tempora pono;
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat,
Consilia in melius referet, mecumque fouebit
Romanos,

dicta, ab Ilio, quasi Troiana stirpe oriunda, Rhea Syluia, *sacerdos*, Virgo Vestalis, *regina*, h. e. regio sanguine orta, vt *βασίλισσα*, *Marte grauis*, e Marte grauida, gemellos vno partu edet. 275-277 Romulus Romam condet. Quam ornate et splendide hoc poeta extulit! vt *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside lupae exuuias seu lupinam pellem gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma* Propert. IV, 10, 20 de Romulo. Hoc igitur habitu occurrere debuere simulacra Romuli. *laetus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *tegmen lupae* pro exuuiis lupae. *R. excipiet gentem*, imperium gentis Hectoreae, i. Troianae; succedet in regno Albano Romulus. Sunt haec omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Iouis ad filiam exspectari poterat. *Moenia Mauortia*, Roma a Martis filio condita; vt saepe al. 278. 279 *Rerum metas*, h. e. limites imperii. *sine fine*, aeterna vrbs, vt in numis et monumentis. A poetis haec innumeris in locis ornata et variata. 280 *Iuno fatigat metu*, h. e. terroribus, *mare*, *terras*, *coelum*. Verearis forte, ne turgere videatur oratio; sed subest sententia: Iunonem omnia nunc miscere, vt Troianos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu.* et VII, 301 *Absumtae in Teucros vires coelique marisque. Fatigare* praeclare hoc sensu, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium vtaris; vnde turbare, affligere, vexare. 281 Iunonem animo mutato in meliorem partem, *εἰς τὸ βέλτιον*, iam consulentem (sic XI, 426 *Multa dies* — *Retulit*

Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet luſtris labentibus aetas,
Quum domus Aſſaraci Phthiam claraſque Mycenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Naſcetur pulchra Troianus origine Caeſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris;
Iulius, a magno demiſſum nomen Iulo.

Hunc

Retulit (tulit, mutauit) *in melius*) Romanisque placatam ex Horatio reminiſceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta conſiliantibus Iunone diuis* etc. 282 Auguſto frequentatum hunc verſum ex Sueton. Octav. 40 notum. Verſus dignitatem in prima parte facile percipias; at poſt *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a veſtimenti genere deſignatam? Quis enim nunc ſimile quid ferret in Gallis, Anglis, deſignandis? — Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poeta: *Romanos, rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc ſine armis? ſine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelligas ſpectare ad togae, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuiſſe quam nunc in vllo veſtimenti genere. *Sic placitum*, ita ego conſtitui, decreui. 283 - 285 Splendide Romanorum bella cum Graecis et Achaiam in prouinciam pop. Rom. redactam deſignat. *luſtris*, doctius quam annis. *domus Aſſaraci*, Romani a Troianis oriundi, inter quos Aſſaracus, Trois filius, ex Aeneae fuit maioribus. v. Apollod. III, 12, 2 et Not. Graecia praeclare per *Phthiam*, vtpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat (Il. β, 559 ſq.), erant tamen illi tantae tum dignitatis, vt apud Homerum tota Graecia per *Argos* et totus exercitus *Argiuorum* nomine inſigniretur. Inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas*. Grauiſſima vocabula et iſta: *Seruitio premet - dominabitur*. 286 ſqq. Ad Auguſtum referas haud dubie, de quo ſimilia vbique obuia. v.

Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
Adcipies secura; vocabitur hic quoque votis.
Aspera tum positis mitescent saecula bellis.
Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus,
Iura dabunt; dirae ferro et conpagibus artis
Claudentur Belli portae. Furor inpius intus
Saeua sedens super arma, et centum vinctus aenis
Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

Haec

inpr. Aen. VI, 793 sq. Et *is Caesar, Iulius* adoptionis iure, hinc *Troianus*, ab Ascanio Troiano genus ducens; itaque *Iulius, nomen demissum a m. I.*, h. e. nascetur Caesar, Iulius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulchra origine*, simpl. clara. Non ad Venerem respici posse puto, per sermonis vsum. 289 *spoliis Orientis*. haec illa perpetua poetarum in primisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio, v. Georg. II, 170; neque in vnum certum annum ea cogere necesse est; quin adeo ante signa a Parthis reddita poeticus ingenii feruor haec ita recte efferre potuit. *secura*, nemine intercedente, Iunone placata. *Vocabitur h. q. votis*, praeclare honores diuinos habendos Augusto ostendit, vt Ge. I, 42. 291 Ad Ianum clausum V. C. 725 et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidis librum esse scriptum. *saecula aspera mitescent*, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Quae sequuntur, v. 292-296 magnifice expressa sunt: fidem ait, religiones patrias et concordiam, exstinctis bellis et discordiis, remp. esse temperaturas. *Fides cana*, prisca, antiqua, qualis maiorum fuit. *Vesta* patria eaque antiquissima religione Romanis culta. Cum his *Romulus* et *Remus, iura dabunt*, imperio Romano praeerunt, rem Romanam tuebuntur: redibit adeo res ad pristinam illam temporum sanctitatem et integritatem, quae erat ante parricidium Remi a Romulo commissum. *Bellum,*

Haec ait; et Maia genitum demittit ab alto;
Vt terrae, vtque nouae pateant Carthaginis arces
Hoſpitio Teucris; ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aera magnum
Remigio alarum; ac Libyae citus adſtitit oris.
Et iam iuſſa facit: ponuntque ferocia Poeni
Corda, volente deo. In primis regina quietum
Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima voluens,
Vt primum lux alma data eſt, exire, locosque
Explorare nouos; quas vento adceſſerit oras,

Qui

lum, ὁ Πόλεμος, h. l. dei perſonam ſuſtinet: vt ap. Plin. XXXV, 36, 16. Belli *portae*; reſpicit Iani templum, cf. Aen. VII, 607, quod pace reſtituta clauſum quaſi pro carcere et cuſtodia Belli, quod *Furor* inhumanus declarat, eſſe videtur. Reliqua vſſ. 294. 295. 296 praeclara ad terrorem animorum.

297 Obſerua, quam ſuccincta in ſqq. narratio ſit. Bene autem deorum miniſterium interponitur in hoſpitio Troianis parando. 299 *Fati*, quo Troianis Italia erat petenda; quod ignorans Dido, ne aduenae in his litoribus ſedem figere vellent, vereri, eosque ab eſcenſu in terram prohibere poterat. cf. 527. Mox *remigio alarum* ornate. Alae auium cum nauium remis comparari ſolent. 302 Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne aduenarum conſpectu exterriti armis eos propulſent. — *quietum animum*, ἔκηλον, l. εὔκηλον, pro placidum, propitium, εὐμενῆ.

305 Paratur nunc acceſſus Aeneae ad Carthaginem, cui et ipſi mater Venus intervenit. *Per noctem plurima voluens*, ὣς Ἀτρείδην - Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα Il. κ, 4. *lux alma*, grata, iucunda. Vt ſemel moneamus, *almus* conuenit fere cum noſtro *wohlthätig*, quo poetae vtuntur. 307 Explorat loca noua, et explorat, ad quas oras acceſſerit

rit

Qui teneant, nam inculta videt, hominesne, feraene
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in conuexo nemorum, sub rupe cauata,
Arboribus clausam circum atque horrentibus vmbris
Occulit. Ipse vno graditur comitatus Achate;
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obuia silua,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanae; vel qualis equos Threissa fatigat

Harpa-

rit venti vi, seu tempestate, appulsus — *exacta*, quae explorasset. comperisset, *referre*. 303 Color ductus ex Odyss. ζ, 119. sqq., vbi Vlysses in Phaeacum insula expergiscitur; et multo magis ex Odyss. κ, 144 sqq., vbi Vlysses ad Aeacam insulam appellit. 310 Classem occultat sub conuexa rupe nemoribus consita 162-165. — *horrentibus vmbris* v. ad X, 237. Sup. Prooem. 4. I, 165. 313 *Crispans* exquisitius quam vibrans, habens. Binas hastas gerere, mos fere heroum et apud poetas, cf. XII, 165, et apud artifices. *Achates* Aeneae comes datus, vt ap. Homerum *θεράποντες* heroum et *ἑταῖροι*: Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus, sicque alii.

314 Antequam siluam litoris esset egressus, *sese tulit*, se egit, incessit, facta est *obuia* (cf. inf. 503), occurrit ei Venus, puellae venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odyss. η, 19 sqq.: ν, 221 sqq., vbi Minerua altero loco puellae, aqualem gestanti, in altero pastori assimilata Vlyssi obuia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variauit Virgilius. 316 Veste succincta erat et arcum cum sagitta habebat, puellae Spartanae vel Thressae more. Hoc structurae forma variauit. De Spartanarum puellarum exercitatione palaestrica, quam huc vocant interpretes, nota res. Enimuero tum *nudae* erant, vt tot loca docere possunt. Neque tamen hic de gymnico certamine, verum de iaculatione, agitur; in ea autem communem potius puellarum Lacaenarum habitum exhibere debebat poeta,

Harpalyce, volucremque fuga praeuertitur Hebrum.
Namque humeris de more habilem ſuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque ſinus conlecta fluentis.
Ac

poeta, cum breuibus tunicis, iisque ad femur vsque diſſutis, vterentur, vt nudum femur in inceſſu appareret (vnde φανομηρίδες Spartanae puellae). Hic tamen, idque obſeruatione dignum, ab eo potiſſimum Spartana virgo deſignatur, quod arcum cum ſagittis gerit. Probabile itaque ſit, puellas Spartanas, e poetae ſaltem iudicio, venationi operam dediſſe. *Harpalyces* in vetuſtis fabulis notum nomen. Alia eſt ab Iphiclo ſpreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Ariſtoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenaeus XIV, 3, p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13. Hic tertia, notior illa paullo ceteris, Harpalyci, Amymnaeorum (ita legendum, ſic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis, filia, quae in ſiluis educta venatibus et curſibus ſeſe durauerat. De ea v. h. l. Seru. et Hygin. f. 193. 317 *volucrem Hebrum* communi fluviorum epitheto declarauit, etſi Hebri curſum narrant eſſe lenem ac placidum. *fuga* pro curſu. 318 *De more*, qui venantum mos eſſe ſolet. Vulgaris fuiſſet oratio: *more venatricis. habilem arcum*, ἀραρότα, cf. inf. IX, 365, qui facile haberi, tractari, poteſt; h. l. leuis, vt Valer. Fl. III, 523 *leuis omnibus arcus:* I, 109 *Tela puer* facilesque *humeris gaudentibus arcus Geſtat Hylas.* Sane alias *habile telum* poteſt et de magno grauique dici, ſi ſcilicet is, qui gerit, ſit robuſtior, v. c. de Aeneae clypeo Aen. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7: et Burm. ad Ouid. II Met. 531. — *dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι, h. e. ὥστε, diffundendam; pro vulgari: comam ſolutam habebat. Amplificauit haec, vt ſolet, Claudianus de R. P. 30 ſqq. 320 *Nuda genu*, adeoque ſuccincta, vt venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 11 et ad Oppian. I Cyneg. 97. *Sinum* ſcilicet tunicae *collegerat nodo*; poſſis intelligere fibulam, quam diſerte nominat IV, 139

Ac prior, Heus, inquit, iuuenes, monstrate mearum
Vidistis si quam hic errantem forte sororum,
Subcinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi neque visa sororum,
O quam te memorem? virgo; namque haud tibi voltus
Mortalis, nec vox hominem sonat; o, dea certe;
An Phoebi soror? an Nympharum sanguinis vna?
Sis felix, nostrumque leues, quaecunque, laborem;
Et, quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus,

Aurea purpuream subnectit fibula vestem. At *nodum* de Charonte VI, 301 *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus:* et Claudian. de R. P. 40 *Collectae teneri nodantur iaspide vestes.* Sed, si bene meminimus, fibula in humeris, non in pectore, vestem colligit; nec eius vsus in tunica, sed in chlamyde et aliis vestimentis tunicae superiectis. Igitur melius de cingulo. Nodus scil. omnino pro quouis vinculo. 323 *Succinctam pharetra*, vt gladio, ferro, succinctum dicimus: scilicet *succingere* est interdum instruere ita, vt cinctu adiungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. *tegmen lyncis* vid. ad v. 275. 324 Ge. III, 413 *montisque per altos Ingentem clamore premes ad retia ceruum.* Hic etiam doctius pro *apro*, *cursum apri premere*, insequi.

327 Lineas horum versuum videas in Odyss. ζ, 141 sqq.: 149 sqq., vbi Vlysses in ignota terra Nausicaam simili modo alloquitur; et Nausicaa respondet fere v. 192 sqq., vt Venus v. 338: adde Od. δ, 376 sq., vbi Menelaus cum Idothea sermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 sqq.: 107 sqq. Imitatus est vsque ad fastidium copiosius Statius IV, 746 sqq. conf. mox ad 334. 328-332 Nec tibi vox humana est. *homo* pro abstracto: humanum quid. — *sanguinis,*

Erramus, vento huc et vaſtis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore;
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,
Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris vrbem.
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta,
Germa-

guinis, e genere Nympharum vna. — *Sis felix*, *χαῖρε θεὰ, ἵληθι*, ſis propitia. cf. Ecl. V, 65. — *quaecunque*, qualiscunque dea es, noſtris malis ſuccurre, docendo, ſub qua parte coeli etc. *iactemur*, pro verſemur; ergo et hoc exilius erat. Et mox *erramus* pro ſumus. Haec et ſimilia niſi obſervaueris, poeticum ſermonem vix aſſequare. 334 Odyſſ. π, 183 ſqq. Telemachus Vlyſſem a Mercurio auguſtiore forma ac corporis ſpecie ornatum, tamquam deum aliquem, alloquitur ſimili fere oratione. Neque diſſimile Alcinoi dictum Vlyſſisque reſponſio Od. η, 199 ſqq.: 208 ſqq.

335 *Tali honore*, ex v. anteced. int. *hoſtia*, ſacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea. 337 Venantium habitus, cothurnus. Res nota, ne a ſentibus et ſilicibus laederentur crura. Verſus ex Liuio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo ſuras include cothurno.* cf. ſup. Ecl. VII, 32. 338 *Agenoris vrbem*; a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi (v. Apollod. II, 1, 4. III, 1, 1.) Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius poſteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo ſerius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii — *Tyron vrbem ante annum Troianae cladis condiderunt*, Iuſtin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari. 339 *Sed fines Libyci* ſunt, h. e. ſolum eſt Libyae pars; (fines ſaepe pro ipſa regione;) ſimulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, aſper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices, hoc ſpectat:

Germanum fugiens. Longa eſt iniuria, longae
Ambages; ſed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic coniunx Sychaeus erat, ditiſſimus agri
Phoenicum, et magno miſerae dilectus amore,
Cui pater intactam dederat, primisque iugarat
Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, ſcelere ante alios inmanior omnis.
Quos inter medius venit Furor. Ille Sychaeum
Inpius ante aras, atque auri caecus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanae; factumque diu celauit, et aegram,
Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago

Con-

genus i. h. Mox *imperium regit* exquiſitius quam tenet, habet. 341-344 In proſa eſſet: longa eſſet narratio; ſed rem ſummatim exponam. Etiam in talibus poeticam vim agnoſce. *faſtigia* ſunt rerum capita. 343 Sichaeus ditiſſimus inter Phoenices agris ſ. agrorum poſſeſſione. *miſerae dilectus*, τῇ σχετλίᾳ, pro *a miſera*, graece; et hoc pro *ab ea*, ornate. miſere autem, vel valde, eum amabat. 345 *Intactam*, Homericum κουριδίην ἄλοχον pulchre expreſſum, *primisque iugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auſpicia nuptialia dici ſolent; vnde traxit *omina*. Propert. III, 19, 14 *Contineant nobis omina primam fidem* pro amore. *Pater* autem Belus, ex poetae narratione v. 621. 346 *Germanus*, int. Didonis, non Sichaei. Rem etiam Iuſtinus expoſuit, etſi paullo aliter, lib. XVIII, 4 ſq. *Quos inter*, int. Sichaeum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam inimicitia! 350 *Securus amorum g.* nil curans; ne ea quidem cogitatione a ſcelere reuocatus, quod ſorori, quae miſere coniugem amabat, ſummos luctus crearet. VII, 303 *optato conduntur Tibridis alueo Securi pelagi atque mei.* Mox *malus* ad fraudem ac dolum ſpectat. 353-356 *Inhumati c.* auget rei atrocitatem

Coniugis; ora modis adtollens pallida miris,
Crudelis aras traiectaque pectora ferro
Nudauit; caecumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viae veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His commota fugam Dido sociosque parabat.
Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat; nauis, quae forte paratae,
Corripiunt, onerantque auro. Portantur auari
Pygmalionis opes pelago. Dux femina facti.
Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes
Moenia surgentemque nouae Carthaginis arcem;
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

Taurino

citatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum: *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. — *Crudeles aras*, h. e. scelus ad aras in se commissum, *traiectaque pectora ferro*, h. e. caedem suam, *Nudauit*, cum clam facta esset, manifestam fecit; nam *nudare* exquisite pro retegere, recludere, monstrare. Hinc *caecum scelus*, occultum, *domus*, a fratre in sororis marito commissum. cf. Ouid. Ep. VII, 113. 361 *Odium crudele*, *μῖσος ἀπηνὲς*, proprie quale est immanis animi, adeoque magnum. Sic crudelis, atrox, saeuus, et similia poetis pro ingens. *metus* autem *acer*, *δριμὺς*, vehemens, proprie de animo exasperato. 364 In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe iam praeceperat. 366 Sane Didonem arx Byrsa tamquam propriam conditricem habuit; vrbem enim ipsam illa aduentante iam stetisse probabile sit. At hic nolim ita argutari: *Arx Carthaginis* est Carthago. Sic Ἰλίȣ ἄκρα. 367 Deuenere — et mercati

sunt

Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quoue tenetis iter? Quaerenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum:
Ante diem clauso conponet Vesper Olympo.
Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris
Troiae nomen iit, diuersa per aequora vectos
Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.

Sum

sunt solum, Byrsam, h. e. locum, in quo Byrsam arcem condiderunt, seu *Bysram* verius; vt post Scaligerum ad Euseb. Chron. multi docuerunt. Sed recte βόσιον βύρσαν, fabulam, a Graecis haud dubie ortam, poeta sequitur. In *taurinum tergum* prouide vulgare *corium* euitat. Mox in *Qui tandem* interrogationis vim auget particula, et desiderium sciscitantis intentius inde elucescit. 371 Βαρυστενάχων Homer., vt Iliad. α, 364 et saepe alibi. 372-374 Si ego fata nostra ordine exponere (*repetens pergam* pro si repetam), et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Odyss. γ, 113 sqq.: et ξ, 196 annos pro die ponit. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III Sat. 2 et post eum alii. Grauius est vocabulum quam historia, narratio, adeoque magis epicum. *Coelum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis, vt h. l. Nec huc trahenda *porta coeli* Georg. III, 261. *Vesper componet diem* non, quasi mortuum et sepultum; sed quoniam quieti se reddere videtur Sol occidens. 375-377 *Troia antiqua*, epitheton cum delectu positum; tanto clarior vrbis fama esse debet, quo antiquior illa est. *si per a. iit*, variat vulgare: si peruenit ad aures v. — *diversa aequora*, simpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis: οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν. *tempestas appulit*, δεῦρο πέλασε

Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam, genus ab Ioue summo.
Bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor,
Matre dea monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem conuolsae vndis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus medio sic interfata dolore est:

Quisquis

λασε κῦμα. *forte sua*, casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poeta orationem Vlyssis ad Polyphemum Odyss. ι, 259 sqq. 378 *Penates*. vid. lib. II, 293. *pius* est religiosus: quoniam omnia ad deorum oracula exsecutus est; adeoque θεοφιλής. Itaque *castum* dixit Horat. C. S. 42. Satis notum autem se dicere bene potuit, fama belli Troiani confisus. 380 Fabulam poeta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Aen. VII, 205 sqq.: 240 sq.: VIII, 134 sq.: adde III, 167. 168: VII, 122 *Hic domus, haec patria est*: II, 620 *tutum patrio te limine sistam*. Hactenus Italia est Aeneae patria; et hactenus *genus petit*, h. e. stirpem et originem generis a Ioue ducti, quatenus Dardanus, Iouis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. 381 *Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum. *conscendi aequor nauibus* doctius dictum, pro vulgari: *conscendere naues*. Qui enim *in altum* euehitur, is et *aequor conscendere* dici potest. 382 *Matre dea m. v.* ex Aen. II, 589 sqq. est dilucidandum. *data fata*, monstrata tum per auspicia tum per oracula III, 95 sq.: 163 sq.: 375 sq. In 383-385 obserua magnificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* est in terra ignota, inter homines, quibus ignotus est. 385 Eum interpellauit, *non passa querentem*, pro non passa queri plura, οὐδ' εἴα κλαίειν (Iliad. η, 427).

387.

Quisquis es, haud, credo, inuiſus coeleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris vrbem.
Perge modo atque hinc te reginae ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſemque relatam
Nuntio, et in tutum verſis Aquilonibus actam;
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Adſpice bis ſenos laetantis agmine cycnos,

Aetheria

387. 388 Ornate. O carum te ſuperis, cum Carthaginem delatus ſis! Expreſſit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: οὐ γὰρ ὀΐω οὔ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε, vt Odyſſ. γ, 27. *vitales auras* ex antiquo ſermone habet, v. c. apud Lucret. III, 406 et al. 390 *Claſſem relatam*, reductam, reducem. *verſis aquilonibus*, h. e. ventis ſimpliciter. Mox *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur, quae praeſtare nequit, ſed et qui profitetur vel falſam vel inanem doctrinam. 393-399 Duodecim naues cum Antheo, Sergeſto, Cloanthoque ſeruatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos ab aquila modo agitatos et diſperſos hoſte abacto ludibundos plaudentesque terram aduolare oſtendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabar, inſequebatur. *aperto coelo* alii ſereno, ego malim pro libero, peruio volantibus. Quae ſequuntur, varie accipiuntur et accipi poſſunt. Mihi ſimpliciſſimum videtur, cygnos intelligere, qui a litore vel maris vel fluminis in aerem euolauerant; eosque hoſte depulſo partim iam *capere terram*, conſediſſe in terra, partim ex aere deorſum in terram ferri eique tam propinquos eſſe, vt iam *capta* terra et occupata ab ipſis videri poſſit. Atque hoc melius cum verſu, qui reſpondet, 400 conuenit: *aut portum tenet* (hoc erat, *terras capere*, *occupare*) *aut pleno ſubit oſtia velo* (*deſpectare*). *ſtridentibus alis* exquiſitius quam clangentibus. *coetu cinxere polum*, agmine euolant, quaſi exſultantes. *polum* pro coelo, aere; in hunc alis ſublati ludunt volando in orbem, vt ſolent, vel gyrum. Cur autem augurio e cygnis vtatur poeta, praeſtat hoc vnum

Aetheria quos lapſa plaga Iouis ales aperto
Turbabat coelo; nunc terras ordine longo
Aut capere aut captas iam deſpectare videntur.
Vt reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et coetu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno ſubit oſtia velo.
Perge modo, et, qua te ducit via, dirige greſſum.
Dixit, et auertens roſea ceruice refulſit,
Ambroſiaeque comae diuinum vertice odorem
Spirauere; pedes veſtis defluxit ad imos;

Et

vnum monere, quod Veneri ſacra auis cygnus eſt, et quod *Cygnus in auguriis nautis gratiſſimus ales: Hunc optant ſemper, quia nunquam mergitur vndis*; laudat verſus Seruius ex Ὀρνιθογονίᾳ, Macri ſcilicet Aemilii. (v. Brouckh. ad Tibull. p. 275 ex Iſidoro XII, 7). — *Diſſident autem olores et aquilae* auctore Plinio X, 74 ſ. 95: Athen. IX p. 393 D μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος. Et hinc ap. Homerum in cygnorum anſerumue gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Il. ο, 690 ſqq. 399 *Pubes tuorum* dictum puto vt *turba tuorum*. *Oſtia* docte, h. l. vt V, 281 aditus portus.

402 Obſerua modum praeſentiae diuinae teſtificandae ex more veterum. Digrediens dea numen ſpecie diuina manifeſtum facit: ad hanc refer pulcherrimam ceruicem, comam odoratam, pallam ad talos demiſſam cum leui inceſſu. Si in *roſea ceruice* non tam Horatii I Carm. 13, 1 auctoritatem quam rationem deſideras, aut puta *roſeum* eſſe omnino ſuaue vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidiſſima pellucentem. *Ambroſias comas*, ambroſia, deorum hoc vnguentum eſt, delibutas, ab Homero habet, Il. α, 529, vt ſtatim — *palla* Veneris vel ex illo nota Iliad. ε, 315 πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα: et 338 Ἀμβροσίου

Et vera inceſſu patuit dea. Ille, vbi matrem
Adgnouit, tali fugientem eſt voce ſecutus:
Quid natum toties, crudelis tu quoque, falſis
Ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incuſat, greſſumque ad moenia tendit.
At Venus obſcuro gradientis aere ſepſit;
Et multo nebulae circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere poſſet,
Moliriue moram, aut veniendi poſcere cauſſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedesque reuiſit
Laeta ſuas: vbi templum illi, centumque Sabaeo
Thure calent arae, ſertisque recentibus halant.

Conri-

φροδίτη διὰ πέπλου, ὃν αἱ Χάριτες κάμον αὐταί; habitum itaque deae declarat. *inceſſum* autem cogita leuem illum et volatui ſimilem, columbarum inſtar, κατὰ ῥύμην τινὰ ἀέριον καὶ ὁρμὴν ἀπαραποδίστον, ſec. Euſtath. 407 *Toties:* v. Aen. II, 589. 408. 409 Cf. verba Vlyſſis ad matrem inter vmbras Odyſſ. λ, 209 ſqq. 412 Denſa nube circumfudit eos. Ab Homero eum hoc traxiſſe notum eſt, apud quem ſaepe hoc occurrit; in primis compara Odyſſ. η, 14. 39-43, quem locum iam monſtrauit Macrob. V, 4, de Vlyſſe, quando Alcinoi regiam intrat; ad cuius exemplum totus Aeneae ad Carthaginem et Didonem aditus eſt expreſſus. adde Apollon. III, 210-214 et alios. Totum locum expreſſit Valer. Flacc. V, 400 ſqq. 413. 414 *Contingere,* malum inferre. *moliri moram* ponderoſius quam facere, excitare. Eſt enim ſtruere vel mouere poetis *moliri.* 415 Cf. ad v. 16. Verſus ex Homero ſed ornatius expreſſi Od. θ, 362 ſq. Compara Hymn. in Vener. 58. 59 ſqq. et Od. η, 80. 81 ſqq. de Minerua. At ex Virgilio Statius V Theb. 61 *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.* — Quod autem thuris et ſertorum

Corripuere viam interea, qua semita monstrat.
Iamque adscendebant collem, qui plurimus vrbi
Inminet, aduersasque adspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam;
Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus subuoluere saxa;
Pars optare locum tecto, et concludere sulco.

Iura,

torum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum caesarum, satis docte interpretes referunt ad morem sacrorum Veneris, quod arae nullus sanguis offundebatur, maxime Paphiae Veneri. vid. Tacit. Hist. II, 3. — *laeta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabaeo* vid. Georg. II, 117.

418 *Corripere viam* doctius quam *iter*, h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; sic *corripere gressum*; doctius etiam V, 144 *corripuere campum currus*. Et sic *rapere*. 419 *Qui plurimus vrbi imminet* ad magnitudinem refero montis sub ipsis vrbis moenibus accubantis. Pro *magno monte* poeta diceret *multum montem*, vt Ge. III, 52 *plurima ceruix*, longa et crassa. Ceterum poeta hoc sumsit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles asperos et difficiles in ipso aditu Isthmi, in quo Carthago sita erat, describit Polyb. lib. I c. 46. 421 Sic Vlysses Phaeacum vrbem: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας etc. Odyss. η, 43 sqq.; quem totum locum poeta ante oculos habuit. Magnum aedificii opus bene cum casis et tuguriis componitur. *Magalia* sunt agrestia aedificia statiua; Idem nomen suburbia Carthaginis retinuerant. Mox *strepitus* declarat frequentiam hominum. — *strata viarum* doctius quam viae stratae. 423-425 *Instant* operi Tyrii; vt plene extulit Silius II, 407 sqq. in loco hinc expresso. — *subuoluere* bene, vt declaret, in altum educi arcem. — *optare*, vt III, 109, est eligere h. l. *concludere sulco*, fossam ducere, definire aedium situm ac locum

 fossa

Iura, magiſtratusque legunt, ſanctumque ſenatum.
Hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
Fundamenta locant alii, inmaniſque columnas
Rupibus excidunt, ſcenis decora alta futuris.
Qualis apes aeſtate noua per florea rura
Exercet ſub ſole labor; quum gentis adultos
Educunt fetus, aut quum liquentia mella
Stipant, et dulci diſtendunt nectare cellas;
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus a praeſepibus arcent.
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam moenia ſurgunt!
Aeneas ait, et faſtigia ſuſpicit vrbis.
Infert ſe ſaeptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miſcetque viris; neque cernitur vlli.

Lucus

foſſa facta. Male de aratro cogitant. 426 *Iura* ſunt iudicia, vſu ſollenni, adeoque h. l. ipſi iudices. Habentur igitur comitia creandis iudicibus, magiſtratibus et ſenatoribus. Ita equidem interpretor. 427-429 An theatri ſtructuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipſo rerum initio, dederit, viderit poeta; Graecarum ſane ciuitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res praeclare ob oculos poſita. Portus *Cothon* dictus proprio nomine apud Liuium et al. v. Bochart. Chan. I, 24. 430-436 Expreſſa ex Ge. IV, 163-169, vbi v. cf. Aen. VI, 707-709. Praeiuerat Homerus Il. β, 87-90. *ſub ſole*, per diem, interdiu, vt *ſub die*, *ſub nocte*, accipitur poetis: ſupra quoque Ecl. II, 13 *ſole ſub ardenti* nihil aliud eſt quam in ſole. 437 Egregie ad affectum haec exclamatio! quid enim his rebus conſpectis Aeneae per maria et terras erranti, vt nouam ſedem quaereret, noua vrbe condita optabilius videri debuit! 439. 440 Obſerua, quomodo in ſingulis vulgarem formam euitauerit; etiam ipſo graeciſmo: *μίσγεται ἄνδρεσσιν*, immiſcet

ſe

Lucus in vrbe fuit media, laetiſſimus vmbrae,
Quo primum, iactati vndis et turbine, Poeni
Effodere loco ſignum, quod regia Iuno
Monſtrarat, caput acris equi; ſic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per ſaecula gentem.
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine diuae:
Aerea cui gradibus ſurgebant limina nexaeque
Aere trabes; foribus cardo ſtridebat aenis.

Hoc

ſe turbae, nec cernitur ab vllo, ὐδενὶ ὁρᾶται. Confer tamen Homerica Odyſſ. η, 37-42.

441 Templum in luco conditum, ex vetere more. 443-445 *Signum*, omen intelligam — Sic: *caput equi — atque* omen *clamore ſalutant*, Silius II, 411. Seruatum inde in numis Carthaginienſium *equi caput*. Poetam agnoſce in hoc, quod non ſimpliciter inuentum, ſed *a Iunone monſtratum*, obiectum fodientibus, narrat. *Sic nam* portendebatur (ex voc. *ſignum*), fore Poenos gentem bellicoſam (cf. inf. III, 539) et *facilem victu*, h. quae habitura eſſet victum facilem et expeditum, affluentem ex agrorum vbertate et cultu, in primis equis paſcendis. 446 *Templum donis opulentum et numine diuae*. *dona* non tam de donariis quam de vaſis, vtenſilibus, totoque apparatu ſacro int. *numen* cum Seruio accipio de ſimulacro deae ex auro aliaue pretioſa materia facto, quod τὸ *opulentum* poſtulare videtur (nec tamen ſic *numen* eſt ſimulacrum, ſed *numen diuae* pro *diua*, et haec ad ſimulacrum refertur). 448. 449 Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Vnam laudabo Alcinoi regiam Odyſſ. η, 86 ſqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum ſedem, Olympum, transtulit. Quid? quod Romae talis magnificentia erat frequens, cuius adhuc in Pantheo veſtigia deprehenduntur. Ornatiſſime autem ſingula extulit. Erant ei templo aereae fores: *Aerea gradibus ſurgebant limina* templo, h. erant fores

Hoc primum in luco noua res oblata timorem
Leniit; hic primum Aeneas sperare salutem
Ausus, et adflictis melius confidere rebus.
Namque, sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens, dum, quae fortuna sit vrbi,
Artificumque manus inter se operumque laborem
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum volgata per orbem,

Atridas,

fores aereae, ad quas adscendebatur gradibus. *Surgere* autem non modo aedificium sed et singulae partes dicuntur, quae in eo sunt, in primis editae et altae, h. l. fores. Sed quid est alterum: *nexae aere trabes surgebant? trabes* haud dubie sunt postes; *et nexae aere trabes* possunt esse postes aeneis cardinibus iuncti. Hinc subiectum: cum cardine aereo et ipsas fores vel valuas aereas fuisse: *foribus cardo stridebat* (erat) *aenis*. Patet vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237 *ferrati postes; immensaque nectit claustra chalybs*, h. e. ex chalybe erant cardines immensarum valuarum. Forte tamen melius verborum ordinem facies hunc: *et cui surgebant*, erant, *nexae*, adiunctae, impositi liminibus postes, et ipsi *aere*, aerei. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ov. II Met. 107. 452 *Afflictis melius confidere rebus*. de *rebus a*. explet Seru. et ceteri. Sed absolute sic ponitur etiam ap. Cicer. 455 *Artificum manus*, h. e. opera, et *operum labores*, opera affabre elaborata *inter se*, dum varii generis et artificii opera comparat. Ea autem, quorum argumentum mox exponitur, aut depicta putanda sunt in pariete, Graecorum more, aut sculpta anaglypho opere in ipsis foribus: vt inf. VI, 20. Debuit vero area in plures dispertita esse areolas, quae singulae singula argumenta picturae capiebant. Commemorata ex iis mox septem, obseruatu etiam pictoribus digna: 1) pugna Troianorum et Achiuorum, varia fortuna. 2) Rhesi oppressi caedes. 3) Troilus

Atridas, Priamumque, et saeuum ambobus Achillem.
Constitit; et lacrimans, Quis iam locus, inquit, Achate,
Quae regio in terris nostri non plena laboris?
En Priamus. Sunt hic etiam sua praemia laudi;
Sunt lacrimae rerum; et mentem mortalia tangunt.
Solue metus. Feret haec aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani
Multa gemens, largoque humectat flumine voltum.

Namque

Troilus fugiens. 4) matronarum Troianarum pompa peplum in templum Mineruae deportantium. 5) redemtio corporis Hectorei. 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Troiam. 458 *Saeuum ambobus Achillem, saeuus* fuit in Priamum, Hectore caeso; in Agamemnonem saeuiit ira et peruicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque saeuum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum. (nam *saeuus* poetis de iracundo). 460 *Nostri laboris*, h. e. famae de nostris calamitatibus. 461 *Laudi* pro virtute et rebus gestis, quae laudem merentur, vt saepe: scil. ex Homerico κλέος. Virtuti etiam hic honos suus habetur. 462 *Sunt* etiam hic *lacrimae*, h. miseratio, *rerum*; deflentur res, h. e. casus humani, sunt hic pectora, quae lacrimas impertiant casibus et calamitatibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt*, et res humanae casusque, quibus iactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Illud vero praeclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus colligit, ex eorumque argumento. Imitationem loci habes in Valer. Fl. lib. I, 723. 724. 463-465 *Haec fama*, quod Troianorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed cum maiore beneuolentiae significatione ad Achatem amicum retulit: *tibi. inanem* appellat picturam epitheto ornans a natura artis, rerum imagines, non ipsas res, quocunque modo repraesentantis, petito. Ceterum in sqq. obserua

 arti-

Namque videbat, vti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuuentus;
Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis
Adgnoscit lacrimans; primo quae prodita somno
Tydides multa vastabat caede cruentus;

Arden-

artificium poetae in descriptione rerum et h. l. quidem seu pictarum seu sculptarum, quando v. 474 tempestiue transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictae adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis rationes non est exigendum. et *humectat* est exquisite pro irrigat; neque adeo *humectat* ieiunum putandum post *largo flumine.* Tum *multa gemens*, πολλὰ στενάζων. Habuisse autem inter Graecos videtur poeta, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poet. c. 13 inter agnitionum genera in tragoedia etiam est ex Dicaeogenis Tragici Κυπρίοις, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν — ὅθεν ἀνεγνωρίσθη. 466-468 Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achiui insequentibus Troianis et instante Hectore, Il. ρ, quo facto die sequenti Achilles nouis a Thetide acceptis armis prodit et Troianos fugat, Hectorem occidit Il. τ. Cum adeo Rhesus mox sequatur, noluisse poeta temporum ordinem seruare dicendus est. Cum v. 467 bene comparant Il. ξ, 14 Τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν et Il. ο, 7. In *cristatus* v. 468 Seruius vim quaerit; sed, vt ab ceteris armis, ita a galea et crista saepe petunt epitheta poetae. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ. 469-473 De Rheso Il. κ, 433 sqq. 470 sqq. *tentoria primo somno prodita*, h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulchre autem somno tributum τὸ *prodere*, quod per somnum factum. *Diomedem* sine Vlysse nominare, liberum erat poetae. *niueis tentoria velis* dixit poeta deserto priscae aetatis more. Erant enim Achiuorum et Troianorum κλισίαι, tuguria potius, stipitibus, vimine et aggere terrae munita. *ardentes equos* acres

Ardentisque auertit equos in castra, prius quam
Pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis Troilus armis,
Infelix puer, atque inpar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque haeret resupinus inani,
Lora tenens tamen : huic ceruixque comaeque trahun-
Per terram, et versa puluis inscribitur hasta. [tur
Interea ad templum non aequae Palladis ibant
Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant
Suppliciter tristes, et tunsae pectora palmis;
Diua solo fixos oculos auersa tenebat.

Ter

acres dixit; vt equidem arbitror, si loquendi vsum audias. *auertit* est abigit, exquisite; non intercipit. 472. 473 Fatale hoc fuisse siue Rheso siue Troianis, si equi gustassent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; vt ex poetae lectione promtum cuique esse potest; neque is, quem Euripidem non esse nuper post alios euicit Valkenaerius, auctor Rhesi. Nam v. 600-604 vix eo referre possis. At memorat eam fabulam Eustath. et Schol. ad κ, 435, qui Pindarum auctorem laudat; nec non Seru. 474 Congressus hic Priami filius, Troilus, cum Achille, iam ante Iliadis tempora. Vulnere aduerso accepto exciderat curru pedibus inter lora impeditis, vt supina ceruice traheretur. *armis amissis:* int. clipeum. Nam hastam tenebat, sed inuersam, vt adeo per terram tracta ea sulcos faceret. 479-482 Ex Iliad. ζ, 269 - 312, vbi Heleno monente Hector ad vrbem regressus Hecubam ad Mineruae templum in acropoli Troianarum matronarum (*Iliadum*) pompam ducere, donariique loco deae peplum egregie elaboratum consecrare iubet, vt Diomedis impetum illa reprimat. *Interea* non ad tempus posse referri videtur; sed inter cetera tabularum argumenta, in alia area, ecce, occurrit hoc, quod — *non aequa*, iniqua, Troianis infensa, irata Pallas. *Diua solo f. o.* *a. tene-*

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo:
Vt spolia, vt currus, vtque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
Se quoque principibus permixtum adgnouit Achiuis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.

Ducit

a. tenebat. Homer. l. c. v. 311 Ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. Sed in Virgilio suauior rei imago esse videtur, *auersa facies oculis in terram fixis*, quam *renuens caput.* Peplum autem illud aut deae signo iniiciebatur pro amictu, aut tantum ad genua apponebatur, vt ap. Homerum l. c.; et sic Athenis in Panathenaeis Mineruae; v. Cirin v. 21 sq. Iunoni Olympiae et sic porro.

483-487 Nouum argumentum: *redditio corporis Hectorei*, ex Iliad. ω. Bene vel ad artis rationem: *raptauerat*; nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (vide Il. ω, 478 sqq.) et diuinum illud: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο — iam fari incipiens; in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia: ἀπερείσι' ἄποινα (— χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα (232). vnde v. 484 *auro corpus v. A.*) adstant ex alia parte *spolia*, h. e. arma, quibus caesum Hectorem spoliauerat victor, *currus*, cui illigatum eum raptauerat, et *ipsum corpus amici* sc. Hectoris, ex curru supinum, pulueri incumbens, quod quoque die orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. v. Il. ω, 14 sqq. 487 *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo spectat, quod intrauerat hostilia castra supplex ad genua Achillis procubiturus. 488 Cum Achiuis *permistum* praelio, προμάχοις μιχθέντα, seu pugnantem, Aeneam saepe ap. Homer. inuenias, in primis Il. ε et υ.

489 Agnouit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum*

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthefilea furens, mediisque in millibus ardet
Aurea ſubneƈtens exſertae cingula mammae,
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum ſtupet, obtutuque haeret defixus in vno:
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Inceſſit, magna iuuenum ſtipante caterua.
Qualis in Eurotae ripis, aut per iuga Cynthi,
Exercet Diana choros; quam mille ſecutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert

nigrum appellat et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris Troadi ab oriente ſitis, quae forte tum ſub Aſſyriorum ditione erant, Aurorae ille filius adduxit, re in maius aucta, Indos is et Aethiopes adduxiſſe fabuloſe dicitur.

490-493 De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. *peltae lunatae* proprie Amazonum fuere. *ſubnectens cingula mammae* exquiſitius quam *ſ. mammam cingulo.* Laeua ſcilicet papilla erat nudata. Nota omnia. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani hiſtoriam poetae, qui poſt Homerum ſcripſere, quia celeberrimae erant in antiqua hiſtoria Amazonum impreſſiones in Aſiam minorem factae, in primis in Phrygiam et Lydiam; quarum vna in Priami tempora incidit, v. Il. γ, 189. De reliquis loca claſſica apud Strabonem ſunt. *ardet*, furit, fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. — *audetque viris c. virgo* ex Homerico — Ἀμαζόνας ἀντιανείρας Il. ζ, 186: γ, 189 natum videri, notarunt iam alii. Totus hic de Amazonibus locus eſt pulcherrimus.

494 ſqq. Cum hac oeconomia rerum cf. laudatum locum Odyſſ. η, 133 ſqq. *videntur Aeneae* iung., h. ab Aenea. 498 Comparatio ſplendida Didonis cum Diana, quam tractauit poeta

 poſt

Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis;
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus diuae, media testudine templi,
Saepta armis, solioque alte subnixa, resedit.
Iura dabat legesque viris; operumque laborem
Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat:
Quum subito Aeneas concursu adcedere magno
Anthea Sergestumque videt, fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos aequore turbo
Dispulerat, penitusque alias auexerat oras.

Obstu-

post Homerum Od. ζ, 101 sqq. et Apollon. III, 875 sq. *Qualis* pro qualiter, quomodo, quo habitu, vt saepe occurrit. Dianae cultus praecipuus Lacedaemone et in Delo insula: quod vel hic locus docet. *Exercet choros* pro ducit, instituit. *pharetram fert humero* bene adiecit, quoniam humeris tenus exstat dea inter ceteras. Decus potenter admodum declarauit tacita laetitia matris Latonae. 504 Vrbem condendam praeclare *opus regnumque futurum* appellat. 505. 506 *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino vsu, quatenus intra fores consederat; cum omnia dicantur *media*, quae sunt post principia. *septa armis*, **armatis**, satellitibus; quod vulgare est monitu; vt et hoc: *iura legesque dare* nihil esse aliud quam *ius dicere*. In templis autem senatum cogi, tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem poeta hoc refinxit. *solio alte subnixa resedit* ornate: erant autem throni excelsi, ideoque pedibus subiecta scabella. 507. 508 Opus aedificationis *partiebatur* inter ciues suos vel sententia vel sorte. *sorte trahebat opus* doctius, quam trahere sortem, ducere, ad assignandum opus; sorte ducta opus assignare. — Mox *concursus* aut cum plurium concursatione, aut simpl. cursus, accursus. 510 Cf. sup.

Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Laetitiaque metuque; auidi coniungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant; et nube caua speculantur amicti,
Quae fortuna viris; classem quo litore linquant;
Quid veniant: Cunctis nam lecti nauibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
  Postquam introgressi et coram data copia fandi;
Maxumus Ilioneus placido sic pectore coepit:
O Regina, nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,

Oramus:

sup. 220 sq. 516 *Dissimulant*, pro vulgari: reprimunt se, continent se, quo minus prorumpant; quia rerum euentus et conditionem non satis norant. 519 *Orantes veniam* simpl. propitiam et beneuolam voluntatem, vt ne escendere ac litus tenere prohiberentur. Scilicet, vt sequens oratio v. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naues illas in litus, quod raro adiri solebat, reiectas pro praedatoriis, λῃστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrunt itaque Poeni, prohibent Troianos escendere, sin faciant, igni naues comburere velle minantur.

521 *Maximus I.*, sc. natu; vt 654 *natarum maxima* absolute. Nisi vniuerse est: princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Aen. III, 107. *Maximus vnde pater Teucrus.* — *placido pectore*, h. placide, placida et leni oratione. 522 sqq. Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213 sqq. Praeclarum hoc: *nouam cui condere I. vrbem* — graue ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. 523 *gentes superbas*, int. Afros, non Poenos. *iustitiam* ad totum mitiorem vitae cultum. *legesque ac iura*

Oramus: prohibe infandos a nauibus ignis;
Parce pio generi, et propius res adſpice noſtras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas:
Non ea vis animo, nec tanta ſuperbia victis.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae;
Oenotri coluere viri; nunc fama, minores

Italiam

iura data refer, quibus feritatem eorum mitigauit. 525. 526 *Infandos ignes*, qui aduerſus fas iusque gentium inferuntur. *pium genus*, Troiani h. l., qui nullam iniuriam, nullum nefas, commiſerant, praedas agendo. *propius adſpice res noſtras*, accuratius inſpice: ſc. deprecatur iudicium de ſe ex primo rerum adſpectu fortunaeque ſpecie, poſtulatque a regina, vt accuratius ſibi, qui ſint, exponi patiatur. 527 Non ſe ad depraedandas incolarum terras ac ſedes veniſſe ait. 528 *Vertere praedas* exquiſite pro auertere, abigere. 529 *Ea vis*, audacia, vt alias. eadem mox *ſuperbia*, inſolentia. 530 Ex Enniano: *Eſt locus, Heſperiam quam mortales perhibebant*, expreſſum eſſe, iam Seruio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore vtique oratione. Porro v. 530-533 repetuntur III, 163 ſq. *Eſt locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica ſubtilitas. Quod autem *Heſperiam* pro Italia dicit, maiorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Graecum nomen inter Tyrios memoret, ſuper hoc argutari in poeta epico nefas. 531 *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obſcura; *potens armis atque vbere glebae*, incolarum fortitudine et ſoli vbertate excellens. οὖθαρ ἀρούρης. Nobiliſſimus inter veteres verſus. 532 *Oenotri* Pelasgi, qui agrum in interiore Italiae inferioris litore occupauerant; vnde Oenotria dicta primum regio, tum inter poetas omnis Italia. *minores* proprie natu. Virgilius ad poſteros vel ſeriores transferre ſolet, vt v. 733 et al. *gentem* autem

Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
Huc curſus fuit:
Quum ſubito adſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada caeca tulit, penitusque procacibus Auſtris
Perque vndas, ſuperante ſalo, perque inuia ſaxa
Diſpulit; Huc pauci veſtris adnauimus oris. [morem
Quod genus hoc hominum, quaeue hunc tam barbara
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenae.
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma:
At ſperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iuſtior alter,

Nec

tem doctius poſuit pro *terra* Homerico more, δῆμος Φαιήκων pro inſula. 535-538 *Subito fluctu*, repentina tempeſtate commota, *aſſurgens*, vt *mare aſſurgit fluctibus*, cum proprie *fluctus adſurgant in mari. Orion* dictus omnino pro tempeſtatibus ac procellis, quales fere eius ortu vel occaſu exoriri ſolent. *in vada caeca* vid. v. 110. — *procacibus Auſtris*, ornate ventorum procelloſorum vi, a tempeſtate victos, partim per altum, partim inter ſcopulos penitus nos disiecit. *procaces auſtri*, venti vehementes: Horatio *proterui*, Gr. ἀσελγεῖς. *ſuperante ſalo*, victa a maris ac procellarum vi nauigantum arte et labore. Ita ſup. *vicit biems*, et inf. II, 311 *Vulcano ſuperante*. — *adnauimus*, appulimus, vt poetae ſolent. 540 *Hoſpitio p. arenae*, ornate, pro a litore p., ab eſcenſu in litus; mox *primam terram* dixit. 542 Agnoſce poetici ſermonis indolem; pro abſtracto: ſi *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et vindictam iniuriae, quam humana ira exigere a vobis poteſt, (haec enim ſunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis; ſaltem illud reputate, deos eſſe iuſti iniuſtique inſpectores iniuriaeque adeo vltores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Od. β, 66. In *ſperate* ineſt notio τοῦ *metuere*, quod frequens eſt Graecis Latinisque poetis. 544 *Iuſtior pietate*, vt vulgo

Nec pietate fuit nec bello maior et armis.
Quem ſi fata virum ſeruant, ſi veſcitur aura
Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat vmbris;
Non metus, officio ne te certaſſe priorem
Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus vrbes,
Aruaque, Troianoque a ſanguine clarus Aceſtes.
Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſiluis aptare trabes, et ſtringere remos;
Si datur Italiam, ſociis et rege recepto,
Tendere: vt Italiam laeti Latiumque petamus;

Sin

vulgo iungi video, duriſſimum. Praeſtat interpungere: Quo *iuſtior alter, Nec p.*, h. e. Quo nec alter iuſtior, nec maior fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Il. γ, 179. 546. 547 *Veſci aura* antiquum eſt, et ex Lucretio notum, pro *frui. occubat vmbris*, exquiſite ſecundum illam formam: *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos verſus ſi liberatum is, ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio dilucidius exponitur, quae rei ſummam continet, et cui adeo animus maxime immoratur ſeu deliberatione ſeu animi affectu. conf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poeta illa: Εἰ που ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν Ἀΐδαο δόμοισιν — Od. υ, 207: ξ, 44 et al. 548 Non metuendum eſt, ne te poeniteat aliquando beneficiis nos prouocaſſe. De *Aceſta* cf. ſup. 195. Eiusdem vrbs *Aegeſta* intelligenda. 551 *Subducere claſſem*, ἐρύειν ἤπειρόνδε Homero. vulgo καθέλκειν. κατάγειν. 552 In ſiluis trabes *aptare* nauibus, et *ſtringere* ferro, amputare, dolare, adeoque omnino incidere arbores, quae pro remis ſint, h. e. naues reficere. Mox *rex* pro duce, vt ſaepe. 554 *Vt Italiam petamus*, docte omiſſo, ex Graecorum more, verbo, a quo *vt* cum ſubiunctiuo pendet, *rogamus, liceat nobis per te, o regina, I. p.* Nam, ſi continuares: *aptare*

t. et

Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrum,
Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli:
At freta Sicaniae saltem, sedesque paratas,
Vnde huc aduecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

Tum breuiter Dido, voltum demissa, profatur:
Soluite corde metum, Teucri; secludite curas.
Res dura, et regni nouitas me talia cogunt
Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat vrbem,
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?

Non

t. et stringere remos, eo consilio, vt I. p. prosaicum id foret: similiter v. 557. 558. 555. 556 *Sin absumta salus,* sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostrae positae sunt, vna cum Iulo; — *spes Iuli* ornate pro Iulo. 557 Siciliam iterum petere liceat. 559 *Fremitus* h. l. ac murmur adsensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum: Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

561 *Vultu demisso* et *breviter* fatur Dido. Adde haec ad 496 sqq. et obserua, qua arte poeta descriptionem faciat; et vide quid adhuc desit, vt Didonem vnice studio tuo dignam habeas. Iam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt. 562. 563 *Secludite curas:* exquisitius quam excludere, eiicere, deponere, sollicitudinem ac metum. *Res dura,* quod vulgo: res durae, dura rerum conditio, quae cogit aliquid vel inuitos facere (*moliri*) — mox *custos* pro viris in custodia finium et praesidio locatis. 566 Possis sane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen vtrumque vim habet suam; nec amplectar facile ieiunam figuram hendiadyein. *virtutes* res praeclarae, fortiter gestae. 567.

Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni;
Nec tam auersus equos Tyria Sol iungit ab vrbe.
Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arua,
Siue Erycis fines, regemque optatis Acesten;
Auxilio tutos dimittam, opibusque iuuabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis?
Vrbem quam statuo, vestra est. Subducite naues.
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque vtinam rex ipse, Noto conpulsus eodem,
Adforet Aeneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo;
Si quibus eiectus siluis aut vrbibus errat.
His animum adrecti dictis, et fortis Achates,
Et pater Aeneas, iamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Aeneam conpellat Achates:

Nate

567. 568 Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia, habemus, non tam barbari sumus, vt Troianorum res praeclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe*, h. e. nec tam remotas a sole terras incolimus. id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terrae pari id creduntur. 569 *Hesperiam magnam*, simpl. potentem. Aliter et proprie Graecia magna dicitur. *Eryx*. vid. V, 759. 571 *Auxilio tutos*, quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio, si acciperes: *dimittam* cum *auxilio*. Mox *statuo* exquisite pro condo: vt ἱδρύω. 575 *Compulsus*, non coactus; hoc tenue esset; sed huc depulsus, delatus: — mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit, *Dimittam*, in diuersas partes mittam. 579 Prorumpit tandem omnia videns satis tuta et secunda esse Aeneas et in conspe-

ctum

Nate dea, quae nunc animo ſententia ſurgit?
Omnia tuta vides: claſſem, ſociosque receptos.
Vnus abeſt, medio in fluctu quem vidimus ipſi
Submerſum: dictis reſpondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, quum circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, et in aethera purgat apertum.
Reſtitit Aeneas, claraque in luce refulſit,
Os humerosque deo ſimilis: namque ipſa decoram
Caeſariem nato genetrix, lumenque iuuentae
Purpu-

ctum prodit. 582 *Animo ſententia ſurgit*, ad eam formam, qua *ſtare, ſedere, inſidere* dicitur. 584 *Vnus* Orontes. v. 113 ſqq. 585 Sup. 390 ſqq. 586 Οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε. Odyſſ. π, 11. 587 *Purgat* ſe, ſoluitur, extenuatur nebula (καὶ τότε δή ῥ' αὐτοῖο πάλιν χύτο (non λύτο) θέσφατος ἀήρ. Od. η, 143) *aetherem apertum*, vt aer purus — redderetur, et *clara lux*, remota nebula, et *refulſit* pro vulgari: apparuit, nihil amplius. 589 *Humeros*, int. latos ac toroſos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur viriumque efficaciam declarant; quod apparet in ſtatuis veterum. Locus inſignis eſt Valerii Fl. II, 491, vbi Heſione Herculi: me eripe — *namque potes, neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum iungeret aſtris; Nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Ceterum locus effictus ad Homericam formam Odyſſ. ζ, 229 - 235 et (niſi huc iidem tralati) ψ, 156 - 162, vbi Vlyſſi Minerua ſimile decus diuinum impertit. *os humerosque deo ſimilis* tantum ornatius exprimunt formam auguſtam et diuinam, quam Homerus ſimplicius: θῆκε — Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Odyſſ. π, 174 ſq. 590 *Ipſa decoram caeſariem nato genitrix — adflarat*, non quaſi comas eius breuiores in promiſſiores mutarit; ſed comae eius adflauit, diuinitus affudit, decus; effecit, vt ſimilis eſſet comae promiſſae Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles caeſarie ſua. — *lumen iuuentae purpureum* ornate pro iuuenta

Purpureum, et laetos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum Pariusue lapis circumdatur auro.
Tum sic reginam adloquitur, cunctisque repente
Inprouisus ait: Coram, quem quaeritis, adsum

Troius

iuuenta eximia et pulchra. *lumen* est nitor; nitor autem iuuentae proprie tribuitur. *purpureus* pro pulcher, notum. vid. ad Horat. IV Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11. 12 ad diuinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens* purpureo *bibit* ore *nectar.* Iuuentam autem cum caesarie iunxit. Tibull. I, 4, 37 *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuuentas, Nam decet intonsus crinis vtrumque deum.* 591 *Laetos oculis afflarat honores:* fecit, vt inesset oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος. *honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine; res nota. *laetos* ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuuentae et pulcritudinis fiore esse solet, referes; nam *laeta* poetis proprie lux, nitor. *adflarat,* quod Homerus dixit, affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις et — κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *adflare* hoc sensu ductum videtur inde, quod contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; itaque et vates et poetae *afflari* dicuntur, quippe *contacti, percussi.* Ita et *fulmen afflare* dicitur. 592. 593 Comparatio referenda ad Aeneam *nube circumfusum,* quod *clara in luce refulsit,* vt opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum, auro inclusum, aurea ora ambiente; ita vt ex auri splendore flauescente ipsum opus, quod inclusum est, maiorem nitorem mutuetur. cf. Aen. X, 135 sq. et Homer. l. c. Sane Homeri aetate aliquid eximii ornatus habebant haec multo magis quam Virgilii aeuo: *quale manus* artificis: h. quale est decus, quod addunt manus. Reliqua variata sunt pro: ebori aut argento et Pario marmori, si includant illud auro. 595 sq. Praeclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum,* a Danais relictos; passiue, vt aiunt; stragi Troianorum caedique

Troius Aeneas, Libycis ereptus ab vndis.
O ſola infandos Troiae miſerata labores,
Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhauſtos iam caſibus, omnium egenos,
Vrbe, domo, ſocias, grates perſoluere dignas
Non opis eſt noſtrae, Dido, nec quidquid vbique eſt
Gentis Dardaniae, magnum quae ſparſa per orbem.
Di tibi, ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid
Vsquam iuſtitia eſt, et mens ſibi conſcia recti,
Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt
Saecula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuii current, dum montibus vmbrae
Luſtrabunt conuexa, polus dum ſidera paſcet:

Semper

caedique ab Achiuis perpetratae ſuperſtites. — *exhauſtos*, attritos, conſumtos, vexatos. — *ſocias*, de conatu, recipere vis. 603 Ante oculos fuit Vlyſſis ad Nauſicaam oratio pulchrarum ſententiarum plena, vbi Odyſſ. ζ, 180 Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς etc. 604 Si non inane nomen eſt iuſtitia. 605 Felix hominum aetas, in qua te tam generoſam feminam naſci contigit! *laeta* ſunt fauſta, felicia ſ. Compara l. c. Odyſſ. ζ, 154 - 157. De forma laudandi hac v. Ouid. IV Met. 322 ſqq. et ibi Burm. 607 - 610 Quod Tibullus I, 4, 65 nude: *dum robora tellus — vehet*, hoc ornatius extulit Virgilius: donec vmbrae ſiluarum *conuexa* montium, h. e. latera et ambitus, adeoque montes conuexos, obſcurabunt, et ornatius *luſtrabunt*, vmbra pro flexu ſolis procedente et circumagente ſe. *polus paſcere ſidera* dici poteſt, pro ſidera paſci in polo, quatenus ſtellae errare et vagari per coelum videntur. Et Callimachum expreſſum eſſe a noſtro, iam ab aliis eſt notatum in Del. 176 — Τείρεσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται. Cum tamen Lucretianum I, 232 *vnde aether ſidera paſcit?* et alia loca videri poſſint poe-

 tae

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, laeuaque Sereſtum;
Poſt alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obſtupuit primo adſpectu Sidonia Dido;
Caſu deinde viri tanto; et ſic ore locuta eſt:
Quis te, nate dea, per tanta pericula caſus
Inſequitur? quae vis immanibus adplicat oris?
Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchiſae
Alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad vndam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulſum patriis, noua regna petentem
Auxilio

tae animo inſediſſe: Seruianam interpretationem non plane ſpernes, vt ad philoſophorum opinionem referas, qua aſtra marinis terreniſque humoribus in vapores attenuatis (ἀποῤῥοίαις) ali putabantur, vid. Cerdam et l. l. ab Burm.; quemadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44. 609. 610 Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero. 610. 612 Laetus et gratus beneuolentiae et amicitiae affectus in his verſibus obſ.

613 *caſus* eſt fortuna, vt ſtatim v. ſq. Reſpexit h. l. Silius II, 412 ſqq. 616 *Immanibus oris* Libyae, cuius immanes et feri incolae; ſiue etiam horridae et aſperae incultaeque terrae, ipſa litora intempeſtuoſa *applicat*, ita fert, vt nauem applicueris: vt v. 377 *appulit*. 617. 618 Secundum verſus Il. β, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poetae. 619-626 Teucer, a patre Telamone non admiſſus (cf. Horat. I, 7, 21), cum Cyprum petiiſſet, acceſſiſſe ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus eſt, vt, cum ab eo copiae in Cypro haberentur, earum auxilio aduerſus incolas inſulae vteretur, quos in noua ſibi ſede, Salamine, paranda alienos et infeſtos experiebatur. — *Opimam C.* dixit, quam in proſa *opulentam*, et *laude ferebat* pro efferre laudibus. *reges Pelaſgi* pro Achiuo-

Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vaſtabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo caſus mihi cognitus vrbis
Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipſe hoſtis Teucros inſigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab ſtirpe volebat.
Quare agite, o tectis, iuuenes, ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit conſiſtere terra.
Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat; ſimul Aenean in regia ducit
Tecta; ſimul diuom templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad litora mittit

Achiuorum ducibus: etiam hoc licentius et ſeriorum poetarum graecorum exemplo; nam Homero Pelasgi diuerſus ab Achiuis ſunt populus — *Teucros*, Troianos, ab antiquiore illo Teucro dictos, a quo Dardanus fuit exceptus, cum e Samothracia in terram Troianam traiecisset: v. Apollod. III, 12, 1 et Not. p. 738. 739. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius; propter maternum genus, vt recte Seru. Erat enim ex Heſione Laomedontis filia natus, quam Telamon a ſodali Hercule muneris loco acceperat. v. Sophocl. Ai. 1319 ſqq. 630 Nobiliſſimus verſus; grauiſſima ſententia; cuius, cum v. 628. 629 vi percepta, ſi adoleſcentem non voluptate geſtire videas, nae illum a poetae lectione ſtatim abigas, ſuadeo. Senſus: ipſa οὐκ ἀπειρόκακος, ipſa tot adverſa experta, animum habeo pronum ad ſuccurrendum aliis, qui et ipſi fortuna aduerſa iactantur. *diſco*, teneo, noui. 632 *Simul diuum templis indicit honorem*. Si de ſupplicatione diis propter felicem Aeneae hoſpitis aduentum decreta cum Seru. et aliis intelligimus, a more antiqui ſaeculi recedere dicendus eſt poeta et deflectere ad ſuae aetatis

Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pinguis centum cum matribus agnos,
Munera laetitiamque dii.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediisque parant conuiuia tectis.
Arte laboratae veſtes oſtroque ſuperbo;
Ingens argentum menſis, caelataque in auro
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad nauis praemittit Achaten,
Aſcanio

vitam. Nam, vt ex toto Homero ſatis conſtat, heroicis temporibus, hoſpitis aduentu in domo ſtatim ſacrum fit, caeditur victima et ex ea epulo ſacro hoſpes excipitur. 634 *Horrentia* ſetis ſeu pilis, et *terga ſuum* pro ſuibus. In toto loco ante oculos poeta habuit Odyſſ. Θ, 59 ſqq. 636 *Munera laetitiamque dii*, h. diei: vt tauri, ſues, ouesque cum agnis, ſint munera, quibus diem tam fauſtum hilariter exigant. Sunt τὰ ξενήϊα, munera hoſpitalia. Vulgo erat *m. laetitiamque dei*, vinum laetificum: quod lyrica potius audacia dictum videri debebat: *laetitia dei*, *laetitia Bacchi*. Aliter quoque γάνος βοτρύων, ἀμπέλου. Aliter etiam infra: *Adſit laetitiae Bacchus dator*; v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona* duxiſſe videtur. 637 Iam Catullus dixerat LXI, 46 — *quacunque opulenta receſſit Regia — Tota domus gaudet regali ſplendida gaza.* cf. reliqua. — *luxu* praeclare pro apparatu regali. 639 Breuitatis, vtpote in narratione, et poeticae elegantiae ſtudium omiſſionem verbi peperit: *ſunt*, vel *inſtruuntur*. — int. autem veſtes ſtragulas purpureas magna cum arte textas. *Oſtrum ſuperbum*, ſplendidum; inf. 697 et 700 *aulaea ſuperba* et *oſtrum ſtratum*. 640 Vaſa magna argentea et aurea, eaque caelata factis maiorum Didonis. *Caelata*, opere anaglypho, ſeu extantibus figuris; quae
conſtans

Afcanio ferat haec; ipſumque ad moenia ducat.
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre iubet; pallam ſignis auroque rigentem,
Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argiuae Helenae: quos illa Mycenis,
Pergama

conſtans vocis eſt notio. 645 Iterum affectus paternus bene a poeta redhibitus; tum generoſum Aeneae ſtudium reginae beneuolentia prouocatum. *ferat*, nuntiet omnia haec, quae acciderint. In v. ſequ. *τὸ ſtat* pro *eſt*, vulgari verbo. *cari patris*, *φίλυ πατρὸς*, h. l. pro amantis. 647-656 Apud Homerum munera fere *ξεινήια* hoſpitibus aduenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas apportare e nauibus, quae Didoni donet. — *palla ſignis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Iſthm. VI, 58. 59 — *οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν.* Sed hoc illuſtraret *pateram aureis ſignis horrentem*, h. e. aſperam ſignis exſtantibus. *rigent veſtes* durae, plenae ac denſae auro, Aen. XI, 72 *Tunc geminas veſtes auroque oſtroque rigentes Extulit Aeneas*: quas Dido — *tenui telas diſcreuerat auro*. *rigentes togas* ex noſtro duxit Claud. I, 205. *Et c. c. velamen acantho*, praetextum acanthi foliis, veſtis oram ambientibus. De *acantho*, *branca vrſina*, vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, vbi in poculis anſae acantho circumlitae, vt apud Ouid. Met. XIV, 701 crateris os. *croceum*, quod eius genus eſt; nam vulgare eſt flore albo. Calpurnius Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, vbi Tityrum *cantantem rutilo ſpargebat acantho Nais*. Et ſimiliter puto *Sidonium* Statius in loco ex noſtro expreſſo III Silv. I, 37, 8 *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celſum puluinar acantho* (h. e. cui intextus ſit ex purpura acanthus) *Texitur, et ſignis creſcit torus aſper eburnis.* Homerico vero more v. 650-652 commendatur *velamen* illud, h. e. peplum. Abſtulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore ſenſu, etſi Spartanam iam

 Homerus

Pergama quum peteret inconcessosque Hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum.
Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim,
Maxuma natarum Priami colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.
Haec celerans, iter ad nauis tendebat Achates.
At Cytherea nouas artis, noua pectore versat
Consilia: vt faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus implicet ignem.

Quippe

Homerus adpellauerat) Paris multas vestes et ornamenta, κειμήλια, quae ipsa cum Helena repetebant Achiui. v. Il. γ, 70 et al. 653 Habes sceptrum, h. e. hastam vel scipionem, insigne puellae regiae, vt omnino hominum genere vel honore insignium. Sic apud Eurip. Troad. 150. Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros se celebrasse dicit. *Ilione* e Priami filiabus fuit. 655 Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis distinctum, quo in monumentis, in primis Etruscorum, saepe deas ornatas videas, Ou. Met. XIII, 704 *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.* neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem (sententia tamen ex Homero expressa Il. χ, 470. 471 Κρήδεμνόν θ', ὅ ῥα etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235, vbi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat*; nam ipse Flaccus sese interpretans subiicit: *et arsuras alia cum virgine gemmas*; et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi c. s. vestes I.* 657 sqq. Viderunt iam Germanus et Vrsinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium, quem cf. lib. III, 7 sqq.: inpr. 25 sq.: 112 sqq. Scilicet Venus, Aeneae timens, Didonem eius amore inflammat; eodem metu impulsa mox in nuptias consentit inf. IV, 107 sq. 659. 660 *Donis furentem* vix

nisi

Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilinguis;
Vrit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
Nate, meae vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoia temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater vt Aeneas pelago tuus omnina circum
Litora

nisi dure admodum dicas; quamuis v. 713 *Expleri mentem nequit ardescitque tuendo.* Melius vt *donis incendat reginam furentem*, amore inter haec ipsa actam. — *ossibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni*, h. e. ipsis ossibus ac medullis, vt de amore loqui mos est, flammas inserere, immittere, insinuare: dictum, vt *inuoluere omnia flammis, incendio*; quoniam etiam in vulgari oratione *flamma inuoluit domum*. 661. 662 *domum ambiguam* puto pro stirpe, gente, dictam, et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Aen. IV, 96. 97 aliter se habet. Recte itaque iungitur ipsius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues* eodem sensu, h. e. fallaces. *Vrit Iuno*, cogitatio de Iunonis in Aeneam odiis et consiliis eam cruciat. *sub noctem:* vesperi haec geruntur. v. inf. 726. Narratum autem de dea secundum morem humanum; nocte quippe ingruente curae ac sollicitudines recrudescunt. 664-666 *Meae vires, mea m. potentia*, splendide pro per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, vt Statius I Silu. 2, 137 *tu, mea summa potestas*; adde Ouid. V Met. 365: quod a poeta forte graeco Virgilius sumserat. Paulo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur; vnde et Tragici, v. c. Eurip. Troad. 570 Astyanax Ἕκτορος ἶνις. Amor, Iouis fulmina frangens aut calcans, elegans poetarum et artificum veterum lusus, suaui cum varietate expressus passim occurrit in gemmis, v. c. Mus. Flor. T. II, t. 16, 1. *tela Typhoia*, quibus Iupiter vsus est in Typhoeum, εἰς Τυφωέα. — *tua numina posco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat. 667-672 *Nota tibi* sunt (vt

 Graeci

Litora iactetur, odiis Iunonis iniquae,
Nota tibi; et nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur
Vocibus; et vereor, quo se Iunonia vertant
Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo se numine mutet:
Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.
Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem;
Regius adcitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam puer ire parat; mea maxima cura;
Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera,

Aut

Graeci pro: notum tibi est), quemadmodum Aeneas fr. -- Magna autem cum arte et cum dilectu singula orationis membra sunt efficta; vt illud: *frater tuus.* 670 Adumbratum putant ex notis verss. Odyss. α, 55-58, vbi Vlysses similiter a Calypso retinetur. 671. 672 Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Aeneae in Iunonia vrbe ad eius exitium vertat (cf. IV, 96 etc.), Iunonis in Aeneam odiis. *tanto cardine rerum,* in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, an Troiani ab Italia fatalique regno auerti possint, illa sc. Iuno *non cessabit,* sed nouas aduersus Aeneam machinas parabit, quo eum perdat. 673 *Cingere flamma;* vt X, 119 *moenia cingere flammis.* Sic *flamma inuoluere, circumdare.* h. l. amore, vt *amore irretiti, illaqueati* tenentur. *ne quo se numine mutet:* ne Iunonis machinatione aliqua animus eius mutetur. 675 *mecum:* pariter atque ego; amet Aeneam, quem ego amo, tueor, etsi aliter, et tamquam mater. 677 *Ascanius* designatur per *regium puerum,* quatenus *Rex Aeneas* saepe dictus. *maxima cura,* h. e. amor, carus Veneri. 679 Conf. 647. 680-688 *Est Paphus, Idaliumque*

Aut ſuper Idalium, ſacrata ſede recondam:
Ne qua ſcire dolos, mediusue occurrere poſſit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, et notos pueri puer indue voltus:
Vt, quum te gremio adcipiet laetiſſima Dido,
Regalis inter menſas laticemque Lyaeum,
Quum dabit amplexus atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, fallasque veneno.
Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit, et greſſu gaudens incedit Iuli.
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Inrigat,

liumque tibi; *ſunt alta Cythera* inf. lib. X, 86. Cythera, τὰ Κύθηρα, inſula ipſa, Laconicae obiecta, h. l. *alta*, tamquam inſula, vel quatenus montoſa eſt, hinc etiam *ſuper*; *Idalium* τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; vt paullo poſt *in altos Idaliae lucos*; etſi et ipſa vrbs *Idalium*; mox 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, vt *Venus Idalia* dicta. Sed *ſuper a. C.* eſt pro *in*. ineſt quippe notio motus in verbis: *recondam* eum abductum ſuper Cythera et Idalium. *ſacrata ſede*, ἐν τεμένει -- *ne qua*, ratione ac via, *ſcire* pro reſcire dictum. *medius occurrere*, in medio negotio: ſup. 348 *Quos inter medius venit furor*. h. l. de eo, qui impedimentum affert. -- *faciem falle*, mentire, ſimula, falſam exhibe. *faciem* pro toto corpore et habitu. cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poetarum, pro vultu ſuo, proprio. -- *laticem Lyaeum* pro vulgari: latex Lyaei. Sed poetarum more pro deriuato adiectiuo *latex Lyaeius*, quod ipſum vix vſus ferret, ponitur. *inſpires ignem*, nonne paullo durius hoc? et iungitur etiam noua rei imago: *fallasque veneno*, h. e. per fraudem venenum ei inſtilles. Quod autem hoc ita adſtruit poeta, vt Didonem inter conuiuii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae conuenienter comminiſcitur. 690. 691 Suauiter pro: formam Aſcanii induit. *Gaudens* adiectum vt alias,

Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos: vbi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adſpirans conplectitur vmbra.
Iamque ibat dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
Quum venit, aulaeis iam ſe regina ſuperbis
Aurea conpoſuit ſponda, mediamque locauit.
  Iam pater Aeneas, et iam Troiana iuuentus
Conueniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris
Expediunt, tonſisque ferunt mantelia villis.

Quin-

alias, *laetus paret*, h. e. lubens. -- *quietem irrigat*, vt *ſomnum infundere*, et, vulgatiore ratione, *perfundere ſomno*, *irrigare membra quiete*, habet ab antiquioribus poetis, Lucretio et Furio Antiate, ap. Macrob. VI, 1. Et hi duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum *nocti* tum *ſomno* adiuncta; vnde ὑγρὸς ὕπνος. Ex eo ipſo artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel ſomnia. *fotum gremio* ornatius quam *poſitum*. cf. 718 *interdum gremio fouet*. *amaracus*, ſampſuchum vel *maiorana*, quae inter coronarias eſt. v. Plin. XXI, 11 ſ. 35. 39. -- *in Cypro laudatiſſimum et odoratiſſimum* ibid. c. 22 ſ. 93. et vt *vmbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi naſci debet. Suaviter autem ſingula in v. 693. 694. *complectitur adſpirans*, adhalando odores, ἡδύπνοος. 695. 696 *Duce laetus A.* ornate pro habens ducem. 697. 698 *Aulaea* ſunt veſtes ſtragulae; et ſubiicitur *ſponda*. conf. v. 639: aliter Ge. III, 25. -- *ſe compoſuit* pulchre pro conſedit. -- *ſponda aurea* iungendum, ne *ſponda* nude ſit poſita. Dicta exquiſitius quam lectus. -- *mediamque locauit*, inter Aeneam et falſum Iulum, in triclinio.

700 *Strato oſtro*, ſuper toro purpurea veſte, ſtragula, ſtrato. cf. 639. 701. 702 *Poſt diſcubitum* hoc loco (etſi

Quinquaginta intus famulae: quibus ordine longo
Cura penum struere, et flammis adolere Penates.
Centum aliae, totidemque pares aetate ministri,
Qui dapibus mensas onerant, et pocula ponunt.

Nec

(etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Od. δ, 52 sq.: η, 172.) aqua affertur ad manus lauandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, vt quidam commentantur; hoc enim vt ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα laeuia ac mollia (v. ad Georg. IV, 377) simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placentae nostrae similior) in canistris apponitur, vt Od. α, 147 et al.; quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 180. 181. 703.704 In interiore aedium parte erant feminae, quae *obsonia pararent* et *carnes coquerent*. Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum* (cf. Gell. IV, 1), instruere et adornare edulia ac cibos. -- *longo ordine*, quoniam L. numero, (respexisse poeta putatur Od. η, 103 sq. de Alcinoi regia, cuius conuiuium expressit in sqq. ex Od. ϑ, 57 sq.) -- *et flammis adolere Penates*, h. e. flammas in Penatibus. Iam *Penates* dicti aut pro foco, aut pro penetrali siue omnino pro domo. VII, 71 *castis adolet tum altaria taedis* pro taedas in altari, exquisitiore ratione, vt passim alibi *adolere focos, aras*, et alia. Statius totum h. l. expressit, sed, vt solet, ad fastidium vsque productis singulis rerum momentis, I Theb. 512 sqq., vbi -- *adolere focos, epulasque recentes Instaurare, iubet. Adolere focos*, quamquam sententia ambigua, etiam expressit Silius XI, 278, qui et ipse locus ex nostro est adumbratus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substitisse tandem in vno rerum genere, quod incrementum habet continuum, scilicet fumum flammae in fomite nutritae; vnde *adolere* est cremare; tum fumi et odoris ex cremata victimae carne

vel

Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae; mirantur Iulum,
Flagrantesque dei voltus, simulataque verba,
Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti deuota futurae,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phoenissa, et pariter puero donisque mouetur.
Ille, vbi conplexu Aeneae colloque pependit,
Et magnum falsi inpleuit genitoris amorem;
Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
Haeret,

vel thure; vnde *olere* est odorem emittere. 705.706 Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *pares aetate*, int. iuuenes, pueros, ex more. Valer. Fl. II, 653 loco hinc expresso: *centumque pares primaeua ministri Corpora.* Cibus et potus ap. Homer. statim ab initio apponuntur; maiores calices ad libationem faciendam ad finem coenae; vt et hic inf. 723. 707. 708 *Per limina laeta*, simpl. in domo. Mox *tori picti* iterum sunt vestes stragulae. 710 *Flagrantes dei vultus.* Arbitror *oculos fulgentes* indicari, vtpote Amoris: saepe ap. Ouidium *igne, ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi, flagrantia lumina amantum.* Mox *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex 649. 712-714 *Pesti deuota futurae* δειναῖς, pro amori exitiabili destinata, eo amore iam contacta. Vis poetica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit*, et quod *tuendo* pro intuendo. Mox *mouetur* cum dilectu plus quam *delectatur*, *tenetur*.

716 Ruit primum puer in amplexum patris, inde ad reginam procedit. Desiderium patris ex absentia dixit *amorem magnum*, quem expleuit, satiauit, amplexu. 717 sq. *Haeret* in puero -- *gremio fouet*, noli ex nostro sedendi more aestimare; nam Iulus iam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed

Haeret, et interdum gremio fouet, inscia Dido,
Insidat quantus miserae deus. At memor ille
Matris Acidaliae, paullatim abolere Sychaeum
Incipit, et viuo tentat praeuertere amore
Iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae;
Crateras magnos statuunt, et vina coronant,

Fit

Sed accumbentium situs animo repraesentandus est. *miserae* pro *sibi*, quanta cum vi! et tota poetae cogitatio egregie est inserta: *inscia D. -- deus*. *Acidalia*, Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Boeotiae ciuitate, in quo se Gratiae lavant, quas Veneri constat esse sacratas. *Seru.* -- *abolere Sichaeum*, h. e. Sichaei memoriam, desiderium, amorem -- *praeuertere* exquisite pro simplici: occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo simul praeuertimus alios, ne occupent. *amore viuo*, vt *flamma viua*; opp. *resides animi*, animus ad amandum iners et qui desueuit amare. *Amor* autem *puber* h. l., vt in vet. signis apud Winckelm. *G. d. K.* p. 233.

723 *Postquam prima quies e.*, h. e. cumprimum epulandi finis esset factus. Nam *libatio* ad finem facta coenae, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273. 279. 280. cf. sup. ad v. 216. 724 Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729) Il. α, 470. 471. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad coenam maiora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos conuiuas, apud Homerum quidem per praeconem ad singulos conuiuas accedentem, v. c. Od. θ, in Alcinoi conuiuio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim conuiuae in soliis parietem ambientibus, et vnicuique apponebatur mensa cum cibo. Iam *vina coronant*, quo sensu a poeta dictum sit, dubitari potest. Si ad Homeri locum, vnde reliqua expressa sunt, respiciendum est, tum, si κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expressum

Fit ſtrepitus tectis. vocemque per ampla volutant
Atria; dependent lychni laquearibus aureis
Incenſi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina grauem gemmis auroque popoſcit
Impleuitque mero pateram: quam Belus, et omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis:
Iuppiter, hoſpitibus nam te dare iura loquuntur,

Hunc

preſſum eſt, aliter quam de impletis vsque ad ora poculis intelligi nequit. Sic et Il. Θ, 232, vbi de copia cibi potusque: *πίνοντες κρητῆρας ἐπιςεφέας οἴνοιο*. *Vina* tum dicta ſunt pro poculis, quorum oram ambit, *στέφει*, vinum largiter infuſum. De corollis poculo circumdatis cogitare heroici temporis mos non patitur, cf. Athen. I, 15. De ſequiore vero aeuo non dubitatur, vt Georg. II, 528. *Socii cratera coronant.* Sin vero poetam putare malumus deſeruiſſe morem antiquum, licebit ſane aduocare alterum locum lib. III, 525. *Tum pater Anchiſes magnum cratera corona Induit impleuitque mero.* 725 Comparant illud: *Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα*, Odyſſ. α, 365 et alibi repetitum. Lectiſſimis verbis vſus eſt noſter, in primis in *volutant*. 726 ſq. Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poeta. Obſerua et hic ſummum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra poſuit, ſed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyſſ. η, de regia Alcinoi, 100 ſqq. 728-730 Etiam hinc ſua duxit Statius l. c. 539 ſqq. -- *ſoliti*, ſc. implere, h. e. qua vſi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum ſtirpem ducebant Graeci. v. Apollodor. II, 1. Ex noſtro Silius I, 87 ſq. 731-735 Preces inter libandum ad Iouem *ξένιον*, hoſpitalem, factae. -- *hoſpitibus te dare iura*, praeeſſe, ſub tutela eos habere; (non aliter vſus loquendi fert, quatenus *dare iura* ſimpliciter eſt imperare. Dicerem eſſe *qui hoſpitibus illatas iniurias vlciſceris*; ſed, an *dare iura* pro ius reddere, vlciſci, dicatur, dubito).

Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores!
Adsit laetitiae Bacchus dator, et bona Iuno!
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate fauentes!
Dixit, et in mensam laticum libauit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore;
Tum Bitiae dedit increpitans. Ille inpiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.

Post

dubito). -- Expressa autem illa Homerica Odyss. η, 179 sqq. Adde Odyss. ν, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* caussam interponens Homericum esse satis constat. cf. Ernest. ad Odyss. μ, 320. *minores*, nepotes, sup. 532. -- *Bacchus laetitiae dator*; Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Hesiod. Op. et D. 614. *bona Iuno*, propitia, χρηστή, ἀγαθή. Inuocatur autem hic, vt patrium Tyriorum numen. -- *coetum*, conuiuium; et *celebrare* pro interesse. 736 - 740 *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum -- *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit poculum, vnde primo loco gustauerat regina, vt et ille libatione facta biberet; quod et is laetus lubensque facit. προὔπινεν illa et *dedit*, propinauit, *increpitans*, simpl. adhortans, inuitans, vt et ipse biberet; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Obiurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginae vel epici poetae persona talis sarcasmus: vt nec illud ex poetae mente sit, quod Didonis verecundiam in bibendo, Bitiae auiditatem, praedicant. Aliena haec a loco et consilio poetae omnia. Sed dicendum: quod poetae memorandum erat, eum cum decoro extulisse, in primis antiquorum temporum more, cum matresfamilias vino non vterentur. -- *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. -- *pleno auro se proluit*, poculum vini plenum epotauit, quod tantum labris attigerat Dido; dictum puta, vt *vino perfundi*,

Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas
Personat aurata, docuit quae maxumus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores;
Vnde hominum genus, et pecudes; vnde imber, et ignes;

Arcturum,

fundi, madere, tingui, de ebriis; quae omnia notiora sunt. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I Serm. 5, 16. 740 Ad Homeri imitationem, in primis Od. Θ, 62 sq. Heroicis temporibus semper *ἀοιδὸς* conuiuiis, quae fere cum re diuina erant coniuncta, aderat. conf. Quintil. I, 10, 10. -- *crinitus:* proprius is citharoedorum habitus comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat*, canit cithara, ea, *quae docuit*, cecinit, priore aetate Atlas. Sic poetis *sonare*, et *docere*, *διδάσκειν*. Praeclare et hoc ad rationes illorum temporum, quibus omnis philosophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est. Quod autem Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicuius poetae Graeci exquisitiorem redolet, veluti quod Ecl. VI Silenus physica docebat. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphaerae inventum. cf. Intpp. Ouid. IV Met. 631 etc. Not. ad Apollod. p. 621 sq. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laert. in prooem. Quamquam haec omnia ad solum astronomiae studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus inducendus esset a poeta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniae montibus auctorem carminum, quae caneret, ei arcessiuit. *maximus Atlas:* simpl. pro magnus, vt *maxima Iuno*. Iterum Aen. VIII, 136 *maximus Atlas, -- aetherios humero qui sustinet axes*. 742-746 *Errantem lunam* pro *lunae errores* seu cursus. *solis labores*, defectus eorumque caussas. cf. Georg. II, 478. -- *imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu

Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones;
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa:
Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi; nunc, quantus A-
chilles.

Immo

afflictu -- *Arcturus* stella pone caudam maioris Vrsae, posita in signo Bootae, et *Hyades* stellae in fronte Tauri. *geminique Triones:* sunt Helice et Cynosura, Vrsa maior et minor, *teriones*, h. e. boues, dictae (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus sub boum, iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum maiori Vrsae soli (vt Od. ε, 273), tributum nomen *ἅμαξα*, *plaustrum*; et hinc *Bootes*, qui deinde, Vrsarum formis et nominibus subiectis, *Arctophylax* dici coepit. Vsus etiam tulit hoc, vt septem in altero horum *terionum*, Vrsa maiore, stellae clarissimae (conf. Cic. N. D. II, 41) *septentriones* appellarentur. 747 Vulgare est: *ingeminare plausum*; tum *ingeminare* absolute. Vt *ingeminat clamor*. Et sic *plausus ingeminat*. Tandem et is, qui plausum edit, *ingeminat plausu*. 748 *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum: *sermonem trahere in noctem*. -- *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens. 751 In armis Memnonis memorabile aliquid esse debuit; nam in altero membro: *Diomedis equi*; et iam sup. 489 *nigri Memnonis arma*. Ornate autem haec: pro super Hectore, Memnone,

 Diomede

Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos. Nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

Diomede et Achille. 753 *A prima o.* excidium Troiae a simulato inde Achiuorum reditu equoque fabricato. Male alii post Seruium: a raptu inde Helenae. 755 Annorum numerum vel ex ipso Aenea vel ex Teucro scire potuit. cf. 619 sq. Ceterum cum Aeneae narratione nouus rerum ordo exsurgit, adeoque memorabilem interquiescendi locum subiicit.

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER SECVNDVS

ARGVMENTVM

Didonis voluntati morem gerens Aeneas, excidii Troiani seriem narrat; ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno attritis iam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: noctéque ea, quae vrbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, vt portis vrbis recipi non posset, eius vtero lectissimum quemque procerum includunt. Troiani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt 1 — 249. *Nocte intempesta Graeci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, vrbem inuadunt. Sinon reserato equi vtero armatos emittit: omnia ferro flammisque foedantur.* — 267. *Aeneas interim ab Hectore in somnis admonetur, vt sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat* — 297. *Ille tamen honestam mortem turpi fugae praeferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Troianis, donec Coroebi consilium secuti, sumtis Graecorum armis, suorum telis obruuntur* — 437. *Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur* — 558. *Aeneas itaque, frustra tentatis omnibus, cum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusaque vxore, fugam arripit* — 728. *Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam vxorem amittit: cuius quaerendae caussa per totam vrbem oberranti obuia fit vxoris Vmbra, virumque mortis suae certiorem facit* — 794: *ipse ad so-*

cios reuertitur; quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, eius auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, iubes renouare dolorem;
Troianas vt opes, et lamentabile regnum
Eruerint

Hic et tertius liber Episodium de Troiae excidio Aeneaeque erroribus complectuntur, quod praeclare poeta intexuit, quippe cum Aeneae fatis in primis coniunctum, et ad admirationem excitandam natura sua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae narrantis partes tradidit, in eo illud commodi affecutus est poeta, vt tota narratio habeat maiorem auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse; Delectus porro rerum ita relictus erat poetae, vt proferre tantum ea liceret, quae vel mouent in primis vel ornatum admittunt; Tandem ipse audientium consessus, post sollennes epulas, et Didonis in Aenea haerentis vultus, habent, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, iam prouectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poetae iudicio habitus; quippe quem, cum quarto et sexto, Augusto speciminis loco praelegerit. Quem autem ex antiquioribus poetis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum est in altera editione, in Excursu ad huius libri princ., vbi suspicatus sum, eum Iliadem paruam cum Euripidis tragoediis in primis expressisse.

1 *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conuersos in Aeneam. Mox v. 2 *altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiae caussa alti; accedebant puluini. 3 Conf. Odyss. ι, 12 sqq. et η, 241. 242; sed in Virgilio omnia ornatiora; vt v. 4 ornate, pro

Eruerint Danai; quaeque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlixi,
Temperet a lacrimis! et iam nox humida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breuiter Troiae supremum audire laborem;
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit;
Incipiam.

pro vt *regnum Troianum euerterint Achiui*, *eruerint* et *Troianas opes* dixit, et *regno* adiecit epitheton: *lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit. Eadem expressit Statius suo more Theb. V, 28 sqq. 6 sq. Reluctatur Aeneas narrationemque principio deprecatur: nimium enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achiui quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturi sint: noctem praeterea extremam (cf. Od. λ, 329 sqq.) vix adhuc longam narrationem ferre -- *quorum pars m. fui*, quarum calamitatum magna pars me ipsum attingit, ad me spectat. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum eius f. spectant. v. Il. β, 684. cf. inf. 29. *durus* autem Vlysses, vt *saeuus* III, 273 (melius h. l. quam, si patiens). *miles Vlixi*, h. e. Ithacensium aliquis. Mirum est, quod de Achaemenide (vide lib. III, 614) accepisse Asinium Pollionem memorant Seruius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 sqq. 8. 9 Nox descendit in Oceanum, quasi cursu per coeli orbem medium facto. Inde et sidera cadunt, pro occidunt. conf. IV, 351. 352. *Suadent sidera cadentia somnum* elegantius, quam, inuitant ad somnum. 11 *Supremum laborem*, cladem, ipsum vrbis excidium. -- Mox *refugit* exquisite, ad formam aoristi pro praesente. Locum expressere alii, v. c. Seneca Agam. 416 sqq.

 13 *Fatis*

Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi,
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum diuina Palladis arte
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cauernas
Ingentis vterumque armato milite conplent.

Est

13 *Fatis repulsi:* quoniam fatale erat, non nisi post nouem annos Troiam capi. v. Il. β, 313 sqq. 15 *Instar montis*, ad montis magnitudinem, breuiter magnam imaginem rei animo obiecit, statim ab initio. Ita fabulae per se puerili dignitatem adiecit. *Palladis arte*, ὑποθημοσύνῃσι. -- τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Od. ϑ, 493. *intexunt costas abiete secta*, h.e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem vlteriorem τοῦ *aedificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*, construunt. *Texere* autem de trabibus iunctis et in fabrica e ligno, in primis nauium, frequens est. cf. inf. 112. 17 *Sparserant* famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, vt poeta, extulit. Seruius *votum* pro participio habet, id est vouisse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Mineruae donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* cf. Hygin. f. 108 et ibi Not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt, Quint. XII, 38. 370. In idem etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq. 18-20 Ductores Danaum *sortiti*, sortitione facta, *includunt huc caeco lateri*, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquisite, pro *viros delectos*; hoc idem declaratiue exornauit in iis, quae subiicit: *penitusque c. -- complent.* Ornate omnia, pro equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Vlyssis praecipuae ea in re partes. vid. Odyss. ϑ, 494 ὅν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν, δόλον, ἤγαγε δῖος Ὀδυσ-

Eſt in conſpectu Tenedos, notiſſima fama
Inſula, diues opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum ſinus, et ſtatio male fida carinis;
Huc ſe prouecti deſerto in litore condunt.
Nos abiiſſe rati, et vento petiiſſe Mycenas.
Ergo omnis longo ſoluit ſe Teucria luctu:
Panduntur portae. Iuuat ire, et Dorica caſtra,
Deſertosque videre locos, litusque relictum.

Hic

'Οδυσσεὺς, *duxit*, h. e. *fecit, vt duceretur in arcem.* Et ſic ceteri, vt Quintus XII, 22 ſqq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor eſt, modum et rationem fraudis Vlyſſe ſubiiciente, at ap. Tryphiod. 44 ſqq. Helenus Troia profugus. Tandem obſeruaſſe non poeniteat, quam ornate poeta equum extulerit eiusque notionem quam mirifice variauerit; vt *cauernam, vterum, latebras, curuam compagibus aluum*, et ſic porro.

21 - 23 *Tenedos* inſula, olim *Leucophrys*, agro Troiano praetenta, XL ſtadiis a continente abeſt. *diues opum* propter incolarum diuitias; niſi ad templum maxime Apollinis Sminthei reſpicit, quod in inſula erat, Iliad. α, 38. Eodem, quod *notiſſimam* (*fama* poetice ornat) vocat, pertinere puto. Nunc tantum *ſinus et ſt.*, h. e. ea vaſtities in inſula facta, vt illa hoc vno nota ſit, quod *naues* tempeſtate iactatae in litorum receſſu, quem *ſinum* appellat, *ſtationem*, etſi *parum tutam*, habeant. Eodem mox ſpectat *deſertum litus*, quo condunt ſe Achiui.

25 - 30 *Mycenas* exquiſitius quam Graeciam. *vento*, vento ſecundo. *omnis Teucria*, ſc. gens, ait *Seru.*; omnes vtique Troiani: malim de regione accipere. Sic *Dardania*, v. c. 282, pro ipſis Teucris. -- *ſoluit ſe luctu* exquiſitius quam ſoluere, deponere, finire luctum. *ſoluere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, triſtitia, moeror, congelare, contrahere, adſtringere, vincire, dicuntur. *Dorica caſtra.* Habet hoc a ſerioribus poetis. Homerus Achaeos, Argiuos vel Danaos,

Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles;
Classibus hic locus; hic acie certare solebant.
Pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae,
Et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Siue dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
Praecipitare iubent, subiectisque vrere flammis;

Aut

naos, memorat. *Dorum* nullae fuere opes, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant LXXX annis post Troiam captam. -- Porro obserua poeticum ornatum v. 27. 28, pro, *castra deserta et relicta.* Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis Achiuis fuisse ignem subiectum, Odyss. 9, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 331 et 30, Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et ceteri. -- *classibus*, h. e. nauibus in terram subductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. pag. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poeta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse. v. Il. ι, 480 et β, 684. -- *tendebat*, tentorium habebat; militare verbum. Ceterum comparandus cum poetae verecundia notus Ovidii lusus Epist. I, 31 sqq. *Atque aliquis posita* etc. 31 - 34 In *stupet -- mirantur* male argutantur; poetae iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter expolita. -- *innuptae*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 536 *χάριν ἄζυγος* -- (h. e. *ἀγάμου, παρθένου*), h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Mineruae* h. l. quod oblatum Mineruae. Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam apud Homerum deducto iam in arcem equo, Odyss. 9, 504 sqq., e quo loco pleraque hic expressa. 35 - 39 Ornate singula. Capys et quibus melius consilium placebat. -- *ten-*

Aut terebrare cauas vteri et tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria volgus.
Primus ibi ante omnis, magna comitante caterua,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce;
Et procul, o miſeri, quae tanta inſania, ciues?
Creditis auectos hoſtis? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaum? ſic notus Vlixes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achiui,
Aut haec in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper vrbi;
Aut aliquis latet error: Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id eſt, timeo Danaos et dona ferentis.
Sic fatus, validis ingentem viribus haſtam

In

-- *tentare* exquiſite pro explorare equi cauitatem. *Vulgus ſcinditur in ſtudia contraria*, in diuerſas partes; additur ad ornatum: *incertum.*

40 De Laocoonte v. inf. 201 ſqq. *primus ante omnes*, quia ſequitur *magna c. caterua*, quam turbam ille decurſantem *ardens* ira anteuertebat. *Arx*, Πέργαμος ἄκρα. 47 Vt, qui incluſi ſunt, ex machina ea, tamquam ex turri, ſpeculari vrbem et muros deſuper ex altiore loco conſcendere poſſint. -- *error* mox pro fraude, exquiſite. 49 H. e. habeo Danaos ſuſpectos etiam, cum vltro offerunt dona. 50 *Validis viribus* pro magna vi. Mox ornatiſſime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *aluus*, quae in vnum iuncta, non eſt argutandum. Iunguntur a poetis ſynonyma ſine omni ſubtilitate. Infra v. 231 *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque deſignatione ſummam libertatem orationis poeticae indoles ac ratio fert. *ferum* exquiſite dixit pro equo, vt docent Lexica et viri docti ad Phaedrum. *aluus curua compagibus*, h. e. ex compage lignorum curua. -- *ſtetit tremens*, pro contremuit. *vtero recuſſo*, repercuſſo. *cauernae* doctius

quam

In latus, inque feri curuam conpagibus aluum
Contorsit. Stetit illa tremens, vteroque recusso
Insonuere cauae gemitumque dedere cauernae;
Et, si fata deum, si mens non laeua fuisset,
Inpulerat ferro Argolicas foedare latebras;
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
  Ecce, manus iuuenem interea post terga reuinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae: qui se ignotum venientibus vltro,
Hoc ipsum vt strueret, Troiamque aperiret Achiuis,
Obtulerat, fidens animi, atque in vtrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.

Vndique

quam cauerna, h. e. equus cauus, *κοῖλον δόρυ* Od. 9, 507. -- *gemitus* pro sonitu resultante. 54 sq. *Et impulerat.* Et sane inpulisset Troianos, effecisset, vt equi latera refringerent, puta securi impacta etc.; et interiora aperirent. Enimuero, *ecce manus iuuenem* etc. -- *si fata deum non fuissent*, h. e. si non fatale fuisset (*Αἶσα γὰρ ἦν* etc. Odyss. 9, 511). *mens laeua*, stultitia Troianorum. v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius iunxeris: *mens non laeua*, h. e. sana; vt sit: si fatum et mens sana fuisset. *si fata fuissent* inf. v. 433, et III, 16. *Argolicas latebras*, equus, quo latebant Argiui. -- *foedare* exquisite pro lacerare, vt aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, vt *αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι*, et simpl. vulnerare; inf. III, 241. VII, 575, vnde et cum ea voce iungitur: II, 286; h. l. diffringere et dissoluere machinae compagem. Ad verbum omnia expressa apud Petron. c. 89 v. 20 sq.

57 De Simone episodium. Eum *trahebant*, cum festinatione adducebant, vt VI, 753 *Conuentus trahit in medios.* 59 - 62 Qui se iis vltro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studio adiecta. -- *hoc ipsum vt strueret*, sc. vt adduceretur ad regem. *struere* voc. insidiarum et doli. -- *fidens animi* exquisitius quam *animo*; et hoc pro vulgari: animo

fidenti

Vndique visendi studio Troiana iuuentus
Circumfusa ruit, certantque inludere capto.
Adcipe nunc Danaum insidias, et crimine ab vno
Disce omnis.
Namque, vt conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
Adcipere? aut quid iam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos vsquam locus; et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conuersi animi, conpressus et omnis
Inpetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidue ferat; memoret, quae sit fiducia capto.
(Ille haec, deposita tandem formidine, fatur.) [bor
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fate-
Vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo;

Hoc

fidenti vel fidens, confidens. -- *versare dolos*, vt consilia, curas, h. e. agitare, h. l., cum adiuncta notione, efficere, ad exitum perducere. 63. 64 Ornatius quam Quintus Cal. XII, 356 *ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. circumfusa ruit* ornate pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, *αἰκίζουσι*. 65 *Ab vno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari *ex* vnius scelere, et h. l. quidem fraude, ex vno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio. 69 Quorsum confugiam? 71. 72 Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis. *poenas cum sanguine*, h. e. vita ipsa, *poscunt*. 73 *Conversi* h. l. mutati. 75 *quae sit fiducia capto* pro *ei*, num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit. Similis oratio inf. III, 684. 77 Haec Sinonis oratio eximio artificio est composita, quod facile in singulis declarabit interpres, vel vnus

quisque

Hoc primum. Nec, si miserum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget.
Fando aliquod si forte tuas peruenit ad auris
Belidae nomen Palamedis, et incluta fama
Gloria: quem falsa sub proditione Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci; nunc cassum lumine lugent:
Illi

quisque sibi lector. A veris incipit dicere et in falsa desinit, vt bene Seru. Nota enim erant et confessa, quae de Palamede et Vlyssis odiis narrat. Verum etiam Calchantis responsum, sed a Tragicis fere ad Polyxenae sacrificium in Achillis tumulo tractum. Praeterea, vt animi audientium tanto magis capiantur, etiam miserationem mouet; in primis v. 137 sqq., quos sine motu animi vix perlegas. Videtur haec oratio, nisi ex tragoedia est ducta, tota Virgilio deberi. Sinonis autem, qui Aesimi filius perhibetur, historia variis modis a poetis in primis tragicis exornata fuit. Ex iis sunt, quae Seruius ad v. 79 de genere eius, ab Autolyco ducto, tradit. cf. ad Hygin. f. 108. *Cuncta vera*, narrabo vere, *fuerit quodcunque*, h. e. quicquid euenerit, mihique exinde acciderit. Bene Seru. *i. e. quicunque me sequatur euentus.* 79 *Hoc primum* sc. fatebor. Sic iunge. Reliqua ex Accio in Telepho sumta Macrobio teste Sat. VI, 1 *Nam si a me regnum Fortuna atque opes Eripere quiuit, at virtutem non quiit.*

81-85 *Fando*, h. e. narrando, aliorum narratione; alias, fama. *gloria inclita* adiecto *fama* ornatum est. -- *Pelasgi* h. l. Achiui, seriorum Graecorum more. Nam Homerus nunquam ita. *bella vetabat*, dissuadebat bellum et oppugnationem *Troiae*. -- *demittere neci* exquisite, ad similitudinem alterius formae: *demittere Orco, vmbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν, vbi v. Clark. *falsa sub pr.*, h. e. sub falso crimine proditionis, vt bene Seru.: nam literas eius ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Vlysses. -- *cassum lumine*, priuatum vita, anti-
que

Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
Dum stabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis: et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Inuidia postquam pellacis Vlixi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris:

Ad-

que et docte. Palamedes hic Nauplii f. *Belides* h. l., quoniam eius auia Amymone, Danai filia, Beli neptis. Est hic ex iis, qui post Homerum poetarum carminibus celebrati fuere, cum eorum, qui Homericas fabulas suppleuerunt, tum Tragicorum in primis fabulis; e quibus Sophoclis fuit *Sinon*, et Euripidis; vnde ea fluxere, quae adhuc non modo in Grammaticis, verum etiam in multis scriptoribus, passim leguntur. Quae ad h. l. illustrandum faciant, possunt fere ex Ovid. Met. XIII, 56-60 peti; nisi quod ibi alia odii caussa. 86 Ita plures apud Homerum comites dati heroibus. Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer. Versus 87 eximii artificii. conf. inf. III, 614 sq. et copiosiorem locum Ouidii Met. III, 583-596. *misit in arma*, h. e. ad bellum. Quod *pater pauper* est, ad amplificationem Homericae similem pertinet; vti aliis in locis, quod *pater diues* est; nec in eo argutandum. *primis ab annis*, ab initio belli. 88. 89 *Dum stabat regno incolumis* Palamedes. Durior oratio; debet esse pro: dum regnum eius stabat incolume; *regnum* autem pro regia dignitate et auctoritate; vnde adiectum: dum *vigebat*, valebat, in *regum consiliis*. h. e. quamdiu magna inter ceteros Achiuorum principes auctoritate erat, etiam ego propter P. cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *stare* dicuntur, qui florent rebus prosperis, auctoritate, opibus; vt notum. Summa autem Palamedis erat sapientiae ac consilii in principum consessibus auctoritas; quippe *σοφώτατος ἀνδρῶν*, et multarum rerum, etiam litterarum, inuentis clarissimus. -- etiam ego *aliquod nomen* ac *decus*, h. e. honorem, *gessimus*, habui. 90-93 *Pellax V.* exquisitius quam fallax,

qui

Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens; et me, fors si qua tulisset,
Si patrios vmquam remeassem victor ad Argos,
Promisi vltorem; et verbis odia aspera moui.
Hinc mihi prima mali labes; hinc semper Vlixes
Criminibus terrere nouis; hinc spargere voces
In volgum ambiguas, et quaerere conscius arma.
Nec requieuit enim, donec Calchante ministro –
Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata reuoluo?
Quidue

qui in fraudem pellicit. Est Homer. πολύμητις· ποικιλομήτης. -- *superis ab oris*, e vita, ad loca infera. sup. 85 *Demisere neci.* -- v. 92. 93 pulchri versus. *in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conuentibus. 96 *Promisi vltorem*, h. l. minatus sum. *verbis odia aspera moui* exquisite; pro Vlyssis odium exasperaui, exacerbaui. 97-99 *Prima mali labes* elegantius quam origo vel caussa, κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή Il. λ, 603. Explicat Iustinus XVII, 1 *Haec* prima mali labes, *hoc* initium impendentis ruinae *fuit*. -- *Criminibus terrere nouis*, eleganter pro crimina noua proferre, eum criminationibus exagitare. -- *et quaerere conscius arma*. Varie haec exponi possunt, nec dixerim, quid verius sit. *Arma* esse possunt consilia, quae agitabat Vlysses ad depellendum imminens sibi a Sinone periculum: sic *conscius* sc. periculi imminentis; possunt etiam *arma* esse fraudes et insidiae, quas in Sinonem parabat, *conscius*, tacite intra se; aut *conscius* cum aliis, communicato scilicet cum aliis consilio. Hoc verum videtur, cum statim Calchantem consiliorum socium assumsisse dicatur. *Neque* sane (δὴ *enim*) *requieuit* etc. *Arma* autem dicta de consiliis et insidiis fere, vt *machinae*, μηχαναὶ, et τεύχεα. -- Mox reticere Sinonem summa cum arte, tum, quum maximam exspectationem excitasset, facile

Quidue moror? si omnis vno ordine habetis Achiuos,
Idque audire sat est: iamdudum sumite poenas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.
Tum vero ardemus scitari et quaerere caussas,
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pauitans, et ficto pectore fatur.
Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque vtinam! saepe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.
Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi

Mittimus,

cile sentis. 102-104 *Vno ordine* pro vulgari: *vno loco.* -- *idque audire sat est.* Varie et hoc exponitur et exponi potest. Placet, *et si sat est audire id*, esse me vnum ex Achiuis. Mox *iamdudum* ita positum, vt possit per *quam primum* exponi, vt saepe. Vulgo diceremus: iamdudum sumere debebatis p. Versus 104 illustratur ex Iliad. α, 255 Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, El -- *Ithacus* pro Ithacius Vlysses, vt *Itala gens* et similia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis. mercentur* elegantius quam magno emant.

107 *Ficto pectore*, subdolo animo, h. e. subdole et fraudulenter.

108 *Moliri fugam* graue vocabulum pro parare, v. sup. I, 404; et *fessi longo bello* eleganter adiectum τῷ *discedere.* 111-113 *Terruit euntes*, ire volentes, deterruit, quo minus irent, nauigarent, vt Graeci etiam poetae. Mox *trabes acernae*, supra v. 16 ex *abiete.* -- *contextus* (v. sup. v. 16) *staret*, esset; vt mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant. 114-119 *Suspensi*, solliciti Seru., dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad

 Quid.

Mittimus, isque adytis haec triſtia dicta reportat:
Sanguine placaſtis ventos, et virgine caeſa,
Quum primum Iliacas Danai veniſtis ad oras;
Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica. Volgi quae vox vt venit ad auris,
Obſtupuere animis, gelidusque per ima cucurrit
Oſſa tremor; cui fata parent, quem poſcat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios; quae ſint ea numina diuom,
Flagitat. Et mihi iam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectusque recuſat

Prodere

Ouid. Met. XIII, 357; celeberrimus Telephi f., qui Troianis auxilio venit, et poetis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile olim ſuppeditauerat. De quo late Quint. Cal. VI, 119 ſqq.: at h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Euaemonis filius, ex Ormenio Theſſaliae copias ducens. v. Il. β, 734 ſqq. -- *virgine:* expetita victima Iphigenia, ſubſtituta tamen mox cerua. Sed, cum haec fabula poſt Homerum demum adſcita, et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuiſſe, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85 ſequitur: *Aulide quo pacto Triuiai virginis aram Iphianaſſai turparunt ſanguine foede* etc. -- cum *veniſtis*, venire volebatis. *animaque litandum Argolica*, verba cum dilectu, ex religionum formula. 121 *Cui fata parent*, h. e. metuentium, cui fata parent hoc (cui hoc fatis, h. e. oraculo, deſtinatum ſit), vt mactetur pro victima. Dictum vti: *quid fata parent*, et *in quem*. Mox *poſcere* proprium de fatis, oraculis deorumque voluntate. 123 *Quae ſint ea numina diuum*, quod numen, h. e. quae voluntas Phoebi et ſententia oraculi ſit. 124 *Multi canebant*, vaticinabantur, diuinabant, vt *videbant*, prouidebant; *taciti*, apud ſe, ſecum. 126 *Tectus*, h. tecte,

Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Conposito rumpit vocem, et me destinat arae.
Adsensere omnes; et, quae sibi quisque timebat,
Vnius in miseri exitium conuersa tulere.
Iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari,
Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi;
Limosoque lacu per noctem obscurus in vlua
Delitui, dum vela, darent si forte, dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes vlla videndi,
Nec dulcis natos, exoptatumque parentem:

Quos

tecte, ornate additum, est dissimulans, vt saepe etiam apud Ciceronem; scilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. Mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare. 129 *Vocem rumpit*, vt ῥήσσει, erumpere facit, edit. Sic saepe Graeci et Latini. *destinare* voc. proprium de damnatis. Exquisite etiam *composito* pro *ex* vel *de composito*. Ceterum Calchantis tergiuersationem adumbrasse videtur ex Iliad. α, 69 sqq. 131 *Conuersa tulere*; exquisite pro *conuerterunt*. 133 *Salsae fruges*, mola salsa, h. e. far tostum contusum sale adsperso. Σπονδάς τ' ὐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας Quintus Cal. XII, 375. 134 sq. Vid. sup. ad v. 57. *Vincula* non sunt vittae, sed, quibus ligatus seruabatur, et ad aram adducebatur, etsi iam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. 136 Interpunximus: *dum vela, darent si forte, dedissent*, vt iungas: *dum dedissent vela, si forte darent*. Nam ieiuna est vulgaris ratio: *dum vela darent, si forte dedissent*. 137 Sequentia egregie ad miserationem ficta. In quibus respexisse videri potest Il. ε, 408. 409. -- *patriam antiquam*, pristinam; nihil amplius. Omnibus colonis, exsulibus, transfugis prior patria est *antiqua patria*. *Ob nostra effugia*, plenius

 quam

Quos illi fors ad poenas ob noſtra repoſcent
Effugia, et culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos, et conſcia numina veri,
Per, ſi qua eſt, quae reſtet adhuc mortalibus vsquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum; miſerere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miſereſcimus vltro.
Ipſe viro primus manicas atque arta leuari
Vincla iubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amiſſos hinc iam obliuiſcere Graios;
Noſter eris; mihique haec ediſſere vera roganti:
Quo molem hanc inmanis equi ſtatuere? quis auctor?
Quidue petunt? quae religio? aut quae machina belli?
Dixerat. Ille dolis inſtructus et arte Pelasga,
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas:

Vos,

quam exile: ob fugam meam. -- *piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, vlciſcentur, exquiſite. 141 *Quod*, qua in re, vt ſaepe transitui ſeruit. Eſt ὃ pro καθ' ὅ. δι' ὅ. *conſcia numina veri*, inſpectores ac teſtes harum rerum, quas narro. -- Mox 143 *fides*, quam hic inclamat, eſt iuſti rectique obſeruantia, h. l. iuris diuini et humanitatis.

145 *His lacrimis*, propter has lacrimas. *vltro* eſt libenter, facili promtoque animo. Mox *leuari* eſt laxari proprie, vt bene Burm.; ſed tum poetis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾷν. 148 *Hinc*, porro, in poſterum, *amiſſos Graios* dixit, vt liberos, amicos, *amiſſos*, quibus priuati ſumus; exquiſite. 149 Iliad. κ, 384 et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον. 151 Quid in equo fabricando ſpectarunt? num religionis cauſſa, vt deo alicui conſecrarent, an vt machina bellica eſſet, fabricati ſunt? Mox v. 152 *dolis inſtructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων

Vos, aeterni ignes, et non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait; vos arae, enſesque nefandi,
Quos fugi, vittaeque deum, quas hoſtia geſſi;
Fas mihi Graiorum ſacrata reſoluere iura,
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
Si qua tegunt; teneor patriae nec legibus vllis.
Tu modo promiſſis maneas, ſeruataque ſerues
Troia fidem; ſi vera feram, ſi magna rependam.
  Omnis ſpes Danaûm, et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit. Inpius ex quo
Tydides ſed enim ſcelerumque inuentor Vlixes,
Fatale adgreſſi ſacrato auellere templo
Palla-

φρων Il. δ, 339. 154 *Aeterni Ignes* vix alii eſſe poſſunt quam ſol, luna et ſidera, de quibus et Seru. ac Donatus acceperunt: nam paullo ante: *Suſtulit ad ſidera palmas.* Iis aeternitatem, numen, et locum in iureiurando tribui, iam ſatis docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad periurii vltionem retulit. -- *Enſes*, *μάχαιρα*, *σφαγὶς*, inuidioſe pro ſingulari. 157 *Sacrata Graiorum iura* ſunt, noſtro iudicio, ciuitatis ius, quod *reſoluere* ſe dicit, vt patriis legibus ſolutus in ciuitatem Troianam tranſeat, amplius iam Graecus non ſit, ſed vnus e Troianis. Itaque ſubiicit: *patriae teneor nec legibus vllis.* Scilicet *ſacrata iura* ſimpl. pro *ius ſacrum*; non, quod ad ſacra et religiones ſpectat, ſed inuiolabile. *reſoluit* ius, qui eo ſe liberat. Mox 158 debebat ſequi: Fas mihi ſit ex iuſto odio in eos omnia arcana (haec ſunt: *ſi qua tegunt*) proferre. In inuerſione agnoſces poetam. 160 *Seruata* egregie adiectum, vt, quod *reuelaturus ſit*, ad Troianorum ſalutem pertinere videatur. -- *ſi v. feram*, pro vulgari: dicam.

162 *Fiducia* eſt eadem quae ſpes certa; *belli* docte adiectum, de belli exitu, vt et *ſtetit* pro vulgari: *poſita fuit in.* 164 Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. 165 - 168 Gra-

Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi diuae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractae vires, auersa deae mens.
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
Luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
Sudor iit; terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem.
Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas;

Nec

vissime singula ; -- etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud quam deam virginem (supra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittae* h. l. esse debent in capite Mineruae; adeoque fuit sine casside. Inf. v. 296 Vesta vittata. 169, 170 Ornate, vt iam Ge. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achiuorum euanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro vulgari: retro ferri, labi; de mole, quae in altum erat euecta. 171 - 175 Vnde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, caussis maxime probabilis est, quod ἀ τριτώ, quod Aeolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, capite Iouis nata. Alii modo ab amne modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta. -- *arsere c. L. fl. arrectis* ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta, intenta; vt semper poeta, v. c. v. 206. *erigere oculos*, *vultus*, vt contra, *demittere*, *deiicere*. Porro Palladium sudauit, subsiliit clypeo hastaque mota; quibus ipsis habitus Palladii declaratur. 176-179 *Tentanda fuga aequora* ornate pro reuertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renouanda

Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis,
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curuis secum auexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Inprouisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso,
Effigiem statuere; nefas quae triste piaret.
Hanc tamen inmensam Calchas adtollere molem
Roboribus textis, coeloque educere iussit;
Ne recipi portis, aut duci in moenia possit;
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam, si vestra manus violasset dona Mineruae,
Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum

Conuer-

vanda Romam nonnunquam ex castris reuerti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achiuis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio auecto, vt restituatur in sedem suam, reuertendum. 180. 181 Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, vt parent -- sed poeta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos. 182 *Ita digerit omina C.*, h. e. ita *omina*, monstra v. 171, h. e. ostenta, *digerit*, ordinat, interpretatur Calchas. Sic Seruius quoque. 183 Interea *moniti*, Calchantis monitu, Palladii vice, quo rapto deae sibi iram conflauere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt. 185-188 Quam ornate, si singula expendas! Ne tamen votiuus hic equus in vrbem inferri, et pro numine tutelari statui possit, ad tantam magnitudinem Equum fieri (ad tam ingentem molem extolli, vt ad coelum pertingere videa-

Conuertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum.
Sin manibus vestris vestram adscendisset in vrbem:
Vltro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis periurique arte Sinonis
Credita res; captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obiicitur magis, atque inprouida pectora turbat.

Laocoon,

videatur,) iussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poetam agnoscis. *antiqua religione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant; ne nunc pro Palladio Equus haberetur, quo cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, vt ante, tutelam colenti populo praestaret. 192 - 194 Sin a vobis in vrbem inductus esset equus, Troianos, conuersis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros. 195 - 198 Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua in primisque ad miserationem aptum. *Achilles Larissaeus* simpl. Thessalus; alias non satis accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat, sed Letho, et a Pelasgis habitabatur. v. Il. β, 840 sqq. -- *mille carinae* numero paullo crassius expresso, vt solent poetae. v. Popium ad Iliad. β, vt alios taceamus.

199 Sequitur locus de Laocoonte, in quo animaduertendum, quomodo poeta omnia ad terrorem, quem ostentum hoc Troianorum animis iniicere debebat, extulerit. cf. 228 sq. Homerici loci Il. β, 305 sqq., quo Nestor ostentum Achiuis Aulide occlusis obiectum memorat, simile est exordium. *obiicitur* eleganter, vt de ostentis et rebus miris vel inopinatis, pro *euenit*. -- *improuida pectora*, h. e. Troianos, qui tale quid non praeuiderant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit.

Laocoon, ductus Neptuno forte sacerdos,
Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) inmensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora quorum, inter fluctus adrecta, iubaeque
Sanguineae exsuperant vndas; pars cetera pontum
Pone legit, sinuantque inmensa volumine terga.

Fit

cellit. 201. 202 *Ductus forte.* Siue ex historiis hoc habuit; interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, vt mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis erat, forte obtingente Neptuni sacra curabat, vt narrat Seru. ex Euphorione; siue vnum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, vt poeta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, in eo artem poetae agnosce; facit enim exspectationem. -- *aras sollemnes* dixit docte, ad quas sollemne sacrificium parabatur; vt *sollemnis Circus*, in quo sollemnes ludi habentur, Ouid. V Fast. 597: *sollemnia theatra*, I Art. 133: *campus sollemnis*, Claudian. de VI Consf. Hon. 5 -- Ceterum, quod in prima statim Troianorum exsultatione de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Sed Neptunus cum Apolline secundum nonnullos Troiae tutela est habitus; etsi Homerus solum Apollinem memoret; ei itaque soluta obsidione sacra parantur χαριστήρια, et quidem in ipso litore, vt et ap. Hygin. 135 *vt sacrum faceret Neptuno ad litus*; et sic alibi apud Homer. Neptuno sacra fiunt. 203-209 Ornatissimus locus. -- *incumbunt pelago*, praeclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. -- *iubae sanguineae*, φόνιαι, rubentes, hydrorum, nam hoc genus intelligendum, barbae seu comae. Ap. Homer. Il. β, 308 δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφοινός. -- *exsuperant vndas*, eminent supra mare. -- *legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. -- *sinuantque i. v. terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat

Fit ſonitus, ſpumante ſalo; iamque arua tenebant,
Ardentisque oculos ſuffecti ſanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus viſu exſangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parua duorum
Corpora natorum ſerpens amplexus vterque
Implicat, et miſeros morſu depaſcitur artus.
Poſt ipſum, auxilio ſubeuntem ac tela ferentem,

Conri-

ſe in immenſum volumen, ſpiram. 209 - 211 Etiam haec valde ornata: *arua*, pro littore. *ſuffecti oculos ſ.* etc. oculis ſuffuſis ſanguine, rubentibus et ardentibus. *ora ſibila*, vt Ge. III, 421 *colla ſibila*, συρίζοντα. cf. Heſiod. Θ. 826. Sc. 235. De hoc ipſo ſerpente, de quo noſter loquitur, Quintus XII, 448 ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διίσατο· τοίδ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες (*Sibila* lambebant *linguis vibrantibus ora* noſter, ornatius). Ceterum ſimilia de ingentium draconum allapſu plura ſunt poetarum loca (cf. Cerda), v. c. de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non ſine fructu, ſi otio abundes, ita tamen, vt iudicium in cognoſcendo rerum dilectu, varietate narrationis et ſuauitate, acuas, non, vt inanem lectionis copiam oſtentes ieiunamque inde verborum rerumque ſimilium copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hauſere Manil. V, 540. 579. Ov. IV Met. 688 ſqq.: Val. Fl. II, 497 ſqq.: Silius II, 584 ſqq. in primis VI, 149 ſqq.: Petron. c. 89 v. 29 ſqq. de eodem monſtro, de quo noſter agit. Adde Statium V Theb. 506 ſqq. 212 *Agmine certo*, exquiſita latinitate, pro vterque ſimul deſtinato in eum lapſu. 215 *Implicat*, circumdat ſpiris ſeu nodis ac voluminibus. *morſu depaſcitur*, ἐπινέμεται, ornate, proprie de eo, qui deuorat (ſic poetae, *morſu lacerare, conſumere*): h. l. ſimpl. pro, mordet; nec aliter intelligendus Lycophronis παιδοβρὼς Πόρκης. -- *tela ferentem*, cum telo in manu approperantem. -- *bis circumdati collo. ſquamea terga*,

Corripiunt, ſpiriſque ligant ingentibus; et iam
Bis medium amplexi, bis collo ſquamea circum
Terga dati, ſuperant capite et ceruicibus altis.
Ille ſimul manibus tendit diuellere nodos,
Perfuſus ſanie vittas atroque veneno;
Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit:
Qualis mugitus, fugit quum ſaucius aram
Taurus, et incertam excuſſit ceruice ſecurim.
At gemini lapſu delubra ad ſumma dracones
Effugiunt, ſaeuaeque petunt Tritonidis arcem;
Sub pedibusque deae, clipeique ſub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis

Inſinuat

terga, cum collum eius, h. e. omnino ſuperiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis ſui bis circumdediſſent, ſuper eius caput eminent, emicant ſuis capitibus. 220 - 224 Pro ſerpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad miſerationem facit v. 221, quod *vittas*, infulas ſacerdotis, narrat. 224 *incertam ſecurim* non ſatis certo et valido ictu depreſſam. Imitatio Senecae Agam. 777 *ceruice taurus vulnus incertum ferens* et alia apud Silium V, 64. 65. Sapienter autem boue non quacunque, ſed, vt dignitatem res haberet, boue victima in comparatione vſus eſt; quod iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos habuit Il. *v*, 403 - 405. 225 *Lapſu effugiunt* ornate pro labuntur, ſerpunt; ne *lapſu* nude ſtare putes. *delubra ad ſumma*, Mineruae templum in arce ſumma. Minerua h. l. *ſaeua*, irata Troianis. At Palladium ex arce abreptum ſupra vidimus v. 164: vnde ergo h. l. Palladis ſignum? dicendum ſcilicet, fuiſſe aliud ac diuerſum ab illo arcanae religionis Palladio. -- *ſub pedibus*, h. e. inter pedes, et poſt clipeum. Egregie hoc a poeta adumbratum ex eo, quod Palladis ſigna (ξόανα) interdum draconem pedibus adporrectum habent. 228 - 232 *Scelus expendiſſe*, exquiſite, poenas pro ſcelere, ſacrilegio,

Insinuat pauor; et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque diuae
Numina conclamant.
Diuidimus muros, et moenia pandimus vrbis.
Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis. Pueri circum innuptaeque puellae

Sacra

gio, in equum, Mineruae donum, commisso. -- *tergum*, v. sup. ad v. 50, vbi *latus* et *aluum* dixerat; at variauit vt poeta. *ad sedes*, deae, h. e. templum, quod in arce erat. *simulacrum*. Homericum μέγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον Odyss. θ, 509. -- *orandaque diuae Numina*, numen eius exorandum, placandum. 234-237 *Diuidimus muros*, exquisite pro dissoluere et dirumpere, vt aditus fiat, aut vt h. l. latius pateat. Nam de porta Scaea agitur, a qua non longe stabat equus; ἐν πύλαις, vt Eurip. Troad. 521. Post muros *moenia* h. l. proprio significatu, vt aedificia intra muros sint. -- *accingunt* se, vt 208 *sinuant* et innumera ex poetarum more, *rotarum lapsus* egregie pro simplici *rotis*, quae *labentes* dicuntur poetis, quando voluuntur; sic et *intendunt* exquisitius quam illigant, innectunt. cf. IV, 506. Ceterum poetam ad thensas Romanorum suorum sacramque pompam respexisse non improbabile est. 237-240 *Scandit muros*, h. e. transscendit, maior imago, quam si portam *intrat*, quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat dilatata, conf. inf. VI, 514. 515, et *machina fatalis*, exitium fatale Troianis afferens, et *feta armis*, plena armatis viris; vt iam ἐγκύμον' ἵππον τευχέων ap. Euripidem Troad. 11, h. e. ἔνοπλον, vt ibid. v. 520; supra 20 *uterum* dixerat. *grauis* inf. VI, 515 *et armatum peditem grauis attulit*

Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediaeque minans inlabitur vrbi.
O patria, o diuum domus Ilium, et incluta bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
Substitit, atque vtero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen inmemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc

attulit aluo. Locus autem ex Ennianis expressus ap. Macrob. VI, 2 *Nam maximo Saltu superauit Grauidus armateis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama.* 239 *sacra canunt* f. carmina, h. e. hymnos, f., quod malim, absolute, pro sacrum, quemadmodum alias apud poetas: *canere dulce*, *ferale.* Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia Troad. 522 sq. -- *mediae vrbi*, omnia media dicuntur post initia, adeoque tota vrbs intra muros; etsi vere per mediam vrbem ad arcem ductus est equus, vt Palladis in templo collocaretur. conf. Eurip. l. c. 540. 541 et Odyss. θ, 504. *minans* simpl. ad altitudinem refer. Nam, quae altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. cf. Aen. IV, 88 et Seru. Melius autem iungitur *illabitur vrbi mediae, minans*; quam *minans mediae vrbi*, quod tenuius. 241-243 *diuum domus*, incertum esse potest, quo sensu dixerit poeta. Proprie tamen vrbs ita appellari debet propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Aeneae haec acceptio est conuenientissima. Ceterum v. 241 totus Ennianus esse fertur apud Seruium. Vs. 241. 242 ad omina pertinent, quae putide exsequitur Quintus Cal. XII v. 491 sqq. Expressa e nostro Senecae Agam. v. 626 sqq. 244 *Instamus tamen.* Quintus Cal. XII, 419 *οἱ δ' ἅμα πάντες Εἷλκον ἐπιβρίσαντες* etc. *immemores* h. l. improuidi, incogitantes (conf. eund. v. 512 sqq.), quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Troiani eorum monitum intellexere. -- *monstrum infelix* praeclare de Equo portentosae magnitudinis, qui exitium Vrbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatale prodigium portentumque* pro pernicioso homine.

Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, dei iuſſu non vmquam credita Teucris.
Nos delubra deum miſeri, quibus vltimus eſſet
Ille dies, feſta velamus fronde per vrbem.
Vertitur interea coelum, et ruit Oceano Nox,
Inuoluens vmbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fuſi per moenia Teucri
Conticuere; ſopor feſſos conplectitur artus.
Et iam Argiua phalanx inſtructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica ſilentia lunae,

Litora

homine. 246. 247 De Caſſandra vate, cui ne nunc quidem creditum et fides habita, copioſius Quintus Cal. XII, 516 ſqq.: *dei iuſſu*, Apollinis: res nota. 248. 249 *Velare* proprium hac in re, ſuſpenſis ſuper templorum poſtibus coronis ac ſertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit aliis locis poeta ad quodcunque coronandi genus, etiam victimarum vel ſacerdotum, ſupplicum quoque, ſola corona vel infula ac vitta. 250-253 *Vertitur coelum*: ex vulgari perſuaſione, coelum ſingulis noctibus circumagi. *ruit* exquiſite pro venit, ſurgit. *vmbra magna*, v. ad Ge. II, 338. -- *M. dolos*, quam ingenioſe adiectum et vere tamen! *per moenia* nunc eſt per vrbem diſperſi. -- *ſopor f. c. artus.* Non moratur poeta in comiſſationibus Troianorum, quas attingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254. 255 *Phalanx* docte pro claſſe. -- *tacitae per amica ſilentia Lunae* ornate pro noctu. *Silentia noctis* ſaepe apud poetas; eadem *tacita*, *ſilens*, *taciturna*. Nunc Virgilius *ſilentia* ad *Lunam* transtulit; quod magis etiam poeticum; cumque *ſilentia Lunae* per ſe dici recte poſſint pro *nocte*, ſiue Luna fulgeat ſiue lateat, poeta tamen verſu 340 *oblati per Lunam* ſatis declaraſſe videtur, ſe *lunam* cum ratione poſuiſſe, adoptata eorum opinione, qui Troiam plenilunio exciſam tradiderant. v. Vet. Schol. Euripideae Hecub. 913 et Petron.

89,

Litora nota petens: flammas quum regia puppis
Extulerat; fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos vtero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon; illos patefactus ad auras
Reddit equus, laetique cauo se robore promunt
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Vlyxes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Inuadunt vrbem somno vinoque sepultam;
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Adcipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.

Tempus

89, 54. 55. *amica s.*, h. e. grata et fauentia insidiis Achiuorum. 256 Fax sublata, signum profectionis, ex naui praetoria; nunc reditus versus Troianum littus. -- *fatisque d. d. i.*; *fata deum* ex more, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Troianis infesta. *defensus*, seruatus Sinon a Troianis. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, vno verbo duobus nominibus adcommodato, proprie diuersis; aperit et Danaos emittit. 260 *se promunt*, prodeunt: *ἱππόθεν ἐκχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες* Odyss. 9, 515. *Thessandrus*, s. Thessander, Polynicis et Argiae f. De hoc et *Acamante*, altero Thesei filiorum et Demophoontis fratre, v. Intpr. ad Hygin. f. 108, et h. l. Heins., de ceteris saltem Seruium. *Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso: ex historia hoc acceperat; at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodauit. Itaque emphasin Quintil. agnouit Inst. VIII, 3, 84, vbi v. not. *primusque M.* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. G. Rom. c. 1. *doli fabricator*. Sic *δόλον* pro equo ad insidias facto Homer. Odyss. 9, 494.

268 sqq.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, et dono diuum gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, vt quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achilli,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Adcepit patrios. Vltro flens ipse videbar
Conpellare virum, et maestas expromere voces:

O lux

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poetis excitari possint, quoties per somnum species obiicitur, adumbratus videtur ex Il. ψ, 62 sqq., vbi Patrocli Vmbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sqq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sqq. *mortalibus aegris*, sane vt alias miseris, οἰζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. -- *serpit*, pro venit, ornate, quando latenter membris infunditur. *raptatus*, v. sup. I, 483. -- *ater* plus quam respersus, inquinatus. cf. versus Homericos Iliad. χ, 401 sqq. *tumentes*: οἰδεῖν similiter in fabula Oedipodis.

274 - 279 Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet, fortunae pristinae et praesentis comparatione. Versum 274 Ennii esse Seruius docuit. *qui redit*, pro qualis redibat, paullo insolentius; inf. 279 *accepit*, pro acceperat; graeca, saltem Homerica, structura, qua tale tempus ponitur. *exuuias A.*, arma Achillea Patroclo detracta. -- *Danaum puppibus*, in naues Achiuorum. Respicit ναυμαχίαν, Il. ν. sqq. et π, 122 τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηὶ θοῇ. -- *concretos sanguine crines*, foedum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat. Porro

vulnera

O lux Dardaniae, ſpes o fidiſſima Teucrum,
Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
Exſpectate venis? vt te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque vrbisque labores,
Defeſſi adſpicimus! quae cauſſa indigna ſerenos
Foedauit voltus? aut cur haec volnera cerno?
Ille nihil: nec me quaerentem vana moratur;
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hoſtis habet muros; ruit alto a culmine Troia.
Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi poſſent, etiam hac defenſa fuiſſent.
Sacra ſuosque tibi commendat Troia Penates:

Hos

vulnera omnino in pugnis cum Achiuis factis accepta. 282-286 Quaſi immemor caedis Hectoris, eum obiurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Troianis ferendum aduenniat. — Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cuius verſus ap. Macrob. VI, 2 *O lux Troiae, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miſer? Aut, qui te ſic reſpectantibus tractauere nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, ſed de *ſalute* accipiendum, ſi quidem ex Homerico φάος expreſſum. ***vt te ſ.***, h. e. ὡς, qui, quomodo. — ***defeſſi*** cladibus, vt eleganter poetae, v. c. Horat. II Carm. 4, 11 *Tradidit feſſis leuiora tolli Pergama Graiis* — *ſerenos foedauit v.*, quoniam et ***foeda tempeſtas*** proprie dicitur. 290 ***Ruit alto a culmine T.*** (Etiam inf. v. 603) ex Homerico, quod ſaepius occurrit, κατ᾽ ἄκρης. Ad 291. 292 cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quae a te ad ipſum defendendum fieri ac praeſtari poterant. ***etiam hac***, δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.

293 Penates ſunt publici; dii Troiae patrii, vrbis tutela. De forma eorum ac ſpecie v. lib. III, 148. 173.

Hos cape fatorum comites; his moenia quaere,
Magna pererrato ſtatues quae denique ponto.
Sic ait; et manibus vittas, Veſtamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
  Diuerſo interea miſcentur moenia luctu;
Et magis atque magis, quamquam ſecreta parentis
Anchiſae domus arboribusque obtecta receſſit,
Clareſcunt ſonitus; armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, et ſummi faſtigia tecti
Adſcenſu ſupero, atque adrectis auribus adſto:
In ſegetem veluti quum flamma furentibus auſtris
Incidit,

Sacra et *Penates* poſſunt pro eadem re haberi, vt illa, quibus generis notio ineſt, declarentur per hos. Et ſic ſaepe *ſacra* vniuerſe, de deorum ſimulacris, etiam de his ipſis Penatibus; v. c. Ouid. Faſt. I, 527. Mox tamen v. 296. 297 *vittas Veſtamque et ignem ſacrum* memorat, quae omnia cum Penatibus aſportauit; igitur haec per *ſacra* declarare potuit. *Vittas* religioſe poſuit, cum *Veſta vittata* aut *cum vittis* dicenda eſſet. Sup. v. 168 de Pallade: *Virgineas auſi diuae contingere vittas.* — *Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum*, *viae*, *caſuum! Moenia*, int. vrbem Lauinum. *magna* dixit reſpectu Romae inde oriundae; vt et III, 159.

298 - 301 Interea *vrbs miſcetur luctu*, h. e. in vrbe miſcetur *luctus*, h. e. eiulatus, clamor, (mox v. 301 *ſonitus*) *diuerſus*, a diuerſis vrbis partibus. *domus ſecreta receſſit*, ornate, pro erat ſecreta, remotior a litore, et porta Scaea, eaque parte, qua Achiui vrbem ingreſſi erant. Statii imitatio Theb. V, 242 *et ſi lata receſſit Vrbe domus.* 302 - 308 *Adſcenſu ſupero*, pro adſcendo, ornate, in re tenui. In his: *arrectis auribus adſto*, ſtuporem ſimul cogita. Iungendum enim, *arrigo aures*, — *veluti — ſtupet paſtor accipiens ſonitum*. Quae ſequitur comparatio duplex adumbrata eſt ex Il. β, 455. 456: λ, 155 ſqq.: et Il. δ, 452 - 455: adde ε, 87 ſq.: λ,
492

Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, sternit sata laeta, boumque labores,
Praecipitesque trahit siluas; stupet inscius alto
Adcipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Volcano superante, domus; iam proxumus ardet
Vcalegon; Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis;

Sed,

492 sqq.: Lucret. I, 282-290. Cf. inf. 496 sq.: Ge. II, 304 sqq.: Aen. XII, 523 sqq. et X, 405 sqq. Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum simpliciter, poetam Homeri inuenta egregie suis verbis reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri potest, quod *ex Aeneae narrantis persona* talis comparatio non satis commode intexta sit. Sed illius narrantis recordationem suauitas narrationis iamdudum audientium animis excussit. *furentibus austris* dicit vt poeta, pro ventis flantibus. *torrens*, χειμαῤῥος, *rapidus*, quippe auctus, *montano flumine*, aquarum colluuie e montibus. — 308 Iliad. δ, 455 Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν. 309-313 *Tum vero m. fides* ornate, vti *rebus fides fieri* dicitur euentu: manifesta iam res erat. — *Deiphobi* domus prima incensa; duxerat enim Helenam post Paridis mortem, vt iam Seruius; cf. Quint. Cal. XIII, 354 sqq.: Odyss. ϑ, 517 sqq., qui locus fundus fabulae: — proxima Vcalegontis, qui e principibus erat et in consilio Priami Il. γ, 148. — *Sigea i. f. l. relucent*, prospicienti ex vrbe per tenebras. conf. Quint. ibid. 464 sqq. *lata* cum dilectu h. l. positum; nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. Denique *tubarum clangor*, Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur: etsi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus. 314-317

Sed, glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum sociis, ardent animi. Furor iraque mentem
Praecipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuom,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, paruumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad limina tendit.
Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:
Venit summa dies, et ineluctabile tempus
Dardaniae. Fuimus Troes; fuit Ilium, et ingens
Gloria

317 *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis*, nec mihi satis ipsi constabat, quid et quantum his armis profuturus essem captae et incensae iam vrbi. — *ardent animi glomerare manum bello*, ardeo, hic vnus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem ad regem concurrere. 317 et illa vna cogitatio animum subit, quam pulchrum sit, fortiter pugnando mori. conf. Ge. IV, 218.

318-321 Panthus sacerdos Apollinis, cuius templum erat in arce. Ponunt autem poetae primo loco continens, tamquam latius: *arcis Phoebique s.* Videtur Panthi Othryos f. persona ducta ex Il. *o*, 522, vbi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Etiam mox genus primo loco, *sacra*, et tum finitius, *deos*, h. e. simulacrum Apollinis; vti v. 293 *Sacra suosque Penates.* Non ignoro, vasa et vtensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam inuidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et vrbis ex more secum ferre et seruare studet sacerdos, vt Aeneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed, vt in mentem veniat, monenda. *trahit* cum dilectu positum pro ducit. 322 Optimum factu, vt *arcem* pro perfugio accipias: quo confugimus? 324 sqq. Admirabilis oratio, grauitatis et doloris plena, et ea quidem

Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit. Incenſa Danai dominantur in vrbe,
Arduus armatos mediis in moenibus adſtans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miſcet,
Inſultans. Portis alii bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis vmquam venere Mycenis.
Obſedere alii telis anguſta viarum
Oppoſiti; ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci; vix primi praelia tentant
Portarum vigiles, et caeco Marte reſiſtunt.
Talibus Othryadae dictis et numine diuom
In flammas et in arma feror, quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et ſublatus ad aethera clamor.
Addunt ſe ſocios Rhipeus, et maxumus armis
Epytus; oblati per lunam HypanisqueDymasque,

dem ſacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illa Troad. 581 reſpexiſſe poetam volunt: Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία. 326 *Ferus Iupiter*, vt alias *ſaeuus*, h. e. iratus, crudelis. *omnia Argos transtulit*, Argiuis victoriam et rerum ſummam permiſit, Troia nunc euerſa. 328-335 *Mediis in moenibus*, in media vrbe, nam in arce. cf. 240. 252. *incendia miſcet*, plus, quam promiſcue, paſſim, facit. Ita *miſcere caedes*. *alii*, — *millia quot*, h. e. tot millibus, quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes. *portis bipatentibus*, ornatius, quam ſimpliciter patentes, apertae. Intelligendae autem portae Scaeae. cf. ſup. v. 266 *portisque patentibus omnes Accipiunt ſocios.* — *Obſedere oppoſiti* ornate et hoc adiectum. *ſtat — ſtricta* pro ſtricta eſt; *ſtat*, quippe ſublatus et erectus enſis. — *caeco Marte*, nocturno proelio, quo cerni ac diſcerni hoſtis nequit. 336-338 *Numine diuum* tamquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit. *Erinnys*, quae ante *Furor*, h. e. animi impetus, ardor

Et lateri adglomerant noſtro; iuuenisque Coroebus
Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
Venerat, inſano Caſſandrae incenſus amore;
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non ſponſae praecepta furentis
Audierit.
Quos vbi confertos audere in proelia vidi;
Incipio ſuper his: Iuuenes, fortiſſima fruſtra
Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido
Certa ſequi: (quae ſit rebus fortuna videtis;
Exceſſere omnes adytis arisque relictis
Di, quibus imperium hoc ſteterat; ſuccurritis vrbi
Incenſae:) moriamur, et in media arma ruamus.

Vna

pugnandi. 341-346 *Adglomerant*, docte, ſe adiungunt. cf. ſup. 315. Suauiter rerum miſerabilis facies diſtinguitur episodio breui de Coroebo Mygdonis filio; confictum ex Il. *v*, 363 de Othryoneo. — *gener* autem h. l. ſpe. — *praecepta* h. l. ſunt monita vatis a deo actae, ſcil. ne Troianorum cladi ipſe tamquam pars accederet, nec ſuas nuptias ſperaret.

347-354 *Audere in proelia* exquiſite, cum audacia procedere in pugnam. — *ſuper his*, ſimpl. pro poſthaec, inde. Quae ſequuntur, ſic ordinare iuuat: O iuuenes, fruſtra fortes, ſi vobis cupido certa eſt, ſequi audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adeat, agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quae ſit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac praeſides Troiae nos plane deſeruiſſe; *ſuccurritis vrbi Incenſae!* ſero ad patriam defendendam properatis, quippe *iam captam et incenſam*. Nihil ſupereſt, quam honeſte mori. Moriamur etc. — v. 351 ex veteri ſuperſtitione ſatis nota interpretandus, qua vrbes captae vel capiendae a diis deſeri credebantur. Euripidis locum e Troad.

iam

Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.
Sic animis iuuenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula; quos inproba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exſpectant ſiccis; per tela, per hoſtis [mus
Vadimus haud dubiam in mortem; mediaeque tene-
Vrbis iter. Nox atra caua circumuolat vmbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut poſſit lacrimis aequare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos.

Plurima

iam Macrob. V cap. extr. comparauit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. Hinc euocatio deorum, de qua h. l. Seruius. 354 *Vna ſalus*, int. honeſtam mortem, qua ſe ab hoſtium poteſtate liberent. 355 *Furor additus.* Statius V Theb. 33 *O miſerae, quibus hic furor additus.* 355 - 360 Homerus comparatione luporum ſaepe vtitur, v. c. Il. λ, 72 οἱ δὲ, λύκοι ὥς, Θῦνον. *lupi raptores* ex epitheto σίνται Iliad. π, 353 natum videtur; et π, 56 λύκοι ὥς, Ὠμοφάγοι, item Odyſſ. ζ, 133 de leone: κέλεται δέ ἑ γαστὴρ Μήλων πειρήσοντα — ἐλθεῖν, — *quos improba* (magna) *ventris Exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *caecos rabies*; quantum ornatius! vt etiam reliqua: *atra in nebula*, ex obſeruatione ſagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. II, 124 ἤματι χειμερίῳ lupos praedari facit, et Homerus Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόνον, ἀν νέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα (*per tela, per hoſtes*) Il. κ, 297. 298. — Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius. *Vadimus* impetum et furorem notat verbum, *Nox circumuolat*, quippe alata inf. VIII, 369. Sic Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89. *caua vmbra*, quatenus ipſi ea circumdantur, quaſi tecti; puto equidem. 361 Odyſſ. γ, 114 τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων; imitatus Silius V, 421 ſq. et II, 650 ſqq., vbi plura

in

Plurima perque vias ſternuntur inertia paſſim
Corpora, perque domos, et religioſa deorum
Limina. Nec ſoli poenas dant ſanguine Teucri;
Quondam etiam victis redit in praecordia virtus,
Victoresque cadunt Danai. Crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, et plurima mortis imago.
Primus ſe, Danaum magna comitante caterua,
Androgeus obfert nobis, ſocia agmina credens
Inſcius; atque vltro verbis conpellat amicis:
Feſtinate, viri. Nam quae tam ſera moratur
Segnities? alii rapiunt incenſa feruntque
Pergama: vos celſis nunc primum a nauibus itis?
Dixit; et extemplo, neque enim reſponſa dabantur

Fida-

in Sagunto euerſa ex altero Aeneidis libro petita ſunt. Sic illa mox 363, quae inter eximia loca equidem ponere ſoleo, *Vrbs antiqua ruit* belle translata ſunt ibid. v. 654 ſqq. 364 *Inertia corpora*, poſſunt eſſe ſine vita et motu; malim tamen accipere pro corporibus inertium hominum dictum, h. e. imbellium, ſenum, infantum, feminarum; vt pecora inf. IV, 158 — Mox *poenas dant* pro caeduntur, moriuntur, vt Seru. bene. 367 Sententia eadem, aliter tamen expreſſa, Iliad. ξ, 480. 481. 368 *Crudelis luctus*, vt *ſaeuus dolor*, qui in nos ſaeuit. *plurima mortis imago*, h. e. *vbique* caedes facta cernitur; paſſim caeſorum cadauera proiecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias caedis formas et genera intelligere.

370 *Androgeos* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Mneſthei, ducis Athenarum*; neſcio, vnde habeat. Diverſus eſt Minois filius VI, 20. 374 *Rapiunt feruntque*, ἄγουσι καὶ φέρουσι, vt notum. Modo *ſera*, quae feros facit, id eſt, tardos. 376 *Reſponſa non fida ſatis*, quibus fides haberi non poteſt, quae fidem non faciunt, adeoque ſuſpecta. Reſpexit verſum Statius II Theb.

Fida fatis, senſit, medios delapſus in hoſtis.
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Inprouiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepidusque repente refugit
Adtollentem iras, et caerula colla tumentem:
Haud ſecus Androgeus viſu tremefactus abibat.
Inruimus, denſis et circumfundimur armis;
Ignarosque loci paſſim, et formidine captos
Sternimus. Adſpirat primo fortuna labori.
Atque hic ſucceſſu exſultans animisque Coroebus,
O ſocii, qua prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clipeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat?
Arma dabunt ipſi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clipeique inſigne decorum
Induitur, laterique Argiuum adcommodat enſem.

Hoc

Theb. 535-537. *ſenſit delapſus*, ᾔσθετ' ἐμπεσών, vt notum, intellexit ſe in hoſtes incidiſſe. 379 - 381 Comparatio ab Homero petita, ſed variata Il. γ, 33 ſqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Iuuen. I, 43 noto verſu: *Palleat; vt nudis preſſit qui calcibus anguem.* — *humi nitens*, pedem figens. — *attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque ſimpliciter erigentem ſe vel caput prae ira et rabie. III Ge. 421 *tollentemque minas et ſibila colla tumentem.* 388 *Qua oſtendit ſe dextra*; fortuna *ſe dextram*, fauentem ac propitiam, oſtendit. 389 *Inſignia* nimis argute de clipeorum inſignibus ac ſculpturis vel de galeis et criſta. Enimuero poetica ratione vel ipſi *clipei* ſunt *inſignia*, quatenus Danai his ipſis inſigniuntur, vt mox *clipei inſigne*; vel, vt malim, omnino arma. 390 *Dolus, an virtus*, adhibeatur. Mox *comantem galeam*, ἵππουριν — et *clipeum induitur*,

Hoc Rhipeus, hoc ipſe Dymas, omnisque iuuentus
Laeta facit: ſpoliis ſe quisque recentibus armat.
Vadimus inmixti Danais haud numine noſtro,
Multaque per caecam congreſſi praelia noctem
Conſerimus; multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad nauis, et litora curſu
Fida petunt; pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, et nota conduntur in aluo.
Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis!
  Ecce trahebatur paſſis Priameia virgo
Crinibus a templo Caſſandra adytisque Mineruae,
Ad

tur, loro ſuper humeros iniecto et inſerta manu anſae, ὀχάνῳ. conf. inf. 671. 672. 395 *Spoliis recentibus*, exquiſitius quam, nouis, aliis, quam quae habuerant, armis. 396 *Haud numine noſtro*, h. e. auerſo, nobis non propitio. *at ſi — Audiat auerſa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28, vbi v. not. Mox v. 402 *inuitis diuis*, ἀέκητι θεῶν. *nox caeca*, in qua nihil cerni poteſt, vt iam ſupra. 401 *Scandunt rurſus equum.* Forte dictum nolis a poeta; nimis enim portentoſum hoc; ſed *formidine turpi* adiecit. 402 Diis auerſis ne ſecundo quidem rerum ſucceſſu conſidere licet.

403 - 406 Vim Caſſandrae ab Aiace Oilei f. coram Pallade illatam eſſe vulgo memorant. Sed et alii veteres poetae abstractam tantum ab Aiace e Mineruae ſacro Caſſandram narraſſe videntur, quos ſequitur Dictys V, 12. Nam ad ipſam vim illatam ab Aiace vel inſerendam τὸ *trahebatur*, etſi hoc vt ἕλκεσθαι eo ſenſu dictum occurrit, h. l. referre, vetant, arbitror, reliqua. Etſi non neſciam Eurip. Troad. 69. 70 οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; οἶδ', ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ. Etiam argumentum frequens priſcae artis apud Pauſaniam X, 26 et Plinium, et adhuc in gemmis eſt Caſſandra ab milite prenſa vel abstracta. — *ardentia*, ira, pudore erepto. *arcebant*, antique, con-

Ad coelum tendens ardentia lumina frustra;
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes,
Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira
Vndique conlecti inuadunt; acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis.
Aduersi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et laetus Eois
Eurus equis; stridunt siluae, saeuitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet aequora fundo.

Illi

continebant, coercebant, εἶργον. Versus 405. 406 ante oculos habuit Ov. Met. XIII, 410. 411 *tractata comis antistita, Phoebi Non profecturas tendebat ad aethera palmas.* 409 *Densis i. armis*, irruimus in hostium densum agmen. 410 *Delubrum* int. Minervae, ex quo Cassandra erat abducta. conf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur iam peruenerat Aeneas, mediam per vrbem v. 359. 412 Quod arma, quae induerant, Graeca erant, et cristae Graecae. 413 *Gemitu*, h. e. dolore, *atque ira ereptae virginis*, propter Cassandram sibi a Coroebo ceterisque ereptam, *inuadunt vndique, collecti.* Aiax est idem ille nefandus stuprator, Oilei f. Mox *gemini Atridae* δισσοὶ Ἀτρεῖδαι apud Eurip. Dolopes: sup. II, 7. 416-419 Ad Homeri ductum Il. ι, 4-7 et Ennii ex Annal. XVII ap. Macrob. VI, 2, sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte effectum rei attexuit: *stridunt venti* etc. *Eurus laetus Eois equis*, ad ornatum spectat. Bigis vecti venti apud poetas et sculptores. Nec Ζέ-

φυρον

Illi etiam, si quos obscura nocte per vmbram
Fudimus insidiis, totaque agitauimus vrbe,
Adparent; primi clipeos mentitaque tela
Adgnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
Penelei dextra, diuae armipotentis ad aram,
Procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus vnus
Qui fuit in Teucris, et seruantissimus aequi:
Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

Iliaci

φυγον ἱππεύσαντα Euripid. Phoeniss. 200 et *Eurum equitantem Siculas per vndas* Horat. IV Carm. 4, 44 aliter accipere debebant, quam de curru inuectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore, quo religiosae hae notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis insidentes, conspiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Iouem et sic porro. *laetus* autem, vt superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος. cf. I, 690. 276 et saepe. Ceterum Virgilium plures expresserunt. cf. Columna ad Ennium pag. 114; adde inf. X, 356 sqq.: IV, 440 sqq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. spuma maris adspersus, spumosus. *saeuit tridenti*, eleganter, vt alias *flagris*, *verbere*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos. 420-423 *Illi etiam* v. sup. 370. 383 sq. *mentita tela*, falsa, quae nos Graecos esse mentiebantur, vt Seru. Mox 423 *signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone et σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι. Porro *ora sono discordia*, ad poeticae orationis genium, pro discordia et discrepantia sermonis; quippe qui Troiani essent, diuersaque vterentur dialecto. 425-430 *Diuae a. ad aram*, in ipso adeo templo Mineruae sup. 403, nisi ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ,

Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec vllas
Vitauiſſe vices Danaum; et, ſi fata fuiſſent,
Vt caderem, meruiſſe manu. Diuellimur inde;
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aeuo
Iam grauior, Pelias et vulnere tardus Vlixi:
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam; ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe,
Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis
Cernimus, obſeſſumque acta teſtudine limen.

Haerent

περιβόλῳ, vt et expreſſum vides in tab. Iliaca n. 104. — *Peneleus* hic alius eſſe debet, quam Homericus Boeotorum dux; nam is ab Eurypylo fuit occiſus, Telephi filio: Pauſan. IX, 5. f. — *cadit et Rhipeus, iuſtiſſimus vnus* omnium — *et ſeruantiſſimus aequi,* qui adeo cadere non debuiſſet, communi hominum iudicio; ſed *diis aliter viſum,* de cauſſis et rationibus, quae nos homines latent. Laudant Homericum Od. α, 234 Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ, κακὰ μητιόωντες. 431-434 Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, ſe incolumem abiiſſe narrat! Teſtatur incendium Troiae et rogum ſuorum. cf. Senecae Troad. 28 ſqq. *in occaſu veſtro*, ſup. I, 238: *occaſum Troiae triſtisque ruinas. vices*, fortunae caſus, et quidem h. l. pugnae. Recte adeo Seruius omnino per *pugnas* interpretatur. — *manu m.*, ſtrage, quam inter hoſtes edebat. Bene Seru. *id eſt fortiter dimicaſſe; hi enim merentur occidi.* Centies autem manus pro pugna. — *ſi fata f.* cf. ſup. 54. 436 Gell. IX, 12 laudato loco — *quum diceret vulnus, non quod accepiſſet Vlyxes, ſed quod dediſſet.* 438 *Ceu nulla prius lamenta, nec atri Manaſſent imbres* Statius III Theb. 122. 441 *Acta teſtudine* ſcutorum haud dubie; συνασπισμῷ. Nimis enim alienae forent ab illa aetate machinae bellicae. Praeiuerant antiquiores poetae graeci,

Haerent parietibus scalae; postesque sub ipsos
Nituntur gradibus; clipeosque ad tela sinistris
Protecti obiiciunt, prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tecta domorum
Culmina conuellunt; his se, quando vltima cernunt,
Extrema iam in morte parant defendere telis;
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Deuoluunt. Alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores; has seruant agmine denso.
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.

Limen

graeci, vt colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq., vbi simili modo oppugnantur moenia Troiae (cf. mox 443. 444). Mox *haerent*, in prosa, admotae sunt. 442 *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus.* Simpliciter *gradus* accipiam, quibus ad ianuam palatii adscenditur. *niti*, vt eniti. -- At mox quomodo hi *prensant fastigia dextris?* Commodius hoc dictum forte videatur de iis, qui scalas admouerant. An igitur *gradus* h. l. scalarum sunt? et erant vtique *fastigia* in templis et palatiis frons tecti. Ἐπάλξεις in simili re memorat Homerus. Cogitandum tamen de veterum domorum forma, quae, cum plura tabulata non haberent, fastigium in fronte aedium habebant satis humile; et voluit poeta cumulare vno in loco plures pugnandi species. *obiiciunt sinistris clipeos ad tela protecti*, vt aduersus tela superne missa protegerent se. 445 *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I Georg. 397. Agitur autem de vna Priami domo, cui magnificentiorem speciem adiecit, quam quae apud Homerum erat. 451 Hoc ipso rerum adspectu renouatum in Aenea consilium ac propositum, quod iam pridem ceperat (v. 315 *concurrere in arcem*), vt regiae Priamoque succurreret.

453.

Limen erat, caecaeque fores, et peruius vſus
Tectorum inter ſe Priami, poſtesque relicti
A tergo: infelix qua ſe, dum regna manebant,
Saepius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, et auo puerum Aſtyanacta trahebat.
Euado ad ſummi faſtigia culminis: vnde
Tela manu miſeri iactabant inrita Teucri.
Turrim in praecipiti ſtantem, ſummisque ſub aſtra

Eductam

453-458 Cum aditus ad regiam obſideretur ab hoſtibus, poſtica porta eam intrat Aeneas et a tergo peruenit ad tectum regiae, qua parte pugnatur. Illa porta poſtica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere poſſe, deſignatur per quatuor determinationes: eſt *limen*, ſunt *caecae*, h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obuiae, *fores -- peruius vſus tectorum Priami inter ſe*, h. e. qua commeare et conuenire ſe inuicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos, vt apud Homerum eſt, vel palatii partes diſperſa -- *poſtes relicti a tergo*, h. e. porta, quae a tergo erat, oppoſita illi, quae eſt in aedium fronte. *ad ſoceros*, Priamum et Hecubam -- *trahebat* accommodatum breuibus pueri greſſibus; pro ducebat. Sic ſup. v. 320 *paruumque nepotem Ipſe trahit -- euado* ſc. hac porta ingreſſus regiam. 460-467 *In praecipiti*, turrim in editiore loco poſitam -- eandemque altiſſimam -- hanc e vicinis locis, vt equidem arbitror, ferreis vncis et contis quaſſatam et labefactatam ſtandem in obſidentes deiiciunt. -- *qua ſumma tabulata dabant iuncturas labantes*. Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et contignationum; quarum tigna vel trabes capitibus ſuis immiſſae eſſe debent parietibus. Iam h. l. *ſummum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, cauſſa idonea non eſt; hoc facile admittebat vncos et contos in *iuncturis* ſuis (h. e. qua parte trabes inſertae et fultae erant pariete), quae facilius cedebant et inſertum

vncum

Eductam tectis, vnde omnis Troia videri,
Et Danaum solitae naues, et Achaia castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis
Sedibus, inpulimusque. Ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
Incidit. Ast alii subeunt; Nec saxa, nec vllum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus aena.
Qualis, vbi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida

vncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se: et *dabant iuncturas*, plus quam *habebant*; praebebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus conuulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *ruinam trahit* exquisitius quam *facit*. Ἕλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα Il. μ, 398, qui locus comparandus in τειχομαχίας narratione. Subeunt tamen alii in caesorum locum, v. 467 et interea ex posterioribus ordinibus tela ingeruntur. Narratio in solo Neoptolemo subsistit. v. 461 *vnde omnis T. v.* illustrant intpp. ex Il. ν, 13. 14; etsi ipsa turris poetae ex Il. φ, 526 sqq. nata esse videtur, vbi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Troianis. Egregia autem cum arte haec inserta sunt a poeta ad rerum faciem variandam. 469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum, Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum*, h. e. ianuam, qua illud intratur, *primoque in limine*. Egregie autem eum repraesentauit: *exsultat*, pro pugnat. *telis et luce coruscus aena*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea, aereis splendentibus; vt saepe ap. Homerum λαμπόμενος simili in re: Iliad. ν, 341 ὄσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων. 471-475 Respexit locum notum Nicandri Ther. 31-34; simul tamen sua

Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc poſitis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit, ſublato pectore, terga
Arduus, ad ſolem, et linguis micat ore triſulcis.
Vna ingens Periphas et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon; vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.
Ipſe inter primos conrepta dura bipenni
Limina perrumpit, poſtesque a cardine vellit
Aeratos;

ſua effinxit ad Homeri ductum ſed ornatius et cum variatione, Il. χ, 93-95 Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ' (*mala*, noxia et venenata, vt ſaepe, *gramina paſtus*) ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνὸς, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ (*lubrica conuoluit tergu*) Ὡς Ἕκτωρ – ὐχ ὑπεχώρει. At apud Virgil. Pyrrhus non ſuſtinet hoſtem ſed aggreditur. -- Porro qualis exultat coluber, *vbi in lucem conuoluit terga*; in his *in lucem* aut corruptum aut ieiunum. *tumidum*, quoniam *mala g. paſtus*, adeoque ſuccis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Apud Homer. vidimus βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα, apud Nicandr. l. c. ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς. Tum *ad ſolem*, in ſole, in aprico, *conuoluit terga*, *ſublato pectore*, *arduus*, non *arduus ad ſolem*. Nunc cf. Ge. III, 438 ſqq. Expreſſere hunc locum certatim alii, vt Statius IV Theb. 95 ſqq.: Silius XVII, 448-451: XII, 6-10: VI, 155 et paſſim alii.

476-478 Occurrit Periphas apud Homerum, ſed non hic; Automedontis ἱππηλάτυ, aurigae Achillis, ſaepius fit mentio. *Scyro*, inſula de Cycladibus vna, copias adduxerat Pyrrhus, ab auo Lycomede acceptas, cuius filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Il. τ, 326 ſqq.: Odyſſ. λ, 505 ſqq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. -- *ſuccedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur. 479-482 *Ipſe*, Pyrrhus, quis dubitet ex 469. 470 et 491. *dura limina*, ipſas fores e dura materia, ilice, factas -- fores etiam

 per

Aeratos; iamque excisa trabe firma cauauit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet domus intus, et atria longa patescunt:
Adparent Priami et veterum penetralia regum;
Armatosque vident stantis in limine primo.
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur; penitusque cauae plangoribus aedes
Femineis vlulant. Ferit aurea sidera clamor.
Tum pauidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt.

Instat

per *postes*, et quidem aere obductos, *aeratos*, intelligo, quos *vellit*, mouet, labefactat, *a cardine*. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 388 similibus fere verbis. Tandem perruptae et perforatae fores laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: iamque *cauauit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine. 483 sqq. Ad affectum haec magna cum arte traducta. 485 *Armati* sunt, qui v. 449. 450 memorabantur.

486 sq. Proprie *clamor*, *lacrimae*, *gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diuersis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, vt h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*. Mox *cauae* cum dilectu positum epitheton ad sonum -- *vlulant* exquisitius quam *resonant*; exemplo Graecorum βοᾷν in simili re, v. c. Euripid. Troad. 29. Porro, versum 486 ex Ennii Annal. II de Albae excidio esse translatum, Seruius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 sqq. et Liuius de Alba I, 29. -- Quod *matres* familias *errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusae alias latebant -- osculantur postes (conf. Ov. Met. XIII, 412. 413); quippe vltimum vale dicturae, iamiam ab hoste abstrahendae. Apollonium IV, 26 iam Seruius huc aduocauit; et Ariosti locum egregium (*Cant.* XVII.

Stanza

Inſtat vi patria Pyrrhus; nec clauſtra, neque ipſi
Cuſtodes ſufferre valent. Labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Inmiſſi Danai, et late loca milite conplent.
Non ſic, aggeribus ruptis quum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitasque euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo, camposque per omnis
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Caede Neoptolemum, geminosque in limine Atridas;
Vidi Hecubam centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipſe ſacrauerat, ignis.

Quin-

Stanza 13) Wartonus. 491-493 *Vi patria.* πατρὸς ἑῷ καταείμενος ἀλκὴν Quint. Cal. XIII, 219. *ſufferre*, ſuſtinere Pyrrhi impetum non potuere nec *clauſtra*, h. e. fores roboreae v. 481. 482 firmitate ſua, *nec ipſi cuſtodes*, qui v. 485 et 449. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inuentum Troianis temporibus ſerius eſt. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulſatione ac concuſſione forium ad arietis inſtar. 494 *Rumpunt aditus*, faciunt ſibi aditum; at quanto potentius illud!

496-499 v. ſup. ad 305, vbi huius comparationis ſemina in locis Homericis et Lucret.: ſed ornatius omnia Virgilius ſuoque more. Expende ſingula -- *fertur cumulo* aqua cumulata. v. ſup. 105 *inſequitur cumulo praeruptus aquae mons.* 499. 500 Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον -- τοῖσδε δ᾽ εἶδον ὄμμασι Αὐτὴ κατασφαγέντ᾽ ἐφ᾽ ἑρκείῳ πυρᾷ Eurip. Troad. 481 ſqq. 501 *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filiae, totidem filiorum vxores ſeu nurus. Mox 503 *quinquaginta thalami* ſecundum Homer. Iliad. ζ, 243 ſqq. 502 In toto loco ante oculos Enniana illa apud Ciceronem ex Andromacha p. 236 ed. Heſſel. *O pater! o patria! o Priami domus -- Vidi ego te, adſtante ope barbarica* (vt hic v. 504) -- *Priamo vi vitam euitari*,

Quinquaginta illi thalami, ſpes tanta nepotum,
Barbarico poſtes auro ſpoliisque ſuperbi,
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis.
Forſitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Vrbis vti captae caſum, conuolſaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hoſtem:
Arma diu ſenior deſueta trementibus aeuo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum
Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtis.
Aedibus in mediis, nudoque ſub aetheris axe,
Ingens ara fuit, iuxtaque veterrima laurus
Incumbens arae, atque vmbra conplexa Penates.
Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum,
Praecipites atra ceu tempeſtate columbae,
Condenſae, et diuom amplexae ſimulacra ſedebant.
Ipſum autem ſumtis Priamum iuuenalibus armis
Vt vidit: Quae mens tam dira, miſerrime coniunx,

Inpulit

euitari, Iouis aram ſanguine turpari. foedantem plus quam cruentantem. *ſacraverat*, accenderat diis Penatibus. 503-505 *Q. illi thalami*, illi tam magnifice exſtructi, proſtrati iacent. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, vt ſaepe poetae. Sed h. l. notabile eſt in ore Troiani. Praeiuerant Tragici; vt Aeſchylus aliquoties in Perſis. conf. inf. XI, 769. 770. -- *poſtes ſpoliis ſuperbi*, ornati, Romanorum notiſſimo more. v. inf. VII, 183-186. -- *Tenent D.*, h. e. partim igni partim ferro graſſantur.

506 Sequitur locus de caede Priami ad miſerationem egregie tractatus. Caeditur ille, imbellis viribus, ſedens cum vxore et filiabus ad aram Penatibus poſitam, in penetralibus ſeu interiore aedium parte.

512 Virgilius aram, quam alii in atrio (ἐν αὐλῇ) collocare ſolent, in impluuium transtulit, vbi Penates ſtabant. 519 *Mens dira*, quae

dira,

Inpulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis;
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacra longaeuum in sede locauit.
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
Vnus natorum Priami, per tela, per hostis
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. Illum ardens infesto volnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet, et premit hasta.
Vt tandem ante oculos euasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.

Hic

dira, male ominata, abominanda consilia agitat. 525 *Sacra sede*, ara. v. 513. 515. 523.

526 Subiungitur Politae caedes pueri, propter aetatem miserabilis. Vulnere iam accepto (*elapsus Pyrrhi de caede*) fugiebat ille; Neoptolemus, vt aliud inferret, eum insequebatur. 528 *Porticibus longis.* Si Homerica et non sua potius tempora secutus est, *αἴθουσαν* expressit, quae *αὐλήν* ab vtraque forium parte ornabat. Ita *atria* proprie dicere poterat. Verum agitur de interiore aedium parte et impluuio, in quo finge porticus vtrinque et oecos fuisse. Mox *lustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilectu, vt significet Troianos iam fuga dispersos, conf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. -- *infesto vulnere insequitur*, infeste, hostili more, vt nouum vulnus inferat; sed alterum multo magis poeticum: *vulnere infesto. Vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm., vt sane saepe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533: X, 140: XII, 376; scil. quando de telo ita agitur, vt vulnus ab eo factum simul memoretur. -- *premit hasta* exquisitius quam transfigit. cf. IX, 330. Mox 531. 532 puta Politen ex priore vulnere

Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abſtinuit, nec voci iraeque pepercit.
At, tibi pro ſcelere, exclamat, pro talibus auſis,
Di, ſi qua eſt coelo pietas, quae talia curet,
Perſoluant grates dignas, et praemia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Feciſti, et patrios foedaſti funere voltus.
At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo; ſed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exſangue ſepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumque inbelle ſine ictu

Coniecit;

nere concidere. 533 *Media morte*, praeſenti mortis periculo. *abſtinuit* exquiſite, continuit ſe. -- *pietas* h. l. reſpectus ac miſeratio eius, qui indigna patitur. -- *grates* h. l. poena: et ſic *praemia* frequentius. -- *patrios foedaſti funere vultus*, grauiſſimis verbis et atroci ſpectaculo accommodatis. Re funebri pollui et contaminari homines religioſa erat opinio; et adſperſo eius, qui caeditur, cruore foedatur, cruentatur, aliquis: h. l. ipſi *vultus*, tantum non adſperſi et contaminati *funere*, caede, ſanguine. 540 *At non ille* ſqq. forma haec illuſtratur a Burm. ad Anthol. Poet. Lat. T. I p. 338: -- *in hoſte* exquiſitius quam *in hoſtem*, v. Drakenb. ad Liu. XXVIII, 43, 8. Reſpicit autem redditum Priamo cadauer Hectoris Il. extr. -- *iura fidemque ſupplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκεσίας, ſanctitatem ſupplicis, nam de *fide* proprie dicta et ſupplici data h. l. agi nequit. Sed ſupplex *in fidem alicuius*, h. e. tutelam, venit; debetur itaque ei *fides*, h. e. incolumitas. -- *ſepulcro*, ad ſepulturam -- *in mea regna*, in regiam. Secutus eſt noſtrum Seneca Troad. 1103. 544-549 *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; ſed perforato corio, quo ſcutum erat inductum, ab aere reſiliret. κωφὸν βέλος dixit Homer. Il. λ, 390. --

rauco

Coniecit: rauco quod protinus aere repulsum,
Et summo clipei nequidquam vmbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitori. Illi mea tristia facta
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit et in multo labsantem sanguine nati,
Implicuitque comam laeua, dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Haec finis Priami fatorum; hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, et prolabsa videntem
Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
Auolsumque humeris caput, et sine nomine corpus.

At

rauco aere, aereo clipeo, qui percussu raucum sonitum edebat -- et, *nequicquam*, sine effectu et vulnere -- *pependit* in clipei pelle. Saepe talia apud Homerum, v. c. Il. γ, 347 sqq. -- *tristia facta*, atrocia h. l. Mox de sarcasmo ex Homero ducto: *Referes ergo haec* etc., videndus Popius ad Il. XIII, Obs. 31. 550 sqq. Seneca expressit Troad. 44 sqq. (vbi *Aeacidae* retinendum). -- *implicuit comam*, ergo cum ceteris armis v. 509 sq. galeam non sumserat -- *extulit ensem*, non, vagina extraxit, sed sustulit, intentauit. Versu 529. 530 *hasta* vtebatur Pyrrhus, cum eminus peteret Politen. 554-559 Epiphonema ad commiserationis affectum praeclare compositum; simplex tamen et obuium. Placet non minus illud de Achille apud Ouid. Met. XII, 615. 616. *sorte*, fatali necessitate abstulit. *Asiae*, magnae saltem partis Asiae minoris. v. Strab. XIII. pag. 875 A. -- *regnatorem populis*, pro populorum. -- *iacet ingens litore truncus*. Scilicet insepultum proiectum fuit Priami corpus (vel Ennii versibus notum ap. Cic. Tusc. Qu. I c. 44. Adde Senecam Troad. 54 sq.: Au-

At me tum primum ſaeuus circumſtetit horror.
Obſtupui; ſubiit cari genitoris imago,
Vt regem aequaeuum crudeli volnere vidi
Vitam exhalantem; ſubiit deſerta Creuſa,
Et direpta domus, et parui caſus Iuli.
Reſpicio, et, quae ſit me circum copia, luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, et corpora ſaltu
Ad terram miſere aut ignibus aegra dedere.

(Iamque

ſon. Epitaph. 23, quod ex noſtro adumbratum eſt): et quidem *ad litus tractum*; *et illic relictum ſine capite*, quae vnice vera interpretatio, obuia in Seruianis; vnde etiam intelligitur, ad Pacuuii tragoediam poetam reſpexiſſe; quamquam locus, qui ibidem adſcriptus fuerat, excidit. Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65 *Priamumque in litore truncum, Cui nec Troia rogus*, et Seneca ex hoc eodem loco Troad. 140 *magnoque Ioui victima caeſus Sigea premis litora truncus*. *Litus* de Troia, tamquam *litorali plaga*, accipere, durum arbitror. Quod Seruius addit, Pompeii tangere hiſtoriam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod huius loci maior ac ſuauior aliquis ſenſus eſſe debuit Romanis, qui Pompeii ſimile fatum memoria tenerent. -- *ſine nomine corpus*, ſine nota, qua agnoſci poſſet, quatenus ſine capite et vultu erat.

559 ſqq. Hic artem poetae agnoſce. Quis Aeneae in patrem, omninoque in ſuos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore exſpectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput erat, Aeneae diſceſſum, conuerteretur? Et quam accommodata haec Aeneae perſonae! et quam apta ad ſtudia noſtra animosque in virum tam eximiae pietatis convertendos? 563 *Direpta domus*, in proſa: direptio domus meae animo obiiciebatur, quaſi iam facta. Mox *copia* docte pro copiis, notant Grammatici. 565 Aeneam e turri pugnantem meminiſſe neceſſe eſt, ſupra v. 458. 460 ſqq. Incendio iam per regiam Priami ſparſo deſiliunt alii in terram, alii

[Iamque adeo ſuper vnus eram: quum limina Veſtae
Seruantem et tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida adſpicio; dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos euerſa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaum et deſerti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inuiſa ſedebat.
Exarſere ignes animo; ſubit ira cadentem
Vlciſci patriam, et ſceleratas ſumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adſpiciet, partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?

Non

alii in ignem. *corpora aegra*, quia *defeſſi* pugnando, exhauſti viribus.

567 ſqq. Sequuntur verſſ. XXII a codicum parte exulantes, quos narrant a Tucca et Varo reſectos, ſeu quia turpe ſit viro forti, manus mulieri iniicere, ſeu quia contraria his narrantur Aen. VI, 510 ſq. *Super vnus eram.* οἰώθην Homericum, vt Il. λ, 401. *Erranti*; ergo Aeneas iam de turri vel tecto regiae deſiluerat et per regiam errabat vacuam, vt ſup. v. 528. 574 *inuiſa*, abdita. Sic melius, puto. Sequentia ex Euripideis expreſſa in Oreſte v. 1132 ſqq. *Exarſere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarſit. ſubit ira*, h. e. impetus ex ira, vt vlciſcerer excidium patriae -- *ſceleratas poenas*, paullo inſolentius, pro poenas a ſcelerata ſumtas. 579-582 *coniugium*, coniugem priſtinum, -- *patres*, parentes -- *Phrygiis miniſtris*, Troianis captiuis illi in ſeruitium addictis. -- *ſudarit ſanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra ſudat*

ſanguine

Non ita. Namque, etsi nullum memorabile nomen
Feminea in poena est, nec habet victoria laudem:
Exstinxisse nefas tamen, et sumsisse merentis
Laudabor poenas; animumque explesse iuuabit
Vltricis flammae, et cineres satiasse meorum.
Talia iactabam, et furiata mente ferebar;]
Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam; qualisque videri
Coelicolis, et quanta, solet; dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, vbi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniunxne Creusa,
Ascaniusque puer? quos omnis vndique Graiae
Circum errant acies; et, ni mea cura resistat,

Iam

sanguine ap. Nonium in *sonere*: 583-587 *Non ita*, *οὐ δῆτα*. Vulgo *absit hoc! Nequaquam*. -- *nullum m. nomen*, nulla gloria -- *tamen laudabor*, quod exstinxerim. *nefas*, h. e. nefariam feminam Helenam. -- Mox duriter dictum videtur *animum explesse flammae v.*, h. e. flamma s. ira vltrice, h. e. vltione. *poenas merentes*, vt v. 576 *p. sceleratas*, a merente. 588-593 Imitatio Homeri manifesta Il. *α*, 193 sqq., vbi Minerua Achilli soli in conspectum venit eumque ab ira et impetu reuocat. Ad 592. 593 cf. ibid. v. 361. 595-600 *Nostri cura*, pietas esse videtur matri Veneri praestanda in eo, vt Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac seruet. Nisi reuerentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenae, quam ipsa tuebatur, filius iniuriam faceret. Verum sequentia ad prius illud reuocant. *adspicies*,

Iam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae,
Culpatusue Paris; diuom inclementia, diuom,
Has euertit opes, sternitque a culmine Troiam.
Adspice; namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum
Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa.
Hic, vbi disiectas moles auolsaque saxis
Saxa vides, mixtoque vndantem puluere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti

Funda-

cies, vt poeta, pro *circumspicies*. 600 *quos hauserit ensis*, vt passim poetae, v. Drakenb. ad Silium V, 524, pro confodere, transigere; ἀφύσσειν Homer., vt Il. ξ, 517: hauritur sanguis ense; hinc ipse ensis haurit, penetrat, transfigit latus. 601-603 Sententia ex Priami verbis apud Homerum petita Iliad. γ, 164. 165: adde Od. α, 347. 348; et frequens apud veteres. *Tyndaridis f. i. Lacaenae* ornate pro Helena, οὐ γάρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίη etc., v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. -- *a culmine* v. sup. 290. 604 sqq. Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus partim Homeri auspiciis Il. ε, 127, 128, vbi Minerua Diomedis visum acuit, et Il. μ, 13 sqq.: 27 sqq., vbi Neptunus et Apollo vallum Achiuorum diruunt (conf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631 - 651); partim aliorum poetarum ductu elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poetis tributa, vt ex imitatoribus patet; v. Quint. Smyrn. XIII, 415 sq. Tryphiod. 550 - 560. *nubem* int. caliginem, vt Homer. νέφος l. l. et Il. ο, 668: υ, 341. 342. Imitationes sublimis huius loci passim in recentioribus obserues: Miltono lib. XI, 411: Tasso (*Cant.* XVIII *Stanza* 93). 606. 607 *Tu ne qua p. Iussa time:* propter illa, quae v. 619 sqq. subiunget. Mox *vndantem* pulchre, v. VIII, 257. 610 Vid. Iliad. μ, 27 sqq.

612-

Fundamenta quatit, totamque ab sedibus vrbem
Eruit. Hic Iuno Scaeas saeuissima portas
Prima tenet, sociumque furens a nauibus agmen
Ferro adcincta vocat.
Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeua.
Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit; ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam.
Dixerat; et spissis noctis se condidit vmbris.
Adparent dirae facies, inimicaque Troiae
Numina magna deum.

Tum

612 - 614 Iuno -- *prima* quippe in vrbis ingressu -- *socium agmen*, Achiuos, -- *vocat*, vt apud Homerum Neptunus Il. ν, 83 sqq. et Apollo apud eund. Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V Theb. 281.

615.616 Pallas insidet arci Pergamo, vt ap. Homerum Apollo Il. ε, 460, sed ibi ad tuendum, h. l. ad euertendum. *Gorgone*, aegide. At *nimbus*, qui de obscura fere vel atra nube dicitur, h. l. de candida et lucida nube accipiendus esse videtur, nam *effulget* nimbo dea; quod alibi non facile occurrit; nisi vnum locum inf. IX, 110 111 huc trahas: *Hic primum noua lux oculis affulsit, et ingens Visus ab aurora coelum transcurrere nimbus.* De nimbo capita deorum ambiente in poeta nostro cogitare non licet. Nec placet *effulgens nimbo*, e nube obscura, vel in nube, et effulgens Gorgone: duplici acceptione. Mox malim *effulgens et saeua* iungere, h. e. saeuiens aegide, vibrans aegidem. 618 *In Dardana arma*, aduersus Troianos pugnantes. 619 *Eripe* pro *fugam rape*, raptim capesse, accelera, ex his. Vulgare: *eripere fuga se* ex malis. Nunc *eripere ipsam fugam* ex malis. *labori*, pugnae, discede

Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia:
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum
Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa vsque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat;
Volneribus donec paullatim euicta supremum
Congemuit, traxitque iugis auolsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
Expedior; dant tela locum, flammaeque recedunt.

Atque, vbi iam patriae peruentum ad limina sedis,
Antiquasque domos: genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aeui

Sanguis,

discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. cf. 634.

626-631 Similia ex Homero et Apollonio loca laudant Macrob. V, 11 et alii, sed ad occisos, non ad vrbis excidium, instituta, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda. Expende singula -- *traxitque iugis auolsa ruinam*, plus quam *duxit*, *fecit*; et haec pro *euellitur arbor*, *proruit*. Supplendum autem *Visa Troia verti*, euerti, *ac ruinam trahere*, *veluti* ornus -- *traxit ruinam*. 632. 633 *Descendo* de arce; non de turri; nam hoc iam factum v. 570. 588 -- *expedior*, liberum iter habeo inter hostium tela et flammas; vt contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via* ipsa *expediri*, *expeditum iter* dicitur. -- *ducente deo*, ex gr. ἡ θεός, saepe exquisite pro dea: nisi malis esse absolute τὸ θεῖον, vt saepe fit. -- *dant tela locum*. conf. Aen. VI, 110. 111.

634 Noua obiicitur in summo discrimine difficultas ab ipso parente. 638-640 *Exsilium pati*, praeclare de patria relinquenda. Negat se esse

Troia

Sanguis, ait, ſolidaeque ſuo ſtant robore vires;
Vos agitate fugam.
Me ſi coelicolae voluiſſent ducere vitam,
Has mihi ſeruaſſent ſedes. Satis vna ſuperque
Vidimus excidia, et captae ſuperauimus vrbi.
Sic o, ſic poſitum adfati diſcedite corpus.
Ipſe manu mortem inueniam. Miſerebitur hoſtis,
Exuuiasque petet. Facilis iactura ſepulcri.
Iam pridem inuiſus diuis, et inutilis, annos
Demoror: ex quo me diuom pater atque hominum rex
Fulminis adflauit ventis, et contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixusque manebat.

Nos

Troia diſceſſurum. *integer aeui ſanguis*, h. e. integri aeui, iuuentae, adeoque pro iuuenilis vigor. Mox *agitare fugam* proprie eſt, de fuga deliberare. 642 *Satis ſuperque vna excidia vidimus*, exquiſite; ſatis ſuperque eſt, quod ſemel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et vrbi captae ſuperuixi, ne bis idem experiar. 644 *Sic poſitum corpus*, pro me, κείμενον, quaſi iam funus, *adfati*, extremum illud Vale! Vale! conf. ad Tibull. III, 2, 15. 645 *manu*, non mea; cum imbellis ſenex ſit, ſed hoſtis, *miſerebitur hoſtis*, vt, vel miſeratione motus, me ſupplicantem, vt vita liberet me, occidat; ſaltem propter exuuias occidet me. cf. inf. IX, 495: X, 676. -- Cadauer inſepultum abiici, quod aliis tam horrendum, mihi graue non eſt. 647 - 649 Fundus fabulae in Hymno in Venerem v. 287 - 289: afflatus fulmine et ſecundum alios excaecatus, iuxta noſtrum tantum debilitatus membrisque captus, Anchiſes, quod conſuetudinem cum Venere euulgarat. -- *annos demoror*, quaſi feſtinantes diu viuendo detineo. Dictum alias *morari mortem, fata, Orcum, animam*. -- *fulminis adflauit ventis*, fulmine; quandoquidem aer fulminis iactu impulſus et rarefactus intercludit ſpiritum; re ad ſenſum vulgi obuia;

Nos contra effuſi lacrimis, coniunxque Creuſa,
Aſcaniusque, omnisque domus, ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoque vrguenti incumbere, vellet.
Abnegat, inceptoque et ſedibus haeret in isdem.
Rurſus in arma feror, mortemque miſerrimus opto.
Nam quod conſilium aut quae iam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta ſuperis placet vrbe relinqui;
Et ſedet hoc animo, perituraeque addere Troiae
Teque tuosque iuuat: patet iſti ianua leto,
Iamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras,
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis,
Eripis, vt mediis hoſtem in penetralibus, vtque
Aſcanium, patremque meum, iuxtaque Creuſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine, cernam?

Arma,

obuia; etſi ſubtilius de ea phyſici tradunt; alias: *aura fulminis*; vnde ipſum *adflare* ductum. 651 - 654 Lugubris ſane et miſeranda rerum facies, ſi ſingula cogites. *Nos contra* orare non deſiſtimus *effuſi lacrimis*, exquiſite pro *in lacrimas*, -- *ne vertere ſ.*, h. l. euertere, perdere, *fatoque vrgenti incumbere*, inſtantem perniciem accelerare vellet. Simile eſt, vt: *currentem incitare, praecipitantem impellere.* 657 ſqq. Ad patrem Anchiſen conuerſus haec dicit. Affectus nota impetum pulchre expreſſum abruptis etiam ſententiis -- *tantum nefas*, vt ſuaderet rem tam nefariam. 661 *patet iſti ianua leto*, ad talem mortem ab hoſte accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. 662. 663 Refellit iſta v. 645. 646 *miſerebitur hoſtis* etc. *multo de ſanguine*, cum dilectu poſitum epitheton, quem effudit ſine omni ſenſis miſeratione: -- et 663 reſpicit v. 529

Arma, viri, ferte arma; vocat lux vltima victos.
Reddite me Danais; finite instaurata reuisam
Praelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.
  Hinc ferro adcingor rursus, clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem conplexa pedes in limine coniunx
Haerebat, paruumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui paruus Iulus,
Cui pater, et coniunx quondam tua dicta relinquor?
  Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, maestorumque ora parentum,
Ecce leuis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

Nos

v. 529 sqq. 668 ***Arma, viri,*** -- sc. quae ingressus domum deposuerat. ***vocat lux vltima victos***, quanto potentius quam: manet nos mors; moriendum est! vt et Seru. Mox 670 ***nunquam*** pro non, vt Ecl. III, 49. Sententiam grauius extulit Homer. Il. χ, 304. 305.

671 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt iam viri docti: v. Il. ζ, 394 etc.: 399 sqq.; vti noster Val. Flacco in Aesone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit. ***manum insertabam clipeo***, loro et amento clipei vel ansae. cf. sup. 393. ***tendebat*** doctius quam ***ostendebat***, et ***patri*** quam ***mihi***. 678 ***Coniux quondam tua dicta***, h. e. quae eram. Non argutandum; vt notum illud: καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. ***cui relinquor*** inf. IV, 323 ***cui me moribundam deseris, hospes?***

680-684 Ornate singula. cf. imitationem Val. Flacci I, 570 sqq. Flamma e capite micans ostenti et praesagii

regiae

Nos pauidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et ſanctos reſtinguere fontibus ignes.
At pater Anchiſes oculos ad ſidera laetus
Extulit; et coelo palmas cum voce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus ſi flecteris vllis,
Adſpice nos; hoc tantum; et, ſi pietate meremur,
Da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.
Vix ea fatus erat ſenior: ſubitoque fragore
Intonuit laeuum, et de coelo lapſa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, ſumma ſuper labentem culmina tecti,
Cernimus Idaea claram ſe condere ſilua,
Signantemque vias; tum longo limite ſulcus
Dat lucem, et late circum loca ſulfure fumant.

Hic

regiae dignitatis genus vel ex narratione de Seruio Tullio notum. Cf. inf. VII, 73 ſqq. Doctus autem Anchiſes auguralis ſcientiae Veneris munere. Vide Ennii et Naeuii loca apud Probum in Ecl. VI; conf. Fragm. Enn. p. 11. 12. -- *apex*, flamma in apicem acuminata, viſus is eſt *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; vt Ouid. Faſt. VI, 636 -- *inque coma Flammeus arſit apex.* Hanc rationem damnare equidem nolim et ſic *leuis* bene de flamma. Burm. tamen cum Seru. *apex* proprie dictum accipit, ſc. de pileo Phrygio, qui, vt pueri, eſſe debuerit *leuis.* -- *flamma viſa lambere tactu*, contactu: nam ea lectio praeſtat; *tractus* flammae per longum ſpatium ductae alienum ab h. l. eſt. *fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua. 690 *Adſpice nos*, pro vulgari *reſpice. hoc tantum*, ſc. plura a te non peto. -- *haec omina firma* ſecundum auguralem diſciplinam. cf. h. l. Seru. Hoc ſtatim fit, dum laeuum tonat. conf. Odyſſ. υ, 97 ſqq.

693 - 698 Stella cadens (ſup. Georg. I, 365 ſqq. cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38) laetum auſpicium h. l. fugae ſuſcipiendae. Reſpe-

Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat.
Iam iam nulla mora est. Sequor, et, qua ducitis, adsum.
Di patrii, seruate domum, seruate nepotem:
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille; et iam per moenia clarior ignis
Auditur, propiusque aestus incendia voluunt.
Ergo age, care pater, ceruici inponere nostrae;
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit;
Quo res cumque cadent, vnum et commune periclum,
Vna

xisse videtur poeta Homerum Il. δ, 75 sqq. et Apoll. IV, 294 sqq. Mirum tamen, quod h. l. cum tonitru coniuncta est et cum sulfureo halitu. Nec tamen de fulmine accipi *stella* potest; nec bene ad Luciferum, Veneris stellam, Aeneae conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Totam augurii rationem per partes explicat Seruius; malim rem ad physicas rationes reuocatam. 699-704 *victus*, expugnata tandem voluntate, -- *se tollit ad auras* pro simplici: e strato se attollit, surgit. -- *affatur deos*, precatur -- *vestroque in numine Troia est* dubiam admodum interpretationem habet, et insolens est: *in numine esse.* Cum haec verba coniuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium*, poeta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significatu esse dictum, h. e. pro *augurio, omine*; vt inf. VII, 119. Simplicissima itaque ratio forte haec est: Troia haec, quam ego deserere, cui ego superstes esse, nolui,(sup. 637) non amplius mihi Troia est: *in vestro numine*, in vestro hoc augurio, *Troia est*, h. e. Troia mihi erit, quocunque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, vt nouum Troiae ortum ostendi sibi Anchises putet, multo argutius esse videtur, quasi sit: *Troia est in v. n.*, h. e. Troia altera promittitur hoc omine, vt III, 86 *Serua altera Troiae Pergama.* 705 *Clarior ignis* h. l. clarior strepitus

Vna salus ambobus erit. Mihi paruus Iulus
Sit comes, et longe seruet vestigia coniunx.
Vos famuli, quae dicam, animis aduertite vestris.
Est vrbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos seruata per annos.
Hanc ex diuerso sedem veniemus in vnam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello e tanto digressum et caede recenti,
Adtrectare nefas; donec me flumine viuo
Abluero.
Haec fatus, latos humeros subiectaque colla
Veste super, fuluique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextrae se paruus Iulus
Implicuit, sequiturque patrem non passibus aequis;
Pone subit coniunx. Ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela,

tus ignis, *propiusque aestus*, h. e. calorem, *incendia voluunt*, ornatissime, pro flamma, incendium, propius adserpit. 711 *Longe seruet vestigia*, h. e. obseruet gressus meos; e longinquo autem, ne, si multi vna exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diuersas vias dimisit. 714 *Deserta Ceres* exquisite dicta, cuius templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore. -- *ex diuerso*, ex diuersis partibus ac viis, quibus dimittuntur. 717 Vid. sup. II, 293. 721-723 Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Il. κ, 326 sqq., vbi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subiecta, h. e. collum, quod subiicio, submitto oneri imposito. 726-729 Suauiter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953. 954. *glomerati ex agmine* (v. sup. 414) doctior ratio; quamuis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus

Tela, neque aduerſo glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae; ſonus excitat omnis
Suſpenſum, et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
Euaſiſſe vicem: ſubito quum creber ad auris
Viſus adeſſe pedum ſonitus; genitorque per vmbram
Proſpiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
Ardentis clipeos atque aera micantia cerno.
Hic mihi neſcio quod trepido male numen amicum
Confuſam eripuit mentem. Namque auia curſu
Dum ſequor, et nota excedo regione viarum:
Heu! miſero coniunx fatone erepta Creuſa
Subſtitit, errauitne via, ſeu laſſa reſedit,
Incertum; nec poſt oculis eſt reddita noſtris;

Nec

tamen copiis erant. 730-734 *Portis.* Eſt porta ab hoſte auerſa, verſus Idam ducens et partes auſtrales, vnde litus paullo remotius peti poterat et in eo Antandrus III, 6. *omnem vicem,* fortunam, periculum. -- *adeſſe ad aures* dictum poteſt videri pro accedere, vel accidere ad aures. Poeticae tamen dictioni conuenientius iungere: *creber ad aures* ſonitus, qui crebro, clarius clariusque, auditur. -- *proſpiciens,* quippe in humeros filii ſublatus. Non ad metum referendum. -- *ardentes clipeos,* relucente flamma, quippe aereos. 735-740 *numen male amicum,* inimicum, infeſtum, δαίμων τις κακός. -- *mentem confuſam eripuit:* duo iunxit, quae fere ſigillatim poni ſolent. *eripere mentem:* ἐξελέσθαι φρένας; *mens confuſa,* perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο; vtrumque Homericum. -- *nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. Tum pro *via* poni poſſunt *loca, partes, regiones,* per quas viae patent; hinc *regio viarum* poetis ducta. 738 *fato erepta, ſubſtititne, errauitne via.* Non enim dubitat fato eſſe ſublatam; cf. inf. 777. Ita Seruius,

Nec prius amiſſam reſpexi, animumue reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris ſedemque ſacratam
Venimus. Hic demum conlectis omnibus vna
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incuſaui amens hominumque deorumque?
Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe?
Aſcanium, Anchiſenque patrem, Teucrosque Penates
Conmendo ſociis, et curua valle recondo;
Ipſe vrbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat caſus renouare omnis, omnemque reuerti
Per Troiam, et rurſus caput obiectare periclis.
Principio muros obſcuraque limina portae,
Qua greſſum extuleram, repeto; et veſtigia retro
Obſeruata ſequor per noctem, et lumine luſtro.
Horror vbique animos, ſimul ipſa ſilentia terrent.
Inde domum, ſi forte pedem, ſi forte tuliſſet,
Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento
Voluitur; exſuperant flammae; furit aeſtus ad auras.
Procedo, et Priami ſedes arcemque reuiſo.
Et iam porticibus vacuis Iunonis aſylo
Cuſtodes lecti Phoenix et dirus Vlixes

Praedam

Seruius, non male puto. Melius tamen: *coniux erepta Creuſa fatone ſubſtitit an errauit de via an laſſa reſedit.* 742 *tumulum, antiquae Cereris, ſedem,* collis, in quo antiqua Cereris erat aedes, ſup. 713. 750-755 *Stat,* decretum eſt apud me, vt ſaepe. -- *obſcura limina portae,* porta per noctem obſcuram oculos fallens, ſup. v. 725 *per opaca locorum.* -- *lumine luſtro* ſimpl. circumſpicio. 755 *horror noctis* vbique terret me. 761-766 *Porticibus vacuis.* cf. ſup. 528. *Iunonis aſylo,*

pro

Praedam adferuabant. Huc vndique Troia gaza
Incenfis erepta adytis, menfaeque deorum,
Crateresque auro folidi, captiuaque veftis
Congeritur. Pueri et pauidae longo ordine matres
Stant circum.
Aufus quin etiam voces iactare per vmbram,
Inpleui clamore vias, maeftusque Creufam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quaerenti, et tectis vrbis fine fine furenti,
Infelix fimulacrum atque ipfius vmbra Creufae
Vifa mihi ante oculos, et nota maior imago.
Obftupui, fteteruntque comae, et vox faucibus haefit.
Tum fic adfari, et curas his demere dictis:
Quid tantum infano iuuat indulgere dolori,
O dulcis coniunx? non haec fine numine diuom
Eueniunt. Nec te hinc comitem afportare Creufam
Fas aut ille finit fuperi regnator Olympi.
Longa tibi exfilia, et vaftum maris aequor arandum.

Et

pro templo, quod in arce fuit. cf. fup. ad 567. Eurip. Troad. 32 fimpl. *ὑπὸ στέγαις παῖδ'*. -- *pueri et matres* captiuae abducendae. Expreffum miferabile hoc captiuorum agmen in Tabula Iliaca n. 111 et in Polygnoti pictura ap. Paufan. X, 25. 26. cf. inf. III, 323: Ouid. Met. XIII, 412 fqq. 771. 772 *tectis vrbis*, intra vrbis moenia. -- *fimulacrum*, *εἴδωλον*, *infelix*, infeliciter amiffae Creufae. -- *nota maior i.*, h. e. priftina; igitur iam dea facta. Nota veterum opinio. Imitatione noftri Hylas Herculi per fomnum obiectus ap. Val. Fl. IV, 18 fqq. - 43. 774 Ex Il. ω, 358-360. 777 Il. ε, 185 Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται. Et fimilia alibi. 779 *Fas*, fatum, feu voluntas deorum. 780-784 *exfilia* pro *exfilium*,

et

Et terram Hesperiam venies: vbi Lydius, arua
Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.
Illic res laetae, regnumque, et regia coniunx
Parta tibi; lacrimas dilectae pelle Creusae.
Non ego Myrmidonum sedes Dolopumue superbas
Adspiciam, aut Graiis seruitum matribus ibo,
Dardanis, et diuae Veneris nurus:
Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serua communis amorem.
Haec vbi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra conprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumta nocte reuiso.

Atque

et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adiuncta notione, quod extra patriam sit, et ex *arandum* adsumendum verbum latius: *obeunda*, vt iam Seru. -- *Lydius Thybris* pro Etruscus, ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductae. -- *arua virum* signate exemplo Graeci ἀνδρῶν. -- *leni fluit agmine.* Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V *Quod per amoenam vrbem leni fluit agmine flumen*, apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et nostri imitatorem Stat. I Theb. 356. -- *lacrimas Creusae*, propter C., vt alia. 785-789 Praeclari versus; metuere autem debuit, ne illa in hostium manus incidisset et captiua abduceretur. *sedes superbas*, regiam superborum dominorum. 788 Magna deum Mater, Cybele. 789 plenus affectus versus. Compara praeclarum locum Propertii IV extr. 73. 74 et Eurip. Alcest. 378. 792-794 Iidem versus redeunt infra VI, 700-703, ducti ex Homero Od. λ, 205-207. Vnde petierunt

et

Atque hic ingentem comitum adfluxiſſe nouorum
Inuenio admirans numerum; matresque, viroſque,
Conlectam exſilio pubem, miſerabile volgus.
Vndique conuenere, animis opibusque parati;
In quascumque velim pelago deducere terras.
Iamque iugis ſummae ſurgebat Lucifer Idae,
Ducebatque diem; Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum; nec ſpes opis vlla dabatur.
Ceſſi, et ſublato montem genitore petiui.

et alii. cf. ſup. Ge. IV, 500. 798 *Collectam exſilio*, ad fugam. Mox *opes*, fortunas int., ad naues faciendas, inſtruendas, et ſic porro. 801 Noto poetarum more ſidera de montibus oriuntur et occidunt: re ab oculorum ſenſu petita. Ida autem mons Troiae imminens. 802 - 804 *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriae ferendi, vt Seru. Igitur diſceſſi. -- *montem*, int. Idaei iugi partem. cf. IX, 80.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER TERTIVS

ARGVMENTVM

Euersa Troia, Aeneas collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti nauium classe, primum in Thraciam defertur: vbi, cum futurae vrbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit 1—77. *Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suae matrem, hoc est, primam originis suae terram repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, Cretam contendit* — 120. *Verum, cum ibi quoque, positis iam moenibus, grauissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relicta Creta, Italiam petit* — 192. *Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur* — 269. *Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat* — 290. *Inde Corcyram praeteruectus, Epirum tenet: quae id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit* — 505. *Aeneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praeteruectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Vlysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde ancoras soluit* — 681: *memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circumuectus, tandem Drepanum aduehitur, vbi Anchises, tum senio tum longae nauigationis iactatione*

tione fatigatus, fatis concedit — 713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Aeolo subita tempestate in Africam eiicitur: quam partem libro primo exsequitur.

Postquam res Asiae Priamique euertere gentem
Inmeritam visum superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia;
Diuersa exsilia et desertas quaerere terras
Auguriis agimur diuom, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae;
Incerti, quo fata ferant, vbi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas;
Et

Rerum varietate et doctrinae copia hic liber ceteris facile praestat, totus ille ad Odysseae exemplum conscriptus. coni. in primis Cluuer. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suauitate sua detinet, non tam id facit, quod liber secundus grauissimi argumenti, nam de Troiae excidio agit, antecedit, et Didonis amores suauissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, in primis quae ad mythos veteres et geographiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quae poeta leuiter tantum attigit et perstrinxit, intelligere velit.

1 - 3 Splendidum exordium, pro: Postquam Troia in hunc modum fuerat euersa. -- *res Asiae*, regnum Asiae, v. sup. ad II, 556. 4 - 8 *Diuersa exsilia, desertae terrae*, ad miserationem satis grauiter, pro terris nouis ac *diuersis*, longinquis, inhabitandis. -- *Auguriis diuum* sup. II, 691 sq., nisi addere malis prodigium flammae v. 682 et Creusae monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici, et in adiecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, saltem serioribus temporibus, vrbem Antandrum, nauale, ad Idaei montis radices. Nihil igitur mirum, si poeta naues Aeneae in tam nobili et commodo loco aedificatas tradit. 8 *Vix prima i. aestas* s. aestatis prima pars, h. e. ver.

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat:
Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo
Et campos, vbi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.
Terra procul vastis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
Hospi-

ver. 9 *Fatis*, propter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5 dictum. 10-12 Notabilis est Seruii nota: *Amat poeta, quae legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Naeuius enim inducit vxores Aeneae et Anchisae, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis:* Amborum vxores noctu Troia exibant, Capitibus opertis, flentes ambae, abeuntes Lacrimis cum multis. *Hoc iste Aeneam eodem in tempore eiusdem rei caussa inducit fecisse, cum dicit:* Litora cum p. -- relinquo. Vnde haec depromta sint, docet Vossius in not. ad Naeuii fragm. p. 76 sq. -- *Et campos, vbi T. f.*, pathos in breuitate iam Macrob. miratus est V, 1. *cum sociis* v. sup. II, 796. -- *Penatibus et magnis dis:* hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Aeneas secum Troia abstulisse memoretur. Explicatiue igitur alterum adiectum. Inf. v. 148 *Effigies sacrae* diuum *Phrygiique* Penates. Nisi ita distinguere placet: *Penatibus et, magnis dis*; vt per interpretationem aliquid fere inferri solet. Sed, durum hoc esse, negari nequit.

13-18 Primum Thraciam vniuerse designat, *Terra Mauortia* (nam Thraciam Marti sedem tribui iam ab Homero, notum est, et cf. inf. 35) *vastis campis -- Thraces arant* (natum forte ex primis Hecubae Euripideae verss. 8. 9) *acri*, saeuo, *quondam regnata Lycurgo*, noto e fabulis de Baccho, v. Homer. Iliad. ζ, 130 sqq. *regnata* passiue, vt et alibi. Mox, dum *hospitium antiquum Troiae* memorat, regem Thracum hospitii iure cum Priamo iunctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam declarationem eius hospitii, esse puto; debuerunt

Hospitium antiquum Troiae, sociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curuo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis;
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionaeae matri diuisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum; superoque nitentem
Coelicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo

Virgulta,

buerunt enim hospites eosdem deos tutelares, saltem Iouem hospitii praesidem, habere. Regem hunc Thraciae sequentia v. 49 declarant esse Polymnestorem. Iam hunc Chersonesum Thracicam tenuisse fabula vulgo narrabat; quod in primis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8 et al. Sed Virgilius, dum ad Hebri ostia vrbem ab Aenea, qui adeo in iis locis esse debuit, conditam memorare necesse haberet, narrationem fabula a vicina regione petita ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Hebrum vsque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* *fatis iniquis* siue propter ea, quae sequuntur, fatis sinistra, siue quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quaerere coegerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. *Aenus*, inquit, *qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, ad Ausoniam veterem ductu numinum properauit Aeneas.*

19 Portentum sanguinis e myrtis in Polydori tumulo manantis. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victima Ioui ferenda. 22-25 Ornata oratio. Sentis, si in vulgarem transferas: *in cuius vertice cornus et myrtus stabant, Cum inde frondes coronandae arae peterem.* -- Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat proiectus, vt ex v. 62 sq. appareat, et cf. 45. 46. In mare proiectum corpus in litus fluctu eiicitur apud Eurip. Hecuba v. 26, 697 sqq., quem

Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Adcessi; viridemque ab humo conuellere siluam
Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras:
Horrendum, et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum conuellere vimen
Insequor, et caussas penitus tentare latentis;
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa mouens animo, Nymphas venerabar agrestis,
Gra-

quem sequi maluit Ouid. Met. XIII, 437 sqq., vbi pleraque ex Euripide expressa. -- *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; vti omnia prominentia *horrere* dicuntur. -- *hastilia* pro virgis myrti, vnde hastas et iacula faciebant veteres; quod iam vidimus Ge. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Iaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. -- Myrtus autem bene in litorali plaga. Ge. II, 112 *Litora myrtetis laetissima.* -- *tegerem:* tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis; conf. sup. II, 248. 249: myrtea serta h. l. in sacris Veneris. 28 *Huic a. l. s. guttae* ornate, pro ex ea manant guttae sanguineae, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant,* quanto ornatius, quam: cadunt in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Ceterum fabula, quam Virgilius et ipsam, vt tot alia, a poetis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus succisis guttas sanguinis manare legissent. cf. Seru. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter vsi sunt. 34-38 Valde

Gradiuumque patrem, Geticis qui praeſidet aruis,
Rite ſecundarent viſus, omenque leuarent.
Tertia ſed poſtquam maiore haſtilia niſu
Adgredior; genibusque aduerſae obluctor arenae:
(Eloquar, an ſileam?) gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
Quid miſerum, Aenea, laceras? iam parce ſepulto;
Parce pias ſcelerare manus. Non me tibi Troia
Externum tulit; aut cruor hic de ſtipite manat.
Heu! fuge crudelis terras, fuge litus auarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, et iaculis increuit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntque comae, et vox faucibus haeſit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi: quum iam diffideret armis

Darda-

38 Valde animo aeſtuans ſuper prodigii cauſſis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, vt malum omen auertant. *viſus* pro viſum, h. e. oſtentum, portentum, quod *ſecundum*, felix, eſſe, et *leuari*, in bonum conuerti, vult. Mox *obluctor*, ἀντιβαίνω, aut ἀντερείδω. 41-43 *Iam* tandem *parce* ſ. *parce ſcelerare*, h. e. noli, vt ap. Horat. et al. *ſepultum* h. l. fortuita obrutum terra. conf. ad v. 22 -- *me tibi non externum Troia tulit*, protulit, genuit, h. e. Troianus ſum. 45. 46 *Seges telorum increuit iaculis acutis*, h. e. tela, vt emiſſa erant in me, in hoc tumulo excreuerunt in arbores, vnde iacula petuntur. (Igitur iaculis fuit confoſſus; conf. Auſon. Epitaph. XIX; aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro conciſum dixit). 47 *Preſſus formidine*, puta poſitum pro vulgari: *oppreſſus*.

49 conf. Eurip. Hecubam pr., quam ſequitur Virgilius.

Dardaniae, cingique vrbem obſidione videret.
Ille, vt opes fractae Teucrum, et Fortuna receſſit,
Res Agamemnonias victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, et auro
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri ſacra fames! Poſtquam pauor oſſa reliquit:
Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
Monſtra deum refero, et, quae ſit ſententia, poſco.
Omnibus idem animus ſcelerata excedere terra;
Linqui pollutum hoſpitium, et dare claſſibus auſtros.
Ergo inſtauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus; ſtant Manibus arae,

Caeru-

lius. 54 Rem et cauſſam Agamemnonis potiorem factam; partes Agamemnonis. 55 *Fas omne abrumpit*, rumpit, paullo audacius dictum videtur, diuina humanaque iura infringit, violat. Mox *quid non -- cogis* pro *ad quid*. Sed praepoſitio eleganter omittitur. 61 *Dare claſſibus auſtros* non eſt hypallage, ſed, vt vulgo *nauis vento tradi* dicitur, ſic exquiſitiore ratione *naui ventus*, vt vela ventis pandantur et ſic porro. 62 ſqq. Locus de inferiis claſſicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *Inſtauramus funus*, religioſo vocabulo, pro facimus. -- *tumulo*, vt tumulus fieret. Ante erat humus temere aggeſta v. 22. -- *ſtant M. arae*, doctius, quam: ara ſtatuitur. *caeruleae* vittae ſunt nigrae. *moeſtae vittis*, moeſtitiam declarantes, exquiſite, cum *ornatae*, *velatae*, dicere deberet. -- *cupreſſinis* frondibus coronatur h. l. ara. Matronae Troianae ſolutis crinibus circumſtantes tumulum plangunt et lamentantur. conf. XI, 35. -- *inferimus*, ἐπιφέρομεν χοάς. *cymbia lactis* cf. Ecl. V, 67. *ſanguinis*, victima caeſa, conf. inf. V, 77 ſq. *animamque ſ. voce ciemus*, h. e. vocamus, vt ap. Homer. v. c. Odyſſ. ι, 65. 66. inf. VI, 374. 379. conf. ad Tibull. III, 2, 15. Ter acclamatum: Vale, Haue.

69-72

Caeruleis maeſtae vittis atraque cupreſſo;
Et circum Iliades crinem de more ſolutae.
Inferimus tepido ſpumantia cymbia lacte,
Sanguinis et ſacri pateras; animamque ſepulcro
Condimus, et magna ſupremum voce ciemus.
Inde, vbi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auſter in altum,
Deducunt ſocii nauis, et litora conplent.
Prouehimur portu; terraeque vrbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus
Nereidum matri et Neptuno Aegaeo:
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Gyaro celſa Myconoque reuinxit,
Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.

Huc

69 - 72 Ornati verſus. Cum primum ineunte vere mare eſſet patefactum, iterum naues conſcendimus. *auſter* non proprie; nam ex Thracia euectis is non poteſt eſſe ſecundus ventus (etiam ap. Homerum ἄνεμον βορέην Vlyſſi ex Thracia ſolventi mittit Iupiter Od. ι, 67), ſed h. l. pro vento omnino. -- *Venti dant maria placata,* quatenus ipſi ſunt placidi. 73-77 Delus olim mari vaga tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, conſedit, ἐστήρικται, fixa eſt, nihil amplius. *mari medio* ſeu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino; adde Callim. in D. 300, Steph. Byz. in Δῆλος ibique Intpp.: ſeu ſimpliciter, in alto; modo loquendi Homerico Odyſſ. δ, 844, vt mox de Creta v. 104. *Nereidum matri,* Doridi, et *Neptuno* (*Aegaeo* dicto, quod eius ſedem in Aegaeo mari poetarum narratio conſecrauit, vt vel ex Homero notum). Iis *gratiſſima* Delus, quippe ex antiquiſſimorum poetarum fide iis ab initio ſacra; mox Latonae. *pius,* gratus erga inſulam, φίλην τιθήνην, in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens,* vox iam

Naeuio

Huc feror; haec fessos tuto placidissima portu
Adcipit. Egressi veneramur Apollinis vrbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos,
Vittis et sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit; veterem Anchisen adgnoscit amicum.
Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto.
Da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis,
Et genus, et mansuram vrbem. Serua altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
Quem sequimur? quoue ire iubes? vbi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.
Vix

Naeuio aliisque poetis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob. VI, 5. -- *oras et l. c. Errantem* illustrant illa ap. Callimach. l. c. v. 41 sqq. Myconus *celsa*, vt omnis insula; mari enim eminet. 80 De *Anio* conf. saltem Ouid. Met. XIII, 640 sq. 82 Ex antiqua fabula repetendum, cuius vestigia seruauit Seruius? *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salaminam peteret, comes Priamo; vnde et agnoscitur,* sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ou. l. l. 83 *Iungimus hospitio dextras,* hospitii pristini iure, propter hospitium, quod iam inter Anchisen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84-89 Notabili cum breuitate significat poeta, Aeneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius euoluere Virgilii verba videtur Ouid. Met. XIII, 633-637. *Templa saxo structa vetusto,* quis dubitet esse *vetustum templum!* Argutatur tamen in hoc Macrob. III Sat. 6. -- *Da,* indica. *data fata* sup. I, 382. -- *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam, Seruius exponit. conf. inf. VI, 872: Ecl. VII, 31. -- *Thymbraeum* h. l. appellat nulla alia quam poetica ratione; etsi aliter Grammatici. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. Ge. IV, 323. v. Strab. XIII p. 598 A. B. Et *genus* inter

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei; totusque moueri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbere laeto

Adcipiet

inter cetera: *domum, moenia, vrbem*; aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua noua posteritas originem ducat. Respondet igitur τῷ *domus*, quae sine certa sede esse potest nulla. -- *reliquias Danaum*, qui Achiuorum vim effugerunt. cf. sup. I, 30. -- *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achiuorum parantis Iliad. ω, 310 sqq. *Pater* h. l. Apollo; vt omnino maiores dii. -- *animis illabere nostris*. Proprie Phoebus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, eius animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, φράζει. *augurium* vero h. l. pro oraculo, vt etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in nouis sedibus quaerendis. cf. de Batto locum apud Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90-93 Sollemne scilicet hoc, vt numinis sortem edituri praesentia declaretur, quam tota rerum natura sentit. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. -- *omnia* deinde per singula redduntur: *liminaque laurusque*. -- *Mons circum*, Cynthus. Nam templum in campo situm. *cortina*, ὅλμος, operculum tripodis, *mugit*, vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar haec fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *adytis reclusis*, ipso templi penetrali per motum terrae patefacto. 93 *Submissi petimus terram*, exquisite, prouoluimur; Lucretiano loquendi more. 94-98 Oraculum Italiam, vnde Dardanus originem habere ferebatur, respicit. v. inf. 163. *duri*, labores tot experti, πολυτλήμονες. *vber* pro vbertate ex οὖθαρ ἀρούρης, etiam alibi v. c. I, 531 et h. l. pro ipso solo. Versus

97. 98

Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nafcentur ab illis.
Haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia; et cuncti, quae fint ea moenia, quaerunt,
Quo Phoebus vocet errantis, iubeatque reuerti.
Tum genitor, veterum voluens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et fpes difcite veftras:
Creta Iouis magni medio iacet infula ponto;
Mons Idaeus vbi, et gentis cunabula noftrae.
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna:
Maximus vnde pater, fi rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum eft aduectus ad oras,
Optauitque locum regno. Nondum Ilium et arces
Pergameae fteterant; habitabant vallibus imis.

Hinc

97. 98 nobiliffimi illi Homerici funt Il. *υ*, 307. 308 *Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένοιντο*, ex Neptuni perfona. Memorabile eft, quod h. l. Seruius habet: *Orpheo* hunc Homericum verfum alterum *effe fublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei* fc. fumfit. Male quidem, fatis tamen probabiliter fortem acceptam interpretatur Anchifes. Nam Teucri natales ex Creta fuerant traditi. 102 *Voluens*, reuolvens animo veteres hiftorias. 103 Comparant illud Odyff. *β*, 229 *Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω.* 104 Expreffus locus ex Od. *τ*, 172 fqq. *cunabula*, origines vulgo; quae communes fuere inter Cretam et Troiam. 106 *Centum vrbes*, *ἑκατόμπολις* Il. *β*, 649. Res nota. vid. Meurf. de Creta I, 5. 108 Ad promontorium igitur Rhoeteum efcendit Teucer, fiue ex antiqua narratione, fiue vt poetice pro Troiano litore omnino fit dictum. 109. 110 Ex Il. *υ*, 216 - 218 Dardanus *Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων·*

Hinc mater cultrix Cybelae, Corybantiaque aera,
Idaeumque nemus; hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominae subiere leones.
Ergo agite, et, diuom ducunt qua iussa, sequamur;
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus.
Nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
NigramHiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis

Ido-

Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης (hoc est, *habitabant vallibus imis* ad Idae radices). conf. Strabonem XIII, p. 592 de illo loco Hom. disputantem. *optauit* v. ad I, 425. 111 - 113 Ex Creta traducta in Troadem (nunc, tamquam Phrygiae partem) sacra Cybeles, declarata ea per partes: *Mater* deum, quae *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiae, *Cybelen* dictum, *Corybantum saltationes*, cum *cymbalis*; *nemus montis Idae*, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idaea, (haec sunt *fida silentia sacris*; in s. h. est, sacrorum) -- et in iis *Cybeles leonibus vectae* repraesentatio. 115 *Placemus ventos*, sacra diis maris praesidibus faciamus! conf. v. 119 et petamus Cretam! 118 *Honores*, docte pro victimis, quae in deorum honorem mactantur. In v. 119 nonnulli olim Penates quaesivere. Sunt dii, in quorum tutela Troia fuerat. cf. ad II, 201. 120 *Tempestatibus* sacrum fieri agna, tamquam minoribus diis, videbimus V, 772; nigra autem, respectu procellarum exitium minantium. Sed et Neptuno παμμέλανας ταύρους mactant Pylii Od. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis v. Cerdam cum aliis. Verba versus 120 fere eadem quae Iliad. γ, 103 et v. 119 ex λ, 727.

121 - 123 Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Od. γ, 191. 192) iterum a suis fuit exactus, tandemque,

Idomenea ducem, desertaque litora Cretae;
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Donusam,
Olearon, niueamque Paron, sparsasque per aequor
Cycladas, et crebris legimus freta consita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.
Hortantur socii, Cretam proauosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis,

Et

que, vt inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremae Italiae consedit. Res et caussa varie in Νόστοις tradita esse videtur; siquidem diuersae narrationes sunt Seruii ad h. l.: Strabonis X p. 480: Schol. Odyss. γ, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. -- *adstare* pleniore ore quam *esse*. 124 *Ortygia* vnum ex vetustis nominibus Deli. Ceterum discessum Aeneae ornatius exhibet Ou. Met. XIII, 679 sqq., qui in ceteris Maronem ante oculos habet, et totum Aeneae cursum ex eo mutuatur. 125 *Naxon*, insulam, in qua, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in iugis insulae; inde et ipse locus dicitur poetis bacchari, βακχεύεσθαι, passiue. v. Ge. II, 487. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *vlulatibus Ide Bacchatur*, et Val. Fl. III, 20 *Dindyma sanguineis famulum bacchata lacertis*. Ducta autem forma vocis e Tragicis. v. Longin. 15 §. 6. -- *Donusam* insulam a colore marmoris *viridem* appellari Seruius monet, et Petronii 133 *viridem Thason* comparat Cerda. Malim simpl. siluosam vel herbosam intelligere, qualis praeternauigantibus illa occurrere debuit. Et sic mox *niueam Paron*, a candidis marmoribus, quae in montium passim iugis longe conspici possunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28, 14: I, 14, 20. Adde in primis Dionys. Perieg. 530. 127 *Crebris freta consita terris*, Sporadas. 130 Est ventus secundus, οὖρος, φέρων, ἴκμενος Odyss. λ, 6: Il. α, 472.

Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
Ergo auidus muros optatae molior vrbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.
Iamque fere sicco subductae litore puppes;
ConnubIs aruisque nouis operata iuuentus;
Iura domosque dabam: subito quum tabida membris,
Conrupto coeli tractu, miserandaque venit

Arbori-

479. *surgens*, flans. v. h. l. Seru. Mox *Curetum orae*, Creta, v. ad v. 102 et *adlabimur* simpliciter adnauigamus, accedimus.

132 - 134 Locum designat nouae vrbi, Pergamo dictae. *gentem*, socios a Troia profectos, *laetam cognomine*, nomine vrbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et priuata tecta; sed maior vis inest τῷ *amare*, libenter incolere, vt sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis*, acropolim condere. Proprie *attolli* de aedificiis in altum eductis, cf. sup. II, 185. Attolluntur *tecta arcis*, et tandem *arx ipsa tectis*. 135 - 137 *puppes*. Cum a parte sua declarandae essent naues, proprie *puppis* dicta, prora subductarum *in siccum* nauium spectante in altum. -- *operata* non ad rem sacram est trahendum; sed simpl. operam dare. -- *iura domosque dabam:* domos, h. e. locum domiciliis statuendis, agrosque assignabam; quae forma est generis, *iurium condendorum*, ciuitate, seu societate ciuili, constituta; adeoque vtrumque iungere potuit.

137 - 142 Pulchri versus, in primis v. 140, qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v. Columm. ad eius fragm. p. 53) est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arboribusque satisque lues* (quod eleganter, vt mox *seges aegra*, ab aeris miasmate, ad arbores segetesque tetro solis aestu exustas tractum) -- *coeli tractu*, aeris plaga, regione, vt alibi, h. e. aere. Elegantior tamen Burmanni interpretatio, vt *tractus*,

Arboribusque ſatisque lues, et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant
Corpora; tum ſterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbae, et victum ſeges aegra negabat.
Rurſus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari;
Quam feſſis finem rebus ferat; vnde laborum
Tentare auxilium iubeat; quo vertere curſus.
  Nox erat, et terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacrae diuom, Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troia, mediiſque ex ignibus vrbis
Extuleram, viſi ante oculos adſtare iacentis
In ſomnis, multo manifeſti lumine, qua ſe
Plena per inſertas fundebat luna feneſtras,
Tum ſic adfari, et curas his demere dictis:

Quod

tractus, ductus, hauſtus aeris ſit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126: Lucan. VII, 412. -- *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; vtrumque recte. Sed exquiſitius hoc, adeoque poeticae dictioni adcommodatius. Canicula autem et h. l. pro aeſtu coeli, qui cum eius ortu ingruit (cf. Seru. et v. ſup. ad Ge. IV, 425), et hic pro peſtilentiae cauſſa; quod toties apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 519. 143-147 Forma eſt ſimilis Iliad. *α*, 62 ſq. -- *veniam precari*, placare deum, conf. ad I, 519, vt ille vere edicat, *quam finem feſſis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monſtret, *vnde iubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, ſcilicet peſtilentiae.

147 Nouum viſum Aeneae per quietem obiectum. De Penatibus conf. ſup. ad Aen. II, 293. Sunt illi *diui*, et quatenus eorum ſpecies eſt oblata, ſunt *effigies ſacrae diuorum*, h. ſimulacra. *ante o. iacentis*, ſc. mei, pro ante o. meos. *In ſomnis*, per ſomnum, per quietem. 152 *inſertas feneſtras* proprie accipiendas recte Burmann.

 monet:

Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo eſt,
Hic canit; et tua nos en vltro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incenſa, tuaque arma ſecuti;
Nos tumidum ſub te permenſi claſſibus aequor;
Idem venturos tollemus in aſtra nepotes,
Imperiumque vrbi dabimus. Tu moenia magnis
Magna para, longumque fugae ne linque laborem.
Mutandae ſedes. Non haec tibi litora ſuaſit
Delius, aut Cretae iuſſit conſidere, Apollo.
Eſt locus, Heſperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae.
Oenotri coluere viri; nunc fama, minores
Italiam dixiſſe, ducis de nomine, gentem.

Hae

monet: *inſertas parietibus.* 155 *tua ad limina.* Atqui ſeruabantur iam in Aeneae domo? Scilicet de ipſo cubiculo *limina* accipienda. 156-160 Nos -- Iidem tollemus etc. -- *tua arma,* non proprie, ſed imperium, ductum; mox, *ſub te,* h. e. te duce. -- *tollemus in aſtra* non ad Caeſaris apotheoſin, vt iam Seruius, mox alii, ſed ad ſummum potentiae faſtigium refero, quod fere cum gloriae ac famae ſummo faſtigio coniunctum eſſe ſolet, de quo proprie illa dicuntur. -- *moenia* non male referas ad Lauinium, ab Aenea conditum: *magna* enim eſſent propter magnarum rerum fata inde cauſſas habitura; quia tamen *Vrbi,* quod modo antecedit, ad Romam ſpectat, etiam *moenia magna* de Roma ſunt accipienda; nam, etſi haec Aeneas non condidit, poteſt tamen *parare* ea a poeta dici, quatenus ea omnia exſequitur, quae condendam vrbem euentu antecedere fatale erat. *magnis,* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem peruenturis: -- nec detrecta nauigationem ad vlteriora loca. Mox v. 162 *Cretae conſidere* pro in Creta, docte. 163-166 Iidem verſus intexti erant ſupra lib. I, 530-533.

167

Hae nobis propriae ſedes; hinc Dardanus ortus,
Iaſiusque pater, genus a quo principe noſtrum.
Surge age, et haec laetus longaeuo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat
Auſonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arua.
Talibus adtonitus viſis, ac voce deorum,
(Nec ſopor illud erat; ſed coram adgnoſcere voltus,
Velatasque comas, praeſentiaque ora videbar;
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Conripio e ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto laetus honore

Anchiſen

167 *Hae n. propriae ſedes.* Supra ad Apollinem v. 85 *Da propriam, Thymbraee, domum.* Dardani origo ex Italia ſecundum veterem mythum petita: ex Etruria quidem et a Corytho ſ. Cortona vrbe. *Iaſius pater*, ſi de Dardani patre accipias, habet tum *a quo* expeditam interpretationem. Sed magno cum conſenſu Italici et Graeci mythi Iaſium Dardani fratrem tradidere, cum quo in Samothraciam abiit, vt adeo *pater* poſteritatis reſpectu dictus ſit. Iam cum proprie a Dardano ducti ſint Troiani, tamen, tamquam poeta, etſi minus accurate, rem cum vtroque communicare poterat. Doctius autem erat pro *a quibus* dicere, modo minus vſitato, *a quo.* Vt ſaepe poetae, Horatius perpetuo, duobus ſubiectis ſingulare verbum adiiciunt. *princeps* h. l. auctor ſtirpis vel generis. *Corythum* de ipſo rege ac conditore Cortonae accipit Clauer. Ital. ant. p. 592. Malim de vrbe, et h. l. pro tota Italia, ſaltem finitimo Etruriae Latio, poſitum. inf. IX, 10 *extremas Corythi penetrauit ad vrbes.* Iam *Dictaea arua* v. IV Georg. 152. 174 *Velatae comae*, Erat adeo Penatium caput vitta redimitum. 175 Ad Ennii ductum ap. Macrob. VI, 1. 177 *munera intemerata*, vinum purum, pure,

 rite

Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Adgnouit prolem ambiguam, geminosque parentis;
Seque nouo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto haec generi portendere debita nostro;
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moueret?
Cedamus Phoebo, et moniti meliora sequamur.

Sic

rite libatum. Quod *munus*, mox *bonos*. 180. 181 Agnouit duplicem Troianorum ortum ac stirpem: alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro; adeoque *ambigua proles* ipsi sunt Troiani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnouit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *nouo errore veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Troianae auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius aduentus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, vnde Teucer venit, tantum haeserat. Igitur *vetera loca*, terrae vetere aliqua fama celebratae, tamquam eae, vnde Troiani originem haberent; et *nouus error*, quatenus a se nunc, adeoque seriore aeuo, erratum est circa haec loca interpretanda. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Seruio aliisque. 183 - 188 cf. inf. X, 67. 68. Cassandrae vaticiniis nunquam creditis egregie vtitur poeta. *tales casus*, hanc nostri generis fortunam, vt ad Hesperiam, vnde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit reuertendum. 184. 185 Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, praedicere, hoc *debitum*, fato, *generi* nostro, et multum memorare Hesperiam et nouum regnum in Italia. 188 Comparant,

Sic ait; et cuncti dicto paremus ouantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisque relictis
Vela damus, vastumque caua trabe currimus aequor.
Postquam altum tenuere rates, nec iam amplius vllae
Adparent terrae, coelum vndique et vndique pontus:
Tum mihi caeruleus supra caput adstitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit vnda tenebris.
Continuo venti voluunt mare, magnaque surgunt
Aequora; dispersi iactamur gurgite vasto.
Inuoluere diem nimbi, et nox humida coelum

Abstulit;

parant, sed quoad sensum, Iliad. α, 216. 190 *paucis relictis*, recte. Nam mansit vrbs Cretae, Pergamum. 191 Ἠ δ' ἔθεεν κατὰ κῦμα aliquoties Homerus. v. ad Il. α, 483.

192 - 195 Non tam tautologia in his, sed copia poetae et ornatus. Sane τὰ: *et inhorruit vnda tenebris* de mari nigrescente, iam in illo: *Noctem h. ferens*, h. e. tenebris coelum obducens, continentur. Sed quis, nisi omni carminis suauitate sublata, poetae neget hoc, vt rem primum simpliciter exponere, mox eandem ornatius, grauius, copiosius, declarare possit. -- Tempestatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponnesi promontoria; exemplo Homeri in Vlysse Odyss. ι, 80: nam ibi mare vndosum, aestus et procella, ex Aegaeo Ionium mare petentibus etiamnunc sollicitudinem faciunt. -- *caeruleus*, niger, *supra caput adstitit imber*, ex Hom. Odyss. μ, 405 sq.: item ξ, 301 sqq. explicandum, vnde totus locus hic et inf. V, 8 sqq. expressus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὕπερ κεφαλῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, *a vertice*, ἐνέπεσεν ἄελλα, vel τὸ κῦμα. v. sup. ad I, 114. Mox *magna aequora*, grande voc., h. e. magni fluctus; et *gurges* sup. I, 118. 198 - 202 *Inuoluere d. n.* Procellae adspectum coeli, lucemque ac solem, eripiunt. *nox humida*, tenebrae ex pluuia; cf. sup. I, 88. 89. Fulmina ingeminant se *abruptis nubibus*, cf. sup. Ge. III, 259. Fulmine

Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et caecis erramus in vndis.
Ipse diem noctemque negat discernere coelo,
Nec meminisse viae media Palinurus in vnda.
Tris adeo incertos caeca caligine soles
Erramus pelago; totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se adtollere tandem
Visa, aperire procul montis, ac voluere fumum.
Vela cadunt; remis insurgimus; haud mora, nautae
Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.
Seruatum ex vndis Strophadum me litora primum
Adcipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae,
Insulae Ionio in magno: quas dira Celaeno,

Har-

mine *nubes*, *coelum*, rumpi, abrumpi, scindi, findi, dicitur. Alias ipsum *fulmen* rumpit, sc. se, erumpit, rumpitur, abrumpitur. Haec semel tenenda in poetis. -- *caecis in vndis*, ignoto in mari, incerto. -- *meminisse*, scire, vt antea solebat. 203 *incertos dies*: per quos fit nauigatio incerta. Seruius bene, obscuros, vt Aen. VI, 270 *incerta luna*. Ante oculos autem locus Odyss. ε, 388 sqq. cf. ι, 74 sq. et multo magis Apollon. IV, 1694 sq. 205-208 Pulchri versus ad sensus veritatem. *voluere fumum*, cf. Odyss. κ, 99 et al. -- *Vela cadunt*, demittuntur, vt, tamquam in locis vadosis, remis ad terram agatur nauis. *remis insurgimus*, exquisitius quam innitimur, incumbimus. conf. inf. 560. V, 189. -- *spumas*, *caerula*, pro mari. Adumbrati versus ex Ennii Annal. XIV. vide Fragm. Enn. p. 103. 104. 210-215 *Strophades* insulae duae in mari Ionio, ex aduerso Peloponnesi ante Zacynthum sitae; olim *Plotae* dictae. Sed, propulsis ex Phinei domo ad eas vsque insulas Harpyiis, Boreae filii ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα, vnde Στροφάδες dici coeperunt. vid. Apollon. II, 285-296 sq. Apollod. I, 9, 21 et Not. p. 190 sq. Mox in *magno* non argutandum.

Dictum

Harpyiaeque colunt aliae, Phineia poſtquam
Clauſa domus, menſasque metu liquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſaeuior vlla
Peſtis et ira deum Stygiis ſeſe extulit vndis.
Virginei volucrum voltus, foediſſima ventris
Proluuies, vncaeque manus, et pallida ſemper
Ora fame.
Huc vbi delati portus intrauimus: ecce
Laeta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo cuſtode, per herbas.
Inruimus ferro, et diuos, ipſumque vocamus
In partem praedamque Iouem. Tum litore curuo
Exſtruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At ſubitae horrifico lapſu de montibus adſunt
Harpyiae, et magnis quatiunt clangoribus alas,

Diri-

Dictum vt omnino *mare magnum, terra magna.* 213 *clauſa domus*, h. e. ex domo Phinei expulſae a Zetho et Calai. 215 *ira deum* h. l. res, quae ab ira deum venit, a diis iratis immittitur. 216-218 Occurrunt ſimiles Harpyiarum effigies. *ventris proluuies*, ſic ſatis honeſte pro ſordibus effuſis. *vncae manus*, vngues, *γαμψώνυχες* enim Harpyiae. inf. 233 *pedibus vncis.* 219 ſq. Habuit poeta ante oculos epiſodium Odyſſ. *μ*, 262 ſqq., qui locus conferendus, de armentis in inſula Solis. -- *laeta armenta*, pinguia iam Seru. expoſuit; ſcilicet eadem adſpectu laeta, *καλά*; vt *ſeges* et alia. -- *caprigenumque pecus*, ex Pacuuio et Attio ductum, pro capris -- *nullo cuſtode*, ſcil. erant armenta conſecrata alicui numini, ἀνειμένα, ἀφιερωμένα, forte ipſis Harpyiis. 223 *In partem vocamus* honeſtius quam *participem facimus. In praedam vocamus*, parte carnium toſtarum religioſe apposita. *toros*, ornat rem tenuem, ceſpitem. 225 *Lapſu*, volatu, vt ſaepe, *adſunt*, aduolant.

Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Inmundo; tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in receſſu longo ſub rupe cauata,
Arboribus clauſi circum atque horrentibus vmbris,
Inſtruimus menſas, arisque reponimus ignem.
Rurſum ex diuerſo coeli caecisque latebris
Turba ſonans praedam pedibus circumuolat vncis;
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capeſſant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus ac iuſſi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enſis, et ſcuta latentia condunt.
Ergo, vbi delapſae ſonitum per curua dedere
Litora, dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta
Aere cauo. Inuadunt ſocii, et noua praelia tentant,
Obſcenas pelagi ferro foedare volucres.
Sed neque vim plumis vllam, nec volnera tergo
Adcipiunt; celerique ſuga ſub ſidera lapſae
Semeſam praedam et veſtigia foeda relinquunt.
Vna in praecelſa conſedit rupe Celaeno,

Infelix

lant. Mox *vox dira*, ſtridor. 231 *aris* ſimpl. focis. Sed alterum vocabulum grauius. 234 *Polluit* plus quam *contingit*. 239-241 *Miſenus* tubicen claſſis. inf. VI, 164. 165. *foedare*, vt foedent, caedant, vulnerent, *obſcenas*, foedas viſu olfactuque, *volucres pelagi*; ex alto enim aduolant. Seruius eo refert, quod Ponti et Terrae, ſeu, ſecundum alios, Neptuni proles habitae fuerint. Sed Ponti dicendae erant neptes ſecundum Heſiodum. cf. Apollod. I, 2. 6; et hoc ſequi poſſumus, nec impedit, quod *Stygiis vndis* v. 215 proueniſſe dixerat. Eſt enim haec poetica forma, vbi de malae rei origine agitur. 245 Quem poeta in hoc ſecutus ſit, vt vnam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet.

Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro caede boum ſtratisque iuuencis,
Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias inſontis pellere regno?
Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta;
Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit: vobis Furiarum ego maxima pando,
Italiam curſu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit;
Sed non ante datam cingetis moenibus vrbem,
Quam vos dira fames noſtraeque iniuria caedis
Ambeſas ſubigat malis abſumere menſas.
Dixit; et in ſiluam pennis ablata refugit.
At ſociis ſubita gelidus formidine ſanguis
Deriguit; cecidere animi; nec iam amplius armis,

Sed

quet. *infelix vates* ſimpl. dira, ſiniſtra. Seruius: nuntia infelicitatis, vt Il. α, 106 Μάντι κακῶν. -- *rumpit vocem* ſup. II, 129. 250-252 Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ᾽ ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι. Iliad. α, 297 et alibi. Porro Apollinem, quae dicit, a Ioue habere, res nunc nota. Verba ex Aeſchyli fabula, Ἱέρειαι inſcripta, petita eſſe vult Macrob. V Sat. ext. Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός. et -- ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. *Furiarum ego maxima*, ſcilicet confuſae paſſim fuere Harpyiae cum Furiis. Inter has autem alia eſt natu maior et minor. v. c. Euripid. Iphig. in T. 963. 253-257 *ventis vocatis* doctius quam ventum ſecundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautae, dum velis excipiunt; vt apparet v. c. inf. V, 211: VIII, 707. 708. -- *datam*, fatis conceſſam, vt bene Seru., vel praedictam. Aen. I, 382 *data fata ſequutus* -- *noſtrae iniuria caedis* dictum cum vi; aſſumenda enim animo vltio et poena huic iniuriae debita. 260. 261 *Expoſcere pacem*, veniam, placare deos. Inuerſa eſt oratio: Principio poetae animo inſidebant

haec

Sed votis precibusque iubent expoſcere pacem,
Siue deae, ſeu ſint dirae obſcenaeque volucres.
Et pater Anchiſes, paſſis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
DI, prohibete minas; dI, talem auertite caſum;
Et placidi ſeruate pios. Tum litore funem
Deripere, excuſſosque iubet laxare rudentis.
Tendunt vela Noti; ferimur ſpumantibus vndis,
Qua curſum ventusque gubernatorque vocabant.
Iam medio adparet fluctu nemoroſa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua ſaxis.
Effugimus ſcopulos Ithacae, Laertia regna,
Et terram altricem ſaeui exſecramur Vlixi.

Mox

haec verba: *nec iam armis, ſed votis precibusque eſſe agendum*; alterum hoc ſic extulit: *ſed votis precibusque deorum pacem eſſe expoſcendam*, h. propitiam eorum voluntatem. 263-267 *Honores*, vt modo v. 178; nunc vt diis ſupplicet et vota faciat. -- *minas*, malum ſiniſtro vaticinio denuntiatum. -- *et placidi ſeruate pios*, ornatus in tenui, pro *ſeruate nos*. -- *funem*, τὰ πρυμνήσια, vel τὰ πείσματα, vt in Orphic. 621. 622: at *rudentes excuſſi*, euoluti, antennarum ſunt. -- *Tendunt vela Noti*. Ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον Odyſſ. β, 427 et al. 266 Non ſine iudicio hic et inf. 471. 472 et alibi Anchiſae auctoritate res parari facit poeta. 268. 269 Conf. Odyſſ. λ, 9. 10. 270-273 Δουλίχιόν τε Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος Odyſſ. ι, 24. ἐν ὑλήεντι Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At Σάμη lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat apud Strab. X, p. 453 D. Sane communius nomen *Samos* etiam ap. Homerum, quae deinceps Cephallenia. *Dulichium* eſt prope Cephalleniam, vnde etiamnunc *parua Cephallenia*, vel *Teaki*, appellatur. cf. *Wheeler* p. 35 ſqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diuerſa ab Ithaca inſula, vt

Melae

Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.
Hunc petimus fessi, et paruae succedimus vrbi.
Ancora de prora iacitur. Stant litore puppes.
  Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Ioui, votisque incendimus aras;

Actiaque

Melae II, 7; potest tamen etiam Neritos, qui Ithacae mons est, primo loco ad designandam Ithacam positus esse, quae mox diserte et ipsa memoratur. — *scopulos Ithacae* Iliad. γ, 200. 201 Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεύς, Ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laertia regna — Et terram altricem Vlyxi.* Tum pro praeternauigamus grauius dictum: *exsecramur.* 274. 275 Leucates, ὁ Λευκάτης, nobile amanrum saltu promontorium Leucadis, seu Leucadiae, olim peninsulae, postea insulae. Hoc *aperitur*, (conf. inf. ad 411) in conspectum venit et *Apollinis fanum.* Interpretes, a Seruio inde, quantum video, haec iunctim de vno loco, de Apollinis templo Leucatae imposito, accipiunt, quod sane Strabo lib. X p. 452 B memorat. Verum, quae hic sequuntur: *quod ad hoc fanum appulerint, vrbemque intrauerint, ludosque Actiacos celebrauerint*; meo qualicunque iudicio ad alterum promontorium ipsis sinus Ambracii faucibus praetextum ducunt; in quo sinu et promontorium Actium (quod ab ipsis faucibus prospici posse necesse est) et Actium oppidum et portus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strab. lib. X p. 451 D: VII p. 325 A: Thucyd. lib. I, c. 29. Quod si Virgilius Augusto blandiri voluit, vt ipsa res docet, propter victoriam Actiacam, in cuius memoriam ludi Actiaci quinquennales instituti erant (conf. Dio LI. pr.), alius locus ab ipso poni nequiit. *formidatam* autem *nautis*, cum propter saxa, tum ventorum pugna, omne debet esse promontorium. De templo Apollinis in loco edito sito cf. Sueton. Octav. 96. extr. ibique Intpp.

279 Antequam ludorum sollemnia rite celebrari pos-

 sint,

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati socii. Iuuat euasisse tot vrbis
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat vndas.
Aere cauo clipeum, magni gestamen Abantis,

Postibus

sint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Ioui*, inuocato Ioue, cui sacrum piaculare offertur. Quaeritur tamen, cur Ioui, non Apollini, cui ludi ipsi instituti esse debuere? Varia commenta vides in Seruianis. Sed primum ad obseruandum in promtu est, sollemne fuisse priscis hominibus, vt in sacris cuicunque deorum factis Iouem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Iouem referuntur, quippe vltorem et vindicem caedis omnisque piaculi, quod expiandum est. cf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Seruio sigillatim huc trahere. — *votis incendimus aras*, docte, pro ignem in aris vel impositum thus et victimam; *votis*, votorum persoluendorum caussa. Nam *εἰς εὐχαριστίαν* instituti ludi, ideo subdit: *iuuat euasisse tot vrbes* etc. Si tamen *vota* pro ipsis victimis accipias, vt *dona*, ferri et hoc potest. 280 Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *litus Actium*, h. e. Actiacum, memorauit, et *ludos Iliacos* Troiano ritu habitos. Videntur autem iam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos poeta commode in rem suam vertit. 281 - 283 *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, vt inf. 686 *cursum tenere*. Bene Seru. *feliciter nauigasse*. 284 *Sol circumuoluitur m. annum*, *εἰς* vel *κατὰ*, sic vt annus absoluatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; vt iam alias notatum. conf. sup. I, 269. *asperat*, exasperat, *ἀγριοῖ*, procellarum ira. 286 - 288

De

Poſtibus aduerſis figo, et rem carmine ſigno:
Aeneas haec de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus iubeo, et conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, et aequora verrunt.
Protenus aerias Phaeacum abſcondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, et celſam Buthroti adcedimus vrbem.
  Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbis,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi ſceptrisque potitum;
Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.

Ob-

De clipeis votiuis, cum titulo inſcripto, inter donaria ſuſpenſis res nota. Abantem ducem Achaeorum, forte ex Abantibus Euboeae, ab Aenea caeſum, credere licet. *aduerſis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de vno verſu, tenere te non debet. *haec arma*, hunc clipeum conſecrauit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν· vt in ſimili re ſaepe: v. c. apud Pauſan. lib. I, 13, p. 31. 289-293 *portus* v. ad v. 274. 275. *conſidere tranſtris.* Saepe Homer. ἐπὶ κληῗσι κάθιζον. Mox *feriunt mare*, vt toties τύπτειν ἅλα. 291 *abſcondimus* eodem modo, vt ſup. v. 275 *aperitur.* cf. inf. ad 411. *aerias Phaeacum arces*, montes Corcyrae, ὄρεα σκιόεντα Γαίης Φαιήκων Odyſſ. ε, 279. *portu Chaonio:* eſt portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitatae.

294 Heleni et Andromaches occurſus in Epiro. 296. 297 Coniuge et regno Pyrrhi eſſe potitum Helenum. — *patrio marito*, eiusdem originis, ſc. Troianae. Erat Helenus frater Hectoris. Epiſodium, quod ſequitur, de Andromache equidem inter feliciſſima et pulcherrima referendum eſſe arbitror, cum ad affectum, tum ad ornatum. Tragicum ſpiritum facile agnoſcas. Conuerte narrationem in drama: finge Andromachen inferias ferentem te videre; finge loquentem audire. — Si perueneris ad illa: *aut ſi lux alma receſſit, Hector vbi eſt?* palpitare pectus in ſinu

 ſenties.

Obſtupui; miroque incenſum pectus amore,
Conpellare virum, et caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſis et litora linquens:
Sollemnis quum forte dapes, et triſtia dona,
Ante vrbem in luco, falſi Simoentis ad vndam,
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſſam lacrimis, ſacrauerat aras.
Vt me conſpexit venientem, et Troia circum
Arma amens vidit: magnis exterrita monſtris
Deriguit viſu in medio; calor oſſa reliquit;
Labitur; et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,

ſenties. In *ceſſiſſe* argutantur interpretes poſt Seru. Nil aliud eſt, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in poteſtatem alterius viri. Mox 298 *amorem* apud poetas eſſe cupiditatem et ſtudium meminiſſe debes. 301-305 Ornati verſus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris. dona* h. l. in re ſacra de libatione. — *Simois* erat ſimulatus. conf. inf. 349 ſq. et 336. — vt ſolebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad nouas ſedes. — Hectori cenotaphium exſtruxerat. — *geminas aras*, ſiue vt Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi, Daphni*, ſiue vnam marito, alteram filio, Aſtyanacti. Vtramque cauſſam iam Seru. attulit. Probo poſteriorem, quoniam: *cauſſam lacrimis*, adiectum. 306-309 *Troia arma*, viros Troianos. — *monſtris*, adſpectu, qui ipſi monſtri et prodigii inſtar erat. — 309 *Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε* — Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyſſ. δ, 706. 310-313 Tune vere ades ipſe? *affersne te* (cf. inf. 346) *mihi* tamquam *vera facies* viri, cuius ſpeciem habes? tamquam *verus nuntius* tui? vt vere ille ſis, quem vultus nuntiat? — *aut ſi lux alma*, vita, *receſſit*,

Nate dea? viuisne? aut, si lux alma recessit,
Hector vbi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Inpleuit clamore locum. Vix pauca furenti
Subiicio, et raris turbatus vocibus hisco:
Viuo equidem, vitamque extrema per omnia duco.
Ne dubita: nam vera vides.
Heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
Excipit? aut quae digna satis Fortuna reuisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia seruas?
Deiecit voltum, et demissa voce locuta est:
O felix vna ante alias Priameia virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit vllos,
Nec victoris heri tetigit captiua cubile!

Nos,

et haec vmbra Aeneae est, quae mihi apparet: *Hector vbi est*, qui et ipse inter vmbras esse debet, *dixit, lacr. eff.* etc. In hoc Andromaches πάθει, piissimae in mariti memoriam feminae, quis non magnum poetam agnoscat? 313. 314 *furenti*, impatienter dolenti, vt bene Seru. Saepe sic Graeci μαίνεσθαι de quauis animi commotione insigni. *Subiicio*, ὑποβάλλω, respondeo. — *hisco* exquisitius quam *loquor*. 315-319 *extrema per omnia*, ad pericula et discrimina refer. — *deiectam*, δευτέρων quam priuatam, viduatam, Hectore. Nam deiicimur gradu, spe, honore, omninoque magna aliqua re, quando ea priuamur. — *quis casus te excipit*, ad quam fortunae conditionem decidisti? nunc redacta es? *Excipiunt nos* ea, quae nobis alia post alia accidunt et eueniunt. *digna satis* l. te l. priore illa fortuna. — *connubia seruas*, accipio, vt Gr. φυλάσσειν de iis, quibus tenemur et obnoxii sumus; pro matrimonio iuncta es, haberis. 320 sqq. Artem poetae iam Scaligero III Poet. 14 aliisque obseruatam percipias. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non

nisi

Nos, patria incenſa, diuerſa per aequora vectae,
Stirpis Achilleae faſtus, iuuenemque ſuperbum,
Seruitio enixae, tulimus: Qui deinde, ſecutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque Hymenaeos,
Me famulo famulamque Heleno transmiſit habendam.
Aſt illum, ereptae magno inflammatus amore
Coniugis, et ſcelerum Furiis agitatus, Oreſtes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit;
Pergamaque, Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui curſum venti, quae fata dedere?

Aut

niſi per ambages reſpondet. Felicem praedicat Polyxenam, quae ad Achillis tumulum caeſa ſeruitutem morte anteuerterit. 325-327 Cf. Euripid. Androm. 108 ſq. *diuerſa aequora*, longinqua, v. ſup. v. 4. — *enixae* de partu accipiendum. Nam Andromache ſerua Neoptolemo filium Moloſſum pepererat, vt vel ex Euripidis Andromacha notum. 329 Cf. Eurip. Androm. 1243 Γυναῖκα δ' ἁ. — Pyrrhum autem, ſ. Neoptolemum, Oreſtes, cui Hermione illa, Helenae filia, *Ledaeque* adeo neptis, iam olim promiſſa fuerat, interemit. *patrias ad aras* ſeu Phthiae, cum Pyrrhus rem ſacram faceret, ſeu Delphis, ante aram patri Achilli, tamquam heroi, factam. cf. Pindar. N. 7, 53. 333-335 *pars reddita* ſimpl. data, v. Seru. In v. 334. 335 Poeta inſeruit argumento, vt Troianorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Troianum et Helenum fuerunt, ex antiquiſſima ſcilicet Pelasgorum ſtirpe. 336 *addidit*, impoſuit monti arcem Pergami nomine, tamquam in nouo Ilio. 337-343 Affectus haec muliebris plena et

Andro-

Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
Quem tibi iam Troia ****
Ecqua tamen puero est amissae cura parentis;
Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
Et pater Aeneas et auunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
Incassum fletus: quum sese a moenibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Adgnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.

Procedo,

Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. — *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. conf. sup. I, 546. — Sane interrogationem illam v. 341 de desiderio amissae matris Creusae per se non malam (cf. Eurip. Hecub. 992 *εἰ τῆς τεκούσης τῆςδε μέμνηταί τι μου*, adde Electr. 351) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creusae fatum resciuisse aut poterat, aut post illa v. 310 sq.: 337 sq. debebat. Si tamen versus a poeta profectus est, ponit ille, Creusae fatum Andromachae iam aliunde innotuisse; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et aui, quam illud ad pueri animum vim habeat! 342. 343 generosi versus! ex communi illa sententia, vt, qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in*, h. e. ad, *antiquam virtutem*, int. maiorum. — *auunculus Hector*, latius dictum pro consanguineo. conf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Assaracus, a quo Hector et Aeneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Seruianis: *Quidam* auunculus *humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.* 345 - 348 *a moenibus*, via ex vrbe, — *se affert*, v. sup. v. 310: inf. VIII, 477, vt *ferre se, inferre se, efferre se, offerre*

Procedo, et paruam Troiam, ſimulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine riuum,
Adgnoſco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri ſocia ſimul vrbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis,
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Inpoſitis auro dapibus, paterasque tenebant.
Iamque dies, alterque dies proceſſit; et aurae
Vela vocant, tumidoque inflatur carbaſus auſtro.
His vatem adgredior dictis, ac talia quaeſo:
Troiugena, interpres diuom, qui numina Phoebi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſidera ſentis,

Et

offerre ſe. — *ſuos*, populares. — Recte Seru. addit: *Et bene verba Heleno poſt Andromacham non dedit, ne frigeret; ſicut in libro V. Aceſtae* (v. 41). 349. 351 Conf. ſup. v. 302. Troiam alteram adſtare putaſſes. *ſimulata magnis*, aſſimilata. conf. inf. IV, 512. — *amplector* ſc. vt exoſculati ſolent poſtes in patriam reduces. 354. 355 Nec moratur in conuiuii deſcriptione poeta, nec plane intactum dimittit, ſed obiter intexit pauca, quae ad conuiuii magnificentiam declarandam valere poſſint: et quidem religioſam rem, libationem, et valorum πολυτέλειαν. Vltima tamen *paterasque tenebant* vereor ne frigeant.

356. 357 *aurae Vela vocant*, inuitat ventus ſecundus, vt vela expandantur. Male hypallagen aduocant. Cf. ſup. 61, inf. 454. 455 — *tumidoque i. c. a.* Il. α, 481 Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον: et ſimiliter aliis locis. 359-361 Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος iam Homer. Il. ζ, 76. — *qui ſentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus ſingulis diuerſo modo dicitur. Aliter ſentit aliquis deum, aliter ſidera et auium cantus, *ſentit vates Phoebum*, cum deum pectore recipit, ſeu, dei afflatu tactus, diuinoque furore plenus, futura praedicit et oracula edit; hoc poeta exornauit: *qui numina Phoebi, Qui tripodas* (tripodi inſidens

Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,
Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine diui
Italiam petere, et terras tentare repostas;
Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celaeno
Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
Obscenamque famem), quae prima pericula vito?
Quidue sequens tantos possim superare labores?

Hic

deus Delphis Pythia vaticinabatur), *Clarii lauros* (quatenus, vt fere omnia antiquissima fana, religionis et caloris caussa, sacro luco inclusum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem. v. Strab. XIV p. 442), h. e. qui vim diuinam animo capis, quam Delphis Pythia, et apud Claron sacerdos, mente recipere solet. — *sentis sidera*, nosti quae ex iis ad futura praeuidenda intelligi possint. Reliqua ad auguria cum ex oscinibus tum ex praepetibus, h. e. ex auium cantu ac volatu, spectant. cf. inf. X, 175 sq. 362-364 *namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio*: etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* h. l. de oraculo et omnino de vaticinio; *prospera*, quae prospera nuntiat. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364 vlterius declarat), iam satis definiuerunt praedictiones, quas adhuc accepi, laetae illae et secundae. — *numine*, etiam hoc pro effato diuino et sorte. — *repostas* exquisitius quam remotas, et *tentare* quam petere. 365-367 *dictu nefas*, abominandum. — *Prodigium*, euentum rerum prodigii similem, — *iras*, h. e. calamitatem, malum, ex *ira* Harpyiae, boum caede et Troianorum armis laesae. cf. sup. 234 sq.: 245 sq. *obscenam famem*: quatenus ad vltima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic *obscenus cibus*, et *obscena pastu auis*, vpupa, ap. Plin. X, 29 s. 44. Hoc Seru. volebat: *quae homines etiam ad*

Hic Helenus, caesis primum de more iuuencis,
Exorat pacem diuom, vittasque resoluit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque haec deinde canit diuino ex ore sacerdos:
Nate dea, (nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, voluitque vices; is vertitur ordo)

Pauca

obscena compellit. 369-373 *pacem*, beneuolentiam dei, vt iam supra vidimus; dum oraculum expetiturus est. Sacrificantium et vatum habitus *vitta* vel *infula*. *Soluitur* h. l. illa, religioso more, siue animi respectu, quem iam ab omni terrena faece vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Seruiana spectant, vel quatenus furor diuinus et corporis agitatio vincula non ferebat. — *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in noua Troia ad exemplum Pergamei fani. — *Suspensum* h. l. modo paullo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex praesentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen*, maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reuerentiam facit. Sic, *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur. Hoc simplicissimum.

374-376 Circes apud Homerum μ, 37 sqq. forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo Helenum hic fata ac casus nauigationis Aeneae praedicere facit. Ipsi autem casus omninoque Aeneae errores ad Vlyssis errores compositi sunt. Inest tamen forte in his maior suauitas ipsa rerum nouitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Graecis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suae caussae consulere necesse habuit. — *maioribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent, h. e. simpl. magna, h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Liuius pr. *ad maiorum rerum initia ducentibus fatis.* Argutatur Seruius.

Pauca tibi e multis, quo tutior hoſpita luſtres
Aequora, et Auſonio poſſis conſidere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire, Helenum farique vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras inuadere portus,
Longa procul longis via diuidit inuia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in vnda,

Et

Seruius. Melius idem *ſortitur*, diſponit, ordinat, *voluit vices*, moderatur viciſſitudines rerum, *is ordo* fatorum *vertitur*, ita ſuccedunt ſibi fata. 377 - 380 Conf. Apollon. l. c. II, 311 ſq. *tutior*, tutius, minore cum periculo, ſi reſciuit, quae euitanda ſint. *hoſpita aequora :* Epitheton ornans ; quatenus tuto nauigantur. Nam, ſi vſum loquendi vocis huius recte teneo, eſſe debent maria nauigantibus amica, quae nauigantes tutos ac ſaluos transmittant. — *prohibent* te *ſcire* etc. Nam, vt Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere* vati, *Quantum ſcire, licet*, v. h. l. Seruium, qui bene addit: *prohibet autem ſcire mortem patris — tempeſtatem ab Aeolo immiſſam : amorem Didonis* (qui ſane vix commode memorari poterat). — *Nouimus autem Iunonem hoc agere, vt, ſi poſſit fieri, regnum Italiae Libycas auerteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Aeneas conqueritur*, vt inf. v. 712 *nec vates Helenus — Hos mihi praedixit luctus.*

381 - 383 Poterat Aeneas ſtatim in orientali Italiae extremae litore conſidere, ex aduerſo Epiri. At totum illud litus a Graecorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 ſqq. — *longa via diuidit. Italiam*, h. e. Italiae illa pars, quae Aeneae petenda eſt, diuiſa, remota eſt, *longis terris*, ſc. longo illo tractu inferioris Italiae, *inuia* vel difficulter emetienda; vel plane non peruia, ſc. Aeneae, terreſtri itinere, ſi eam partem adiiſſet, quae Epiro oppoſita eſt, quod fata vetabant. 384 - 387 Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum eſt peragrandum. *lentandus remus*, mouendus,
agendus,

Et ſalis Auſonii luſtrandum nauibus aequor,
Infernique lacus, Aeaeaeque inſula Circae,
Quam tuta poſſis vrbem conponere terra.
Signa tibi dicam; tu condita mente teneto.
Quum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis vndam
Litoreis ingens inuenta ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit,
Alba, ſolo recubans, albi circum vbera nati:
Is locus vrbis erit; requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam inuenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,

Proxima

agendus, ſed exquiſitius: curuatur enim et flectitur vi vndarum et niſu remigis. Sic Apollon. II, 593 *ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠύτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων* in traiectu Symplegadum. Quoniam enim, *lenta* quae ſunt, facile flecti poſſunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, vt Seru. docet. -- *inferni lacus,* Auernus inf. lib. VI, *Circes inſula* VII, 10 ſq. *Aeaea,* Colchica, ab Aea, Colchidis vrbe, vel ex Apollonio Rhodio nota. -- *vrbem componere,* noue dictum eſſe debet, pro ponere, condere; vt *templum componere* Ouid. I Faſt. 708.

388 Vt apud Homer. *Σῆμα δέ τοι ἐρέω* et illud: *σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σύνθεο,* vel *βάλλεο σῇσι.* 389-393 Conf. inf. VIII, 42 ſqq.: 81 ſq. Vſus et hic poeta eſt oraculo ſua natura non adeo commendabili, celeberrimo tamen inter populares ſuos. Res ipſa in monumentis antiquis, gemmis, numis exhibita, vt exempla ſingula laudare velle ineptum ſit. -- *ſecreti fluminis,* h. e. in parte ſecreta, ab hominum frequentia remota, fluminis Tiberis inf. VIII, 82 *per ſiluam -- viridi in litore.* -- Ceterum obſeruandum, qua verborum dignitate ignobile argumentum poeta ornauerit. 395 *viam,* rationem et exitum oraculi, ipſae res dabunt,

Proxima quae noſtri perfunditur aequoris aeſtu,
Effuge; cuncta malis habitantur moenia Graiis.
Hic et Narycii poſuerunt moenia Locri,
Et Sallentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus; hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetae ſubnixa Petilia muro.
Quin, vbi tranſmiſſae ſteterint trans aequora claſſes,

Et

dabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor. 397 Quae alluitur a noſtro mari. 399 Locri Epizephyrii, in Bruttiis, ad litus Italiae extremae exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat vrbs Naryx vel Narycium, ex aduerſo Euboeae inſulae. Locros Ozolas vrbis conditores fuiſſe contendit Strabo VI p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluuer. Ital. p. 1301 ſq. Sequitur vero poeta eam narrationem, qua ex Locris, Aiacis Oilei ſociis, fuiſſe crediti ſunt, qui diſperſa ad Caphareum promontorium claſſe in Bruttios eſſent delati. cf. Seru. Aliter Lycophr. 1141. 48, vbi conf. Schol. 400. 401 Sallentinorum, qui ex antiquis Meſſapiis fuerunt, tractus erat in peninſula Calabria. Inſederant eum mox Cretenſium coloniae; conf. Strabo VI p. 281 B; atque has ad Idomeneum Troia reducem, ſed patria eiectum (conf. ſup. 121 et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. cf. Varr. lib. III Rer. Hum. apud Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31. *Lyctus* aliquando inter inſigniora Cretae fuit oppida. Plin. IV, 12. 401. 402 Petilia vel Petelia in Bruttiis ſupra Crotonem a Philoctete, Herculis comite, condita (hoc enim eſt *ſubnixa muro*), cum, Troia redux, vrbe patria, Meliboea Theſſaliae, per ſeditionem fugeret. cf. Strabo VI p. 254 A, quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam vrbem eam fuiſſe. *Meliboei* pro Meliboeenſis. 403 - 409 Religionis ſanctitatem cum iudicio et hic intexit carmini Virgilius; mira enim talis loci ſuauitas debuit eſſe, ſi Romanorum quis in religioſi ritus originem incideret. Illuſtrationem loci pete ex inf. 543. 545: -- ſubeſt tamen et hic antiqua fabula de Diomedis

vel

Et poſitis aris iam vota in litore ſolues,
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter ſanctos ignis in honore deorum
Hoſtilis facies occurrat; et omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto;
Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, vbi digreſſum Siculae te admouerit orae
Ventus, et anguſti rareſcent clauſtra Pelori:
Laeua tibi tellus, et longo laeua petantur
Aequora circuitu; dextrum fuge litus, et vndas.
Haec loca, vi quondam et vaſta conuolſa ruina,

(Tantum

vel Vlyſſis in his locis occurſu, quam Seru. ad h. l. attingit et olim variis modis tractaſſe videntur poetae et ſcriptores. vid. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C, et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. 404 *in litore:* ad Caſtrum Mineruae, ſupra promontorium Iapygium, v. inf. 531. -- *velare* ſcil. memento, vt Graeci, pro vela. 407 *omina turbet*, captata ante rem ſacram. Turbari malis ominibus ſacrificii religionem, et, vt id caueatur, adoperto capite eſſe ſacrificantes, nota res. 409 *in religione*, in obſeruatione religioſi ritus, et *caſti* ἁγνῶς, vt ſaepe. 410-413 Flectendum in aditu freti Siculi curſum et vt tanto tutior ille ſit, Siciliam totam obeundam monet. Fretum appellat ex more *clauſtrum.* Proprie ea, quae denſa ſunt, transitum occludunt; hinc *denſa* poetis, quae clauſa plane, vt Gr. πυκινόν· v. c. πυκινὸν πῶμα· Od. κ, 283 πυκινοὺς κευθμῶνας de bene occluſa hara; adeoque, ea, quae laxantur, aperiuntur, patent, *rareſcere* dixit poeta. Iam Seruius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curuaturam litorum clauſae videntur anguſtiae, quae paullatim propinquantibus* aperiri *videntur.* 413 *dextrum litus* Italiae. Seruius: -- *nam de Ionio nauigantes, ſi fretum petant, dextrum teneant litus neceſſe eſt. Pelorum anguſtum* docte dixit pro freto ipſo promontorium illud alluente. 414-419

(Tantum aeui longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, quum protenus vtraque tellus
Vna foret; venit medio vi pontus, et vndis
Heſperium Siculo latus abſcidit, aruaque et vrbis
Litore diductas anguſto interluit aeſtu.
Dextrum Scylla latus, laeuum inplacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos
Sorbet in abruptum fluctus, rurſusque ſub auras
Erigit alternos, et ſidera verberat vnda.
At Scyllam caecis cohibet ſpelunca latebris,

Ora

419 De Italia ac Sicilia motu terrae diremta vide loca ap. Cluuer. Sicilia I, 1. -- *ruina*, motu terrae. -- *protenus*, continue, vt iam Seru., διηνεκῶς, cum eſſet vna continens. -- *venit* pontus in medium cum vi. Valer. Fl. I, 590 *cum flens Siculos Oenotria ſines Perderet et mediis intrarent montibus vndae.* -- *litore*, mari iam facto, -- *aeſtu* poeta pro freto, quoniam in iis anguſtiis mare aeſtuat. 420-423 Ex Homero adumbrata eſſe nemo dubitat, Odyſſ. μ, 73 ſqq.: 234 ſqq. Variorum loca vides ap. Cluuer. Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud eſſe, quam impetuoſiorem vndarum fluxum a ſeptentrione in auſtrum, ortis vehementioribus flatibus ab auſtro, qui illum repellant; *Scyllam* autem ſcopulum, humanae forte olim formae, ad litus Italiae, verſus Scyllaeum oppidum. Canum latratum aſſimulant fluctus ſcopulo illiſi, et lupos belluasque ex ea naſci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena ſunt monſtris marinis. cf. Seru. ad 420. -- *Dextrum* freti Siculi. -- *implacata*, pro implacabilis, vt ſolent poetae, ſaeua. -- *ſorbet*, ἀναῤῥοιβδεῖ, *in abruptum*, profundum adeoque praeceps. cf. ſup. I, 105 - 108. -- *erigit*, ἀνίησιν, emittit, ſed cum vi. v. Odyſſ. μ, 105, vbi τρὶς ἐν ἤματι id fieri ait, quod omiſit altero loco 239 ſq. vt adeo nec in Virgilio omiſſum mireris, dum *ter* omnino deinceps id fieri dixit. 424 - 428 Conf. ibid. 93. 94. 99.

Ora exſertantem, et nauis in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus; poſtrema inmani corpore piſtrix,
Delphinum caudas vtero conmiſſa luporum.
Praeſtat Trinacrii metas luſtrare Pachyni
Ceſſantem, longos et circum flectere curſus,
Quam ſemel informem vaſto vidiſſe ſub antro
Scyllam, et caeruleis canibus reſonantia ſaxa.
Praeterea, ſi qua eſt Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum ſi veris inplet Apollo,
Vnum illud tibi, nate dea, praeque omnibus vnum
Praedicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
Iunonis magnae primum prece numen adora;
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem

Suppli-

99. 100. -- *Prima,* ſuperiore corporis parte -- *poſtrema,* inferiore -- *piſtrix* omnino pro bellua marina, *commiſſa caudas delphinum vtero luporum,* h. e. habens coniunctas delphinum caudas lupinis corporibus, in quae virgineum pectus deſinit, interque ea canum protomae prominebant, vt verſu 432 elicias. Canes autem marinae videntur intelligendae. cf. Odyſſ. μ, 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllae facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua ſpecie Virgilius exhibuerit. Cf. ſup. ad Ecl. VI, 75. Ceterum ad Virgilii de Scylla verſus Miltonum ſuos *de Peccato* (*of the Sin,* Ἄτην dixeris) formaſſe, iam alii monuerunt. 429-432 Variauit Homerica l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* docte, h. e. promontorium Siciliae auſtrale, -- *ceſſantem,* morantem, vt Seru., plus temporis in nauigatione conſumentem -- *vidiſſe,* modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et ſaepe. De *canibus* v. ad v. 424-428. 433 ſqq. Magno cum apparatu monitum hoc a vate et inferri et enunciari obſerua. cf. inf. v. 546 ſq. 438-440

Tale

Supplicibus supera donis. Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
Huc vbi delatus Cumaeam adcesseris vrbem,
Diuinosque lacus, et Auerna sonantia siluis:
Insanam vatem adspicies, quae rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.

Quae-

Tale praeceptum Phineus dat Iasoni apud Apollon. II, 425. *canere vota*, facile apparet, esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poeta ad eam rationem, qua vota formula sollemni, adeoque *carmine*, suscipiuntur. *libens* est in formulis sacris *προθύμως*, adeoque nec parce, nec supine. -- *dominam*, *δέσποιναν*, *ἄνασσαν*. Eximiam autem poetae sagacitatem in hoc obserua, quod Iunonis placandae tanta cura Aeneae inculcatur. Nam recepta est inter tutelares ac patrios Romae deos cum Ioue et Minerua Iuno. cf. XII, 840. *supera*, expugna sacris factis; hinc *victor*. 440 *fines Italos mittere*, dimitteris, discedes, ad Italiam petendam. Vides in his poetae artem. Praestruit enim et praeparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I Iunonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat. 441 sq. Conf. inf. VI pr. -- *diuinos lacus*, Auernum, vt statim addit: *Auerna sonantia silvis*; pronum est *A. s. in siluis* intelligere. Sed de lacu, non flumine, et quidem inferorum locorum, agitur. Itaque accipiendum, sonantia siluae strepitu, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 -- *lacu nigro nemorumque tenebris*: et sic VI, 704: *virgulta sonantia silvis*; adeoque est quod in vulgari: *Auernus inter sonantes siluas*. *diuinos* autem *lacus* vel omnino sacros, consecratos, cum Seruio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam diuinam vatem, -- mox 443 *insanam*, *ἐνθουσιάζουσαν*, *ἔνθεον*, quod semper substituendum, vt semel moneamus, cum de furore, insania, vatum agitur. -- *rupe sub ima*, in antro, mox 450 *cauo saxo*. -- *notas*, literas, et *nomina*, verba, adeoque quod in vulgari sermone: *verba scribit*. cf.

Quaecumque in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſecluſa relinquit.
Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis quum cardine ventus
Inpulit, et teneras turbauit ianua frondis,
Numquam deinde cauo volitantia prendere ſaxo,
Nec reuocare ſitus, aut iungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllae.
Hic tibi ne qua morae fuerint diſpendia tanti,
Quamuis increpitent ſocii, et vi curſus in altum
Vela vocet, poſſisque ſinus inplere ſecundos,
Quin adeas vatem, precibusque oracula poſcas.
Ipſa canat, vocemque volens atque ora reſoluat.
Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,

Et,

Ge. III, 158. Refert autem fabula vltimam antiquitatem, cum adhuc foliis arborum pro charta vterentur homines. Tunc etiam antra erant pro domibus. 445-452 *Digerit in numerum*, ordinat, diſponit in ordinem, vt patet v. 447, -- atque antro includit. -- *ventus tenuis*; ornat epitheton, a natura venti ſumtum. -- *ianua* mota, motaque, cum ipſa, aura. -- *ſitus* poſitus et ordines foliorum, reponere ea in ſua loca. -- *inconſulti* h. l. quibus conſultum, reſponſum non eſt, adeoque, ſine reſponſo. Fabulae igitur ea ſubeſt ratio, quod Sibylla ſcripto, non ore, edidit vaticinia; quodque illa plerumque erant obſcura, turbata et vix mente aſſequenda. 453 Color orationis illuſtrari poteſt comparato Callim. in Del. 318 οὐχ οὕτω etc. *Vocant aurae vela* ſupra v. 356, cum ventus ſecundus ſpirat. Quoniam talis ventus curſum facit, et ad nauigationem inſtituendam vocat, h. l. ipſe *curſus* vela vocat *vi*, valde, ex βίῃ, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βιαίως, vehementer. -- *ſinus ſecundos* velorum docte dixit vento ſecundo inflatos. -- *ipſa*, non foliis vaticinia mandet. 458-460 v. inf.

VI,

Et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet, cursusque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro grauia sectoque elephanto
Imperat ad nauis ferri, stipatque carinis
Ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,
Loricam consertam hamis auroque trilicem,
Et conum insignis galeae, cristasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et sua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium supplet; socios simul instruit armis.

Interea

VI, 83 sqq. Non tamen satis diserte ibi videri possunt exposita haec: *Et quo q. m.* -- mox *venerata*, poetarum more passiue, vel inuocata ac rogata, vt cursum secundum *det*, monstret, doceat, quomodo ille obtineri possit, vel simpl. si eam adieris et vaticinium petieris, vt v. 456.

463 - 471 Munera hospiti ab hospite data ex Homero animo tene; cf. Od. α, 309 sqq. in primis ν, pr. *auro grauia*; signatur pondus ac perinde pretium: *secto elephanto*, πριστοῦ ἐλέφαντος Od. σ, 195: τ, 564, h. e. ebore in lamellas secto, adeoque omnino elaborato, polito, *grauia*, nunc simpliciter opipare instructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. -- *stipat* plus, quam in nauim imponit, vt inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem obserua. -- *ingens argentum* pro vulgari: *ingens argenti pondus*, aut, vt sequentia declarant, *vasa ingenti a. pondere* -- *lebetes Dodonaeos*, h. e. quales sunt in templo Iouis Dodonaei. Epitheton ornans. Hoc, puto, simplicissimum. -- Porro 467 *Loricam consertam hamis auroque*, h. e. catenulis se inuicem mordentibus, ἁλυσιδωτόν, *trilicem*, h. e. iisdem hamis triplicatis

Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo conpellat honore:
Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo,
Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus; hanc adripe velis.
Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est.
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. Quid vltra
Prouehor, et fando surgentis demoror austros?
Nec minus Andromache, digressu moesta supremo,

Fert

plicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum sit, τρίμιτον. cf. inf. V, 259: VII, 639. 468 ornate galeam designat a partibus, quae in primis eam commendant. -- *parenti*, Anchisae -- *duces*, magistros equorum, agasones. conf. inf. X, 574. *socii* declarant *remigium*.

472. 473 Anchisae auctoritate etiam hic res geritur. cf. ad v. 266. 267. *velis* sexto casu accipias, vt sit naues instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Sequitur autem in hoc historiae fidem. Nam, ex Epiro Troianos colonos viam Aeneae ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51 (p. 41). 474-481 *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. -- *Coniugio*, honesto voc. vtitur. -- *bis*, semel excisa ab Hercule Troia, propter Laomedontis perfidiam. -- *arripe velis*, versus hanc ab Epiri litore dirige naues, cf. inf. 532, vt tamen nunc quidem litora modo legas -- *quam pandit*, oraculo designat -- *prouehor*, sermone progredior -- *demoror austros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus iis vtamini. Haec fere e Seruio. 482-485 Poterat haec supra subiicere v. 470. Enimuero mira cum arte vtitur Andromaches affectu. cf. sup. ad 337. -- *digressu supremo*, exquisite, proprie supremum,

Fert picturatas auri subtemine vestis,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori;
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Adcipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;

Et

mum, vltimum digressus momentum, -- *picturatas auri subtemine vestes* stragulas vtrum de textili an de acu picto opere accipias, dubitare possis. Nam vtroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere; quas ipse interpretatur per *Phrygiam chlamydem*; exquisite *subtemen* ita simpliciter pro filo ponitur; et *textilia dona* (ex Homerico ἐσθῆτά θ' ὑφαντήν). mox ab his diuersa *nec cedit honori*, si verum et a Marone profectum est, aut cum Seruio explicandum: *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est* honori non cedere, *parem esse meritis accipientis*; aut *non cedit honori* seu munerum seu verborum, quo vsus erat Helenus erga Anchisen, vt Andromache Ascanium nunc non minus seu muneribus impertiat seu verbis honorifice compellet. 486-491 Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, crudeli caede sibi erepti. Locus inter paucos suauissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, in primis adiuncta declarantium, et multo magis si parentis sensum habeas. -- *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere, ex Odyss. ο, 126 Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν· etc., qui locus Virgilio obuersabatur. -- *dona e. tuorum*, popularium et amicorum -- *super*, quae superes, περιοῦσα, περιγεγενημένη. -- *Sic o. sic* ex Hom. Odyss. δ, 149. 150, vbi Menelaus de Telemacho Vlyssi comparato: κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες etc.; est autem exquisite dictum, pro *tales oculos ha-*

Et nunc aequali tecum pubeſceret aeuo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Viuite felices, quibus eſt Fortuna peracta
Iam ſua; nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies; nullum maris aequor arandum;
Arua neque Auſoniae, ſemper cedentia retro,
Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,
Quam veſtrae fecere manus, melioribus, opto,
Auſpiciis, et quae fuerit minus obuia Graiis.
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arua,
Intraro, gentique meae data moenia cernam:
Cognatas vrbis olim, populosque propinquos,
Epiro, Heſperia, (quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem caſus) vnam faciemus vtramque
Troiam animis. Maneat noſtros ea cura nepotes.
Pro-

bebat, tales manus etc. v. 491 *pubeſceret* ornatius quam *eſſet*; Eurip. Ion. 354 Σοὶ ταυτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον. 492 ſq. Durum habeat pectus neceſſe eſt, cui hi verſus miſerationem nullam faciant. 496 *ſemper cedentia retro.* inf. VI, 61 *Iam tandem Italiae fugientes prendimus oras.* 497-499 cf. ſup. 349 ſq. -- *quae fuerit minus obuia Graiis,* h. obnoxia, expoſita eorum furori. Senſum recte exponit Seru.: *id eſt, quae nullum patiatur excidium.* 500-505 Ingenioſe poeta alludit ad ea, quae paullo ante euenerant. Poſt pugnam Actiacam Octauianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam ciuitatem eſſe iuſſit. -- *data* ſc. fato *moenia.* v. ſup. 255. Burm. -- *cognatas vrbes populosque p. E. H.* -- *faciemus vtramque* (retulit ad ſequens, pro vtrosque, ex vtraque ciuitate, Buthroto et Roma, a Lauinio oriunda) *vnam animis Troiam. Populos Epiro, Heſperia,* accipio, populos in Epiro, h. e. Epiri et Heſperiae, ſ. Italiae. Vides, me apodoſin poſt *cernam* ſtatim auſpicari. A *Dardano* autem Troia-

Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta:
Vnde iter Italiam, curfusque breuiffimus vndis.
Sol ruit interea, et montes vmbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad vndam,
Sortiti remos, paffimque in litore ficco
Corpora curamus. Feffos fopor inrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta fubibat:
Haud fegnis ftrato furgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aera captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo,
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumfpicit Oriona.

Poftquam

Troianos omnino originem habuiffe, adeoque et illos, qui Epirum tenebant, et hos, qui Italiam petebant, fupra vidimus v. 167.

506-511 Poftquam Buthroto foluerant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic fub noctem defcendunt in litus, fcilicet, vt, cum mutandus iam effet curfus, ventum fecundum excipiant. -- *vmbrantur* ex σκιάασθαι vel σκιάζεσθαι Homerico. conf. Odyff. γ, 487 et al. Quae fequuntur, ex Odyff. ι, 168 fq illuftrantur. -- *Sortiti remos*, per fortem diuifi ad officia remigandi: vt adeo pars in naui ad remos pernoctaret. *irrigat* vt fup. I, 692. 512-517 *Necdum Nox fubibat orbem medium*, euecta erat coelum, *acta horis*, exquifite pro horis exactis. Quem poetici fermonis vfum nifi tenerem, malim *Noctem*, fiue eius *bigas ab Horis actas*, fuaui rerum imagine, intelligere. -- Media autem nocte, quando fcilicet, in primis in oris maritimis, aura oriri vel mutari folet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus* auram *captat*, ex leni acris motu. -- *tacito coelo*, quia noctu. cf. Seru. ad totum h. v. et *notat*, ἐσορᾷ, -- *gemini triones*, vtraque vrfa. Sed de hoc et de toto verfu 516 v. fup. ad I Aen. 744, vbi idem verfus. -- *Armatum auro Orionem*, χρυσάορα, quia, vt bene Seru., *et balteus eius et*

 gladius

Postquam cuncta videt coelo constare sereno:
Dat clarum e puppi signum; nos castra mouemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis:
Quum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam laeto socii clamore salutant.

Tum

gladius clarissimis fingitur stellis. Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsae quum* (f. *sparsaeque in*) *toto corpore flammae. Tale caput magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phaenom. 586 sqq. Lucanus I, 675: *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poeta vno loco sidera, non quae vno tempore oriantur et occidant, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim quorum conspectus nisi puro ac sereno coelo nullus est, cf. v. 518: adeoque, cum ea sidera nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem coeli sereni inde captat. v. Macrob. Sat. V, 11: cf. I Ge. 394. 395 et mox v. 518 *coelo sereno.* Ceterum in his verss. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornauit ac variauit, Odyss. ε, 270 sqq. Virgilium vero Ouid. Met. III, 594 sq. 518 - 520 *Omnia constant,* composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrit. Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, seuera silentia noctis Vndique cum constent.* -- *dat clarum signum,* tuba, quam Virgilius in illa tempora retulit. conf. sup. 239. -- *castra* exquisite de copiis nauticis in litore tendentibus. -- *velorum alas,* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela nauis alae esse videntur. 521 sq. Ad castrum Mineruae appellunt Troiani, sub Hydrunto; quo loco planum ac molle litus; hinc *humilem Italiam*; siue quia

procul

Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit, impleuitque mero; diuosque vocauit
Stans celſa in puppi:
DI, maris et terrae tempeſtatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatae aurae, portusque pateſcit
Iam propior, templumque adparet in arce Mineruae.
Vela legunt ſocii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curuatus in arcum;
Obiectae ſalſa ſpumant adſpargine cautes:
Ipſe latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitque ab litore templum.

Quatuor

procul ex alto viſentibus terra ſemper humilis videtur. cf. ſup. ad v. 76. cf. Seru. 525 ſq. Aliter, quam de corona vera crateri ex more ſacrorum impoſita, vix haec videntur poſſe accipi; etſi dubitatio animum ſubit, vnde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari eſt. cf. ſup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in diuino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: ἐπεὶ δ' ἐμβόλου κρέμασαν ἀγκύρας etc. vſſ. 344 ſqq. 527 *Stans in puppi:* ſcil. in ea erat tutela nauis, ſ. ſignum numinis, appoſita arula ſeu foco. 529 Date nauigationem fauſtam *vento*, h. e. vento ſecundo immiſſo; et adſpirate, fauete, propitii. Verba ſingula cum dilectu: portus *pateſcit* ad oculorum ſenſum. cf. ſup. 411. 531 Ad ſqq. conf. Dionyſ. Halic. I, 51: Strabo VI p. 281 B. Adde Cluuer. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Arx* pro monte (vt ſup. 336), in quo templum erat, quod Idomeneus condidiſſe ferebatur. 532 Ad verba cf. ſup. v. 208. 533 - 536 *Portum Veneris* deſcribit ſatis ornate: ſitus eſt verſus Orientem. Efficitur ille ſinuoſo maris flexu, ſcopulis vtrinque porrigentibus ſe, qui ſenſim creſcunt a litore. *Euroo fluctu* ab Euro, vt Arctous. *ſcopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab vtroque portus

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore niuali.
Et pater Anchiſes: Bellum, o terra hoſpita, portas;
Bello armantur equi; bellum haec armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonae, quae prima adcepit ouantis;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
Iunoni Argiuae iuſſos adolemus honores.
Haud mora; continuo perfectis ordine votis,

Cornua

latere procurrentes ſenſim verſus mare decreſcunt. Eadem fere ſup. I, 162 ſq. *Hinc atque hinc vaſtae rupes* etc. conf. Odyſſ. κ, 87 ſqq. *brachia* bene tribuuntur ſcopulis, quoniam ambiunt portus latera: iidem *murus*, cuius ſpeciem habebant. -- *refugitque a litore templum*, dum ab alto intuentibus in ipſo litore ſitum videbatur, propius accedentibus retrocedebat quaſi, *quia ſitum eſt in colle, qui ſenſim creſcit a litore*, vt bene Seru. 537 ſq. Comparant Od. λ, 107 ſqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 ſqq., ſed parum illa ad h. l. faciunt. Ceterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, paſcentes late vagando. -- *bello a.*, ad bellum. -- *curru*, h. e. currui. Multa hic argutantur Intpp. Fundus interpretationis, quam Anchiſes facit, in eo eſt, quod equi etiam iugum ferunt. 543. 544 Palladi ſacrum faciunt, cuius templum in eo portu. v. ſup. 531. -- *ouantes* ornatius quam *nos*. Mox 545 ſpectat ad ſup. 403 ſqq. 546. 547 *dederat quae maxima* reſpicit ſup. 435 *vnum illud praeque omnibus vnum*. -- *praeceptis* pro e praecepto Heleni. -- *Argiuae* v. ſup. I, 24, ſed h. l. tantum ornat. 548-550 Item ex praecepto Heleni ſup. v. 396. 397. 398. Poteſt ſacro hoc facto occupatio Italiae facta videri. Sed ſimiles iuris publici

notiones

Cornua velatarum obuertimus antennarum,
Graiugenumque domos ſuſpectaque linquimus arua.
Hinc ſinus Herculei, ſi vera eſt fama, Tarenti
Cernitur. Adtollit ſe diua Lacinia contra,
Caulonisque arces, et nauifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractasque ad litora voces;
Exſultantque vada, atque aeſtu miſcentur arenae.

Et

notiones inter veteres non fuere. *obuertimus* pelago, vt VI, 3 *Obuertunt pelago proras*. *velatarum*, h. e. velis indutarum, vt alias *velifera*. In *Herculeo* Tarento ſubeſt fabula, nunc obſcura, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f. referri ſoleant. 552 Liu. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab vrbe* (Crotone) *nobile templum, ipſa vrbe nobilius, Laciniae Iunonis; ſanctum omnibus circa populis.* v. ibi plura. Adde Strab. VI p. 261 D et Cluuerium. -- *attolli*, *attollere ſe*, *ſurgere* dicuntur ea, quae alta ſunt, iis, qui accedunt; vt *recedere*, ſi diſcedas. cf. ad 411. 553 Verſus auſtrum nauigantibus primo loco *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conſpectum venit, in interiore ſinu, *nauifragum* h. l. dictum ſiue propter ſcopuloſum litus, ad quod vrbs illa ſita, Athenienſium colonia, ſiue propter tempeſtates inter duo promontoria, Iapygum et Cocintum, frequentes et graues. Mox *Caulonis arces* apparent nauigantibus, h. e. Caulon, vel Caulonia, in alto litore vel colle condita, Achaeorum colonia. v. Strab. VI p. 261 B. 554-557 Scylacium ſinum praeteruectis iam e longinquo, tamquam in medio mari (*e fluctu*) Aetna Siciliae *cernitur*, h. e. ex fumo et igni cognoſcitur; auditur iam fragor maris ad ſcopulos Scyllae alliſi, (*Et gemitum -- f. ad l. voces*) iamque apparet et oculis cognoſcitur ingens maris aeſtus, quo Charybdin in propinquo eſſe intelligit Anchiſes. In toto loco ante oculos Vlyſſes

Odyſſ.

Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis;
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii, pariterque insurgite remis.
Haud minus ac iussi faciunt; primusque rudentem
Contorsit laeuas proram Palinurus ad vndas.
Laeuam cuncta cohors remis ventisque petiuit.
Tollimur in coelum curuato gurgite, et idem
Subducta ad Manis imos desidimus vnda.
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere;
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.

Interea

Odyss. μ, 201 sqq. vt tamen recte haec teneas, cogitandum, litus legendo Troianos iam ad interiora freti Siculi aliquantum processisse. *vada exsultant*, h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420-423: τῇδ' ἄμοτον βεάχεσκεν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις, Apollon. IV, 923. 558-560 *Hos scopulos -- saxa --* int. Scyllam. *Eripite nos.* Vulgaris orationis taedium excutit poeta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos*; Eripite remos, expedite. -- *insurgite remis*, v. sup. ad v. 207. 561-563 A litore Italiae in medium iam fretum prouecti, in altum cursum deflectunt, adeoque a dextra in laeuam. -- *rudentem proram*, ὀγκώμενον, vt *gemere*, βοᾶν, *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare. 564-567 Maris aestuantis et magnos fluctus mouentis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. conf. sup. 420 et ad Tibull. IV, 70-75. -- *desidere*, vt *sidere*, *subsidere*, proprie de nauibus mersis vel depressis. *Spumam elisam*, fluctuum ad cautem allisorum, ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit seculi Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres

Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab accessu ventorum inmotus, et ingens
Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente fauilla;
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos auolsaque viscera montis

Erigit

teres saepissime; v. c. mox v. 574 *et sidera lambit*, de flamma Aetnaea. 568 Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat. 570 Proprie aqua est immota a ventis; inde eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus.* Portum autem hunc, vt totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. ι, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc., qui versus huius sunt interpretatio. Portus ille Aetnae profluuiis totus nunc est oppletus. Homeri tempore Aetna nullis intestinis incendiis saeuiisse videtur, etsi iam ante arserat; vnde iam tum erant antra Cyclopibus habitata (de quibus conf. Doruill. Sicilia T. I p. 247); alioqui, si res recentis memoriae fuisset, Homerus hoc naturae portento, ad poeticum ornatum tam accommodato, esset vsus; id quod primo loco Pindarus, tum Orphicorum auctor Arg. 1249, eorumque exemplo Virgilius, facere non neglexerunt. 571-577 Si alia de Aetna loca vis comparare, v. Cerdam h. l. et Cluuer. Sicil. ant. lib. I c. 8; et quis nescit Cornelii Seueri Aetnam? Princeps omnium est Pindar. Pyth. α, 34 sq. Sed in talibus nunc non haeremus; raro obiter attingimus. Ad poetae nostri ductum Iustin. IV, 1. -- *horrificis tonat Aetna ruinis*, h. e. fragore resonat; satis grauiter. -- *prorumpit*, emittit, ἀναπέμπει, antiquo loquendi modo, vt iam Lucret. cf. sup. I, 246. 573 *Turbine f. p. et c. fauilla*, h. e. globis fumi, cum cinere permistis, φλόγας καὶ λιγνῦς, vt Strabo VI pag. 274 A. Aliter non accipiam. *fauilla candens*, vt *canus cinis*;

ornans

Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Vrgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Inpositam ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.
Noctem illam tecti siluis inmania monstra
Perferi-

ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689-692. De scintillis Seru. exponit. -- *Erigit eructans* ornatius quam eructat, ἐρεύγει, emittit, extrudit. -- *liquefacta saxa*, h. e. in vitrum conuersa, interdum admixtis metallis; vnde ῥύακες illi, riui igniti (*Laua*). -- *fundo*, ἐκ μυχῶν, vt Pindarus. 578-582 Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quae ex antiquo physica phaenomena adumbrandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent, in monstro itaque, quod fulmine percussum erat, ignem hunc viuum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, vt Orpheus Arg. 1249. 1250; cf. Cornel. Seu. Aetna 70 sqq., alterum gigantem Typhoeum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Aeschylus (vt Briareum Callimachus); at Virgilius hunc sibi seruauit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716, idque Homeri exemplo Iliad. β, 783. v. ad Hygin. f. 152: Cerdam et all. Pari exemplo ad Phlegraeos campos magno terrae motu collapsos gigantum pugna fuit traducta. cf. Not. ad Apollod. p. 69. 70. 579 *Aetnam insuper impositam*, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος, *exspirare flammas caminis ruptis*, h. e. cauernis et receptaculis flammae subterraneis, quae noue *caminos*, fornaces, dixit. -- *coelum subtexere fumo*, exquisite, vt *suffundere*. Vtrumque Lucret. in eadem re VI, 478. 481. 583-587 *monstra* h. l. monstrosum phaenomenon, rem portentosam. *sonitum*, fragorem montis. -- *nec lucidus polus aethra Siderea*,

Perferimus: nec, quae sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra
Siderea polus; obscuro sed nubila coelo:
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.
Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbram:
Quum subito e siluis, macie confecta suprema,
Ignoti noua forma viri, miserandaque cultu,
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuuies, inmissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Vt quondam patriis ad Troiam missus in armis.
Isque vbi Dardanios habitus, et Troia vidit

Arma

Siderea, h. e. coelo stellis fulgenti. -- *in nimbo*, nubilo aere. Ἀὴρ γὰρ παρὰ νηυσὶ βαθεῖ' ἦν, οὐδὲ σελήνη Οὐρανόθεν προὔφαινε· κατείχετο γὰρ νεφέεσσιν. -- Odyss. ι, 144. 145, quem totum locum Virgilius ante oculos habuit, laude tamen hactenus integra, quod Achemenidis persona inducta magnam legentibus mirationem rei nouitate facit. Imitatorem nostri habes Ouidium XIV Met. 158 sqq., vbi ad Cumas alius Vlyssis socius substiterat. Ceterum ex Virgiliana narratione apparet, poetam fuisse inter eos, qui Caprariam insulam et Cyclopum sedes ante Aetnam in litore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, vt alii, quos Cluuerius, recte puto, sequitur, et ipse Homerus.

588 - 592 *primo Eoo*, Lucifero, mane, ἠῶος ἀστήρ, cf. Ge. I, 288. *vmbram humentem*, vti amant poetae *noctem humidam*, propter rorem. 593 - 595 cf. vet. poeta ap. Cic. Tusc. Qu. III, 12. *immissa* in faciem, adeoque exquisitius quam *promissa*, *barba*. -- *Consertum spinis tegumen*, vestem laceram ac detritam habebat, et ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sartam. cf. Ouid. Met. XIV, 166, vbi multa ex Virgilio adumbrata.

Arma procul: paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc coeli spirabile lumen:
Tollite me, Teucri; quascumque abducite terras.
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus vnum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto.
Si pereo, hominum manibus periisse iuuabit.
Dixerat; et genua amplexus, genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet Fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus,
Dat iuueni; atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:

Sum

ta. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur Graecus esse. Etsi nec male Seruius: *Habet enim vnaquaeque gens incessum et vocem propriam.* -- *patriis ad T. missus in armis*, Homerica oratio, nam saepius similis forma, aliquem a patre ad bellum esse missum. Adiicit Seru. *ex sequenti eius confessione hoc didicit Aeneas.* 599 - 606 *testor*, quaeso, obtestor. *hoc coeli spirabile lumen*, vitale, de quo (l. quo) spiramus. *lumen* autem pro aethere, aura; vt etiam poetae: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) *e classibus* pro e Danais. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, iam Cerdae monitum. -- *si sceleris tanta est iniuria nostri*, ornate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite. 606 - 609 *genibusque volutans haerebat*, ad genua prouoluens se, inhaerebat, *προσφὺς εἴχετο*. *dat iuueni*, vt euitaret tenuem voculam *ei*. -- *praesenti*, certo, *pignore*, quod

Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi,
Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamaſto
Paupere (manſiſſetque vtinam Fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Inmemores ſocii vaſto Cyclopis in antro
Deſeruere. Domus ſanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipſe arduus altaque pulſat
Sidera, (DI, talem terris auertite peſtem!)
Nec viſu facilis, nec dictu adfabilis vlli.
Viſceribus miſerorum et ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quum corpora noſtro
Prenſa

quod manum dat. 613 ſqq. Hoc de Achemenide (nam eſt Ἀχημενίδης) epiſodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, ſcilicet vt ita Homerica de Cyclope intexere ſuis verſibus poſſet. Nam delectare ſolet et hoc, ſi fabulas, notas quidem nec nouas, noua tamen cum variatione, nouo cum ornatu et in nouo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem aduerſatur hoc epiſodium; Vlyſſes enim inter initia erroris ſui ad Cyclopas venerat, at Aeneas multo ſerius. Sed in talibus male poetas reprehendas. cf. ſup. ad 294 ſqq. -- *genitore A. Paupere.* ſup. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.* Neſcio tamen, annon poeta ſua potius tempora, quibus militia inter vitae genera quaeſtuoſa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr), quam Homerica reſpexerit; nam addit: *manſiſſetque v. Fortuna!* hoc elegantius quam: vtinam pauper, adeoque domi, manere maluiſſem! 616 *trepidi*, bene adiectum, prae feſtinatione. 618 *domus ſanie* pro ſanioſa. Sed hoc durum. 620 ſq. *peſtem*, peſtilens et exitioſum hominum vitae monſtrum. *nec viſu facilis*, h. e. cuius adſpectum non facile aliquis ferat (ἀπροσόρατος, δυσαντίβλεπτος. Bene Seru., „*cuius poſſit etiam adſpectus inferre formidinem.*„) nec alloquium. 623-627 conf. Odyſſ. ι, 288 ſqq. -- *corpora* elegantius quam viros. --

 reſupi-

Prenſa manu magna medio reſupinus in antro
Frangeret ad ſaxum, ſanieque exſperſa natarent
Limina; vidi atro quum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent ſub dentibus artus.
Haud inpune quidem. Nec talia paſſus Vlixes,
Oblitusue ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul expletus dapibus, vinoque ſepultus,
Ceruicem inflexam poſuit, iacuitque per antrum
Inmenſus, ſaniem eructans ac fruſta cruento
Per ſomnum commixta mero: nos, magna precati
Numina, ſortitique vices, vna vndique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto

Ingens,

reſupinus, bene niſum iacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recuruat. At Homerus notionem magnitudinis in monſtro tuitus eſt: *Σὺν τε δύω μάρψας, ὥστε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ Κόπτ'*. Reliqua a Virgilio ornatius expoſita. Niſi et id ipſum, quod modo memorauimus, cum Seruio, de iacente humi Cyclope accipere mauis: quo ipſo magnitudo virtutis appareret, quod reſupinus hoc facere potuit. Cf. Ouidii verſus XIV Met. 205-209, ex h. l. expreſſos. *exſperſa*, poetica vox, pro reſperſa. -- *membra fluentia tabo*, oratio poetica, pro vulgari: defluente tabo. Ceterum ad noſtrum palatum haec non eſſe, facile intelligas. Verum tuentur ea ſe fabulis priſcae vitae. 627 ſq. conf. Odyſſ. ι, 299 ſqq.: 316 ſqq. *oblitusue ſui eſt*; *ſui*, cum vi, h. e. ſuae aſtutiae ac calliditatis; quae iſta aetate eadem cum ſapientia habita, vt ex Homero obſeruare in promtu eſt; ibid. v. 420: *Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον -- πάντας δὲ δόλους καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὥστε περὶ ψυχῆς· μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν.* *in diſcrimine tanto.* 630 ex eod. l. v. 296. 297 et 371. 631-633 v. ib. 372. 374. *iacuit per antrum* maiorem obiicit animo ſpeciem quam: in antro. 634 *ſortiti vices* v. ibid. v. 331 ſqq. 634. 635 vide

Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar;
Et tandem laeti sociorum vlciscimur vmbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam, qualis quantusque cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera pressat,
Centum alii curua haec habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia iam Lunae se cornua lumine conplent,
Quum vitam in siluis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.

Victum

vide ibid. v. 378 sqq. 636 *latebat* quanto ornatius quam *erat!* vides eadem voce simul toruam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, *λασία μὲν ὀφρῦς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται.* Theocr. Idyll. XI, 31. *Argolici clipei:* erat is Argiuorum inuentum: Pauf. II, 25. Apollod. II, 2, 1. vbi cf. Not. p. 277. Fuit inde in communi Graecorum vsu, aliquando etiam a Romanis receptus pro scuto. Apud Dionys. Halic. IV (p. 221, c. 16) *Ἀργολικὰς ἀσπίδας* Seruius rex ferre iubet ciues primae classis. *Phoebeam lampadem* esse Solem, non Lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse versum, Faber pronuntiat; sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53 de Cyclopibus: *πᾶσι δ' ὑπ' ὀφρῦν Φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, Δεινὸν ὑπογλαύσσοντα.* Ex Virgilio sua sumsit Ou. XIII Met. 851. 852. Mox 638 *vlciscimur* ad ductum Homeri l. c. v. 475 sqq. 641-644 Ornatum (partim ex Hom. l. c. 337. 341) vides: *Qualis* Polyphemus *est, tales* Cyclopes multi in vicinia *habitant.* 647 *domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra*; nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium

dabat.

Victum infelicem, baccas lapidoſaque corna,
Dant rami, et volſis paſcunt radicibus herbae.
Omnia conluſtrans, hanc primum ad litora claſſem
Conſpexi venientem. Huic me, quaecumque fuiſſet,
Addixi; ſatis eſt gentem effugiſſe nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque abſumite leto.

Vix ea fatus erat: ſummo quum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole mouentem
Paſtorem Polyphemum, et litora nota petentem;
Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum,
Trunca manu pinus regit, et veſtigia firmat;
Lanigerae comitantur oues; ea ſola voluptas,
Solamenque mali.

Poſtquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit:
Luminis effoſſi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu; graditurque per aequor
Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, ſic merito; tacitique incidere funem;

Verrimus

dabat. -- *ab rupe Cyclopas* iunge; proſpicit in monte errantes. modo v. 644: *et altis montibus errant*; et inf. 655: *ſummo cum monte videmus*; item 675. Mox 649 *Victum infelicem*, ſimpl. miſerum. *lapidoſa corna* ab oſſe, quod in ſe habent. 653 *Addixi:* ſignato verbo exprimit deſperationem, ait Seru.; at quatenus? ſc. eſt pro: me tradere decreui. Addicunt ſe, qui ſe vendunt, vt gladiatores.

658 *Πέλωρ, πελώριον θαῦμα* ap. Homerum l. c. *informe*, vt *ἄμορφον*, deforme. *cui l. a.*, h. e. excaecatum; deformitas noua praeter naturalem. 659 *Manum*, quod legebatur, parum commodum. Sed *manu*. Nam pinus in manu regit et format veſtigia. Mox vero 663 *inde*, ex aequore, aqua marina. 666.

667

Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum vbi nulla datur dextra adfectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
Clamorem inmensum tollit: quo pontus, et omnes
Intremuere vndae, penitusque exterrita tellus
Italiae, curuisque inmugiit Aetna cauernis.
At genus e siluis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora conplent.
Cernimus adstantis nequidquam lumine toruo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales quum vertice celso
Aeriae quercus, aut coniferae cyparissi
Constiterunt, silua alta Iouis, lucusue Dianae.

Praeci-

667 cum Homericis certauit l. c. v. 471. 472, adde Od. κ, 126 sqq. *Sic merito*, εἰκότως. Nam supplicem, ἱκέτην, quis aspernari ausit! Mox 669 *sonitum vocis. Vox* nouo exemplo pro strepitu vel remorum vel vndae remis impulsae, vt sup. 556 *fractae voces* pelagi. Cum poeta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. *vestigia* pro ipsis gressibus, notum; et, *dextra adfectare* sc. nauem, appetere; non *dextram*, vt legebatur. 671 *Nec potis est, aequare fluctus l. sequendo*, accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate. Nec, dum nos insequitur, par est molis suae magnitudine altitudini maris, quae eo maior est, quo longius a litore proceditur. Porro ad 672 cf. Od. ι, 395. 676 *ad portus* conf. v. 570. *nequicquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Seru. -- *A. fratres*, populares, gentiles. Mox *coelo*, ad coelum. *concilium*, exquisite pro turba. 680. 681 *coniferae cyparissi*. Cupressus mas fert conos nuci pineae non absimiles; *baccas* appellat Plin. XVI, 33 s. 60. At κῶνυς etiam Graeci. v. Athenaeum lib. I p. 57 B. C. -- *silua Iouis* declaratur

Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.
Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter, vtramque viam leti discrimine paruo,
Ni teneant cursus; certum est dare lintea retro.

Ecce

declaratur per quercus, *lucus Dianae*, per cupressos; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi manifestum est. Nam cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, vt Plin. l. c. Alioqui ornans esse posset epitheton simpliciter: *lucus Dianae*, quippe cui saltus curae sunt. 682. 683 Nos metu agitati quocunque malumus cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, euoluere, explicare et intendere, v. sup. 267. *ventis secundis*, int. quo ventus ferret: non exspectare ventum, quem cursus postulabat. 684-686 E pluribus verborum iuncturis, quas in versibus his admodum suspectis facere possis, et quas passim Intpp. facere videas, illa videtur esse optima, h. e. verborum locique naturae ceteris adcommodatior: *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hoc reiici debuere versus Charybdin et Scyllam (in quo poeta versus Homer. Od. μ, 426 sqq. ante oculos habuit). *Contra* vero *Heleni iussa monent, ni* (*h. e. ne*) *teneant* (naues) *cursum inter Scyllam atque Charybdin, vtramque viam leti discrimine paruo* (per appositionem; vtraque, et Scylla et Charybdis, esset iter periculosum, si per eam nauigatio fieret). Cum tamen ventus versus has partes ferret, sc. ab australi plaga spirans, *certum est dare lintea retro*, h. e. iam decreueramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum ecce Boreas exoritur. -- *Heleni iussa*, v. sup. 410 sq.: 429 sqq. -- *ni*, antique pro *ne*. Sic Seru. et plures vett. Grammatici ap. Heins. et all. Est graeca ratio, ἐὰν, ἐὰν μὴ, εἰ, εἰ μὴ, pro *vt*, *ne* -- *teneant* sc. naues. Sic saepe Homer. in simili re. v. c. Odyss. γ, 172, vbi praecesserat Ἠιτέομεν δὲ θεὸν -- ὄφρα φύγοιμεν -- sequitur v. 176: Ὦρτο δ' ἐπὶ λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ὦκα Ἰχθυόεντα

Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
Missus adest. Viuo praeteruehor ostia saxo
Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque iacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum
Litora Achemenides, comes infelicis Vlixi.
  Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium vndosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur vndis.

Iuss

θυόεντα κέλευθα διέδραμον. cf. Odyss. μ, 197. 221. 687 *Venti* poetis a montibus, tamquam sedibus, petuntur: itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fretum Siculum; hinc *angusta ab sede.* -- *Missus* puto exprimi *ἵκμενος* vel *ἱέμενος*, pro veniens. 688. 689 *Viuo ostia saxo Pantagiae. Pantagias* (nunc *Fiume di Porcari*) paruus fluuius, breui cursu, infra Leontinos, cuius ostium praeruptis vtrinque rupibus includitur: de eo v. Cluuer. Sicil. lib. I, c. 11. Doruill. Sicula p. 206. 207. *Megara* sunt h. l. Hyblensia, quia olim Hybla parua dicta, non longe a Syracusis, in sinu Megarensi, *Golfo di Augusta*, quem ab australi parte includit *Thapsus*, peninsula in mare procurrens, *plana, paene fluctibus par*, ait Seruius, qui insulam appellat, vnde *iacentem* dixit poeta, h. e. humilem, non altam montibus. 690. 691 *relegens retrorsum*, nam cum Vlysse a Lotophagorum inde insula, litori Africae praetenta, Siciliae litus orientale ad Cyclopas vsque praeternauigauerat. itaque *Litora* iam *errata*.

692 - 696 Insula *Ortygia*, et ex aduerso *Plemmyrium* promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In eadem fons Arethusa, de quo et de fabula super eius cum Alpheo Elidis fl. congressu v. sup. Ecl. X, 1 et 4. -- *vndosum* h. l. *περικλυμον*, quod aestuantis maris fluctibus alluitur; vnde et ipsum nomen *πλημμύριον*. -- *occultas e. v. subter mare*, *τήν τε*

 θάλασσαν

Iuſſi numina magna loci veneramur; et inde
Exſupero praepingue ſolum ſtagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque ſaxa Pachyni
Radimus; et fatis numquam conceſſa moueri

Adparet

θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάει. Moſch. Idyll. VIII. *ore tuo*, eodem fonte; vnde Pindaro Arethuſa *ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεῖυ.* Nem. I, 1 cf. Cluver. Sicil. ant. pag. 163. 157. 697 *Iuſſi*, admoniti, ſed a quo? vel ab Achemenide, vel ab Heleno, vel ab Anchiſe, ait Seru. Hoc vltimum verum puto. Nam per totum librum eae ſunt Anchiſae partes, vt religiones et auſpicia curet. *Helorus* fluuius in litore orientali paullo ſupra Pachynum promont., de quo accurate egit Cluuerius e Fazello. Primum inter ſpecus et exeſas rupes procurrit, vnde Silio *clamoſus Helorus*; mox, vbi ad litus acceſſit, placido ac leni curſu incedit, et hieme, clauſo maris fluctibus oſtio, frequenter excreſcit ſtagnatque, vnde agri vicini pingueſcunt plurimum. (Nunc *Atellaro* et in interiore parte *Abiſo*). *Exſupero* h. l. praeteruehor. 699 *Pachynum*, promontorium Siciliae ab auſtrali parte. (*Capo Paſſaro*). *proiecta ſaxa* expreſſit Gr. *προβλῆτες σκόπελοι.* 700. 701 *Camerina nunquam conceſſa moueri:* accipio, palus, in qua deus nolebat, vt quidquam mouerent, nouarent Camarinenſes. Seruii verba apponam: Palus eſt iuxta eiusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum ſiccata peſtilentiam creaſſet, conſultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, reſpondit: *Μὴ κίνει Καμαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων·* quo contemto exſiccauerunt paludem, et carentes peſtilentia, per eam partem ingreſſis hoſtibus, poenas dederunt. Similia narrant Steph. Byz., Suid., et Anthol. Gr. apud Cluuer. Sed, quae illa vrbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter Camarinam fuiſſe conditam, ex Thucydide aliiſque docet idem Cluuer. Ceterum poetam haec ex ſua potius, quam Aeneae narrantis, perſona dixiſſe, iam Seruius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illae vrbes et locorum nomina

Aeneae

Adparet Camerina procul, campique Geloi,
Inmanisque Gela fluuii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas oftentat maxima longe
Moenia, magnanimum quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmofa Selinus;
Et

Aeneae temporibus recentiora funt. 701. 702 De fitu vrbis et fluuii *Gelae* camporumque res parum explorata. v., praeter Cluuer. et quos Burm. laudat, Doruill. Sicula c. 6. Acquiefcit Dorvillius in Cluuerii fententia, effe Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuoua*, Campos autem Geloos, egregiae fertilitatis planitiem, latius cis et vltra fluuium patuiffe, quam vulgo creditur. Sed, quorfum *immanis* fpectet, dubitari poteft. *magnam* interpretantur; fed vrbis amplitudinem nemo veterum memorat. Procliue eft, ad dominos potius referre, vt faepe in vrbium epithetis fit, vt ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta fint. Atque eo deueniffe etiam Doruillium video in Sicul. p. 129. Gelae tamen tyrannos faeuos et immanes fuiffe, vnde doceri poffit, mihi non fatis conftat. Nam, quae apud Herodot. VII, 153-156 de iis memorantur, ad immanitatem non adfurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thrafybulo, Gelonis fratribus, Syracufarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Doruillio altera interpretatio, vt ad vrbis fitum ad amnem verticofum et immanem referatur. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies effe videtur, vt ab ea potiffimum defignari potuerit a poeta. 703. 704 *Agrigentum* in monte Acragante fitum, maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginienfium mercatu refertum; hinc ciuium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus; quamquam ad hunc folum refpici a poeta non dixerim. Vide de hac vrbe Cluuer. et Doruill. pag. 88. 89. 705 *Selinuntem* palmis agreftibus abundaffe, ex Cicer. Verr. V, 87 fatis conftat. Ex noftro expreffit Silius Ital. XIV, 200, quem in toto hoc loco comparare iuuabit. De

Et vada dura lego ſaxis Lilybeia caecis.
Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
Adcipit. Hic, pelagi tot tempeſtatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae caſusque leuamen,
Amitto Anchiſen. Hic me, pater optime, feſſum
Deſeris, heu, tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digreſſum veſtris deus adpulit oris.
  Sic pater Aeneas, intentis omnibus, vnus
Fata renarrabat diuom, curſusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

Selinunte copioſe poſt Cluver. Doruill. pag. 60 ſqq.: et 420 ſqq., vbi et ruinae duorum templorum eius vrbis oculis ſubiectae ſunt. 706 *vada L. dura ſaxis caecis*, h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum vadoſum fundo ſaxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii ἄκρα plana atque depreſſa, ad III M. paſſuum ſub vndis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluuer. II, 1 pr. 707 *Drepanum -- illaetabilis ora.* Ager Drepanitanus ſterilior et fere arboribus et herbis deſtitutus; ſolum enim arenoſum; et praeterea multos in tractus aqua marina exaeſtuat, ſtagnandoque ſalem profert. -- et ob hunc ruris illius moeſtiorem adſpectum non minus, quam ob Anchiſae hic locorum amiſſi memoriam, ab Aenea Drepanitana ora vocari *illaetabilis* videtur. 712 Comparant Homerica Iliad. ρ, 407-410. Imitatur noſtrum Valer. Fl. III, 301 ſqq. 715 ex Od. ν, 276. 277. 717 *fata diuom*, a diis miſſa; fatales errores. 718 *factoque hic fine quieuit*, ornate: et narrationis finem fecit.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS
A E N E I D O S
LIBER QVARTVS

ARGVMENTVM

Dido, amore Aeneae insaniens, animi sui morbum sorori aperit: eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiicit 1 – 89. *Iuno quoque, vt Aeneam facilius ab Italia auerteret, agit cum Venere, vt eius bona cum venia liceat Aeneae Elisam vxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit* – 128. *Postridie Aeneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus iam praedae intentis Iuno subitam immittit tempestatem: comites alius alio diffugiunt: Aeneas et Dido in idem antrum conueniunt, ibique infaustis ominibus coniunguntur* – 172. *Interim Iupiter, Iarbae Getulorum regis (qui aduenam sibi praeferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam, mandatque, vt relicta Africa in Italiam nauiget. Ille Iouis imperio morem gerens, quaecunque ad nauigationem erant necessaria, clam per socios parari iubet* – 295. *Ceterum Dido, vbi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, grauiter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, tum per sororem, eum ab incepto reuocare conatur. Aeneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancoras soluit* – 583. *Illa doloris impatiens, in editissima aedium parte, simulatione sacrorum, ingentem pyram exstruit, ablegataque Barce, Sichaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimenti adferret, necem sibi consciscit.*

Libri huius praestantiam quis non sensit? quis non laudibus praedicauit? Est enim ad communem hominum

num affectum comparata res, amor infaustus et destitutus successu. Si de iis partibus carminis quaeritur, quae Virgilio propriae sunt, et ex quibus eius ingenium et ars in primis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cuiusque poetae indolem aetas et temporum, in quae incidit eius vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri saeculo et moribus, delicias in amore facere aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcesten in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Naeuii bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 5: et Seru. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. secutus esse fertur iam in Seruianis ad lib. IV pr. Scilicet Medeae amorem ad Didonem transtulit. Quae tamen alia inde tollere potuerit, praeter pauca, quae ad primos libri versus et passim alibi notauimus, vix quicquam occurrit; et Medeae amor admodum diversus ab amore Didonis; in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in nouo regno, in primis reginae animum superbia et ira exstimulant. Ceterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quae toties in tali argumento occupata fuere, admodum diuersum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poeta effectum sit, si forte quaeras, quaeri autem hoc potest, caussae rei mihi ex eo potissimum ducendae esse videntur, quod amor a Didone et Aenea non leuiter suscipitur, sed quod partim nouae vrbis incrementum, partim aerumnosae nauigationis finis ex eo captatur; quod is amoris affectus cum aliis, iisque grauissimis, affectibus coniunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Aeneas quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo peruenire, quin Aeneae feritatem et immanitatem exsecreris. Subsidit tamen ira, si fatorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Aeneae fatis declaratam, cogites. Sed omnino res nostris

At regina graui iam dudum saucia cura
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat

Gentis

nostris moribus ac sensibus non est iudicanda, et ex veteribus vitae institutis multas excusationes habebat res, si amicam desereres. Quid? quod maiorem ex ipsa Aeneae truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Aeneae oratione v. 332 sqq. culpa eius eleuatur. Dignitati herois sui poeta prouidit etiam in hoc, quod, quo amoris aestu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, vt Aeneas omnem de monstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq.: 393 sqq.: 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi nouo Mercurii monitu factus v. 554 sqq., tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declarauit poeta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, vt multi adeo conquesti sint, illud ad animum ab Aeneae persona ac rebus gerendis auocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arcte coagmentauit, vt Iunonis fraudes ac consilia actionis epicae, quod aiunt, nouum nodum faciant, vtque, ne interruptus et omnino interceptus Aeneae in Italiam aduentus sit, iam metuere incipias. Mox vero, sublato eo quidem metu, Didonis dirae, quae vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quae inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, nouam et inexspectatam ac magnam suauitatem habent.

1-5 Splendida libri frons, et eximia grauissimi amoris declaratio: *At* respicit versum vlt. libri III, Aeneas finem dicendi hic fecit; regina vero ex narratione multo magis viri amore fuit incensa. *cura*, *vulnus*, quod alitur *venis*, propter sanguinem amoris aestu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis ἰὸς πυρφόρος cogites

Gentis honos. Haerent infixi pectore voltus,
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phoebea luſtrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbram;
Quum ſic vnanimam adloquitur male ſana ſororem:
Anna ſoror, quae me ſuſpenſam inſomnia terrent!
Quis

tes neceſſe eſt, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287); et *quod multum animo recurſat* Aeneae virtus et Troianorum clarum nomen, amoris ſcilicet et cauſſae et excuſationes, ne contra dignitatem ſuſceptus eſſe videretur. Ad v. 4. 5 conf. Apollon. III, 453 ſqq. Amor autem hic, vt in memoriam reuoces, is eſt, quo Venus et falſus Aſcanius Didonem incenderant ſup. I, 672. 712 ſq. 6. 7 *Auroram* pro die, vt Homero ἠῶς, propter reliqua accipio. Verſus alter iam lib. III, 589 occurrebat. *luſtrare* in his et ſimilibus eſt obire. *Lampadem* pro face iam Lucretius dixit. *Humentem vmbram*, v. ſup. II, 8. Duo hi verſus reprehendendi non erant tamquam alieni et nimii ornatus. Videntur eiusmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, vt alia multa poetica ornamenta, in propriae et ſimplicis orationis loco eſſe habendae, et probandae etiam hactenus, quod narrationis ieiunitatem vel tenorem variant et ornant. 8 *male ſana*, inſana, μαινομένη. Etiam *amantiſſimam ſororem* exquiſito vocabulo *vnanimam* dixit. In oratione, quae ſequitur, obſerua amoris et pudoris pugnam, et inanem peruicaciae oſtentationem victamque iamdudum ab affectu mentem. Quod Annam ſororem Didonis inducit, non nutricem, vt fere Graeci in tali re ſolent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopae, Medeae ſorori, ſimile officium tribuerat; a quo et inſomnia habet Didonis et amorem ſorori reuelatum. v. Apollon. III, 616 ſqq.: 645 ſqq. Nam Homeri Nauſicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit. *Annam* iam Naeuius memorauerat, teſte Seruio ad v. 9, in bello, puta, Punico. 9 *ſuſpenſam*

Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes!
Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Iactatus fatis! quae bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare iugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertaeſum thalami taedaeque fuiſſet:
Huic vni forſan potui ſuccumbere culpae.
Anna, fatebor enim; miſeri poſt fata Sychaei
Coniugis, et ſparſos fraterna caede Penatis,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Inpulit. Adgnoſco veteris veſtigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras,
Pallentis vmbras Erebi, noctemque profundam:
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura reſoluo.

Ille

penſam ornate adiectum, ad metum pertinet. 13 Inuertit orationem: credo eum prolem deae eſſe, quandoquidem fortitudo ac conſtantia in ferendis laboribus ac periculis generoſam ac diuinam originem arguit. 15 - 19. Eximio cum artificio ſingula poſita, vt tacita animi conſilia ſatis illa prodat. -- *deceptam fefellit* poetica venuſtate plenius, pro morte mariti amor ſpem deſtituit. *potui* exquiſite pro poſſem, poſt, *ſi non pertaeſum fuiſſet* -- *culpae* cum dilectu h. l. pro amore. 20 ſq. De caede Sichaei cf. ſup. I, 349 ſq. 23 Agnoſco amoris, qualem olim expertus ſum, ſigna. 24 *τότε μοὶ χάνοι εὐρεῖα χθών*. Iliad. δ, 182 et al. cf. Iliad. ζ, 464: ρ, 416. -- *prius* -- *ante quam*, vt Homer. πρὶν -- πρὶν ἤ. Egregie ad maiorem vim verſus 26 adiicitur. Mox *iura pudoris* int. vim et poteſtatem in ſe, cui ipſa obnoxia eſt, paret.

Ille meos, primus qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit; ille habeat ſecum, ſeruetque ſepulcro.
Sic effata ſinum lacrimis inpleuit obortis.
Anna refert: O luce magis dilecta ſorori,
Solane perpetua maerens carpere iuuenta?
Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem aut Manis credis curare ſepultos?
Eſto: aegram nulli quondam flexere mariti;
Non Libyae, non ante Tyro; deſpectus Iarbas,

Ductores-

paret. Vſſ. autem 28. 29 dulciſſimi affectus, et magnae dignitatis! vni ſuo marito ait ſe amorem ſuum addixiſſe. *ſinum* v. 30 manifeſte pectoris: δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι. Iliad. ι, 566. Hae autem *lacrimae* magnum facile poetam arguunt. Dum vult conſtans et aſpera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto affectu animum produnt. conf. Horat. IV, 1, 33 ſqq.

31 ſqq. Egregium ſuaſoriae orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba, reſpondet. 32 Proprie *carpitur*, conſumitur, *aetas, iuuenta, vita*, φθίνεται, κατείβεται αἰών. Simplex oratio eſſet: *conſumesne aetatem vidua*; at ornatior: *conſumerisne ipſa exigens aetatem perpetuo vidua?* Iam melius dictum: *iuuenta* pro aetate, et *maerens iuuenta perpetua*, h. e. perpetuo in ſolitudine maerens. Imitatio Virgilii in Seneca Hippol. 446 ſqq. *Aetate fruere, cur toro viduo iaces.* 33 *Veneris praemia* voluptates et oblectamenta coniugum intelliges. Δῶρα Ἀφροδίτης Iliad. γ, 54 comparant, ſed ibi ſunt illecebrae, quibus Venus Paridem inſtruit. τόκος et δῶρα Ἀφροδίτης ſimili modo iunguntur in Hymno in Cerer. 102. Reliqua nihil ad h. l. faciunt. 34-36 *Manes ſepultos* ex opinione, puto, de Manibus compoſitis et placatis, vbi iuſta perſoluta eſſent; adeoque pro Manibus ſepultorum. Mox *mariti* pro procis. De *Iarba* v. inf. 196, et Iuſtin. XVIII, 6. In *aegram* 35 latet cauſſa ſpreti adhuc amoris, quod recenti dolore erat adflicta, qui nunc reſedit.

Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Diues alit: placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis aruis?
Hinc Gaetulae vrbes, genus insuperabile bello;
Et Numidae infreni cingunt, et inhospita Syrtis;
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
DIs equidem auspicibus reor et Iunone secunda
Hunc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu vrbem, soror, hanc cernes! quae surgere regna
Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis adtollet gloria rebus!

Tu

sedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, vt saepe alibi. 37 Multa igitur bella ab Afris feliciter gesta fuere. Declarat simpliciter gentem bellicosam. -- *terra Africa*, antique, vt saepe Ennius, Cato, alii, proprie tamen. 40-44 *Gaetulae vrbes*, ad terrorem *vrbes* posuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Seru. cf. Sallust. B. I. 21. Sed videtur poeta Homericum πόλεις expressisse, quod simpliciter sedem et habitationem designat. Homericum quoque illud *vrbes -- genus*; nam is saepe πόλεις pro incolis vel populis, et contra populos pro insula, vel terra et vrbe. cf. sup. lib. I, 339 *fines Libyci*, *genus* etc. -- *Numidae infreni*, equis sine frenis: res nota. -- *Syrtis* int. Afros accolas. v. sup. I, 539. 540. -- *deserta siti*, inhabitabilis raritate aquae. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac praesidii Poenis posse sperari. -- *Barcaei* a Barce, Cyrenaicae vrbe, per prolepsin hic nominati; nam seriores vrbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditae. v. Herodot. IV, 160. *late furentes* pro vagantes: sed iidem feri ac truces. -- *Germani minas*, cf. I, 361 sq. 49-53 *quantis rebus*, opibus, potentia. Mox *deos placare* ac propi-

Tu modo poſce deos veniam, ſacrisque litatis
Indulge hoſpitio, cauſſasque innecte morandi:
Dum pelago deſaeuit hiems, et aquoſus Orion,
Quaſſataeque rates, dum non tractabile coelum.
His dictis incenſum animum inflammauit amore,
Spemque dedit dubiae menti, ſoluitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo;
Iunoni

tios reddere iubet; cauſſam in illis quaere: *quae me inſomnia terrent*; ad expianda ſcilicet inſomniorum omina. *ſacris litatis*, noue hoc dictum, quod Seruius etiam notat, (nam proprie litatur diis per ſacra, ſacris, victimis) ſed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas*. -- *indulge hoſpitio*, hoſpitali beneuolentiae in eum. Verſus 52. 53 ad tempeſtatem procelloſam ſpectat, quae ad litus Africae reiecerat Aeneam. *deſaeuit*, ἀπομηνίει. *aquoſus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu ſuo. Sic *Piſcis aquoſus* Ge. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quaſſatae* (v. I, 551) et nondum refectae ſunt; dum *non tractabile coelum*, alias ſaeuum, aſperum, procelloſum. 55 *ſoluitque pudorem* male accipitur, quaſi ad impudentiam ſit prolapſa. Sed effecit, quo amori iam minus eam puderet ſuccumbere.

56 - 59 Vt haec clare perſpicias, tenendum, primum de vtraque ſorore, tum de ſola Didone agi; et (a v. 60) duo eſſe, in quibus occupata eſt Dido: vt victimis caeſis deos ſibi propitios reddat, et, a v. 63, vt exta conſulat. *pacem*, veniam deorum, beneuolentiam, v. 50. -- *Legiferae Cereri*, Δήμητρι Θεσμοφόρῳ. Vitae cultu meliore inuento iura ac leges ſunt natae, legitimaque cum his connubia. Seruauit Seruius ad v. 58 verſus Calui: *Et leges ſanctas docuit, et cara iugauit Corpora connubiis et magnas condidit vrbes.* Cur *Phoebo* et *Baccho* nunc ſacra fiant, tantum coniectando cauſſa reddi poteſt; forte tamquam diis Carthagine olim cultis; ſi modo poeta accurate

Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
Ipſa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido,
Candentis vaccae media inter cornua fundit;
Aut ante ora deum pinguis ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque recluſis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem,
Quid delubra iuuant? Eſt mollis flamma medullas
Interea, et tacitum viuit ſub pectore volnus.

Vritur

accurate in hoc genere verſatus eſt. De *Baccho* iam lib. I, 734 vidimus. *Phoebum*, vt Solem, patrium Poenorum numen eſſe puto, quod idem Saturno aſſimulabant Romani. Etſi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Hendereich Carthag. p. 217. conf. h. l. Seruius, qui parum conſtanter diſputat, et Donatus. De *Iunone* cf. ad lib. I, 15. Accommodauit Deae Coeleſti, quod Romani ac Graeci Iunoni ſuae tribuebant, quae *ζυγία* et *γαμηλία* erat. 62-64 ſpectant ad extiſpicium, cuius cauſſa victimae caeduntur; adit ad *pingues aras*, a pinguibus victimis, *τὰ πίονα μηρία* Homeri. ipſa adſtat victimis extiſpicii cauſſa caeſis. -- *Inſtaurat diem donis*, h. e. ſacrificiis. Proprie *inſtaurantur ſacra*, quae repetuntur; et eſt voc. ſacrum: ſic lib. V, 94. ſed h. l. *dies*, h. e. dies feſtus, quo ſacra erant facta; noua ſubinde ſacra in alterum diem indicuntur, vt ſcilicet exta ſibi meliora obtingant. Hinc *diem inſtaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. Tandem *inſtaurare* poetis ſimpliciter eſt facere, inſtituere: ſic epulas VII, 146. VIII, 283, choros IV, 145, funus III, 62. -- *ſpirantia exta*, palpitantia, vt Seru. 65-67 *vatum* ad extiſpicium v. ſup. refer. *ignarae mentes!* cuiusnam rei? infelicis puta exitus et euentus conſiliorum et amoris Didonis. Commentarii loco ſunt verſus Silii VIII, 100 ſqq.: 124 ſq. *delubra*, aditus delubrorum ſup. v. 56. Exclamationem hanc ex poetae perſona iam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poeta repre-

Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerua sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cresia fixit
Pastor agens telis, liquitque volatile ferrum
Nescius. Illa fuga siluas saltusque peragrat
Dictaeos; haeret lateri letalis arundo.
Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, vrbemque paratam;

Incipit

reprehendi possit, non tam illud est, si ex sua persona affectum interponat, quam si *de sua persona* quicquam intertexat, quippe quae a carmine epico, quod enthusiasmum spirare debet, aliena sit necesse est; nisi forte poetae persona ad augendam carminis vim et ipsa valere possit, aut ille noua Musae inuocatione animum lectoris aduertat; vt aliquoties etiam in Messiade factum videas, v. c. lib. III pr. *mollis flamma* est lenis adeoque mobilis. *viuit* pr. de vulnere crudo. 68-73 Egregia perdite amantis comparatio, in qua ornanda recentiores passim poetae laborarunt. Ex Il. λ, 475 sqq. ductam esse volunt, Macrobii forte auctoritate V, 6. Sed Homero poeta hic nihil debet. --*fixit agens*, agitans, vrgens, ornate, vt alias v. c. Ge. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in ceruam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. Capra forte melius a poeta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 constat, *agrum Creticum siluestrium caprarum copiosum fuisse, ceruo eguisse*. Adde Plin. VIII, 58; I, 83. Excusanda tamen talia in poeta, etsi non commendanda. Totus locus qui sequitur ad v. 89, super amoris aestu, inter consummatissimos est et vnicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac post innumeras recentiorum poetarum in hoc argumento contentiones. *Breuitatem* in summa rerum copia et *dignitatem* vix quisquam alius est assecutus, si forte affectum mouere et aliis contigit. 75 *Sidonias*, Tyro aduectas, v. I, 363.

vrbem

Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, conuiuia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, vbi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque,
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet: infandum si fallere possit amorem.

Non

vrbem paratam, egregie, vt non opus esset, nouam quaerere per longos errores. *conuiuia quaerit*, desiderii nota inest, moram impatienter fert, dum coenae hora illuxerit. 80-83 De nocte sera agi, qua a conuiuio sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia sidera*, occidentia exeunte nocte, cf. lib. II, 9. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, occulit, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunae nitore minora sidera (cf. Horat. I Od. 12, 46-48) referri potest, sed de occasu lunae sub exeuntem noctem accipiendum esse manifestum fit. -- *vicissim*, postquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere, pro indefinito, et pro quacunque nocte, quae et illunis et illustris esse potest, noctem serenam nominare. -- *domo vacua* ad ornatum adiectum, quia *sola*. Tum *stratis* illa *incubat*, quae paullo ante reliquerat; ita vt *modo* torum reliquerit, *modo* repetierit et ei gemebunda incubuerit. Est sane hoc paullo durius; ad poetae tamen mentem verisimillimum. cf. Apollon. III, 453 sq. Nec simili subtilitate caret alterum: vt lectum conuiualem illa repetierit, locoque, quo Aeneas sederat, incubuerit: qui et ipse misera amantium furor: v. Ouid. Epist. X, 51 sqq. XV, 149. 84 *gremio:* accubantium mensae habitum animo reputa.

puta.

Non coeptae adſurgunt turres; non arma iuuentus
Exercet; portusue aut propugnacula bello
Tuta parant; pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri
Cara Iouis coniunx, nec famam obſtare furori;
Talibus

puta. 86-89 *arma exercet* exquiſitius quam: ſe in armis. -- et mox *pendent* pro ſunt, et *minae murorum*, muri alti, quaſi altitudine ſua minantes; hoc ſimpliciſſimum et vſu poetae frequentatum: ſup. I, 162 *Hinc atque hinc vaſtae rupes geminique* minantur *In coelum ſcopuli.* De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperunt iam veteres, v. Seru., ſed hoc ſenſu *minae* technicum, adeoque vix poeticum, et ſeriorum quidem ſcriptorum vocabulum fuiſſe videtur. -- *machina* ſimpl. moles, aedificium: ſic melius puto, quam de tignis ſtatutis et colligatis, quibus inſiſtunt, qui muros conficiunt (nobis *Gerüſte*); parum poetice et hoc.

90 ſqq. Habuit poeta Apollonium Rhod., quem ſequeretur in conſiliis Iunonis et Veneris conferendis, v. lib. III pr., ſed ſuo argumento ac conſilio praeclare accommodauit ſingula. Iuno tantum abeſſe videt, vt ex tempeſtate commota Troianisque in Africae litora eiectis quicquam ſibi res procedant, vt potius Troianis hoc ipſum hoſpitium ſaluti ſit. Mutatis igitur ex re conſiliis, ſeruatos ſe inuita Troianos arcere ſaltem ſtudet ab Italia, idque agit, vt Troiani cum Poenis vna ciuitate iungantur. Hoc ſe effecturam ſperat, Aeneae cum Didone coniugio inito. Approbare hoc conſilium parat Veneri; quae, cum ſatis teneret, fatale eſſe Aeneae, vt in Italia conſidat, diſſimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat; ceterum rem Iunonis arbitrio permittit, vtque Aeneas cum Didone congrediatur, facile patitur, cum ad ſummam cauſſae nihil inde mali timendum eſſet. 90-92 *peſte*, exitioſo morbo, amore. cf. I, 712. *famam*, h. e. famae curam; non illam iam malae famae

Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus; magnum et memorabile numen,
Vna dolo diuom si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?
Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem,
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis; liceat Phrygio seruire marito,
Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae,

Olli

famae metu reuocari. cf. v. 170. 93-98 *spolia* ornate pro victoria. *puer, παῖς*, filius, res nota vel ex Horatio. -- *numen* erit scilicet vestrum, h. e. vos, dii, si circumueneritis duo vnam feminam! Sed praestat legere: *nomen.* 96 *Nec* plane ignara sum te suspectam habere Carthaginem. conf. I, 671. -- *certamine tanto?* sc. opus est, olim lectum. Sed vera lectio: *quo nunc certamina tanta?* 100 v. sup. I, 675 sqq. 102 *paribus auspiciis*, bene Seru.: *aequali potestate.* Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petitum et ab imperio militari; Nunc par et aequale tutelae ius Veneri et Iunoni in Tyrios et Troianos fore. 103. 104 Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Aeneae expressit Iuno: *liceat Didonem seruire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exsuli; de Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi tamquam socrui a nuru. Seruius omnia ad coemtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtione per aes et libram veniret; sed

 in

Olli (fenfit enim fimulata mente locutam,
Quo regnum Italiae Libycas auerteret oras)
Sic contra eft ingreffa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna fequatur.
Sed fatis incerta feror, fi Iuppiter vnam
Effe velit Tyriis vrbem Troiaque profectis,
Mifceriue probet populos, aut foedera iungi.
Tu coniunx: tibi fas animum tentare precando.
Perge; fequar. Tum fic excepit regia Iuno:
Mecum erit ifte labor. Nunc qua ratione, quod inftat,
Confieri poffit, paucis, aduerte, docebo.
Venatum Aeneas vnaque miferrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos craftinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem commixta grandine nimbum,

Dum

in altero verfu rem parum expedit.

105 - 107 *fimulata mente*, δολοφρονέουσα, vt Homerus aliquoties. 107. 108 Affentio, inquit, -- *auerteret* fignantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. *ingreffa* fimpl. orationem; mox *excepit*. 109 *Si modo* -- *factum fortuna fequatur*, fi modo, facto hoc quod vis, euentus optatus fequetur, ἐὰν παραδραμεῖται vel συνδραμεῖται ἡ τύχη, adeoque fi res ipfa votis tuis refpondebit. 110 - 113 *Sed incerta fum fuper fatis*, dubito, an I. -- Cum ceteris comparare folent Il. ξ, 211 fqq. 115 *Mecum erit ifte labor.* Ex antiquo puto fermone. Burmann. laudat Silium VIII, 330 *Mecum erit haec prorfus pietas.* Sed quaeritur, qua ratione dictum fit: puto, pro apud me erit, mihi incumbet, curae erit; vt σὺν, μετὰ, interdum pro ἐπ' ἐμοί. Mox *miferrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miferum*. 120 Ergo habemus et hic Iunonem κεραυνοβόλον. vt fup. I, 42

Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca;
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deuenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas,
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenaeus erit. Non aduersata petenti
Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis iubare exorto delecta iuuentus;
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.

Reginam

42 Mineruam. 121 *alas* iam Seruius de equitibus accipiebat, quem sequuntur alii viri docti, vt illi *trepident*, festinent. De illis, qui indaginem constituunt, aut qui siluas agitant, vt feras excutiant, alii. Mihi semper placuit illa ratio, vt *alae* de pinnis in formidine acciperentur; *hae trepidant*, motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt*. Silii auctoritatem huic interpretationi laudari posse puto lib. II, 419, vbi h. l. respicit: *it clamor ad auras Latratusque canum, subitoque exterrita nimbo Occultant alae venantum corpora siluis*, h. e. venantes latebant post alas indaginum. 128 Venus risit insidiosa Iunonis oratione, quum scilicet eius consilia euentum non habitura esse bene nosset. v. ad v. 90. *dolis repertis* Seruius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur. Malim *dolos repertos*, excogitatos a Iunone, inuentos, intelligere, *vt consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inuentor Vlixes*. *risit dolos r.* fuisset vulgaris ratio.

129 Homericum 'Ηὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' 'Ωκεανοῖο ῥοάων "Ωρνυτο passim obuium. 130-132 cf. Gratii Cyneg. 223 et Intpp. *iubare* h. l. solis. Nimis subtiliter Seruius de lucifero. -- *Massyli* h. l. simpl. de Afris. *odora canum vis*, nota forma Homerica βίη Πριάμοιο; pro-

Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant; ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.
Cui pharetra ex auro; crines nodantur in aurum;
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites, et laetus Iulus,
Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit:
Qualis, vbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deserit,

prie canes robusti. *fida canum vis* iam Lucretius praeiuerat. cf. Wesseling. Obss. II, 14. *odorus* noue, qui odorem sequitur, sagax. 133 *cunctantem:* Seruius acute: morabatur studio placendi. Sed hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. 137 - 139 Chlamyde est induta purpurea, cuius oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 259. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea fascia, vel, vt Seru., aureo retiolo, quod colligit comas, quae Graecis κρωβύλη (vsitatius κρώβυλος) dicitur; reticulum est aliis. *Fibula* in chlamyde. Si tamen *subnectit* proprie dixit, de balteo seu cingulo erit accipiendum, qua tunica succingitur. 141. 142 *pulcherrimus*, Veneris munere puta, lib. I, 589 sqq. *agmina iungit,* se adiungit agmini. cf. inf. XI, 145. 143 - 149 Locus exquisita doctrina expolitus. Aeneas comparatur cum Apolline, festo die prodeunte ad choros ducendos: vt sup. I, 498. Dido comparabatur cum Diana. Hieme Pataris Lyciae exacta narratur deus adire Delum, matri Latonae sacram (*maternam,*) festorum sollennium tempore instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. *instaurare* cum dilectu; est voc. religiosum et sacrum. conf. sup. ad 63. Ducuntur chori ab iis, qui vel sacra curant vel frugum primitias

Deſerit, ac Delum maternam inuiſit Apollo,
Inſtauratque choros, mixtique altaria circum
Creteſque Dryopeſque fremunt, pictique Agathyrſi;
Ipſe iugis Cynthi graditur, molliqne fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro;
Tela ſonant humeris. Haud illo ſegnior ibat
Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.
Poſtquam altos ventum in montis atque inuia luſtra:
Ecce ferae, ſaxi deiectae vertice, caprae
Decurrere iugis; alia de parte patentis
Tranſmittunt curſu campos atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, montiſque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo; iamque hos curſu, iam praeterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum deſcendere monte leonem.

Interea

tias Delum apportant. Sunt ii *Cretes* (v. Hymn. Homer. in Apoll. v. 388 ſq.: 535 ſq. Tibull. IV, 1, 8.) *Dryopes* (v. Pauſan. IV, 34.) et *Agathyrſi* pro Hyperboreis, de quibus v. Callim. in Del. 281 ſq. *picti*, vt *Geloni* Ge. II, 114, vbi vid. Ii *fremunt*, ſaltant canendo, circa aram. *fluentem* crinem, effuſum, qualis eſt Apollinis. *auro*, vitta aurea, diademate. In humeris pharetra; Sed maius phantaſma, quod tela ſonant deo incedente. 149. 150 Duplex igitur comparationis momentum et concitatioris ſeu alacrioris inceſſus et pulchritudinis: tam alacri greſſu et ipſe tam pulcher incedebat Aeneas. 151-155 In v. 152. 153 poteſt Homerus obuerſatus eſſe Il. δ, 106-108. *deiectae* h. l. quae ſe deiecerant, quae deſilierant. -- Ceruos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De ceruis in Africa cf. ſup. I, 184. 156-159 Iuuenilem exſultationem ſentis, puto. Sed ſimul expendendus verborum dilectus

Interea magno misceri murmure coelum
Incipit. Insequitur conmixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Troiana iuuentus,
Dardaniusque nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deueniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes, et conscius aether
Connubiis; summoque vlularunt vertice Nymphae.
Ille

lectus -, quam contemtim: *pecora inertia!* Importunum est, illud in memoriam reuocare, quod Ascanius Paphum a Venere auectus erat lib. I, 691 sqq.; neque, nunc eum rediisse, poetae erat monendum, in re, quae ministerio diuino non amplius indigebat.

160 sqq. In copia et ornatu breuitatem et vim agnosce. 164 *Tecta* omnino loca, quibus tegantur, arbores, cauernae etc. Concubitum ipsum fieri quis miretur, aut poetae pudorem in eo multis verbis praedicet? quasi vero in epico carmine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in ceteris honestati studet poeta, ad temporum magis quam ad poetae indolem referendum videtur, diuersum scilicet ab Homerico aeuo. Quod denique honesto *nuptiarum* ac *coniugii* (*connubii* 168) nomine furtum hoc amantum praetendit, id ad seruandam personae dignitatem in Aenea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypsus speluncam Virgilio obuersatam. Quod v. 165 sub ingressum speluncae non *pius Aeneas*, sed *dux Troianus*, adpellatur, eximio poetae iudicio factum, Steelius post Addisonum obseruasse fertur; nimis argute vtique. Nam epicis poetis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quae tantum ad ornatum et varietatem valere debent. 166-168 Mala nuptiarum omina enarrare debebat poeta et videtur enarrare: motum terrae, aeris fragorem vento concitati, fulmina et per montium iuga auditos clamores

mores

Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. Neque enim specie famaue mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat; hoc praetexit nomine culpam.
Extemplo Libyae magnas it Fama per vrbis;
Fama, malum quo non aliud velocius vllum;
Mobilitate viget, viresque adquirit eundo;
Parua

mores vel vlulatus, quae omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, praeclare ad deas pronubas, Tellurem et Iunonem, et ad Nymphas, tamquam carmen nuptiale canentes, referuntur. conf. Ouid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere. Ad vlulatum Nympharum cf. Apollon. III, 1217. *Tellus*, interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca, v. Seru. ad h. l.; nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. conf. Orphicos Hymnos XXV. 169 dies ἀρχέκακος Homerico voc. Iliad. ε, 63. Mox *species* pro decoro positum videtur. Non iam dedecoris vel infamiae metu mouetur. 171. 172 Nec iam clam amat, non celat amorem. *praetexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare *nomen culpae*, obtendere, ad excusationem. v. inf. 500.

173 - 188 Nobilissimus de Fama locus. Velocissimam esse ait; augeri monstri velocitatem ipso cursu; crescere et ipsam speciem; mox v. 180 addit: esse illud alatum, toto corpore plumis, auribus, oribus oculisque consitum. In reliquis v. 184 sq. assimulatur strigi. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poeta Iliad. δ, 440-443 forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, in primis in versibus 176. 177 *mox sese attollit* etc. Virgilium aemulatus est Ouid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius Theb. III, 426 sqq., vbi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ouidium et Virgilium expressit. 173 Od. ω, 412 Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντῃ. 174 Fama, malum velocissimum. 175 ornate, pro mobilis,

Parua metu primo; mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, vt perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem, et pernicibus alis.
Monstrum horrendum, ingens; cui, quot sunt corpore
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu, [plumae,
Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat coeli medio terraeque, per vmbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat vrbis;
Tam ficti prauique tenax, quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fouere

Regno-

bilis, celeris, est. Verba ex Lucretio petita VI, 340. 176 Primum *parua metu*, metuens scilicet, inquit Seruius, redargui, cohibet se, *quod initio cautius loquatur*; mox sumta licentia altius exsurgit. Incrementa rumoris ex ipso progressu praeclare sic repraesentantur ad oculorum sensum. 178-180 Genealogia antiqua, Hesiodeae similis. Coeum Terra ex Coelo, v. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. conf. Hygin. praefat. ibique Munker. Sic et Gigantes ex Coelo nati Apollod. I, 6, 1, in quibus Enceladus ibid. f. 2. de eo sup. III, 578. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae Famam adnumerare potuit. -- *ira deorum*, irata diis propter Titanas in Tartarum coniectos. v. Apollod. I, 6, 1 et Not. p. 67. 68. 183 ornate pro: tot ora ei sunt et aures. 193 *hiemem quam longa*, vt Graeci, h. e. hiemem

Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virum diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Inceditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa Ioui centum latis inmania regnis,
Centum aras posuit; vigilemque sacrauerat ignem,
Excubias diuom aeternas, pecudumque cruore

Pingue

hiemem totam, conf. inf. VIII, 86, et saepe al. Inuidiose haec dicta. Nam erat tum nouissima aestatis pars in cursu; ita vt hiems instaret. *hiemem fouere*, exquisite, hiemale tempus luxui dare. Proprie fouentur amores per hiemem. 194 *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiae. *turpi c.*, inhonesto amore. Mox *aggerat iras* exquisite pro auget.

198 - 202 Iarbas itaque Ioui Ammoni patri nouas in his terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Iouis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad eius exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est noua sacra inuexisse. cf. 206. 207. Potuit Virgilius Graecum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuere, vti ex Apollonio Rhodio eiusque Schol. intelligere in promtu est. Et Cyrenaeorum domesticum aliquod fuit mythologiae systema. Ceterum homini Mauro Maro tribuit ritum sacrorum Romanum aut Graecum; quod poetae facere licet: faciunt idem historici, sed imperite. -- *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. Ecl. VIII, 44. *rapta* ad stuprum v. sup. ad I, 28. -- *posuit et sacrauerat* pro posuerat; -- templa *centum*, vt I, 416. 200 *vigilem ignem, Excubias diuum aeternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti peruigilandum et excubandum est. Ignis hic aeternus ex Iouis Ammonis religione petitus putandus. Nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac. defect. p. 410 B. Ceterum Callimachum ante oculos habuisse

videri

Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, et rumore adcensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina diuom,
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis:
Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adspicis haec? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? caecique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miscent?

Femina,

videri potest in Apoll. v. 80 sqq., vt etiam ad illum locum monitum. 202 *et v. f. limina sertis* simpl. ad religionem ornandi templorum fores coronis referendum. Iuncta autem: *sacrauerat ignem* perpetuum in ara, *solum pingue cruore pecudum*, magnum victimarum numerum, et *limina florentia sertis*, h. festos sollennesque dies. Mox 204 est, ante deorum signa. 206-210 Tales preces saepius occurrunt; primo loco Il. η, 446 sq. et al.; sed, quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis adcommodate fecisse videri debet. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. -- *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, apud Iustinum XVIII, 6. *Maxitani* sunt, iidem forte, qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, in regione Syrtica, siue improprie Mauri a poeta dicti (inf. 320 *Nomades*), siue vt illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum successu Numidae occuparunt; quamquam et hi origine Mauri esse potuere. Nam Numidarum nomen non tam stirpem quam vitae genus, Nomadum, designat, pluribus diuersae stirpis populis commune. 207 *libationem* epulis factis (v. I, 728) omnino pro cultu sacro ac religione dixit, vt poeta -- *toris pictis* v. sup. I, 708, vbi tamen melius locum suum tueri videntur quam inter Mauros. 208 *Adspicis haec?* formulam illustrant ex Il. η, 448 et ex Euripide. v. Guell. 209 *caeci ignes* h. l. plus quam occulti, inuisi; sed, vel qui

vani,

Femina, quae noſtris errans in finibus vrbem
Exiguam pretio poſuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra
Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiuiro comitatu,
Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur; Nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem.

Talibus

vani, inanes, ſunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quaſi caeco impetu. -- ignes, tonitrua *miſcent*, h. l. turbant, animos, vt et alibi. 211 Rem v. lib. I, 365 ſqq. 212. 214 *litus arandum*. Argutantur intppr. Eſt litoralis plaga et ager in terra mari vicina. -- *loci leges dedimus*, ius, imperium, adeoque locum poſſidendum; ita malim, quam locum ſub certa lege. *dominum*, non maritum, vt alibi ſaepe, ſed participem regni. 215 - 218 *Paris ille*; doctius forte quam pro Iarbae Mauri perſona; mollis ille Troianus, qualis Paris apud Homer. Il. γ, 391 ſq.: hoc tuentur ſqq. aut, quatenus Aeneas, vt alter Paris, alii quaſi pactam coniugem eripuit. Sic et Seru. -- *ſemiuiro c.* cf. inf. IX, 617. *Maeonia -- Subnixus* reſpicit Phrygiam mitram, h. e. *pileum incuruum*, vt Seru. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis ſeu faſciis deſcendentibus, quae ſubter mentum colligari ſolebant: adeoque *ſubnixus*, mento ac crine ſubnixo mitra; ſcilicet ſubligatum mitra habens *mentum crinemque madentem* vnguentis. *redimicula* ſunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis ſatis obuia et notata a Winkelm. (*Geſch. d. Kunſt* p. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155.) -- *Maeoniam* pro Phrygia dixit, vt poeta, a vicina gente. Nam proprie Maeones diverſi a Phrygibus. *rapto potitur*, grauiter, pro ſtupro fruitur, vt Seru. *famamque fouemus inanem*, opinionem de potentia dei. Haec multo magis inuidioſa in religione noua, nuper demum inducta, vide v. 198 ſq. Fundus in nobiliſſ. loco

 Hecubae

Talibus orantem dictis, arasque tenentem,
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit
Regia, et oblitos famae melioris amantis.
Tum sic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis;
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exspectat, fatisque datas non respicit vrbis,
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras:
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promisit,

Hecubae Euripideae v. 488 sqq. Ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερά σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν etc.

219-221 *aras tenentem*, ex ritu precantium -- *oblitos famae melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi praeclare. conf. sup. 170. 222 sqq. Ex Od. ε, 28 sqq.: 43 sqq., vbi Mercurius ad Calypso mittitur, vt Vlyssem illa dimittat, (non ex Iliad. ω, 333 sqq.) esse haec expressa, iam ab aliis notatum. Non tamen ibi copiosa illa Mercurii ad iter se accingentis descriptio aeque displicet, atque ea, quam Virgilius subiungit v. 238 sqq., forte, quoniam hic maiore cum festinatione omnia aguntur, atque adeo omnis mora interposita legenti grauis est et molesta. 223 *voca Zephyros*. Vt *venti vocantur*, naui parata velisque expansis, (v. sup. III, 253: V, 211: VIII, 707): sic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis) pennis siue alis aptatis a Mercurio ad ventum excipiendum, velorum instar, pedibus. conf. inf. v. 339. Heinsius et hic exponit: *prouoca*, vt Ge. III, 193. 225 *exspectat* h. l. pro moratur. *fatisque datas* (v. I, 382 et al. pro monstratas) *vrbes*, v. I, 258: inf. v. 234 *Romanas arces*, vt II Ge. 172. 227-231 Summa δεινότης horum versuum, inprimis 229 sqq. *bis*, semel a Diomede Venus ipsa, Iliad. ε, 311 sqq. tum ab Achille, Neptuni opera Iliad. υ, 291 sqq. Alii ad Veneris in ipso Troiae excidio monitum referunt sup. II, 589 sqq. et 632. *promisit* -- *vindicat*, quandoquidem haec tempora aliquid commune habent; cf. Seru. h. l. -- *grauidam imperiis Italiam* (h. plenam

Promisit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui grauidam imperiis, belloque frementem,
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanione pater Romanas inuidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, et Lauinia respicit arua?
Nauiget. Haec summa est; hic nostri nuntius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio; et primum pedibus talaria nectit,
Aurea; quae sublimem alis, siue aequora supra,

Seu

vt *grauidam bellis vrbem* dixit X, 87), quae multos imperatores est paritura, vulgo explicant. Tenue tamen hoc; etsi verum: cf. II Georg. 169 sq. et fere sic Claudian. Fescen. 12, 24 *imperio fetam domum* dixit. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poetice *imperiis* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem complexura erat Roma. Nisi Ausonii exemplo Epigr. IV, qui *imperio grauidas Pannonias* dixit, intelligas Italiam, quae multos potentes et late imperantes populos protulit. -- *proderet*, propagaret, vt bene Seru. Respiciunt autem haec dicta lib. I, 257 sqq.

232-237 Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, si non -- nec ipse labores suscipere vult pro sua laude ac gloria: num *inuidet*, priuare vult Ascanium fatali regno. cf. inf. 267. 274. 355. *prolem Ausoniam*, progeniem, cui fata imperium Italiae decreuerunt. conf. 230: inf. 274. 275: VI, 756. Mox *nuntius* id, quod nuntiatur.

238 sqq. Ex Iliad. ω, 339 sqq., vbi Mercurius ad Priamum, et Odyss. ε, 43 sqq., vbi ad Calypso mittitur, haec adumbrata esse, iam ante monitum. Adde Od. α,

Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit: hac animas ille euocat Orco
Pallentis; alias sub Tartara tristia mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Iamque volans apicem et latera ardua cernit

Atlantis

pr. Virgilium secuti sunt alii, vt Statius I Theb. 303 sqq. Ouidius etc. Sed classicus de Mercurii officiis locus hic. -- *euocat* v. c. Protesilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56: Aeschylus Pers. 642 sqq. -- *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχοπομπός. *dat s. adimitque* ex Odyss. ω, 4. -- *lumina morte resignat.* Quis verbi sensus sit, dubitatur. Seruiana ratio est, qua per *claudit* redditur. Noue scilicet pro obsignare, occludere, dictum *resignare.* Verum nec exemplum memoratur, in quo seu *resignare*, seu simplex *signare*, eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, vt morte oculos claudat; etsi variat in talibus superstitio vel maxime. E vulgari vsu loquendi *resignare* idem est ac soluere; proprie quidem signata, ac clausa aperire. Soluuntur autem oculi morientium, vitali vi ademta, vigore ac lumine motuque detracto. 245 *Illa fretus*, vt toties Homerus πεποιθώς, pro *ea vsus, cum illa.* -- *agit* ante se, quis dubitet? dum volatu per auras fertur. 246-251 Famosum Atlantis nomen iam in vetere Graecia, nauigantium, puto, fabulis, vt ceterae fabulae Libycae, mox in carmina epica de Perseo, Hercule, Argonauticis, receptae. cf. Not. ad Apollod. p. 681. Obuia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem conuersi; hinc ducta frequens illa Atlantis tamquam vasti gigantis descriptio, cumque coelum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas coelum ferre creditus. Apud Pind. Pyth. I, 36 Aetna οὐρανία κίων: et Homer. Odyss. α, 52-54 de ipso Atlante ἔχει δέ τε κίονας αὐτός etc. et hinc alii. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus Descript. Afric. p. 25. 26. -- *duri* recte Seru. laboriosi, propter aerumnas,

quas

Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum adfidue cui nubibus atris
Piniferum caput, et vento pulfatur et imbri;
Nix humeros infufa tegit; tum flumina mento
Praecipitant fenis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conftitit; hinc toto praeceps fe corpore ad vndas
Mifit: aui fimilis, quae circum litora, circum
Pifcofos fcopulos, humilis volat aequora iuxta.
*Haud aliter terras inter coelumque volabat;
*Litus arenofum Libyae ventosque fecabat
*Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

Vt

quas tolerat. v. 249 fqq. -- *Piniferum* vix proprie a poeta dici potuit; et dubites, an Libyae iuga pinus alant. cf. Plin. V, 1: Solin. c. 37. Virgilium aemulatus eft Silius I, 202 fq., fed fuo more, vt in fingulis partibus variandis vel transferendis operam ludat. 252 *nitens* h. l. de volatu. *paribus alis*, leni volatu, vt Seru. cf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, vt fubfidat ales. 253-255 Ante oculos Od. ε, 50-54, vbi auis λάρος expreffa, quae fulica effe putatur. -- *ad vndas*, verfus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ. -- In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Spectatur tantum Atlantis altum iugum, cui deus ex coelo defcendens primo loco infiftit, hinc ad humiliora loca procedit. 256-258 Si lectio fana eft, diftinguere malim cum viris doctis poft *Libyae*, vt fit: *Mercurius volabat inter terras coelumque* (Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος Iliad. ε, 769 de Iunonis equis) ad, vel verfus, *Litus a. Libyae*; vt v. 253 *ad vndas*. Omiffio praepofitionis fatis frequens poetae; et fic aurium etiam faftidio occurritur. Burmannus in vulgata diftinctione acquiefcit, et ad fcri-

Vt primum alatis tetigit magalia plantis:
Aenean fundantem arces ac tecta nouantem
Conspicit; atque illi stellatus iaspide fulua
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
Demissa ex humeris: diues quae munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreuerat auro.
Continuo inuadit: Tu nunc Carthaginis altae
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbem
Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, coelum et terras qui numine torquet;

Ipse

ptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subiectorum proprie spectat; vt deficiat aliud verbum simile post *Litus a. Libyae.* -- *Materno ab auo*, per Maiam, Atlantis f. Seru. 259-261 *magalia* v. sup. I, 421. *arces* pro munimentis vrbis et pro ipsa omnino vrbe. v. sup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem; proprie: fundamentis iactis inaedificantem. *tecta nouantem*, priuatas aedes nouas educentem. 261-264 *Conspicit; atque illi.* Offendit haec oratio tamquam paullo ieiunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu exspectabatur. Vt saltem *atque* abesset! Sed libri nil mutant. Nec expedit, si ab *illi* ad *auro* parenthesin facias. *stellatus* exquisite pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *iaspide fulua*, epitheton non vrgendum. Non enim inter praestantiores sui generis fuluae numerantur. -- *ardebat* ornate pro erat. -- *telas* int. stamina. Erat igitur vestis haec crassa, χλαῖνα, ipsius Didonis manibus texta. cf. inf. XI, 73 et III, 483. 265 *inuadit:* grauius quam adit, accedit. Habitum futurae orationis ostendit, ait Seru. 266 *vxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium. 268 sq. Versus ex Il. λ, 201. -- *claro Olympo*, Ὀλύμπου αἰγλήεντος. -- *torquet* exquisitius quam mouet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. -- *teris otia*, exquisite,

Ipſe haec ferre iubet celeris mandata per auras:
Quid ſtruis? aut qua ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem:
Aſcanium ſurgentem, et ſpes heredis Iuli
Reſpice; cui regnum Italiae Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis viſus medio ſermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
  At vero Aeneas adſpectu obmutuit amens,
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haeſit.
Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia ſumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partisque rapit varias, perque omnia verſat.
Haec alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea

ſite, vt *conſumitur, teritur, tempus.* -- *ſurgentem* mauult dicere poeta, quam creſcentem. cf. I, 366. 276-278 *tali ore*, oratione. Diſceſſus hic dei non exſpectata Aeneae excuſatione aliquantum artis habet; cf. inf. 388 ſqq.; quamquam hoc in deorum alloquiis frequentiſſimum eſſe ſolet, vt ſubito oculis ſubducantur. cf. inf. IX, 656. 657.

279. 280 Homerica: *Στῆ δὲ ταφών.* -- *Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν* -- *θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή.* cf. Iliad. ω, 358 ſqq. 281-284 Egregii verſus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu! quid agat*, vt IX, 399 et al. -- *ambire*, cum dilectu pro adire. 285-286 putant expreſſum Homericum *διάνδιχα μερμήριξεν.* et v. 287 *Ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι.* vt Il. ξ, 23: π, 647-652 et ſaepe alibi. cf. Od. λ, 228. 229. *diuidit* efficacius quam vertit, voluit, vt V, 701. 702.

 alter-

Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Cloanthum,
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;
Arma parent, et, quae sit rebus caussa nouandis,
Dissimulent; Sese interea, quando optima Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent, ac iussa facessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
Praesensit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem inpia fama furenti
Detulit armari classem, cursumque parari.
Saeuit inops animi, totamque incensa per vrbem
Bacchatur. Qualis conmotis excita sacris
Thyias,

alternanti, alternis animo versanti haec. 288 sq. Forma orationis poetam decet, pro: Optimum factu visum est, vt vocaret Mnestheum -- eosque iuberet naues clam instruere, socios nauales conuocare (cf. Odyss. ξ, 332), expedire armamenta naualia, et dissimulare, qua de caussa haec praeter exspectationem faciant. 293. 294 pro tentaturum aditus -- tempora -- et modum, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus* conf. inf. 423 de alloquio. *mollissima*, quando de discessu consilium ei exponi posset mollissime, cum minimo eius dolore.

296 sqq. Egregie omnia haec ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 sqq. oratione. Obuium tamen in talibus, singulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et aestuantis animi signa agnoscere. 297-301 *excepit* auribus, sensu: animaduertit. -- *furenti* pro ei. *impia fama* h. l. saeua. -- *Bacchatur* summa cum vi dictum pro discursitat. 301-303 Haec sunt vetustiora illa Bacchi orgia ac sacra *τριετηρικὰ*, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus

Thyias, vbi audito stimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean conpellat vocibus vltro:
Dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum
Posse nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris sidere classem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum,
Crudelis? Quid? si non arua aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret:
Troia per vndosum peteretur classibus aequor?

Mene

cibus in Graeciam illata, diversa ab Atheniensium Dionysiis, et inter sacra veterum hominum enthusiastica primo loco numeranda. Extra vrbem in monte Cithaerone nocturnis discursibus religio haec arcana a mulieribus frequentabatur. Hinc singula in his versibus illustranda -- *commouere sacra* voc. proprium in sacris de initio caerimoniae facto, cum res sacrae, instrumenta, vasa, vt cista, paterae, thyrsi, arripiuntur. -- Bene Seru. „Verbo antiquo vsum tradunt. Moueri enim sacra dicebantur, cum solennibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii caussa.„ -- *Baccho audito*, dum clamatur: Io Bacche! -- *orgia stimulant* Baccham, incenditur eius animus inter sacras caerimonias, quas parari videt et audit. cf. loc. Tryphiod. 357 sqq.

305 v. ad 296. Potuit poeta in hac Didonis expostulatione ante oculos habere alteram illam Medeae ap. Apollon. IV, 356 sqq.; diuersa tamen Medeae et Didonis conditio ac fortuna, nisi quod vtraque pudorem violauerat. Compara cum iisdem Ariadnes querelas apud Catull. LXI, 133 sqq. 309 v. sup. 52. *hiberno sidere*, vt Ge. I, 1 *quo sidere:* quoniam ad siderum ortus et occasus nauigatio fiebat. 311-313 Num Troiam petiturus esses, si ea adhuc superesset. Atqui, mari procellis ita

Mene fugis? Per ego has lacrimas dextramque tuam, te,
(Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum: miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni
Odere; infensi Tyrii; te propter eumdem
Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an, mea Pygmalion dum moenia frater
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?

Saltem

ita turbato, nauigares ne tum quidem, si reditus in patriam pateret. 315 *aliud nihil* sc. quod sperare de me possis, et per quod ego te obtestari possim. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sqq.) et v. 316 sq. Il. ο, 39. *incepti H.* sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa nouitate dulces, vt Seru. Mox *Libycae g.* v. sup. 196 sqq. 320-324 „Dicitur ingenti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), cum priuatim paucis praesentibus recitaret Augusto; nam recitauit primum libros tertium et quartum.„ Haec Seru.: et sunt sine dubio versus tales, vt vel legentis vel audientis animum commoueant. Profecit ex iis Ouid. Epist. Didus v. 121 sqq. -- *Fama prior*, quam habui ante tuum aduentum. *de coniuge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui fueras antea coniux. 325-330 *Quid moror?* quin statim moriar. *Pygmalion dum* -- propter illa v. 360 sqq. -- *Luderet* ornate et suauiter pro esset. *capta ac deserta* grauiter pro relicta a te; cum respectu ad Iarbam v. 326, cui relinquitur captiua abducenda. Ceterum, qui v. 328 reprehendunt, nostris moribus rem aestimant; quod in vetere poeta parum recte fit.

Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles; si quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deserta viderer.
Dixerat. Ille Iouis monitis inmota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
Promeritam; nec me meminisse pigebit Elissae;
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speraui, ne finge, fugam; nec coniugis vmquam
Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, et sponte mea conponere curas:
Vrbem Troianam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;
Et recidiua manu posuissem Pergama victis.

Sed

331 sqq. *immota*, vt nec adspiceret, ne miserationem Didonis vultu argueret. cf. 369. -- *curam*, h. l. dolorem. *tandem*, ὀψὲ δὲ δὴ Homericum. 335 Comparant Il. χ, 387. 388. 336 εἰσόκ' ἀϋτμὴ Ἐν στήθεσσι μένῃ Homericum, vt Iliad. ι, 605 et alibi. 338 sq. *Praetendi* accipiunt, praetuli. Sane nota res est τὸ δαδουχεῖν in nuptiis. Sed non ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172 *praetexere*; vt se numquam *taedas*, iustas nuptias, *praetendisse*, prae se tulisse, suae cum Didone consuetudini nomen iusti matrimonii tribuisse dicat; nec *haec in foedera*, h. e. in has leges, consensi, vt coniux essem. 340-344 Comparant Od. π, 148 sq. *meis auspiciis* idem quod *sponte mea*, sed ornatius, meo lubitu ac voluntate. *componere curas*; exquisite, pro res ordinare, negotia, quae curas mouent. Si mihi viuere

liceret,

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciae iussere capessere sortes.
Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet vrbis:
Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Inuidia est? Et nos fas extera quaerere regna.
Me patris Anchisae, quoties humentibus vmbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago;
Me puer Ascanius, capitisque iniuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus aruis.
Nunc etiam Interpres diuom, Ioue missus ab ipso,
(Testor

liceret, vbi vellem, tamen vel sic ceteris omnibus praeferrem hoc, vt locum veteris Troiae incolerem vrbemque euersam reficerem; tantum abest, vt Carthagine vitam exigere malim. -- *recidiua Pergama*; delectatur hac voce Virgilius et alibi, siue a surculis siue a semine repullulascente petita; *recidiua posuissem*, restituissem, iterum excitassem. Tribus autem modis eandem rem declarauit. 345. 346 Omnino Apollinis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.) acceptum significari, Seruius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret vtique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciae sortes* (sup. 143): malim itaque ad responsa Apollinis referre in vtroque templo, et illo ap. Myrinam Aeolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem huiusmodi vaticinia ac sortes Aeneae in Italiam aduentum praedixisse, supra vidimus. Ex iisdem priscis historiis ducta somnia v. 350 sq. 347 *Hic amor*, hanc desidero; huius caritate ducor; cf. sup. III, 134. 350 *Quae inuidia est?* quid vetat, quominus id fiat? vt passim φθονεῖν et inuidere. 351 Comparant Il. ψ, 105 sq. *surgunt*, oriuntur. v. I Ge. 539. 353 *turbida imago*, turbata, tristis, vt V, 695. ad v. 354 cf. sup. 234 sq. 356 sqq. Adornata verba, vt Il. ω, 223. *vtrumque*

caput,

(Teſtor vtrumque caput) celeris mandata per auras
Detulit. Ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere teque querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem iamdudum auerſa tuetur,
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et ſic accenſa profatur:
Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide;

caput, meum ac tuum. Hoc in ſermone cum Didone habito magis conſentaneum, quam ſi Aeneae et Aſcanii intelligas. Formula iurandi ipſa ſatis eſt nota, nec de ea quaeritur. Mox *manifeſto in lumine*, vt ſolent dii in conſpectum venire, cf. II, 591. ἐσέδρακον ἄντην, Iliad. ω, 223. 360 Il. ι, 608 Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Ἀτρείδῃ ἥρωϊ φέρων χάριν. -- *incendere*, quam opportune poſitum! commouere, luctu, dolore, et ira exaſperare. Catullus: *Noſtros vt luctus, noſtraeque incendia mentis* (LXI, 226). Add. Valer. Fl. VII, 243. *Italiam ſequor*: vt alias: exquirere, vtque alibi eandem *fugientem* dixit; propter ſitum ignotum cum Italiae omnino, tum loci ac ſedis fato deſtinatae in illa.

362-364 Egregia animi tumidi repraeſentatio. -- *auerſa*, adeoque oblique, torue. *Luminibus tacitis*, h. e. ipſa tacens, vt v. c. VII, 343. 365 ſqq. Orationis huius, cum vehementiſſimis ac grauiſſimis affectibus inſurgat, vim ac virtutem omnes ſatis animaduertunt, et vnusquisque facile percipiat. Primae lineae in Patrocli ad Achillem verbis ſunt: Νηλεές, ὐκ ἄρα σοίγε etc. Il. π, 33 ſqq.; vnde quis poetarum idem non expreſſit? cf. ſup. Ecl. VII, 43 ſqq. *Caucaſus* et *Hyrcanae tigres* poeticae tantum Didoni, non verae, conueniunt; nec Homerus ad talia deflexit. Multo tamen magis naturae rerum ac veritati conſentanea ſunt, quam Andromachae verba ap. Eurip. Troad. v. 761 ſqq. De aliis Hyrcanis, quam de Caſpiis, vix quisquam hic cogitaret,

nisi

Perfide; ſed duris genuit te cautibus horrens
Caucaſus, Hyrcanaeque admorunt vbera tigres.
Nam quid diſſimulo? aut quae me ad maiora reſeruo?
Num fletu ingemuit noſtro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miſeratus amantem eſt?
Quae quibus anteferam? Iam, iam, nec maxuma Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater adſpicit aequis.
Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem,
Excepi, et regni demens in parte locaui.
Amiſſam claſſem, ſocios, a morte, reduxi.

Heu

niſi Seruius Hyrcanos Arabiae huc aduocaſſet; quod ſi auctoritate interpretum priorum fecit, tenendum eſt. Nam habuit Arabia tigres, et Bacchum inde reducem tigribus vectum exhibet poetarum ratio. Eſt tamen res grammatico acumini propior ac ſimilior. 368 Nam quorſum me contineo? quaſi verendum ſit, ne eum ira exaſperem? an maiorem vllam iniuriam ac contumeliam accipere, grauius quicquam et durius ex hoc homine audire, poſſum? hoc eſt: *quae me ad maiora reſeruo:* ad maiores iniurias. In ſqq. etiam hoc obſerua, quam egregie hoc ad dolorem et animi aeſtum valeat, quod repente tertia perſona vtitur. 371 *Quae quibus anteferam?* ſcil. tamquam leniora durioribus, h. e. Annon haec extrema ſunt? duriſſima et grauiſſima, quibus contumelioſius quicquam ne cogitari quidem poſſit? vt adeo illud locum habere nequeat, ferenda eſſe haec tamquam modica, ne grauiora experiar. Hanc ſententiam mihi quidem locus, verba et ipſe affectus, poſtulare videntur. Vulgo accipiunt vel: quae prius, quae poſterius, dicam? Ita et Seruius; vel: quae aliis maiora dicam? 373 - 376 Diuina plane haec, ſententiarum et verborum grauitate! Et omnino magna ſuauitas ad amantis deceptae ſenſum in his querelis de perfidia et ingrato animo. -- Ceterum ante oculos fuiſſe videtur primum Calypſo Od. ε, 130 ſq. tum Euripidis

Medea

Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,
Nunc Lyciae sortes; nunc et Ioue missus ab ipso
Interpres diuom fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis; pete regna per vndas.
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens;

Et,

Medea v. 476 sqq.: forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. -- *regni in parte* cf. sup. 214. *amissam classem*, iam pro amissa habitam, cum viris tuto portu *recepi, seruaui:* (sup. I, 571 sq.) ex *reduxi* assumendum. Cum haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis tantae viri perfidiae amens subiicit: *Heu Furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratione subsistere putanda; sicut omnino per interualla singulae sententiae pronuntiandae. In primis hoc tenendum v. 380 et post 381. 378. 379 *horrida iussa*, quibus parere aliquis horreat, adeoque hactenus terribilia. *quietos* pro *eos*; at quanta cum vi! Consentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc respexisse dici debet Dido. 381 Comparant illa Agamemnonis: φεῦγε μάλ' etc. Il. α, 173. *sequere Italiam:* v. sup. v. 361. *pia numina*, a miseratione. 382 *mediis scopulis* vel in medio mari, vel potius, poetica ratione, inter scopulos, in scopulis omnino. -- te *supplicia* esse hausurum, pro, exhausturum, daturum poenas. 384 *Sequar atris ignibus*, multa argutantur passim interpretes. cf. Seru. Praestat Furiarum faces huc reuocare. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiae sceleris in me commissi tibi obuersabuntur; hoc ita reddidit: ego, etsi absens, tibi occurram tamquam ex Furiis vna et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ouidii

leuitatem

Et, quum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibus vmbra locis adero. Dabis, inprobe, poenas.
Audiam; et haec Manis veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, ſeque ex oculis auertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem et multa parantem
Dicere. Suſcipiunt famulae, conlapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis auertere curas;
Multa gemens, magnoque animum labefactus amore:
Iuſſa tamen diuom exſequitur, claſſemque reuiſit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celſas
Deducunt toto nauis. Natat vncta carina;
Frondentisque ferunt remos et robora ſiluis
Infabricata, fugae ſtudio.
Migrantis cernas, totaque ex vrbe ruentis,

Ac,

leuitatem compara Epiſt. VII, 65 ſqq. 385-387 *anima ſeduxerit artus*, exquiſite, ſeiunxerit. Vulgare eſt: animam ab artubus. -- *Anima*, -- *Vmbra* -- *Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. -- *Audiam* apud inferos, te dediſſe poenas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. 388-392 Abrupto vtique hoc ſermone nihil diſertius, nihil eloquentius, dici poterat. -- *auras fugit*, lucem; quod inf. 451 *taedet caeli conuexa tueri*. in thalamum ſe recipere putanda eſt. -- *aegra*, praeclare, quippe mox deliquium animi paſſura; ſed adhuc vires ſumit ab irae aeſtu. Reliquorum vide ornatum, pro: ſuſcipiunt eam et reportant in thalamum.

393-395 ornate, quamquam eam ſolari cupiebat. -- multum dolens (*πολλά γ' ὀδυρόμενος*) et amore ardens. 397 *Incumbunt*; non, remis, ſed omnino de ſtudio. conf. inf. IX, 73. Comparant Il. δ, 223 ſq. de Agamemnone.

Malim

Ac, veluti ingentem formicae farris aceruum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt;
It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Conuectant calle angusto; pars grandia trudunt
Obnixae frumenta humeris; pars agmina cogunt,
Castigantque moras; opere omnis semita feruet.
Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosue dabas gemitus, quum litora feruere late

Prospi-

Malim illa memorare Iliad. β, 149 sqq., vbi Achaei de discessu cogitant. -- Mox *vncta*, pice delibuta, *fugae*, coleris profectionis, vt poetae solent. Sic φυγή, φεύγειν. 402-407 Accepit ab Apollonio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam conuolantibus, sed egregie ornauit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi: forte quod cardinem comparationis non videbant in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Seru. *ad studium respicit comparatio h. l., non ad personas.* A paruis rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, v. c. a muscis Il. π, 641 sq. β, 469, sed etiam castigatioribus, vt ap. Apollon. l. c. a formicis et muscis, IV, 1298 a pullis, et sic porro. Noster autem etiam oratione et delectu verborum rei dignitatem fecit: *populant, tecto*, pro cauerna, *it campis agmen, praedam conuectant, humeris obnixae* etc. *Ac* supple: tales videas, ita incedentes, veluti etc. -- *hiemis memores.* Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. -- *It nigrum campis agmen*, „Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est vsus de Indis.„ *Seru.* -- *calle angusto*, proprie ex formicarum natura, ἀεὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσι, Aristot. H. A. IX, 38. Sic Ge. I, 380 *Angustum formica terens iter. trudunt*, quae portare non possunt, *Seru.* -- *moras* exquisite pro tardos, morantes, et statim *opere* pro *iis*, quae opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. s. 36. 408 Oratoria apostrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. -- *litora feruere*

(quod

Prospiceres arce ex summa, totumque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor?
Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur; et supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore; circum
Vndique conuenere; vocat iam carbasus auras;
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem:

Et

(quod inf. 416. *properari*) doctius quam: Troianos in litore; sic et v. 411 *misceri aequor* pro clamores m. in aequore. 412 Color ex Apollon.. IV, 446, quando Medea Absyrtum iugulat. -- *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere, ad lacrimas. -- *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli ap. Seru. 415 Seruius ita accipit, vt *frustra* ex poetae iudicio dictum sit: vt omnia experiatur; etsi frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quaereretur de verborum ordine. Aliis placet iungere: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset. Saltem melior locus τῷ *frustra* exputari nequit.

416-418 *conuenere* v. sup. 289. -- *vocat auras* velum: v. sup. ad v. 223. -- *coronas* ex more in re laeta et h. l. in discessu optato, vti alias ex victo hoste, vel saluo reditu, vel festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, forte tamquam ex Ge. I, 304 repetitum. Apud Seruium: *Probus sane sic adnotauit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.* 419 Ducta sententia ex loco: quod praeuideri potest malum, ferri potest. *si potui*; quod ad vulgarem modum diceres: *si debui.* Quandoquidem dolor hic mihi ab initio exspectandus, metuendus, erat (nam praeuidere hunc Aeneae discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque

pectus

Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen vnum
Exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
Sola viri mollis aditus et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem
Aulide iuraui, classemue ad Pergama misi;
Nec patris Anchisae cinerem Manisue reuelli.
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis.
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro vt Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

Extre-

pectus puto satis me esse firmaturam ad eum perferendum. 423 *aditus*, conf. sup. v. 293. Mox *hostem* grauiter ex affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant. 425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, vt me fugiat? tamquam poeta, grauissima scelera, quae committi possint, memorat. cf. Tibull. I, 2, 79 sq. Ceterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmauit Ouid. Epist. Didus v. 165 sq., dum haec exprimit. 425 cf. Il. β, 303 sq. cf. sup. III, 602. 427 *cinerem Manesue reuelli*, docte, pro laesi, violaui. Proprie reuelluntur sepulcra; cum his et vrnae cinerariae. Cinere violato laeduntur Manes. Mox *dicta* sunt preces, vt al. -- *ventos ferentes* passim poetae pro secundis. Res nota. 431 Non iam coniugii, cuius spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebat, fidem vt seruet, oro, quandoquidem illam fefellit iam. 433. 434 Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec

Extremam hanc oro veniam: (miſerere ſororis:)
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam.
  Talibus orabat, taliſque miſerrima fletus
Fertque refertque ſoror: ſed nullis ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit;
Fata obſtant, placidasque viri deus obſtruit auris.
Ac velut, annoſo validam quum robore quercum
Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter ſe certant, it ſtridor; et alte
Conſternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa haeret ſcopulis; et, quantum vertice ad auras
Aethe-

donec ille cum tempore in dolorem ſubſidat: cf. Ouid. l. c. v. 177 ſqq., quod facere graues affectus ſolent; et ipſa mora diſcimus et adſueſcimus, aduerſa perferre. *Dolere* ex opp. *furoris* eſt moderate dolere. 436 Quam gratiam, quod beneficium, ſi mihi praeſtiteris, vsque ad mortem grata ero. Haec eſt ſententia nude enuntiata, et ornatius: cumulatiſſime vsque ad mortem gratiam referam. Hoc, vt poeta, extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctione poſt *dederis* facta, res ſatis expedita.

437 - 439 *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Aeneam plus vice ſimplici. Hoc, puto, eſt *fertque refertque*. -- *placidas*, translato epitheto a viro. 441-446 Comparationem hanc ex Il. π, 765 ſqq. adumbratam eſſe, iam Macrob. volebat, vt et locum ſup. lib. II, 416 ſqq.; vix tamen tenuiſſimas lineas ibi reperias; vt vana plane opera in comparationem et Homeri obtrectationem impendatur. Melius poſſis forte huc referre Iliad. μ, 131 ſqq.; ſed imago rei ipſa et in rerum natura et in poetis paſſim eſt obuia; at ornatus verborum notabilis ineſt: *velut cum Alpini Boreae*, ex Alpibus ſpirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere -- quercum validam annoſo robore*, h. e. trunco -- *it ſtridor* pro fit. De vv. 445. 446 vide ſup.

Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud ſecus adſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno perſentit pectore curas.
Mens inmota manet; lacrimae voluuntur inanes.
  Tum vero infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat; taedet coeli conuexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat:
Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcenum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.

Praeterea

ſup. II Ge. 291, ſunt Homeri ῥίζαι διηνεκεῖς. *curae* ſunt animi aeſtuantis motus. -- *lacrimae* Didonis et Annae.

450-473 Hunc locum inter feliciſſimos et elaboratiſſimos referendum eſſe arbitror. Praeſagia illa et oſtenta, ſuperſtitio ad animos graui moerore perculſos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac pudenter, cum alias poetae in iis luxuriari ſoleant; multo magis ſomnia v. 465-468, quae ex recondita hominum graui aerumna afflictorum obſeruatione ſunt deprompta. Nil diuinius illis: *ſemperque relinqui Sola ſibi, ſemper* etc. Inter aduerſae fortunae beneficia referre forte poſſis et hoc, quod talium rerum ac locorum ſenſum et dulciorem habeas et altiorem. 450. 451 *fatis exterrita*, conſternata et mente deiecta malis ſuis. cf. inf. 474. *orat* exquiſitius quam optat, deſiderat. *coeli conuexa*, v. ſup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero in Arateis v. 314 vſum hunc inuexiſſe videtur; mox placuit Virgilio, Ouidio, et aliis. 453-455 Inter ſacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in ſanguinem verti. At quam ornate ſingula, etiam propriis verbis! *obſcenum* de re mali ominis et alibi notatum. *thuricremas aras* iam Lucretius dixit II, 743. 456 Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic verſus comparatus. Nunc de-

mum

Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis et festa fronde reuinctum.
Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Visa viri; nox quum terras obscura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque praeterea vatum praedicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem
In somnis ferus Aeneas; semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

Et

mum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, vt in extrema ruens animus, et iam deliberata morte defixus, silentio pertinaciter omnia intra se premat. 457-461 Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in plenissima affectus summi epistola Eloisae v. 307 sqq. *Templum*; intellige sacellum Sichaei Manibus dicatum, forte cum eius signo, vt Ouidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 81 sqq. -- *antiqui*, prioris. -- *Velleribus niueis*, infulis ac vittis laneis, quae etiam in monumentis passim occurrunt. *fronde*, sertis.

466-468 Nihil ad sensum verius. Solent enim, si graui aerumna vsque ad insaniam aestuat animus, eiusmodi somnia obiici: vt per horrendas solitudines, per deserta palatia aut per porticus immensas sine fine errare nobis videamur. Non male compares Ennii versus ap. Cicer. de Diu. I, 20 *Excita cum tremulis* etc. 469. 470 Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 sqq.; loco sublimi et terroris pleno, vbi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus *καὶ μὴν ὁρᾷν μοι δύο μὲν ἡλίυς δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον.* Seruius ad h. v. *Pentheus autem, secundum*

Et ſolem geminum, et duplicis ſe oſtendere Thebas;
Aut Agamemnonius ſcenis agitatus Oreſtes,
Armatam facibus matrem et ſerpentibus atris
Quum fugit, vltricesque ſedent in limine Dirae.
  Ergo vbi concepit Furias euicta dolore,
Decreuitque mori; tempus ſecum ipſa modumque
Exigit; et, maeſtam dictis adgreſſa ſororem,
Conſilium vultu tegit, ac ſpem fronte ſerenat:

Inueni,

eundum tragoediam Pacuuii, etiam ipſe furuit. Pacuuii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non eſt, ſed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Graeco haud dubie illas conuerſas. Virgilium exſcripſit Seneca Agam. 728 ſqq. *agmina E.* dixit, vt poeta, agmen E. 471 - 473 Oreſtes Agamemnonis f. Clytaemneſtrae matris Furiis agitatus, dum matrem faces ſibi et ſerpentes intentantem fugiens tecto proſilit, in foribus tecti Furias ſibi occurrere, ſeque adeo vndique terroribus mentis, parricidii in matrem commiſſi conſciae, exagitari videt. Tragoediam poetae ante oculos fuiſſe per ſe patet, et bene Seruius: *A Pacuuio* (puto in *Duloreſte*) *Oreſtes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingreſſus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; vnde cum vellet exire, inuadebatur a Furiis. Hinc ergo eſt:* Sedent in limine Dirae. Pacuuius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit. v. Columnam ad Enn. Fragm. p. 251) Aeſchyli Eumenides, quodammodo ſaltem, expreſſerat. Nam aliter rem ornauit, dum Oreſtem furentem exhibet, Euripides in Oreſt. v. 255 ſqq.: Iphig. in Taur. 283 et al.; aliter poſt iſtas Racinius ſub fin. Andromachae. Iam cetera ſic expedienda: Ac veluti in ſcena Oreſtes furit a Furiis exagitatus, cum fugit etc.

474 - 477 Exquiſita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, vt conſilium ſuum diſſimulent. -- *euicta*, vt poeta, pro ſimplici *victa* dixit -- *exigit* bene pro conſtituit, quod fit re exacta ac deliberata. -- *ſpem fronte*

Inueni, germana, viam, (gratare forori)
Quae mihi reddat eum, vel eo me foluat amantem.
Oceani finem iuxta, folemque cadentem,
Vltimus Aethiopum locus eft, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet, ftellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Maffylae gentis monftrata facerdos,
Hefperidum templi cuftos, epulasque draconi

Quae

ferenat, exquifitius quam frontem ferenat, et explicat fpe noua, ac meliore concepta vel oftenfa; hoc transfertur ad ipfam fpem, quae ferenior et laetior affulgere poteft; adeoque Dido fpem ferenat, fereniorem ac laetiorem oftendit vultu. Vt *fpem vultu fimulat*, lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *triftia fronte ferenat*, XI, 369. *fpem fronte ferenans* ex Virgilio fumfit Nemefian. Ecl. IV, 17. 480 fqq. In toto hoc commento tam operofe adornando et inftruendo haec refpexiffe videri debet Dido, vt facrificio arcano parando, quo arbitris remotis fola operaretur, ad mortem fibi inferendam opportunitatem, filentium et folitudinem haberet. Sed et illud furorem mifere amantis arguit, quod veftes Aeneae et torum coniugalem fecum comburi vult (inf. 495 fq.), quodque Aeneae gladio in fe iugulando vtitur. Quae a v. 504 fqq. 521 narrantur, ad praeparandum et aufpicandum facrum pertinere puta. Namque ipfum facrum non nifi a v. 630 fqq. peragitur; trahebat ac differebat illud facrum fuamque mortem regina, quamdiu Aeneas praefens erat. Tenenda haec, vt de fumma et libri et narrationis conftet. Quod facerdotem arcani facri ab Hefperidum hortis aduocat, mirum videri poteft, nifi forte Apollonii Medea, ad cuius amorem Didonis amor in Aeneam accommodatus eft a poeta, etiam hunc hortum cum dracone facrisque magicis lib. IV, 109 fqq. accurate defcriptis in poetae ingenio leuit et inftruxit. Certe v. 484-486 a Medeae exemplo petiti funt, Apollon. III, 530 fqq. 480-484 Comparant Homericum *ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας*, Il. α, 423: nec tamen id nifi ad hoc

vnum

Quae dabat, et ſacros ſeruabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferumque papauer.

Haec

vnum valet, quod ad extremum occidentale Africae litus Aethiopiam nominat, quae proprie Mauretania eſt. De Atlante v. ſup. I, 745: IV, 247. Not. ad Apollod. p. 681. *torquet* ornatius quam coelum ſuſtinet; motu ſimul coeli diurno expreſſo; praeeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1 *Qui coelum verſat ſtelleis fulgentibus aptum.* conf. Columnam ad Ennii fragm. p. 45. *aptum ſtellis*, exquiſite; vulgari loquendi modo ſtellae coelo aptae, h. e. affixae, ſunt; tum et ipſum coelum adfixum et aptum, alligatum ſtellis, h. e. diſtinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam anum tamen *Maſſylae gentis* facit, eamque *Heſperidum hortis* praeficit cuſtodem, ne in eo poeta licenter in minus noti ſitus populis verſatus dicendus ſit, ita potius videtur accipiendum, vt anum *Maſſylam* ſolito more poeta omnino pro Libyca dixerit, certo nomine pro indefinito poſito. *Maſſylam Euantem* ex noſtro petiit Silius I, 101. *Heſperidum* autem *hortos* communi poetarum opinione intra Cyrenaicae fines poſitos in Mauretaniam ad Atlantis montis radices remouit, quandoquidem antiquiores diuerſe de eorum ſitu tradiderant. Heſiodus quidem πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο eos collocauerat Theog. 215. Alii aliter. v. apud Plin. VI, 31 ſ. 36, qui alio loco lib. V pr. et XIX, 4 ſ. 22 apud Lixum, Mauretaniae ea in Atlantici maris ora vrbs eſt, Heſperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX f., vbi v. Intpp., in primis Salmaſ. in Solin. pag. 264 ſqq. Vid. nunc de his ad Apollod. Not. p. 296 ſq. 386 ſq. 406 ſq. 423 ſq. *Heſperidum templum* pro hortis commemorat, tamquam locum iis ſacrum, qui illo adhuc tempore ſupereſſet et cui ſacerdos femina praefecta eſſet. *ſacros in arbore ramos*, ſc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri ſacros fuiſſe Seruius narrat. Certe violari eos nefas erat. 486 Cum melle antiquitas in quotidiano victu vteretur, et papauer certe poſterior Graecia in deliciis haberet, cibus ſerpenti lautior et dulcior inde paratus a poeta memoratur; conf. inf. VI, 420, vt *ſoporiferum* tantum ornet.

Haec ſe carminibus promittit ſoluere mentis,
Quas velit; aſt aliis duras inmittere curas;
Siſtere aquam fluuiis, et vertere ſidera retro;
Nocturnosque ciet Manis. Mugire videbis
Sub pedibus terram, et deſcendere montibus ornos.
Teſtor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas inuitam adcingier artis.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit
Inpius, exuuiasque omnis, lectumque iugalem,
Quo perii, ſuperinponas. Abolere nefandi

Cuncta

ornet. -- *ſpargens*, miſcens, *Seru.*; potius: obiiciens, praebens, apponens. Nihil amplius, niſi quod vt poeta docte loqui maluit. 487-491 v. Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 ſqq. *curas* et hic de amore. *ſoluere* animos, proprium hac in re, vt defigere. Referuntur enim in re magica ea, quae ad amorem ſpectant, ad notionem illigandi et ſoluendi. *vertere ſidera retro*, curſum aſtrorum mutare, errantium in primis. Tum illa euocat Manes ſacris, *noctu* ex more factis. -- *videbis*, vulgo, videas; vt ſup. v. 401 *Migrantes cernas.* Inuertit poeta orationem. Sequi debebat: illa motus terrae facit, et ſilvas in alium locum transfert.

492.493 Sui aeui rationem in hoc habet poeta, quod Dido excuſationem quaerit, dum magicis artibus vtitur. A Didonis tempore ac more iſta cura ac cautio aliena; nec Homerus ea excuſatione vteretur. 494-498 *ſecreta*, ſecreto. Hoc iam notum eſſe debet. -- *tecto interiore*, Romanus impluuium diceret; *ſub auras*, ſub diuo. Penetralia haec domus Didonis in templum Eliſſae mutauit Silius I, 81 ſqq., vbi plura ex h. l. adumbrata. *arma relicta* de enſe, pro munere ab Aenea Didoni dato, accipiendum. v. inf. 507. 648. *exuuias* v. inf. 651. cf. Ecl. VIII, 91. *quo perii:* cum dilectu poſita vox, et cum pudore. 497 Exſoluere ſe amore velle videri poterat

Dido

Cuncta viri monumenta iuuat, monstratque sacerdos.
Haec effata silet. Pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis praetexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet, quam morte Sychaei.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, taedis, atque ilice secta,

Inten-

Dido sacris magicis: in quibus illud inprimis factu opus erat, vt abolerentur priscae consuetudinis monumenta. 499 Ex intima arte et humanae mentis recessibus huius versus sententia depromta. *Pallor* ex conscientia cogitatae mortis. 500-503 Annae omnino fidem et beneuolentiam maiorem tribuit, quam ingenii sagacitatem. Itaque et haec recte: -- *nouis praetexere funera sacris*, exquisitior ratio prae communi: *noua sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, praetexere *funeribus*, funeri, h. e. morti obtendere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare, conf. sup. 172; -- nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam insanum mortis sibi consciscendae consilium.

504-508 Ergo *scrobem* intellige in sacris magicis fieri solitum, in quo lignorum strues cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 sqq. In eandem foveam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat illa pro ara, *ἐσχάρα*. De hac accipe *pyram* h. l. cf. Statium Theb. IV, 451. 455 sqq., qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. Nunc illi pyrae pro victimis cremandis imponuntur vestes et omnes reliquiae pristini amoris. At eriguntur aliae *arae* circa foueam et pyram, ad quas illa sacrum erat factura victimis v. 635 sq. *intendit locum*, pyram, *sertis*, exquisitius et hoc quam vulgare: *intendit serta per locum*, quod sup. II, 236 occurrebat: *vincula collo Intendunt.* Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l.

Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea; super exuuias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Auerni;

Falcibus

h. l. probare, rogos sertis ornari solitos fuisse. Nam h. l. pyra, tamquam ara, corollis cingitur. cf. sup. Ecl. VIII, 64. *fronde funerea*, cupresso, inquit Seruius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis vsus erat. Nam de funere poeta tantum rem interpretatur. -- Pyrae imponit Dido ea, quae contactum corporis Aeneae senserant; vestimenta, tum ensem, torum coniugalem, et in hoc *effigiem* v. c. ceream, quae in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, seu vt ipse Aeneas simili modo amore liquesceret ac contabesceret. cf. Ecl. VIII, 80. seu vt ferali tabe consumeretur. 509 - 511 *sacerdos* (conf. v. 483) *tonat*, inuocat (*vocat* Silius I, 94, vbi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ouid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. -- Etiam hoc ex more, quod eiusdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et potestates numinis diuersas declarandas, vt eadem *Hecate triceps.* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974 (vbi facile apparet leg. τρισσοκάρηνος) etiam *Diana* est τριπρόσωπος, *triplex*, *triformis*, τρίμορφος. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum graeca pronuntiat, id communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetae nequit. 512 - 516 *simulatos*, proprie h. l., cf. III, 302. 349, quos fingebat *auernales* (vt Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos

titos

Falcibus et messae ad Lunam quaeruntur aenis
Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni;
Quaeritur et nascentis equi de fronte reuolsus,
Et matri praereptus amor.
Ipsa mola, manibusque piis, altaria iuxta,
Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera; tum, si quod non aequo foedere amantis
Curae numen habet, iustumque memorque precatur.

Nox

titos esse. -- Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet. Aeris proprius in re magica vsus. Aeneam falcem ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob. V, 19, quem vide. -- *pubentes herbae*, vt Ge. III, 126, χνοάζουσαι, h. virentes. *nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. -- *et n. equi* etc. Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI H. Anim. 22: VIII, 24: Aelian. XIV H. Anim. 18. cf. sup. ad Ge. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42 s. 66 *Et sane equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricae magnitudine, colore nigro; quod statim edito partu deuorat feta, aut partum ad vbera non admittit. Si quis praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur.* Vides poetae verba: *et matri praereptus amor*, h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quae in philtrum adhiberi potest, praereptum, antequam equa feta deuorauerit. 517-521 *mola manibusque piis.* Seruius: farre et sale -- et manibus puris. Propter sequentia malim manus pie precantis, mola salsa in ignem iniecta, ad coelum sublatas intelligere. -- *Vnum exuta pedem vinclis*, vnum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quae Intpp. afferunt, vnus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in signis veterum. -- *veste recincta*, soluta zona; nota res. cf. Ouidii locum ex Virgilio expressum Met. VII, 179 sq.: 182 sqq. -- *conscia fati Sidera* obtestatur,

Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras, siluaeque et saeua quierant
Aequora: quum medio voluuntur sidera lapsu,
Quum tacet omnis ager, pecudes, pictaeque volucres,
Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti.
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non infelix animi Phoenissa, neque vmquam
Soluitur in somnos, oculisue aut pectore noctem
Adcipit. Ingeminant curae; rursusque resurgens
Saeuit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.

Sic

statur, cf. sup. 167, quae se morti imminentem adspicerent. -- *tum numen precatur, si quod habet curae amantes non aequo foedere*, h. e. si quis deus respicit amantes, qui mutuo amore non amantur.

522-528 Suauissima noctis descriptio, quae ipsam rerum quietem spirare videtur; hoc tamen in primis laudanda, quod, cum saepe in ea et alii poetae laborauerint, huic in primis loco illa conuenientissima est, vt post illos in superiore loco prodigiorum et sacri magici terrores nunc animum diuerso modo afficiat, vtque delenitum hac suauitate animum legentis miserae Didonis summus mox a v. 529 amoris aestus animique cruciatus tanto magis percellant. Nec tamen hac in re inuenti laudem habet Virgilius, sed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νὺξ μὲν ἔπειτ' etc. cf. et IV, 1058 sqq., quem iam ante Virgilium conuerterat Varro Atacinus; cuius versus v. ap. Senecam Controvers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed breuitati studendum est. Compara inf. VIII, 26. -- *siluae et aequora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. -- *fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. -- *medio voluuntur sidera lapsu*, cursu per mediam coeli partem; ad rudes hominum sensus. -- *positae*, compositae, quiescentes,

Sic adeo inſiſtit, ſecumque ita corde volutat:
En, quid ago? rurſusne procos inriſa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia ſupplex,
Quos ego ſim toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſis atque vltima Teucrum
Iuſſa ſequar? quiane auxilio iuuat ante leuatos,
Aut bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, ſinet? ratibusue ſuperbis
Inuiſam adcipiet? neſcis heu, perdita; necdum
Laomedonteae ſentis periuria gentis?
Quid tum? ſola fuga nautas comitabor ouantis?

An,

ſcentes, ſopitae. 529 ſqq. Eadem antitheſis ex Iliad. β, pr.: κ, pr.: ω, 677, et hinc paſſim alii. *At non* ſc. carpit ſoporem, ἀωτεῖ. -- *Soluitur in ſ.* exquiſite pro ſolui ſomno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac ſomno dixit. *Ingeminant curae*, vtpote in noctis ſolitudine. cf. ſup. v. 82. 533 ſqq. conf. Eurip. Medea 502 ſqq. *inſiſtit* mente et cogitatione, vt ſit: ita apud ſe cogitat. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile noſtrum quisque pro ſe intelligit. Confer, ſi vis, Scalig. in Poetic. et Cerd. ad h. l. -- *irriſa*, vt irridear; epitheton ab effectu rei ex more poetarum. conf. Erneſti ad Callim. in Del. 117. -- *procos et Nomadum* v. ſup. v. 36. 37. -- *vltima Teucrum Iuſſa*, explicant ſuprema; minus bene, ſed infima, deterrima; accommodatiſſimo epitheto ad indignationem et odium, quaſi exſpectandum ſibi ſit, vt infimo loco habeatur, vtque ſibi tamquam caloni alicui indigniſſima quaeque imperentur. v. 538 *quaſi vero hoc iuuet*, et quicquam eo profecerim, quod ipſis ante auxilio fuerim, ſc. e naufragio eos excipiendo. -- *ſinet* ſc. me ſequi claſſem; in ſqq. 540 - 543 verborum dilectum obſerua. Troianos quaſi perfidia et periurio infames a Laomedonte denominat, cuius periuria in Neptunum et Apollinem mox in Herculem nota ſunt. Locus claſſ. Iliad. φ, 442 ſqq. 543 *ouantes*, laetantes; in-

vidioſe

An, Tyriis omnique manu ſtipata meorum,
Inferar? et, quos Sidonia vix vrbe reuelli,
Rurſus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
Quin morere, vt merita es; ferroque auerte dolorem.
Tu lacrimis euicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque obiicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere, more ferae, talis nec tangere curas!
Non ſeruata fides, cineri promiſſa Sychaeo!
Tantos illa ſuo rumpebat pectore queſtus.
Aeneas celſa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat ſomnos, rebus iam rite paratis.

Huic

vidioſe et hoc. cf. ſup. 294. 295. 545 *Inferar*, ſequar, inſequar Troianos claſſe? -- *et quos S.*, quos paullo ante a Tyro excitaui, iterum nauibus conſcenſis maritimis curſibus errare faciam? 548. 549 Quod ipſam ſororem amantiſſimam, tamquam praeſentem, accuſat, ſummum affectum arguit, quo etiam in cariſſimos iniurii eſſe ſolemus; tu, o ſoror, permota lacrimis meis (v. ſup. v. 30), tu prima me in haec mala impuliſti et Aeneae obieciſti, homini in meum exitium facto. 551 *more ferae*, at quam paruum hoc, vt me ſaltem ferino more ſecluſam a iucunda ſocietatis coniunctione, ſolam et hominum adeoque et virorum commercia fugientem viuere licuiſſet! Nihil amplius in ſententiam eſt aſſumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis conſuetudine ac conſortio natura. -- *nec tangere*, attingere, ſentire, *tales curas*, dolores animi! Non ſeruare licuit fidem etc. *cineri Sychaeo*, Sichaeio, h. Sichaei, vt *Dardana* arma.

554 ſqq. Non tam Homeri imitatione, apud quem bis a Ioue Mercurius mandata accipit, vt Calypſo Vlyſſem dimittere iuberetur; nec ea de cauſſa, vt inuitum diſcedere Aeneam ſignificaret, denuo Mercurii nuntium induxiſſe videtur poeta, quam vt ex propiore hac cauſſa et noua hac Numinis

moni-

Huic ſe forma dei voltu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſusque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis flauos, et membra decora iuuentae:
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quae te circum ſtent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aeſtu.
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare poteſtas?

Iam

monitione ipſe diſceſſus aliquam dignitatem momentumque ac diuerſitatem a vulgari quoque diſceſſu haberet. Vulgaris narratio ita inſtituenda fuiſſet: „Et iam Aeneae claſſis ſatis erat inſtructa, vt vento ſecundo ſub noctem exorto illa litore ſolueret.„ At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginienſium incurſu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam. 556 - 559 Comparant Iliad. β, 20 ſqq.: 57 ſq.: Od. β, 268: Iliad. ψ, 69 ſq., ſed primo loco erat commemorandum Odyſſ. κ, 277 ſq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. - *colorem* oris, qualis eſt pulchrae iuuentae ex palaeſtrae ſole et puluere. Mercurium e pulcherrimis diis eſſe, nota res, in primis ex operibus veterum. 560 - 569 *hoc ſub caſu*, exquiſite pro periculo ac diſcrimine. -- *ducere ſomnos*, Burm. vult eſſe h. l. producere per totam noctem. Sed perpetuum omnino pro dormire, apud poetas, ſomnum ducere, haurire, trahere, petere; et, in tanto periculo omnino dormire Aeneam, inſolens et mirum erat. -- *deinde* videtur otioſum eſſe; ſed lubenter eo vtitur poeta ad morem τοῦ εἶτα vel in argumentatione vel pro porro, aut pro in poſterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. -- *te circumſtent*, iam Hom. περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔστη, Od. ξ, 270. -- *Zephyros* ſimpliciter pro ventis dicit; vt ſolet in ventorum nominibus parum accurate verſari Virgilius. 564 *Certa*

Iam mare turbari trabibus, saeuasque videbis
Conlucere faces, iam feruere litora flammis;
Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
Femina. Sic fatus nocti se inmiscuit atrae.

Tum vero Aeneas, subitis exterritus vmbris,
Corripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Praecipites vigilate, viri, et considite transtris;
Soluite vela citi. Deus, aethere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis,
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
Adsis o, placidusque iuues, et sidera coelo

Dextra

ta mori, vide v. 475. 566. 567 ornati versus! *turbari trabibus*, impleri nauibus sc. Carthaginiens. conf. inf. 592. 593. 594. 568 *Si te his*. Comparant Il. σ, 268. 269. 569 *Varium et m.* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus amor in summam saeuitiam et immanitatem verti potest, vt adeo Aeneae de salute cogitandum sit. 570 *nocti se i. a.* euanuit. cf. sup. v. 278.

571-575 *subitis vmbris*, potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, vt mos est, in multa luce apparuerat. cf. sup. v. 358. *Fulsit ab inuita numen procul*, ait Val. Fl. VI, 480. -- *Corripit e s. corpus*, Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. leuat, mouet. -- *sociosque fatigat*, hortatibus h. l., vt omnino de saepius tentato motu dicitur poetis. cf. ad I, 280: VIII, 94. *funes*, retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667. 576. 577 Iam Seruius: secundum Ennium dixit: *Respondit Iuno Saturnia sancta dearum*, δῖα θεάων. -- In *quisquis es* argutatur Seruius et cum ipso alii. Atqui *forma dei -- Mercurio similis* supra erat; ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Aeneam certum redderet. 578 *sidera dextra*, proprie

proprie

Dextra feras. Dixit; vaginaque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis ſimul ardor habet; rapiuntque, ruuntque;
Litora deſeruere; latet ſub claſſibus aequor.
Adnixi torquent ſpumas, et caerula verrunt.

Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina e ſpeculis, vt primum albeſcere lucem
Vidit, et aequatis claſſem procedere velis,
Litoraque, et vacuos ſenſit ſine remige portus:
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,

Flauen-

proprie quorum exortu venti ſecundi flant ac proſpera nauigatio fit. 580 v. Od. κ, 127. 581-583 Vt in toto loco, ita in primis in his verſibus, cum verborum dilectu, tum aſyndetis, et ipſis verborum temporibus ipſoque numero feſtinatio exprimitur, vt facile obſerves. -- *latet ſub cl. aequor.* Bona rei imago, qua et alii poetae paſſim vtuntur. Repraeſentantur ſcil. naues aequatis proris procedentes. *ſpumas*, mare ſpumans, *et c. verrunt*, remis.

584. 585 Homerici verſus Iliad. λ, 1: α, 695, et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 145. Ceterum locum hunc de Didonis nouiſſimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 ſqq., quae comparet, qui Virgilianum πάθος adcuratius cognoſcere vult. 586-588 Seruius: et bene hanc primum inducit vidiſſe crepuſculum, quae, quaſi amatrix, tota vigilauerat nocte. cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 ſqq. -- *e ſpeculis*, ex edita aedium parte. -- *albeſcere.* Creditur ex antiquo poeta Ennio adumbratum eſſe: *Vt primum tenebreis abiecteis inalbabat Dies* -- Columna ad Enn. p. 65. -- *aequatis velis*, aequalibus ordinibus; ſed declarauit hoc a velis non obliquo vento, ſed aequaliter plenis, leni ac ſecundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Male Homeri νῆες ἐΐσαι, quod perpetuum epitheton nauium eſt, huc

Tt 2 trahun-

Flauentisque abscissa comas, Pro Iuppiter! ibit
Hic, ait; et nostris inluserit aduena regnis!
Non arma expedient, totaque ex vrbe sequentur,
Deripientque rates alii naualibus? Ite,
Ferte citi flammas; date vela, inpellite remos. —
Quid loquor? aut vbi sum? Quae mentem insania mu-
Infelix Dido! nunc te facta inpia tangunt? [tat?
Tum decuit, quum sceptra dabas. — En dextra fidesque!
Quem secum patrios aiunt portare Penatis;

Quem

trahuntur. 590-594 Magna est legentis exspectatio, quae, desperata iam salute omnique meliore spe erepta, futura sit miserae reginae oratio. Et pathos verbis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. *abscissa* simpl. euulsa, h. e. euellens. -- *illuserit* post *ibit*, vt I Ge. 157 *Falce premes -- vocaueris*. -- *nostris regnis*, mihi, tamquam reginae. -- *arma*, instrumenta naualia et h. l. alii *expedient* -- alii *deripient*, rapient, rapide educent. 596. 597 Variis modis haec accipi possunt et, vt plerumque fit in sententiis acutis, vario cum adfectu, siue *fata* siue *facta* legas; quoniam haec et Aeneae et Didonis esse possunt, et quia *Tum decuit*, suppleri potest vel: facere haec, sc. quae v. 592-594 memorauerat, vel: *facta* *impia tangere te*. *Tangunt* porro, καθικνῦνταί σε, cum ea, quae attingunt, vrgent, adsunt, tum, quae animum mouent, percellunt vel concitant. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo ac damnauerat v. 595 atrocitatem consilii; silet, et mox: quasi vero nunc demum nefas ac scelus exhorrescendum mihi sit! tum debebam exhorrescere, cum defuncti mariti memoria animo expulsa in thalami ac regni societatem perfidum hospitem recipiebam. Sic v. 214 ac *dominum Aenean in regna recepit*. adde Ouid. Epist. VII, 12. 90. Ad sententiam comparare licet Medeae conditionem apud Apollonium IV, 1080 sqq. 597-599 cf. sup. 307. *En dextra fidesque* sc. eius, *quem*, h. e. Ita fidem seruat is, *quem aiunt*

Quem subiisse humeris confectum aetate parentem! ---
Non potui abreptum diuellere corpus, et vndis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?
Verum anceps pugnae fuerat fortuna. — Fuisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem, [
Inplessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Iuno,
Nocturnisque Hecate triuiis vlulata per vrbis,

Et

aiunt portare (pro portasse) *secum P.* conf. Iliad. β, 341. 600-602 *abreptum diuellere corpus*, ornate, dilaniare eum. -- *patriisque e. p. m.* respicit Thyestae vel Terei coenam. 603-606 En affectum, qui altius adsurgere aut procedere nequit. Itaque bene ad diras conuertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit! -- *Quem metui m.*, praeclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreuerim -- *in castra*, h. l. classem, conf. III, 519. -- *foros*, tabulatum pro ipsis nauibus. *Cum genere*, int. Troianos -- *dedissem* in ignem. cf. furorem Medeae ap. Apollon. IV, 392-394. 607-612 Solis, tamquam dei *πανδερκὴς*, adeoque et iniuriae inspectoris, vt in foederibus (v. Il. γ, 277: et inf. XII, 176), ita in diris sollennis mentio. conf. Sophoclis Aiac. 860 sqq.: ibid. 839 sq.: 850 sqq. -- Adde Ennii locum ex Medea Euripidea in Fragm. p. 208. -- *lustras* v. sup. ad v. 6. *Iuno* (v. sup. v. 59) *γαμήλιος* (*pronuba* v. 166), h. l. est *interpres et conscia curarum harum*, huius amoris aut coniugii, adeoque testis periurii et iniuriae. *Interpres* etiam alias, cuius interuentu aliquid efficitur, h. l. nuptiae, quibus dea praeest. 609 *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum vlulatu, h. e. carmine, precibus, in triviis; (cum alia sacra in templis fierent). Sic *bacchata*

Et Dirae vltrices, et dI morientis Elissae,
Adcipite haec, meritumque malis aduertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus
Infandum caput ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Iouis poscunt; hic terminus haeret:
At bello audacis populi vexatus et armis,

Finibus

Naxos sup. II, 125. -- *Dirae*, h. l. Furiae, vt XII, 845 sq. *Deos morientis Elissae* int. Genios Didonis et mox Manes acceperam. conf. XII, 646. Melius erit, deos vltores Elissae intelligere. 611 *Accipite*, *aduertite*, *audite* de eadem re. *numen* vestrum, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum vlciscendi malos, *aduertite malis*, contra improbos et impios Troianos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam, a diis mali vltoribus infligendam. Exquisitior ratio quam illa: *aduertere vultus*, *aures*, *animos*, vt Ou. VIII Met. 482. 612 sqq. Eximia poetae ars in subiungendis diris his, quibus Aeneae fata post aduentum in Italiam, mox temporum seriorum euentus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose intexuit, vt tanto magis popularium suorum animos aduerteret et delectaret. Dirarum vero et imprecationum omnino inuentum et vsum a poetis Graecis accepit, in quibus frequens est, vtpote vehementibus affectibus bene inseruiens. 612-614 Ante oculos fuere ex Od. ι, 532 sqq. dirae Polyphemi in Vlyssem: 'Αλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ etc. -- Grauitatem orationis nota in verbis singulis, vt: *Infandum caput* pro eum, *terris adnare* pro peruenire ad Italiam. cf. sup. I, 538. -- *hic terminus haeret*, est; et si eo, h. e. in Italiam, peruenire tandem Aeneam fatale est. Is scilicet fatorum et errorum Aeneae fuit terminus ac finis. *haeret*, fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65. 615-620 Reuocata sunt ad has diras, quae lib. VII sqq. memorantur, bellum cum Latinis et sociis Rutulis, Aeneae profectio ad Euandrum, auxilii petendi caussa, relicto in castris Ascanio, quem

interea

Finibus extorris, conplexu auolſus Iuli,
Auxilium inploret, videatque indigna ſuorum
Funera; nec, quum ſe ſub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur;
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Haec precor; hanc vocem extremam cum ſanguine fun-
Tum vos, o Tyrii, ſtirpem et genus omne futurum [do.
Exercete odiis; cinerique haec mittite noſtro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus vltor,
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt ſe tempore vires.

Litora

interea oppugnat Turnus cum magna Troianorum ſtrage. Reliqua a v. 618 ad mortem Aeneae ſpectant; namque is tertio, vt plerique tradunt, a foedere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. ſup. I, 261 ſqq. -- *audacis populi*, Rutulorum. *Audax* poetis eſt bellicoſus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex caſtris in Latio poſitis. -- *ſuorum Funera* in primis Pallantis Lib. X. -- *pacis iniquae* v. lib. XII. 823 ſqq. Sed res in maius aucta. -- *ante diem:* non obſtat lib. VI, 764. *inhumatus*, quoniam eius corpus nusquam inuentum eſt, vt adeo inter deos receptus diceretur, vt ex Liuii I pr. notum. 621 *cum ſanguine*, cum vita, ſed multo maiore cum vi. 622-629 Odia inter Poenos et Romanos, et bella perpetua de imperio. -- *ſtirpem exercete odiis*, exquiſitior ratio pro vulgari: exercere odia in poſteros. Nihil amplius. -- *Munera* int. inferias, quae proprie *mitti* dicuntur. -- *nec foedera ſunto*, quippe tertio rupta. 625 *vltor*, Hannibalem oſtendit, qui Italiam ferro ignique vaſtavit. *ex oſſibus* pro vulgari: ex cinere meo, h. e. poſt me veniat aliquis, qui perſequatur etc. *dabunt ſe*, exquiſitius quam: erunt. Occurrit et alibi. Bella ſcilicet

Litora litoribus contraria, fluctibus vndas
Inprecor, arma armis; pugnent ipsique nepotesque.
Haec ait, et partis animum versabat in omnis;
Inuisam quaerens quam primum abrumpere lucem.
Tum breuiter Barcen nutricem adfata Sychaei;
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem;
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha,
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat;
Sic veniat; tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Ioui Stygio, quae rite incepta paraui,
Perficere est animus, finemque inponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammae.
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, et coeptis inmanibus effera Dido,
Sangui-

ominatur saepius renouata. 628. 629 Poetica amplificatio odii et inimicitiae, vt vulgo solemus dicere: omnia inter Poenos et Romanos fuisse infesta, contraria.

633 Suam propriam nutricem Dido iam olim apud Tyrum sepeliuerat. Vt alias tumulo, sepulcro, vrna, haberi, teneri dicuntur defuncti. 636 *monstrata* a sacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis vtebatur superstitio h. l. ad mentem amore exsoluendam. conf. Ecl. VIII, 73 et 80 sq. 638-640 *incepta* sup. 504 sqq. et notam ad v. 480 sq. conf. ad sqq. Silium VIII, 116 sqq., qui sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Ioui* etc. sc. Plutoni. -- *flammae capitis Dardanii*, qua effigiem Aeneae (sup. 508) absumtura est, quasi caput ac vitam eius cum ea ipsa deuotura; ei flammae *permittere rogum*, lignorum struem; pyram incendere. *studio anili*, quantum anus festinare potest. 642-647 Notas extremi furoris obserua. -- *morte futura*, iamiam cum maxime constituta. *sanguineam aciem*, ὄμμα ὕφαιμον. *interiora domus limina*,

Sanguineam voluens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus inrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in vsus.
Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque nouissima verba:
Dulces exuuiae, dum fata deusque sinebant,
Adcipite hanc animam, meque his exsoluite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi;

mina, limen interioris aedium partis, conf. sup. 494. 504. -- *quaesitum*, paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum*, sc. dono ac munere. cf. sup. 495. 648-650 cf. sup. 507. 508, et lib. I, 647 sqq. Magnum ac nouum *πάθος* in conspectu earum rerum, quae magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. -- *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. -- *Incubuit toro.* Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173-186), vbi Alcestis moribunda in torum coniugalem se proiicit; at in altero Deianira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus maiorem cum nostro similitudinem habet. Saltem praeiuerunt illi aut alii tragici poetae in hoc ad mouendum affectum egregie comparato spectaculo. At oratione, quae modo sequitur, nihil puto dici posse aut personae ac tempori accommodatius aut ad animum mouendum potentius; illa vero v. 653-656, quam sublimia sententiis! Et tamen Silius sibi visus est cum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq. 653 sq. Male argutantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, iam inde a Seruio. Est eadem notio bis, ter, expressa. Magni animi hoc esse puta, vt in nouissimis

Et nunc magna mei ſub terras ibit imago.
Vrbem praeclaram ſtatui; mea moenia vidi;
Vlta virum, poenas inimico a fratre recepi;
Felix, heu nimium felix, ſi litora tantum
Numquam Dardaniae tetigiſſent noſtra carinae!
Dixit; et, os inpreſſa toro, Moriemur inultae!

Sed

rebus ſeſe erigat, et ſuae laudis conſcientia ac rerum geſtarum claritate fato ac diis inuidiam faciat. Ingloria morior; at non vixi ingloria. -- *fortuna, peregi*: cf. ſup. lib. III, 493. -- *imago*, εἴδωλον, vmbra, magna rerum geſtarum nomine ac fama. Splendidum et illud: *ſub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. -- *vlta virum*, v. ſup. I, 360-364. -- *poenas recepi*, noue forte, nec tamen inſolenter, pro cepi, ſumſi. Bene Pompon. Sab. *recepi* ad debitum refertur. -- *Felix heu!* Comparat Seruius Catull. 64, 171 ſqq. add. Statii III Silu. 3, 25. „Perlato ad nos, dum haec in manibus ſunt, grauiſſimo nuntio de morte *Munchhuſii*, immortalis Viri, cum perculſus ingenti luctu animus vix vlterius progredi in opere poteſt, dolori noſtro vel alieno loco paullum indulgere liceat. *Vixit* et Is, *vixit*, et *curſum*, at quam glorioſum! quam ad omnem poſteritatis memoriam memorabilem! *peregit*. Poterat et *Munchhuſius* ſuo iure Didonis verbis vti: *Et nunc magna mei ſub terras ibit imago*; quam enim maiorem vmbram inveniat inter eos -- *qui vitam excoluere per artes, Quique ſui memores alios fecere merendo?* (VI, 663. 664) *Vrbem praeclaram ſtatui; mea moenia vidi.* Quid enim? vidit Georgiam Auguſtam ſuam.„ * 659-662 Iterum animi magni et ſuperbi hoc; vt, ingloriam et inultam ſe mori, vel maxime pungat. Tandem pro vltione habetur

* Reliqui haec etſi aliena ab Interpretis officio. Verum peccaturus eſſem in Manes Munchhuſianos, ſi iſta reſcinderem; tum memoriam tanti viri, nunquam interituram, in animos eorum, qui bonis litteris litant, reuocatam eſſe velim, quoties in hunc locum incidunt.

Sed moriamur, ait. Sic, ſic iuuat ire ſub vmbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et noſtrae ſecum ferat omina mortis.
Dixerat. Atque illam media inter talia ferro
Conlapſam adſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſasque manus. It clamor ad alta
Atria; concuſſam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis, gemituque, et femineo vlulatu
Tecta fremunt; reſonat magnis plangoribus aether:
Non aliter, quam ſi inmiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammaeque furentes
Culmina

tur ſaltem hoc, quod conſpectum ſuae mortis, et cum hoc ſpectaculo perfidiae poenitentiam, obiectum iri Aeneae cogitat. -- *os impreſſa toro*, ſc. percita furore, ſalute deſperata, et morti vicina. Non enim is erat iam mentis habitus, vt exoſculari illas exuuias velle videri poſſet, neque verba, quae effatur, tale quid arguunt. 660. 661 inulta moriar, modo ſic moriar, vt ille hauriat etc. Inter haec verba enſem ab illa pectori applicari puta. -- *Dardanus* paullo inſolentius pro Dardanius, ſed et Homerus; Δάρδανος ἀνήρ· et ſic alia. 662 ſplendide: ex meae mortis indicio ac nuntio infauſtum omen nauigans ille ſecum auferat! Sit illi ferale hoc ſpectaculum pro ſiniſtro viae omine. 663 - 665 Vide facinus declaratum ab iis rebus, quae maxime legentis animum impellant, et verbis ornatiſſimis. Non vident illam ſe transadigentem ferro, ſed *ferro collapſam*, et hoc quanto plus quam *transfixam!* et *ſpumantem* plus quam *tinctum cruore enſem*. Bene etiam Seruius: *Non induxit occidentem ſe, ſed oſtendit occiſam: addit ille: et hoc tragico fecit exemplo* etc. *Comites* ſunt familiares, famulae, quae in impluuium irrumpunt. 666 *bacchatur* grauiſſimum pro diſcurrit, differtur. Mox *Tecta fremunt*, vt iam alias monitum, pro vulgari: lamenta fremunt in tectis. 669 - 671 Comparatio

Culmina perque hominum voluantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,
Vnguibus ora ſoror foedans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes araeque parabant?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Spreuiſti moriens? Eadem me ad fata vocaſſes:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patriosque vocaui
Voce deos, ſic te vt poſita crudelis abeſſem?
Exſtinxſti me teque, ſoror, populumque, patresque
Sidonios, vrbemque tuam. Date volnera lymphis;
Abluam, et, extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus euaſerat altos,
Semianimemque ſinu germanam amplexa fouebat

Cum

paratio haec et alibi obuia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata, primo loco ap. Homer. occurrit Il. χ, 410. 411, vt iam Macrobio notatum IV Sat. 6, tum ap. Euripidem Phoeniſſ. 1046-1049. Ad v. 671, quo ciuium aedes priuatae, ac publicae deorum, incendio correptae narrantur, Burm. confert Valer. Fl. II, 178. 179, ex h. l. expreſſum, apud quem ordo verborum hic eſt: *vel vidiſſe, patriae per culmen ignes agi.* 672 ſqq. Egregie affectus veritas ſeruata in Annae luctu et verbis. Praeiuiſſe creditur Briſeis Homeri in Patrocli funere Il. τ, 282 ſqq. Haec autem omnia, quae effatur, ne a tempore et loco aliena ſint, dum illa incedit, prolata eſſe cogita. Vnde v. 685 *ſic fata gradus euaſerat altos.* 679 *Idem dolor*; vulgare erat: vulnus. 680. 681 *ſtruxi*, rogum, iuſſu Didonis, ſup. 494 ſq. -- *patriosque vocaui Voce deos*, h. e. ipſa ſacrum iuſſu tuo paraui et rite auſpicata ſum, ſollenni ſc. precum carmine decantato. cf. v. 503.

Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa, grauis oculos conata adtollere, rurſus
Deficit. Infixum ſtridit ſub pectore volnus.
Ter ſeſe adtollens cubitoque adnixa leuauit;
Ter reuoluta toro eſt, oculisque errantibus alto
Quaeſiuit coelo lucem, ingemuitque reperta.

Tum

v. 503. -- *ſic vt abeſſem*, ſeiungerer a te, auellerer ac te carerem, *te poſita*, mortua, vt II, 644 et ſaepe. 688 Non iniucundum fuerit comparare, vt faciunt Intpp. Eurip. Phoeniſſ. 1438 ſqq., in pr. 1446 ſq. de Eteocle; et de Pyramo Ouid. Met. IV, 137 ſqq.: 145. 146. Adde de Alceſtide Eurip. 203-206. 689 *ſtridit vulnus*, ſanguis ex vulnere erumpens. cf. Ouid. Met. IV, 120. 124. 691. 692 Oculi iam morte natantes et caligine obſcurati diem recipere laborant, ſed aegre colligunt ſolis radios. -- *ingemiſcit*, vt moribunda. -- et nunc puta oculos iterum claudi. 693 ſqq. Noua haec et inſolens videri poteſt religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miſerae Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio ſupra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Iunone illa mandata fert, et eius miniſterio plerumque Iuno vtitur, vt inf. V, 606: IX, 2: Il. σ, 166. Communiter tamen, ex poetae religione, v. 698. 699 Proſerpinae eae partes eſſe debebant. Securi ſunt Virgilium alii, Statius II Silu. I, 147: Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (Θάνατον appellat) iam ante idem tribuerat Euripides in loco iam a Macrobio V, 19 notato, Alceſt. 74-77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illuſtrandam peti poſſunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141). cf. Hemſterh. ad Lucian. T. I. p. 512. Iunonem hac de re ſollicitam eſſe, nil mirum, cum ea Didonis et Poenorum cauſſam ſuſcepiſſet. Quod *crinis abſcinditur*, e re ſacra puto ductum; nam victima conſecratur deo, pilis in fronte euulſis et in ignem iniectis (cf. v. c. inf. VI, 245, eſt id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et ſacra. Itaque et is, qui moritur, crine abſciſſo,

dis

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolueret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte, peribat,
Sed misera ante diem, subitoque adcensa furore,
Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per coelum roscida pennis,
Mille trahens varios aduerso sole colores,
Deuolat, et supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.
Sic ait, et dextra crinem secat. Omnis et vna
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.

diis inferis, tamquam victima, consecratur, Iouique infero sacer est. Ornauit adeo poeta vulgare illud: quia morti haud matura erat, aegre anima a corpore secessit. Res itaque interuentu numinis egebat. Imitatione locum expressit Statius Theb. VIII, 9.

693-695 *dolorem*, ἀγωνίαν. -- *artus nexos*, corporis cum anima nexum, a palaestra et lucta petitum. Corpus quasi implicuit et circumstringit animam, ne elabi illa possit.

696-699 v. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immani crimine commisso: opp. *subito accensa furore*; vti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Il. β, 155. -- *caput damnauerat Orco*, h. e. vitam eius, vel ipsam, morti deuouerat. cf. ad v. 693. 700-703 Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς, Il. β, 20 (adde Odyss. ζ, 21) omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illustrant. 704. 705 v. Ge. IV, 223-225. Atque ita quiescat in pace infausto amore liberata Dido!

